סגלת ישראל

על

שמות

מאת

ישראל בנימן־בענדט בן מוה׳ ברוך זיל פיוולזאהן

רב בשוקיאן

קובנה, תרפ״ט

סגלת ישראל

„ויקראו בספר, בתורת הא׳
מפרש ושום שכל ויבינו במקרא״
(נחמי׳ ח, ח)

ברכה משלשת בתורה

מפרש	שום שכל	בינה במקרא
טוב אמריה	טעם הלכות פקודיה	דעת מחקריה מדרשיה

Judaica

חלק ב

(שמות)

אשר ברכני, י׳ עזרי ומגני
ישראל בנימן־בענדט באמו״ר ברוך ז״ל פייוולזאהן
רב בשוקיאן

קובנה
בדפוס השותפים יעקב קוזניצקי את אלעזר ביילעס, שדרת־החפש № 34
שנת „הוד הסגלה לישראל״

„Sgulas Jsroel“
(Ekzetika ir etika Išeities Knygoje)
Rabino J. B. Faivelzono, Šaukėnai, Šiaulių apskr.

KAUNAS, 1929 m.
J. Kuznickio ir L. Belleso spaustuvė, Kaunas, Laisvės Alėja № 34.

והי׳ גם בזה מזכרת

לאחי מחמדי נפשי אהובי לבבי גפני אדרת
הגאונים האדירים, לתורה ולתעודה
הצדיקים הכבירים, מפורסמים בישראל ויהודה
החכמים הבהירים, הסופרים המהירים
אנשי האשכלות, פיות מפיקי מרגליות
רבי פעלים ברב מרץ, בחרף נפש עמדו בפרץ וכ׳

הגמ״ר **שמואל אביגדור**, הגמ״ר **אלי׳ מאיר**,

נ״ע וזי״ע
רב בפלונגיאן
נתעלה יז כסלו תרפה
„כי בא השמש בה״
מ״כ בברלין.

נ״ע וזי״ע
רב בקופישק
נתעלה כה טבת תרפח
„כה דאה בסערה למרום״
מ״כ בקופישק.

והי׳ כבוד ונועם מנוחתם, במהרה יקיצו ברוחם וגויתם
ויאירו כצאת השמש בגבורתו, באור י׳ אמתו וישועתו.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

הגיון לבי.

„טוב עשית עם עבדך י׳ כדברך, טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי״ (תהלים קיט).

האמנם, פרשת ספרי זה „סגלת ישראל״ תכניתו צורתו וכו׳, פרושה היא בהקדמתי לספרי זה על „בראשית״ (שיצא לאור בשנת „בסגלה לישראל״); וגם אלה אשר לא נמצא אתם ספרי ההוא, יתבוננו על תכנית ספרי זה, בשער הספר; אך אבואה בזה בתודה ותפלה, לצור ישראל.

אהודך א׳ חסדי „טוב עשית עם עבדך י׳ כדברך״ הלא ראש דברך למצותיך היה „יהי אור״ וחותם דברך בגמרך היצירה, ביצירת האדם, הוא „וירא א׳ את כל אשר עשה והנה טוב מאד״ ומאז תשפיע אורה וטובה לכל יצוריך, ובתוכם גם לי יצור קטן ודל; באור פניך אצלת גם לי טיבה; חיים וחסד עשית עמדי, עם ביתי ועם משפחתי הרמה בישראל (גם „שבטך ומשענתך המה ינחמני״) והוספת טובתך גם לי הדל במשפחתי, בזכות הורים ומורים ישרים ויקרים ז״ל להושבני בקרן אורה, ותאר עיני בתורה, ונתת לי ברכה, גם להפיץ בישראל מאור הגנוז שגלית לי (בספרי „לבני ישראל״ („חרדת קדש״ עם „הדרת קדש״), „סגלת ישראל״, „צרור החיים״ עם „מוסר ישראל״) כאשר אתבוננה בילדי רוחי עם גויתי, אשר חננתני, אודך צור חיי ואהללך.

ואני תפלה לי׳ אורי וישעי „טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי״ והושעני והצלחני בספרי זה, שהוא מיוסד על שלש אלה (כרשום בשער הספר) למדני טוב פרוש תורתך, טעם הלכות מצותיך ודעת מחקריה ומדרשיה „כי במצותיך האמנתי״ שרב אושר צפון במו, ואקימן ואקבלן בכל לבב ונפש, גם טרם נגלה לי מעט מהודן, באשר מצותיך הן, אך אדרשה בכל לב על המאור שבתורה, להפיק תועלת, מוסר השכל מכל מצוה ומצוה „טוב טעם ודעת למדני״.

כאשר יאמר אותו המשורר החסיד (שם קיא) „ראשית חכמה יראת י׳״ בתחלה ילמד אדם תורה ויעש מצותיה, רק מיראת י׳ שצוה ע״ז, גם בלי כל טעם, ואח״כ ישתדל ויתבונן על „שכל טוב לכל עושיהם״ על ההשכלה הרבה והאור המתוק הצפון בכל אחת מהן „לעשיהם״ כמו שאמרנו בסיני בקדש: „נעשה ונשמע״ (ע׳ להלאה משפטים כב, ז). — עוד זאת „ראשית״ יאמר על שרש העץ ועל צמרתו, כן שרש החכמה ותכליתה — יראת י׳ (ע׳ הלאה יתרו כ ב, מצוה כה).

„טרם״ שאשיג טוב טעם ודעת בתורה ומצוה, אף שאחפצה לקים בכל לב „אענה״ כפעם בפעם „אני שוגג״ במו „ועתה״ בצפיתי שתלמדני הטב „אמרתך שמרתי״ בהדורה.

ועל יותר מזה אתחננה „טוב אתה ומטיב למדני חקיך״ הן נברך את „הטוב והמטיב״ על הדבר שיחוש המברך בו טובת י׳ גם לו גם לאחרים, וכן אחלה „טוב אתה ומטיב למדני חקיך״ ובזה טובה לי ולאחרים, כי לא אחזיק טובה לעצמי, אך תזכני לגלות גם לאחרים. — „חקיך״ גם שאין מבוא לשכל האדם להשיג טוב טעמם, וגם אלה שנגלו לנו, עלינו לדעת כי רק אפס קצת (אלה) מהודן נגלה לנו, והשאר כמוס וחתום עמדו, ועלינו לעשות את כל התורה והמצוה מאשר כן רצונו יתעלה (ובזה תתישב קושית התוספת „מפני וכו״ מגלה כה. וע׳ באר הטב, להלאה תצא כב ו, מצוה תקמד. ע׳ „תהלות ישראל״ על תהלים קיא, קיט).

אודך ואברכך צור חיי בכל לבי ונפשי עד פרשת העבר, טובך וחסדך עלי ועל ביתי גבר, בזכות הורי ומורי ז״ל הנעלים באהבת תורה וחסד גברו, ובכל לב ונפש דרך י׳ שמרו.

ואחלה מלפניך על העתיד צור לבבי, הוסף הגדל חסדך עלי על ביתי ומשפחתי בקרב ישראל אנא א׳ אבי; אורך אמתך לנו שלח, בנועמך הגיון לבבנו אמרי פינו ומעשה ידינו הצלח;

אהל

אהל ישרים בארץ אבות יפרח, אורך וישעך עליו יזרח; בסוד עמי להיות אני וזרעי לעולם, חננו, בכתב בית ישראל יכתבו ילדי רוחנו זכנו.

ונזכה כולנו מהר לישועה וגאולה, ואל אדמת ישראל נבואה יחדו כל עם סגלה, ומהר י' בראש ההרים, באור כבוד י' נאור לארץ ולדרים כעתרת המודה לי' לאורו אמתו וישעו מיחל, כל האושר והטוב לאחי עם סגלה מאחל

המחבר.

תודה וברכה

לקהלות הקדש שבאהבה וכבוד אותי ואת ביתי כלכלונו, ברוח וחומר עודדונו (עתה בשוקיאן ומקודם בבייסאגאלא ואלכסנדרובסק) ולכל חובבי אמרי, ומוקירי ספרי; באור י' ואמתו ינהרו, בישעו וטובו יתגברו כעתרת מחבבם ומכבדם, מברכם ומודם

הנ"ל.

שמות

א א „ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו" להבין. מדוע נאמר „ואלה שמות בני ישראל" ולא בקצרה „ואלה בני"? ולמה הוזכר עוד הפעם, שמות שבטי י', אחרי שכבר נזכרו פעמים אחדות, מקודם? ומדוע קראם „בני ישראל" באותו כתוב, שקרא לאביהם „יעקב"? ולמה הזכיר בזה את יעקב שכבר פרשת תולדותיו ערוכה בכל ושמורה, את תולדות אברהם ויצחק בספר בראשית, הוא „ספר הישר" „א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן, זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים" (עבודה זרה כה)?

נשכילה מדבר רז"ל „ר' הונא אמר בשם בר קפרא, בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים. שלא שנו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא ביניהם אחד פרוץ בערוה וכו'" (אמור רבה כד י) (וע' מכלתא בא יב ו).

שלשה שטנים, עומדים על ישראל, עם זו יצר לו י' תהלתו לספר, מלעלות אל רום תעודתו הנעלה הלזו. אמנם שלשתם כאחד מורדי האור המה, באשר למלא שפק תאות נפשם והות לבבם, ישאפו צל ואופל „תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער..." (תהלים קד) אך בתחבולות מלחמותיהם יתפרדו: א) ידמה לבלע את ישראל לטמעו ולבוללו בקרבו, במרמה ושפת חנף לשרף את נשמתו וגופו קים – דמות דבורה... לו; ב) יאמר להשחית ולכלות ישראל בחמס רצח, רוחו עם גויתו – תבנית עקרב.. לו; ג) עיקר מחשבתו למלאת תאות נפשו, בלכדו בחרמו את ישראל חמור חמורתים. ושלשתם זה אחר זה, קמו על בחיר שבאבות: עשו לבן ושכם בן חמור (ע' תולדות כה כב; וישלח לד א) אך הוא שר להם ויוכל, מעשה אבות סימן לבנים.

להנצל משלשה אלה, אמנם דרושות תחבולות רבות, בהשכלה רבה וחריצות יתרה, מה גם בזמן שישראל יושב בנכר ושלשה אלה יחד יסבבוהו. אך בראש התחבולות. שלשת סגלות אלו: א) להשמר מן הדבורה, מהתערבות בגוים והלמוד ממעשיהם. סגלה נאמנה, שלא לשנות שם ישראל ושלא לשנות לשוננו, שפת קדש; ב) להזהר מן העקרב המשחיתים בחמס רצח, תחבולה גדולה לנצר הלשון, מדבר רע באחיהו ישראל; ג) ולהנצל מחמור, הבא לטמא למלאת תאות נפשו בחמרית עצה ותושי' להדבק איש בביתו באהבה ולהשגיח מאד על טהרת המשפחה.

וכן בראש הספר, אשר בו יסופר לדור דורים, תולדות ישראל, מאז היותו כבר לעם, תלאות ישראל במצרים וצאתו משם ביד רמה, קבלו אור עולם מאוצר החיים וכוננו משכן לצורו וגואלו, ישכילנו להבין במה שרו מתי מספר ישראל, שבאו כגרים בארץ רהב, ויוכלו, להשמר על נפשם, שלא יבולעו ולא יטמעו בה; למען דעת ישראל, למצא עצה ותחבולה בכל זמן ובכל מקום. וכה יאמר צור ישראל וגואלו „ואלה שמות" שמירת השמות. ועם זה הלשון. כי לשמות הקדושים, טוב טעם ימצא רק בלשון הקדש, גרמה כי ישארו „בני ישראל" בתור המעלה, לשאת ברמה, דגל ישראל „שרית עם א' ואנשים ותוכל". „הבאים מצרימה" בהתבוננם כי באים לארץ אשר בלי ספק ימצאו להם צרים ואויבים, התלכדו יחדו ולא התפרדו „את יעקב" נצרו דל שפתם מדבר רע איש על אחיו, וחיו כולם יחדו באהבה ואחוה באמנה כאת יעקב אביהם, ודבק כל איש לאהבה את ביתו, ושמר כל איש טהרת משפחתו נוהו „איש וביתו באו" לכל אחד בית מיוחד...

וזה האות כי נקראו „בני ישראל" בתור שם כללי לעם י', כשהוא עומד בתור המעלה כי שם הפרטי לאביהם קרא עתה „יעקב", לא „ישראל" או „אביהם" סתם, בשם אשר יקרא,

בשכנו

בשכנו בבטן צרה את מענו ומדכאו, בבואו עתה אל מאורת צפעונים אך בעזר אביר יעקב, יאחז בעקב צרו, שלא יניחהו לרמסו כלה ברגל גאוה. וכן דרשו רז"ל „ואלה שמות בני ישראל וג' הדא הוא דכתיב (משלי יג) חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר וכ' ואף יעקב אבינו יסר את בניו ורידה אותם ולמדם דרכיו שלא היה בהם פסולת, שכן כתוב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב וג' השוין כולן ליעקב, שכולם צדיקים כיוצא בו היו, ואוהבו שחרו מוסר" (מדרש רבה) רז"ל התבוננו, על היתר „את יעקב" שבכתוב, הלא פרשת יעקב כבר נגמרה בספר בראשית, ובספר זה לא נזכר אף דבר מותו, ולמה זה נאמר „את יעקב"? ללמדנו שיעקב אבינו שחרם מוסר, והושוו אליו בצדקתם, והמשכיל יבין כי המוסר היה יותר על לשון הרע, שבה נכוו... ועתה צורפו וטוהרו ביתר שאת. וגם היא הקדמה לשעבוד ישראל במצרים – עם מתן תורה המסופר בספר הזה. הנה הכתוב אוחז שתי הקצות „שונא בנו ואוהבו" ומה משפט הבינוני? לכן אדמה לאמר כי אמנם שלש מדות באבות, הן: א) „שינא בנו חושך שבטו" אף בזמן שרואהו משחית דרכו; ב) אינו שונאו ואינו אוהבו, הוא ירדנו בשבט, אחרי שכבר עשה מדחה; ג) „אוהבו שחרו מוסר" השכל, בדברים טובים, מקודם, שלא יעבט ארחו. וכן אם שעבוד ישראל במצרים היה בבחינה הבינונית, מתן התורה. כבר הוא מבחינת האהבה. וכן אמנם נאמר בברכה שלפני „קריאת שמע" שהיא תמצית מוסר התורה „אהבה רבה אהבתנו י' א'" בנתנך לנו מצות המעלות את האדם ב„אורח חיים למעלה למשכיל"; חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו" בנתנך לנו מצות השומרות אותנו מ„לסור לשאול מטה". „ד"א ואלה שמות. א"ר אבהו כל מקום שנאמר „אלה" פסל את הראשונים „ואלה" מוסיף שבח על הראשונים וכ' ואלה שמות הוסיף שבח על שבעים נפש שנאמר למעלה, שכולם היו צדיקים" (מדרש רבה). הן פה, לא נחשבו רק שמות שנים עשר שבטי י', ועליהם העידה התורה שהיו צדיקים, כאמור, ובאשר נאמרו „ו א ל ה שמות" „ו" החבור מחברם לכל השבעים נפש שירדו מצרימה, שנחשבו בפ' ויגש, לאמר, שהיו כולם צדיקים.

„ואלה שמות בני ישראל וג' שקולים הם ישראל כצבא השמים, נאמר כאן שמות ונאמר בכוכבים שמות שנאמר מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא (תהלים קמז) אף הקב"ה, כשירדו ישראל למצרים, מנה מספרם כמה היו, לפי שהם משולים לכוכבים קרא שמות לכולם, הה"ד ואלה שמות בני ישראל" (מדרש רבה). כמו לצבא השמים בשמים, חלק י' משטר לכל או"א, ולפי פקודתו קרא לכל או"א שם, כן ישרא, שיצר כו י' תהלתו לספר ולהיות אור לכל גויי תבל, חלק לכל או"א כחו כשרונו, משלחתו ופקודתו וא' א' הרוחות, קרא לכל או"א, עפ"ז, שם המצין תפקידו.

„א"ר יהושע דסכנין בש"ר לוי למה אין שמותם של שבטים שום בכל מקום, אלא שזה מקדים לזה וזה מקדים לזה וכ' לפי שהם תקרות העולם, זה שמתקן תקרה כראוי, נותן עוביה של תקרה זו בצד ראשה של אחרת שאינה שוה לה, לפיכך מקדים אלו לאלו, ומנין שהם תקרתו של עולם. שכן ישעי' הנביא אומר (מה) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי" (מדרש רבה).

הוא הדבר האמור למעלה, באשר שבני ישראל נ ק ר א ו בשמות, כל או"א לפי תפקידו ומשלחתו, הקדים אחד למשנהו, בכל פעם לפי צורך הדבר והענין שם, כקורה הנתונה בבנין. ע"פ עוביה הדרוש בשורה ההיא.

ה „ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים" כפל „נפש" והשנוי: שהלא נאה יותר היה להקדים את יוסף לצרפו אל אחיו. יורינו ג"כ שהתורה יתאר בזה מעלתם. כבר דרשו רז"ל „בעשו כתיב נפשות הרבה וביעקב כתיב שבעים נפש, אלא עשו ע"י שעבד אלהות הרבה, כתיב ביה נפשות הרבה, יעקב שכל ביתו עובדים לא' אחד כתיב ביה נפש" (ילקוט שמעוני וישלח לו) באשר כולם „יוצאי ירך יעקב" למדו ממנו לשמר מוסר אבות חוברו יחדו ל נ פ ש אחת. ויוסף עלה במעלה עליהם בזה כי כבר עמד בנסיון הרש והעושר

יחדו „ויוסף היה במצרים" ודרשו רז"ל אע"פ שזכה יוסף למלכות לא נתגאה על אחיו ועל בית אביו, כשם שהיה קטן בעיניו מתחלה שהיה עבד במצרים, כך היה קטן בעיניו אחר שהיה מלך (מדרש רבה) כי לא נתפעל כלום משפלות וגבהות המצרים, הוא ראה ערכו האמתי בבית אביו יעקב איש תם.

ח „ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף" חדש היה המלך בשיטתו החדשה, בהנהגת המדינה, שיטה הפוכה משיטת יוסף; יוסף בפתרו חלום פרעה בחכמת א', כאיש אמונים דורש טוב לכל, ומה גם לארץ בה יגור, השכיל להציע לפניו, כי לאושר הארץ, נחוץ לתת הנהגתה הכלכלית בידי אנשים מוכשרים לה, לא ישאלו אותם על גזעם ועל מולדתם, רק על חכמתם וחרצותם ידרשו, ועם זה בל יגרע מאומה מכבוד המלך העליון על כל כי הוא ימנם ועל שמו תקרא פעולתם „ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים יעשה פרעה ויפקד פקידים וג'" (מקץ מא) ואמנם פרעה שמע עצתו הישרה, וישם את יוסף העברי, אשר זה עתה יצא מבית האסורים – למשנה למלך, ובזה האשיר את ארצו אושר רב, והטיב לקרובים ולרחוקים, וכבוד פרעה עוד נתגדל עי"ז. כי מי כעברי מכיר טובה, דורש שלום הארץ בה יושב; אך המלך החדש, כאחד מעריצי קדם, הולך חשכים, החפץ למשל לבדו, בכל דבר וענין, כפי אשר יעלה על רוחו המתהלל באימים — שם עיניו לרעה בישראל שוחרי אורה, צדק עולמים. וזה שדרשו רז"ל „אשר לא ידע את יוסף – דהוה דמי כמאן דלא ידע ליה ליוסף כלל (ערובין נג) כי מה שכפה טובתו, אין רבותא לרהב מצרים. אך הוא לא ידע את יוסף כלל, הזניח שיטתו, שהיתה לטובת מצרים.

ט „ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו" הוא הראשון שקרא לבני ישראל „עם", כי עינו היתה רעה ברבוים ויקרא מנהמת לבו „הנה עם בני ישראל" כבר היה לעם וכל חפץ לבבו היה להמעיטו, גם להכחיד כלה מארצו עם חכם ונבון, ולמצער לכבשו לעבד עולם; בכ"ז בוש עוד העריץ לגלות מזמת לבבו, והוסיף על התואר המפחיד, רב" גם „ועצום ממנו" חזק הוא, וכל חזקו משלנו הוא כי הוא יונק לשדנו. כאלו רק „לרשע נתנה הארץ".

י „הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ" כמה ארס ורעל וכמה שוא ושקר בדברי מרמה אלה שביטה הראשון בשונאי עמנו. וכל שונאינו בכל דור ודור ישובו על קיאו – הוא הביט בצרת עין על אחדות העם ורביוי, ואמר על כל בני ישראל „לו" וכי הוא שונא ארץ מגורו. עד להלחם בה. ולמה זה יפחד, כי יתוסף ישראל על שונאי מצרים. יתן להם חקים טובים לחיות בהם. אז ילחמו בחרף נפש בשונאי מצרים, אין בזה כי אם רוע לב ורוע עין. ומורא העטלף מן האור.

יא „וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתם ואת רעמסס" העם לא הבין עוד לרשע כסל מלכו, לא ירד לנבכי לבבו האכזר ויחליטו, רק להחליש חוזק ואומץ ישראל, וכן „וישימו" המה, אך לא הוא. כי הוא חפץ לבלעו חיים „עליו שרי מסים" לגבות מס מלך ושרים, מס כבד מנשוא, וכאשר לא מצא ישראל לתת המסים הרבים והכבדים. הוכרח לעבד בעמל רוח ובשר, עבודת המדינה. וכ"ז רק „למען ענתו בסבלתם. ויבן ערי מסכנות לפרעה וג'" הבנינים היו כבר לרוח פרעה. במדת אכזריות רבה. כדבר רז"ל: „רב ושמואל, חד אמר שמסכנות את בעליהן; וח"א שממסכנות את בעליהן, דאמר מר כל העוסק בבנין מתמסכן. את פתם ואת רעמסס, רב ושמואל, ח"א פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס, שראשון ראשון מתרוסס; וח"א רעמסס שמה ולמה נקרא שמה פיתום, שראשון ראשון פי תהום בולעו" (סוטה יא) כנראה חכמים אלו הולכים לשיטותיהם: חכם

אחד התבונן על תחבולות רשע, לרדות את ישראל בנפשו, כל אותם הבנינים היו לסכן את נפשו, כי ראשון ראשון היה מתרוסס נופל לצדדיו, והבונים היו בסכנה גדולה; וחכם אחד הסתכל על מזמת און להכניע את ישראל בחמרו בעוני ובמסכנות, כי ראשון ראשון פי תהום בולעו, ועל ישראל העובד המסכן, היה להשלים, תוכן הלבנים שנבלעו בתהום.

וכאשר אדמה, רב הוא המתבונן על ענות ישראל בנפשו ושמואל על לחצו בחמרו, כי כן נראה ממחלקתם בפרוש המשנה, המורה אותנו סדר התודה והזמרה, בליל התקדש חג חרותנו „מתחיל בגנות ומסים בשבח „מאי בגנות? רב אמר מתחלה עובדי ע״ז היו אבותינו ושמוֹ אמר עבדים היינו״ (פסחים קטז) אמנם אלו ואלו דברי א׳ חיים. וכן אנו מקימים דברי שניהם, בליל שמורים, כי „קיימא לן כרב באיסורי וכשמואל בדיני״ (בכורות מט) רב, היתה לו התבוננות יתרה, בתום הנפש וקניניה; ולשמואל היתה הסתכלות גדולה, בשלמות הגויה ורכושה.

יב „וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ ויקוצו מפני בני ישראל״ נואלו שרי צוען. כל מזמות תחבולתיהם לא הועילו, לא לכלות את ישראל ולא לבלותו, גם רש גם עבודה לא יכשילו כחו ואונו של עם המתאחד יחדו ובוטח בי׳. ונהפך הוא בכל עת שיקומו שונאיו ומנדיו בחמס חמתם להכריתו מארץ החיים, אז ישגב במגדל עוזו יתדבק לא׳ חיים ויתעודד, יתחבר איש לאחיו ויתחזק בו ירוץ צדיק ונשגב, ינוב ויעש חיל.

ובכ״ז בדרך עקלתון (אומדירעקט) פעל לרעה כי „ויקוצו מפני בני ישראל״ ואמרו רז״ל „מלמד שהיו בעיניהם כקוצים״ (סוטה יא) ועי״ז התאחדו המצרים את מלכם בשנאתם לישראל, אם מתחלה הביט רק פרעה עליהם בעין רעה, מעתה היה ישראל בעיני העם כולו, כקוצים. ועם זה יש לפרש כרש״י ז״ל „קצו בחייהם״ כי מפני רבוים ועצומם, למעלה מדרך הטבע, נמאסו המצרים בעיני עצמם ואז באו לשנאה הבאה מקנאה שאין תרופה למכתה. ואז נפלו על מזמה עמוקה מני שאול.

יג „ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך״ „ר׳ אלעזר אומר בפרך בפה רך, ר׳ שמואל בר נחמני אמר בפריכה״ (סוטה יא) ואלו ואלו דברי א״ח, כי אמנם היא היתה עצת רשע, לבא כגנב במחתרת ללבב ישראל „בפה רך״ עד כי הפריכו—הפרידו בין אחים, ועי״ז נתק גם חבורם אגודם את א׳ חיים. כי פתו לכל יחיד ויחיד בלבדו להפרד מעל אחיו, ובעד עבודתו ישלמו לו שכר, ויש שנתנו למי גם משרה גבוהה, אך יפרד יפרך מאחיו, ויש שבלי פתוי—הפרידו בין הדבקים ויפזרו את ישרז בערים שונות ובעבודות שונות. ובזה באו המצרים למגמתם. כפתגם הרומים המחריבים את ארצנו „הפרד—והמשל״.

יד וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה — את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך״ אם כל עבודתם בבנין פיתום ורעמסס, שהיה בה סכנת הנפש ועוני הגוף לא מררה חיי ישראל, באשר היו חבורים ודבוקים יחדו; אך מעתה „וימררו את חייהם וג׳״ בלשון רבים, כי התפוררו התפרכו באשר „כל עבדתם וג׳ בפרך״ ואין את מעודד את אחיו בבטחון בא׳ רב חסד, ואין את מחזק את אחיו בצפיה לגאולה. וכן נחשל ישראל ובא עם מצרים למטרתו. וכל עוד, שעם מצרים, לא מצא די שפקו ברעת ישראל, החריש פרעה מלהביע אכזריות רשעו בגלוי, כי דמה שהעם בעצמו ימציא עצה ותחבולה, להמעיט את ישראל. אך כאשר ראה שהעם כבר הסתפק בהחלישו עוצם ישראל אז רשעו הכריחו לגלות האון אשר בלבבו, למרות גאות לבבו, להתפאר כמלך חסד ונאור.

טו „ויאמר מלך מצרים למילדת העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה״ כאשר לא מצא עוד שפק הות לבבו, להמעיט את ישראל במעשה עמו, בא בעצמו להוציא לפעולות מחשבתו הרעה, גם בלי עצת שריו „ויאמר

מלך

מלך מצרים" לא ע"י שלוחים, לפי גאות לבבו, כי בכ"ז עוד בלט עשה מעשהו "למילדת העבריות" בכבודו ובעצמו. ובאשר על הפקודה האכזריה האיומה, בא מאמר מיוחד, בכתוב הבא אדמה כי במאמר הזה, היה כפתוי מתחלה. לפרכן, ולפרדן מאחות ישראל, ונתן להן משרות גבוהות ושמות כשמות הגדולות אשר בארץ "ויאמר מלך מצרים למילדת העבריות אשר" מעתה יהי במאמר המלך "שם האחת שפרה ושם השניה פועה" שמות התואר לפקידות המילדות "תניא, שפרה, זו יוכבד, ולמה נקרא שמה, שפרה, שמשפרת את הולד; פועה, זו מרים, ולמה נקרא שמה פועה, שהיתה פועה לולד" (סיפה יא) ואח"כ נועז לגלות להן מזמת רשעו הנוראה.

טז "ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת היא וחיה" האכזר כיענים, התראה עוד כשומר משפט, גם כעושה חסד: את הבן יצוה להמית בטרם הולדו "על האבנים" למען לא יתחיבו כרוצחי נפש; בדיניהם אך בדיניגו "בן נח נהרג על העוברים (סנהדרין נז) ולבת תמלאו הטב פקודתכן כחיות "וחיה".

יז "ותיראן המילדת את הא' ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את הילדים" מלבד שלא עשו בעצמן דבר המלך האכזר להמית את הבנים, אך גם שמרו על כל המילדות שתחת פקודתן, שלא יעשו השעריה הזאת "ותחיין את הילדים" ע"ז.

יט "ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו" ואתה אמרת, כי נהרג רק את העוברים ולא הנולדים כבר.

כ "ויטב א' למילדת וירב העם ויעצמו מאד" הטיב י' לטובות, כי ראו בטובת ישראל, כי התרבה העם והתעצם. וזה אמנם סגלת מעשה הטוב. להפיח רוח אומץ וחוזק בכל הטובים והישרים בלבותם. ומעשה הטוב של המילדות בחרף נפש, למרות פי מלך עריץ, גברה על תחבולות הרשעים "וירב העם" בברכת י' "ויעצמו מאוד" התחזקו בבטחון בצור ישראל וגואלו.

כא "ויהי כי יראו המילדת את הא' ויעש להם בתים" באשר המילדות עשו את כל זאת, לא רק מטוב לבבן, אך מאשר יראו את הא'. וזו הבחינה היותר נאמנה במפעלות האדם, הטובות הנה אם לא; אם תעשינה ע"פ רוח דעת ויראת א', הטוב ומטיב; כתכלית מחקרי הקהלת "סוף דבר הכל נשמע את הא' ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם" (קהלת יב) כי על בינת האדם וישרו, אי אפשר להשען, כי בל"ס פרעה בחלקת לשונו, הראה להן טובת פקדתו ומה גם, מפני היראה מלפניו, הנקל היה להם להתפתה לו. אך יראת א', היא הצנה והסוחרה לאדם, שלא ינחתו בו חצי מות, היא הצילתן מלשון תצמיד מרמה. לכן באו על שכרן הטוב "ויעש להם בתים" מדה כנגד מדה: הן החיו וקימו בתים בישראל, הן הפיחו רוח אחדות בין המפורכים והמפורדים והיו לבית אחד "בית ישראל" עשה להן י' בתים "רב שמואל, ח"א בתי כהונה ולויה וח"א בתי מלכות, מ"ד בתי כהונה ולויה אהרן ומשה ומ"ד בתי מלכות, דוד נמי ממרים קאתי" (סוטה יא) גם הנה נוכל לאמר, כי רב התבונן יותר על תום הנפש "כהונה ולויה" ושמואל, גם על שלמות הגויה "מלכות". וכן כונן להן בית אהרן, בית הלוי, ובית ישראל כולו ע"י דוד מלך ישראל. ונאמר "להם" בלשון זכו', כי התגברו חילים למרות פי מלך עריץ.

כב "ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון" פרעה, הפורע מוסר אנוש, חרק שן כי התבלעה עצתו, ואז

ואז רשע כסלו, הכריחו לגלות לפני כל עמו את זדון לבבו, שהיה טמון מאז, כי הוא פחד יותר כי „רב" ישראל באיכותו וכמותו. וגזר גזרה אכזריה ואיומה זו, עד ישראל, וילמד את כל עמו להיות כחיות טרף, למו ארב להשליך כל הבן היארה לאלילים... קרבן אדם. ועם כל זה הטיף הרשע הנוכל הצבוע הזה, למראית עין כנטף רסיס חסד, בכוס התרעלה הזאת כי צוה להחיות כמלך חסד... כל בת.

ב א „וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי" לא פורש בזה מי האיש ומי אשתו, כי אם כל ילוד איש ואישה, דומה ברב או במעט, בכשרון הרוח של הוריו „האב זוכה לבן בנוי בכח בעושר ובחכמה" (עדיות ב) זה הוא רק איש פשוט ככל האנשים, אך אלה האישים שנוצרו למלאת משלחת רמה ממרום, הם לא יערכו בערך מולידיהם; וכן בגבר מי זדון לשטף את בני ישראל ולבלעם מארץ החיים; אז נעור ממעון קדשו השם חול גבול לים, אשר אמנם ברך את אהוביו, כי זרעם יהיה כחול על שפת הים, וככוכבי השמים: לסכר פרץ מים זדונים ולהאיר על ארץ רבה. — וגרגר חול אחד, מעל שפת יאור מצרים, סכר את מוצאי המים הזדונים והשביח את שאון דכים של מלך מצרים ועמו יחד; ושת את עמו ישראל על עפר בצר וירימהו על במתי עולם. — וגרגר חול זה אשר נהיה גדול ורם מאד עלה מן הסוף אשר על היאור עד שמי מרום, ויאר לעולם ומלואו באור י׳ ואמת, נולד אמנם מאיש ואשה כדרך בני אדם, אך הוא לא היה רק בן לאב ולאם, אך ציר נאמן ממרום. לכן סתם הכתוב „וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי" וכבר דרשו רז״ל „לוי — על שם שנתחבר הקב״ה לצרתם מתוך הסנה, לקיים מה שנאמר עמו אנכי בצרה" (מדרש רבה א ב) כן הוא הלוי, לוה וחבר את ישראל לצורם וגואלם וחבר איש לאחיו, ישראל אשר עבד בפרך וכן לא נזכר בפרוש, שמות הורי הציר באחרית הימים, אלי׳—. אך למען דעת, כי מבחר מן האנושי היה בן נולד מאב ואם, כחק לישראל, ומי אשר זכו להולידו ולגדלו, ספרה לנו תורתנו להלאה (וארא ב. ו) מי היו.

ב „ותהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים" „תני׳ ר׳ מאיר אומר, טוב שמו; ר׳ יהודה אומר, טיבי׳ שמו; ר׳ נחמי׳ אומר, הגון לנבואות הוא; אחרים אומרים, שנולד מהול; וחכמים אומרים, שנתמלא כל הבית אורה כשנולד" (סוטה יב) חז״ל הורינו בזה, התפתחות מעלות איש הא׳, שבגיחו מבטן, כבר הכירה בו אם הבנים, רשומיהן: „ר׳ מאיר אומר טוב שמו" בעל לב טוב, המעלה הכי טובה לכל האדם (אבות ב) וכן נראה בראשית מפעליו, טרם נגלה עליו י׳ בהדרו, לאחיו במצרים ולבנות יתרו במדין. „ר׳ יהודה אומר, טוביה שמו" זו, המעלה העליונה, לב טוב, לטובים ולישרים בלבותם, שיהי׳ ע״פ דרך י׳ הטוב ומטיב „טוביה" (וע׳ למעלה א. יז) „ר׳ נחמי׳ אומר, הגון לנבואות הוא". זו כבר מעלה יתרה, שאך בני עליה מעטים בדורות עולמים—זוכים לה, להשפיע טוב י׳ עדי גוי ואדם. „אחרים אומרים שנולד מהול" הערלה היא קליפה רעה על האדם שעליו להסירה מבשרו, כן נמשלה עריצות מצרים ורהבם שדבקה על רב אדם אז; והוא איש הא׳ גלה חרפת מצרים מעלינו ועי״ז מכל העולם כולו. וזו היא כבר מעלה גבוהה מאד, שלא זכה לה רק משה ועל ידו אהרן אחיו, קדוש י׳ „וחכמים אומרים, שנתמלא כל הבית אורה כשנולד" זו אורה של תורה, אשר האיר בה מני שמי שמים עדי מעמקי ארץ, ובזה עלה משה למרום, מעל כל היצור כולו. ורשומים אלו הכירה יוכבד אמו, באשר ידעה מנבואת מרים בתה „עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל" (סוטה יג).

ד „ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו". „א״ר יצחק, פסוק זה כולו על שם שכינה נאמר „ותתצב" דכתיב וירא י׳ ויתיצב ג׳ „אחותו" דכתיב אמור לחכמה אחותי את „מרחוק" דכתיב מרחוק י׳ נראה לי „לדעה" דכתיב כי א׳ דעות י׳ „מה" דכתיב מה

י׳ א׳ שואל ממך „יעשה״ דכתיב כי לא יעשה י׳ א׳ דבר וג׳ „לו״ דכתיב ויקרא לו י׳ שלום״ (סוטה יא). מרים הנביאה עמדה בחרדת קדש, לפני החזיון הנורא והנשגב ההוא, אור עולם ומשושו, הושם בתבת גומא על שפת היאור, ובכל רגע ורגע, יתכן כי יבא אחד מעבדי פרעה האורבים על ילדי העברים, וישליכהו היאורה, ואז כל העולם כולו יצלל במים הזדונים, ועם זה האמינה בנבואתה, ותצפה מדי רגע למעשה א׳ פלא, כי הלא לה נגלה סוד י׳, מה תעודת המרום מכל האדם המצומצם עתה בתבה קטנה. החבוננה „ותתצב—וירא י׳ ויתיצב״ כבר מראש הציב לו י׳ ציר נאמן למלאת פקודותי הכי נעלות עלי עולמים; „אחותו — אמור לחכמה אחותי את״ יתגבר בחכמה. כהכנה לנבואה; „מרחוק — מרחוק י׳ נראה לי״ ואז יתגלה עליו י׳ באורו ואמתו; „לדעה - כי א׳ דעות י׳״ משה נתעלה אח״כ על כל האדם גם במדת הענוה (בהעלותך יב. ג) וזה מאשר השיג יותר מכל אדם רוממות א׳, הכיר יותר שפלת האדם, וזאת הביעה חנה הנביאה „אל תרבו תדברו גבוהה יצא עתק מפיכם כי א׳ דעות י׳ ולו נתכנו עלילות״ (שמואל א ב. ג) „מה – מה ה׳ שואל מעמך כי אם ליראה את י׳ א׳ וג׳״ ואמרו רז״ל „לגבי משה מלתא זוטרתא היא״ (ברכות לג) הנה כן התעלה על כל, גם ביראת י׳ הרוממה „יעשה — כי לא יעשה י׳ א׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים״ (עמוס ג. ז) ועל אבי הנביאים הטמון בתבה קטנה, העיד צור עולמים „בכל בי׳תי נאמן הוא״ כי גלה לו סודותיו מה יעשה לעולמים. „לו — ו קרא לו י׳ שלום״ כי הוא השלם, הביא שלום נצח לעולם. וכ״ז השכילו חכמינו לדעת, מאשר נאמר „לדעה מה יעשה לו״ לא רק לראות במחזה הנפלא ההוא עמדה הנביאה, כי אם הסתכלה בדעת יתרה, במפעלות א׳ פלא. בו ביום שאחרי שמונים שנה יאור את עולמו ע״י הטמון בחושך התבה.

ה „ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור ונערותיה הלכת על יד היאור ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה״ א״ר יוחנן משום רשב״י מלמד שירדה לרחוץ מגלולי אביה וכו׳ ונערותיה הולכות על יד היאור אר״י אין הליכה זו אלא לשון מיתה וכו׳ (סוטה יב) הן המצרים עבדו גם ליאור, יתכן כי היו נזהרים שלא להשתמש בו, לדבר מגונה; ובת פרעה ירדה „לרחוץ על היאור״, אין זאת כי רחצה עצמה מגלולי אביה, לא תכיר את היאור לאליל, אך נערותיה לא ירדו ג״כ היאורה לשמש את גבירתן, רק „הולכות על יד היאור״, כי החזיקו באמונת פתים בקדושת היאור, והליכה זו מאמונה בא׳הות היאור, הליכה למיתה היא. והנה התבה היתה שומה בסוף שעל שפת היאור, סמוכה יותר לנערות ההולכות בטל על יד היאור, ולו ראו הן את התבה, השליכו את אוצר החיים שבו, קרבן לאלילם, היאורה, אך א׳ עושה פלא חשך מהן אורו, והאיר את עיני בת פרעה ברחצה ביאור לראות מרחוק חמדה גנוזה „ותשלח את אמתה ותקחה״ „תנא על ששים וכן אתה מוצא באמתה של בת פרעה״ (מגילה טו) שנתארכה ששים אמות לרמז כי „ששים המה מלכות וג׳״ (שיר השירים ו. ח) ממלכות שיספחו על משה עמי.

ו „ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה״. גם בזה, נחזה כי אמנם רחצה את עצמה מגלולי אביה. שהלא התעוררה חמלה בלבבה, והכירה גם את העברים הטב. עד כי גם בילד קטן מהם מצאה סימני עבריות. וכל זה מעצת א׳ פלא כי המצילה את צירו, תהיה קרובה לאורח האמת.

ז „ותאמר אחתו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות ותינק לך את הילד״. מזה נחזה, כמה גברה בנביאה זו אמונתה בנבואתה, כי לולא זאת לא סכנה את הילד בזה, כי הלא להצלתו ע״פ הטבע היה טוב יותר להרחיקו מן העברים ולכחד גם מוצאו מבת המלך העריץ. וכן נחזה, כי בהצלת משה עסקו רק אמו ואחותו, ולא נזכר פעלי אביו בזה, כנראה מאשר הן היו המילדות שנתברכו מאת י׳ לבנות

בתי

בתי כהונה, לויה ומלכות בישראל, סמכו יותר על זכותן להשתדל בהצלת הילד, שיגדל וירום להיות גם כהן, גם לוי גם מלך בישרון יחד (יבמ׳ קב) ונלותה עליהן אשה גדולה שלישית, בתיה בת פרעה, שמרתה ג״כ פי מלך עריץ, כי רחצה מגלולי אביה. וכן אשה אחת גרמה להביא את המות בעולם ושלש באו לתקן מעותה וגרמו להביא סם חיים בעולם „תורה צוה לנו משה וכו׳״.

י „ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו״. מה „ותאמר״? ואם רק מטעם זה קראתו משה, היה לה לקראו „משוי״ פעול, ולא „משה״ פועל? לכן אדמה כי בת המלך הצר והצורר, בל״ס ידעה את נכליו הרעים ומזמותיו הרעות על העברים, גם יראו מפני מושיע שיקום לעברים; ובאשר התבוננה בדבר, כי יד א׳ עושה פלא היתה בזה, כי אחד מילדי העברים, אשר כבר היה על שפת היאור, מוכן להטבע, נצל על ידה, בת העריץ האכזר, אין זה כי הוא אמנם יהיה מושיע ישראל ומשהו מן המים הזדונים, לכן קראתו מטעם צפיתה לעתיד „משה״ אך למען לא תסכן עי״ז לבב אביה העריץ לרעה על הילד „ותאמר״ גלוי לכל כי על המקרה העבר תקראהו כן „כי מן המים משיתהו״ ותעטרהו שם הכבוד הנכון לה „משה״ וכזכר יקרא „משה״.

יא „ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו״ בכתוב הקודם נאמר „ויגדל הילד״ בגויתו, בהגמלו משדי אמו ובואו להיכל המלך, אך עתה כבר „ויגדל משה״ ברוחו, בתור מושה ומציל. נתעוררה בו געגועים לאחיו, בשבתו במאורת צפעונים. „ויצא אל אחיו וירא בסבלתם״ לבו דאב עליו אך אין לאל ידו עוד להושיע, אך „וירא איש מצרי מכה איש עברי״ באין דבר, רק מאשר הוא „מאחיו״ העברים, אז לבשתו רוח י׳ רוח עצה וגבורה, רוח חמלה ומשפט.

יב „ויפן כה וכה וירא כי אין איש״ מצרי שיעמד לו לשטן ולא איש עברי שיציל המוכה „ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש״ „ויך את המצרי״ אף שאין זה כבודו של בן היכל „ויטמנהו בחול״ שלא יודע הדבר.

הרמב״ם ז״ל פסק „ועכו״ם שהכה ישראל, אפילו חבר בו כל שהוא, אע״פ שהוא חיב מיתה אינו נהרג״ (משנה תורה, שופטים, מלכים י׳ ו׳) וכתב מרן „בכסף משנה״ „מקורו מהא דא״ר חנינא עכו״ם שהכה את ישראל חיב מיתה שנאמר ויפן כה וכה וג׳ ויך את המצרי״ (סנהדרין נח) וסובר רבינו שאע״פ שחיב מיתה בידי שמים אינו נהרג וכ׳ וקרא דויפן כה וכה אסמכתא בעלמא הוא״. ואנכי בעניי אדמה, כי גם רבי חנינא לא למד מהכתוב הזה, רק שהוא חיב מיתה בידי שמים, שאם היה חיב מיתה בידי אדם, היה נאמר „וימת את המצרי״ או „ויך את המצרי וימיתהו״ כמצוה; אך לא נאמר, רק „ויך את המצרי״ וכבר אמרו רז״ל „כל היכא דאיכא הכאה סתם לאו מיתה היא״ (סנהדרין פו) וכן הכהו רק להציל את איש ישראל, בלי כונה להמיתו, אך מאשר היה חיב מיתה בידי שמים, מת.—הנה כה ראה ביום הראשון סבלת אחיו ועונותם בחומר.

יג „ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים״ ראה כבר שפלת קצת אחיו גם ברוח, כי ענותם החמרי: הגרות, העבדות והעניי הביאתם לשפלת הרוח, „ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם״ ובכ״ז לא קם לתוך ביניהם באגרוף כתמול, כי חשב בלבבו „תחת געירה במבין מהכות כסיל מאה״ (משלי יז) „ויאמר לרשע למה תכה רעך״

יד ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו להרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי״ אמר „הרגת״ ולא „המת״ להכעיסו, לאמר שלא בדין המת אותו אך כהורג נפש בלי משפט „ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר״ מלבד פשוטו שנודע מעשי לרבים מדרשו „ויירא״ וג׳ ממצב ישראל בשפל „אכן נודע הדבר״ גם לי, מעשי אחי, שירדו ממעלות בני אברהם יצחק ויעקב.

כא „ויואל משה לשבת את האיש ויתן את צפורה בתו למשה" לא מאשר נתן עיניו בה, כי מתחילה התנכר לה עד כי לא גלה מי הוא, וע"פ מלבושיו חשבה אותו למצרי רק באשר „ויואל משה לשבת את האיש" כי מצא אותו לאיש קרוב לאורח האמת, וזה האיש הכיר מעלת משה „ויתן את צפרה בתו למשה".

כב „ותלד בן ויקרא שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה" הוא קרא שם לבנו למען יתגדל ע"פ רוחו. ולא אמר „גר הנני" אך „גר הייתי" להורות כי לא מצרי הוא, ומצרים לא תחשב לו כארצו „כי אמר גר הייתי בארץ נכריה" שגם במצרים, רק גר היה. לכן קרא שם בנו „גרשם" גר שם.

כג „ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה" כדרך האדם להאנח ממכאוביו, גם ללא תועלת, אך אח"כ „ויזעקו" לעזרה – ויתבוננו, כי אין להם להשען אלא על אביהם שבשמים וכן „ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה".

כד „וישמע אלהים את נאקתם" גם את הראשונה, מעצמת הכאב, גם את השניה – לעזרה והשלישית בקשת עזרה מאתו יתברך, והי' שלשתן כנאקה אליו יתעלה „ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב" להחליש מעט את עניו ומצוקתו בגלל אהבת אבות ובריתו אתם.

כה „וירא אלהים את בני ישראל" כי מצבם מורא ומסוכן, ברוחם עם גויתם „וידע א"" להחיש למו גאולה. רז"ל דרשו „וימת מלך מצרים, שנצטרע והמצורע חשוב כמת וכ' ויאנחו בני ישראל, למה נתאנחו? לפי שאמרו חרטומי מצרים, אין לך רפואה אם לא נשחט מקטני ישראל קן בערב וקן בבקר, ורחוץ בדמיהם שתי פעמים ביום וכ' לא היו ראוים ישראל להנצל לפי שהיו רשעים, אלא בזכות אבות נגאלו ה"ד ויזכר א' את בריתו וג' אמרו רז"ל נעשה להם נס ונתרפא מצרעתו" (מדרש רבה). כי לו מת ממש, מה היתה האנחה היתרה ע"ז? ועוד שנאמר „בימים הרבים ההם וימת וג'" כאלו האריכה מיתתו ימים רבים. זו הצרעת החשובה כמיתה. וחרטומי מצרים אמרו לרפאותו בדם זרע קדש, למען הכחד קן יונת מוריה. ואל נתפלא על עצת רשעה אכזריה איומה כזו, הלא כן חזינו בעינינו, אשר דבקה צרעת הרשעה במלך ארץ רבה עד שקם העם למרד בו, אמר הוא, בעצת יועציו הרשעים להתרפא להשקט המרד, במרחץ דם ישראל.—אנקת חללים באה לפני י' „נעשה להם—נס ונתרפא מצרעתו" למען החיות אפרוחי ישראל להקים ברית אבות. אך מה רב המרה בנעימת ישועה כזו, נס נעשה לישראל, שנתרפא צוררם... „וירא א' את בני ישראל וידע א'" „אמר ר"ל שראה שהם עתידים להמרות על יַם סוף וכ'; וידע א' – ידע שהם עתידים לאמר זה א' ואנוהו. ריב"ל אמר ראה שעתידם לאמר אלה אלהיך ישראל, וידע א' – שעתידים להקדים נעשה לנשמע; ורבנן אמרי וירא א' שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה וכ' וידע א' – שאפילו אחד בחברו לא היה יודע אלא הקב"ה לבדו וכ'" (מדרש רבה). הנה „ראיה" תאמר על דבר הנראה מבחוץ; „ידיעה" על דבר הניכר מבפנים הנה פתח חטאת האדם, הוא: שכחת רוממות א' ושפלת האדם. וכן אמר ר"ל כי בשועת ישראל אליו לעזרה. אמנם ראה י' כי מבחוץ, עוד ישכח ישראל לפעמים רוממותו— וימרו על ים בים סוף, אך ידע, כי בעצם נשרש בו פנימה אמונה רבה מאבותיו, ברוממותו 'תברך ויאמר „זה א' ואנוהו א' אבי וארוממנהו". וריב"ל אמר; אמנם ראה י' מבחוץ כי עוד ישכח ישראל לפעמים שפלת האדם, ויאמר על מעשה ידיו „אלה אלהיך ישראל" אך ידע, כי בקרבם פנימה, חרותה השתעבדות נאמנה ומשמעת נמרצה, עד שיקדימו נעשה לנשמע, כי טרם נבין טוב טעם ודעת במצות י' נעשם. ורבנן אמרו „וירא א' שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים

הרשעים הרהרו לעשות תשובה" כראיה מבחוץ „ו י ד ע א' שאפילו אחד בחברו לא היה יודע אלא הקב"ה לבדו וכ'". כידיעה והכרה פנימית, עד כמה חדרה רוח תשובה בלב כל איש פנימה. עד המקום שאין אחד יכול להכיר בחברו. תשובה שרק יודע תעלומות יודעה ומכירה.

„מתוך חמשה דברים נגאלו ישראל ממצרים: מתוך הקץ, מתוך צרה, מתוך צוחה, מתוך זכות אבות, מתוך תשובה. מתוך הקץ ה"ד ויהי בימים הרבים ההם וג'; מתוך צרה ויאנחו בני ישראל מן העבודה; מתוך צוחה—וישמע א' את נאקתם; מתוך זכות אבות—ויזכר א' את בריתו וג'; מתוך תשובה וידע א' (ירושלמי תענית א. א, לפי גרסת „קרבן העדה") וכן דרשו שם על הגאולה האחרונה במהרה בימינו. הן גלות ישרצ, משולש בצרות, הנהו, כאשר העיד מראש צורנו לאבינו: „ויאמר לאברם ידע תדע כי ג ר יהיה זרעך בארץ לא להם ו ע ב ד ו ם ו ע נ ו אתם וג'" (לך טו) גרות עבדות וענוי; וגאולתנו כפולה בישועות, הנה, כאשר הבטיח גואלנו לאבינו „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (שם) יציאה משלש אלה, וברכוש גדול. לפי ערך המבטיח הא' הגדול הגבור והנורא, מלבד רכוש חמרי, הוא למעלה מזה רכוש רוחני: דעת את י' ואמונה שלמה בו. מתן תורה ומתן ארץ חמדה. כן אז בצאתנו ממצרים כן עתה בצפיתנו לגאולה האחרונה מהגלות האחרון שהנהו כתולדה מגלות מצרים רק בחמש אלה נגאל: א) מן הגרות. גרש ישראל עם סגולה מהסתפח בנחלת י' אשר אוירה אויר נשמות; גם הארץ הקדושה עלי' תעגם, השוממה מבלי בניה, והם יחדו יחכו לקץ אשר ישובו בנים לגבולם לאור באור י' כמו שהתבנה שואפת למועד שיזרח עלי' אור השמש להאיר וכן תבוא הגאולה להם למועד הנכון „מ ת ו ך ה ק ץ" ה"ד „ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים וג'" ישרצ עודנו ג ר בארץ לא לו הגיע הקץ לשוב אל ארצו ב) מן ה ע ב ד ו ת—אשר ישרצ עבד י' הנהו עבד לעבדים, וכדי בזיון וקצף. אך כאשר תרגז ארץ „תחת עבד כי ימלך" וירבה להצר לישראל, אז יגאל מקושי השעבוד „מתוך צ ר ה" ה"ד „ויאנחו בני ישראל מן ה ע ב ו ד ה"; ג) מן ה ע נ ו י אשר ישרצ יעונה וידוכא, יגאל כאשר ישים אל לבבו, מה נואל לבלי לעבוד את א' ישראל כדבר י' אל שמעיה: „כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות" (דברי הימים ב. יב) ואז ישועו אל י' וירחם, ואז יגאלו „מתוך ה צ ו ח ה" ה"ד „וישמע א' את נ א ק ת ם" ד) ל צ א ת משלש אלה ביד רמה, דרושה זכות אבות, כאשר יראה לב בנים—שב לאבותם. ואז תבוא הגאולה „ב ז כ ו ת א ב ו ת" ה"ד ויזכר א' את בריתו את א ב ר ה ם את י צ ח ק ואת י ע ק ב"; ה) ולהשיג ה ר כ ו ש הגדול לאור באור י' מעל ארץ חמדה, דרושה תשובה נכונה אל י' בכל לבב ונפש ונזכה לכל אלה „מתוך תשובה" ה"ד „וידע א'".

ג א „ו מ ש ה ה י ה ר ע ה את צ א ן י ת ר ו וג' וינהג את הצאן אחר המדבר ו י ב א אל ה ר ה א' ח ר ב ה" רז"ל דרשו ע"ז „בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה, שנאמר ויקחהו ממכלאות צאן, מה ממכלאות צאן, כמו ויכלא הגשם, היה מונע הגדולים מפני הקטנים, והיה מוציא הקטנים לרעות כדי שירעו עשב הרך וכ' אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו יבא וירעה בעמו וכ'—ואף משה לא בחנו הקב"ה אלא בצאן, אמרו רבותינו כשהיה מרע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר, ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסית כיון שהגיע לחסית, נזדמנה לו ברכה של מים ועמד הגדי לשתות, כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני הצמא, עיף אתה, הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהג עם צאנו של בשר ודם כך, חייך אתה תרעה צאני ישראל. הוי ומשה היה רועה" (מדרש רבה) ח"זל תארו את שני רועי ישראל, את כל אחד ואחד כדמותו וצלמו, לפי זמנו ומקומו הנה דוד בן ישי מצא את ישראל כבר שוכן בארץ נחלתו, ומלך בחיר י' ימלך בו אך מרוך לבבו ועדן נפשו לא משל ביד חזקה ואז „וימלך דוד על כל ישראל ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו" (שמואל ב. ח).

ובאלה

ובאלה נבחן כבר בצאן. אך משה בן עמרם מצא שה פזורה ישראל במצרים, וכמעט נשקעה ברפש, ויש שמפני העוני, הצמאון ברח מן העדר. ויקם משה מנחם משיב נפש מעודד ומעורר מליץ יושר, סובל ונושא בעול להושיע ולאחד את צאן קדשים. ובאלה נבחן כבר בצאן „וינהג את הצאן אחר המדבר" בחמלה רבה, ועי"ז זכה „ויבוא אל הר האלהים חרבה" ואם בשבתו בהיכל מלך מצרים התגעגע על אחיו, ומאז ראם בענים וסבלותם חשב כל היום על גלותם וגאולתם. מה גם בהתבודדו במדבר, ומה גם כאשר נגש אל הר האלהים שנפשו דרכה עוז ולבשה רוח הקדש

ב „וירא מלאך יי אליו בלבת אש" בדמות לבת אש, ככתוב „עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט" (תהלים קד) „מתוך הסנה" לא על הסנה, כי אם מתוכו, כאלו הסנה מוציאו „וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אכל" כבר גלו חז"ל פני הלוט שבמראה הנפלא הזה ולמה הקב"ה בענין הזה? לפי שהיה מחשב בלבבו ואומר שמא יהיו המצרים מכלים את ישראל, לפיכך הראהו הקב"ה אש בוערת ואיננו אוכל, א"ל כשם שהסנה בוער ואיננו אוכל כך המצרים אינם יכולים לכלות את ישראל (מדרש רבה) כאש מצרף ומטהר הוא ענות ישראל, אך לעולם לא יאוכל ולא יכלה. ואז יוסר ישראל מוסר קשה בזמן שהוא בבחינת סנה „א"ר פינחס הכהן בר ר' חמא מה הסנה עושה קוצים ועושה ורדים, כך ישראל יש בהם צדיקים ורשעים" (שם) בוער הוא באש קוצים, אך איננו אוכל מחשיבת הורדים. ומראה הנפלא הזה ראה מדי עת וזמן בתולדותינו הנפלאה. — חכמי המשנה בחשבם את הדרכים שנבראו בערב שבת בין השמשות חשבו „ואף צבת בצבת עשויה" (אבות ה) וזה דבר נפלא ונשגב, צרוף הזהב, נדמה כנעשה בשני מלקחים, באחד יחזיקו אותו על אש בוערה, ובשני יקחוהו מעליה כאשר יצורף לגמרי, או כאשר יבוא החום למדרגה כזו, שממנו יותך הזהב, וכן נברא מאז העוה האדם הראשון את דרכו „צבת בצבת" ופעולותיהם. היותר נשגבות שבתולדות האדם; כי יפלא הדבר מדוע זה ישראל יתיסר ביסורים קשים ומרים יותר מכל אומה ולשון? ועם זה יפלא עוד יותר שישראל חי וקים. עם עולם הוא שלא יאוכל ולא יכלה? התשובה הנכונה על שתי הפליאות „צבת בצבת עשויה" כי אך הזהב יצורף באש בוערה והצבת מהדקו ומחזיקו על השלהבת, ולא העפר שסביבו שישכב במנוחה, באשר הזהב יקר ונחמד, ולהודו ולהדרו, לא נאה הסיג, לכן יזוקק הטב כן משפט ישראל יצא „מכור הברזל ממצרים" (דברים ד) ביד רמה לקבל אש דת בסיני בקדש ולרשת ארץ חמדה; ולעם סגלה לא נאה אף סיג כל שהוא, ועליו להצרף ולהטהר עד שיהי' יפעה לו ונוגה לו; וכמו שלא ייראה שהאש תאכל ותכלה את הזהב כי הוכן מראש צבת להוציאהו מן האש, כן לא ייראה חכם לב היודע כי ברית עולם בין א' חיים ובין עם עולם, שיכלה ישראל מרוב צרותיו ותלאותיו. ככל אשר נחזה נפלאות בתולדותנו הנהדרה כי כפעם בפעם אשר ידומה עוד קט וישראל נבלע בגוים, יעקב נלכד בשחיתותם והנה יד שלוחה ממרום לחלצהו „צבת בצבת עשויה". וכן יעד לנו ע"י נביאי האמת והצדק לאחרית הימים „והבאתי את השלשית באש וצרפתם כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו אמרתי עמי הוא והוא יאמר יי א"א" (זכרי' יג יט) הצרוף באש, היסורים והתלאות יביא את ישראל לשוב אל צורו וגואלו. הנה המשכילים בעם יתעוררו משבט א' ויחושו לשוב אליו בכל לבב „הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו" אך לא ידחו גם הנחלשים שלא ימהרו לשוב, אותם יעורר יי, לחוש לכה"פ אהבה לאומית לכל זרע קדש „אמרתי עמי הוא" אך באחרונה גם הם ישובו אל יי ותורתו „והוא יאמר יי א'. וכן „ומי מכלכל את יום בואו וגו' כי הוא כאש מצרף וכברית מכבסים וגו' וזקק אותם כזהב וככסף וגו'" (מלאכי ג) כאש מצרף כל מעשה רע, וכבורית מכבסים כל תכונה מגונה (ע' „מוסר ישראל" על „אבות" ה).

„בלבת אש מתוך הסנה" חלילה מלתלות תלאות ישראל וצרותיו במקרה, או כי

נטפל

נטפל הוא לשאר אומות העולם ובצרותם לו צר, להפך „אין פורעניות באה לעולם אלא בשביל ישראל" (יבמות סג) „בלבת אש מתוך הסנה" לצרפו ולטהרו, להאיר לו הדרך, ולהכינו להיות אור לגוים ואז יבאו כל באי עולם לתקונם — במלכות ש׳.

ד „וירא י׳ כי סר לראות" כי התעוררה רוחו לראות ולהבין דבר המראה הגדול הזה „ויקרא אליו א׳ מתוך הסנה ויאמר משה משה" משה ומושיע את ישראל ברוחו, משה ומציל את ישראל בגויתו „ויאמר הנני" מוכן ומזומן לכל אלה.

ה „ויאמר אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא" הן הנעלים על רגלי האדם, חוצצים בינו ובין האדמה, ומזה יתבונן האדם, כי אף שגויתו קורצה מחומר האדמה, בכ״ז עליו להתרומם ליסוד נשמתו האצולה ממרום, וישם פעמיו בנעלים... אך על אדמת קדש, אין לנעל הנעל, אין לחצץ בין האדם ובין הקדש כי מהמקום הקדוש עוד יינק קדושה יתרה. הנה גם ביהושע תלמידו נאמר כן אך בשני שנוים „ויאמר שר צבא י׳ אל יהושע של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא וג״" (יהושע ה׳ טו) רק נעל אחד ולא נזכרה האדמה. וזה בזמן שמשה התעתד עתה למשלחת־קדש כפולה להעמיד רוח זמני לעמו בחומר בהוציאו אותו ממצרים והצלה גמורה ועולמית ברוח בתתו לו תורת י׳. לכן עליו להכין עצמו לקדושה כפולה לינק מן מקום קדוש שפע קדוש רב. אך יהושע כבר מנהל עם נושע בי׳ שקבל כבר תורתו ע״י משה מסיני ורק עליו היתה שומה, להביאו לארץ אבות, עליו היה רק להכין עצמו בקדושת מנחול הארץ. ובמקום שמשה עמד אצל הר הא׳ בחורב שהיה בתוך מדבר שמם מקדושה, העירו י׳, כי עם כ״ז „המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא" חלקת האדמה הקטנה הלזו, בתוך רחבי המדבר קדש לי׳; עמד יהושע בארץ הקדושה שכולה אדמת קדש, העירו שר צבא י׳ כי „המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא" בקדושה יתרה כמקום מוכן לי׳ לעשות נפלאותיו „ויאמר משה משה ויאמר הנני, מהו הנני? א״ר יהושע בן קרחה הנני לכהונה הנני למלכות אמר ליה הקב״ה במקום עמודו של עולם אתה עומד, אברהם אמר הנני ואתה אומר הנני, אל תקרב הלם, אין הלם אלא מלכות שנאמר (שמואל ב׳ ז׳) מי אנכי י׳ הא׳ ומי ביתי כי הביאתני עד הלום וכ״" (מדרש תנחומא וע׳ זבחים קב) הנה משה אמר הנני מוכן ומזומן—למלא אחרי יעודך לאברהם אבינו „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" וחשב כי הגיע קץ הימין לכל ענות עמו. „הנני לכהונה" לקבל ממך ולתת לו „רכוש גדול", תורת חיים, וחי לעולם ברוח י׳, באורו ואמתו. „הנני למלכות" „להוציאו לחרות עולם", בל ישעבדוהו עוד כל אומה ולשון, גוי ומלכות, רק אנהלנו במלכותך תתברך. ואז קול קורא אליו „אל תקרב הלם, אין הלם אלא מלכות"—„אל תקרב הלם"—לראות בקרוב קץ כל התלאות, תעודתך עתה להצילו ברוח, הצלה גמורה נצחית, ובחומר אך התחלת רוח „אין הלם אלא מלכות" וזו מוכנה לחוטר מגזע ישי. מלך המשיח „מי אנכי י׳ הא׳ ומי ביתי כי הביאתני עד הלם" זו קרבה יתרה לשבת על כסא י׳ ולמלך בשמו.

ז „ויאמר י׳ ראה ראיתי את עני עמי במצרים" בראיה כפולה: בעני רוחו ובעני גויתו, אשר אך כמעט כלה יעשה לו, ועלי לקים את בריתי עם אבותיהם. ועם זה „ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו" זו הצעקה הטבעית, המתפרצת מלב מעונה ומדוכא, גם זו לטובה, כי לא הסכין והתרגל בצרותיו. ואין כ״ז שנוי בידיעתי „כי ידעתי את מכאביו" מכבר מאז שהועדתי לו גרות, עבדות וענוי, ידעתי כל אלה, כרופא הנותן סמים מרים לחולה שידע מקודם, איך ירגיש החולה טעמם המר, ואיך יפעלו עליו.

ח „וארד להציל מיד מצרים" מעניו ומשעבדיו „ולהעלתו מן הארץ ההיא

ה ה י א" שהוא בה, גר, „אל ארץ טובה ורחבה" שלא יאמר איש לרעו: רע לי, צר לי המקום, הבה אעבידך „אל ארץ זבת חלב ודבש" שתחיה בה בלי עוני וענוי להפך „זבת חלב" להשביע ולהרות „ודבש" להתעדן ולהתענג. „אל מקום הכנעני וג'" שתירש מקומם, ולא תהיה בה כגר, רק אזרח, בארץ אבות.

ט „ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי" היא הצעקה שכבר יש בה תשובה אלי – „וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם" ונתמלא סאת רשע מצרים וקושי—השעבוד משלים צרוף ישראל. וע"י כל אלה, הגיע הזמן לבא בצדקת משפט; לשלם למו על יתר.

י „ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים" לא נאמר „להוצא", שאז יפורש, כי משלחתו אל פרעה, תהי, כי פרעה יוציא. אך נאמר „והוצא" צוי למשה, כי מראש גלה י' לעבדו, כי אך הוא יוציא את ישרץ, שלא מרצונו הטוב של פרעה, ולפ"ז נשכילה כי היתה משלחתו כפולה „אל פרעה" לקים דבר י' אל אברהם „וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" (לך טו, יד); „והוצא את עמי" לקים את סוף דבריו שם „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" והרכוש הגדול מלבד רכוש חמרי, הוא רכוש רוחני גדול ורב מאד, כאשר יבאר לו בכתוב יב.

יא „ויאמר משה אל הא' מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" משה הענו מכל האדם, והנותן את נפשו בעד עמו חשב כי גם לילך אל פרעה, איננו חשוב ומה גם להוציא את ישראל, איננו מסגל; בכלל, דמה בלבבו, שאין טוב לישרץ להגאל רק ע"י י' צורו וגואלו בכבודו ובעצמו, כי כן הביעו תלמידיו הנביאים, לאחרית הימים „ישראל נושע בי' – תשועת עולמים" (ישע' מה יז) כאשר יושע בי' – אז תהי תשועתו תשועת עולמים „ופדויי י' ישובון וג' ושמחת עולם וג'" (שם נא יא) כי הלא אנוש אנוש, ימיו חוצצו ופעולותיו מגבלות בזמן ומקום, ורק נצח ישראל תשועתו נצחית וכללית וכן דרשו רז"ל „ויאמר משה אל י' מי אנכי וג' לא אנכי הוא שאמרת ליעקב ואנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה (מדרש רבה) הלא הבטחת כי אתה בכחך הגדול שאין לו קצב וגבול תדין את הגוי אשר יעבד ויענה את בניך; ואתה בכבודך, תעלה את עמך מתהום הגלות. „וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" גם אז מה אועילך, הלא ישובו אחרי זמן להיות מדוכאים מתגרת אומות אחרות?

יב „ויאמר" צור עולמים, השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון „כי אהיה עמך" בלכתך אל פרעה, להכניע עריצים „וזה לך האות" כי הוציאך את ישרץ תהי פעולה נצחית באשר „כי אנכי שלחתיך" נצח ישראל משלחך ושלוחו כמותו „בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא' על ההר הזה" ומזה תדע ותשכיל, שאף אם בזמן מן הזמנים, ישוב ישרץ להשתעבד שעבוד גופני לעמים אחרים, אך ברוחו ונפשו, בן חורים יהיה לעולמים, אנכי משיב הרוח ומוריד הגשם, ורוח הא' העולה למעלה תגבר על הגשם היורד מטה. ואמנם כן, נראה במחזה בספר תולדתנו, כי נצח־ישראל לא ישקר בצורו וגואלו, ורוחו ונפשו לא יתן עוד להיות עבד לעם נכר, אף לא לאחיהו ישרץ, מאז הופיע י' על עם סגלתו על הר הא', סיני בקדש, ברית כרותה (כהר כה) „כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים" (קדושין כב) כי אז מיום הנבחר ההוא, היה היו „קוב"ה ישראל ואורייתא חד הוא" כמו שנותן התורה, נצחי, תורתו וישראל מקבלה נצחים, מאוחדים בקשר של עולם לא ינתק; רז זה גלה צור ישרץ לצורו הנאמן עוד בראיון הראשון, והזה"ק העטיף במליצה נמרצה, סוד לשד ישראל ולחו השרשי, אשר ממנו חיה יחיה מני אז ועד עולם.

יג „ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם". אמנם משלחת יקרה גם נכבדה אך מה אשיב לבני ישראל שישאלו אותו על איכות הגאולה: אם היא נצחית בשם „י"י מהוה הכל לעולם, אם זמנית כשם „ש"י המצמצם „שאמר לעולמו די"? האם רשות לי לגלות לעם נדכה ונענה, ברוח וחומר, כי הגאולה תהי אמנם נצחית לרוחו, אך זמנית לחמרו?

יד „ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה" רק לך גלוי הסוד שגאולה זו, זמנית לחמרו „אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות" (ברכות ט). „ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם" לכלל ישראל, אשר יש בהם כאלה אשר חפץ להם בסיר הבשר וקערת שומים ובצלים יותר מבחרות הרוח וחופש הנפש להם עדן לא הגיעה העת לגלות רז זה, להם תאמר רק „אהיה שלחני אליכם" כי אהיה עמכם מעתה ועד עולם, בכל עת וזמן, גם בימי טובה גם בימים לא טובים כ"כ. זה בדבר הגאולה החמרית

טו „ויאמר עוד אלהים אל משה" ובדבר פדות הנפש „כה תאמר אל בני ישראל יי אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור" „י"י „זה שמי לעולם" היה הוה ויהיה, ומהוה הכל לעולם תמיד. „אלהי אבתיכם וג'" „זה זכרי לדור דור" ההתאחדות וההתקשרות ביני ובין זרע אוהבי לכל דור ודור לפי זכותו, לפי גדל זכרונו בי ושמרו פקודי.

טז „לך ואספת את זקני ישראל" הם יבינו לשכל מליך יותר ואחריהם כל העם ימשך „כנוס-לצדיקים נאה להם ונאה לעולם" (סנהדרין פח) „ואמרת אליהם יי אלהי אבתיכם נראה אלי וגו' לאמר פקד פקדתי אתכם" הן רק כפקדון ישראל במצרים ובאה עת הפקודה לקחתו שם (ע' סגלת ישראל ס"פ ויחי) ואם חסר עוד לקצב השנים פקדתי גם „ואת העשוי להם במצרים" קושי השעבוד השלים השנים הקצובות מראש לגלות מצרים.

יח „ושמעו לקולך" כי הגיע עת דודים „ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו יי אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליי אלהינו" למען נסות את לב העריץ בדבר קטן, תאמרו אליו, כי „נקרה עלינו" במקרה, ולא כי זו פקודה היעודה מראש כאשר גליתי לכם, ורק חופשה על ימים תבקשו. ואין בזה מרמה, כי אמנם היתה עתה הבחירה החפשית לפרעה לו התרצה לשלח את ישראל רק על שלשה ימים אז היתה התגלות יי רק מקרה ואז הלכו רק על שלשת ימים המדברה לזבח לי' לקבל שפע קדש, די אומץ וכח באמונות ודעות וחזוק בתקוה וצפיה לישועה למען יוכלו החזק מעמד, ולא יטמעו במצרים בשובם להשלים את מספר השנים הקצובות מראש לגרות בארץ לא להם. אך אח"כ מאשר רבה חטאת פרעה ועמו, באי שמעם לדבר יי ועוד הוסיפו להצר לישראל, ולהפך ישראל קבל באהבה את היסורים קשי השעבוד, והאמין בי' ובמשה עבדו, אז „ויגבה יי במשפט" להכחיד את המצרים „והאלהים הקדש נקדש בצדקה" לגאול את עמו גאולת עולם. אמנם הבחירה ברשותו אך.

יט „ואני ידעתי" בידיעה מראש „כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך" מרצונו וחפצו „ולו ביד חזקה" גם כאשר אראהו ידי החזקה לא יתרצה עוד בלבבו ובכל זאת מוכרח יהיה להסכים בפיו על יציאתכם ממצרים.

כ „ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו ואחרי כן ישלח אתכם" בפיו ושפתיו ולבו בל עמו. ובזה אקים את דברי מאז „וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" (לך כו. ד) ולקים מאמרי אז „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" אבטיח לכם.

כא „ונתתי את חן העם הזה במצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם" וזה פלא גדול, כי למרות, אשר בגרם ישראל הוכו מכות רבות, אתן חן ישראל בעיני המצרים.

כב „ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות וג'" אמנם לא' הרוחות יתכן לתת חן העם בעיני המצרים עד כי יתנו להם כך אלה במתנה גמורה, אך בחר בשאלה מאשר הבחירה היתה לפרעה לשלח את ישראל ברצונו הטוב רק לשלשת ימים, ולכן די בשאלה על ימים אחדים ולהשיב למו בשובם מצרימה; רק באשר גלוי וידוע לפני כסא ככודו יתברך, כי פרעה לא יתנם ללכת ברצונו הטוב, ואז כלה גרש יגרש את ישראל צוה לשאל אשה משכנתה ומגבר ביתה כלי כסף וג', לכן הנה בלי ספק תקחנה למו כל רכוש ישראל, אשר א"א לטלטלו לקחתו בדרך מסעם, והי' אלו חליפי אלו (יע' בא, יא. ב; יב. לה).

ד א „ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך י'" אמנם כן מובטח היה מפי הגבורה, כי זקני העם ישמעו לו בבררו להם בשורת הגאולה לפי מסורת אבות שבידם, אך אולי ההמון לא יאמין לו כי הוא ידמה בלבבו כי רק באחת משלש אלה יגאל ישר': א) אם בזכותו את ארחו לפני י' ואז יושע ע"פ מפלאות י'. ב) אם בחסד לאמים, ע"פ דרך ארץ, הטבע. ג) ואם כי למצער יתנו לו שונאיו מנוח מעט לשבת יחיל נדומם לתשועת י' אשר תביא אם מצדקת ישראל ואם מחסד לאמים. והנה עתה גם אחת משלש אה אין: ישר' ישקע יום יום יותר בטומאת המצרים ותועבתם, המצרים—מלבד שלא יאמרו לקרוא למו דרור עוד יוסיפו יום יום לענותם באכזריות נוראה.

ב—ד „ויאמר אליו י' מזה בידך ויאמר מטה. ויאמר השליכהו ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו ויאמר י' אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו" בזה הורהו י' כי שלש אלה לא די שלא ירחיקו את הגאולה, אך עוד יקרבוה: א) המטה נהפך לנחש, אות לקושי השעבוד, מרשעת המצרים; אנכי אמרתי „ועבדום וענו אותם" במקל נועם ובמקל חובלים אך פרעה ועמו נהפך לנחש הבא לישך בלי לחש; וקשי שעבוד זה יקרב עת דודים כי ישלים בזה שנות ענות ישראל במצרים; וכן סוף העונש הלזה, מצרים „נחש בריח נחש עקלתון" להתהפך למטה ומהר יהיה לקנה רצוץ. וכן כאשר נהיה פרעה לנחש „ויברח משה מפני פרעה" (למעלה ב. כו) וכאשר יחזיק בו משה, במכות נאמנות אשר חלה בו בדבר י' יתהפך „למטה בכפו" כי יטהו משה כחפצו ורצונו.

ו—ז „ויאמר י' לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויצאה והנה ידו מצרעת כשלג ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויצאה מחיקו והנה שבה כבשרו" ב) היד נצטרעה, זה סמל טמיעת ישר' במצרים, כי הצרעת טומאה ממארת היא, מבשר עד נפש תכלה. התבונן משה והבינה לצאן מרעיתך, כי עוד מעט ויטמע זרע קדש, בין עריצי גוים טמאים, עד כי לא יהיה לו מרפא; עקב זאת עלי להחיש גאולה וכן שבה היד להרפא והנה כבשרו כי „בצאת ישר' ממצרים וג' לקדשו וג'".

ח „והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון" כי יאמרו, אמנם מצד המצרים המשעבדים ומענים אותנו קשה, אולי נכון י' להחיש גאולתנו, אך מצדנו ההולכים ומשתקעים בבוץ המצרים, לא יתכן; „והאמינו לקל האות האחרון" כי מטעם חשש טמיעת ישראל במצרים נכון ג"כ להחיש רוח והצלה.

ט „והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולא ישמעו לקולך" כי יאמרו אולי עוד לא באו קושי השעבוד והשתקעתנו בתועבת מצרים.

לגבול

לגבוי המדה הקצובה מתוכן עלילות „ויקחת ממימי היאור ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת" ג) במים שנהפכו לדם הראה במופת חותך, כי שלם עון מצרים, והי' חטאם אדום כדם וזה יחיש מפלתם ויקרב גאולת ישראל כי ביום דין, יראה כי בערך המצרים, צדיק הי' ישראל, אף בהיותו נכנע ונענה מגוי עריץ, היה מצוין במה מסגלת מורשת אבותיו. וכן המטה נהפך לנחש ושב למטה כבראשונה; היד נצטרעה ושבה ונרפאה והיתה כבראשונה; אך המים אשר נהפכו לדם נשארו דם; כי נתרוצץ הנחש, פרעה, וישראל נטהר, אך חטאת מצרים אדומה כדם, לא כופרה כי אם נגרה יחד את המצרים, הימה. ואמנם זו היא הסבה היותר נכונה לסבב תשועת ישראל הלא כה כתוב „אל תאמר בלבבך בהדף י' א' אתם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני י' לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה י' מורישם מפניך, לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה י' א' מורישם מפניך וג' (עקב ט. ד—ה) הלא יתפלא כל משכיל למה צוה בתחיה שלא לאמר גם „וברשעת הגוים" הלא אמת הדבר? הנה „א"ר יוחנן אין בן דוד בא, אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חיב" (סנהדרין צח) כי נמצא צדיק בערך הדור כמו, נח, לדעת אחד החכמים ורשע בערך שכנו, כמו האשה הצרפתית שאמרה לאלי' „מה לי ולך איש הא' באת אלי להזכיר עוני" (מלכים א יז) לפ"ז נשכילה להבין דבר ר' יוחנן „אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי" בדור שכל העולם כולו יהיה זכאי גם ישראל גם גויי הארץ, הלא אז עת כושרית לתקן עולם במלכות ש', ואז בכ"ז בהצטרפות, יזכה ישראל יותר, ולפי ערכו יתחייבו אלה שהגדילו עצמם עליו, הרעו והציקו לו, ואז בן דוד יבא להגביה שפלים ולהשפיל גאים. „או בדור שכולו חיב" גם ישראל שחת דרכו, ואז הלא נבינה עד כמה הגיעה הרעה בשער העמים; בעת ההיא שהחשך יכסה ארץ וערפל לאומים, אי אפשר בכ"ז שלא יגיה שביב אור במשכנות ישראל וצדיק יהיה בהצטרפו לדורו. לכן בזמן שתתמלא סאת רשעת הגוים וא' נקמות יופיע להעניש לעושי רעה, או אז יזרח אור לישרים נגד רשעי עולם ובן דוד יבא להשפיל גאים ולהגביה שפלים, וכזאת אמר משה בשם י' „אל תאמר בלבבך בצדקתי הביאני וג'" כדור שכולו זכאי, וע"י הצטרפות גם „וברשעת הגוים וג'" אך להפך, כדור שכולו חיב „לא בצדקתך וג'" רק „ברשעת הגוים וג'". — ובזה נבארה דבר משנתנו „רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הם: פסח מצה ומרור וכ'" (פסחים פ"י) הנה ר"ג נשיא ישראל ומורו, בהתבוננו הבהירה במצות חג המצות, ובבואו לחקר תכליתן. להשריש בלבב ישראל אמונה חזקה ומצוקה בגאולה האחרונה, שתהי כללית ונצחית ובהשקיפו על מצב עמנו אז, הנורא מאד (אחת לנו אם הוא ר"ג הזקן שראה רק ברוח קדשו כי עוד מעט וישראל יגלה מעל אדמתו או הוא נכדו ר"ג דיבנה שכבר ראה תורבן האומה והארץ גם בעיני בשר) וירא ויצר לו, פן בזמן מן הזמנים אשר ישראל לא ייטיב לכת ועמי הארץ לא יסעדוהו להשיבו לנחלתו, ועוד זאת כי שונאיו ומנדיו יחפצו לבלעו חיים, עד שיתיאש העם מן הפורענות, עדי יאמר שלא יוכל להחזיק מעמד עד יגיה אור; בחשבו שרק על יתד אחד משלשה אלה תלוי' תקותו בגאולה הנצחית. א) או כי ישראל יהי' רד עם א' ב) או כי העמים יטו אליו חסד. ג) או כי למצער יתנוהו לשבת שקט ושלו מצפה לתשועת י' ובזמן שגם אחד מאלה לא יראה ולא ימצא, אז יאמר ישראל, כמו העצמות היבשות בחזון הנביא (יחזקאל לז) „יבשו עצמותינו" נס ליח קיומנו היא תורת חיים „ואבדה תקותנו" בחסד לאומים „נגזרנו לנו" כי עוד סביב שתו עלינו עריצים לבלענו. בהסתכל ר"ג בחזות קשה זו, כי היאוש הוא כרקב לבית יהודה „היה אומר" היה רגיל תמיד לאמר המאמר הנשגב הזה הסומך נופלים והמעודד נחשלים „כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו וכ'" לאמר, כל שלא ירד לתכלית שלשת מצות אלו בפסח, לא יצא י"ח השרשת

אמונה צרופה וחזקה בביאת המשיח, בלבבו; הלא בהתבוננו בעין בוחנת וחודרת בגאולת מצרים, נראה כי רק באשר שמצב ישראל היה אז בהפך משלשה אלה, שיאמצו תקותו לגאולה, המעמד הרע ההוא, הקריב תשועת ישראל. — צאו וראו בהלכות הפסח, הליכות מלכי בקדש, בישראל ובאדם ותראו ותוכחו נכוחות, א) „פסח על שם שפסח הקב״ה על בתי אבותינו במצרים״ מכת בכורות, היתה במשפט צדק ברשעים שנתמלא סאת רשעתם; וזה הראה הקב״ה למרע״ה באות המים שנהפכו לדם, ותו דם הפסח על בתי ישראל היה להראות להבדיל בין דם לדם כי לא חבר מרצחים, כמצרים השוחטים ילדי ישראל לרפאות צרעתם, ישראל, זולת דם ברית ודם זבחי בהמה לא יראה ולא ימצא דם ברית ישראל; ובדמים אלו כרת ברית את י״א ואת אחיו ורעיו; לכן לא עליו תהיה המגפה „בדמיך חיי בדמיך חיי״ חיי את א׳ חיים, חיי את אחיך, בן א׳ חיים ב) „מצה על שם שלא הספיק בצקת של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם הקב״ה שנאמר ויאפו את הבצק וג׳ ולא יכלו להתמהמה״ עוד במצרים, כי לו התמהמהו עוד כזמן קט, ירדו תהומות להבלע במצרים עדי אובד. הנה השאור והחמץ ה״ה סמל ההליכה בשרירות לב, כרהב מצרים כתפלת ר׳ אלכסנדרי „רצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה וכו׳״ (ברכות י׳) והמצה כאות ודגם על ההפך מזה, לכבישת היצר וההתגברות עליו. הנה כן נצטוינו מראש על מצת מצוה זו כסמל ההצלה מטיט היון ככל אשר הראה צור לציר באות היד שנצטרעה ג) „מרור על שם שמררו המצרים חיי אבותינו במצרים״ וקושי השעבוד השלים שנות הגרות העבדות והעניי באות המטה שנהפך לנחש. וע״פ הדברים האלה, נשמע טוב טעם ודעת מחלוק העונש לעוברים על שלשת אלו: „הפסח״ כרת בשלילה; „המצה״ כרת בהפכה, בחיוב אוכל חמץ „ובמרור״ אין כל עונש כרת רק יענש ככל העובר על אחת ממצות עשה. כי „הפסח״ הוא כאות לישראל שהוא בן בכורו של אבינו שבשמים, המכיר מבראשונה הדר כבוד מלכותו; וכי מרום הוא ישראל מחברת מרעים אשר עליהם נחתה יד א׳ המשפט וכן נאמר „וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההיא מעמיה״ (בהעלותך ט יג) כי הלא מעיד על עצמו כי איננו בכורו של הקב״ה ואיננו טוב מהמצרים, לכן יכרת. אמנם בפסח מצרים, לא נזכר עונש כרת. כי בא על שכרו מהר כי לא פסח א׳ המשפט על ביתו שלא נתן על משקפו ומזוזותיו, מדם הפסח; אך בפסח לדורות התרה על הכרת שיבא לפעמים אחרי זמן. „המצה״ סמל החפזון המהירות, לצאת מטומאת מצרים לכבישת היצר והתגברות עליו, לכן גם אם לא יאכל מצה, עוד לא חיב את נפשו, עוד לא נטבע בבוץ אך באכלו חמץ, כמראה לדעת כי אמנם כבר נלכדה נפשו בשחיתותם „ונכרתה הנפש ההיא מישראל״ (בא יב. טו). „והמרור״ אין בו סמל ודגם למעשי ישרץ ותכונותיהם, אך הנהו רק כסמל קושי השעבוד והמרורים שהשביעונו עריצי גוים ואין בו רק מצות עשה לאכלו למען נזכר תמיד כי אל לישראל להתיאש מן הפורעניות כי קושי השעבוד, יכול עוד להחש קץ הגלות וכי גואל ישראל חי וקים תמיד (ע״ס „לבני ישראל״ ב. ז—ט).

י „ויאמר משה אל י׳ בי א׳״ „משה בכל תשוקתו העזה לתשועת ישראל, חפץ כי תצא מהר לפעולות וגם תהי נצחית לכן התחנן לפני צורו כי ישקיף בו ויראו, כי „לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך״ לא נשתניתי לטובה גם עתה ונשארתי כקודם „כי כבד פה וכבד לשון אנכי״.

יא „ויאמר י׳ אליו מי שם פה לאדם״ לדבר בו „או מי ישום״ את האדם שנוצר בכל אבריו „אלם או חרש או״ מי שם „פקח או״ מי ישום „עור״ כן כל הדברים והפוכיהם מי שם וישים „הלא אנכי י׳״ בל״ס שמתיך לכבד פה לתכלית נמרצה, כי לא יאמרו התועים ומתעים, כי רק מאשר לשון ממהרת לדבר גדולות אתך, תמשך אחריך בשפת חלקות; ונהפך הוא, כי תשאר כמקודם, כבד פה וכבד לשון, ובכ״ז תמלא משלחתך במרץ ובעוז.

יב „ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר" ואז יחזו הכל כי רק שכינת כבודי מדברת מתוך גרונך. כי זולת דברי אשר אשים בפיך שתדבר בשפה ברורה ובנעימה קדושה, בשאר דבריך תתנהג בכבדות כקודם.

יג „ויאמר בי א" הביטה נא בי „שלח נא ביד תשלח" באהבתו היתרה לעמו, הפריז על המדה ובקש במראש – כי אמנם ישלח להביא גאולה שלמה לישראל, כי הלא קול י' יחצב להבות, מדוע זה לא יחולל נפלאות, להחיש על ידו הגאולה האחרונה והי' הוא השליח לכל משלחות י'; או כי ישולח גם עתה אחר שימלא כל שליחות י' מראשית ועד אחרית. „אמר לו רבון העולמים שלח נא ביד אותו האיש שאתה עתיד לשלוח לעתיד לבוא. אמר לו לא אמרתי לך ואשלחך אל ישראל אלא אל פרעה ולאותו האיש שאתה אומר אני שולח אותו לעתיד אל ישראל (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אלי' הנביא וג'" (ילקוט שמעוני) הנה על ידך אצור לי עם סגלה. אך כאשר תעלהו מטיט היון, בשליחותי, אל פרעה, אעלה: לפני הר סיני בקדש, והי' לי לגוי קדוש, חפשי מכל רוכסי בני אדם, בן חורים אמתי ונצחי ועבד עולם לי. ואם יצורף עוד בכורי ברזל, בכל עת וזמן, עמי הוא. ואליו אשלחה את המבשר האחרון, אלי', אחרי אשר יזכר העם תורתי שנתתי על ידך. כאמור שם למעלה „זכרו תורת משה עבדי וג'" אח"כ „הנה אנכי שולח לכם את אלי' וג'".

יד „ויחר אף י' במשה" על הפצרתו היתרה „ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי" סימנו הלוי, אף כי די הוא בסימן „אחיך" לאמר אף שגדול הוא ממך בשנים ועתיד להיות כהן גדול, בכ"ז לך במשלחתך יהיה רק „לוי" לאמר ילוה עליך „ידעתי כי דבר ידבר ה' א" מאז דברי, כי נביא גם הוא וגם עתה ידע בנבואה, כי תבא אליו במשלחתי „וגם הנה הוא יוצא לקראתך – וראך ושמח בלבבו" אנכי היודע תעלומות לב מעיד כי ישמח בלבבו, על משלחתך זו, אף שעוד אצטרך לשליח אחר בבוא הגאולה האחרונה.

טו „ודברת אליו" את כל הדברים אשר השמעתיך „ושמת את הדברים בפיו" שימסר לכל הדרוש למו; ולעתיד „ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו" אף שלשונו תדבר צחות נצרך יהי' לעזרי ומלבד דברים עוד מעשים אמסר לכם „והוריתי אתכם את אשר תעשון".

טז „ודבר הוא לך אל העם" לאמר מתחלה יציג אהר שהיה מפרסם לנביא האמת, אותך שנדדת מעמך בנעורך, לפני העם, כי נביא א' אתה. ואח"כ „והיה הוא יהיה לך לפה" לדבר בשפה ברורה „ואתה תהיה לו לא" לנסר דבר א' אליו.

יז „ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו האתת" המטה הוא אות לשבט מושלים, אשר נתן י' לצדיק מושל ביראת א', הוא סמל העוז והמשרה.

יח „וילך משה אל יתר חותנו" קראהו עוד בשמו הראשון „יתו" כי לא בחן עוד הטב את לבבו, אם זנח כבו' לגמרי מעשיו הראשונים עבודתו נכריה „ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים" אחים הם כל בני ישר[א]ל בני אומתו אח מאב ואם הי' לו רק אחד „אהרן" וי' הודיע אותו כי חי הוא ויוצא לקראתו. והי' ירא עוד לגלות לו סוד בשורת הגאולה „ויאמר יתרו למשה לך לשלום" העידה התורה כי כבר ראוי להקרא „יתרו" באות יתרה כסימן על הגרות. וזה האות, כי כבר דבק לבבו למשה ולעמו כי ברכו „לך לשלום" עלה עלה והצלח! (ע' ברכות סג) במהלכך אל אחיך.

יט „ויאמר י' אל משה במדין לך שוב מצרימה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך" בהתגלותו עליו בהר הא' שלחו מצרים ולא אמר לשוב להתישב שם כי עדן לא מתו הרשעים מבקשי נפשו אך עתה במדין אמר לו לשוב

לשוב, להתישב במצרים, כי כבר מתו מבקשי נפשו.

כ "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמור" מרכות בניו (פסחים ג:) אך הוא בעצמו "וישב ארצה מצרים" וכל משענתו ומשגבו היה "ויקח משה את מטה הא' בידו.

כב ואמרת אל פרעה כה אמר י' בני בכרי ישראל" תואר "בכור" נאה לישראל ונעים, כי הוא ראשית בכורים לי' מעולמו שנטע, להכיר כבוד מלכותו, בעוד כל יושבי תבל מתהללים באימים; כמו שהבכור מכיר כבוד אביו בעוד שאחיו הקטנים בל ידעו ויבינו; וכבכור, על הישראל החובה להיות לאחיו כמופת בהנהגתו הישרה, ועליו להיות לעזר בחנוכם לתקן כל העולם כולו במלכות ש'.

כג "ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך" שלח את בני ויעבדני כבכור ואם תמאן אהרג את בנך בכרך זו היתה כבר התראה על משפט י' במכה האחרונה "מכת בכורות" כי לא כתשעת המכות הקודמות שבעקרן היו למופתים שאכן יש י' משגיח בכל ושופט הכל. המכה האחרונה שהיתה קיום הדין, הוצאת משפט י' לפועל.

כה "ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי" מתחלה הסתפקה, אם מלותה את בנה, תועיל לפדות ממות אותו או את אביו (ע' נדרים לא. לב) כי חשבה שהאשה אינה משתתפת רק ביצירת הולד כי דם מדמה נוזל בו לכן עליה לשמר מעינה בטהרה, אך אין לה כל חלק בחנוך הילד, אחרי גיחו מבטנה לכן אמרה כמתמהת על פעולתה, הלא רק "חתן דמים אתה לי" חתוננו רק בדם ולא יותר.

כו "וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולת" כאשר ראתה שפעולתה הביאה רב תועלת "וירף ממנו" אז שפטה בצדק, כי גם בחנוך הבנים, ידה רב לה, וראשית החנוך הלא היא מצות המילה לחתם אות ברית קדש בבן הרך "אז אמרה חתן דמים למולת" חתוננו בדם, מביאה גם למולות (וע' עבודה זרה כז: וטוש"ע יורה דעה רסה).

כז "ויאמר י' אל אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשהו בהר הא' וישק – לו" באשר תכלית צאת ישראל ממצרים היתה קבלתו התורה מעל הר סיני, לכן גם השליח השני לגאולה ההיא, נתמנה ג"כ על הר הא' ההוא כראשון "א"ר ראובן בשעה שאמר לו הקב"ה למשה במדין לך שוב מצרימה, נחלק הדבור לשני קולות ונעשה דו פרצופין והיה משה שומע במדין, לך שוב מצרימה, ואהרן שומע, לך לקראת משה המדברה, הוי ירעם א' בקולו נפלאות" (מדרש רבה) כי כמו לשליחת משה היתה נחוצה המצוה "לך שוב מצרימה" כמובן לשליחת אהרן, הנלוה אליו דרושה היתה המצוה "לך לקראת משה המדברה" למען יפגשו יחדו על הר הא' והי' בזה דבר נפלא, כי שניהם שמעו את הקול בבת אחת, ושניהם הזדרזו ללכת איש לקראת אחיו ושני השלוחים מהר סיני הופיעו מצרימה ושניהם יחד העלו את עם י' ממצרים אל הר סיני "ירעם א' בקולו נפלאות" ושם במדרש רבה "וילך ויפגשהו, הה"ד חסד ואמת נפגשו חסד זה אהרן וכ' ואמת זה משה וכ' הוי חסד ואמת נפגשו צדק זה משה וכ' ושלום זה אהרן וכ' נשקו וכ'" הנה רז"ל התבוננו בדבר הפגישה הנהדרה של שני מצוקי תבל על הר הא' כי כמו שבבראשית ברוא א' את השמים ואת הארץ, עלתה במחשבה לברא במדת הדין ואח"כ נעשו בהצטרפות מדת הרחמים, כן ליצירת עם זו יצר לו י' תהלתו לספר נצטוה מקודם משה איש הא' שכולו אמת וצדק, ואח"כ נלוה אליו אהרן איש החסד והשלום. האמת והחסד הצדק והשלום, מדות שתים שהן ארבע הנה: האמת והשלום מדות אצילות, מפשטות (תיאוריות) שמולידות הצדק והחסד מדות מעשיות (פקטיות) (ע' למעלה בראשית א כו) הנה כן מתחלה, בהכנה, הופיע בראשונה אהרן איש החסד לפני משה איש האמת

בהתבודדו

בהתבודדו על הר הא', לצרף חסדו לאמתו· „חסד ואמת נפגשו" ולפעולות, צדק יצא למבראשונה, כי כן נאמר „ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו וג'" (למעלה טו) „צדק ושלום נשקו" החבור בפועל·

כט „וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל" „א"ר עקיבא למה נמשלו ישראל בעוף, מה עוף אינו פורח אלא בכנפים, אף ישראל אינם יכולים לעמוד אלא בזקנים" (מדרש רבה) הנה לכל יצור ונברא, חי, אשר מיום גיחו מבטן עליו ללחם מלחמת קיומו, חננו יוצר הכל אבר אחד, אשר בו יגן על עצמו מכל טורף וחומס כמו לשור הקרן וכח סבלו, לסוס הטלפים וגבורתו, ולעוף חננו בוראו כנפים, אשר אתמו יעוף וינוס מצידו אתמו ירחף למקום בו ימצא מזונו אתמו ישוט ממדינות הקור למדינות החום והכנפים הם רק כמניעים את הרוח אשר תנחם למחוז חפצו· הנה כן כל עם ועם, אשר יחיה על חרבו, אשר קשתו דרוכה כל היום, הוא רק על בחוריו כחו וצעיריו גבורתו; לא כן ישראל, אשר לו אמר צורנו וגואלנו „לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר י"צ" (זכרי' ד) וברוח י"צ העולה למעלה למעלה, יתנשא ישראל כעל כנפי נשרים, על כל ההרים הרמים אשר עומדים לפניו כצורי מכשל, וכן יגמר שם חוזה י', אם ברוח י"צ תתגבר, אז „מי אתה הר הגדול לפני זרבבל למישר וג' ברוחי י"צ" אשר תחולל נפלאות, יגן על עצמו ישרא· ובכל תולדותנו הנפלאה נראה כי „טובה חכמה מגבורה" וכן רואים אנו בזמן ובמקום שרוב גויי תבל, כאדני השדה, נקשר טבור ינקתם לאדמת מכוריהם, ואם יכרת חבל חבורם מן האדמה, אז יתמו ויסופו; ישראל יחיה חיי רוח בכל זמן ומקום· אמנם לרוח י' אשר תרחף יותר על ציון ומקראיה מקור חיים, נשאף כל היום ורוח זו ישיבנו לנוה קדשנו· — ובספר חיינו נחזה כי כמו אשר בעופות המסע, מתעורר רגש טבעי (אינסטינקטיבי) לנוד מקניהם במדינות הקור ככלות הקיץ—אל מדינות החום; כן אך יראה ישראל כי במדינה זו תתקרר רוחו, אז יעוף יתור לו מקום הצלה לפי שעה וכן חזה בעין הנבואה ירמי' וכן רבן יוחנן בן זכאי ברוח קדשו, כי זמן הקור הגיע ויאמרו לנוע וירמי' הוכיח לנעוי לב „גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסיס ועגור שמרו את עת באנה ועמי לא ידעו את משפט י'" (ירמי' ח) ומי המה אשר רוח י' תרחף עליהם יותר, הלא המה הזקנים שקנו חכמה „בישישים חכמה ואורך ימים תבונה" (איוב יב) שכל זמן שאדם מזקין חמרו מתרפה רוחו עולה למעלה להשכיל וכל עוד שתאותיו השפלות תחלשנה תתגבר רוחו אשר היתה אסורה עד כה, ומה גם הלומד תורת א' הרוחות, אשר בה צרורה רוח החיים, בכחה להחליש חמדת האדם אף בבחרותו (ע' משנה תורה סוף פ' אכזרי ביאה) וכל זמן שמזקין דעתו מתוספת עליו ומתישבת (סוף קנים) לכן „ישרא אינם יכולים לעמד אלא בזקנים" (ע' למעלה לך טו יא· „לבני ישרא" ב נ ח) וכן אספו שלוחי י' בראשונה את זקני ישרא להפיח רוח חיים גם בעצמות יבשות·

ה א „ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר י' א' ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר" המשלחת אל פרעה היתה לקים דבר י' אז „וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" וע"ז „ויגבר י' צ' במשפט" אשר יעשה בעריצים, רוצצי עשוקים, וכן ראשית כל באו אליו בשם „י'" היה הוה ויהיה, המהוה את הכל ומשגיח על כל ושליט על כל, במאמר כי ישלח את ישראל לחוג לו במדבר ועוד טרם גמרו דבריהם שרק על שלשה ימים יתן להם חופש, נכנס כגוזם לתוך דבריהם בכעס אויל, בכפירה עזה וחצופה·

ב „ויאמר פרעה" לא נאמר אל משה ואהרן אך סתם כי לא פנה אל פני שלוחי', אך הפך להם ערפו הקשה, וחרץ ככלב לשונו באזני כל אנשי היכלו ויחרף ויגדף „מי י' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את י'" ואם גם יבררו לו מי הוא, כלה ונחרצה ממני „וגם את ישראל לא אשלח"·

ג „ויאמרו א' העברים נקרא עלינו" ראו צירי י' כי פרוע הוא מכל

השגה

השגה בי', פרשו דבריהם בערך השגתו ובחנו את לבבו, זאת חשבו המצרים כבועריים בעם, כי יש לכל עם אלהים, כן הלא ידע גם פרעה כי יש א' העברים (הצירים בלבבם כוונו לא' י' אחד) ולא הוא פקד עליך, אך אנו עבדיך נבקשך „נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לי' א'" ובאשר מושלים כאלה „אין מקרבים לאדם אלא לצורך עצמם" הראו לו כי גם לו טובה צפונה בדבר „פן יפגענו בדבר או בחרב" ואז תאבד אנשי מלאכתך ואז הביע העריץ האכזר זדון רשעו גלוי לכל.

ד „ויאמר אליהם מדוע מצרים" ברהב של מלך מצרים החפץ כי ישראל יפורך יתפורר ויבלע בתוך המצרים אמר להם בלעג מר „למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו" המוליכים להתבוללות גמורה, ואין חפץ להתבדלות ולהתגדרות לאומית אך אם אתם נוהים אחרי א' העברים „לכו לסבלתיכם" סבל דתכם.

ה „ויאמר פרעה" לכל הנצבים עליו, אמנם אדע כי אין בכח משה ואהרן למשך את העם אחריהם ימים רבים, אך גם חופש לשלשת ימים רב הנזק הוא „הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אתם מסבלתם" וחופש ימים אחדים למו נזק גדול לממלכה.

ו „ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים בעם ואת שטריו לאמר" אז הוסיף האכזר רשע עלי פשע וירוצץ יותר את ישראל כמדת החיות הטורפות אשר „במקום שיש מצילים יש דרוסה.

ז „לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמל שלשם" „תאספון" נכתב ב„אלף" כי הוראות שתים במלה זו. מתחלה היו הנוגשים והשטרים מאספים תבן משדי הממלכה או משדי אחרים ונתנו לעושי הלבנים ועתה צוה האכזר לא תאספון עוד תבן ולא תוסיפון לתת תבן לעם.

כב „וישב משה אל י'" שב כשליח נאמן להודיע למשלחו דבר משלחתו „ויאמר א' למה הרעתה לעם הזה למה שלחתני" הרועה הנאמן והענו מרוב חושו בו וחמלתו על צאנו הביע לפני משלחו כי רק מאשר שלח אותו, הרעה לעם, תלה הקלקלה בשליח שאינו הגון.

כג „ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה" רק ביאתי גרמה התלאות האלו ענוי העם ומכות שוטריו, לו נגלת אתה בכבודך אז לא די שלא באה הרעה על ישראל אך כבר הי' נושע, ועתה „והצל לא הצלת את עמך" בזה, כי הלא חשב שדי די הענוי הקודם להחש רוח והצלה.

ו א „ויאמר י' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו" עתה רק עתה, שהשעבוד נתקשה על ישראל, ומצרים הוסיפו סרה, ומן הפרעניות החלו מבני ישראל להתיאש מן הגאולה. — שלשה אלה יקרבו עת דודים כאשר הראתיך במחזה שלשת האותות (ד' ב–ט) ומהר תראה כי „ביד חזקה" אשר אשלח בו „ישלחם" מן הענוי והעבדות ואח"כ „וביד חזקה" שאשלח בו „יגרשם מארצו" לא יהיו עוד גרים בארץ לא להם, רק יהיו עבדי י' השואפים ועולים לשכן כבוד בארץ נחלתו.

וארא

ו ב „וידבר א' אל משה ויאמר אליו אני י'" „ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן בכל מקום שנאמר דבור, חדוש מקרא שם, והכתיב וידבר א' אל משה וג', גרסה" (ירושלמי, מכות ב. ו) הדבור הוא ארוך יותר ומבורר מהמאמר, ולמה בזה נאמר, בפעם הראשון למשה וידבר"? התשובה על השאלה זו „גרסה" למוד הדק הטב כי נפלא הדבר שבכתוב שהחל

וידבר

„וידבר א׳ וג׳״ גמר „אני י׳״? אין זאת שבהקדמה זו „וידבר א׳ אל משה״ למד אותו, באר הטב לו, מדת משפטו עתה, בבואו לקים דברו „וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי״ (לך טו׳ יד) ובמדה זו יקרא — „א—ם״ משגיח על הכל ושופט הכל. — ואם במדבר סיני הראהו לדעת את שלשת הדברים המקרבים את הגאולה, הגלוים גם לעיני האדם המשכיל, ככל שהבינהו לדעת בשלשת האותות שצוהו להראות לעיני העם (שמות ד, ב—ט) עתה למדהו לדעת את שלשת הדברים שיחישו הגאולה, הנסתרים לי׳ א׳: א) „ויאמר אליו אני י׳״ היה הוה ויהיה ומהוה את הכל, ועי״ז ארחם את כל ומה גם המשיגים אחדותי ומכירים אדנותי.

ג „וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא׳ ש״ הוא שם סוד הצמצום בזמן ומקום „שאמר לעולמו די״, „ושמי י׳ לא נודעתי להם״ אמנם הם השיגו גם את השם המפורש „י״״, אך אז לא נודעתי במעשי, רק בצמצום, מעשים פרטים ובודדים. לאנשים בודדים ויחידי סגלה, וכבר אמר המשורר „לא מצאנוהו ולא ידענוהו אך ממעשיו הכרנוהו״ (שיר היחוד ה). — עתה הגיע הזמן להתודע ע״י מעשים כלליים תמידים לעם עולם, במדת ההויה „כי אני י״״. — „כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט) א״ר יודן התאנה הזו, בתחלה אורים אותה אחת אחת ואח״כ שתים ואח״כ שלש, עד שאורים אותה בסלים ובמגרפות, כך בתחלה אחד היה אברהם ואח״כ שנים אברהם ויצחק ואח״כ שלשה אברהם יצחק ויעקב ואח״כ ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד״ (לך רבה מו, א). „במדבר״, בקבל ישראל תורה מן השמים, כבר היה משמח א׳ ואנשים כיין „ענבים״, בעוז וחדות י׳, אך קודם לזה „בראשיתה״ הי׳ „כתאנה״ במתקה ותנובתה הנעימה, במתק האמונות והדעות ובנועם המדות והתכונות.

ד „וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריהם אשר גרו בה״ — ב) עתה הגיעה השעה לקים את בריתי לתת את ארץ חמדה לבני אהובי, אשר גרו בה כגרים, כי אך „ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה״ (לך טו, טז) ועתה בא המועד.

ה „וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אתם ואזכר את בריתי״; ג) ו„קרוב י׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת״ (תהלים קמה) וגם שלשה אלה נטעם, במעדנים שנאכל, במצות צורנו וגואלנו, בליל שמורים: פסח מצה ומרור (מלבר שלשת הטעמים המבוארים למעלה, שמות ד ב—ט) „פסח כי י׳ הוא א׳; רבבות אלפי ישראל, שחטו את הפסח, בארץ מעניהם ולוחציהם, באמונה רבה, כי בחצי הלילה, בדיוק. בחמשה עשר בחדש האביב, יגלה י׳ א׳, לרחם על עמו המעונה ולעשות משפט נורא במעניו ועושקיו, באמון נערץ כי יקים י׳ דברו ע״י נביאו „ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, והכיתי כל בכור בארץ מצרים וג׳ ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני י״״ (בא יב, יב) ויגבה י׳ צ׳ במשפט הנורא הזה, עד כי נשחתו נתעבו כל אלילי מצרים. שהלא כל אשר עינים לו ראה: אכן יש י׳ אכן יש שופט בארץ אני י״״. „מצה״ כי י׳ אמר להנחילנו ארץ אבותינו, כאשר נתבוננה נחזה במצה, שאין בה יסוד זר, להחמיצה ולנשאה, ולמהר כליונה, כי „וישכן ישרץ בטח בדד עין יעקב אל ארץ וג״ (ברכה לג, כח) בדד בארצו, אשר עיני י׳ בה תמיד, לכן השוכן בה נכנע לפני הדר גאונו יתעלה. כמצה זו הנכנעה. „מרור״ כי י׳ משוד ענים ומאנקת אביונים יקום להושיע ענוי ארץ; מררו המצרים את חיי אבותינו „ותעל שועתם אל הא׳ מן העבודה״ ויחש להושיעם.

ו „לכן אמר לבני ישראל אני י״״ למד אותם, עתה דעת את י׳ המהוה את הכל משגיח על הכל, אשר ליכלתו אין קץ, הגיע הזמן שיתפרסם שמי בעולם, למען החיות את כל

יצורי. וכן אוציא דברי לפעולות „והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים" הנה אם לאברהם נאמר „כי גר יהיה זרעך וג' ועבדום וענו אותם" (לך טו, יג) ע"פ הסדר: גרות, עבדות וענוי, בבטולם נהפך הסדר, ראשית כל אוציאם מתחת „סבלת מצרים" הענוי, כי כן המשא הנטל אשר יוטל באחרונה על האדם על משאיו הראשונים, ינטל מעליו בראשונה; ואחר כן „והצלתי אתכם מעבדתם" זו כבר הצלה, להסר מעליכם עול העבדות המכלה את הרוח עם הבשר; ואחרי אלה „וגאלתי אתכם בזרוע נטוי' ובשפטים גדולים" זו הגאולה מהגרות, שתבא בליל שמורים, בזרוע נטוי', שהכל יראו מעשה א' הנורא ושפטיו הגדולים בארץ חם. ואחרי כל אלה, אקים דברי לאוהבי „ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (לך טו, יד) הרכוש הגדול, לערך המבטיח הא' הגדול יתעלה, ולערך האדם הגדול שהבטיח לו, שכל הון ביתו בזה, ויותר מזה, גם בן יחידו עקד על מזבח י', אשר אהבו בכל לבב ונפש ומאד — הלא הוא, ההתדבקות וההתקשרות בגדולת הא' הגדול ע"פ השגה רבה בדעת א' וכן אמור להם.

ז „ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לא' וידעתם כי אני י' א' המוציא אתכם מתחת סבלת מצרים" וזה כבר יהי', בהר הא' אשר אז ישמעו כולם קול י' בהדרו „אנכי י' א' אשר הוצאתיך מארץ מצרים". וזה דבר רז"ל „ארבע גאולות יש כאן, והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי, כנגד ארבע גזרות שגזר עליהם פרעה, וכנגדן תקנו חכמים ארבע כוסות בליל הפסח. לקים מה שנאמר (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם י' אקרא" (מדרש רבה) כי פרעה בגזרותיו חפץ להכביד עלינו הגרות העבדות והענוי, ומה גם למנע מרכוש גדול „מה אשיב לי' על כל תגמלהי עלי"? להצילנו מהגזרות הרעות, ולזכותנו ברכוש גדול? „כוס ישועות אשא ובשם י' אקרא" כי אך הוא היה בעזרתנו וישועתנו.

ח „והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני י'" אביאכם אל הארץ הנבחרת למען שם, תוכלו הטב להשיג יותר ולדעת כי „אני י'".

ט „וידבר משה כן אל בני ישראל" ברר לפניהם הכל באר הטב בארוכה, ובכ"ז „ולא שמעו אל משה" להתנחם ולשים בטחונם בי' „מקצר רוח" מענות נפש פנימית „ומעבדה קשה" המיגעת רוחם עם גויתם ורז"ל דרשו. „וידבר משה כן וג'" היה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה וכן יחזקל מפרש „ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו" (יחזקאל כ) וכ' בא דבר אל פרעה מלך מצרים – המשל אומר „מן שטייא לית הנאה אלא מן קציא וכ'" (מדרש רבה) העבודה זרה היתה מעורת את העינים לדמות שע"י יקבלו השפעת הטובה כאשר השיבו התועים לירמי' „ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחסר וברעב תמנו" (ירמי' מד) לכן קראם יחזקאל „שקוצי עיניו". – וכן באשר באר להם משה את פרשת הגאולה הבאה ועתידו של ישראל המזהיר „לא שמעו אל משה מקצר רוח" ולהביט אל העתיד שלאחר זמן, באשר שלשגיונם דמו, כי עתה לפי שעה תועיל להם העבודה הנכריה; „ומעבודה קשה" שקשה לצאת מטיט היון מגלולי מצרים שהשתקעו בם. – ואז „וידבר י' אל משה לאמר בא דבר אל פרעה מלך מצרים" „המשל אומר מן שטייא לית הנאה אלא מן קציא" עץ השוטה, לא יתן פרי לאכלה או לתפארה, אך לקצצה עומד, כן אין תועלת בפרעה, כי לו שמע ישראל מהר הטב אל משה, ובטחו בי', אז לא הכביד י' כ"כ לב פרעה ולא רבתה הרעה בו כ"כ, אך מאשר התעה את ישראל בעבודה נכריה, עד שלא התעודד ישר? מהר לבטח בי' צורו וגואלו, התועלת מפרעה תהי' רק בהענשו מרה, כרשעו ואז יראו בני ישראל וכל יושבי תבל, כי לא הועילה לו מאומה, העבודה הזרה, כמ"ש „ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני י'" (בא יב, יב) והרשע שעשה את עצמו כאלהים ואמר „מי י'"

היה

היה מוכרח לאמר „י׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים״. — רז״ל שאלו ודרשו מנין לארבע כוסות? ר׳ יוחנן בש״ר בניה כנגד ארבע גאולות: לכן אמור לבני ישראל אני י׳ והוצאתי וג׳ והצלתי וג׳ וגאלתי וג׳ ולקחתי וג׳. — ר׳ יהושע בן לוי אמר כנגד ארבע כוסות של פרעה: וכוס פרעה בידי וג׳ (וישב מ). — ר׳ לוי אמר כנגד ארבע מלכיות, ורבנן אמרי כנגד ד׳ כוסות של פורענות שהקב״ה עתיד להשקות את אומות העולם כי כה אמר י׳ א׳ ישרא׳ אלי קח את כוס היין החמה וג׳ (ירמי׳ כה) כוס זהב בבל וג׳ (שם נא) כי כוס ביד י׳ וג׳ (תהלים עה) ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (תהלים יא) וכ׳ וכנגדן עתיד הקב״ה להשקות את ישראל ארבע כוסות של נחמות: י׳ מנת חלקי וכוסי (תהלים טז) דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (שם כג) והדין כוס ישועות אשא (שם קטז) תריין״ (ירושלמי, פכחים י׳, א). כנראה מלשון הירושלמי, ארבע כוסות, שאיש ואיש, בישראל, אף היותר עני, מחויב לשתת בנשף חשקנו, לא על ארבע ל ש ו נ ו ת הגאולה, לבד הוסדו, אך גם על ארבע ג א ו ל ו ת. הבה נתבוננה על היין המשמח א׳ ואנשים בגביע הזהב, תורת י׳. כה דבר צור ישראל לצירו, כבר הראתיך במראה הסנה, ברמז, ועתה אורך באר הטב עד שתבורר גם לבני ישראל, כי גאלתו החמרית, עתה, הנה רק גאולה זמנית, כי לא נוסה עוד ולא נבחן בכל דבר וענין, אשר יעמד בו, העומד בהיכל מלך מלכי המלכים; רק למען אלפו בינה, קשט ודת, ולמען יוכל לעמד בנסיונות רבים וגדולים, אוציאהו עתה ממצרים, ואתן לו תורת חיים, משיבת נפש, ומנוחה לגו כמעט קט, למען יתחזק ויתאמץ בכחו לא׳, להנסות בכל מסה ולהבחן בכל בחינה, במדבר העמים מאות בשנים, ולמען יוכל לעמד בהיכל המלך ולהאיר ממנו באור י׳ ואמתו על כל יושבי תבל. — וכה הראה י׳ למשה, את העתיד לבא על צאן מרעיתו, מני עתה בהיותו עוד בכור הברזל במצרים, עד אחרית הימים, כאשר יגיע קץ הימין וישרא׳ יבא אל מרום פסגת אשרו לעלת אל הר י׳ ולהאיר ממרום קדשו על כל קצוי תבל. ומכבוד י׳ תאיר כל הארץ. — ראשית כל א ו צ י א ו ממצרים מערות הארץ למען לא יטמע בה; ובהוצאה זו ידע הוא וידעו גוייהארץ כי ישראל חטיבה אחת בעולם כי במעמד הר סיני הבדיל המבדיל בין אור לחושך, בין ישראל לעמים; ומאז אם גם מר גורלו יביאו לשכן אתם יחד לא יתלכדו עוד אך יתפרדו ברוחם ואז עוד יענוהו וידכאוהו ארבע מלכויות בגויתן שהן ארבע חיות, ברוחן, אך כפעם בפעם בהגיע הרעה עד קצה, א צ י ל ו, לא גאולה שלמה מפרסות החיה הטורפת, אך אצילו מכליון חרץ; עד בא קץ הימין אז א ג א ל ה ו מידן גאולה שלמה, ו א ק ח ה ו אלי, לעמד לפני בדביר קדשי. — וכן ארבע גאולות שונות הנה לפי ארבע לשונות הגאולה „יציאה״ תאמר גם על יציאת אנשי מעלה מאת אנשים פחותים גם על יציאת איש מחברת אנשים דומים לו, כן היתה יציאת מצרים לרבים בישראל, שאחזו במסורת אבות וגם למעטים שעליהם נאמר „הללו עובדי ע״ז והללו עובדי ע״ז״; הצלה מכליון מחמס רודף אך לא יציאה מן המקום, כן תהי מנת ישראל כאלפים בשנים, מארבע מלכיות - חיות; „גאולה״ היא גאולה לאיש ממשעבדו וממענהו, כן בבוא קץ הימין, יגאל י׳ את ישראל מכף כל אויביו וצוררין, אשר מני סיני בקדש אין דמיון ביניהם ואז תבא עת „הלקיחה״ לעם י׳. — „לכן אמור לבני ישרא׳ אני י׳ ו ה ו צ א ת י אתכם מתחת סבלת מצרים״ ואל תדמו כי כבר באתם לחוף התקוה הטובה, כי עוד עליכם לעבר בים זועף, דרך המון גלים, אשר בשיא דכים יאמרו לבלע אתכם חיים. עוד לולי עברות עומדים לפניכם במדבר העמים בליל ישימון, אשר חיתו טרף יארבו עליכם לטרף ולהשחית אתכם; אך אל תיראו ואל תחתו „ו ה צ ל ת י אתכם מעבודתם״ אז לא תהיו עוד דומים להם, רק הם יעבידוכם מאכזריות רשע לא יזכר בזה עבודת מצרים כי עבודה זו מרמזת על שעבוד ארבע מלכיות; וכן אציל אתכם מכף חיה זו ותתנפל עליכם חיה אחרת; עד אשר תבואו באמת אל החוף הטוב ואז ו ג א ל ת י אתכם בזרע נטויה וג׳ ו ל ק ח ת י אתכם לי לעם וידעתם כי אני י׳ א׳

המוציא אתכם מתחת סבלת מצרים", חזר שוב ליציאת מצרים להעירם שידעו וישכילו כי כל הטובה באה עליהם מיציאת מצרים כי "בצאת ישראל ממצרים וג' היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלתיו" הקדושה בתורת י' מאז תביאהו למשל בעוז י' ובמישור תורתו באחרית הימים. ולכן אנו מביעים בכל מקראי קדש "זכר ליציאת מצרים" כי ע"י תשיגנו ישועה וברכה ולפ"ז מדויק כי יתאר אותו יתעלה "המוציא" ולא המציל הגואל והלוקח כי במצרים היתה היציאה עקרית, ההצלה הגאולה והלקיחה רק כטפלות שבהידן והדרן יגלו, כל אחת בשעתה לעתיד לבא. - רועינו הנאמן, הבין כל אלה במחזה כי "אשרי העם שככה לו אשרי העם שי' א'" בכל מסבותיו ותהלוכותיו; אך לא כן העם הוא, לא השכיל להבין פרשת תולדות ישראל לאלפים בשנים לעתיד "וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה" מפלגה הדבוקה והחבוקה במצרים ברוחה עם גויתה לא הבינה מקוצר רוח ודעת; ומפלגה המעולה ממנה, שלא נאחזה כ"כ ברוח מצרים לא הבינה את משא חזיונו מעבודה קשה. הנה כן ר' יוחנן בש"ר בנאה, הורנו לדעת כי נשתה בליל התקדש חג ארבע כוסות על ארבע הגאולות שהראשונה היתה בליל זה, והאחרונה תהיה ביום אשר הוא לא יום ולא לילה, לשמח לבבנו בי' באורו וישעו ולבטח בעזרתו. "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז טו) אחרי ר' יוחנן שסתם את דבריו באו חבריו לפרש, מה הנה הארבע גאולות, לא לחלק על ר' יוחנן ולא לחלק אחד על רעו, בא כל חכם, אך כל אחד יפרש דבר גאולה אחת "ר' יהושע בן לוי אמר כנגד ארבע כוסות של פרעה" הוא מפרש דבר הגאולה הראשונה "היצאה ממצרים". "ר' לוי אמר כנגד ארבע מלכיות" הוא מפרש השניה והצלה מארבע מלכיות. "רבנן אמרי כנגד ארבע כוסות של פורעניות שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם" הם מפרשים, השלישית הגאולה מיד העריצים, והם גם יאמרו "כנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ארבע כוסות של נחמה" ובזה יפרשו גם את הרביעית, הלקיחה אל י'. ובאשר שכל אחת אחוזה ודבוקה בשלש רעותיה, לכן כל חכם וחכם דרש למצא בכל אחת ואחת זכר לארבע כוסות.—וכן נחזה, כי מסדר חגיגת הלילה ההוא, קבעו על כל כוס וכוס, תפלה ותהלה מיוחדה, מתאמת לדברי חכמי "הירושלמי".—הכוס הראשונה "ר' יהושע בן לוי אמר, כנגד ארבע כוסות של פרעה" הנה רז"ל דרשו גדולות ונפלאות על חלומו של שר המשקים, שרצוף בו חזון לעתיד ישראל "ר' אלעזר המודעי אומר גפן זה ירושלם; שלשה שריגים, זה מקדש, מלך וכהן גדול; והיא כפורחת עלתה נצה, אלו פרחי כהונה; הבשילו אשכלותיה ענבים, אלו נסכים" (חולין צב). חז"ל בחכמתם כי רבה, גלו את תפוחי הזהב אשר במשכיות הכסף, הלא אין מקום בתורה לדבריט אשר אין בהם לקח לעם מקבל תורה או חזון לעתיד. וכן התבוננו כי בחלומו של שר המשקים, נחזה גם חרות החולם גם חרות הפותר, לכן אמר צפנת פענח בפתרו חלום שר המשקים "כי אם זכרתני אתך וג'" (ויש מ) כתנאי לחרות החולם. ובאשר הפותר הוא כאות ודגם לכל בני יעקב ויוסף "עדות ביהוסף שמו" ראו בספור פרטי החלום פרשת יוסף וכל בני ישראל, ומה רמו ונשאו משר המשקים וכל בני חם: הן בעיר הראשה של בני חם, מקדש לאליליהם מלך וכהן און, ומי השם משטרו, על כל הארץ ומי הגדול הבולע את הקטנים ממנו? המלך. ומי מושל בו? היין. היין הוא סמל תענוגות בני אדם, מקוא תאות נפשו והות לבבו, אשר מהן ישכר. בחום היין יחוקק חוקים ובהשתכרות משרירות לבבו יחרץ משפטים; הלא כן נחזה במשתה היין נחרץ משפט שר המשקים להורידו הבורה, כי לא שמר כל חוקי השתי, ובמשתה היין, בהולדת פרעה, נחרץ משפטו להשיבו על כנו, ואז נחרץ משפט רעהו שר האופים להתלות; וכן נתגדלו ונתחנכו בזה גם בני המלך ורביו; ועוד כאלף שנים אח"כ נמצא ג"כ כזה "כטוב לב המלך ביין אמר להביא את ושתי וג'" ומזה הי' תוצאות גדולות. "והמלך והמן ישבו לשתות

והעיר שושן נבוכה וג״ (אסתר) והעלילה הנוראה בבלשאצר (דניאל) בכל אלה נחזה כי היין ותענוגות בני אדם ושרירות לב משלו בכל „בחומם אשית את משתיהם והשכרתים וג״ (ירמי׳ נא לט) וקרית מלך רב לישראל, עיר הראשה, ירושלם ובה „שלשה שריגים — מקדש מלך וכהן גדול״. המקדש הוא מעון בית א׳ ומרכז כל ישראל, אבן שתיה לכל העולם כולו, וממנו יינקו ועליו יסוככו, המלך המוליך את עם י׳ בדרך החיים ע״פ אהבת אמת וחסד, והכהן הגדול „כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך י׳ צבאות הוא״ (מלאכי ב). „והיא כפורחת עלתה נצה — אלו פרחי כהונה״ שהתחנכו בחצרות בית י׳ בקדושה וטהרה, והם היו גם מחנכים ומדריכים את בני המלכים „ובני דוד כהנים היו״ (שמואל ב ח) כי קבלו תורה ותושי׳ מכהני י׳ צ׳ וכיהוידע הכהן שהציל את מלכות בית דוד, וחנך את בן המלך — יואש. „והבשילו אשכלותיה ענבים — אלו נסכים״ כי זאת התעודה בישראל, כל הגדול יותר וכל המרום יותר, יסך לי׳ — מאויי לבבו וחמדת נפשו, לאמר כל דבר וענין שיחפץ לבבו לעשות, יבחנהו ע״פ מדת תורת אמת, ואם לא ירצה לה, אף כי נפשו מתאוה מאד, יזר עצמו ממנו „ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים וג׳ ויבקעו שלשת הגבורים וג׳ וישאו ויבאו אל דוד ולא אבה לשתותם ו י ס ך אתם לי״ (שמואל ב כג), כמו לכהן משרת בית י׳ ומורה תורתו נאמר „יין ושכר אל תשת וג׳ ו ל ה ו ר ו ת את בני ישראל את כל החקים (שמיני י) כן נאמר „אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים אי שכר פן ישתה וישכח מחוקק וישנה דין כל בני עמו״ (משלי לא). וכן ראה יוסף בחלום שר המשקים כי נקי ואובד הוא, רק בחום פרעה מתגברת השתי השיבהו בבית הסהר, ובתגברת יינו עליו מוציאהו; ומזה יצפה גם הוא הפותר לגדולות, מבית האסורים יצא למלך. וכן אמר לשר המשקים דע כי גם אנכי נקי ואובד „כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אותי בבור״ ה״ה הדברים הצודקים אשר בפי שארית יוסף גם עתה. הנה כן ארבע כוסות שראה שר המשקים בחלומו, ה״ה הראו במחזה ליוסף כי יצא מבור השבי, ילקח אל פרעה ובית אביו יבוא ג״כ מצרימה, ובניהם אחריהם ינתנו ג״כ בבור השבי, על חנם ולבסוף ישתה פרעה כוס התרעלה מיד י׳ בהוציאו את ישראל ממצרים „גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה״ (תהלים פ) בצדק ובמשפט. וכן קבעו חז״ל, כוס הראשונה בליל שמורים שהיא כנגד „ו ה ו צ א ת י״ לאמר עליו קדוש היום הנהדרי בקדש שבו נאמר „ז כ ר ל י צ י א ת מ צ ר י ם״. הכוס השניה „ר׳ לוי אמר כנגד ארבע מלכיות״ ארבע מלכיות ראה דניאל (ז) בדמותן הרוחני כארבע חיות טורפות: אריה, דוב, נמר וחיה בת בלי שם; הנה שלש החיות, בנות השם, הודות לצור ישראל ומצילו, כבר בלינו: בבל פרס ויון, הן ואליליהן, שאונן והמונן ספו כלו יחד עם גזרותיהן עלינו. במשך שלש מאות שנה רמסו דרסו פריציו חיות אלו, אשה אחר רעותה, את צאן קדשים, וכפעם בפעם נגלה עליהן הרועה והציל את הצאן והכה גם את הארי גם את הדוב גם את הנמר. וכבר ירדו מעל הבימה ואין לנו חפץ להטפל בנבלותיהן. אך בחיה הרביעית, בת בלי שם, אשר עודנו הננו תחת פרסותיה הנוראות ואימתה תבעתנו מדי עת ועונה, הבה נתבוננה בה מעט, ונראנה כי היא הוא, החיה הרביעית אשר ראה דניאל במראה, וגם עליה יבוא הקרן „ואם יתמהמה חכה לו״; דניאל יאמר „וארו חיוא רביעאה דחילה ואימתני ותקיפא וג׳ והיא משניא מן כל חיותא די קדמין וקרנין עשר לה״ הנה כן אם לשלש המלכיות הראשונות, אשר הצקו לישרא׳ קורא למו שם: בבל פרס ויון, באשר היו לממלכות מיוחדות כל אחת בזמנה, בתקופות לא ארוכות כ״כ, ולכ״א היתה תכונה מיוחדת לזו תכונת אריה משחית, לזו תכונת דוב שכול ולזו עזות נמר; אך למלכות רביעית, רומי, שנחלקה למלכיות רבות בתקופה אחת „וקרנין עשר לה״ אין תכונה מיוחדת, אך כל התכונות הרעות שבכל החיות הרעות, חוברו בה יחד, כאשר דרשו רז״ל „על פני תהום — זו מלכות הרשעה

שאין

שאין לה חקר כמו התהום" (בראשית רבה פ"ג וע' למעלה בראשית א, ב) החיה שבחיות, זו מארכת שנים לאלפים ומחלפת טעמה ורוחה לפי רוח הזמן וטעם המקום. ולפעמים גם תתיצב כבהמה טמאה, תפרס טפליה ותראה כחזיר "יכרסמנה חזיר מיער־רומי (פסחים קיח) זה בזמן שנראה ששככה מעט רוח העריצות, ורק רוח האהבה העצמית (הגאיזם) מרחפת בעולם; אך גם רוח זו תעש שמות בעולם, כאשר נחזה; לכן לא נקראה בשם אך תוארה אימה "וארו חיוא רביעאה דחילא ואימתני ותקיפא יתירה" ובאלה תעל על שלש החיות חקודמות לה־יחד "ושינין די פרזל לה ורברין אכלה ומדקה" באשר ששיני ברזל לה, לכן תאריך ימים ותוכל לאכל ולהדק ולבלע גם גדולים ורבים ועוד זו מדה רעה לה, לא די שתזיק להנאתה בשיניה, אך גם את אשר לא תערב לחיכה "ושארה ברגלה תרפס" דרך הלוכה, ומדה רעה מכולן שגם תכון להזיק "היא משניה מן כל חיותא די קדמי וקרנין עשר לה" ו"קרן" כונתו להזיק. הנה כן בה חוברו שלשת אבות נזיקין: שן רגל וקרן.—אך תכונה אחת נפלאה לאחד מקרניה, שאין כמוה לכל חיה טורפת ובהמה טמאה "ופם ממלל רברבן" וכאשר באר המלאך לדניאל "ומלין לצד עילאה ימלל ולקדישי עליון יבלא ויסבר להשניה זמנין ודת". — ואמנם כן רומז פטיש כל הארץ, בהלמה על ספיר גזרתנו נחלקה להרבה פטישים, זה יאמר לבלענו בשנו, וזה לרמסנו ברגלו וזה לגח לגוף וכו' בקרנו, ועל כל אלה, אין מלכות שבה פשטה המינות, כרומי אשר "מלין לצד עילאה ימלל" אך "זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חיתני (תהלים קיט) יאמר נא ישראל, כי את כל אלה כבר אמרת מראש ומקדם, כזאת וכזאת תעולל החיה, וישרא חיה יחיה באור פני מלך חיים.—וכן כאשר ראינו שחזון דניא, עד הנה בא ונהיה, נאמינה כי יבא ויגיע מהר גם אחרית החזון "ודינא יתב ושלטנא יהעדון להשמדא ולהובדה עד סופא ומלכותא ושלטנא ורבות די מלכות תחות כל שמיא יהיבת לעם קדישי עליונין ג"". אף גם זאת נחמתנו כי בלכתנו במדבר ישימון בין פריצי חיות, אף שחיל ורעדה יאחזנו כפעם בפעם. לקול המית חיה פוערת פיה לבלענו. נתעודדה בראותנו, כי החיות בינן לעצמן תגורנה מלחמות "וקרנין עשר לה", כי בזמן שהחיה תאחז בנו תנהם עלי טרפה ועם זה מלין לצד עילאה תמלל, אם אך שה פזורה ישראל, מול על עיניה צופיות, חיל ורעדה יאחזו גם החיה הטורפת — מנהמת חברתה ההולכת וקופצת עליה. הנה כן הצילנו י' מן שלש החיות הקודמות: דריוש המדי — הפרסי, כבש את בבל אחרי הרג בלשאצר; אלכסנדר המקדוני־היוני, כבש את דריוש הפרסי האחרון על יד איסו; פמפיוס הרומי כבש את מתרדת הארמני־היוני. וכן הלאה קרני רשעים יגדע י'; אך כל אלה הצלות הנה לא יציאות, כי בכבוש דריוש את בבל לא יצאנו עוד מבבל; בכבוש אלכסנדר את פרסי היינו מכבר בארצנו. וכן בכבוש פמפיוס את יון עוד היינו בארצנו, ואח"כ נעץ החזיר את פרסותיו בחומתנו ונזדעזעה כל ארץ קדשנו. וכן נרימה הכוס השניה, שהיא כנגד "והצלתי אתכם" מן הארבע מלכיות ונאמר עליה בהודאה רבה על העבר ובבטחון אמיץ על העתיד "והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם". הכוס השלישית "רבנן אמרי כנגד ארבע כוסות של פרעניות שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם" כי הלא כבר נאמר בשירת הנצח "הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקם ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו" (האזינו) כי הנה כאשר שתו לעו דמי ישראל, כן ישתו קובעת כוס התרעלה, אז כאשר יכפר י' אדמתו עמו, כאשר יבא י' לגאל את שאר עמו מן החיות הרעות, גאולה שלמה ונצחית, תתקומם החיה הרעה בת עשר הקרנות, ואז תרוממנה קרנות צדיקים וקרני רשעים יגדע י'. וכן אחרי שנשתה כוס השלישי, שהיא כנגד "וגאלתי אתכם" נפללה "שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך וג' שפך עליהם זעמך וג'" (ע' ברבנו נסים פסחים צט). אמנם ישראל ההוגה חסד ורחמים לכל יושבי תבל, ובישבנו בטח על אדמתנו קרבנו קרבנות גם בעד כל שבעים האומות, בכ"ז נביעה בקשת

בקשת קללה זו בנשף חשקנו באשר שהוא ליל שמורים לגאל בו אותנו מכל צרינו ומנדינו; והגאולה האחרונה תהי ביד חזקה, ככתוב בפרשה קטנה זו, שהיא דמות קטן (מינטור בילד) מפרשת כל תולדות ישראל ודברי ימיו. „וגאלתי אתכם בזרוע נטוי׳ ובשפטים גדולים״ עקב זאת נאמר הכתובים האלה, חלילה ממנו לקלל את העמים הישרים ולאור את הגוים הנאורים המכירים ומבקשים שם י׳ ותורתו ונותנים לנו מעט מנוח, אך אנו מחלים שממשלת הצדק תתגבר על ממשלת הזדון „שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך״ לכבד אותך ותורתך „ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו״ להתנהג במישרים, ועי״ז „כי אכל את יעקב״ לאכל את איש ישראל, יכול אף פריץ חיות אחד „ואת נוהו השמו״ להשם את נוה קדשו. כבר התחברו חבר פריצים. על אלה ועל אלה „שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם״ ולמען שלא ישארו עוד לשכים בעינינו ולצנינים בצדנו, כמו אז „תרדף באף ותשמידם מתחת שמי י״י. ובקראנו כתובים אלו נפתח הדלת להורות כי ליל שמורים הוא, ויבא אלי׳ לבשרנו גאולתנו (אורח חיים תפ). ואח״כ נחל פרק השני בהלל המצרי, שיש בו תפלה ותהלה על חבלו של משיח ותחית המתים (פסחים קיח) נבאר מטרת תפלתנו זו „לא לנו י׳ לא לנו כי לשמך תן כבוד וג׳ למה יאמרו הגוים איה א׳ וג׳״. הכוס הרביעית „כנגדן עתיד הקב״ה להשקות את ישראל ארבע כוסות של נחמה״ כוס זו כנגד „ולקחתי אתכם לי לעם״ ואז יביאנו אל בית היין ודגלו עלינו אהבה, לכן אחרי נשתהו נקרא „לשנה הבאה בירושלם״ ואז תתמנה הארבע גאולות שתחלתן וסופן בליל שמורים. ונדיק לבקש „לשנה הבאה בירושלם״ באשר שכוס האחרונה לעומת הגאולה האחרונה „ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לא׳ וידעתם כי אני י״י הנה אף שמבראשונה ייחד צור ישראל השגחתו לטובה, רק על עם ברית י׳, אשר ישמרו את בריתו — שנים לאלפים, גם בימי טובה וגם בימי רעה ולו תהי למורשה, ארץ חמדה אך באחרית הימים על כל יושבי תבל ושוכני ארץ תופיע נהרה ממגדל המאיר שעל חומת הר בת ציון „והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר י׳ אל בית א׳ יעקב וג׳ כי מציון תצא תורה ודבר י׳ מירושלם״ (ישעי׳ ב) לכן כה אמר י׳ על הגאולה האחרונה, אף כי והייתי לכם לא׳, ליחד שמי והשגחתי עליכם, עם כ״ז „וידעתם כי אני י״י כי הנני המהוה את כל ההויה כולה. וכל העולם כולו יתקן במלכות ש׳ — ואם על העבר: היציאה וההצלה. נביעה תודה על כוסות ישועות טרם נשתה מהן כי כן נכון הדבר לקרא בחיל. כי כוס ישועות שנשתה אך מאת י׳ היתה זאת; בהתפללנו על העתיד: הגאולה והלקיחה, נשתה מהכוסות תחלה, להורות כי בטוחים אנו בי׳ בחסדו ואמתו. כי יקים את דברו הטוב. — ונביעה תודתנו על כוס יין (ע׳ מרדכי, פסחים צט). באשר זאת נשיב לי׳ על כל תגמליו עלינו „מה אשיב לי׳ כל תגמלהי עלי כוס ישועות אשא ובשם י׳ אקרא״ (תהלים קטו) להתבונן בעצמי ולהודיע לכל, כי הישועה אך ממך היא. ובאשר שהעונג והנועם, עלולים להסח דעת הנושע מזה „וישמן ישרון ויבעט וג׳״ (האזינו) „פן אשבע וכחשתי וג׳״ (משלי ל). לכן נשא כוס יין. שהוא סמל העונג העלול לשכר ולהשכיח את עזרת י׳, תהי בנו ההפך נזכרהו על היין נגדל את שם י׳ ונרוממנהו על כל האמת והחסד ונודנו על כל הטובות והישועות. ומעין זה קדוש על היין בשבת ובמועדים (קצת מזה בדבר קדוש על היין שמעתי מפי הגאון האדיר והמופלא וכו׳ ר׳ יצחק יעקב רבינביץ זצ״ל רב ור״מ בפניבז). עוד זאת סדור הכוסות: לקדוש, להגדה, לברכת המזון ולהלל, נראה כי נוסד על דבר הגולה הראשון מארץ חמדה ארץ אבות. הבחיר שבאבות יעקב אבינו, ומעשה אבות סימן לבנים „וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה א׳ עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש ושבתי בשלום אל בית אבי והיה י׳ לי לא״ (ויצא כח, כ—כא) — הנה כן ארבעת אלה בקש מא׳ ישענו: א) כי יכין לבבו אליו; ב) יחסהו בצל חסדו מכל צר ומצוק; ג) גם ממערכות התבל לא ימנע ממנו לחם ושמלה לכלכל

רוחו עם גויתו; ד) ואחרון חביב לשוב אל ארץ אבות אשר שם יחזה בהתגלות אור י׳ ואמתו· כי י׳ הוא הא׳, המהוה את הכל הוא המשגיח על הכל ושולט על הכל· — וכן בהתקדש ליל גאולתנו, כוסות ישועות נשא על ארבעת אלה; יאמר נא ישראל: א) כי „היה א׳ עמדי״—„ברוך אתה י׳ אמ״ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו״; ב) כי „שמרני בדרך״—„בא״י אמ״ה אשר גאלנו וגו׳ את אבותינו וכ״״; ג) כי „נתן לי לחם לאכל וג״״—„בא״י אמ״ה הזן את העולם כולו וכ״״; ד) כי נקוה שמהר „ושבתי בשלום אל בית אבי וג״״ שבפרקים האחרונים - בהלל „לא לנו״, „ואהבתי״ יש בהם חבלו של משיח ותחית המתים״ (פסחים קיח) ונפלל כמו אבינו התם „לשנה הבאה בירושלם״·

יג „וידבר משה לפני י׳ לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים״ הוא הענו מכל האדם, לא תלה אי שמיעתם בעומק המושג ובקוצר המשיג, אך בקוצר המשמיע, וכן אמר „הן בני ישרא״ המצפים לישועה כל היום ומחכים לבשורת הגאולה, ואשר בענים לא ידרשו יפה קול ומטיב נגן „לא שמעו אלי — ואיך ישמעני פרעה״ אשר הוא לא יחכה ליום י׳, הוא אשר בגאותו הסכין לשמוע אך דברי צחות, שיר ומליצה „ואני ערל שפתים״ החסרון בי·

יג „וידבר י׳ אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישרא׳ ואל מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים״ צום בדבר מלך שלטון, לקים המצוה, בלי כל דחוי והפצרה למסר דברים לישראל בלבד, אשר תעודתם „להוציא את בני ישראל מארץ מצרים״·

כה „ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את פינחס וג״״ ורז״ל דרשו „בת פוטיאל לא נאמר אלא מבנות פוטיאל, שהיתה אשתו משתי משפחות משבט יוסף שפטפט ביצרו ובא מצד אחד מיתרו שפיטם עגלים לעבודה זרה״ (מדרש רבה, וע׳ בבא בתרא ק)· באשר שאשה רבת אונים זו, ירשה פי שנים בעוז והדר: כח של יוסף· שכפה את יצר של גלוי עריות, וכח של יתרו שכפה את יצר של עבודה זרה, אחרי שהיה אדוק בה כ״כ· הולידה נטע נעמן אשר לו יתר שאת ויתר עז, את פינחס, אשר בזמן שרפו ידי כל רבי ישראל בראותם שערית זמרי שנצמד לבעל פעור וגלוי עריות, התאזר עוז וחיל לקנא קנאת י׳ צ׳·

כו „הוא אהרן ומשה אשר אמר י׳ להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם״ להורות על שוים, הקדים את אהרן, בדבר, שלפי המדומה היה משה עיקר — בערך עיקר המשלחת מי׳, שלמשה נגלה י׳ בראשונה·

כז „הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישרא׳ ממצרים הוא משה ואהרן״ ולהפך, הקדים את משה בענין שלפי המדומה היה אהרן עיקר, בערך דברם אל פרעה, שדרוש לזה צחות הלשון· בכ״ז היו שניהם שוים באלה·

כח „ויהי ביום דבר י׳ אל משה בארץ מצרים״ במשלחתם ביציאת מצרים היו שוים, אבל במתן תורה במדבר סיני, אך משה קבל תורה מסיני·

ו—ז „ויעש משה ואהרן כאשר צוה י׳ אתם כן עשו״ אם בתחלה סרב משה מענוה יתרה ומחמלה רבה על ישראל, בצפותו עוד כי אולי יעתר לו י׳ ויגאל בעצמו את ישרא׳ גאולה נצחית· אך בבוא עת לעשות דבר י׳, אז מלא הוא ואחיו, מצות י׳ בדיוק ובזריזות כאיש אחד „ויעש״ בל״י וכן המלות „כאשר צוה י׳ אתם עולות ויורדות״ (מדה ט. ממדותיו של ר׳ אליעזר בנו של ריה״ג „בדרך קצרה״) והי׳ שעור הכתוב „ויעש משה ואהרן כאשר צוה י׳ אתם״ בדיוק רב „כאשר צוה י׳ אתם כן עשו״ מהר בזריזות רב, אף שהיו כבר זקנים „ומשה בן שמנים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה בדברם אל פרעה״·

ט „כי ידבר אלכם לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך

והשלך לפני פרעה יהי לתנין" קרא אותו הדבר בהעשותו לעיני ישרא"ל אות" (שמות ד, ח) ובהעשותו לעיני פרעה "מופת". כי הדבר הזה לפני פרעה, פי שנים היה בהוראתו: א) אות נאמן, כי צירים ממרום הם מצור עולמים משדד מערכות הטבע ברצותו; ב) ומופת צדק — כי משפטו צדק. כי פרעה כעקש ופתלתול, עוד יעשה עצמו כצדיק תמים, שכל אשר יפעל בישרא"ל, בצדק ומשפט יעשה "כי ידבר" באורך "אלכם פרעה לאמר תנו לכם" להצדקת טענותיכם "מופת" ואמרת אל אהרן "קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין" להורות כי נהפך פרעה ממטה מושלים, לתנים, באכזריותו הנוראה.

יא "ויקרא גם פרעה לחכמים" האומרים לרע טוב, חכמים להרע, להצדיק את זדון פרעה ורשעו, וגוללים עוד עלילות שוא ושקר על ישראל "ולמכשפים" העוזרים על ידיהם במשאת שוא ומדוחים "ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן"

יב "וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינים" להורות שישראל נהפך לתנין אך "קושטא" קאי ושיקרא לא קאי "ויבלע מטה אהרן את מטתם".

טו "לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך" להורות לו כובד חטאתו, כי נהפך לנחש צפעוני.

טז "ואמרת אליו י' א' העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד כה" רוע לבבך ישען על אולת נפשך להאמין באילו ואילותו, היאור.

יז "כה אמר י' בזאת תדע כי אני י' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם" "ואין לך כל אומה ואומה שלוקה שאין אלהיה לוקה עמה" (סכה כט) כי זאת התעודה במשפט "א' נקמות י'" להעמיד האמת על תלו וללמד לדעת כי אכן יש י', וכן כאשר איננו ממלא פקודת י' מאשר גבה לבו באלהיו, יכה אלהיו, היאור מכת כפל: מכה מוסרית, כי הדם מורה כי מצרים כולה אדומה כדם מגודל פשעה ורוב רשעה. ומכה חמרית גם כן.

יח "והדגה אשר ביאור תמות ובאש היאור ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור" ואז תבין כי שגיתם אחרי ההבל, ותהבלו גם ברב פשע ורשע ותדע "כי אני י'". המכה ההיא היתה כהוראה כללית, על חטאת מצרים האדומה כדם. כעין האות שצוה י' למשה להראות את ישראל (שמות ד, ט) ואח"כ באו שאר המכות מדה כנגד מדה, מכה על חטאה, מכה על חטאה, לפי סדרן בתורה; מתחילה על החטאים שלא עשו עוד כ"כ פעולות רעות בתקופה הראשונה.

כב "ויעשו כן חרטמי מצרים בלהטיהם וג'" להורות בעלילות שוא ותואנות כזב כי גם ישראל הרבה לחטא נגדם כדרך כל צררי ישראל.

כג "ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים" הוא שרץ הארץ והמים, המשמ"ע קול נחרו יומם ולילה "לא די להם למצרים השחתת הצפרדעים, אלא שהיה קולם של צפרדעים קשה להם, שהיו נכנסים בגופם וצועקים בתוכם וכ'" (מדרש רבה) מכה זו כנגד חטאת מצרים עם הארץ והיאור, אשר נתנו קולם על עם י' במועצה הראשונה "ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל! וג' הבה נתחכמה לו וג'" (שמות א ט).

כט "ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים" באשר "פרעה התחיל בעברה תחילה שנאמר ויאמר אל עמו ובו התחילה המכה תחילה" (מדרש רבה) וכן הוא נתן קולו תחילה על ישראל, השמיעו הצפרדעים קולם בו תחילה.

ח ג "ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים" להורות כי גם ישראל משמיע קולו נגד המצרים בהתאוננו על עושקיו ומעניו; כי כן כל רשע

מענה נפש ומדכא רוח, יכעס עוד על המעונה והמדוכה כי ישמיע קול אנחתו.

ה „ויאמר משה לפרעה התפאר עלי" הן קראת לחרטמים וגם הם הביאו הצפרדעים למה לא תקרא להם להסר השרץ והשקץ הזה לכל הפחות ממך מבטנך, אך אותי שליח י' אמת קראת לכבודך שלא יחולל כ"כ „התפאר עלי" והנכון היה שתקדים להוציא לחרות עם י' ואח"כ להסר הצפרדעים, אך בכ"ז לכבודך, אקדמה תפלתי, אמר לי „למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאור תשארנה" לערבון על קיום הבטחתך והי' כמזכיר עון באלילים ובחוסים בו.

ו „ויאמר למחר" אויל משריש, כאשר רק שמע הבטחת משה ובהתבוננו כי אמנם בצדק היה למשה להשאיר את הצפרדעים גם בו ובעמו עד שישלח את ישראל, החל להסתפק אולי מעשה כשפים הוא, ומשה ידע כי עוד מעט יסורו, לכן בכל אות נפשו להנצל ממכה מעוררת זועה כזו, הבליג ע"ז מרשעו כסלו לנסות הדבר ויאמר לסבל, עוד יום ממנה, בלבד שיבחן הדבר. ולכן אמר „למחר" קבע זמן מוגבל, ומשה בהבינו למחשבתו השיבו „ויאמר כדבריך למען תדע כי אין כי' א–נו" שאמר והיה העולם, שאומר ועושה, גוזר ומקים ואין שום כח יכול להפריע מעשיו, והוא „א–נו" משגיח עלינו בפרטות באשר נאמינה ונבטחה בו. וכן כאשר יאמר להוציא את ישראל ממצרים אין בכח כל היצור לעצרם, א"כ טוב יותר לפרעה כי ישלחם ברצונו. — „דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמם על קדושת השם לכבשן האש; נשאו ק"ו בעצמם מצפרדעים, ומה צפרדעים שאינם מצוים על קדושת השם כתיב בהו ובאו בביתך וג' ובתנורך ובמשארותיך, אימתי משארות מצויות אצל תנור, הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצוים על קדוש השם על אחת כמה וכמה" (פסחים נג) ושם בתוספת „מה וכ' וקשה דהא בפרהסיא הוה וכ' ומפר"ת דצקם זה שעשה נבוכדנאצר לאו ע"ז הוה אלא אנדרטא שעשה לכבוד עצמו וכ' ור"י מפרש, מה ראו שלא ברחו וכ' כמו שעשה דניאל וכ'". הנה קדושי עליון ההם מסרו עצמם להשרף על קדושת השם יתברך, גם בזמן שלפי הנראה, אין שמו מתחלל כ"כ, אך הם התבוננו לאחרית דבר, וזה למדו ממכת צפרדעים, שבאה על חטאת פרעה ועמו להרים קול על ישראל „הנה עם בני ישראל וג' הבה נתחכמה לו וג'" שלא גדלה כ"כ הרעה, עדנה, אך באשר שזה היה שורש פורה ראש ולענה, לפער אח"כ פה נגד י', ולהפריע כל חוקי אנוש, לכן באה עליהם הצפרדע, שכל היום וכל הלילה תשיר שירה, שאכן יש י' משגיח גם על בריה קלה כמוה, החיה גם ביסוד המים גם ביסוד העפר גם ביסוד האויר, ולפקודת השליט בעולמיו, גם ביסוד האש „ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך וג' ובתנוריך ובמשארתיך" כפרוש רז"ל. וכן תען ותאמר במים ובארץ, באויר ובאש, בלי הפוגות „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" (פרק שירה) מלכותו בכל העולם ולנצח נצחים, ושירה זו בבטן הרשע פעלה גם על לבו הערל, עד שביקש ממשה להעתיר בעדו לי'—וכן חמו"ע, באשר שמעו לקול „וכרוזא קרא בחיל להון אמרין עממיא אמיא ולשניא בעידנא דיתשמעון קל קרנא משרוקיתא וג' וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלם וג'" (דניאל ג) התבוננו, כי אם ישמעו גם הם לקולו, אז קולות אלה היוצאות מכלי הזמר – בזמן שכל העמים כורעים ומשתחוים לנבוכדנאצר, שחרב מקדש י' ועגה את עמו, יחרפו ויגדפו גם את קדוש ישראל, אם עתה רק ברמז, לאחר זמן בפום ממלל רברבן. לכן קמו ביד רמה להפריע עצתו, כי שלשת גולי יהודה, לא יכרעו ולא ישתחו, ומסרו עצמם על קה"ש. וסוף המעשה הנשגב היה, כי הצילם י' מכבשן האש, הוכרח אותו רשע, לענות אך יש א' שופטים בארץ „ענה נבוכדנאצר ואמר ברוך א' די שדרך וג' די שלח מלאכה ושזיב לעבדוהי די התרחצו עלוהי" (דניאל ג). זה לפרוש ר' תם שהצלם לא היה ע"ז. ולפרוש ר"י — שלא ברחו. נחזה נא כי רז"ל ספרו „וחנניה

מישאל ועזריה שהיו השלשה מישרא וכ׳ הלכו להם אצל דניאל אמרו לו רבינו דניא נבוכדנאצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה שלשה ולנו הפריש מכל ישראל. מה אתה אומר לנו נסגוד ליה או לא, אמר להם הנה הנביא לפניכם לכו אצלו, הלכו להם מיד אצל יחזקאל וכ׳ אמר להם כבר מקובל אני מישעי׳ רבי, חבי כמעט רגע עד יעבור זעם (ישעי׳ כו) אמרו ליה מה את בעי דיהון אמרין הדין צלמא סגדין ליה כל אומיא, אמר לון ומה אתון אמרין, אמרו ליה אנן בעינן ניתן ביה פגם דניהוי תמן ולא נסגוד ליה וכ׳ בגין דיהון אמרין הדין צלמא כך אומיא סגדי ליה לבר מישראל וכ׳ בין מתקיים בין שאין מתקיים אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו וכ׳״ (שיר השירים רבה ז, ח). — וכן היה להם מנוס בעצת יחזקאל. בכ״ז למדו מהצפרדעים, שהיה להם מנוס מן האש אל העפר ומן העפר אל המים, בכ״ז באו אל האש לקדש שם י׳ כן באו גם קדושי עליון ההם (ומה שרניאל ברח הי׳ בעצת י׳, כמבואר בסנהדרין צג).

יב ״ויאמר י׳ אל משה אמר אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים״ זו המכה, בריה נמבזה ונמאסה, היונקת לשד האדם, עם זה עוקצתו ומכאיבתו, בל תתן לו מנוח, עד שיקוץ ממנה—היתה על חטאת מצרים אשר שמו על ישראל ״שרי מסים למען ענתו בסבלתם״ (שמות א. יא) הם היונקים לשד האדם הישר ועם זה ידריכוהו מנוחה.

יג ״ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו וג׳״ כן דרך נעוי לב שונאי ישראל להתאונן על ישראל כי גוי חוטא הוא בכלל (דם) כי יגביר לשונו (צפרדע) אך להוכיח בפרט, באמת וצדק, מה חטא ומה ענה ישראל ובפרט במה יעקץ ויענה את אחרים אין בידם, הנה כן ממכת כנים והלאה לא הרהיבו עוז בנפשם, החרטומים, להפך אף רק בלטיהם, האשמה על ישראל—ובזה תם סדר ״דצך״ דמכות על חטאי מצרים בתקופה הראשונה שלא עשו פעולות רעות כ״כ כאמור ״וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ״ (שמות א יב) וכמבואר שם, ומעתה סדר ״עדש״ המכות על חטאי מצרים בתקופה השניה שפעלו רעות רבות בישראל.

יז ״כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב וגם האדמה אשר הם עליה״ הנה מתחילה יגרה י׳ בפרעה ובעמו הערוב מחיות שחץ, כאשר יהלכו בחוצות ורחובות, וכן ינוסו המצרים לבתיהם ואז יבוא הערוב גם לבתיהם, וכאשר ינוסו גם מן הבתים להתחבאות במ״א יחפשם הערוב גם שם ויבוא ״וגם האדמה אשר הם עליה״. ומכה זו היתה על חטאת מצרים ״ויעבדו מצרים את בני ישרא בפרך״ (שמות א יג) לפרכם לפררם מאחדותם ולנערם ולפזרם ממקומם, נעורו בהמות שדי וחיתו ארץ, לנער את המצרים ממעונותיהם ולפררם ולזרותם.

יח ״והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב למען תדע כי אני י׳ בקרב הארץ״ הפלאה—הפרשה זו, באשר כי הגזרה של עבודת פרך, היתה להפריכם ולהפרידם מארץ גשן, אשר שם הושיב יוסף את בני ישראל יחדו לבדד לבטח, וכן עתה בזמן שבאו המצרים על שכרם, ראו למפח נפשם ומגנת לבבם, כי בארץ גשן אין ערוב להפריד וכן שבו ישראל גושנה, ״למען תדע כי אני י׳ בקרב הארץ״ משגיח על כל פנה ופנה.

יט ״ושמתי פדת בין עמי ובין עמך וג׳״ כי גם אם יקרה אחד מישראל במצרים ואחד מפריצי החיות יפגש בו, ושמתי לו פדות יפדה במצרי. וזה דבר המדרש רבה ״מלמד שהיו ישראל ראוים ללקות בזו המכה ונתן הקב״ה פדיונם המצריים״ כי אלה שלא שבו גושנה ונשארו במצרים כנראה מאלה שהתרצו בפרך ובפרוד בין האחים, וראוים היו ללקות ג״כ במכה זו, אך למען לא תהיה תואנה לפרעה להכחיש האות הזה נפדו במצריים.

כא „ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לא׳ בארץ״ הלא הפליא א׳ את ארץ גשן לטובה, אין זאת כי נעלה היא ממצרים, בעיניו, זבחו לו בארץ ההיא.

ט ג „הנה יד י׳ הויה במקנך אשר בשדה וג׳ דבר כבד מאד״ המכה הזאת על עון המצרים הכבד והנורא, הגזרה „כל הבן הילוד היאורה תשליכהו״ (שמות א כב) ואמנם היה נכון כי הדבר יהיה באדם „נפש תחת נפש״ אך „אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה״ (מצורף רבה יז, ד) ועוד גם מטעם האמור להלאה (טו טז) (וע׳ פרש״י שם). לכן הכה בדבר מקנם, נפש בהמה תחת נפש האדם.

ד „והפלה י׳ בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר״ באשר שגזרת פרעה אז היתה גם על זכרי מצרים (סוטה יא) הראה י׳ כי נוקם הוא עתה רק נקמת ישראל בן בכורו, עד שגם בהמתו יקרה לו, שלא תאונה לה רעה. וכבר אמרו רז״ל „מהו ולא ימות מכל לבני ישראל דבר, אפילו בהמה שהיתה ביד מצרי והיה לו לישראל תרעומת עליה שיש לו חלק בה ניצולת ובכך ידעו דינם של ישראל״ (מדרש רבה).

ח—ט „ויאמר י׳ אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה והיה לאבק על כל ארץ מצרים והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח אבעבעות בכל ארץ מצרים״ נפלאה מכה זו מכל המכות, שבאה ע״י חומר אחר, לא כשאר המכות רק ע״י מטה א׳. כי מכת השחין היתה על החטאה האיומה והאכזריה מאד „וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל״ (שמות ב כג) כבאור המדרש רבה שהובא למעלה שנצטרע פרעה, ובעצת חרטומיו שחט מקטני ישראל קן בערב וקן בבקר ורחץ בדמיהם הא לכם שחין והתרפאו ממנו, ובאשר שבגזרה איומה זו מלבד אכזריות רצח שבה יש בה גם גאות נפש וגבהות לב, מאין כמוה, שבגלל מחלת איש אחד ישחטו שש מאות איש יום יום לרפאותו, ועל גסות הרוח באה ג״כ צרעת (מצורף רבה יז ג) התיצבו עתה צירי א׳ משפיל גאים לפני רהב מצרים, ולקחו בחפניהם פיח כבשן, סמל שפלת האדם, כי אחרית גויתו בהתפרדה ליסודותיה כאפר התבערה (וע״ז בא אפר הפרה ע׳ למעלה וירא יח כז ולהלאה כאשר יזכני י׳ בפ׳ חקת) וזרקו משה השמימה, להראות כי אותו אנוש אנוש בריה שפלה יתנשא לאמר „השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי״; „והיה לאבק על כל ארץ מצרים״ כי הגאות והגאון של פרעה העלה אבק על כל ארץ מצרים כי כולם נתנו כבוד א׳ לשפל אנשים זה, וכולם התימרו בכבודו, „והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח אבעבעת״ כי ה״ה כל מעשה אנוש ותחבלותיו—אבעבועות פורחות.

יא „ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין כי היה השחין בחרטמים ובכל מצרים״ הם הם החרטומים שיעצו אז לפרעה לרחץ בדמם של קטני ישראל להתרפאות מצרעתו, לא יכלו עתה לעמד מפני תוכחתו ומוסרו של משה איש הא׳ הענו מכל אדם.—ובזה תם סדר „עדש״ המכות על חטאי מצרים בתקופה השניה, שפעלו רעות רבות, אך טרם באו צירי י׳ אל מלך מצרים. — ומעתה סדר „באחב״ על חטאי מצרים בתקופה השלישית אחרי בוא מלאכי י׳ אל רהב מצרים.

יג—יד „ויאמר י׳ אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו כה אמר י׳ א׳ העברים שלח את עמי ויעבדני כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ״ באשר מכה זו באה על ראשית חטאת מצרים אחר שבאו שלוחי י׳ לבקש את פרעה בשמו „שלח את עמי״ והוא בגאות עריץ פנה אליהם עורף בבוז ובלעג ויחרף ויגדף לפני כל העומדים עליו בקוץ עז פנים „ויאמר פרעה מי י׳ אשר אשמע בקלו וג׳״ (שמות ה׳ ב) הן „אין מקיפים בחלול השם״ (קדושין ב׳) וראוים היו הוא ועמו להנגף אחר מהרה בעבור יודע „כי אין כמני בכל הארץ״ וכל באי תבל מוכרחים לשמוע בקולי.

טו „כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ" כי למחלל השם אין כל תרופה רק המיתה (ראש השנה יח) כי כל עוד שיתהלך המחלל בארץ החיים, כבוד י' מתחלל, והנהו כקוץ מונד בחברת האדם שממנו ילמדו לעשות רע לכן כרת יכרת.

טז „ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ" כי אתה בעצמך שאמרת „מי י'" תספר שמי בכל הארץ.

יח „הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד וג'" הנה מצרים לא עליה יהיה הגשם כי אם היאור עולה ומשקה, ולפתע פתאם, אמטיר ברד באש מתלקחת, ועמם קולות אדירים נוראים, הם יענו בקול רעמם האיום על השאלה „מי פלג לשטף תעלה ודרך לחזיז קולות?" „י' הוא הא'" בשמים ובארץ שאין כמהו במעלה ובמטה „א"ר אלכסנדרי אמר ריב"ל לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב שנ' והא' עשה שיראו מלפניו" (ברכות נט).

יט „ועתה שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה וג' אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו" ולנשארים בבית מוכנה המכה על הים „סוס ורוכבו רמה בים" (בשלח טו).

כו „רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד" אך קולות היו לשמח נפשות עגומים „קול י' בכח קול י' בהדר" לריב ריב עמו „קול י' חוצב להבות אש" להטיל אימתו על עושקי עמו ומדכאיו, רק הברד המשחית לא היה בגשן.

כז „וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אליהם חטאתי הפעם" ההיא באמרי אז „מי י' אשר אשמע בקולו" — „י' הצדיק" כי כמשפטו האמת, כן פעלו, להוציאו בצדק „ואני ועמי הרשעים" גם באמרי פינו גם בפועל כפינו. הנה כן עצת י' קמה. שהרשע בעצמו יצדיק צדיקו של עולם.

כח „העתירו אל י' ורב מהיות קלות א' וברד וג'" הקולות הנוראים העונים לו מדי רגע ברגע על שאלתו אז „מי י' אשר אשמע בקולו" מחצו לבבו ופלחו כליותיו, עתה לא בקש אות — למחר, כי „ורב מהיות קולות א' וג'" הלא אאמינה בו ואספר נפלאותיו, ומעתה אף רגע אחד לשמוע הקולות למותר.

כט „ויאמר אליו משה בצאתי את העיר אפרש את כפי אל י'" עתה כאשר הודה פרעה, כי הוא ועמו, הרשעים; אמר לו משה, גלוי לכל, כי להתפלל אל י', עלי לצאת מעיר החטאה „הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד, למען תדע כי לי' הארץ" וכמו שהוא עושה דין ברשעים, כן ישמע לכל אשר יקראוהו באמת. ורק את תפלתי ישמע, ויחדלו כל אלה, אך לא כאשר אמרת „ורב מהיות קולות א'" כי כבר תאמין ותירא אותו, לא.

ל „ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני י' א'" ועוד „נכונו לכצים שפטים ומהלמות לגו כסילים". „אמר אביטול ספרא משמיה דרב, פרעה שהיה בימי משה, הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה וזרת, לקים מה שנאמר ושפל אנשים יקים עליה ואמר אביטול ספרא משמיה דרב, פרעה שהיה בימי משה אמגושי היה, שנאמר הנה יוצא המימה" (מועד קטן יח) ופרש"י ז"ל „מחלוקת, ח"א, חרשי, להכי יוצא ליאור בשביל מכשפות, ואידך אמר גדופי, להכי יוצא שנאמר לי יאורי ואני עשיתיני". — בזה צירו לנו רז"ל צלם דמות מלך בלהות זה, נוכח איש הא'; — אם פרעה שפל אנשים, נערך באמת איש, אז תגבורת כח הכעסני שלו, היתה כמדת קומתו כי הכח־הלזה הכולל בקרבו גם הקנאה גם אהבת הכבוד והמשרה מרומז בזקן, כש"נ „וגם את הזקן תספה" (ישעי' יג) כפרוש המפרשים, וכן הי' „זקנו אמה".—אך כח התאוני גברה עליו מאד מאד „פרמשתקו אמה וזרת" לאמר גם יתר ממדתו—ומה ערך שפל אנשים כזה עם כעסו ותאותו, לעומת משה הרם מכל היצור, הענו מכל האדם והפרוש מכל תאוה. והוסיף

אח"כ לאמר – כי „אמגושי היה" וכשני הפרושים: למלא תאותו היה עוסק–בכשפים; ולגודל רהבו וזדונו היה מגדף ואומר לי יאורי ואני עשיתיני. וכן התחברו בו „הקנאה התאוה והכבוד–מוציאים את האדם מן העולם" (אבות ג) והוציאו אותו ואת המונו ושאונו יחדו מן העולם „ויגבה י' צ' במשפט והא' הקדוש נקדש בצדקה".

ב א

א „ויאמר י' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו" הקדמה זו למכת ארבה, באה, באשר שמכה זו, באה על חטאת מלך מצרים, כי הכביד את לבו אחרי בוא צירי י' אליו וגזר „לא תאספון לתת תבן לעם וג' הם ילכו וקששו להם תבן וכ' תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר" (שמות ה ז–ט) הנה כן אכביד את לבו והארבה יקוששכל יבולו יתר הפלטה שהשאיר הברד.–„ויאמר י' אל משה בא אל פרעה. ה"ד (משלי כו) כובד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם, שאל אבנימוס הגרדי את רז"ל, אמר להם הארץ היאך נבראה תחלה, אמרו לו אין אדם בקי בדברים אלו, אלא לך אצל אבא יוסף הבנאי וכ' א"ל נטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד וזרק על המים ונעשה ארץ וצרורות קטנים שהיו בעפר נעשו הרים וגבעות וכ', מהו כובד אבן מי שהוא רואה את ההרים ואת הגבעות אינו אומר היאך ברא הקב"ה את אלו, מהו ונטל החול אלא החול שהמים עומדים עליו למעלה והוא נתון מלמטה והוא נושא אותם, אמר הקב"ה יקרה היא בעיני בני אדם ורואין כאלו יגיעה היא לפני ואינה יגיעה וכ' במה אני ייגע במי שהוא מכעיס לפני בדברים בטלים וכ' הוי וכעס אויל כבד משניהם" (מדרש רבה). – ויש למצא גם בדרשה זו, על הכתוב הזה, דברי השכל, במשלחת משה אל פרעה. – רז"ל התבוננו על דבר י' „הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו וכ'" הביאו ע"ז משל שלמה „כובד אבן וג'" הנה האבן כבדה היא וקשה להגביהה, אך אם היא כבר שומה ביד, אפשר להחזיקה. ולהפך, החול, אמנם הנקל להגביה כל גרגיר וגרגיר, אך קשה להחזיק מלא היד ולנטלם כי יתפרדו, ויפלו לארץ מבין האצבעות, לכן נאמר „כובד אבן ונטל חול" כן אם כבד לב העריץ פרעה וערפו קשה, קשה אמנם לפלח כבדו ולהרך ערפו, אך אם כבר הרך לבבו או אז יש תקוה לאחריתו, כי איש אחד נקל להחזיקו בדעתו; ולהפך, נקל ללכד לב כל אחד ואחד מיועציו, אך קשה לנטלם, כי באשר רבים הם יתפרדו איש מאחיו בדעות; וכן במצרים היו שתים רעות, גם כובד אבן–פרעה, גם נטל החול–עבדיו, לכן וכעס אויל מלך מצרים וממשלתו, כבד משניהם, מסבת שני אלה יחד כבד הוא. – ואח"כ הביאו חקר דבר בבריאת העולם ותעודתו. ומעשה אנוש ותחבולותיו ויצרי מעלליו. הזכירו מלאכות השואל והמשיב, לרמז כי השואל הנכרי יחשב כי תעודתו בעולם רק לשזר מחשבות ולארג מעשים בשפל, כאורג; והמשיב הכם ישראל, יתו לו תעודתו לבנות לו מכל דבר וענין, בנין עדי עד העולה מעלה מעלה, כבנאי. – השואל שעיניו וגם לבו למטה שאל „הארץ היאך נבראה תחלה". איך תאמרו שהיא נבראה? ולמה נבראה? השיבו אבא יוסף „נטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד וזרק על המים ונעשה ארץ". כי „הכל ברא לכבודו" שיופיע הדר כבוד מלכותו על כל יצוריו וברואיו, ובזה גם אושר גדול למו, להתענג על זיו כבודו, ולהתכבד כעבדי מלך הכבוד סלה. עוד זאת כאשר תבא כל היצירה כולה לתעודתה, בהודה ותפארתה, ע"פ אור י' ואמתו. יתגלה לעין כל, בכל, כבוד היוצר. – אח"כ באר לו „כובד האבן" יצירת היבשה „ונטל החול" שעליו עומדים מים רבים ואדירים, לא יגעוהו. כי יחד נוצרו במדת טובו וחסדו, אך „כעס אויל" אדם, שנוצר לרדות בעולם ולכבש יצוריו להעלותם מעלה. והוא באולתו

באולתו יסלף דרכו ודרכם, — שעי"ז מביא לרחום וחנון — למדת משפט קשה עד לנעול בפני האויל שערי התשובה, ועוד להכביד את לבבו „אם ללצים הוא יליץ"... זה כביכול „כבד משניהם" לטוב ומטיב. „ד"א כובד אבן, אמר הקב"ה כבדתי את ישראל בעולם שנקראו אבן כמה דתימא (ויחי מט) משם רועה אבן ישראל, ונטל החול — אלו ישראל שנמשלו לחול שנאמר (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים, שנטלתי אותם בעולם ואמרתי (זכרי' ב) כי הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו, ר' יהושע אומר תקון סופרים הוא עיני כתיב, ועמדו והכעיסו לפני ובקשתי לכלותן ולהשליכן מעל פני, ואמרתי בשביל פרעה הרשע, שלא יאמר לא היה יכול להצילן ועמד עליהן והרגן, הוי וכעס אויל כבד משניהם, הוי כי אני הכבדתי את לבו" (מדרש רבה). נקרא ישרץ, אבן, בהתחברו יחד ובהתאגדו ובהתאחדו למצוק אחד, כמו שחברם אז יעקב ויוסף „רועה אבן ישרץ" והיה כצור חלמיש, שלא יזיזוהו ממקומו, זה כחו בא' גם בעת התפרדו, נקרא „חול", שזה כחו לתת גבול למים הזדונים... שלא ישטפו תבל ומלואה ברשעתם וחטאתם (ע' למעלה ס"פ וירא) וישרץ לא יחת מהם „כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו—ר' יהושע אומר תקון סופרים הוא עיני כתיב" כי הם מקדשים בזה כבודו יתברך, אשר עיניו משוטטות בכל. — אך אוי לישראל ואוי לעולם כולו, אם יזנח ישראל שני אלה יחד, ובכ"ז יש אשר גם במצב פרוע כזה, יושיעהו י', וזה בזמן שלמציריו תתמלא סאת הרשעה, אז יבא עליהם משפט י' וענשו, ולעומתם, הלא ימצא ישראל צדיק ונושע בי' (ע' „לבני ישראל" ב. ח) וכן דרשו „כבד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם" שיכביד ויכריע המאזנים לתשועת ישראל. „הוי כי אני הכבדתי את לבו" באשר נתמלאה מדת רשעתו. — „ד"א כי אני הכבדתי את לבו, הה"ד (האזינו לב) אמרתי אפאיהם מהו אפאיהם אמרתי באפי איה הם; ד"א אפאיהם אמרתי באף שהכעיסו לפני, איה הם, לא יהיו, אלא אשביתה מאנוש זכרם, ומי גרם להם שיצאו משם לולי כעס אויב" (מדרש רבה). — מתחלה זנח ישראל טוב, עד שסלק י' השגחתו מהטיב עמהם „אמרתי באפי איה הם". אח"כ הגיע רעת ישראל למדה זו. עד שפנה א' המשפט באפו ויאמר „איה הם, לא יהיו" — ובכ"ז ע"י „כעס אויב" שבקושי השעבוד נראה יותר אחרי אמרו „מי י' אשר אשמע בקולו". החיש י' ישועה לעמו, ע"י הכבדת לב אויל כועס. — „מהו הכבדתי, שעשה הקב"ה את לבו ככבד הזה, שהיא מתבשלת שניה וארטיסיס נכנס בתוכה, כך נעשה לבו של פרעה ככבד הזה, ולא היה מקבל דבריו של הקב"ה, הוי כי אני הכבדתי את לבו וג'" (מדרש רבה) כי אם יסורים ממרקים עונותיו של אדם משכיל, כי יפשפש במעשיו וימשמש הטב, יתרחץ ויטהר מכל חלאה, וייטיב דרכו; כסיל אדם ומה גם אם רוח גאה וגאון בו, יתלה היסורים במקרה, ועל י' עוד יזעף לבו, על מה נפגע „על מה תכו עוד תוסיפו סרה". וכן היה משפט, פרעה, רשע שוטה וגס רוח בכל אשר הוכה. עוד הוסיף סרה — עד כי הכבדת לבבו, מטעם המלך המשפט, היתה רק להעמידו על תכונתו.

ב „ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם וידעתם כי אני י'" הנה אז, אחרי הכבדת לב פרעה ותוספת עון עלי פשע, לגזר שלא לתת תבן, בטא ציר נאמן מחמלה רבה על ישראל נענה ונדכה „למה הרעת לעם הזה" (שמות ה, כב) הנה עתה כבר תראה ונהרת, כי כל אלה הי' להתעלל במצרים, משחק בעוללים להרך לבבם ולהכביד, ולמען שתי אותותי בם, וכ"ז תספר באזני דורות יולדו וידעו „כי אני י'" מהוה את הכל ומשגיח על הכל, יש שאני „אומר ועושה" מהר ויש שאני „גוזר ומקים" לאחר זמן. — „ולמען תספר באזני בנך גלה הקב"ה למשה, מה מכה יביא עליהם וכתב משה ברמז, ולמען תספר באזני בנך, זו מכת ארבה כמה דתימא (יואל א) עליה לבניכם ספרו" (מדרש רבה). — כי מכת ארבה היתה התעללות כפולה ומכופלת, במצרים: חרשו זרעו, וי' הצמית להם יבול כביר, והנה בא הברד הכה את עשב השדה, הפשתה והשעורה, וכן שמו עיניהם

בחטה וכוסמת, שלא הוכו, והנה בא הארבה „ואכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ" ואח"כ חפצו לכה"פ לאספם להניחם „אמרו נקבוץ ונמלא מהם חביות" אך „לא נשאר ארבה אחד, אפילו מה שהיו בקדרות ובחביות מלוחות פרחו והלכו להם" והתעללות זו כהתל בעוללים, נכון לספר לדור ודור, כי לא יתפאר גבר במה שיש לו, כי מה שיש לו אינו שלו, מה גם שלא יתהלל חוגר כמפתח, וכן היה רמז למשה כי יודיע משפטו זה לישראל, וכן צוה אח"כ נביא י' יואל (א) „עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם וג'. יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל".

ד „כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה בגבלך" הרחבת הזמן היתה משתי אלה: מפני הבחירה הנתונה לאדם, למען יתבונן פרעה, וישמע לדבר י', ומפני הידיעה אשר ליודע עתידות, כי לא ישמע לקול דברו ואל יתאונן אח"כ, כי לפתע פתאום, נוקש רשע במלכדתו.

ה „וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראת" גם פרעה בעצמו „את הארץ".

ו „ומלאו בתיך וג' ויפן ויצא מעם פרעה" באשר שמע מקודם דבר י', כי הכביד לבו, לא חכה לתשובה ממנו, כי למה זה ישמע, כי ינאץ רשע את שם י'.

ח „ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו את י' א' מי ומי ההלכים" לץ יהיר שאל בלעג מר, מי ילך אתכם? הלא הדור האמון על מסורת אבותיכם חלף הלך לו, והדור הצעיר, התערב במצרים והתבלע בם' לא יאבה הלוך עמכם „מי ומי ההולכים"?

ט „ויאמר משה" גבה לבו בדבר י', ויענהו: לא כאשר תדמה, כבר נופח רוח י' רוח חיים באף הדור הצעיר, והוא בחום עלומים יתפרץ להלך עמנו בראשונה „בנערינו ובזקנינו נלך וג' כי חג י' לנו" לאור י' ואמתו לאורו וישעו. כולנו נקף. ועפ"ז יובן למה הקדים הנערים לזקנים, שלא כמוסר ישראל.

טז „וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לי' א' ולכם" גם אז, בגזרת לקושש קש, הייתי מנאץ את י' ומכעיס את שלוחיו, וגם עתה, בלא שמעי את התראתו וגרשי אתכם מפני.

יז „ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו לי' א' ויסר מעלי רק את המות הזה", והמות הזה, מות מרעב, ע"י הארבה, קשה מאד „טובים היו חללי חרב מחללי רעב (איכה ד) ומה גם ממיתה בשלום על המשכב" (בבא בתרא ח).

כא „ויאמר י' אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך" מכה זו, באה על חטאת מצרים, בגזרה „ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תתנו" (שמות ה, יח) ולא היתה עצה אחרת לישראל — להנצל ממכת הנוגשים, רק לקום בעוד לילה וחשך על הארץ, לעבודת הפרך, ולאחר בנשף באישון לילה ואפלה על עבודה קשה כזו. לכן עתה ביום מסה ומריבה „יהי חשך על ארץ מצרים". „ויאמר וג' ה"ד (תהלים קה) שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו, רבותינו אמרו על שלא קבלו במרות דברו של הקב"ה עליהם. — ד"א אמר הקב"ה למלאכים המצריים ראוים ללקות בחשך, מיד הסכימו כולם כאחד ולא המרו" (מדרש רבה). — הן המאמר הראשון של צור עולמים, לשמים וארץ, היה „יהי אור!" ואמנם „וירא א' את האור כי טוב" לטובה ולברכה הוא ויהיה, ובאשר המצרים לא קבלו דברו־הראשון אליהם לשלח ברצון טוב, את בנו, מהנכון הוא, כי לא עליהם יהיה מאמרו הטוב „יהי אור". — אך עוד יותר מזה. כי הם הוסיפו עוד לענות את בניו, והן גם המלאך המליץ היותר טוב בעד המצרים, גם אם לא יסכים לעשות אתם רעה ולהכותם בשאר מכות, אך למנוע מהם טוב י', שלא יוכלו להרע אתו יותר, יסכים גם הוא כמו שלא יתן איש ישר לרוצח את

נרו, לילך לאורו לרצוח ישרים „וימנע מרשעים אורם" למען לא יוסיפו עוד להרע „וזרוע רמה תשבר" (איוב לח, טו) ואולי מטעם זה שמו משוררי הקדש, מכה זו בראש כולן, אף שהיא היתה האחרונה שבמכות המופתים, באשר שהיא היתה הקלה ביותר, לא השיגתם הרעה, אך נמנע מהם הטוב.—ושרו שם „אמר ויבא" מרחוק „ערוב" בעוד שהיו „כנים בכל גבולם" זו המכה שקדמתה, וזה היה, אולי, מאשר בכנים „ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע א' הוא" (וארא ח, טו) והוא לא שם לבבו ע"ז בלא טעם „ויחזק לב פרעה" לכן לא סרו הכנים זמן רב; ועוד זאת, שהכנים היו ג"כ בכלל ערוב, וקדמו למעשה, למען ידעו כי נואלו שרי מצרים וחכמיו, עוד במכה השלישית. לא זכרו שם המשוררים מכת „דבר" באשר שדבר היה עם כל מכה ומכה, ולא „שחין", באשר לא שמה בהם מגרעת כ"כ (ע' „תהלות ישראל" קה).

כב „ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים" „מהיכן היה החשך ההוא, ר' יהודה ור' נחמי', ר' יהודה אומר מחשך של מעלה — שנ' (תהלים יח) ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו; ר' נחמי' אומר, מחשך של גיהנם, שנ' (איוב י) ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים וכ'" (מדרש רבה).—הנה למטה מזה, גרסינן „חשך למה הביא עליהם, יתברך שמו של הקב"ה, שאין לפניו משא פנים והוא חוקר לב ובוחן כליות. לפי שהיו פושעים בישראל, שהיה להם פטרונין מן המצריים, והי' להם שם עושר וכבוד, ולא היו רוצים לצאת, אמר הקב"ה אם אביא עליהם מכה בפרהסיא וימותו, יאמרו המצריים, כשם שעבר עלינו כך עבר עליהם, לפיכך הביא על המצריים את החשך ג' ימים, כדי שיהיו קוברים מתיהם ולא יהיו רואים אותם שונאיהם וכ'. ובשלשה ימי אפלה נתן הקב"ה חן העם בעיני מצרים והשאילום, שהיה ישראל נכנס לתוך בתיהם של מצרים והיו רואים בהם כלי כסף וג', אם היו אומרים אין לנו להשאיל לכם, היו ישרץ אומרים להם ה"ה במקום פלוני, באותה שעה היו המצריים אומרים אם היו אלו רוצים לשקר בנו היו נוטלים אותם בימי החשך ולא היינו מרגישים וכ' כמו כן לא יחזיקו והיו משאילים להם וכ'" וכן ר' יהודה, מדבר לטעם השני, לפ"ז היה החשך של מעלה לטובה „ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חשכת מים עבי שחקים" הן החשך טרם יבא הגשם — לטובה הוא; ור' נחמי' מדבר, לטעם הראשון, לפ"ז היה החשך של גיהנם לרעה „ארץ עיפתה כמו אופל צלמות וג'".—„ר' יהודה ב"ר אמר במה הרשעים מתכסים בגיהנם, בחשך; חזקיה אמר הגיגית הזו במה מכסים אותה בכלי חרס מינה ובה וכ' כך הרשעים, שנ' (ישעי' כט) והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו, לפיכך הקב"ה מכסה עליהם את התהום שהוא חשך שנ' וחשך על פני תהום זה גיהנם, הוי אומר חשך שבא על מצרים מתוך גיהנם היה" (מדרש רבה). ר' יהודה ב"ר מרמז על מה שאמרו ז"ל „רשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרים" (ערובין יט) היסורים לא יאירו עיניהם, לראות פחתם ומגרעתם, למען ישובו. אך יוקשו עוד יותר ויוסרו יותר. וחזקי' מרמז, על אי הכרת הרשעים הנוסרים מתגרת י', כי יד י' נחתה במו. והיא תוכיחם, וכמו שהי' „במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו" כן לא ירגישו אז מאין באה הרעה ומתי תחלף, ובכל שעה ורגע טעם נצחיי יחושו. — „וחשך על פני תהום" שאין לו חקר. ובחשך זה לקו המצרים. מכה אחרונה של מכות המופתים. לדעת כי אחרי כל אלה היה חשך אפלה במצרים, לא ראו ולא התבוננו, ובחשך נדמו רשעים. עד שבאה אח"כ במשפט צדק מכת „בכורות", שהותרה עלי' בראשונה (שמות ד, כג).

כג „לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו" להורות כי לא חקר ודרש איש מאת אחיו, על מה לוקינו, וכן לא קם איש משפל מצבו, במוסר ומדות; ולהפך „ולכל בני ישראל היה אור במושבתם" לאור באור י', באמונות נכונות, דעות ישרות, משפט ומשרים.—אמנם לו לקחו המצריים מוסר, אז הוארו ג"כ באור דעת י' ככל אשר כל גויי הארץ

מחויבים לדעת. הן בראש מכות „דצך" הורה „כה אמר י׳ בזאת תדע כי אני י׳ וג׳" (וארא ז, יז) כי אכן י ש י׳; ובראש מכות „עדש"—„והפליתי וג׳ למען תדע כי אני י׳ בקרב הארץ" (שם ח, יח) כי י׳ משגיח ושליט בארץ; ובראש מכות „באחב"—„כי בפעם וג׳ בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ" (שם ט יד) כי י׳ א׳ אחד. אך נואלו שרי צוען ולא התבוננו אז רק ישרץ הלך הלוך ואור באור י׳ ואמתו. ובצאתו ממחשכים קבל אור י׳ מסיני בקדש והי׳ ג״כ לאור לגוים, עד שבאחרית הימים יבואו כולם להשיג שלש אלה: מציאות י׳, השגחתו, ואחדותו „והי׳ י׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי׳ י׳ אחד ושמו אחד" (זכרי׳ יד, ט) בפי כל באי עולם.

כד „ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את י׳ רק צאנכם ובקרכם יצג ג טפכם ילך עמכם" הזד יהיר, הנוכל הזה, הצפין הרע בתכונה „רק צאנכם ובקרכם יצג" והליט עליו הטוב מפנים ואחור „לכו עבדו את י׳—גם טפכם ילך עמכם".

יא א „ויאמר י׳ אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחריכן ישלח אתכם מזה בשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה" ולא למען לשוב עד הנה, והנה כן אז אולי לא ישאילו לכם מאומה, לכן עתה שעת הכושר לשאל.

ב „דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב" „אמרי דבי ר׳ ינאי, אין נא אלא לשון בקשה, א״ל הקב״ה למשה, בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל, בבקשה מכם, ישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק, ועבדום וענו אותם, קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, אמרו לו ולואי שנצא בעצמנו, משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם, מוציאין אותך למחר מבית האסורים ונותנים לך ממון הרבה, ואומר להם בבקשה מכם הוציאוני היום ואיני מבקש כלום" (ברכות ט) לדעת קדושים נחדרה בהתבוננות זו: „שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות, שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש ועשר אל תתן לי הטרפני לחם חקי, פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי י׳ ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם א׳" (משלי ל ז—ט) רואים אנו כי שני נסיונות הם: „ראש" שהיא „שוא", כי יש אשר יעמל אדם, שנים רבות להתעשר, והיה שוא תמורתו לא ירבה הונו, אך עוד יתרושש; וה„עושר" שהוא „כזב" שאין לו קיום ואחרית „כמי אכזב מים לא נאמנו". והתקלה בעושר יותר מברש, כי העושר—יש שמביא, להעון היותר גדול, לכחש במציאות י׳; לכן נסיון העושר הוא כבד מנסיון העוני. וכן כאשר השתוקק אברהם אהוב י׳, כי זרעו יהיה נכון לפניו יתברך, הבטיחו הקב״ה כי ינסה ויצרף את בניו בשניהם „כי גר יהיה זרעך וג׳ ועבדום וענו אותם וג׳ ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (לך טו, יג—יד). — והנה צורף ישראל בכור הברזל, בנסיון הראשון, בעוני: גרות, עבדות וענוי, ועליו להבחן עתה גם בנסיון השני, בעושר: רכוש גדול. — והנה מצות י׳ למשה, כי ישאלו כלי כסף וכלי זהב, היתה אחר מכת החושך וכבר הובא מדרש רז״ל כי בשלשת ימי האפלה מתו רבים מרשעי ישראל „שהיה להם פטרונין מן המצרים והיה להם שם עושר וכבוד וכ׳"; לכן החרדים בעם י׳, חרו מפני נסיון העושר ואמרו „ולואי שנצא בעצמנו" ונדמו לאותו „חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורים ונותנים לך ממון הרבה"—המחר הוא, אחרי שיעמדו גם בנסיון הכבד, העושר, אך והוא „אומר להם בבקשה מכם הוציאוני היום ואיני מבקש כלום" כי מי יודע, אם נעמד בנסיון ההוא. — אך לעומת אברהם שנתנסה בעשרה נסיונות ועמד בכולם, היה גם נסיון העושר קל. — לכן בגללו „שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם" בקש הקב״ה את משה כי יבקש את ישראל, שישאלו כלי כסף וכלי זהב. — ואמנם דבי ר׳ ינאי אלו חזו תוצאת הנסיון הזה: „ודי זהב—אמרי דבי ר׳ ינאי, כך אמר משה לפני הקב״ה, רבש״ע, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם

שעשו

שעשו את העגל" (ברכות לב) כי לא עמדו הכן הטב בנסיון העושר שאמנם יראו ממנו. — וצוה א' אמונה על השאלה, אף שנקל היה לא' עושה פלא לתת חן העם בעיני מצרים כ"כ, עד שיתנו להם כלי כסף וזהב במתת חנם (מלבד הטעם המבואר למעלה שמות ג, כב) — לרמז להם, איך יכול האדם לשמר את נפשו, כי לא יהיה העושר שמור לרעתו — כי יכיר האדם וידע, כי כל רכושו ועשרו שמור אתו בתורת שאלה, וחיב הוא השואל על הכל (בבא מציעא פ"ז) לאמר אם יתנהג בעשרו ורכושו, שלא כמשפט התורה. כי כל ההנאה שלו, ברוחו עם גויתו יחוש ענג ועדן בעולם הזה ובבא. אם ישמע לקול המשאיל איך להתהלך את הרכוש שחנן לו; ועל השואל להודות לו ולברכו כל היום; ויתבונן נא כי עליו לתת דין וחשבון למשאילו על הכל "אמר רבא – בשעה שמכניסים אדם לדין שואלים אותו בראשונה: נשאת ונתת באמונה (שבת לא) "שאתה ושלך שלו" (אבות ג. ח. וע"ש ב"מוסר ישראל") "החנות פתוחה והחנוני מקיף" (ע"ש יח).

ג "ויתן י' את חן העם בעיני מצרים" כי המצריים האכזרים יהונגו את ישרא', זה היה רק ממפלאת י', למען ישאילום כלי כסף וזהב "גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם" זה היה באשר ראו ושמעו מפעלותיו, ובכבודו התפאר ישראל כולו, וימצאו חן בעיני המצרים.

ד "ויאמר משה כה אמר י' כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים" אמר "כחצות" למען זרז את פרעה, שהבחירה לו, לשלח את ישראל קודם בוא חצות הלילה בחמשה עשר באביב; ולזרז את ישראל שיעשו הפסח בעוד מועד, טרם תבא חצות הלילה, עת הפקודה.

ה "ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על כסאו" הוא הבכור לאב "עד בכור השפחה אשר אחר הרחים" הוא הבכור לאם, אך באשר הנס לא יתגלה לכל רק בבכור מן האם... "כי בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם" לכן הוקשו אל "וכל בכור בהמה" אשר בה לא נדע ולא נגלה רק בכור מן האם. – וכן נצטוינו לפדות רק בכור מן האם, וגם במצוה ההיא הוקשו בכור האדם לבכור הבהמה (להלאה יג ב) לזכר הנס הגדול הזה ומכה זו באה במשפט צדק על אשר ענו המצרים מאד את ישרא' בן בכורו של אבינו שבשמים. כאשר צוה י' למשה להתרות את פרעה בראש משלחתו אליו "ואמרת אל פרעה כה אמר י' בני בכרי ישרא' ואמר א'ך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בכורך (שמות ד כב–ג).

ו "והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף" הנה אז כאשר נגלו על פרעה צירי א', צעק בחרי אף "מי י' אשר אשמע בקלו וג'" ועוד עשה עצמו כדואג לטובת הממלכה "הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אתם מסבלתם" (שמות ה) עתה תהיה צעקה גדולה ומרה של מרד עליו, כי יחזה העם אנה הוליכהו מלכו העקש ופתלתל המתימר לדורש טובת הגוי.

ז "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" לא על ישראל תהיה כל תלונה, כי יראו כל ויוכחו ישרתם וצדקתם, ומשפט י' אמת וצדק יגלה לעיני כל "למען תדעון אשר יפלה י' בין מצרים ובין ישראל.

ח "וירדו כל עבדיך אלה" העומדים לפניך ומעריצים אותך בחונף ומרמה גם הם יבאו "אלי, והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא" מה רבה היתה המרירות בלב פרעה בשמעו כי יהב משה לאמר לו בפניו כל אלה "ויצא מעם פרעה בחרי אף" ע"ז ומה גם שרמז לו כי הוא פרעה בעצמו יבא ע"ז (מנחות צח) "ר' ישעי' תלמידו של רחב"ד היה מתענה שמונים וחמש תעניות, אמר, כלבים שכתוב בהם והכלבים עזי נפש, יזכו לאמר שירה זו בואו ונשתחוה ונכרעה ונברכה לפני י' עושנו, נענה אותו מלאך וכ' ואמר, כלבים כתיב בהם ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ולא עוד אלא

שזכו

שזכו לעבד עורות מצואתם, לכתוב בהם ספר תורה, תפלין ומזוזה; ולענין שאלה ששאלת חזור לאחורין, כמו שכתוב: שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו" (ילקוט שמעוני· פרק שירה) מפתח נכון למנעול החידה הזאת מצאתי ברוך י' בדבר רז"ל "וא"ר ששת משום ראב"ע כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחברו, ראוי להשליכו לכלבים וכ'" (פסחים קיח) כי זו היא מדת הכלב, החורץ לשונו ונובח על הכל· — הנה "הכל ברא לכבודו בורא כל, ובכל ברואיו ויצוריו, ובכל מדה ותכונה שבהם יש גרעין טוב, וזה דבר השירה, היוצאת ממקהלות יצורי י'· וכן התפלא ר' ישעי', איפה הטוב שבלשון הרע, העון השקול נגד כל שלשת העברות החמורות יותר? מה דבר השירה בפי הכלב? ואולי בגלל זה צם שמונים וחמש תעניות כמספר "פ ה" — על תמהונו הגדול איפה הגרעין הטוב ש ב פ ה מדברת גדולות? ע"ז נענה כי גם בבעלי לשון הרע, בכל רעת רעתם, נמצא גם דבר טוב — יש בשתיקתם ויש בנביחתם, בשתיקתם: אם גם הם לא ימצאו אבק מה לטפל על איש, דבר וענין· זה האות כי זך וישר הוא, נקי וצדיק, אמת לאמתו "כלבים כתיב בהם: ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" זאת ההתראה שהתרה משה איש הא' בשם א' אמונה, ברהב מצרים, כי בצאת י' במצרים להכות בכוריהם, לקחת לו בכורו אליו, גם כלב לא יעיז לחרוץ ע"ז לשונו· כי יגלה משפט צדק בכל טהרו וזיוו, בלי צל צלו של דופי מה· — ובנביחתם: כי לולא היו חורצי לשון, מטילים דופי בכל איש ובכל דבר וענין, אפשר שאז זחה דעת האדם הכי צדיק ונקי עליו, ונטה ע"ז מעט מן המסלה הישרה, כי אין מבקר ואין מגלה מומים, וכן כל דבר וענין, בלי בקורת, יש כי יטפל עלי' אבק אם רב אם מעט, אך מספרי לה"ר אשר יחרצו לשונם על כל, הם יחטטו אחרי כל מום ופחתת, וע"י יתעורר כל איש ישר להתבונן אולי באמת יש בי דופי; ועל כל דבר וענין שעליו יטילו דופי בעלי הלשון, בקורת תהיה· כאשר התפלל המשורר הקדוש "ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני" (תהלים צב) אמנם הם יאמרו רק להרע לי, אך יש אשר יטפלו עלי תשעים ותשעה חטאים, הבל הבלים, שוא ושקר, אך בחטא המאה יש בו קצת דופי, ואז אזכך ואטהר ממנה — "ולא עוד אלא שזכו לעבד עורות מצואתם לכתב בהם ספר תורה, תפלין ומזוזה"· וזה דבר השירה היוצאת ממדת הכלב "בואו נשתחוה נכרעה ונברכה לפני י' עושנו" כי כל דבר ענין בכל מחשבה, דבור ומעשה יזכך ויטהר על טהרת הקדש, האמת והצדק עד שראוי לבוא אתו להשתחות לפני י' עושנו שבראנו לכבודו· — ובכל זה אל יטעה האדם לחשב, א"כ אטפל גם אני לבעלי הלשון, אמר לו המלאך "ולענין שאלה ששאלת, חזור לאחורין" לתעב המדה הרעה הזאת כקודם כש"כ "שומר פיו ולשונו. שומר מצרות נפשו"·

מצוה ד (עשה ג)

יב "החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה"

ג ע ש ה המצוה: לקדש חדשים ולעבר שנים· — נוהגת בכל זמן, בארץ ישראל (ומדוחק אף בחוץ לארץ) ע"י בית דין הגדול, מוסמך בארץ ישראל· — "ת"ר אין מעברים את השנים, אלא ביהודה וכ' מ"ט וכ' אמר קרא (ראה ב) לשכנו תדרשו ובאת שמה—כל דרישה שאתה דורש. לא יהיו אלא בשכנו של מקום" (סנהדרין יא) ו"בתוספת" יין וכ' וקשה קצת, דבברכות נפקא לן מדכתיב, כי מציון תצא תורה וג'?" ואמרתי בעניי לישב· ע"פ התבוננות בתלמודנו שם (ברכות סג) "א"ר ספרא ר' אבהו היה משתעי, כשירד חנינא בן אחי ר"י לגולה, היה מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל, שגרו אחריו שני ת"ח ר' יוסי בן כיפר ובן בנו של זכרי' בן קבוטל וכ' התחיל הוא מטמא והם מטהרים וכ' וכן אמרו לו בשמנו, אם שומע מוטב, ואם לאו, יהא בנדוי, ואמרו לאחינו שבגולה, אם שומעים מוטב, ואם לאו, יעלו להר, אחיה יבנה מזבח, חנניה ינגן בכנור ויכפרו כולם ויאמרו אין להם חלק בא' ישראל וכ', וכל כך למה, משום שנאמר (ישעי' ב) כי מציון תצא תורה ודבר י' מירושלים· בשלמא הוא מטהר והם מטמאים לחומרא, אלא הוא מטמא והם מטהרים היכי הוי וכ' כי ה'כי דלא נגררו בתריה"· — ויש להעיר: למה הביאו בזה ראי' מכתוב בנביאים במקום שיש ראי' מן התורה. כדרשת הברייתא בסנהדרין הנ"ל? ואם מהכתוב בנביאים, הלא כל דבר וענין א"א להורות לקים חוץ לציון וירושלים?—אך כאשר נדקדק בדבר, נחזה כי הראי' מן הכתיב בנביאים, באה רק כתשובה

על השאלה "וכל כך למה?" אמנם עיקרו של דבר, שקדוש חדשים ועבור שנים בב"ד הגדול שבירושלם, נלמד מהכתוב בתורה "לשכנו תדרשו ובאת שמה" כדרשת הברייתא בסנהדרין "כל דרישה שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של מקום"; אך מה כל החרדה הזאת שאמרו לכל הנוטים אחרי חכינא, "שאין להם חלק בא' ישרא"? ע"ז השיבו תשובה נצחת מן הנביאים: שהיא גם מבארת סעמה של התורה בזה: כי באשר בקדוש חדשים ועבור שנים תלוי רובה של תורה, ושלום כל ישראל,—כל מצות ראשי החדשים, החגים והמועדים, הרבה מחובות איש ישראל, הלכות רבות באישות, וקנינים—תלויות בקביעת הזמנים, ואם הי' רשות לכל חכם בישרא' בכל מקום שהוא, לקדש חדשים ולעבר שנים, איש אשר חכם אחד במקום אחר יחכר החדש והשני במקום שני—ימלאהו, וכדומה בעבור השנה, תעשה התורה האחת לתורות רבות וישרא' גוי אחד לגוים רבים, ועי"ז תופר תורה ויפרע שלום ישראל, לכן צוה "אחד "לשכנו תדרשו וג' כל דרישה שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של מקום" המרכז האחד לתורה אחת ולגוי אחד, וכל המפוצץ את התורה האחת מתת א' אחד, לגוי אחד ומהרס שלום ישראל, אין לו חלק בא' ישראל "אחד. וכן הביא הרמב"ם ז"ל (קדוש החדש ד', יב) הכתוב "לשכנו תדרשו" למקור הלכה זו — לכן על השאלה "וכל כך למה?" מה חרי האף הגדול הלזה על עות מה, במצוה אחת? השיבו בצדק "כי מציון תצא ת ו ר ה ודבר י' מירושלם" למען קיומה של תורת אמת ושלום ישראל, נכון כי דבר מצוה כללית והקפית כזו, תצא רק מציון ומכביתיה, — ולמען קיומה של תורה כולה, הפרוה קצת, בטהרם את אשר טמא חנינא "כי היכי דלא נגררו בתריה" "אמר ר"ש לקיש פעמים בטולה של תורה—זהו יסודה דכתיב אשר שברת, א"ל הקב"ה למשה יישר כחך ששברת" (מנחות צט). — לכן בצאת ישראל ממצרים, לחיות חיי גוי אחד ע"פ תורה אחת, נאמר להו בראשית כל "החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה" ראשי חדשים וראשי שנים יהיו לכם לכולכם יחד. — ועד כמה הי' הדבר חלוי בחכמי ארץ ישראל, נחזה ממעשה זו "לוי איקלע לבבל בחדסר בתשרי, אמר בסיב חבשילא דבבלאי ביומא רבה דמערבא, אמרי לי' סהיד, אמר להו לא שמעתי מפי בית דין מקודש" (ראש השנה כא). — ושם ב"תוספת" "לוי וכ' והיאך הניחם לאכל ויש כאן וראי איכור כרת באורייתא? וי"ל התנן לקמן אשר תקראו אתם מקרא קדש בין בזמנם בין שלא בזמנם, ואמרינן בגמרא אתם אפילו שוגגים וכ'". — והקשה ב"פורי אבן" "וכי אפשר לומר שכל אחד יעשה המועדות כפי דעתו, ויהיו לאלו מועד ובכרת על אכילת יום הכפורים וכ' לאלו יה' יום חול וכ' ונמצא ישראל נעשים אגודות אגודות וכ'? ועור אין מעברים שנים וקובעים חדשים בחו"ל וכ'?" — ואדמה בעניי לאמר, כי חלילה לבעלי "התוספת", לחשב ככה על חכמי בבל שגם הם בזה, בכלל "אתם אפילו שוגגים וכ'" שהלא גם ממקומו מוכרח, הפך הדבר ומוכח כמה היו נגררים אחרי חכמי א"י שהלא אמרו ללוי "סהיד" ואלו העיד עדותו, או היו נכונים לצום גם ביום ההוא, אחרי צומם תמול, אך תשובת "התוספת" היא, הלא נחזה מתלמודנו, וכן מתלמיד ירושלמי, שלא היו נוהגים רוב העם ככולו לצום ביה"כ שני ימים משום ספקא דיומא, אף שהמצוה חמורה, וטעם הדבר, הואיל באר לנו ב"נודע ביהודה" (מ"ס יו"ד נז) "ע"פ דין תורה וכן אפילו מדרבנן, אין לחוש כלל לספק שהוא דבר שאינו מצוי, כ"א לעתים רחוקות, שמימות עזרא לא מצינו אלול מעובר, וכל ימי התנאים והאמוראים לא אקלע רק שתי פעמים וכ'" ובמקום ששלוחי ב"ד מגיעים, היה בזה עוד טעם נכון אפילו אם הגיעו שלוחי ב"ד בערב סכות והעידו שב"ד עברו את אלול, הלא היו שומעים לשלוחים ותגו את חג הסכות בחמשה עשר לחדש שקדשו חכמי ירושלם, והוא ששה עשר לחדש, לפי טעות הרחוקים, וכן צמו לפ"ז ביום התשיעי לתשרי ובעשירי אכלו ושתו, ובכ"ז לא נחשב להם לעון, כי גם ע"ז נאמר "אתם אפילו שוגגים אפילו אנוסים" (ספרא, אמור כ, ג) לאמר הב"ד הגדול שבירושלם, שלא הספיק להודיע למו, וגרם עי"ז לאכל ביום צום וכדומה אין כל חטא ואשמה במו, וביושבי קצות אלו שנגררים אחריהם—והנה המעשה כנראה היה כן: לוי יצא ממקום קדוש החדש, בלי ספק לדבר מצוה רבה, במוצאי יום השלשים לאלול, ושער בצדק, שאם עד כה לא באו עדי החדש, יעברו ב"ד את אלול ויקבעו ראש חדש וראש השנה למחרתו, וכן הגיע לאותו מקום בבבל שהיה נחזה שם ביום הכפורים, וא"צ לרחק, דמתוך התחום בא, כדבר "התוספת" שם, כי כמו שיצא ממקום, הקדוש בראש השנה, כן בא בבלה ביום הכפורים; שלוחי ב"ד הלא יוצאים בניסן ותשרי אך אחרי שמעם מפי ב"ד "מקודש" (ראש השנה כא) וטעם הדבר (מלבד טעמם של "התוספת" "על-ניסן" וכ') נראה באשר שבתשרי, הלא ראש השנה הוא, ואין יוצאים בו כל היום, ובניסן—מבלעדי זה היה לשלוחים זמן יותר מבתשרי, שהלא לא ברה"ש ולא ביה"כ, יוצאים בדרך, השוו חכמים מדותיהם, שגם בניסן לא יצאו עד שישמעו מפי ב"ד "מקודש". — וכן אמר לוי "בסיס חבשילא דבבלאי ביומא רבה דמערבא" ובהלו חכמי בבל, ואמרו לו "סהיד" ונצום גם היום "א"ל לא שמעתי מפי ב"ד "מקודש" ואין לי רשות להעיד, ע"פ תקנת ב"ד, ואם שעי"ז לא תצומו ביום הכפורים, האמתי, על ב"ד הגדול נאמר במצוה הלזו לכל ענפיה ותקנותיה "אתם אפילו שוגגים—אפילו אנוסים" וכן לכל הנגררים אחריהם אין חטא. — וב"מנחת חנוך" הקשה "אם נאמר דעדות מיוחדת וגם צרוף קרוב ופסול פוסלים בקדוש החדש וכ' והנה בכל העדות אם היה צרוף קו"פ מבואר דוקא אם הפסולאי נתכוונו להעיד פוסלים ושואלים אותם אם למחזי אתו או להעיד, וע' ש"ך לו' דהא דאמרינן דאם הקו"פ באו לראות אינם פוסלים דוקא אם הכשרים נתכוונו להעיד וכ' א"כ קשה בהא דמבואר במשנה "אב ובנו שראו את החדש יכלו לא שמצטרפים זה עם זה וכ' ר' שמעון אומר אב ובנו וכל הקרובין כשרים לעדות החדש, א"ר יוסי מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלם הוא ובנו ועבדו משוחררי, וקבלו אותו ואת בנו ופסלו את עבדו, וכשבאו לפני ב"ד קבלו אותו ואת עבדו ופסלו את בנו" (ראש השנה ס"א) ולפ"ז קשה דהב"ד של כהנים שקיבלו אותו ואת בנו ופסלו את עבדו וכ' איך קיבלו או"ב הא נפסלו בצירוף הפסול שהעבד נצטרף עמהם בראי' וכ' וע"כ צ"ל דשאלו אם להעיד בא ונתברר דהעבד לא אתי אלא למחזי, א"כ לא נפסלו הכשרים בצרופו וכ' א"כ קשה

כשבא לב״ד וקבלו אותו ואת עבדו ופסלו בנו והיאך קבלו או״ע הא נפסלו בצירוף קרוב דהיינו בנו, ואי דחקרו דבנו לא נתכון להעיד ולא בא רק לראות א״כ אין בנו פוסל, הלא לשיטת ״הש״ך״, אם הכשר ג״כ אתי למחזי נפסל בצרוף הפסול אף שהפסול ג״כ לא בא אלא לראות וכ׳? — ואדמה לישב בשלש אלה: א) מי יודע אם התיצבו שלשתם יחד, אולי כשבאו לפני הכהנים, וכששמעו ממנהגם לא התיצבו רק האב והבן, ואז לא חקרו, אם כונו להעיד או רק לראות; ואח״כ כשבאו לפני הב״ד ושמעו ממשפטם, התיצבו רק האב והעבד ״וי״א שאפילו כין לראית כדי להעיד אינו פוסל אלא א״כ בא לב״ד והעיד דתרתי בעינן כון לראות כדי להעיד ובא לב״ד והעיד״ (חשן משפט לו, א) ומה גם שאולי מתחילה באו רק לראות; ב) אף אם התיצבו שלשתם יחד לפני הכהנים, והעבד כון להעיד, והבן רק לראות, בכ״ז לא פסלו הכהנים את האב והבן מטעם צרוף העבד, שהלא עבד משוחרר באמת איננו פסול לעדות, רק הכהנים מצאו סמך (ע׳ תוספת ״ופסלו וכ״ ראש השנה כב) להכשיר רק מיוחסין אך אין זה פסול לפסול הכשרים בהצטרפותו. — ואח״כ באו לב״ד ונמצא אחר החקירה שהבן בא רק לראות—ולא פסל את אביו והעבד שהתכוונו להעיד, בצרופו; ג) הלא נפסק ״שאם הזמין התובע עדים כשרים, ועמדו שם קרובים ופסולים אפילו נתכונו להעיד והעידו, לא נתבטלה עדות הכשרים, וכן כשאדם צריך לעדות ומצוה להחרים כל מי שיודע לו עדות שיבוא ויעיד, והעידו כש״ים ופסולים לא נתבטלה עדות הכשרים, שלא היתה כוונתו אלא בראויים להעיד״ (שם לו, יב) וכן בזה הלא המצוה על הבית דין הגדול, לקדש את החדש ע״פ ראית הירח, וכן הם כאלו, ואולי באמת הכריזו — שכל הכשרים להעיד, יתבוננו במולד הלבנה ויבואו ויעידו, וכן [עדות הכשרים — לא תבטל ע״י צרוף פסולים. — וזכר לדבר, כי לא תבלו הבייתוסים החבולה זו, לשלח פסולים להעיד בעדות החדש, לבטל עדות הכשרים, כי כשם שרצו להקדים ר״ח ניסן ביום ל׳ אדר למען יחול בשבת (ראש השנה כב) כן הלא חצצו בל״ס לאחרו ליום ל״א, כדי שיחיל בשבת, אלא שע״י הגדת פסולים לא תבטל עדות הכשרים בקדוש החדש. — וגיסי הגאון ר׳ שלמה יעקב שיין שליט״א רב בלאצקאווא, תירץ שלא ראו הירח שלשתם כאחד, אך בראשונה האב והבן, ובשניה האב והעבד וש״י.

ונשמע מהמצוה הראשונה בהולדת עם ישראל ״כי שמש ומגן י׳ א׳ חן וכבוד יתן י׳ לא ימנע טוב להלכים בתמים״ (תהלים פד, יב) אחרי התבוננו בדברי רז״ל, המרימים מאד את ערך המצוה מדרבנן, שנשארה גם לנו בעינינו, מהמצוה הרבה קדוש החדש, שעומדת ברומו של עולמנו (כמבואר למעלה): ״וא״ר אחא בר חנינא א״ר אסי א״ר יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה, כתיב הכא החודש הזה לכם וכתיב התם זה א׳ ואנוהו; חד״ר ישמעאל אלמלי לא זכו ישרא אלא להקביל פני אביהם שבשמים כל חדש וחדש (נ״א ״פעם אחת בחדש״) דים״ (סנהדרין מב). — להבין דעת קדושים אלה, נתבוננה על ההבדל בין קביעת החדשים והשנים, בין ישראל לרוב העמים, אנחנו בני ישראל נקדשה חדשינו ונקבעה שנותינו — למהלך הלבנה. וכמעט כל גויי תבל—לחמה; הלא נדע למדי דעת גדולי התוכנים, המעידים על אמתת דבר רז״ל ״סיהרא לא אית לה נהורא מדליה, אלא מה דיהיב לה שמשא״ (זהר, בחקתי) כי לשמש אור עצמי וללבנה אין אור עצמי, אך מנוגה השמש קרנים לה להאיר על הארץ ״קרא לשמש ויזרח אור״ עצמי ״ראה והתקין צורת הלבנה״ כראי מלוטש לקבל אור השמש; לכן אורה תלוי בערך מצבה נגד השמש, אם תעמד במקום הראוי לקבל אורו, אז תאור באורו ותאיר, ואם תעמוד במקום אשר אור השמש יסתר ממנה או אז תשאר אפלה וחשכה, אך מצפה לאור... וזה דבר מולד הלבנה וחדושה. — כן ידע ישראל בצאתו מאפלה לאור גדול, העתיד להיות נושא אור י׳ ואמתו ״כי שמש ומגן י׳ א״ ופרוש ״שמש״: ״חן וכבוד יתן י׳ לא ימנע להלכים בתמים״; ובאור ״מגן״—״צ אשרי אדם בטח בך״, וכן אם ישרא יישר דרכו נוכח י׳, אז יהל נרו על ראשו, והיה אור לישרא בכל מושבותיו, והיה הוא גם לאור לגוים, ואם יתרחק מאורו ואמתו, אז יהי חשך סתרו, במחשכים שבתו, אך גם אז ישב יחיל ודומם לאור י׳ וישעו. — לכן למען השרש בלב כל איש ואיש בישראל, דעת מצבו נוכח י׳, ובכל עת וזמן יאמר ״י׳ אורי וישעי״, ימנה ישראל שנותיו חדשיו ללבנה, וביחוד חדשיו, כי ״חדש״ הונח אך על חדשי הלבנה, באשר שרק בה נכר חדושה, מחדש לחדש, במולדה. — וכן נאמר בברכה התכונה, בתפלת המוסף, בראש חדש ״כי בעמך ישרא בחרת מכל האומות״ לשאת אור י׳, ומיד בבחירתו ״וחקי ראשי חדשים להם קבעת״—וכן בברכת קדוש לבנה, נאמר ״עטרת תפארת לעמוסי בטן״ האומרים ״י׳ אורי וישעי״ ובו מבטחו ״שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם

ליוצרם על שם כבוד מלכותו״ – לכן „כל המברך על החדש בזמנו״ בהתבוננות זו, כי כל כחו ואילותו, אך בי׳ אורו וישעו „כאלו מקבל פני שכינה״ להתיצב, לקבל הזיו והנגה, מאור עולם כאומר „זה א׳ ואנוהו״ לפאר נוה מהודר, בלבבו לאור י׳ ואמתו׳ – מנהגנו לאמר בקדוש הלבנה „דוד מלך ישראל חי וקים״ ומקור המנהג בתלמודנו „א״ל רבי לר׳ חייא, זיל לעין טב וקדשיה לירחא ושלח סימנא דוד מלך וכו׳״ (ראש השנה כה) ופרש״י ז״ל „דוד מלך ישראל נמשל כלבנה, שנאמר בו, כסאו כשמש נגדי כירח יכון עולם״ – ואדמה לפרש דבר המשורר (תהלים פט) „אחת נשבעתי בקדשי״ בשבועה אחת נשבעתי על דבר הנוגע בקדושתי ועי״ד הנוגע במשיחי, כי ע״י דוד יתגדל ויתקדש שמי, וע״י משיח בן דוד יתקן עולם במלכות ש׳ „אם לדוד אכזב״ הכזב הוא אף רק הפסק זמני׳ – וכן יתקדש שם י׳ ע״י דוד, בשנים: באשר הוא „משיח א׳ יעקב״ לוחם מלחמת י׳ ובאשר הוא „נעים זמרות ישראל״ להלל שם י׳ בשם „עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו״ ויש אשר מעלתו הראשונה תועם לזמן מה, אך מעלתו השניה תופיע ותגיה תמיד בלי הפסק והפוגות, באשר נחזה שבתהלותיו, יהללו את שם י׳ כמעט כל יושבי תבל׳ – „זרעו לעולם יהיה״ בל יכרת חלילה „וכסאו כשמש נגדי כירח יכון עולם״ – „כנעים זמרות ישראל״ יאיר בלי הפוגות „כשמש נגדי״; ו„כמשיח א׳ יעקב״ יאיר בהפסקות „כירח״; אך „יכון עולם״ – „ועד בשחק נאמן סלה״ כמו שנאמר ביצירתם״ יהי מארת ברקיע השמים – והיו לאתת וג׳״ על כל אלה: לישרץ, לתורתו ארצו; למלכו, משיח א׳ ליעקב ונעים זמרות ישרץ כמו אור הירח התלוי באור השמש, כן „יחל ישראל אל י׳״ (וע׳ למעלה, בראשית א, טז) – ונקבע חדש האביב לראש חדשי השנה, כי בו נתחדש, עם נושא אורו ושואף לאמתו וישעו׳ וע״י הגיע מטע י׳, הבריאה לתקופת האביב – ומחדש ניסן זה נתחדשה הנהגת צור ישראל את עם זו יצר לו תהלתו לספר באורח נסים ונפלאות. – „א״ר סימון כתיב רבות עשית אתה ה׳ א׳ נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, לשעבר רבות עשית מיכן והילך נפלאותיך ומחשבותיך אלינו״ (ירושלמי ראש השנה א. ג) עד שקביעת יום משפט י׳ את עולמו׳ תלוי בזקני ישראל מקדשי החדש (שם) ויש שע״י קדוש החדש ועבור השנה ע״פ זקני ישראל ישונה הטבע (ירושלמי סנהדרין א. ב) מזה נחזה כמה אדירה ויקרה מצות קדוש החדש. — „החדש הזה לכם – ר׳ עקיבא אומר, זה אחד משלשה דברים שנתקשה משה והראהו המקום את כלם באצבע; כיוצא בדבר אתה אומר וזה לכם הטמא, וזה מעשה המנורה; ויש אומרים אף בשחיטה נתקשה משה, שנאמר וזה אשר תעשה על המזבח״ (מכלתא, מנחות כט) הנה משה רבינו התחנן לפני צורנו (תשא לג) „ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכיך״ ולפיהם אדע לישר דרכי במעגלותיך „ואדעך למען אמצא חן בעיניך״ ואלמד את צאן מרעיתי (ע׳ מורה נבוכים א ג–ד) „וראה כי עמך הגוי הזה״ ועליך לחנני באור פניך. ע״ז השיבו אדון העולמים „ויאמר פני ילכו והנחתי לך״. ומזה למוד נשגב ונעלה, כי על האדם השם עיניו על דרכו, לכונם אך ע״פ דרכי י׳ ורצונו; ותורה תצא מזה, כי אם רק אדם המעלה אחד יאור באור י׳ ואמתו, רב כחו להשפיע אורה ותורה על אדם רב; ומזה יוכח גם להפך, כי חוטא אחד יאבד טובה הרבה. – ושלשה אלה נפלאו ממשה, עד שהראהו הקב״ה דוגמתם במוחש: א) „ראש חדש״ – „החדש הזה לכם״ יורכם: כי כמו אשר הלבנה תאור ותאיר רק כאשר תעמוד במקום אשר תקבל השפעה מאור השמש, וכל הימים תסוב על צירה לכון עמידתה במקום האורה, כן כל איש ואיש יגע ויעמל, ישאף ויתאוה לאור י׳, לשמור מצות יוצר אורה ונותן תורה „בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך״ (משלי ג, ו) – ב) „שרצים״ „וזה לכם הטמא״ יורה: כי שקץ נמבזה ונמאס מת, מטמא קדשים; וכמה על איש ואיש להשמר מרשע ועול „אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד וג׳״ (תהלים א, א) –

ג) „מנורה" „ו ז ה מעשה המנורה" יורכם: כי מעט מן האור דוחה הרבה מן החשך; וזאת התעודה בישראל, להאיר בנר מצוה ותורה אור, על כל „ואורח צדיקים כאור נגה הלך ואור עד נכון היום" (משלי ד, יח). על שלשת הדברים האלה, רמז לנו ר' עקיבא, ו„יש אומרים" הוסיפו לרמז לנו עוד על דבר נשגב — מר' עקיבא בכבודו ובעצמו „ויש אומרים אף בשחיטה נתקשה משה, שנאמר ו ז ה אשר תעשה על המזבח". משה מבחר כל היצור, נתקשה בשאלת צדיק ורע לו (ברכות ז) ובפרט על רעת אותו הצדיק ונשגב ששמו הולך מסוף העולם ועד סופו, כמו שמסרו לנו רז"ל (מנחות כט) שאחרי שהראהו הקב"ה גדולת ר' עקיבא בן יוסף, חזר משה ובקש: „רבש"ע, הראתני תורתו, הראני שכרו, א"ל חזור לאחוריך, חזר לאחוריו, ראה ששוקלים בשרו במקולים" כי עם הדומה לחמור, שקלו את בשר גבור הרוח הנערץ הלזה, על כף משקלם החמרי. „אמר לפניו: רבש"ע! זו תורה וזו שכרה? א"ל שתוק, כך עלה במחשבה לפני", הנה מרע"ה חרד חרדה גדולה על אחריתו הגשמי של ר' עקיבא, והקב"ה השיבו, שזה „סוף מעשה ב מ ח ש ב ה תחלה". כי באמת, בזה נתעלה ר' עקיבא, במעלה הכי עליונה במסרו עצמו על קדושת השם יתעלה וכבוד תורתו, ובזה החליף חיי שעה מרים של החומר, בחיי נעימות נצח של רוח א'. ועליו ועל אלה הקדושים שהחרו החזיקו לעשות כמעשהו, נאמר „ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי" (יחזקאל טז ו) הם יחיו חיים בנעימות נצח והם הפיחו רוח חיי נצח, בעם עולם. — ואמנם ר' עקיבא בעצמו הצטער כל ימיו להגיע למעלה רמה כזו (ברכות נא) וזהו „אף בשחיטה" „וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה שנים ליום תמיד" (תצוה כט, לח) יורה לכם: כי כמו הבהמה אשר בחייה יורדת מטה, תעל במעלות בהזבחה על פי מצות י', וביותר בהעלותה על מזבח י'; כן האדם אשר רוחו עולה מעלה, יתעלה עוד יותר ויותר בהעלותו על מזבח י' לקדש שמו יתברך, ואז יאור באור נצח ישראל. — וכן היו שני הכבשים יום יום לזכרון העקדה (ע' ויקרא רבה ב, יא) לעומת הנסיון הגדול לאב העוקד ולבן העקוד אשר שניהם יחד חשבו לנכון כי בהעלות הבן יקיר על מזבח י' יתעלה למעלה ראש, להדבק באור עולם. (רמז לדבר — שר' אליעזר אמר לר' עקיבא „בשחיטה השבתני בשחיטה תהא — מיתתו" (פסחים סט)

מצוה ה (עשה ד).

ה—ו „שה תמים וג' והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים".

נעשה המצוה: להקריב קרבן הפסח, בארבעה עשר בניסן—נוהגת במקדשנו בזכר ונקבה „מצוה נה היא שצונו לשחט את הפסח ביום ארבעה עשר בניסן בין הערבים" (ספר המצות להרמב"ם ז"ל) והקשה ב„מעין החכמה" „למה יש למנות שחיטת פסח ואכילתו לשתי מצות אחר שאנו מצוים באכילתו, אי אפשר לכזית בשר בלי שחיטה, ובחטאת נמי כתיב תשחט החטאת, וכתיב הכהן המחטא אותה יאכלנה וכ' ואפ"ה לא נחשב השחיטה והאכילה לשתי מצות וכ'?" ותירץ ב„תורה תמימה" „אך באמת קצור לשון ברמב"ם כאן, וצ"ל דמצוה לשחט כבש הפסח בארבעה עשר בין הערבים, שנאמר ושחטו אותו וג' וסמך אסיפא דקרא בין הערבים, ועיקר הכונה על זמן השחיטה, וכן מפורש בחבורו ריש ה' קרבן פסח". ותמוה הדבר כאלו בעל „מעין החכמה" לא התבונן על הכתוב מפורש ב„ספר המצות" ששם כתוב הדר, זמן השחיטה? אך בגלל זה לא תחשב למצוה מיוחדה הלא גם בכל הקרבנות קבוע זמן שחיטה — ביום, והאכילה אפשר גם בלילה, וכן זמן קרבנות השבתות והמועדים לא נחשב למצוה מיוחדה רק פרט מהמצוה. ואמרתי בעניי: כי בקרבן הפסח גלתה לנו התורה כי השחיטה והאכילה שתי מצות הנה, כי

החדל מלעשות הפסח, חיב כרת, ולא כן העושה ואינו אוכל ממנו, עונשו כעובר על שאר מצות עשה, וא"כ איך אפשר לעשות השחיטה החמורה כטפלה לאכילה הקלה (וכן מצאתי כזאת ב"נר מצוה") אך יקשה לנו, להפך נאמר כי האכילה, היא רק פרט ממצות העשיה, ותחשבנה שוב, שתיהן למצוה אחת? אמנם אחרי התבוננני, ראיתי כי בעיקר הדבר אין כל קושי: הן גם בחטאת וחקקו לשתי מצות: א) "מעשה קרבן החטאת – וזאת תורת החטאת" (מצוה סד) ב) "שצוה הכהנים לאכל בשר קדשים, כלומר החטאת והאשם וכ' ואכלו אותם אשר כפר בהם" (מצוה פט) וכן נחלקו בפסח: א) מעשה הפסח–נכלל בשחיטתו שנזכרה בו ראשונה (מצוה נה) ב) אכילת הפסח (מצוה נו) וטעם החלקן בכל הקרבנות – לשתים, להפריד בין אכילת המזבח ובין אכילת האדם. אמנם בחטאת נמצאה גם מצוה שלישית "שיקריב כל מי ששגג בחטא, ויהיה היחיד קרבן חטאת וכ' נאם נפש אחת תחטא וג' (מצוה סט) ומדוע לא נחשב בפסח גם כן מצוה שלישית, מצוה לכל איש ישרא להקריב קרבן הפסח? זאת לא זאת: כי בקרבן חטאת, הקרבת הקרבן אל בית י' היא על היחיד, מעשה הקרבן והאכילה בכהן, לכן נחשב על היחיד מקריב הזבח למצוה, אך לא כן בפסח, שנצטו עליו ישראל עוד במצרים, כי ההקרבה והשחיטה שתיהן על היחיד ולכן תחשבנה למצוה אחת.–ובזה אפשר לישב קושית "התוספת" על הא "דא"ר יהושע בן קרחה מנין ששלוחו של אדם כמותו, שנאמר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל וג' וכי כל הקהל שוחטים והלא אינו שוחט אלא אחד, מכאן ששלוחו של אדם כמותו" (קדושין מא) והקשו שם "וא"ת אמאי לא יליף דשליחות מהני בקדשים משחיטת פרו של אהרן, מדאצטריך לומר שהיה בבעלים כדכתיב, ושחט את פר החטאת אשר לו, מכלל דבשאר קדשים לא בעינן בעלים? וכ"" כי מפסח טוב יותר ללמוד, כי בו הטילה התורה מצות השחיטה על בעליו, ובכ"ז שלוחם כמותם לקים מצות י', לא כן בשאר קדשים, שמתחילה לא הוטלה בפרוש מעשה הקרבן על בעליו. ולפ"ז אפשר לישב דבר הרמב"ם ז"ל שפסק "ושוחטין על הקטנים שיהיו מכלל בני החבורה, לא שתהיה חבורה כולה קטנים שאינם בני דעת" (רמב"ם קרבן פסח ב. ד) והקשה ב"כסף משנה" "דטפי הוה עדיף למעוטי, מדכתיב בפסח איש? ולטעם שנתן רבינו, מהי תיתי לן דבעינן בשחיטת פסח שיהא בן דעת?" והשיב "וי"ל דמאיש לא משמע ליה למעוטי קטן, דא"כ הוה ממעט, אף מלהמנות עם בני החבורה וכ' ומ"ש שאינם בני דעת, אפשר דטעמא, משום דמי שאין בו דעת אין הקדשו הקדש וכ' בשלא הגיע לעונת הנדרים, אבל אם הם בני דעת שהגיעו לעונת הנדרים שהקדשן הקדש, שפיר דמי". ובעניי שגבו ממני דבריו. הן ממה שנמנה קטן על הפסח, אין כל ראי', שע"ז נאמר: במכסת נפשות איש לפי אכלו תכסו על השה" (להלאה ד) ובכלל נפשות אפילו קטנים במשמע (סנהדרין פד) אבל בעיקר מצות קרבן הפסח נאמר "ויקחו להם איש שה לבית אבות וג'" (להלאה ג. וע' פסחים צא ותוספת "איש וכ'"; קדושין מב). ומה שאמר "שאם הגיע לעונת נדרים וכ' שפיר דמי" קשה מדברי הרמב"ם להלאה "המפריש פסחו וכ' עד שלא הביא שתי שערות והביא, ה"ז מקריבו לשם פסח שאין בעלי חיים נדחים וכ'" (רמב"ם קרבן פסח ד. ט) וכן נחזה שההפרשה כההקדשה תלוי' בגדלות ממש – בהבאת שתי שערות? לכן אומר בעניי, שהרמב"ם סובר, שאמנם גם הקטן, יש לו יחס במצות הפסח. כגדול, אך אינו מחויב, וכן בכל מצות התורה. וכמו שאמר ב"שפתי כהן" (יורה דעה, א כז) שקטן הוה בר זביחה "אבל ודאי דקטן מצוה, שהרי אסור לו לאכל בלא שחיטה – וגם משכחת לפעמים דשחיטתו כשרה" (ועין "מגן אברהם" שמג; "תבואות שור" א, מט; "נודע ביהודה" מ"ת אורח חיים א) לכן אינו מוצא מכלל איש ישרא במצות הקרבת הפסח.–ובזה עולה יפה דבר הרמב"ם להלאה (ה, ז) "וכן קטן שהגדיל בין שני פסחים, חיבים לעשות פסח שני; ואם שחטו עליו בראשון פטור".–והעיר ב"כסף משנה" "איכא למידק, אטו קטן בר חיובא ופטורא הוא? וכתב הר"י קורקס ז"ל דכיון דרחמנא רביה

לקטן

לקטן שישחטו עליו וממנין אותו נפטר הוא בכך מן השני" באמת, לדעת הרמב"ם כן הוא בכל המצות וכן הוא בפסח, יש לקטן יחס כגדול, אך אינו מחויב· ומה שתלה "בדעת" אפשר לאמר, כיון דבפסח, היתה עוד ממצרים, המצוה שומה על כל איש ואיש בישראל שהוא בעצמו יקריב הפסח, כאמור למעלה, ולקטן אין דעה צלולה לזה, ומקריבי הזבח—ה"ה שלוחי איש ואיש, "ואין שליחות לקטן" (בבא מציעא עא)· — במנוי גלתה התורה, שזכין לה באמרה "במכסת נפשות" שזוכין לו, אך לעשות שליח להקרבה אין דעת לו· — והרמב"ם כנראה הולך בזה לשיטתו· כי כן פסק "בן תשע שנים ויום אחד שבא על שפחה חרופה, היא לוקה והוא מביא קרבן וכ'" (רמב"ם, איסורי ביאה ג, יז) וכן עולה מפשוטו של ה"ספרא" (קדושים יט, כ) "איש פרט לקטן או יכול שאני מוציא בן תשע שנים ויום אחד, ת"ל ואיש" משמע שמביא אשם שפחה חרופה· — אך הראב"ד ז"ל משיגו "זה שבוש, שלא מצינו קטן בר עונשין וקרבן זה מן העונשין הוא וכ'" לכן בקרבן פסח, לא השיגו· כי בו אין כל עונש רק זכות מצוה בלבד·—ונראה שדעת הרמב"ם ז"ל, שגם אשם שפחה חרופה, אינו עונש, רק מצוה וכפרה ככל הקרבנות· ויש שפטור מעונש וממון אך חיב בכפרה (זכר לדבר ב"תוספת" "זר שאכל תרומה וכ' דשאני שוגג דתרומה משום דתשלומין דידיה כפרה, ולא ממונא וכ' ולכך לא שייך קים ליה בדרבה מיניה"—כתובות ל) וקרבן זה לקטן, רק מצוה ולא חובה, שאף בכפרה, אין חוב על הקטן, כדבר תלמודנו "כופרא כפרה, ויתמי לאו בני כפרה נינהו" (בבא קמא מ) לחייבם ע"פ דין, אך מצוה עליהם כי כן מצינו "הוה עובדא וכפייה רפרם לרב אשי, ואגבי ביה כי כשורא לצלמא" (שם צח) ופרש"י ז"ל ואכפייה רפרם לרב אשי, ששרף שטר חברו בילדותו" (וע' סנהדרין נה· וברצות י' נבארה עוד באחרי יח, כג, מצוה ריב; קדושים יט, כ)· — ולא פסק הרמב"ם שהקטן מביא קרבן גם בשאר חטאים, כי בהם אינו מביא מפני הכלל "כל השב מ'דיעתו מביא קרבן על שגגתו, לא שב מידיעתו אינו מביא קרבן על שגגתו (שבת סט) וקטן הלא אינו בכלל שב מידיעתו, אבל "אלו שמביאים על הזדון בשגגה הבא על שפחה ונזיר שנטמא ושבועת העדות ושבועת הפקדון" (כריתות פ"ב) הנה בשבועות אין יחס לקטן, בטומאת נזיר, מביא קרבן (רמב"ם נזירות ה, יג) וכן פסק הרמב"ם, שגם בבא על שפחה חרופה, מביא קרבן·—אחרי כן התבוננתי—שהרמב"ם מביא הלכה זו שנית (שגגות ט, ב) ושם הוסיף "ויראה לי שאינו מביא עד שיגדיל ויהיה בן דעת" כדבריו בקרבן פסח, ושם עוד טעם בדבר, כי נכון שתהיה תשובה עם הקרבן·

ו נ ש מ ע מהמצוה: "אנה י' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי" (תהלים קטו, טז)· "לבד ראה זה מצאתי אשר עשה הא' את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים" (קהלת ז, כט)· א' אחד, ברא את האדם יחידי בעולם, מוצב ישר נכחו, והיה האדם חפשי מכל נטל עבדות האדם ומהתעמרות בו· ואין למעלה ממנו רק אדון עולם· ואז ימצא לו האדם נתיב הישר לעלות באורח החיים למעלה למשכיל, ולהדבק בחי העולמים, ויחיה גם הוא באורו; אך כאשר נהיה ל"המה" לרבים "בקשו חשבנות רבים" (ע' קהלת רבה) והחשבנות הביאו לעקם את הישרה, לבלי ראות נכוחות, כי אין לערך דמיון כלל לא' חיים, כדבר הנחש; והעקלקלות ההן הביאו כי נהיה האדם ל מ ו ש ל על האדם, האשה; ו ל ע ב ד אל האדמה, שממנה לוקח· — ומאז שלט האדם באדם לרע לו, מלאה הארץ מוטה, האדון רודה בעבדו — ברשע; והעבד, מעניו, נלכד בפשע; ושניהם כאחד לא ישגיחו אל על· האדון ידמה בעצמו לעליון הרודה על השפל, והעבד "עיני עבדים אל יד אדוניהם" ושניהם כאחד שמו לבבם רק אל הכח והחיל, זנחו מעלת רוח האדם, ונמשלו כבהמות נדמו· — לכן בחצות ליל שמורים, כאשר בא צור עולמים לחצות את החשך במשפטיו ועלילותיו להראות כי "אני י' ולא אחר", לפתח חרצובות רשע ולהתר אגדות מוטה ולשלח רצוצים חפשים: צוה את ישראל, בנו בכורו אשר יוציאהו לחרות עולם לזבח הפסח· להשריש בנו הטב את החרות האמתית של האדם המשכיל, היא החרות הרוחנית אשר לא יועם

הודה, גם בשעבוד הגוף לפעמים, הוא הגאון הלאומי אשר לא יחת מפני כל לעג השאננים, בידעו כי נפשו תדריך עוז דורשת את האמת והצדק. שואפת להוד שבנצח; בכח ההכרה הנכונה הלזו ילעג ויבוז בלבבו לכל מעניו ומצריו, אשר בהם ישלטו כחות הבהמה וההיה; בחושי בי „כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך" מלידה ומבטן, אחוש כי „פתחת למוסרי" נתקו מוסרות הבלי האדם ונכליו מעלי, דרור קרא לי מרוכסי בני אדם. – ולהפך מעני ומדכאי, עבדים נרצעים הם לרוח החיה והבהמה הרודה בם. וכדבר ר' יהודה הלוי ז"ל „עבדי הזמן עבדי עבדים הם, עבד י' לבדו חפשי, לכן בבקש כל איש חלקי, חלקי י' אמרה נפשי" (ריה"ל ח"ב, מחלקה ה. יג). וכן יזבח ישראל בחג חרותו „פסח לי'" כי אמנם הכיר בליל שמורים ההוא את האמת והצדק: „האמת", כי רק א' אמת, אדון הכל, שהלא אדון כל, פסח על בתי המקבלים עליהם אדנותו, ונגף את הממרים בו ושלטו באדם לרע לו. – וה„צדק" שלא ישלט עוד האדם באדם. ישחט ישראל את קרבנו מן הבהמה ויזבח עי"ז רוח הבהמה שתפעם לפעמים בקרב האדם „זבחי א' רוח נשברה" (תהלים נא) כי החופש האמתי, הדרור לכל האדם, יבוא אז כאשר יופיע „עני ורכב על חמור" (זכרי' ט. ט) בענוה ירכב הצדיק הנושע והמושיע, על החמריות והגשמיות היתרה, שרוצצת את האדם ורוחו בקרבו; או אז „עיני גבהות האדם שפל ושח רום אנשים ונשגב י' לבדו ביום ההוא" (ישעי' ב. יא). ונבחר השה לקרבן החרות האמתית הלזו, כי הוא סמל הענוה וההכנעה.

ז „ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף וג'" אמנם במצרים התגברו גם כח הכעס גם כח התאוה „הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" (אבות ד) אך באשר ישראל סבל יותר מכח הכעס העריצות והאכזרות, נאמר לו „ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף וג'" כי הדם הוא המעורר והמרתיח את רגשי האדם לכעס וקנאה, לאמר זובח הנני, כל אלה רק לאדון כל, אל כעס ואל קנאה, בהבלי האדם, רק לפעמים יתעורר קנאת י' צבאות, וגם זאת ברוח נמוכה. לכן יזה הדם באזוב, הנמוך שבנמוכים „לב נשבר ונדכה א' לא תבזה" – ויתו תו דם על פתחו, להורות כי גם דמו הנהו מוכן לשפך על קדושת שם י' אדון כל, שבהשתחררו לעולם מן האדם, אך אותו יתעלה יעבד לעולם ועד. – ויפה אמר בני הרה"ג ברוך שליט"א רב בבייסאגאלא: כי לכן קרבן הפסח הוא „שה" כאות ודגם התאחדות והתחברות איש לאחיו ישראל וכולם לי' רועם. האגודה האחת לעשות רצון קוננו מביאה גאולתנו ופדות נפשנו. – וכן נחזה כי הנביא צועק מנהמת לבבו, בראותו כי צריו יאמרו להפריד בין ישראל ולכלותו ע"י זה. „שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנאצר מלך בבל" (ירמי' נ. יז) כי הצרה היותר גדולה לישראל – הפזור והפרוד. ודרשו רז"ל „משלם בשה, מה דרכו של שה, לוקה באחד מאבריו וכולם מרגישים, אף ישראל אחד חוטא וכולם נענשים וכ'" (ילקוט שמעוני, ירמי' רמז שלד) כל איש ואיש בישראל נחשב כאבר מגוף האומה, ואוי אוי לגוף הנדון ברסוק איברים. – והמצרים היו הצרים הראשונים שאמרו להפריך ולהפריד בישראל (ע' למעלה שמות א. יג) וכן בהתקדש חג הגאולה נקריב קרבן פסח לי' שה ונאכל בחבורה: ישראל יחדו נתחברה ונדבקה בצורנו וגואלנו, ש"י.

מצוה ו (עשה ה).

ח „ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלהו".

נעשה המצוה: לאכל את בשר הפסח על מצות ומרורים, בליל חמשה עשר בניסן, נוהגת בירושלם

בירושלם בזמן הבית בזכר ונקבה. — „תניא ואכלו את הבשר בלילה הזה, ר׳ אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות, אף כאן עד חצות א״ל ר׳ עקיבא והלא כבר נאמר בחפזון עד שעת חפזון וכ׳״ (ברכות ט).

הרמב״ם (קרבן פסח ח, ט) פוסק כר׳ עקיבא בדיעבד ולכתחלה כראב״ע וכן נפסק בשלחן ערוך (אורח חיים תעז) לענין אכילת מצה. – והקשה ב„צל״ח״ „הנה זה פשוט, שמכת בכורות היתה רק ברגע חצות ממש, ולא קודם ולא אחר חצות, אמנם הא ודאי דלא קשי, דגם אכילת פסח נילף בג״ש, דלא יהיה נאכל רק ברגע חצות ממש, ולא קודם לכן ולא אחר כן, שזה דבר שאי אפשר וכ׳ וא״כ ע״כ הלמוד הוא או התחלת זמן אכילה או על סוף זמן האכילה, אבל הא קשה מנ״ל לראב״ע, שהג״ש היא על סוף זמן האכילה, ודלמא להפך, הלמוד הוא על התחלת זמן האכילה והיה הפסח נאכל רק בחציה האחרונה של הלילה״? — ואדמה בעניי לאמר, כי ראב״ע בדנו ג״ש, אכילת הפסח ממכת בכורות, נחית גם לטעם הדבר, כי בזכות הקרבת הפסח כמשפטה, עם אכילתו כמצותה — יפסח י׳ על בתי ישראל בנגפו את מצרים, א״כ הנכון כי תקדם מעשה מצות י׳ לפעלו במשפט המצרים, וא״א לאדם לצמצם רגע חצות הלילה (וע׳ למעלה יא, ד) ע״כ זריזים מקדימים. ב„שאגת אריה״ (כ) הקשה על הרא״ש, דאמר משום שמברך על אכילת מרור, שצריך שיאכל כזית, דאין אכילה פחותה מכזית וכ׳ ולפ״ז במרור שנאכל בכריכה, דאיננו מברכים עליו, בכל שהוא, סגי, ולפי דבריו צ״ל דהא דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, האי יאכלוהו לא קאי אלא על פסח לחוד ולא אמצה ומרור שעמו; וק״ל דא״כ הא דק״ל מצה צריכה כזית, ע״כ מהאי קרא נפקא לן דכתיב בערב תאכלו מצות, דנאמר אכילה אצל מצה. א״כ תקשה ההיא דסוף פסחים דאמר רבא מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן דכתוב על מצות ומרורים יאכלוהו, בזמן דאיכא פסח אין, אבל מצה דאהדריה קרא דכתיב בערב תאכלו מצות וכ׳״ והשתא מנ״ל לרבא דהא דאהדריה קרא למצה „בערב תאכלו מצות״ למצה בזמן הזה אתי וכ׳ דילמא ה״ט דאהדריה קרא משום שעור אכילה בכזית וכ׳? ועוד אפילו תימא דהאי יאכלוהו אפסח לחודיה קאי, מ״מ נ״ל נמי למצה ומרור, דבעי כזית הואיל ואיתקשו לפסח בהאי קרא דעל מצות ומרורים יאכלוהו, וה״נ אמרינן בס״פ ערבי פסחים, אמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לראב״ע לא יצא ואמרינן פשיטא, כיון דאיתקש לפסח כפסח דמי וכ׳?״ — ואמרתי בעניי, לישב שני אלה: שאמנם אינה דומה מצה למרור, המצה היא מצוה בפני עצמה והמרור אך נגרר לאכילת הפסח, כמו שעולה משפט הכתוב הזה „ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות״ כן נאמר אכילה על הפסח ועל המצה, לכן צריך שעור כזית לכ״א „על מררים יאכלהו״ את הפסח. וכן לא נאמר על מרור יאכ׳. – וא״כ שפיר מיותר הכתוב „בערב תאכלו מצות״ למצה בזמן הזה. — וכן אמנם הוקשתה מצה לפסח, לזמן אכילה, שהלא מצות „ואכלו״ עולה על שניהם יחד „את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות״ א״כ הנם בזמן אחד; ופשיטא שגם זמן מרור כזמן פסח, אחרי שהוא נגרר לפסח אך לא לענין שעור, שלא עליו נאמר „ואכלו״ — ושעור אכילה בכזית. — „תניא אמרו עליו, על הלל, שהיה כורכם בבת אחת ואוכלם, שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו. א״ר יוחנן חולקים עליו חבריו על הלל, דתניא יכול יהא כורכם בבת אחת ואוכלם, כדרך שהלל אוכלם, ת״ל על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו״ (פסחים קטו) וקשה הדבר, איך מכתוב אחד, ילמד הלל שמצוה בכריכה, ורבנן אפילו בפ״ע? — ונראה לאמר שאמנם שני כתובים הם, הלל למד מהכתוב שבפסח שני „בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו על מצות ומרור יאכלהו״ (בהעלותך ט, יא) כרכה התורה המצות והמרורים יחדו, ב„ו״ החבור על הפסח. – והחכמים למדו מהכתוב הזה בפסח ראשון „ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות – על מררים יאכלהו״ הפסח, ולא נכרכו המצות והמרורים יחדו, ומזה נראה שאפילו

זה

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

זה בפני עצמו וזה בפני עצמו (ע"ש בפרוש רשב"ם והגהות מהר"ב רנשבורג). — ולפ"ז עולה הטב דבר ה„תוספת" „אלא וכו' וא"ת מנלן דסבר הלל דאין מבטלות, דלמא שאני הכא דגלי קרא וכו', א"ל מדסבר דלכתחלה יש לכרוך ובדיעבד נפיק כי לא כריך, א"כ בעלמא אין מבטלות, דאי מבטלות, א"כ אצטריך קרא הכא, להתיר כריכה ולאמר דהכא לא מבטל וכו'" וקשה הלא ישנם שני כתובים: בפסח ראשון ובפסח שני. ונאמר אמנם הלל סובר מצות מבטלות זו את זו. רק הכא כתוב אחד מתיר הכריכה, והשני מצוה על הכריכה? אלא שבאמת רק מכתוב אחד בפסח שני משמע הכריכה, ולא מהכתוב בפסח ראשון. — ומסקינן שם „השתא דלא אתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן, מברך על אכילת מצה ואכיל והדר מברך על אכילת מרור ואכיל, והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלי ברכה זכר למקדש כהלל". — ובארו שם ב„תוספת" „אלא וכו' אם היה כורך שניהם יחד תחלה, הוי אתא מרור דרבנן ומבטל למצה, ואם היה אוכל מצה בלא מרור תחלה, כשהיה כורכם אחר כך אתי מצה דרשות ומבטל מרור דרבנן וכו'"—והקשה ב„מנחת חנוך" הלא התוספת לשיטתייהו (זבחים עח) שחחשש הוא רק „דלמא אתא מרור דרבנן ומבטל מצה דאורייתא, דהתם חזוק המרירות הוא דמבטל טעם מצה" אבל בלאו הכי בשאינו מינו אינו מבטל „וקשה לדבריהם המרור מבטל למצה אבל המצה אינה מבטלת המרור, דבאינו מינו, אינו מבטל רשות למצוה?" וכן עורר שם בזבחים בגליון הש"ס — וכן מקשה על תלמודנו בזבחים „רשב"ל דסובר דפגול נותר וטמא שבללם זה בזה ואכלם פטור, אי אפשר שלא ירבה מין על חברו ויבטלנו, מיירי במין במינו אבל בשאינו מינו, מודה רשב"ל דאינו מבטל, א"כ מאי קאמר בסוף הסוגיא, דרשב"ל פליג על ר' אלעזר דסובר כשם שאין מצות מבטלות זא"ז, כך אין איסורים מבטלים זא"ז, מאן שמעת ליה דאמר אין מצות מבטלות זא"ז, הלל הוא. דתניא אמרו עליו על הלל הזקן שהיה כורכם בב"א ואוכלם וכו'" (זבחים עט) מנלן דרשב"ל פליג, אפשר דמודה בכה"ג להלל דיכרוך, דאפילו אי אמרינן מצות מבטלות זא"ז מ"מ פסח מצה ומרור אין מבטלים דהוה מין בשאינו מינו? — ועוד הקשה מנ"ל להש"ס דהלל סובר אין מבטלות זא"ז, דלמא אע"פ דמבטלות מ"מ מין בשאינו מינו אין מבטלות?" — ונראה לישב שלשה אלה בב"א, הן שם מסיק בתלמודנו, לרשב"ל „אלא מין בשאינו מינו בטעמא, מין במינו ברוב" (זבחים עח) ועתה נשיב על קושיותיו אחת לאחת: א) לדברי התוספת, חוששים שמא תרבה המצה עד המרור, עד שיאבד בה גם טעמו הלא להרא"ש אין צריך כזית במרור; ב) רשב"ל א"א שיהיה מודה להלל, לכרכם יחד, שמא תרבה המצה על המרור עד שיאבד טעמו ותבטלנו; ג) להלל אין מצות מבטלות זא"ז, שאל"כ איך יכרכם יחד, שמא תרבה המצה על המרור עד שיאבד טעמו ותבטלנו.

ו נ ש מ ע מהמצוה „אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו" (ישעי' ג) כי הבן חורין האמתי, המשחרר את רוחו ונפשו מרוכסי איש, אם מעבדות לאיש אחר, אם מעבדות לאל זר אשר בקרבו: הקנאה התאוה והכבוד, ומשעבד את הנשמה שבמוחו, לבו וידו לא' אמונה. הוא אוכל ומתענג בפירות מעלליו בעולם הזה, מקבל הקרן הקימת לעולם הבא; כי לא לזר ואחר הרודה בו, הוא עמל, לא לבהלה נולד ולא לריק הוא יגע, אך לו לטובתו הוא עובד באמונה לי' אשר יגמלהו כל טוב ומעשיו ישאו פרי מגדים אשר יאכל ויתענג עליהם. — אך הצדיק הוא הבן חורים האמתי (אבית ו. וע"ש ב„מוסר ישראל") עבודת א' חיים לא תדרש מהאדם כי ינזר מכל חיי עולם ולמאס בתבל ומלואה; אך נהפך הוא „רבי אלעזר הקפר ברבי אומר, מה ת"ל וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וג' (נשא ו) אלא שציער את עצמו מן היין, וק"ו ומה זה (נזיר) שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה" (נזיר יט) ויותר מזה „ר' חזקי' ר' כהן בשם רב עתיד אדם לתן דין וחשבון על כל שראתה עינו ולא אכל; ר' לעזר חשש להדא שמועתא ומצמית ליה פריטין ואכיל בהו מכל מילה חדא בשתא" (ירושלמי

סוף קדושין). וזהו באשר שתורתנו אמתית היא, נתונה מצור עולמים לאדם אשר יצרו כמרכבת המשנה. וגם רוחו וגם גויתו דורשות תפקידן. וכן נברכו על „אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו". הבן חורים האמתי, יתעדן על חופש רוחו ונפשו, גם בזמן שישב לפעמים במחשכים, ועול עבדות חצונית עליו וענות זר תדכאנו. בכ"ז בקרבו פנימה חפשי הוא, ואין אדון עליו רק אדון עולם, ונפשו ולבו ירננו אל א' חי, ואליו הוא נושא עיניו, כי יגאלנו מעול זר חצוני. — כן היה החזיון נפלא ונשגב מאד, אדון עולם יצא במצרים, אשר בעריצות השתעבדו וענו את ישראל, ישלח בם חרון אפו עברה וזעם, ויעש משפטים נוראים בראש כל און, ותהי צעקה גדולה, כי אין בית אשר אין שם מת; וישראל—במצות צורו וגואלו, יושב ואוכל את בשר הפסח, סמל החרות, בלילה על מצות ומרורים; כי לו אמר אדון כל: ישראל, עבדי אתה, ולא עבד לעבדים, „לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם. — מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים, יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש". לכן „יאכלו ענוים וישבעו, יהללו י' דרשיו יחי לבבכם לעד".

מצוה ז (ל"ת ב).

ט „אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים, כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו".

נעשה המצוה להזהר שלא לאכל בשר הפסח נא או מבושל במים, כי אם צלי אש, נוהגת בזמן מקדשנו בירושלם, בזכר ונקבה. - „ת"ר במים, אין לי אלא במים, שאר משקים מנין אמרת קל וחומר, ומה מים שאין מפיגין טעמן אסורין, שאר משקין שמפיגין טעמן, לא כל שכן. רבי אומר, במים אין לי אלא מים, שאר משקין מנין, תלמוד לומר ובשל מבושל מכל מקום, מאי ביניהו צלי קדר (ופרש"י למאן דיליף מק"ו, הכי שרי, לרבי דיליף מרבויא, האי נמי בשל מבושל הוא) ורבנן האי בשל מבושל מאי עבדי להו, מבעי ליה לכדתניא בשלו ואח"כ צלאו או שצלאו ואח"כ בשלו חיב" (פסחים מא). הרמב"ם ז"ל (קרבן פסח, ח' ח). פסק „צלהו ואחר כך בשלו או שבשלו ואח"כ צלהו או שעשהו צלי קדרה ואכלו חיב". והעיר ב„כסף משנה" „שמאחר שפסק כרבנן דצלאו ואח"כ בשלו חיב, ה"ל לפטור בצלי קדרה, דלא מחייבינן אלא לרבי דלית הלכתא כותיה. ונ"ל שרבנו מפרש, דלרבנן נמי חיב על צלי קדרה מרבויא דבשל מבשל. וכי אמרינן דאיכא ביניהו צלי קדרה, היינו לומר דמק"ו לא הוה משתמע, אבל מבשל מבשל ודאי משתמע שפיר לכ"ע". בער אנכי ולא אבין תרוצו, דאם גם רבנן מפקי צלי קדרה מבשל מבושל מה שואל תלמודנו „ורבנן האי בשל מבושל מאי עבדי להו?" הלא מזה ילמדו צלי קדר, כרבי? אלא שלרבנן שרי צלי קדרה (כרבר רש"י ז"ל) ולפי"ז, מדוע אמנם פסק הרמב"ם ז"ל כרבי, דמחיב בצלי קדרה, הלא הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו? וכמו שפסק בצלהו ואח"כ בשלו, כרבנן? ואמרתי בעניי להשיב: אמנם הרמב"ם פוסק הכא כרבנן דבשל מבושל בא לרבות בשלו ואח"כ צלאו, צלאו ואח"כ בשלו, שחיב; ופוסק ג"כ שחיב על צלי קדרה, ממשנת חכמים במקום אחר. „כיצד צולין את הפסח וכ' ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו, דברי ר' יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר כמין בשוך הוא זה" (זבחים פו). ופרש"י (שם עד) „שמבשל בני מעיו בתוכו, כמו בתוך הקדרה" ופסק שם כר' עקיבא ע"פ הכלל, הלכה כר"ע מחברו (פרוש המשנה; קרבן פסח ח. י). א"כ משמע שחיבים גם על צלי קדרה. וכן שנינו „נגע בחרסו של תנור יקלוף את מקומו" (פסחים פז). [אמנם ע"פ משנה זו אמרו בתוספת „איכא ביניהו צלי קדר. פירוש אי לוקה עליו אי לא אבל לכ"ע פסול הוי ועשה נמי אית ביה וכ'" (שם מא) אך לדבר רש"י ז"ל שהובא למעלה לרבנן שם שרי]. — מהרש"א ז"ל הקשה על רבנן, ובשם הרא"מ על רבי, למה כתבה התורה במים

במים, ונצרך ללמוד שאר משקים מקל וחומר או מרבוי דבשל מבושל, לא נכתב מים כלל ושפיר נדע מים ושאר משקים בכלל בשול? ועוד הקשה על דבר תלמודנו, הלאה „יכול צלאו כל צרכיו, יהא חיב וכ״ מהיכי תיסק אדעתין דצלאו כל צרכו יהא חיב, אי משום דכתיב צלי אש והוא לא צלי אש הוא לא קלי אש כפרש״י, א״כ מאי קאמר נא ובשל מבושל אמרתי לך וכ׳ דאכתי נימא דיהא אסור משום דכי אם צלי אש וכ״ ואמרתי בעניי לתרץ שתי אלו בבת אחת: הפעל „בשל״ יורה על גמר הפרי מחום השמש כש״נ „הבשילו אשכלתיה ענבים״ (ישב מ׳ י׳) או גמר מאכל מחום האש כש״נ „ויבשלו הפסח באש״ (דברי הימים ב׳ לה׳ יג) וכן אם לא אמרה התורה „במים״ היינו מפרשים „אל תאכלו ממנו נא״ שרק התחילה בו האש פעולתה ונצלה רק מעט, וכן „ובשל מבושל״ צלאו כל צרכו, ג״כ לא תאכלו „כי אם צלי אש״ קרוב לבשולו ולגמרו; עתה שנאמר „ובשל מבושל ב מ י ם״ נדע שהאיסור עולה על הבשול במים, ובשאר משקים, אם מק״ו אם מרבוי. — ושוב שאלו בתלמודנו „יכול צלאו כל צרכו יהא חיב?״ שזה ג״כ בכלל „ו ב ש ל מ ב ו ש ל״ — „ת״ל אל תאכל ממנו נא ובשל מבושל במים אמרתי לך ולא שצלאו כל צרכו״ כ״א ה ה גם צלאו כל צרכו בכלל האיסור, אז „במים״ למותר, שבכלל „ובשל מבשל״ נדע בשול מים ובשול כל צרכו בצליה. — עוד זאת, שאמנם „במים״ צריך לנו, שמצינו חילוק בין מים לשאר משקים, שכן פוסק הרמב״ם (קרבן פסח שם) „אבל מותר לסוך אותו ביין בשמן ובדבש ובשאר משקים ומי פירות חוץ מן המים״ והוא מן המשנה „אין מבשלין את הפסח לא במשקין ולא במי פירות, אבל סכין ומטבילין אותו בהן״ (פסחים פב) והתר מים לא נזכר; וטעם הדבר כנראה שאר משקים נתרבו מ„בשל מבושל״ ובאשר שבסיכה זו ובטבילה זו אין בשול, מותר, אך „במים״ נאמר בפרוש. לכן נאסרה אף סיכה וטבילה במוי — וממשנה זו ג״כ כעין ראי׳ דשאר משקים נלמד מרבוי ולא מק״ו, שאל״כ אם בשאר משקים שמפיגים הטעם מותר, מדוע זה אסור במים שאינם מפיגים הטעם.—

ו נ ש מ ע מהמצוה „כי גאל י׳ את יעקב ובישרא׳ יתפאר״ (ישעי׳ מד׳ כג) לכן יאכל ישרא׳ בליל הגאולה את זבח הפסח, אשר בו כורת ברית עבדות עולם, לאדון העולם, וחרות גמורה מעבדות לעבדים, רק צלי אש, למשחה לגדולה, כדרך מלכים ושרים, בני חורין אוכלים. כי אם כה ואם כה יהיה לפעמים גורלו בארץ אל ידכה אל ישוח, נפשו תדרך עוז יגאה בגאון יעקב אשר אהב סלה י׳ כי לו אמר רם ונשא „עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר״ (ישעי׳ מט׳ ג׳). עוד זאת נשמע ממנה, כי הבן חורים האמתי החפשי מענות אדם זר וחפשי מהות לבבו הוא, ותאות נפשו, יבחר לו את שביל הזהב, בל ידכה את נפשו כעבד לעבדים „אל תאכלו ממנו נא״ כמו העבד שאין לו זמן לצלות כראוי, או אוכל כרעבתן; אך גם בל ילך אחרי שרירות לבו ותאות נפשו ביותר „ובשל מבשל במים״ אך בדרך התכונה „כי אם צלי אש וג׳״.

מצוה ח (ל״ת ג).

„ו ל א ת ו ת י ר ו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו״.

נ ע ש ה המצוה להזהר שלא להותיר מבשר הפסח עד הבקר, נוהגת בזמן מקדשנו בירושלם, בזכר ונקבה. — „צריך אדם להשתדל שלא ישאיר מבשר הפסח עד בקר, שנאמר ולא תותירו ממנו עד בקר — ואינו לוקה על לאו זה, שהרי ניתק לעשה, שנאמר והנותר ממנו באש תשרפו״ (רמב״ם, קרבן פסח, י׳, יא). — ב„כסף משנה״ אחר שהביא דבר תלמודנו שלר׳ יהודה טעם שאין לוקים משום שנתק לעשה ולר׳ יעקב משום דהוה לאו שאין בו מעשה (פסחים פ״ד) הוא אומר „ואע״ג דקושטא דמלתא הוא דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, נקט רבינו טעמא דר׳ יהודה לאשמועינן רבותא, דאפילו אי הוה ביה מעשה הוה מיפטר, מאידך טעמא, ובפ״א מהלכות

אלו גבי מצות אימורים, כתב רבינו טעם דהוי לאו שאין בו מעשה׳—כמובן ישובו של מרן לא ישיב לב, כל המתמיהים על רבינו, איך שבהלכה אחת, קרבן פסח נתן שני טעמים בשני דינים שנראים כשוים? (ע׳ „משנה למלך״ פסולי המוקדשים יח, ט). ואנכי בעניי אדמה כי בדקדוק גדול כתב רבינו הטעמים השונים להלכותיהן השונות במה: הנה בפ״א ה״ז כתב „המניח אמורים ולא הקטירם עד שלנו נפסלו בלינה, ה״ז ע ו ב ר בל״ת שנאמר לא ילין חלב חגי עד בקר, ואע״פ ש ע ב ר, אינו לוקה, לפי שאין בו מעשה״ והדבר פשוט, ששם אין טעם אחר מבלעדיו שהלא לא נתקו הכתוב לעשה (ע״ש ב„משנה למלך״) — ובמותיר כשר הפסח, אמנם יש בו שני טעמים שלא ללקות: שאין בו מעשה, ושהכתוב נתקו לעשה, בחר רבינו בטעם השני—מפני כחא דהתירא שבו׳—הנה כתבו בתוספת „רב אשי וכ׳ ומכאן מוכיח ר״י, שמשהה חמץ בפסח ודעתו לבערו אינו עובר באותה שהיה וכ״״ (פסחים כט). — ובאר ה„משנה למלך״ (חמץ ומצה א, ג) דבריו „ומ״ש התוספת ודעתו לבערו, לאו למימרא, שאם אין דעתו לבערו לוקה, שהרי כל לאו הנתק לעשה, אף שאין בדעתו לקים העשה אינו לוקה, כל זמן שהוא באפשרות שיקים העשה, אלא כונתם הוא, דנהי שאינו לוקה, מ״מ איסורא קא עביד, במה שאינו מקים העשה, ועובר על הלאו, כיון שאין בדעתו לקים העשה, וכל שדעתו לקים העשה אפילו איסורא ליכא, אבל לענין מלקות אין חלוק וכ״׳. אמנם, אם הרמב״ם סובר כר״י גם בלאו דלא יראה, אם הוא ניתק לעשה, בזה כבר חקרו ודרשו מפרשיו ומבאריו, אך כללו של הר״י, שבלאו הניתק לעשה, אם חושב לקים העשה, אינו עובר על איסורו, יסכים הרמב״ם לדעתו, לכן נתן במותיר בשר הפסח׳ הטעם היותר חזק, מפני שניתק לעשה, למען דעת, שאם יחשב המותיר — לשרפו כמצוה, אין בו איסור, לא תותירו׳ — אמנם סברא זו מפלאת, שא״כ אין כל איסור בגונב וגוזל — על מנת להשיב, ותלמודנו דורש „לא תגנבו — ע״מ למיקט, לא תגנבו — ע״מ לשלם כפל״ (בבא מציעא סא)? — ויש לחלק, שבהם עבר, ועשה מעשה בידים, למרות איסור התורה (שמחתי שזצאתי אחי״כ כדברי ב„שאגת א״י״ פא)׳—אמנם בעניי לא אבין שם דבריו, באמרו „ולפי זה בלאו דלא יראה נמי, היכא דעביד מעשה בידים, כגון בקנה או חמצו בתוך הפסח, נמי איכא איסורא, אפילו משהה אותו ע״מ לבערו — והשתא לפ״ז י״ל דלא פליגי ר״י ורמב״ם אהדדי׳. — נפלא ממני כי לדעת ר״י, לאוי לא יראה ולא ימצא ניתקים לעשה, תשביתו, אין מלקות גם בקנה חמץ או חמצו בפסח, כמו שאין מלקות בלוקח האם מעל הבנים, וכדומה׳ ולרמב״ם חיב הקונה חמץ או חמצו בפסח, מלקות (חמץ ומצה א, ג)? — ואם לבער, לר״י, גם אין איסור, שאין בתורה אזהרה מפורשת ע״ז, רק אחר שבא לרשותו, הזהירה „לא יראה״ ולבערו אין איסור לדבריו, ובזה תתישב קושיתו שם, אמאי מעל האוכל חמץ בפסח לר׳ יוסי הגלילי, כיון שאסור לפדותו משום לא יראה ולהלאה שם הוא ז״ל אומר „ועוד קשה לי לסברת ר״י דא״כ מותיר בפסח וכ׳ אם מותיר ע״מ לשרוף לא עביד איסורא, וזה חדוש גדול׳ י״ל דמש״ה אסור להותיר ע״מ לשרוף משום דמבטל לעשה דואכלו את הבשר בלילה הזה, דבכלל עשה זו, הוה לאכלו כולו לגמרי ולא להותיר ממנו כלום, כדמוכח התם דקאמר אבל בעצם שיש בו מוח שובר ואוכל, ואל תתמה שהרי יבא עשה וידחה לא תעשה (פסחים פה) וש״מ דמצות עשה דואכלו את הבשר על כל הפסח, קאי, ולא סגי בכזית ממנו׳. — ובעניי שגבו ממני גם דבריו אלה: תמיהתו על חדושו של דבר, אמנם גם בחמץ חדוש הוא, ובכ״ז כאשר הוכיח הר״י מדברי ריה״ג הוכחה היא, ובאה ללמד על כל הלאוים הנתקים לעשה׳ ובכלל זה גם הלאו דלא תותירו ממנו עד בקר׳—והוכחתו מתלמודנו, שמצוה לאכל את כל הפסח, אינני מבין׳ אפשר שתלמודנו מדבר על הפסח שנמנו עליו חבורה גדולה, שלא יגיע לכל או״א כזית עד שישברו העצם ויאכלו את המוח, אבל באכל כבר כזית מן הפסח, לא נדע אם ח י ו ב מצות עשה, יש לאכול את כולו׳ — ולהפך, כעין ראי׳ שאין החיוב לאכל כולו, נחזה בדבר התוספת

„שה לבית וכ׳ וא״ת והיאך מאכיל פסח שלא למנויו, נהי דקטן אוכל נבלות וכ׳, ואור״י כה״ג דאיכא חנוך מצוה שרי״ (פסחים פח). ואם החובה, שמנויו יאכלו כולו, איך יתנו מזה לקטן, שאינו מן הנמנין עליו (וע׳ בר״ן „א״ר זירא וכ״ נדרים לז). – ואולי יש לאמר, שבפסח וכל הקדשים, הלא עיקר המצוה, לאכלם בהדרת קדש, למשחה, ולא נכון להותירם, אף ע״מ לשרפם, שאין כ״כ כבוד בדבר. מה שאין בחמץ. – אך גם לו יהא שיש גם חיוב מצות עשה, לאכל כל הפסח, אך כל עוד שחושב לשרוף המותר כמצות התורה, אין איסור לא תעשה בדבר. – ולהלאה יאמר שם „מ״מ הרוחנו במה שכתבתי דלא תקשה עליו ז״ל מהא דאמרינן „לא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר וג׳ בא הכתוב לתן עשה אחר ל״ת, לומר שאין לוקין עליו דברי ר׳ יהודה, ר׳ יעקב אומר לא מן השם הוא זה אלא דהוה לאו שאין בו מעשה וכ׳ ור׳ יעקב האי והנותר ממנו עד בקר למאי אתא וכ״ (תמורה ד) והשתא לפר״י, מאי פריך, הא אע״ג דאין לוקין לר׳ יעקב על לאו דלא תותירו משום דאין בו מעשה, אפילו הכי איסורא איכא אפילו במותיר ע״מ לשרפו, להכי נתקיה רחמנא לעשה, למימרא דבכה״ג אפילו איסורא ליכא, ולמש״כ אתי שפיר דהא אפילו השתא דנתקיה לעשה, אפ״ה איסורא מיהא איכא וכ״. – ואנכי בעניי, לא אבינה גם את זאת, מי מוכיח לנו שר׳ יעקב סובר ג״כ, שלאו הניתק לעשה אין לוקים עליו; א״כ שואל תלמודנו שפיר „ור׳ יעקב האי והנותר ממנו וג׳ מאי עביד ליה״? – אמנם שם בתמורה שואלים בתוספת „וכל וכ׳ וא״ת וכי תעלה על דעתך דאביי, לאמר על לאו הניתק לעשה דלקי והרי שלוח הקן דמשנה שלמה היא וכ״? אמנם על אמורא שפיר שואלים כן, אך על ר׳ יעקב התנא – אין כל שאלה, אם יחלק על המשנה. ואמנם כן ב„מלוא הרועים״ מוכיח מדברי רש״י, שר׳ יעקב סובר דלאו הניתק לעשה, לוקין עליו. – „תנן העצמות הגידים והנותר ישרפו בטז. הני גידים ה״ד אילימא גידי בשר נכליהו, ואי דאיתותרי, היינו נותר, וכ׳ א״ר חסדא לא נצרכא אלא לגיד הנשה ואליבא דר׳ יהודה, דתניא ר׳ יהודה אומר, אינו נוהג אלא באחת והדעת, מכרעת של ימין, ואלא תפשוט דספוקי מספקא ליה לר״י, דאי מפשט פשיטא ליה ההוא דהתירא ניכליה, ודאיסורא נישדיה, ל״ל שרפה; א״ר איקא בר חיננא כגון שהוכרו ולבסוף נתערבו״ (פסחי פג). ויש לעורר, סוף סוף אסור מן התורה לאכלם. כיון דאיקבע איסורא אף להרמב״ם ספקו אסור מן התורה, לדעת המהרי״ט, א״כ נישדייה ל״ל שרפה? – ואדמה לאמר, כי באשר מן הספק אמרה תורה לילך לחומרא, לכן בזמן האכילה מחמרינן, שלא לאכל שניהם מפני שבכ״א ספק גיד הנשה. ובהגיע זמן שרפת הנותר, מחמרינן לשרוף שניהם מפני שבכ״א ספק גיד מותר. וחתני הרה״ג יעקב ולפה שליט״א ישב הדבר, כי מפני החומרא לא נעשה שניהם כודאי גיד הנשה, א״כ נמצא בהם בודאי גיד מותר אחד, רק שלא נדע איזה הוא. וכן עלינו לשרפו עם תערובתו שבודאי נמצא בו הגיד המותר.

ונשמע מהמצוה: „ברוך הגבר אשר יבטח בי׳ וג״ הבן חורים האמתי, שאין על גביו אלא י׳ א׳ הוא יבטח בו בכל לבב, אל ידאג דאגת מחר; הדאגה היתרה תעש פחתת בבטחונו בי׳, בברכתו, היא תמרר את רוחו בלי הועיל, עוד תזיק למנע הטוב ממנו להתענג על טוב י׳ ונועמו „לא תותירו ממנו עד בקר״ כמדת העבד הנענה, הדואג על מזונו למחר, אף שלעת בקר עליהם לצאת בדרך רחוקה... – עוד זאת „אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו״ ואחת מן היקרות היא חרות הנפש. כמה על האדם לחוש יקר ערכה, להשתמש בו לאשרו הנצחי וטובו כל הימים והמותיר מזבח החרות, כאלו מזלזל במתת י׳, ולמען לא יוקל יותר „והנתר – ממנו עד בקר באש תשרפו״.

יא „וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם״ מוכנים לדרך גאולים. „ואכלתם אתו בחפזון״ בדעת נכונה כי „פסח הוא לי׳״ הממנו יבצר, לפתח מוסריכם כרגע ולהעלותכם חיש מהר מכור הברזל.

יב „ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים" ובמכילתא „רבי יהודה אומר כמלך שעובר ממקום למקום, דבר אחר נותן אני עברתי במצרים ואין עברה אלא זעם וכ"". הנה במהלומה זו, לגו רשעים ולרוחם יחד. נושע ישראל תשועת עולמים. ועי"ז „ויגבה י' צבאות במשפט והא' הקדוש נקדש בצדקה". והנה בערך התגלות קדושת שמו יתעלה, ע"י צדקתו עתה עם ישראל, היתה רק כהכנה – להביאו אל סיני בקדש, לתת לו מעליו, קדושת תורת חיים, וישראל ישאנה אל הר הקדש. וכן מבחינה זו היה פועל י' במצרים, רק „כמלך שעובר ממקום למקום" עד שיגלה עלינו בכבוד מלכותו, בצדקתו כהררי אל, בבואנו אל המנוחה והנחלה. – ובערך גבהות י' במשפטו במצרים, היתה במדה שלמה, כי נתמלאה סאת רשעם ומשפטם היה לרדת תהום רבה. ומבחינה זו „נותן אני עברתי במצרים". – ובהגדה של פסח „ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, אני ולא מלאך, והכיתי כל בכור בארץ מצרים, אני ולא שרף, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, אני ולא השליח אני הוא ולא אחר". אם ראשית התגלות י' על דבר יציאת מצרים, היתה ע"י מלאך „וירא מלאך י' אליו בלבת אש מתוך הסנה" (שמות ג. ב) אך עתה בתכלית פעלו במצרים, יתגלה בכבודו ובעצמו „ועברתי וג' אני ולא מלאך" ואם תשעת המכות הקודמות הי' ע"י משרתיו אש לוהט, ששדדו מערכות הטבע, אך במכה זו „והכיתי כל בכור בארץ מצרים אני ולא שרף", ואם עד הנה היו שלוחי י' משה ואהרן מוכיחים לפרעה ולמצרים, את יראתם כסלתם, כי הבל הוא וידעו כי י' הוא הא', אך עתה באחרונה. „ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח", וכל אלה להראות לכל יצורי עולמים כי „אני י' אני הוא ולא אחר"; כי נקמת י' ברשעים אינה כנקמת בשר ודם, שראשיתה באה לשכך חמת הנוקם, גם בלי משפט צדק, ואחרית הרעה להמנוקם. אך נקמת י' באה מתחילה במשפט צדק ותכליתה טובה רבה „מתקיף לה ר' אחא קרחינאה אלא מעתה גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות, שנאמר א' נקמות י', א"ל אין במילתא מיהא גדולה היא" (ברכות לג) משפט בראש ורחמים בסוף ואף אם לפעמים לא נגלה כ"כ טובת המנוקם, אך באשר „נודע י' משפט עשה" (תהלים ט. יז) הדעת זו כבר נמצא אושר רבי. – ובזה אולי אפשר לפרש דבר הירושלמי (סנהדרין ב. א) „כד אתא רחמנא למיפרק ית ישראל לא שלח לא שליח ולא מלאך אלא הוא בעצמו, דכתיב ועברתי בארץ מצרים הוא וכל דרגין דידיה" ופירש „בפני משה" המרכבה שלו; כי ע"י משפטיו נודע י' והנהגתו בשמים ובארץ, כדבר הנביא: „כה אמר י' השמים כסאי והארץ הדם רגלי וג'" (ישעי' סו).

יג „והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים" ובמכלתא „לכם לאות, ולא לי לאות, לכם לאות, ולא לאחרים לאות". גלוי וידוע לפני כסא כבודו, באיזה בית יגור בן בכורו, ואין צריך לאות; אך זאת התעודה בישראל, כי יזבח רוח הבהמה שבו, ומה גם את כח הכעסני – הדם, ושבת נוגש ובטלה העריצות, וקורא דרור לאדם מן האדם וישתעבד רק לאביו ומלכו (ע' למעלה, ה–ז מצוה ה) „לכם לאות ולא לי לאות". וכן גלוי וידוע לפניו יתברך כי לא יחתו ערלי לב וערלי בשר, מהאות הזה, ולא יגורו מעברת י', כי יש שדון „לכם לאות ולא לאחרים לאות". – עוד שם „וראיתי את הדם, ר' ישמעאל אומר, והלא הכל גלוי לפניו וכ' ומה ת"ל וראיתי את הדם, אלא בשכר מצוה שאתם עושים, אני נגלה וחס עליכם, וראיתי את הדם, רואה אני דם עקדתו של יצחק, שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא י' יראה, ולהלן הוא אומר ובהשחית ראה י' וינחם, מה ראה דם עקדתו של יצחק". הן בתשעת המכות הקודמות לא הוצרכו ישראל למצות מגינות עליהם,

מהן;

מהן; ומדוע רק במכת בכורות, הוצרכו למצות מגינות ממנה? ונראה שזה משני אלה: א) תשעת המכות היו אותות ומופתים, כי אכן יש י׳ שליט בשמים ובארץ. והיו תשובות ברורות על שאלת העריץ בלהג ובוז „מי י׳ וגו׳?״; לכן בטוחים היו ישראל, כי לא בהם ינחתו המכות, שאם לא כן, לא יהיה בהן מופת, כי יד י׳ המשלח את משה ואהרן למלך מצרים, היתה — בכל אלה. — אך מכה נצחת זו, בכורות, היתה במשפט חרוץ, דין גמור, על אשר לא שלח רהב מצרים לחופש, את בן בכורו של צור עולמים; ובזמן שהדין שולט, אז על כל היוצא לנפשו, לזכות מעשיו ולשפר מעלליו, וכן היה שומה על ישראל, לעשות הפסח, להראות, כי רחוקה מהן העריצות, ושליטת האדם באדם לרע לו. — ב) תשעת המכות, היו ליסר עריצי ארץ, הממרים פי י׳ ומענים את בניו במכת בכורות, היתה כבר להחיש גאולת ישראל „באו בנים עד משבר וכח אין ללדה״ ונכון היה להחזיק כחם ולאמצם, במצות י׳ ופקודיו, כי אמנם ימלט גוי חי וקיים. — לעומת שני אלה יאמר נא ר׳ ישמעאל: א) לנגד ההצלה מן משפט א׳ אמת, במכת בכורות „וראיתי את הדם אלא בשכר מצוה שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם״. = ב) ולנוכח הגאולה ממצרים „וראיתי את הדם רואה אני דם עקדתו של יצחק, שנ׳ ויקרא אברהם שם המקום ההוא י׳ יראה״ (וירא כב, יג) ופרשתי שם „הנה קורא״ כתרגום אונקלס „וצלי״ ליודע תעלומות לב ובוחן כליות, אף כי לעולה, העלתי איל, בכ״ז ראה את לבבי שהייתי מוכן ומזומן גם להעלות את בני באהבה רבה ובשמחה עצומה על מזבח י׳, ומחשבה טובה הקב״ה מצרפה למעשה ואמנם מעידה התורה, כי י׳ ראה את לבב אברהם אוהבו, כי אמנם ככל אשר עשה לאיל, חפץ לעשות לבנו, וכן זכו בניו בהעלותם לראות פניו שלש רגלים בשנה, להראות לפני אדון כל בעולת ראיה וחשבון לו כאלו הקריבו עצמם לפני צורם „שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני י׳ א׳״ (ראה טז, טז) להזכר באהבת איתן, ועדות נאמנה זו העידה התורה באמרה אחרי אברהם „אשר יאמר היום״ בהנתן כבר התורה „י׳ יראה״ כי השרש מדה נפלאה זו של קדוש השם במסירת נפש, באהבה, בזרעו אחריו; — וכן נראה גם בדם הפסח, כי ישראל מוכן ומזומן בכל עת וזמן לקדש שם י׳ בדמו באהבה. — ובזכות גדול כזה אמנם רב כח להולד גוי אחד בארץ. — „ולהלן הוא אומר „ובהשחית ראה י׳ וינחם וגו׳״ (דברי הימים א, כא, טו) מה ראה עקדתו של יצחק. ראיה זו היתה להציל את ישראל מכליון הדבר וגם להכן מקום מקדשנו בזבחי רצון ע״י משיח י׳ ונעים זמרות ישראל.

מצוה ט (עשה ו).

טו „שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי״.

נעשה המצוה: להשבית מחמץ בארבעה עשר בניסן. נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה. „מצות עשה מן התורה, להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו. שנאמר ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, ומפי השמועה למדו שהראשון זה הוא יום ארבעה עשר, ראיה לדבר זה, מה שכתוב בתורה לא תשחט על חמץ דם זבחי כלומר לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים, ושחיטת הפסח הוא יום ארבעה עשר אחר חצות״ (רמב״ם, חמץ ומצה ב, א) והקשה ב„כסף משנה״ ל״ל גם הקבלה מפי השמועה גם הראי׳ מן המקרא? ותרץ בטוב טעם ודעת, ואמרתי גם אני בעניי להוסיף נופך בישוב דבריו, ובזה תתישב גם קושי׳ אחרת — ב„מנחת חנוך״ הקשה כיון שחלה מצות ההשבתה בחצות, איך יעקרו החכמים את המצוה הזאת לעולם, בהזהירם להשבית בשעה, קודם לחצות? — לכן אמרה נפשי, שאמנם הרמב״ם ז״ל סובר כמאמרו בזה, בדיוק „מ״ע מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו״ והוא קודם חצות, וכן נחזה דעת רש״י ז״ל.

ה"כ גרסינן „אמר אביי תרי קראי כתיבי, כתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם הא כיצד וכו'" (פסחים ד) ופרש"י ז"ל „שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם, אפילו שעה אחת בתוך שבעת הימים, וכתוב אך ביום הראשון תשביתו הרי שהה בו שעה אחת". – ושם בתוספת „וכתוב וג' פי' הקונטרס מדמחייב ביום הראשון להשבית מכלל דמקצתו מותר. ואין נראה לר"י דהא תשביתו הבערה היא ולא צוה הכתוב לשורפו אלא לאחר איסורו?" – הלא נחזה דעת רש"י ז"ל ש„תשביתו", קודם זמן איסור והיא כדעת הרמב"ם ז"ל. – וכן לפי דבריהם, מצות השבתת חמץ, כן היא: מצותה מתחלת, מתחלת יום ארבעה עשר, אך חיובה באי קיומה, מתחלת, מחצות היום ההוא, שמאז אם לא השבית עובר אעשה ד„תשביתו", והיא כמו מצות מילה, שמצותה מתחלת בתחלת יום השמיני, וחיוב אי קיומה אחרי עבור היום ההוא, א"כ לפי דבריהם, יפה היא תקנת חכמים, להקדים מצוה זו, לכל הפחות, שעה אחת קודם חצות ובהשבתה, אז תקוים מצות התורה. – ולפ"ז מה נכונים ונעימים דברי הרמב"ם ז"ל: „מ"ע מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנ' ביום הראשון תשביתו וג' ומפי השמועה למדו הראשון זה הוא יום ארבעה עשר" והוא זמן התחלת המצוה, אך זמן החובה שמאז, כל מי שאינו מקים עובר על עשה „תשביתו" מתחיל מרגע חצות היום ההוא „וראי' לדבר זה, מה שכתוב בתורה, לא תשחט על חמץ דם זבחי, כלומר לא תשחט הפסח ועדין החמץ קים, ושחיטת הפסח הוא יום ארבעה עשר אחר חצות". – אך תשאר קושית ה„מנחת חנוך" על התוספת שסוברים שמצות השבתה מן התורה מתחלת מרגע חצות היום. כנראה מדבריהם שהובאו למעלה, וכן הרא"ש ז"ל אומר בפרוש „ומה שאין מברכים על הבעור, בשעה חמישית, בשעה שהוא מוציא החמץ מן הבית והוא מצות התורה, כדכתיב ביום הראשון תשביתו וג' אומר אני דהוצאת החמץ מן הבית קודם זמן איסוריה, לא נפיק מתשביתו וכ' ולא צותה התורה לשרפו אלא אחר שיבער נאסר, מידי דהוי אנותר, אבל בעוד שהוא מותר באכילה לא ישרפנו" (פסחים א, י) וא"כ יעקרו החכמים, בהקדמתם, מצוה זו? – ואדמה בעניי, שגם לדבריהם לא יקשה הדבר; אם המצוה היא שלילית: בחצות יום הארבעה עשר, לא יהיה חמץ לאיש ישראל, כמו מצות שביתה בשבת ויו"ט שהיא מצות עשה שלילית וכן אם נבער החמץ קודם, ובבוא רגע חצות, לא יהיה המץ לנו. קימנו מצוה זו שהרי שבת החמץ מגבולנו. – ואם מצוה זו חיובית: להשבית החמץ, הנה כמצות שרפת הנותר, שאם נותר עד הבקר מצוה לשרף, ואם לא נותר, אין כל מצוה, וכן מנם באשר נבער החמץ קודם חצות לא קימנו מצות השבתה, אך אין כל חובת מצוה להשבית חמץ, אם אין לנו כמו שאין כל מצוה לשרף נותר מבשר הפסח, באשר אכלהו כבר. – והנה לפי קבלת רז"ל מדויק הכתוב מאד: שבעת ימים מצות תאכלו" וזו רק רשות כי היא רק מאשר אסור בכל השבעה ימים, אכילת חמץ „אך ביום הראשון" מקודם עוד „תשביתו שאר מבתיכם" ולמה המציה מוקדמה „כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש וכו'" ושמא תבואו לאכלו, כדבר התוספת, בטעם הבדיקה; ולפ"ז סר דיוקו של ה„תורה תמימה" — פתח בבעור וגמר באכילה? כי הבעור הוא מטעם איסור אכילה. – ולפ"ז נוכל לאמר, כי הרמב"ם ורש"י ז"ל, לטעמם אזלו, ובעלי התוספת לטעמם: הנה רש"י אומר בפרוש חמץ משש שעות ולמעלה וכ' לעבור עליו בלא יראה ובלא ימצא" (בבא קמא, כט) וכן דעת הרמב"ם (חמץ ומצה ג, יח) כאשר בארו דבריו הראב"ד ז"ל וה„נודע ביהודה" (מ"ת, אורח חיים סא). הנה כן אי אפשר הדבר שתורתנו תצוה להשבית חמץ ברגע חצות, שאז עובר מדי רגע על לא יראה ולא ימצא כדבר רש"י ז"ל בפרוש דברי אביי שאי אפשר שתצוה התורה על ההשבתה בפסח כיון ששוהה עי"ז מעט באיסור – אך בעלי התוספת ורא"ש סברי שאין עוברים עד לא יראה ול"י עד הערב, ומצות תשביתו מתחלת מחצות היום; ואף אם יסברו שעוברים מחצות, הלא הר"י אומר שהמשהה

חמץ ע״מ לבערו אינו עובר (פסחים כט: רב אשי וכ״). — וכ׳ אחי הגאון וכ׳ אלי׳ מאיר שליט״א רב בקופישק כתב לי בעניני מצוה זו: „בתשובת ר׳ אליעזר (יב, ו) כתב שע״י גרם אפשר לקים מצוה שאל״כ קשה: א) למ״ד אשו משום ממונו (בבא קמא, כב) א״כ בעיר הנדחת דכתוב ושרפת באש את העיר וג׳ צריך להניח גחלת על כל קרש וקרש מן הבית וכ׳ וזה אי אפשר וכ׳? ב) איתא בפסחים (לב) דתרומת חמץ בפסח לר׳ אלעזר חסמא וכ׳ מריצה לפני כלבו והא וכ׳ אינו עושה המצוה בידים וכ׳?״ מבואר בספרי „פקוח נפש״ דלא כל המצות והאיסורים שוים לענין זה, ותלוי: א) בלשון הכתוב אם נאמר בו מעשה וכדומה. המורים שהקפידה תורה על עצם המעשה דוקא ולא על הגרם כדה״ג (שבת קכ) לא תעשון כן וכ׳ לא תעשה כל מלאכה עשיה הוא דאסור גרמא שרי; ב) אם העיקר הפעולה בעצם או התכלית ע״פ הכתוב או הסברא כמו דאיתא על הא דתנן ג׳ מגלחין ותגלחתן מצוה, הנזיר והמצורע והלוים, וכולן שגלחו שלא בתער וכ׳ לא עשו כלום (נגעים יד) פשיטא דתגלחתן מצוה, מ״ד משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא קמ״ל דלא (נזיר, מ) נראה הכונה דבודאי מצוה היא, אבל הוה אמינא עיקר המצוה התכלית, שלא יהי׳ להם שער, ואז אין נ״מ באיזה אופן הוא מעב ר, וגם ע״י גרם כנותן סם המשיר את השער בהמשך הזמן. וקמ״ל דתגלחתן, עצם הפעולה, מצוה מדכתיב ביחוד תער, וע״כ קפידא דוקא בתער ובכח ראשון שלו ואם יעביר השער בכח שנ׳ ע״י תער לא. דזו רק גרם. — וע״פ יש לישב תמיהת התוספת ד״ה נשא „דהא מסיפא שמעינן לה בהדיא וכ׳ וכולן שגילחו שלא בתער לא עשו ולא כלום וכ״ א) דהלשון „תגלחתן מצוה״ היא הנותנת טעם הסיפא דדוקא בתער ב) דמטעם זה, גם גלוח בתער, ע״י כח שני, לא מהני. — כיוצא בזה מצינו לענין מעילה (מעילה, כא) ע״י חרש שוטה וקטן, ועירוב דאיתעביד שליחותיה וכתבו בתוספת ד״ה נתנו „דמעילה בהוצאה ושנוי רשות דהוי והכא הוי ש״ר וכ׳. — לפ״ז במצות עיר הנדחת דכתוב „ושרפת וג׳ והיתה תל עולם״ א״כ עיקר הכונה שהעיר תהיה חרבה, — וכן בהשבתת חמץ כתוב „תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ וג׳ לאמר שהשבתה סיג שלא לאכל, וכיוב״ז מתקימת התכלית גם ע״י גרם. — ובר מן דין מבואר אצלי כי כל מ״ע שלה המשך זמן לא חייבה התורה לעשות יותר מההתחלה. כמ״ע של אש תמיד ונר תמיד. אלא דאם נכבו מחויב להבעיר מחדש (רמב״ם תמידים ומוספים ב, א). — והא דתניא ישרף אע״פ שהצית האור ברוב (פסחים עה) ופירש״י „יתעסקו בו עד שתגמר שרפה״ מלבד דשם יהור לשון „ישרף״ נראה דגם כונת רש״י, לא להתעסק במעשה השרפה תמיד. כ״א דלא נאמר שסגיא בשרפת רובא, אם גם נכבו אח״כ פרים הנשרפים, קמ״ל דיתעסקו לשרוף, אם נכבו, עד שישרפו כולם. — וכן מוכרח לאמר להרמב״ם מדלא הביא (מעשה הקרבנות ז, ב) החדוש שחייב להתעסק בכל רגע במעשה שרפת הפרים הנשרפים. — וכי לא סגיא בשרפת רובן, שמעינן מדבריו „ומנתחין אותן שם וכ׳ ושורפין אותו שם בבה״ד״ (שם). — נמצא דאין שום מקום לאמר, דבעיר הנדחת והשבתת חמץ, חיב לעסוק בכל רגע במעשה השרפה וההשבתה רק ההדלקה מצוה. ואח״כ מתבערים מאליהם. ואם נכבו חיב לחזור ולהדליק״ ודפח״ח.

ו נ ש מ ע מהמצוה, כי „כבד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם״ (משלי כז, ג) הוא הכעס אשר הכביד מאד על ישראל, כדרשת רז״ל על כעס פרעה (בראש הפרשה) כי העריצות ושליטת אדם באדם לרע לו, באות מכח הכעסני שבאדם, שלויותיו הנה הקנאה ותאות הכבוד; והוא הכעס, אשר הכביד אח״כ מאד על פרעה ועמו, עד שירדו מצולות ים. — הנה אם נחפצה לציר, את רוח הכעס, הקנאה והכבוד נצירה בשאור, הן ינוח לו קומץ קמח על מערכתו בשלוה ובהתערב בו מעט מן השאור יתוסס ויתנפח, זה האות, כי כבר החל הרקבון, אך למראית העין יתגדל ויתנשא, כן האדם, קומץ עפר מן האדמה, שואף מנוחה, כעבור עליו רוח קנאה וכעס, רוח גאה וגאון, יתעורר יתנפח ויתמלא עברה, אות הרקבון „ורקב עצמות קנאה״ (משלי יד, ל). — לכן

בקחת י׳ לו גוי מקרב גוי, הראה לגוי אובד „כי לאויל יהרג כעס ופתה תמית קנאה״ (איוב ה, ב) ולגוי אחד בארץ יקום לעולם הורה „והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך״ (קהלת יא, י). — וכן עוד קודם התקדש חג הולדתו, צוהו צורו וגואלו „אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם״.

טז „וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם״ מועדי י׳ חגי ישראל, הנה כמגדלים מאירים, על חופי ימ׳ם, להאיר לעוברי ימים לעושי מלאכה במים אדירים; כל איש אשר בימי החול יעבר ארחות ים זועף, בימי המעשה יאספוהו מים רבים של טרדות ותלאות, אשר כמעט ישכיחוהו מה חובתו בעולמו ומה מטרתו במשלחתו הנה, אדי ים זועף יעלו ערפל כבד להחשיך עיני הנותן בים דרכו, למצא נתיבות החיים; בנשאו עיניו אל המגדלים המאירים, אל מועדי י׳ המספרים תעצומות עוזו, הודו והדרו, משפטו ופעלו, צדקותיו וחסדיו. המה יאירו לאיש ישראל הנתיב, באורם ואמתם ינחוהו בארחות חיים, במסלות האושר הנצחי. המה יספרו כבוד י׳, יתנו יקר אמריו סלה, ויגידו מה י׳ דורש מעמו אשר יאהב סלה. לכן צוה „וביום הראשון מקרא קדש״ להתבונן במפלאות היום ההוא במצרים שאז „ויגבה י׳ צ׳ במשפט והא׳ הקדוש נקדש בצדקה״; „וביום השביעי מקרא קדש״ להתבונן במפעלות י׳ על הים, שאז יענו ואמרו „מי כמכה באלם י׳ מי כמכה נאדר בקדש״. — למען תתרומם הנפש ותתקדש אל י׳, דרושה מנוחת הגוף „כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם״ אל כל מלאכה רק ההכרחית לאוכל נפש (ולא כשבת שהיא אות שיצר י׳ הכל ושבת בו ביום שאסורה כל מלאכה. שביתה מכל), עי״ז ימצא איש ישראל המסלה הישרה ל„ארח חיים למעלה למשכיל״ (ע׳ „לבני ישראל״ ב, ד).

יז „ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים וג׳״ מזה תדעו להשמר לנפשותיכם „למען סור משאול מטה״ אל להתגאות אל לקנאות ואל לכעוס (ע׳ למעלה כו, והלאה יח)

מצוה י (עשה ז).

יח „בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות וג׳״. נעשה המצוה: לאכל מצה בליל ראשון של חג המצות — נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה. — „אכל מצה בלא כונה, כגון שאנסוהו נכרים או לסטים לאכל, יצא ידי חובתו כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חיב באכילת מצה וכ׳״ (ש״ע אורח חיים תעה, ד) וקשה על פסק הרמ״א ז״ל „אם אנסוהו לאכול או לשתות אע״ג דהחיך נהנה ממנו, אינו מברך עליו, הואיל ונאנס על כך״ (שם רד, ח) ורמב״ם ז״ל, הלא פסק „זה הכלל כל שמברכים עליו ברכת המזון, יוצא בו ידי חובתו וכל שאין מברכים עליו ברהמ״ז אין יוצא ידי חובתו״ (רמב״ם, חמץ ומצה ו, ז)? (ע׳ בט״ז ומ״א קצו, כד). וכן קשים גם פסקי הרמב״ם במ״א כזה, שהוא ז״ל פסק „וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבר ועבר ולא נהרג ה״ז מחלל את השם, ואם היה בעשרה מישראל ה״ז חלל את השם ברבים ובטל מ״ע שהיא קדוש השם ועבר על מצות ל״ת שהיא חלול השם, ואעפ״כ מפני שעבר באונס אין מלקין אותו, ואין צריך לאמר שאין ממיתים אותו ב״ד אפילו הרג באונס וכ׳״ (רמב״ם, יסודי התורה ה, ד) ובאותו פרק (ה״ו) פסק „ומתרפאים בכל איסורים שבתורה במקום סכנה חוץ מע״ז ג״ע וש״ד שאפילו במקום סכנה אין מתרפאים בהם, ואם עבר ונתרפא עונשים אותו ב״ד עונש הראוי לו״ מ״ש אונס של אחרים מאונס נפשו? ועוד נראה בזה חזון מהופך: כי בעוד שבקיום מצות מצה חשבינן אונס דאחרים כרצון נפשו, בעברות חמורות להפך אונס דאחרים הוה שלא כרצון נפשו? ואם לענין ברכה שוים הם „כל האוכלים והמשקים שאדם אוכל ושותה לרפואה אם טעמם טוב והחיך נהנה מהם, מברך עליו תחלה וסוף, ואם אנסוהו לאכל וכ׳ אינו מברך עליו״ (ש״ע אורח חיים רד, ח) א״כ הוה לרפואה ברצון נפשו ואונס דאחרים שלא כרצונו, כמו לענין העברות

החמורות

החמורות, שלהתרפאות חיב ולאונס פטור. – לכן אמרתי בעניי, שבכל אלה הרמב"ם ליטעמו יפה הוא אומר, שכן הוא אומר במ"א „מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, ב"ד של ישראל בכל זמן ובכל מקום, מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתב הגט והוא גט כשר, וכן אם הכוהו נכרים ואמרו לו עשה מה שישראל אומרים לך ולחצו אותו ישראל ביד הנכרים עד שיגרש ה"ז כשר וכ' ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד נכרים בין ביד ישראל; שאין אומרים אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחויב בו מן התורה, כגון מי שהוכה עד שמכר או עד שנתן, אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עברה והוכה עד שעשה דבר שחיב לעשותו או עד שנתרחק מדבר האיסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנס את עצמו בדעתו הרעה, לפיכך זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל ורוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העברות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו" (רמב"ם, גרושין ב, כ). – וכן לפי דבריו הנחמדים, עולה במי שאנסוהו לאכל מצה בליל חג המצות, אף שהוא לא רצה, אך הרצון הפנימי והטבעי באשר הוא ישראל, לאכל מצה, רק יצרו אנסו שלא לאכל, ועתה באשר אנסוהו לאכל, אנסו רק את יצרו הרע וכפוהו ביד יצרו הטוב כרצונו הטבעי, לעשות חובת ישרץ, ולכן הוא כעושה ברצון, ויוצא ידי חובתו כמו שנמצא גם בקרבנות כן, – אך לענין ברכת המזון, למי שאנסוהו לאכל, הואיל ואין אכילתו מצוה, לא הוה כאוכל ברצון אלא כאנוס, כמו שאנסוהו למכר או לתן, שהמשיל הרמב"ם, ולכן פטור הוא מברהמ"ו, – ומה שאמר הרמב"ם „כל שמברכים עליו ברכת המזון יוצא בו ידי חובתו וכ'" זהו לענין עצמות הלחם, כמו שהביא שם לדוגמא „כגון שאכל טבל וכ'" אבל לא לענין האוכל.–ובמקום שאנסוהו אחרים לעבר על העברות החמורות, הוה כמו שלא עשה, שהלא עשה באונס גמור על דעת אחרים, נגד רצונו הפנימי ונגד חפצו, אמנם הוא לא קדש השם ועוד חללו, במה שלא מסר את נפשו. אך על עצם העברה אין ב"ד עונשים אותו. – אך אם עשה דבר העברה בעצמו, אף שהוא רק להתרפאות, אונס דנפשו הוא, שאין זר מכריחו לעשות דבר העברה ההיא, לא הוה אונס וחיב. – וזה עולה מדבר תלמודנו „א"ר הונא תליוהו וזבין זביניה זביני, מ"ט כל דמזבין אינש אי לאו דאניס לא הוה מזבין ואפילו הכי זביניה זביני; ודלמא שאני אונס דנפשיה מאונסא דאחרינא; אלא מדתניא, יקריב אותו, מלמד שכופין אותו יכול בע"כ, ת"ל לרצינו. הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, ודילמא שאני התם דניחא ליה דתיהוי ליה כפרה וכ'" (כנא בתרא מו-ח).

ונשמע מהמצוה: „וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב (הברכה לג, כח) ישראל ישכן בטח בזמן שיהיה בדד עין יעקב, עינו וגונו של יעקב יהי בדד בלי שמץ תערובות, בלי גון זר, בלי השפעה זרה; ויכנע מפני הדר גאון צורו וגואלו, אז א' עליון יכריבהו על במתי ארץ. — כי אם יתערב בגוים ילמד ממעשיהם, תחדר בקרבו רוח גאה וגאון, רוח מלאה מהבליהם „א"ר אבין–לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר–איזהו אל זר שיש בגופו של אדם, הוי אומר זה יצר הרע" (שבת קה) המדיחו מדחי אל דחי; הלא נחזה, כי בהתערבות במצרים, כמעט „הספיקה בצקת של אבותינו להחמיץ" והיתה כעוגה בלי הפוכה לכליון וטמיון במצרים, אך חסדי י', בזכות אבות עולם, גברו „שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם" בכבודו ובעצמו, ועי"ז לב טהור ברא למו, נקי מכל תערובות ורוח נכון חדש בקרבם. מכון של הכנעה מפני הדר גאונו ומשמעת לקול דבריו. – וכן בהתקדש ליל חג הולדתנו, נאכל מצה כסמל הנקיות מכל יסוד זר, וההכנעה. ואם בעונותינו גלינו מארצנו ובנודנו בנכר, אי אפשר לנו לקים מצות קרבן הפסח, ברחמי צורנו וגואלנו. השאיר לנו מצות אכילת מצה, כי היא דרושה מאד, בהתגוללנו בין זרים – ללמדנו, להשמר מאד מהתערב בגוים וללמד ממעשיהם, אך נשמר תורת י' בהכנעה רבה ונצפה לחסדיו,

כי ישוב ישרץ לשכון בטח בדד בארצו כ נ ע ן, המסוגלת ל ה כ נ י ע לבב האדם המשכיל. לפני הדר גאון עוזו יתברך שעיניו בה תמיד ושם נאכל גם מן הזבחים ומן הפסחים.

מצוה יא (ל"ת ד).

יט "שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ".

נ ע ש ה המצוה: שלא ימצא שאור וחמץ ברשות ישראל, בפסח, נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה. – אמנם בתורה נאמר "לא ימצא" קודם בכתוב הזה "ולא יראה" אח"כ (יג. ז) וחז"ל (פסחים ה. וכ"מ) יקדימו "לא יראה"? נראה שהתורה הקדימה "שאר לא ימצא בבתיכם" ואח"כ הוסיפה "ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבולך" שגם בכל גבולך ורשותך לא יראה; וזה נשכילה, כאשר נקרא גם סוף המקרא. אך חכמי התלמוד והפוסקים אחריהם שמביאים רק ראשי הכתובים, יקדימו "לא יראה" ואח"כ "לא ימצא" כי זה מוסיף גם הטמון ומכוסה מעין, שאינו נראה. – "בנודע ביהודה" (אבן העזר מ"ק יט) הקשה לשאול איך אפשר לקנות חמץ בפסח. הלא כיון שחמץ אסור בהנאה, איך ימכור המוכר? ואומר שם "ואמנם מה שכתבתי לחלק בין המוכר שאינו יכול למכרו לפי שאינו שלו ובין הלוקח שיכול לזכות בו הוא דוחק גדול, דהרי מ"ט אין המוכר יכול למכרו הוא לפי שאינו שלו והרי הוא כבר שלו, וצ"ל שכיון שאסור בהנאה, ממילא אינו שלו ואיך יכול הקונה לזכות בו בעודנו אסור בהנאה וכו' ואדמה בעניי לאמר: דבריו אמנם צודקים בישראל שקנה חמץ מישראל, שאסור למוכר בהנאה ואין כל כח וזכות בידו למכור, וכן אין הלוקח קונה. אך דבר הרמב"ם ז"ל יתכן בישראל שקנה חמץ מנכרי, הלא יש למוכר כח וזכות למכור. וטרם הגיעה ליד ישראל, אפשר היה גם לו להנות ממנו לאחר הפסח, אף שמיד בבואו ליד ישרץ נאסר לו לעולם, אך בעת המכרו אפשר היה להנות בו לאחר זמן, שפיר חלה המכירה וחיב מלקות. וכן נחזה מדברי הר"ן (על הרי"ף עבודה זרה מג) "ומצא טבעת ולא רצה להגביהה עד שיטלנה הנכרי משום דאי הוה מגביה לה מקמי הכי, הויא עבודה זרה דישראל, שאינה בטלה לעולם וכ' ואע"ג שאסורה בהנאה, ואין בה דין ממון אפ"ה מכיון שיכולה להתבטל ע"י נכרי מצי זכי בה. ומכאן דחמץ בפסח של נכרי שאפשר ישראל לזכות בו, הוי חמץ ישראל ואסור לעולם". – "המשנה למלך" אומר שהרמב"ם חושב לאוים אלו אינם ניתקים לעשה תשביתו לא כדעת הר"י ההובאה למעלה (ל. מצוה ח) ובעל ההגהות שם משוה דבריהם. ואנכי בעניי, אחשבה ג"כ להשות דעות חכמי ישרץ, ומה גם שסוגית תלמודנו (פסחים צה) משמע כן: הרמב"ם סובר כר"י שלאוים אלו נתקו לעשה, ובכ"ז אמר כי יתכן בהם מלקות באשר לטעמו הולך "קימו ולא קימו" אשר כל שאינו מקים העשה, אף אם לא בטלו בידים חיב מלקות על הלאו, כש"פ "הלוקח אם על הבנים ושחטה, הבשר מותר באכילה ולוקה על שחיטת האם וכ' וכן אם מתה קודם שישלחנה לוקה וכ'" (רמב"ם שחיטה יג. א, סנהדרין יח ב) הנה כן שפיר פסק "קנה חמץ בפסח או חמצו" שחיב מלקות, אם לא בערו; ולא זכר התנאי הזה, כאשר הזכיר בשלוח הקן, וכאשר הזכיר הר"י הכא "ולכך אינו עובר כשמבערו לבסוף" (פסחים כט: תוספת רב אשי וכ') באשר הקונה חמץ או [מחמץ בפסח בל"ס, לא על מנת לבערו בפסח, עשה כזאת. – "בשאגת אריה" (פ) הקשה, לדעת ר"י שהמשהה חמץ בפסח ע"מ לבערו אינו עובר על ל"י ול"י, למה אמרו חכמים. הבודק צריך שיבטל, שמא ימצאנו בזמן איסורו שא"א לבטלו ויעבר על ל"י ול"י (פסחים ו) הלא כאשר יבערנו לבסוף לא יעבר עליהם? ואמרתי בעניי. הלא כבר דקדק היטב "המשנה למלך" בדברי הר"י "שהמשהה חמץ בפסח ו ד ע ת ו ל ב ע ר אינו עובר וכ'" הא אם אין דעתו לבער איסורא איכא: וכן חששו חכמים שמא במצאו

חמץ

חמץ, אחר זמן איסורו ולא יכון מהר לבערו יעבר זמן קט על איסור ל״י ול״י לכן תקנו בטול מקודם, ואז אף רגע אחד לא יעמד באיסור זה. וכן הקשה שם (פא) ממשנתנו, כיצד מפרישין חלה בטומאה ב׳ום־טוב, ר״א אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה, בן בתירא אומר תטיל בצונן וכו׳״ (פסחים פ״ג) מה כל החרדה הזאת, הלא כאשר תחמיץ, ישהה לבערה, ושוב אין איסור בדבר לדעת הר״י? אמנם כן החושב לבער, אינו עובר, אבל חכמי המשנה, בקשו תקנה לכל איש ואיש אשר יאפה עיסתו בטומאה, שמא תחמץ החלה, ובאותם הרגעים טרם יחשב לקים מצות תשביתו יעבר על ל״י ול״י (ע׳ ״בית מנחם״ ומא פ״ח).

ו נ ש מ ע מהמצוה הזאת בשלילה, ככל אשר שמענו ממצות החיוב שבה ״תשביתו שאר מבתיכם״ (למעלה ט׳. מצה ט) ונכפלו בעשה ולא תעשה שיש בו כרת, ה״כ אמרו רז״ל: ״כתוב אחד אומר ואהבת את י׳ א׳ וכתוב אחד אומר את י׳ א׳ תירא ואותו תעבד עשה מאהבה ועשה מיראה, עשה מאהבה שאם באת לשנוא, דע שאת אוהב ואין אוהב שונא, עשה מיראה שאם באת לבעט, אין ירא מבעט (ירושלמי, סוטה ה׳. ה) הן האדם עלול לתעות מדרך השכל, גם בזמן שירדוהו שבטי י׳ וגם בעת שיגברו עליו חסדיו וכבקשת החכם באדם ״ראש ועושר אל תתן לי וג׳ פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי י׳ (בעל הרחמים) ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם א״ (בעל הדין) (משלי ל) וכן למדונו רז״ל משני הכתובים האלה: גם בעת שנגעה בך שבט א׳ ״עשה מאהבה״ קבל יסוריו באהבה ועשה מצותיו ״שאם באת לשנוא״ בחשבך תועה, הלא ידו תיסרנו ולא אדע על מה, ולמה ״דע שאת אוהב ואין אוהב שונא״ ואם אתה אוהב י׳ הלא יאהבך, ובל״ס יסרך י׳, רק ״את אשר יאהב י׳ יוכיח״ ״ונאמנים פצעי אוהב״ וגם בזמן שחסדי י׳ יסור בך ״עשה מיראה״ מצות י׳ ״שאם באת לבעט״ וישמן ישרון ויבעט, דע כי ״ואין ירא מבעט״ כי בעצם שלותך, יד י׳ תוכל לטלטלך וליסרך רעה. הנה כן בהכינך לחוג את חג החרות, הזהר מאד מרוח גאה וגאון קנאה וכעס השמר לנפשך, ״שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש וג״ הוה ירא שלא תכרת מעדת ישרא״ ״ואין ירא מבעט״ ועליך לחפש חפש מחופש שלא ימצא לפתחך חטאת רובץ, כדבר רז״ל ״יכול יטמין ויקבל פקדונות מן הנכרי. ת״ל לא ימצא״ (פסחים ה׳).

מצוה יב (ל״ת ה׳).

כ ״כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות״

נ ע ש ה המצוה: שלא לאכל תערובת חמץ בפסח נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה. ״כל מחמצת לא תאכלו, לרבות כותח חבבלי ושכר המדי וכ׳, יכול יהא ענוש כרת ת״ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה, על חמץ דגן גמור ענוש כרת ועל ערובו בלאו״ (פסחים מג). ״ובתוספת״ ״לענין וכ׳ לר׳ יוחנן לא מצי פריך דאיהו לא דרש כל, וא״ת הא בפרק בתרא דיומא, דרש ר״י, מכל חלב דחצי שעור אסור מן התורה, ואו״ר דלא דרש אלא לאיסורא, אבל להתחיב כמו בכשיעור לא וכן גבי חמץ״ (שם מד). ״ובתוספת ישנים״ ״ר׳ יוחנן וכ׳ מיהו קשה להר׳ אלחנן, דמ״ש דהכא לא יליף מכל חלב אלא איסור ואזהרה בעלמא ולא במלקות ואלו בפסחים וכ׳ יליף מכל מחמצת לא תאכלו דגן גמור ע״י תערובת ונוקשה בעיניה בלאו וכ׳ ויש לחלק הדרשות״ (יומא עד) ואדמה כי החלוק הוא מסדר הכתובים וסמיכתם זל״ז, בחמץ נאמר מקודם ״שבעת ימים וג׳ כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש וג״ וזה בחמץ גמור, לבאור תלמודנו: ואח״ז נאמר ״כל מחמצת לא תאכלו״ לרבות תערובת חמץ, ולהבדילו מחמץ גמור, די להפקיע רק מכרת, אך לא ממלקות, אבל בחלב נאמר, ״דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב שור וכבש ועז לא תאכלו״ (צו ז׳. כג) ולא נזכר עוד כל עונש ״כל״ זה, מרבה אף חצי שעור, די לרבות אותו רק לאיסור ולא למלקות. (עונש כרת, נזכר רק בכתוב השלישי). — ״בחנוך״ נאמר ״ודעת הרמב״ם, שאם יש במאכלים אלו כזית חמץ

בכא"פ אסור מן התורה בלאו, כלומר למלקות, אבל לא לכרת, מכיון שנתערב ברוב, ואם לא יהי' בהם כזית חמץ בכא"פ, לא יהיה בו מלקות אלא מכת מרדות, לפי שאינו אסור מה"ת אלא מדרבנן וכ', ועובר עליה לוקה בתנאי שיהא בו כזית בכא"פ, כמ"ש, אבל אין בו כרת לדעת הרמב"ם, ולדעת הרמב"ן ז"ל יש בו כרת, ואם אין בו כזית בכא"פ אין בו חיוב מלקות, אלא דינו כדין חצי שיעור שאסור מה"ת ואין לוקים עליו ובזה יודו שניהם ז"ל'. – והקשה "במנחת חנוך" ע"ז "אך דברי הרמה"ח סותרים זא"ז, דבתחלה כתב בדעת הרמב"ם, דאם אין בתערובות כא"פ, לא יהיה בו מלקות אלא מכת מרדות, לפי שאינו אסור מה"ת אלא מדרבנן, ובסוף הדבור כתב דאם אין בו כזית בכא"פ אין בו חיוב מלקות אלא דינו כדין חצי שיעור שאסור מה"ת ואין מלקות ובזה יודו שניהם, מבואר מדבריו דאיסור תורה יש בו כדין חצי שעור וכ'"? וע"ז השיב "במנחת יצחק" וע"כ נראה שתיבת "אסור" היא מיותרה וכ' צ"ל, "לפי שאינו מן התורה אלא מדרבנן. ור"ל דע"כ אינו לוקה אלא מכת מרדות, כשאין בהם כזית בכא"פ משום דאין מלקות זו מן התורה אלא מדרבנן" וזה אינו נראה. מלבד שלעשות הגהות לחסר ליתר; אין נקל כ'. גם הסגנון אינו עולה לפ"ז יפה; ועוד מה בא רבינו בעל "החנוך" להשמיענו, שמכת מ דות היא מדרבנן? ואמרתי בעניי, כי רבינו דיק מאד בלשונו המזוקק, ובאר לנו בזה שתי הלכות שונות בדברי הרמב"ם, כאשר פרשו הרמב"ן, "ומגלת אסתר" (ספר המצות מצ"ת קצה) תערובת חמץ אם יש בה כזית חמץ בכא"פ, חיב מלקות מן התורה, מן "כל מחמצת לא תאכלו" ואם אין בתערובת כזית חמץ בכא"פ, אין אסור מן התורה שהלא כבר נתבטל ברוב, ואסור רק מדרבנן, לשיטתו שטעם כעקר דרבנן (רמב"ם, מאכלות אסורות ט' ג) וחיב מכת מרדות, כאשר פסק שם בחלב ואף שחצי שעור אסור מן התורה, היינו בעין, לא ע"י תערובת (כובר המ"כ שהביא "בפרי מגדים" אורח חיים בפתיחה לס' תמב; וביורה דעה, בשער התערובת ב' ב) וע"ז סובב הולך דבר "החנוך", בתחלה הוא אומר "ודעת הרמב"ם וכ' למלקות, אבל לא לכרת מכיון שנתערב, ואם לא יהיה בהם כזית חמץ בכא"פ לא יהיה בו מלקות אלא מכת מרדות, לפי שאינו אסור מן התורה אלא מדרבנן" שהלא כבר נתערב בהתר וטעם כעיקר רק מדרבנן. – ובסוף ירמז שאפשר להיות בזה גם איסור מן התורה, שאם היה החמץ נכר ואכלו בין שאר דברים פחות מכזית בכא"פ "אין בו חיוב מלקות, אלא דינן כדין חצי שיעור שאסור מן התורה, אין לוקים עליו "ובזה יודו שניהם". – והנה כן זכר בתחלה, בתערובת שאין נכר החמץ, רבותא שחיב מכת מרדות, וזכר בסוף בתערובת שנכר החמץ רבותא שיש איסור מן התורה מלבד מכת מרדות דרבנן. – ב"מנחת חנוך" אומר שם דחצי זית תערובת וחצי זית חמץ אין מצטרפים למלקות כיון דהם משני שמות. ובעניי אינני משיג את דבריו, אמנם הרמב"ם ז"ל אומר "זה הכלל, כל איסורים בלאו אחד מצטרפים, בשני לאוים אין מצטרפים, חוץ מנבלה וטרפה, הואיל והטרפה תחלת נבלה היא" (רמב"ם, מאכלות אסורות ד' יז) אך האם לא נכלל הנה תערובת חמץ וחמץ גמור בכתוב אחד "כל מחמצת לא תאכלו" הלא תערובת חמץ לא נלמד רק מרבוי "כל המצטרף למחמצת" שמשמעה חמץ גמור, הלא שם אחד הוא? ועוד זאת היגרע מנבלה וטרפה, שאף משני שמות הן מצטרפות באשר שהטרפה תחלת נבלה היא ותערובת חמץ מטעם איסור חמץ גמור הוא?

ונשמע מהמצוה הזאת ככל אשר שמענו ממצוה ט (למעלה טו) ויתר מזה כי על האדם המשכיל לשמר מאד מתערובת רע בטוב, וזו מדת הנקיות "ר' פינחס בן יאיר אומר תורה מביאה לידי זהירות וכ' וזריזות מביאה לידי נקיות וכ'" (עבודה זרה כ) הנה כן בחג הולדתנו צונו א' מחוללנו "שבעת ימים מצות תאכלו" כסמל ענות צדק והכנעה לפני הדר גאוניותו בלי כל יסוד זר "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש וג' סמל הקנאה התאוה והכבוד יסוד זר מנפח ומרקיב ובזה צותה על הנקיות "כל מחמצת לא תאכלו"

לרבות

לרבות תערובת חמץ—וזו מדה יקרה גם כבדה לאדם לזרות ולהבר בכל מעשה ופעולה, אף בכל דבור ומחשבה את התבן מהבר, ומה גם את ארס הנחש מיין הרקח. הנביא מוכיח לישראל בפחזותו „כספך היה לסיגים, סבאך מהול במים" (ישעי׳ א) תערובת רע בטוב, זולל ביקר. וישראל יושע אז כאשר ישוב י׳, כדברו ע״י נביאו (שם) „ואצרף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך" כי אמרות י׳ אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים" (תהלים יב) לכן אך זה יעלה בהר י׳ „נקי כפים ובר לבב" (שם כד) נקי במעשיו ונבר במחשבותיו. והוא נעים זמרות, נאה דרש ונאה קים, הוא אומר „ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך י׳" (שם כו) ובידעו כי הנקיון בכל פעולה ועליה, הוא תנאי עיקרי התפלל „יגמלני י׳ כצדקי כבר ידי ישיב לי" (שם יח) וטהור עינים שמע לתפלת נקי וצדיק — „וישב י׳ לי כצדקי כבר ידי לנגד עיניו" (שם)

כב „ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" כן צוה משה לישראל, וי׳ צוהו „ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף" (למעלה ז)? ואדמה לאמר, כי זבח הפסח הלא היה כריתת ברית עולם בין אדון עולם ובין ישראל עם זו יצר לו תהלתו לספר, ואף על דמו מוכן הוא לקדש שמו יתעלה, ומעתה עבד ישראל לאדון כל, אך לא עבד לעבדים. ומתן הדם על המשקוף ועל המזוזות, לאות כי זבח רוח הבהמה שבו, הסר כעס מלבבו ורעה מבשרו, ולכן יפסח י׳ עליו בבואו לעשות משפטים ברהב מצרים. — הנה המשקוף על שתי המזוזות מורה השקפת א׳ עליון והשגחתו היתרה על עמו, וכן צור ישראל מאהבתו היתרה לבן בכורו הזכיר מקודם המזוזות המורות על ישראל, אך משה רועה נאמן בחפצו להשריש בצאן מרעיתו אהבת י׳ רוממתו ומוראו הזכיר מתחלה את המשקוף המורה על השקפת רם ונשא.

כה „והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן י׳ לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת" אף שזבח הפסח במצרים היה כמגן ומחסה לישראל לגונן עליו מדבר באופל יהלך, אז ברגע חצות ליל חמשה עשר בראשון, בכ״ז למען ידע ישראל מה י׳ דורש מהאדם בכלל ומישראל בפרט, ישמרו את העבודה הזאת לעולמים אף בשכנם כבוד במנוחה נכונה על ארץ נחלתו, והיתה כתריס בפני הפורעניות שלא יפרע.

כו „והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם" הם יתלוצצו וישחקו בלעג מר. אם העבודה נכונה היתה לאבותיכם במצרים להנצל מן הנגף, לדבריכם „מה העבודה הזאת לכם" עתה בשבתכם לבטח?

כז „ואמרתם זבח פסח הוא לי׳ אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו" הן עתה והן לעתיד, הן בסוד ישרים, והן כשעומדים לפניכם זדים לצים, עליכם לאמר ולקרא בחול „זבח פסח הוא לי׳ אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל" לא אישים בודדים, בכורי ישראל הציל, אך את „בתינו" הציל, כל בתי ישראל לעולמים הציל. — והנה ב„מכלתא" (סוף הפרשה) אמרו רז״ל כי מאמר „מה העבודה וג׳" הוא מאמר הבן הרשע ותשובה נכונה לו להלאה (יג ח) ולא אמרו כי הכתוב הזה „ואמרתם זבח וג׳" תשובה, כי לו היה בזה תשובה, היה נכון להאמר „ואמרתם להם זבח וג׳" לכן חלקו הדבר: אם יקולל איש בבן רשע והוא יתלוצץ ע״ז לפני אביו ביחידות, יקהה את שיניו, ובכ״ז ישיב לו תשובה מהכתוב להלאה (יג ח) אולי ישוב גם הוא לדרך אמונה, אך אם נתחברו זדים יהירים בחבורה אחת ללעג ממצות י׳, אז מצות המלך „אל תען כסיל באולתו" אפיקורוס ישראל פקר טפי, יודע הוא האמת ומכון למרוד בו. אז יראה בעיניכם חבר מרעים מזה. ככלב

נובח לעומת הירח, וזאת העצה היעוצה. זה לעומת זה בשמעכם לעג מר ממנאצי י׳ וקדשיו, עליכם להתעורר ולהתעודד לקרא בחיל בשם י׳ ותורתו „וכמה היה דוד המלך מצטער מן המינים ומן העכו״ם שהיו משיבין על החוקים וכל זמן שהיו רודפים אותו בתשובות השקר שעורכין לפי קוצר דעת האדם, היה מוסיף דבקות בתורה, שנאמר טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצור פקודיך״ (רמב״ם ס״ה מעילה) לכן אתם תתעסקו במצות הפסח, בפרסום רב „ואמרתם זבח פסח וג׳״. ומה יקרו אמרי יושר ודברי נכוחה גלה לנו הנביא האחרון, בזמן ומקום שנמצאו זדים „אמרתם שוא עבד א׳ וג׳״ אם במקום ההוא „אז נדברו יראי י׳ איש אל רעהו–ויקשב י׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי י׳ ולחשבי שמו״ (מלאכי ג).–„והיה כי יאמרו אליכם בניכם וג׳, בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה, שסוף התורה עתידה להשתכח, ויש אומרים, בשורה טובה נתבשרו ישראל באותה שעה, שהם עתידים לראות בנים ובני בנים להם״ (מכלתא אמנם הבשורה הרעה גלויה כי יקומו בנים כחשים וזה ביותר ע״י שכחת התורה; אך מה הבשורה הטובה? כנראה ראו גם טובה נסתרה בזה כי כ״מ שנאמר „והיה״ לטובה והטובה שיראו בנים ובנים לבניהם ושלום על ישראל, כי אם גם יהיו בנים מבישים בדור אחד, אם רק יחזיקו את עצמם לבנים–יש תקוה שיקומו אחריהם בנים נאמנים „דא״ל שמוא׳ לר׳ יהודה, שיננא לא תיהוי בעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא, דלא ידיעו מאי זרעא נפיק מינה וכו׳״ (כתיבות נג) וכן שוב לא תשכח התורה מפי זרעו. – „רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הם פסח מצה ומרור. פסח על שם שפסח הקב״ה על בתי אבותינו במצרים שנאמר ואמרתם זבח פסח וג׳; מצה ע״ש שנגאלו אבותינו ממצרים שנ׳ ויאפו את הבצק וג׳ מרור ע״ש שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים שנ׳ וימררו את חייהם וג׳״ (פסחים פ״י). שארי הגאון האדיר החסיד הכביר וכ׳ מרן ישראל ליפקינד נ״ע מסלאנט, הקשה מדוע סדרו מרור אחר מצה, הלא המעשה היתה בהיפך וכ׳? (אור ישראל מכתב ח) הוא ז״ל ברב גאונו במוסר השכל, השיב שם ע״ז בטוב טעם ודעת, אך הרבה פנים בתורה, ואמרתי גם אני בענייי להשיב: א) כי רבן גמליאל סדרם ע״פ כבוד רבי העליליה שנזכרו בזכרוני קדש אלו: „פסח – שפסח הקב״ה; מצה – שנגאלו אבותינו; מרור – שמררו המצרים״ ה״ה זכר למפעלות הקב״ה ונפלאותיו; עבדות ישראל וחרותו; רשעת המצרים ורעתם. – ב) נשיא ישראל, בא ללמדנו כי בשלשה אלה נצטוינו להשריש בקרב לבבנו, חובת איש ישראל לדעת את י׳, להכיר את ערך האדם ושאיפתו אל על, ובטחונו בא׳ עליון גומל חסדים טובים. ועלינו להביע דעת אלה באומר ודברים, כאשר שלשה אלה לפנינו, בליל התקדש חג הולדתנו.–הן עוד לאבינו הראשון נאמר „כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם וג׳״ (לך טו) ורק אחרי שלשה אלה: גרות עבדות וענוי „יצאו ברכוש גדול״ וגדלו, הוא לפי ערך המבטיח, הא׳ הגדול. לכן הנהו מלבד רכוש חמרי, דעת את י׳ ואמונה שלמה בו, הכרה נכונה בחובת האדם ובטחון אמיץ בי׳, עד שיהיו ראוים לקבל מתן י׳ היותר נעלה מכל, בסיני בקדש; וכן נביע אומר, בלב נכון ורוח טהורה ונפש שמחה. כי אמנם יצאנו משלשה אלה, ברכוש גדול, ונזכירם על הסדר: מעשה הבנים קבל היעוד לאב. „פסח ע״ש שפסח הקב״ה על בתי אבותינו במצרים״ גרים היו אבותינו במצרים, ולמען דעת, כי לא התערבו בגוים התושבים ולמדו ממעשיהם, עשו את הפסח ושחטו את רוח הבהמה, אשר היתה תועבת מצרים השלטת בם. מלבד שלא נטמעו בין המצרים, עוד נתנו מן דם הפסח על המשקוף ועל שתי המזוזות במסירת נפש על קדושת שמו ית׳. למען דעת כי י׳ הוא הא׳. וכן נאמר בהתראה בראש מכות דצ״ך „כה אמר י׳ בזאת תדע כי אני י׳ וג׳״ (יארא ז, יו). – „מצה – ע״ש שנגאלו אבותינו ממצרים״ עבדים היו אבותינו במצרים, ואכלו לחם עוני; ולמען דעת, כי על האדם לעבד אך את י׳ אדון כל הארץ,

נאכל

נאכל גם אנו מצה, לחם עבדים, ביום אשר גאלנו י׳ מבית עבדים, ויאמר: עבדי הם ולא עבדים לעבדים כי הוא י׳ בקרב הארץ. וכן נאמר בהתראה בראש מכות עד״ש ״והפליתי וג׳ כי אני י׳ **בקרב הארץ״** (וארא ח, יח). — ״מרור — ע״ש שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים״ **מעונים** ומדוכאים היו אבותינו במצרים. ולמען דעת כי אם ״׳י לי — לא אירא, מה יעשה לי אדם י׳ לי בעזרי ואני אראה בשנאי. טוב לחסות בי׳ מבטוח באדם״ נעלה על ראש שמחתנו, גם מרורים, למען יהי׳ חרות תמיד על לוח לבנו. כי אין כי׳ בכל הארץ **לבטוח** בו. וכן נאמר בהתראה בראש מכות באח״ב ״כי בפעם הזאת וכ׳ כי **אין כמוני** בכל הארץ״ (וארא ט, יד; ע׳ שמות ד, ב—ט; וארא ו, ה).

כח ״**וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה י׳ את משה ואהרן כן עשו**״. וב״מכלתא״ ״כאשר צוה י׳ להודיעך שבחם שכשם שנאמר למשה ואהרן כן עשו, מה ת״ל כן עשו, אלא אף משה ואהרן—כן עשו״. שבחם של ישראל היה בזה, אמנם כל ישראל שומרי מצוה הם, ובכ״ז אינן דומות הזהירות הזריזות והנקיות עם המחשבה הנכונה שבקיום המצוה ע״י חכם לב, למעשה המצוה ע״י אדם פשוט. אך במעשה הפסח הזה, העידה התורה, שעשו כל ישראל ״כאשר צוה י׳ את משה ואהרן״ וכל ישראל עשו בשלמות, באשר נוסף על משמע אזנים ששמעו ממשה, גם מראה עינים באשר ״משה ואהרן כן עשו״. — ומה השבח שמשה ואהרן עשו גם כן? אדמה לאמר אף שבטוחים היו, שלא יהיה בהם הנגף: א) הלא י׳ צום להוציא את ישרץ ממצרים; ב) כי הלא, לא עליהם היתה, העבודה להטדר מתועבות מצרים ולהצרף. כי בקדושי עליון, לא נמצא כל שמץ וכל אבק. בכ״ז עשו את הפסח יחד את כל ישראל משלשה אלה: א) מי בא בסוד א׳? לבד הטעם הנגלה בכל מצוה, ישנו גם טעם נסתר לי׳ א׳ שבגללו טוב ויפה אף נכון ונחוץ, גם למו לקים המצוה; ב) למען לא יפרשו מן הצבור המקדשים שם י׳ ושומרים פקודיו בחרף נפש, ומלבד שיש בזה קדוש שם י׳ ברבים, עוד מבוא לשלום ורעות; ג) למען מהם יראו וכן יעשו כל ישראל.

כט ״**ויהי בחצי הלילה וי׳ הכה כל בכור בארץ מצרים וג׳**״ ו״במכלתא״ ״יוצרו חלקו וכ׳ ר׳ יהודה בן בתירא אומר היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו״ וב״ילקוט שמעוני״ ״דוד אומר חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך, על משפטים שהבאת על מצרים ועל צדקה שעשית עם אבותינו במצרים, שלא היה בידם מצות שיגאלו בהם נתת להם שתי מצות דם פסח ודם מילה״. — ולמעלה (יא) דרשו ב״מכלתא״ ״ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לי׳ — זה חפזון מצרים וכ׳ ר׳ יהושע אומר וכ׳ זה חפזון ישראל וכ׳ אבא חנן מש״ר אליעזר אומר זה חפזון שכינה ואע״פ שאין ראי׳ לדבר, זכר לדבר, קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות, יכול אף לעתיד לבא יהא חפזון, ת״ל כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הלך לפניכם י׳ ומאספכם א׳ ישראל״. — הנה דוד התבוננן ביציאת מצרים, בנקודת המשבר (קריזיס) ברגע חצות ליל החמשה עשר בחדש הראשון וראה כמה גבהו דרכי י׳ ורמו מחשבותיו, לערך גלגל קורות העולם ומלואו למקא מחשבותיו מראש — באחרית, בשעה קצובה מראש וברגע מוגבל מתחלה עד שלא יקדים ולא יאחר אף כהרף עין; ולהפך כמה נואלו מחשבות האדם, כמה לא ידע אנוש עתותיו ואין בידו טובו לאמר: עוד מועד נכון לי לעשות — להלאה (מב) דרשו במכלתא ״ליל שמורים הוא לי׳ להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה וג׳״ הוא הלילה שאמר הקב״ה לאברהם, בלילה הזה אני גואל את בניך, וכשהגיע הקץ לא עכבם אפילו כהרף עין. מלבד דקדוק רז״ל מכתוב זה, נראה כן מאשר כפעם בפעם נאמר ״**כחצי הלילה**״ ״**בחצי הלילה**״ בדיוק, כי הזמן היה מדוד ומנוי מראש ״קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר״ הוא קצב מראש עד כמה תכס

צלמות עלי תבך ומלואה, עד אנה תמשל ממשלת החשך בעולם, רהב ושטי כזב ישורו, מצרים ערות הארץ תלחץ ברגל גאוה את זרע אברהם אוהב י׳. הוא אמר לרשע כסל עד פה תבוא, עד חצות ליל חמשה עשר בחדש הראשון בשנת אלפים ארבע מאות ארבעים ושמונה ליצירת עולמו—ומנקודה התכונה בליל זה יגיה אור לישרים, לכך בני ישראל יהי׳ אור במושבותם והם ישאו אור י׳ בגאון להאיר לארץ ולדרים עלי׳, הנה כן בחצי הלילה ההוא, חצץ בין אופל הלילה לאור היום. אך י׳ „הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט״ לא השקיע ממשלת החשך, מצרים טרם נמלאה סאתה ולא העלה ממשכת האור, ישראל טרם זכה ארחו; רשעת מצרים נגולה כספר, בספר תורת י׳, מני אז קם מלך חדש במצרים עד הלילה ההוא שבא המועד בכושרות—להכות את מצרים מכה נצחת שהתרה עליה משה בתחלת בואו לפרעה, וכבר נחתו במצרים חצי א׳ המשפט בתשעת המכות הקודמות, ולו היה בפרעה בעבדיו ובכל מצרים אף צל צלה של יראת א׳ שלו נקם ושלם, בראותם את כל התכונה רבה, שישראל מכין עצמו לקרבן הפסח וכ׳ בשעה קצובה וקבועה; אז מפני ספק ספקא היה להם לקדם לשלח את בני ישראל למצער רגעים אחדים טרם בוא חצי הלילה; אך בעלי רהב ושטי כזב לא שמו לבבם לכל זה, הנה כן גברה רשעתם לדכא ענוי ארץ, עד כי סכנו גם נפשות בכוריהם, וכה גדלה כחשם ומרים בא׳ אמת ורעת רעתם את האדם.—וכן רק ברגע זה של חצות הלילה ההיא נתמלא סאת רשעתם, וכן קמה מחשבת י׳ מראש, וככל אשר הבטיח את אברהם אוהבו לפני ארבע מאות ושלשים שנה לשים קץ לממשלת זדון, קץ לאופל בחצי ליל חמשה עשר בניסן בשנה ההיא. אך ישראל הלא היה עוד ערום ועריה, ורבים מבניו נמשכו אחרי הרודים בם, ואיך יזכו לאור הבקר להאיר באור י׳ ישעו ואמתו, מני חצי ליל חצי אביב? עצת פלא א׳ גבור בזה, נחזה בתורת י׳ לאור נביא האמת „ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי״ (יחזקאל טו. ו) וכבאור חכמי האמת „דם פסח דם מילה״ (כריתות ט ורש״י שם) כי זאת היתה ראשית חטאת ישראל גם במצרים שרבים מהם „ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם״ וחטאה זו תוצאות משנה לה: מעל בי׳ ומעל בחברת ישראל, כי כל אשר התקדבו למצרים התרחקו מא׳ אמונה והתרחקו איש מאחיו ישראל, עזבו את האמת והשלום. אמנם לכ״ז גרמו הרבה שרי צוען בהעבידם את ישראל בפרך (ע׳ שמות א יג). אך כל עוד שלא תקנו מעותים אלה, קשה הי׳ לקום עצת צור ישראל צדיק וישר.—לכן הקדים לתת למו סמי מרפא: דם פסח ודם מילה. דם פסח היה להפרידם מזרע חם ולדבקם בא׳ חיים, והי׳ קול דמי הפסח עולה מעל בתי ישראל וקורא „שמע ישראל י׳ א׳ י׳ אחד״ הוא קרא לנו דרור מעבדות לעבדים ומעתה ועד עולם, עבדים נאמנים נהיה רק לאבינו מלכנו שבשמים ובארץ, לכן „כל בן נכר לא יאכל בו״. ודם המילה מלבד כי כורת בזה ברית אהבה בין הבן הרך הנמול לשמונה ובין האב שבשמים עד למסירת נפש על קדושת שמו ית׳ באהבה; עוד ברית אהבה הוא גם בין אח לאחיו ישראל, חותם ברית קדש על כל זרע אברהם, אות נאמן כי לא ערל בשר ולא ערל לב הוא, ודבוק הוא בכל לבבו אל עמו אשר יאהב סלה. הנה כן קול דמי המילה עולה וקורא „מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ״. ושני הדמים האלה יעידו ויגידו כעדים נאמנים כי ישראל כולו גוי אחד מוכן ומזומן לקדש שם י׳ אחד על כוס דמו כאשר עשו אז בהכינם לצאת ממצרים שני אלה בחרף נפש. — מחזה נפלא נחזה בשולמית: כאלו שני הפכים בתכונתו, אין כאיש ישראל החפץ בחיים גם כשהם מרים, החרד מאד לשלום בניו, הירא מפני נטף דם שלא יגרע מאחד מבניו, שלא יסבל צער מה. כל אשר לו יתן בעד נפשו ונפשות בניו, כל עברות שבתורה לבד משלש נדחות מפני פקוח נפש; ובכ״ז מוכן ומזומן כל איש ישראל למסר נפשו לממיתים על קדושת השם יתעלה ותורתו תתרומם, באהבה ובשמחה כפי אשר תלמדנו תורת א׳ חיים? — אך באמת תכונה נעלה אחת

היא

היא לשמר מכל משמר סגלת האדם נשמת חיים שבו „נשמה שבך החיה" ע"פ משפט תורת חיים. לכן בזמן שהתורה תורהו שהיתר הגיע לנשמתו לעלות אל עַל, לחיי נצח ימסרנה באהבה ובחדוה. — כאשר ישראל רד עם א' ועם קדושיו נאמן, לא נמצאו בו מאבדים עצמם לדעת, מלבד חומר עון רצח שמרה עליו כצנה וסתרה, חמדת החיים שהחזיקה בו „כלי חמדה" תורת חיים (ע' „מוסר ישראל" אבות ו) „כי הוא חייך וארך ימיך" (נצבים ל. כ) תעודה בחיים סגלה לארך ימים וחפץ בחיים. — והיה אם יאמר אדם תועה להלל מות גבורים מפני הקנאה התאוה והכבוד או כל אידיאה בוז יבוזו לו. הבה נתבוננה בין דם לדם: הדם ששופך הנער או הבער בגלל דבר בטל מביא מות נצח לו, המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא, כי השופך דם עצמו בחשבו כי השאול בית מנוס לו, מפני תלאות החיים יכפר בהשארת הנפש, בשכר ועונש ובתחית המתים, ומשפטו חרוץ, אין לו חלק לעה"ב (סנהדרין פ"ו) ותוגת מות על משפחתו, ואימת מות על כל בני חלוף. — והדם שזורק על קדוש שם א' חיים מביא חיי נצח חיי עדן להמוסר עצמו על קה"ש וחיים וברכה לעולם; נתבוננה למשל במות אחד מאראלי הקדש. במות ר' עקיבא, אם הי' מתרפס אז לפני טורנסרופוס, ומפני חרדת המות הזניח מהקהל קהלות ללמוד תורה, האם לא הי' מת אחרי זמן מה כאחד ממוגי לב, ועתה כמה הוד שבנצח יופיע על מותו שהביאו לחיי עולם בנעימות נצח, ועם זה הביא חיי עולם לכל ישרצ כולו, כי אם לא מסר הוא אז את נפשו על קה"ש, אז לא מסרו עצמם גם הקדושים והטהורים בספרד ובשאר ארצות תבל, והי' כבר שם ישראל נכחד מהעולם; אך באשר הי' ר' עקיבא מופת לכל ישראל והביא חיי עולם לעם עולם לכל זרע י צ ח ק (ע' ס"ב לז) וכן אז בהיות ישראל לגוי אחד חפשי בארץ ועבד לאביו שבשמים, אמר לו צורו וגואלו „ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך" דם פסח, דם מילה, דמים אלו לא דם התמצית שהנפש יוצאת בו, להפך — הם הגינו מדבר באופל יהלך אז ומקטב ישוד בכל תקופות החשך „ואמר לך בדמיך חיי" חיי הוד שבנצח — לפרט „ואמר לך בדמיך חיי" חיי תפארת עוז לכלל כולו. — ולו התעצלו ישראל מלעשות הפסח עד חצות הלילה, אז לא פסח י' על בתיהם, והי' גם בהם הנגף ויתרם נטמעו במצרים, ולא נתקים דבר י' „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". ולו זרזו עצמם המצרים להוציא את ישראל מסבלם רגע אחת קודם חצות, לא נתקים דבר י' „וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" אך „רבות מחשבות בלב איש ועצת י' היא תקום". מצרים לא חזרו מרשעם אף בעמדם על פתח גיהנם — „ויגבה י' צבאות במשפט" וישראל זרזו עצמם לעשות מצות י' בחרף נפש — „והא' הקדוש נקדש בצדקה". — הנה מדברי י' אז לאברהם וקיומו ע"י משה, בחצות ליל חצי האביב השכיל מלכנו החסיד לקמוד שלשה דברים נעלים ונשגבים בדעת י' וחובת האדם אליו: א) „מה גדלו מעשיך י' מאד עמקו מחשבותיך" לקים במעשה, במועד הנכון מאז במחשבה — „סוף מעשה במחשבה תחלה" ומזה תוצאות לאמונה שלמה ביעודיו ע"י נביאי האמת וצדק „אני י' בעתה אחישנה"; ב) כמה על האדם להזהר ולהזרז ל„סור מרע" ותולדותיו המרות, בעתו וטרם בא הפקידה, כי אחרי זמן הנועד מיוצר האדם, לא יכול עוד האדם לתקן מעותו, ומי יודע אם לא במעשה הרעה הלזו הקטנה בעיניו, לא תתמלא סאת רשעו, ואז ינעלו לפניו שערי תשובה; ג) וכמה על האדם להזרז ולמהר ל„עשה טוב" כי יירא שאולי אחרי זמן קט, יאחר המועד „ושמרתם את המצות, ר' יאשיה אומר אל תקרא כן אלא ושמרתם את המצות, כדרך שאין מחמיצים את המצה, כך אין מחמיצין את המצוה, אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד" (מכלתא בא יב. יז) כי מי יודע אולי רק ברגע ההיא יכול לקימנה ובזו יכריע את עצמו לזכות וינצל מכל רע ויברך בכל הטוב. ושלשת למודים אלה ידע האדם בכל עת ועונה, בכל מחשבה דבור ומעשה, כי „אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה". וזה דבר מלכנו ע"פ דבר הילקוט שהקדמנו „חשבתי

דרכי" כי אמנם על האדם לחשב דרכיו מראש ולא לעשות כל דבר וענין בפזיזות, כי לרב פעמים במהירות ובבהילות בלי חשבון ימוטו רגלי האדם, אך כל דרכי חשבתי מראש ובחנתים ע"פ משפטי התורה "ואשיבה רגלי אל עדותיך" ואחרי שבחנתי הרבר וחשבתיו למעשה הטוב, אז "חשתי ולא התמהמתי לשמר מצותיך" ולהפך אם ראיתי ע"פ תורת י' הדבר רע אז נזהרתי מאוד בזריזות "חבלי רשעים עודני" לעשות רעה, אך אנכי "תורתך לא שכחתי"; — כי כפעם בפעם נזכרתי, מאשר התבוננתי "חצות לילה אקום להידות לך על משפטי צדקך" (תהלים קיט) כדבר רז"ל שלמעלה "על המשפטים שהבאת על מצרים ועל צדקה שעשית עם אבותינו במצרים. שלא היה בידם מצות שיגאלו בהם ונתת להם שתי מצות דם פסח ודם מילה" מצרים לא זרזו עצמם לסור מרע, וישרץ זרזו עצמם לעשות טוב. - ובזה נשכילה להבין דעת קדושים ב"מכלתא" הנה צור ישראל, הזהיר את אבותינו פעמים אחדות, כי יאכלו את הפסח בחפזון, וחז"ל הבינו מסוד י' עליהם, על מה הורה החפזון ההוא: חכמים אומרים "זה חפזון מצרים" להורות כי חפזונם היה לאחר זמן, ה"כ נאמר.

ל "ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים" הם שכבו סרוחים על מטותיהם בלי כל פחד ממשפט י', אך קמו, באשר "ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת" כבר נעשה המשפט כבר אחרו המועד. אז נתנו אל לבם על מה היתה כזאת.

לא "ויקרא למשה ולאהרן לילה" חפזון מצרים, אך אחר הזמן המוגבל מראש "ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את י' כדברכם" עבר המועד, ומזה ידע האדם להזרז לסור מרע, ל"ברח מן העברה". - ר' יהושע אומר "זה חפזון ישראל" הנה כן באמת, נחפז ישראל לעשות מהר דבר י' בעוד מועד, מזה ידע האדם להחיש לעשות טוב, בעוד הוא מוצא ומצוי לפניו "הוה רץ למצוה" אבא חנן משר אלעזר אומר "זה חפזון שכינה" צופה מראשית אחרית, גוזר ומקים, החיש דברו, לקים יעודיו. גדל העצה ורב העלילה. בעצה ותחבלה. הוציא לאור משפט בצדק ויושר באותו זמן המוגבל מראש. — וגמר התנא דרשתו "יכול אף לעתיד לבא יהא חפזון ת"ל כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו - כי הולך לפניכם י' ומאספכם א' ישראל". — היציאה ממצרים היתה בחפזון, שלא להטמע במצרים, וההליכה היתה במנוסה לקבל אש דת מסיני בקדש. והביאו לנו רב טובה, אך גם אי נעימות, כי ע"י המהירות אז, עלינו לרבוץ בבוץ בנכר, עוד עתה. אך בבוא מועד בכושרות לע"ל לא בחפזון נצא, לא נירא עוד מטמיעה בגוים, כי תורת י' חרותה על לוח לבנו, ולא ננוס עוד לקבל התורה, כי היא אתנו מאז. — וחזיון נפלא נחזה בין עבדי י' לעבדי הזמן. כמה עמלים חכמי העמים ומושליהם ללמד ולהשכיל את כל ילדי עם ועם, כמה זהב וכסף יפזרו, ובכל זאת, רבים בהם שלא ידעו כתב ולשון; וישראל המורדף בלי חשך, אשר להפך, כמה יעמלו צריו ומנדיו, לבטל תורה מישרץ. יאמר עליו "כל בניך למודי י'" אם רב ואם מעט, לכן נאמר לע"ל בגאולה הנצחית "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו - כי הולך לפניכם י'" ואל לכם לנוס המדברה לקבל תורה ומצות, אתכם הנה "ומאספכם א' ישראל" ואל לכם לצאת בחפזון מיראה מטמיעה בעמים. כי המאסף לכל המחנות א' ישראל שלכל איש ואיש בישרץ, חלק בא' ישראל. - ומעתה נשכילה ע"ד ה"מכלתא" "ויהי בחצי הלילה וי' הכה כל בכור וג'" למה דיקה התורה לספר "בחצי הלילה"? ומי יודע נקודת חצי הלילה? השיבו חכמים "יוצרו חלקו" הוא ידע לחלקו, מאז הראה זה במוחש לאברהם אבינו "ויחלק עליהם לילה וג' (לך יד, ט) ובמדרש רבה שם, ורבנן אמרי יוצרו חלקו" [ע"ש ב"סגלת ישראל"] וע"ז נאמר עתה "כחצות הלילה" (למעלה יא, ד) כמו חצות הלילה אז... — "ר' יהודה בן בתירא אומר היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו" הוא השם קץ לחשך ולכל תכלית הוא חוקר, הוא מדד עולמו לשעותיו ועתותיו, וגזר מראש, כי עד - חצות

ליל פסח, יעש התבל ומלואה בחשך מצרים, שהיתה גברת ממלכות וממנה יצא אגרוף רשע וימלא כל הארץ מוטה. ומני חצות ליל זה יזרח אור לישרים ויבא צדק עולמים „עם זו יצרתי לי תהלתי לספר" „ממלכת כהנים וגוי קדוש". — ובזה אפשר לפרש, דבר נשיאנו „רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח, מצה ומרור וכו'" (פסחים פ"י) הוא היה רגיל לאמר תמיד, דבריו המסולאים בפז, כי בהם חזות הכל, ככל אשר חזה, ראש בית אביו, דוד מלכנו, ביציאת מצרים, כן חזה הוא במצות שבראש מועדנו זה. — „הפסח" יורנו על „חפזון שכינה" - „ע"ש שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים" למען קים דברו לשום קץ לחשך, בחצי ליל זה. — וזה מקור אמונה מוצקה ביעודי ה', „אני ה' בעתה אחישנה". — „המצה" תלמדנו על „חפזון ישראל"—„ע"ש שנגאלו אבותינו ממצרים" סמל חפזון ישראל שלא נתחמצו.—ומזה למוד נשגב להזרז לעשות הטוב והישר „לרוץ למצוה". — „המרור" יזכרנו „חפזון מצרים" — „ע"ש שמררו המצרים את חיי אבותינו" וחפזונם להוציא את ישראל מסבלם, היה כבר אחר הזמן ונאשמו. — למוד נחוץ להזרז לסור מרע „לברח מעברה" (ע' למעלה שמות ד, ב—ט; יארא ו, ה; בא יב, כז)

לה „ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת" אף כי היה נכון לעשות כן טרם מעשה הפסח. בכ"ז נזכר מקודם על מצות הפסח (כח) „וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו" באשר שחביבה היתה עליהם מצות הפסח ושאפו לעשותה, מחשבה טובה מצטרפה למעשה, וכדרשת המכלתא שם „וילכו ויעשו ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה, ויעשו, וכי כבר עשו, אלא משקבלו עליהם לעשות, מעלה עליהם כאלו עשו". — והשאלה ממצרים באחרונה, באשר עשו כן בלי תשוקה יתרה (ע' למעלה יא, א). — ולא נאמר בזה כבפסח - „כאשר צוה ה' וגו' כן עשו" כי לא עשו זה בדיוק ובזריזות כהפסח מתוך החביבות ומאשר למדו ממעשה משה ואהרן בקרבנותיהם.

לו „וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים" „א"ר אמי מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן; ור"ש לקיש אמר כמצולה שאין בה דגים" (ברכות ט) רז"ל הורנו בזה, כי בזת מצרים, מלבד שהיתה לטובת ישראל היתה ג"כ להצלת מצרים מרעה; — ר' אמי אמר כי בכסף העונה את הכל, יכלו המצרים לקנות לבות הנפתים אלימו להגדיל רעה ולהאדירה, ועתה כאשר אין כסף לאדונים אלה, הפח נשבר ואנחנו נמלטנו, נשארה מצרים „כמצודה שאין בה דגן" לרמות לב הצפור לשכן עליה ולהלכד... — ר"ל אמר כי בעשרם ורהבם, דכאו המצרים, חית ענים מני ארץ, ועתה באבדן עשרם, נשארה מצרים „כמצולה שאין בה דגים" (וע' „לבני ישראל" ב, כב).

לח „וגם ערב רב עלה אתם וגו" בישראל נאמר מקודם „ויסעו" ממקום למקום במישור. כי הם אשר גברו מני אז לאמונה, לא נשתקעו בבוץ תועבת מצרים. אך בערב רב נאמר „עלה" כי הוא עלה ממעמקי ההלאה והזוהמה, טומאת מצרים, לרום המעלה כאשר נספח על ישראל.

מא „ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים" כי מיום ההוא שבו נהיה ישרא לגוי חפשי, משוחרר מעבדות לעבדים. נהיה לצבא ה' „אני עבדך בן אמתך" — (מאז) „פתחת למוסרי" (תהלים קטז) — מרוכסי בני אדם.—עוד זאת שהיו צבאות ה' עבדיו, שע"י קים ה' יעודיו לאברהם, —זה יתר מארבע מאות שנה.

מב „ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדרתם" אמנם יצא ישראל ממצרים, אך ביום, ובכ"ז פעולת הלילה

הלילה שקדמתו היתה נשגבה, כי בו בא העולם כולו למשבר, ברגע חצות הלילה, נחתך גורלו, אם ישראל יפול כנפל אשת בל חזה שמש, ואז ישת חשך על כל העולם ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער... ואם ישראל ימלט גוי איתן חי וקים ישא אור י׳ להאיר על כל העולם כולו בצדק ומשפט בחסד וברחמים; ואמנם ע״י זבח הפסח ובריח המילה נתקימה מחשבת י׳ מאז. וכן היה ליל הפסח „ליל שמרים הוא ל׳״ שמור מאז הבטיח לאברהם „להוציאם מארץ מצרים״ ומזה תוצאות, כי מעתה „הוא הלילה הזה לי׳ שמרים לכל בני ישראל לדרתם״ וכן יהיה מאז ועד עולם לליל שמרים — מסוגל לגאולה וישועה.

מצוה יג (ל״ת ו).

מג „ויאמר י׳ אל משה ואהרן זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו״ נ ע ש ה—המצוה: להזהר שלא יאכל ישרא מתנכר לי׳, מבשר קרבן הפסח. נוהגת בזמן המקדש, בירושלם, בזכר ונקבה. — „המאכיל כזית מן הפסח וכ׳ למומר לעבודה זרה או לגר תושב או לשכיר, ה״ז עובר בלא תעשה, ואינו לוקה, אבל מכין אותו מכת מרדות, ובן נכר האמור בתורה, זה העובד אל נכר וכ״״ (רמב״ם, קרבן פסח, ט, ז) - וב„חנוך״ „ואין בו מלקות, לפי שאין בו מעשה״. והעיר ב„מנחת חנוך״ „אמאי לא נימא דהמומר עצמו מוזהר ע״ז, אף דאינו ציית מ״מ מוזהר על כל התורה? — ומנ״ל דהמאכיל מוזהר ע״ז — והנה כלאו הזה כאן, דהמאכיל מוזהר, מצינו כיוצא בו ביבמות דאסור להאכיל בידים דבר איסור לקטן, משום לא תאכלום לא תאכילום. וער״מ פ״ז מהמ״א וכ׳ ושם אינו מביא בלהדיא דאינו לוקה וכ׳ וראיתי להפרי מגדים שמ״ז בט״ז כתב דמאכיל קטן לוקה לשיטת הר״מ בכל איסורין, ובאמת לא עדיף מלאו זה דמבואר כאן דאינו לוקה וכ׳? ומצאתי בס׳ מגלת ספר וכ׳ הקשה על הכ״מ מדברי הר״מ פ״י מכלאים, המלביש חברו כלאים לוקים המלביש וע״ש בר״מ דקרינן ביה לא תלביש, חזינן דאף שאינו מפורש בהדיא, אלא מדרשה לוקין? — ואמאי לא הוה מעשה אם מאכילו בידים שתחב לחברו בבית הבליעה וכ׳?״ — ואמרתי בעניי להשיב כל אלה, אחרי ההתבוננות בלשון הכתוב „כל בן נכר לא יאכל בו״ אי אפשר לאמר שהתורה תזהיר את האוכל וגם תתרהו למלקות, כי הלא בכלל לאו זה גם נכרי גמור, שאינו מוזהר לשמוע דברי התורה, רק שבע מצותיו, ואינו בעונש מלקות, אם כן נראה כי התורה צותה רק לנו בני ישראל שנזהר שלא יאכל בן נכר מפסחנו וא״כ גם אם איש ישראל שעבד לאל נכר אכל, אזהרת הלאו על המאכיל היא; ובכ״ז לו חשבה התורה להעניש את הישרא המאכיל במלקות, אז הביעה בפרוש „כל בן נכר לא תאכיל״ וכתבה „לא יאכל״ אין זאת כי אין עונש מלקות למאכיל רק מוזהר הוא שיזהר שלא יאכל בן נכר מהפסח. וה״ה דבר ה„כסף נשנה״ „ואע״ג דלא כתיב אלא כל בן נכר לא יאכל בו וג׳ משמע לרבינו דלאו לד דהו מזהיר דעכו״ם לא חיישי למאי דאזהיר קרא אלא לישראל מזהיר שלא יאכילום וקרי ביה לא יאכילו, ומ״מ כיון דלא כתיב בהדיא לא תאכילום אין לוקין עליו״. ועתה נשיבה על שאלות ה„מנחת חנוך״ על סדרן א) למה לא נאמר דהמומר עצמו מוזהר ע״ז? הלא בלאו הזה נכלל גם נכרי גמור ולא יתכן לאמר שהתורה הזהירה את הנכרי שלא יאכל ולכן גם את ישראל המומר לא הזהירה ע״ז. ב) מנין דהמאכיל מוזהר? באשר שאי אפשר לפרש האזהרה על האוכל נפרשה על המאכיל. ג) מדוע במאכיל איסור לקטן עלה על דעת ה„פרי מגדים״ לחייבו במלקות מ״ש ממאכיל פסח לבן נכר? שונה ושונה שם למדו מהכתובים „לא תאכלום כי שקץ הם להזהיר גדולים על הקטנים״ „כל נפש מכם לא תאכל דם להזהיר גדולים על הקטנים״ וכדומה אך כל מבין עם תלמיד, הלא יודה, כי גם הגדולים בכלל איסור אכילת שרצים ודם וכדומה. א״כ יש מלקות בלאוים אלו לגדול האוכל. לכן יש מלקות גם לגדול המאכיל את הקטן; אך בזה האיסור רק להאכיל

להאכיל את הבן נכר, כי איש ישרץ העובד לא׳ אמת, בעצמו, הלא מצוה הוא לאכל מהפסח. והתורה הביעה בלשון „לא יאכל״ אין זאת, כי אין כל מלקות בלאו זה. — ד) וקושית בעל „מגלת ספר״ מדוע חיב הרמב״ם מלקות למלביש את חברו כלאים? מיושבת ג״כ בזה, ששם נאמר „לא תלבש שעטנז״ „וקרינן לא תלביש״ כשם שהמלביש את עצמו חיב מלקות, כן המלביש את חברו חיב. — וכן נחזה בטומאת כהנים „שהמטמא במזיד את הכהן שהיה שוגג, לוקה המטמא״ (רמב״ם, אבל ג, ה) כאשר נאמר „ואמרת אלהם לנפש לא יטמא״ אזהרה למטמאים ונטמאים. וכשם שהמטמא את עצמו חיב כן המטמא את חברו — כשחברו שוגג, חיב; ה) ושאלת ה„מנחת חנוך״ למה חשב רבינו בעל „החנוך״ אזהרה זו ללאו שאין בו מעשה, הלא אפשר בו מעשה במאכיל בידים? — לו נאמר בפרוש, כל כן נכר לא תאכילו, הוה שפיר לאו שיש בו מעשה, אבל במנעה התורה, להביע בלשון הוה, נראה, כי עיקר המצוה הוא כי נהיה נזהרים, ש„כל בן נכר לא יאכל בו״ ואכילתו הוא, לא תחשב לנו למעשה.

ו נ ש מ ע מהמצוה: „אנא י׳ כי אני עבדך וג׳ פתחת למוסרי״ לי נאה החופש אך לעבדי הזמן — למה למו החופש להם נאה העבדות לבן רשע יאמר „אלו היה שם לא היה נגאל״ ו„כל הפורק מעליו עול תורה נותנים עליו עול מלכות ועול ד״א״ כי האדם ההולך שובב בלי מורא מלכות שמים גם בלי מורא מבשר ודם רע לו ורע לעולם כי יריע וישחית בדעתו ושכלו, עוד יותר מפריץ חיות וכן לא יהין הבן הנכר לאכל מבשר הפסח סמל החרות מאדם וההשתעבדות לאדון עולם (ע׳ למעלה מצוה ו) והאזהרה על המאכיל „אל תתחבר לרשע״ פן תכשל ע״י ואשמת. וכבר סמכו רז״ל למצוה זו הכתוב „לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר״ (משלי יד) (מדרש רבה) הלב היודע רפיונו וחלשתו, והמבין את הרעה אשר תוכל לבוא עליו מחברה רעה, ישמר מאד כי בשמחתו לא יתערב זר כי התערובת תהפך השמחה ליגון והחרות לעבדות, עבד עבדים להבלי הזמן שאחריתם תוגה. ומה נעים לפי זה חנוך הכתוב אחריו „בית רשעים ישמד ואהל ישרים יפריח״ המצרים וכל המצרים לישראל כאשר יפרד ישרץ מהם אף כי בנו ב י ת ם כמו רמים ישמד וכמו שראינו בקורות עולם ממצרים ועד הנה ועוד נחזה; ו א ה ל ישרים, ישרץ שנפרד מהם ודבק בא׳ חיים, אף אם בראשונה יראה כ א ה ל דל יפריח וישגשג (ע׳ „לבני ישראל״ ב׳ כב). „ד׳א יהי לבי תמים בחקיך, זה חקת הפסח וחקת הפרה האדומה, למה ששניהם דומים זה לזה, בזה נאמר זאת חקת הפסח ובזה נאמר זאת חקת התורה ואי אתה יודע איזו חוקה גדולה מזו, משל לשתי מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת, נראות שוות, מי גדולה מזו, אותה שחברתה מלוה אותה עד ביתה והולכת אחריה, כך בפסח נאמר חקה ובפרה וכ׳ ומי גדולה הפרה שאוכלי פסח צריכין לה וכ׳ הוי זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו״ (מדרש רבה) הן חק ה„פסח״ הוא חק יסודי בחברת האדם שחרור האדם מן האדם הרודה בו בגובה לבבו, וגם חק ה„פרה״ הוא חוק יסודי, באדם עצמו: שחרור מן הרהב והגאוה שבחובו שישורו עליו. (כי במות האדם יטמא יותר, מכל החי ורק באפר הפרה יטהר הנוגע בו להשיח גבהות האדם כנודע מדרשות רז״ל על עץ ארז אזוב ושני תולעת המושלכים בשרפת הפרה שמאפרם יחד יוזה על הנוגע במת להראות כי אדם אפר דם מרה הוא ואל לו להתגאות) (ע׳ למעלה וירא יח כז) לכן תקרא חקת ה ת ו ר ה. כי חקה זו נוגעת להחזקת כל התורה ולכן חקת הפרה גדולה מחקת הפסח כי מה תועיל לאדם החופשה מן חחוץ, אם בתוכו פנימה אסור הוא במלכודת הגאוה והזדון וכמו שע״פ מ ע ש ה ה מ צ ו ה. הטמא לא יאכל מפסח טרם נטהר באפר הפרה; כ ן מ ש מ ע ת ה ת ו ר ה ממנה שלא יתענג האדם על החרות מן האדם טרם נשתחרר מן הרהב שבקרבו; וזאת סמכו על מליצת התורה „זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו״ והאיש אשר יצרו הרע שורר בו הלא כבן נכר יחשב „א״ר אבין וכ׳ לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע״ (שבת קה).

מצוה יד (ל״ת ז).

מה „תושב ושכיר לא יאכל בו״

נ ע ש ה — המצוה: להזהר שלא יאכל נכרי אף גר תושב מבשר קרבן הפסח. נוהגת בזמן מקדשנו בירושלים בזכר ונקבה. — „המאכיל כזית מן הפסח וכ׳ למומר לע״ז או לגר תושב או לשכיר, הרי זה עובר בל״ת ואינו לוקה וכ׳ ובן נכר האמור בתורה זה העובד אל נכר ואין מאכילים ממנו לנכרי אפילו לגר תושב או שכיר שנא׳ תושב ושכיר לא יאכל בו״ (רמב״ם, קרבן פסח פ, ז) וכן הואיל משה באר להלכה ככל אשר העלה מן המכלתא ותלמודנו (יבמות ע) ש„בן נכר״ האמור בתורה (מג׳ מצוה יג) זה העובד אל נכר אף שהוא מזרע ישראל „ותושב ושכיר״ האמור בזה הוא נכרי, אף שאינו עובד ע״ז. — והקשה ב„מנחת חנוך״ ממה שגרסינן „ההוא ארמאה דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלים וכ׳ בדקו בתריה ואשכחוהו דארמאה הוא וקטלוהו וכ״ (זבחים ד) ולמה המיתהו הלא הוא לא הוזהר ע״ז (כמבואר הטב בזה במצוה הקודמת)? ותרץ לדעת רש״י וכ׳ דקדשים קלים אחר שחיטה, אפילו חלק הבעלים ג״כ הוה ממון גבוה וכ׳ א״כ נראה דגוי אוכל קדשים קלים או פסח עובר ג״כ על גזל, כי בן נח מצוה על גזל מה לי גזל הדיוט או גבוה וכ׳ וחיב מיתה על הגזל אפילו בפחות משוה פרוטה״ וישובו אינו מישב הלב: א) הלא הוא בעצמו אמר במצוה יג׳ דשיטת התוספת דקדשים קלים לאחר שחיטה, חלק הבעלים הם שלהם, דאינו ממון גבוה וכ׳ וכן מטין דברי הרמב״ם וכ״ א״כ לא גזל ההוא ארמאה ממון גבוה?. ב) אפשר שבפסח גם לרש״י הוה ממון בעלים (ע׳ פסחים צ)? ג) ועל כולם איפה מצאנו אף בישראל שיתחיב גם בגזל הקדש, במזיד? שאלת רבא „הרי עלי עולה והפריש שור ובא אחר וגנב, מי פטר גנב נפשיה בכבש וכ״ (בבא קמא עח) פרש״י „דאתשלומים דבעלים מחיב והרי הוציאו ידי נדרו ואפסידא דהקדש מפטר דמבית האיש כתיב ולא הקדש״ וכן כתבו בתוספת „שור רעהו וכ׳ דכולהו נזקין פטורים בהקדש כדמוכח בירושלמי בריש הניזקין דקאמר התם במה אנן קיימינן אי בהכשר נזיקין הא תנינא שור רעהו ולא שור של הקדש, ואי בנזקי גופו הא תני ר׳ חייא נזקין להדיוט ואין נזקין להקדש וכ״ (בבא קמא ו) ולמה זה חיב הארמי ההוא את נפשו על עון זה? אמנם הרמב״ם (גנבה ב א) סובר שגונב מן ההקדש חיב לשלם את הקרן. אמנם נכרי אינו חיב מיתה בגזל הקדש. נראה ממה ש„ת״ר הסך בשמן המשחה וכ׳ לעכו״ם פטור וכ׳ כל שישנו בסך ישנו בבל ייסך, וכל שאינו בסך אינו בבל ייסך״ (כריתות ו) הרי נראה שעכו״ם פטור בסוכו משמן המשחה אף מגזל (ע׳ יתרון האיר על משניות שם)—לכן אמרתי בעניי, כי אמנם בשר הפסח ממון בעלים הוא והארמי חיב את נפשו באשר גזל את ישראל, אם מנוהו על הפסח בלי כל מחיר, הלא גזל גמור הוא, מאכלו שאכל בתרמית השיג; ואם גם שלם מכספו בעד חלקו—חמס הוא כי לו ידעו שנכרי הוא לא מנוהו על פסחם בעד כל הון והוא כחמסן דיהיב דמי (בבא קמא סב) מה לי אם באגרוף רשע הכריחם לזה, ומה אם במרמה וכחש חמסן הוא וחיב את נפשו. ועוד כיון דרק אדעתא דהכי שהוא ישראל נתנו לו חלק ומאשר נמצא שהוא נכרי בטלה המתנה או המכירה ומה שאכל היה גזל.—ובזה אפשר לישב דבר הרמב״ם ז״ל „ועוד יש שם רשעים שהם פסולים לעדות וכ׳ כגון הגנבים והחמסנים וכ״ (רמב״ם, עדות יד) משמע מזה שחמסן פסול מן התורה (ע׳ בכסף משנה) ואח״כ יאמר שמה „וכן כל העובר על גזל של דבריהם ה״ה פסול מדבריהם כיצד החמסנים והם הלוקחים קרקע או מטלטלין שלא ברצון הבעלים אע״פ שנותנים הדמים הרי אלו פסולים מדבריהם״ הלא נחזה כי חמסן פסול רק מדרבנן? וכן אדמה לאמר; כי החמסן הנותן דמים ולוקח החפץ בגלוי למרות הבעלים פסול רק מדרבנן שאפשר כי באשר קבל הדמים גמר ומקנה לו; אך החמסן הבא בכחש ומרמה בשקר ואונאה אף כי נתן דמים פסול מן התורה, כי לו ידע בעל החפץ אמתת הדבר לא הניח בעד כל הון, חפצו בידי החמסן ולכן בראשונה, חמסנים לגנבים

לגנבים כי החמסנים אלו קנו בגנבת הדעת.

ו נ ש מ ע מהמצוה הזו, ככל אשר שמענו מהמצוה הקודמת.

מצוה טו (ל"ת ח).

מו „בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה"

נ ע ש ה – המצוה: שלא להוציא מבשר הפסח חוץ לחבורה, נוהגת בזמן הבית בירושלים בזו"נ.

„יש שובר אחר שובר אין מוציא אחר מוציא" (ירושלמי, פסחים ז יג). – ב„תולדות אדם" הובא בשם הגמ"ר זלמן זצ"ל בואלאזין דבר נחמד: שהלכות אלו נלמדו מלשון הכתוב „לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו" „הוציא" בלשון יחיד „תשברו" בלשון רבים. ענונתו תרבני לאמר ע"ז כי חדודו קודם ללבונו שהשנוי בכתוב הוא על הפועלים „תוציא תשברו" ולא על הפעולות. שלדבר הירושלמי אפשר להתחיב בשבירה על שתי פעולות, ובהוצאה רק על פעולה אחת. – ובעניי אדמה שדבר הירושלמי פשוט, שבירה אפשר פעמים בעצם אחד, אך לא כן הוצאה, מטעם שאמרו שם „או הדא אמרה כיון שהוציאו פסלו" (טעם זה הביא הרמב"ם— קרבן פסחים ט ב) ודבר השנוי בכתוב, מלשון יחיד ללשון רבים. אדמה לאמר כי יורנו שתי הלכות: א) „נמנו על הפסח, הוציא אחד כזית חיב, שנים שלשה פטורים, מפני שבני חבורתם רואין להמשך אצלן, אלא שהן עוברים בעשה וכו' שמעון זפילו בעשה אינן עוברים" (ירושלמי שם למעלה) ולכן נאמר בדיוק: „לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה" אך יחיד שהוציא חיב; „ועצם לא תשברו בו" אף רבים חיבים. ב) א"ר אמי המוציא בשר פסח מחבורה לחבורה אינו חיב עד שיניח הוצאה כתיב ביה כשבת, מה שבת עד דעביד עקירה והנחה וכו'" (פסחים פה) ומינה שכמו בשבת אם הוציאו שנים פטורים, אף בפסח שנים שהוציאו פטורים, לכן נאמר „לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה" יחיד „ועצם לא תשברו בו" אף רבים כי לזאת לא מצאנו הקש לשבת כי לא נאמרה בשבת שבירה בפרוש.

ו נ ש מ ע מהמצוה: האף אמנם חרות האדם מן האדם טוב ונעים מאד, בכ"ז בל ישתובב האדם הבן חורים כעיר פרא הולך שובב שאין לו בית יאין לו חברה. אולת חפשיות זו תהרס כל מוסדות המשפחה החברה והעם. כל אשיות תבל ימוטו. אך לא כן האדם המשכיל החפשי משעבוד לזרים משועבד הוא לביתו ישב בצלו וישמר על משמ. וכן ישמר חוקי החברה הטובה שחוברו יחד להתהלך יחד עם א' ואנשים במשרים, כי רק „לתאוה יבקש נפרד" לכן בהתענג איש ישראל על נועם י', באכלו מבשר הפסח, סמל החרות, רק בבית אחד יאכל לא יוציאו מן הבית ולא יוציאו חוץ לחברה.

מצוה טז (ל"ת ט).

נו „ועצם לא תשברו בו"

נ ע ש ה – המצוה: שלא לשבר עצם בקרבן הפסח. נוהגת בזמן המקדש בירושלים בזו"נ.

„השובר את העצם בפסח הטהור, הרי זה לוקה ארבעים" (פסחים פ) „מקשים העולם, מנ"ל דעצם לא תשברו בו, הוא איסור לאו, דלמא קמ"ל דאין צריך לשבור וע' בצאן קדשים ובשער המלך, ותרצו דא"כ היכי מידרש, בו ולא בפסול, כיון שאין בו איסור כלל, ולדידי מע"קרא לק"מ דאי ס"ד דאין איסור לשבור רק קמ"ל דא"צ לשבור עצם של מוח לבדק אם ניקב הקרום, דאם איתא דליכא איסורא בשבירה בודאי חיב לשבר עצם שיש בו מוח ולקים מ"ע דאכילת פסח, וגם שלא יבואו קדשים לידי פסול, שיצטרך שרפה משום המוח שבו" (הגהת מלוא הרועים שם) – ובעניי שגבו ממני ישוביהם, הספרים צאן קדשים ושער המלך אין לי עתה, איך הדברים שהעתיק מהם נפלאו „דא"כ היכי מדרש בו ולא בפסול" מי יכריחנו לדרשה זו? ואם משום יתרון המלה „בו"

הלא

הלא דרשו ב„מכלתא" „בו ולא בשאר קדשים" ויתכן לפי קושית העולם „ועצם לא תשברו בו בפסח ולא בשאר קדשים" והסברא מחיבת כזאת, בפסח הנאכל בחפזון, פטרה התורה מבדיקה ולא בשאר קדשים? וישוב בעל מלוא הרועים בכבודו ובעצמו לא אבין ג"כ. אמנם אפשר כי התורה פטרה בפרוש בפסח הנאכל בחפזון מלשבור העצם, למען בדק בקרום של מוח ולמען אכול את המוח? ואדמה בעניי לישב כי לו אמרה תורתנו אך לפטרנו משבירת העצם ולא לאסרנו מזאת - למה כפלה מצותה גם בפסח ראשון גם בפסח שני? הלא נאמר בשני „ככל חוקת הפסח יעשו אותו" (בהעלותך ט) ולמה אמרה גם בו „ועצם לא ישברו בו" אין זאת כי במצוה זו אסרה עלינו שבירת עצם והכפל בא כדבר רז"ל „אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח" (פסחים פה) ואין לאמר כי כפלה זאת למען שלא נטעה לאמר בפסח מצרים שנאכל בחפזון פטרתנו מזאת, אך לא בפסח שני, כי הלא גם הפסח לדורות אין נאכל בחפזון, ובכ"ז יש בו דין שבירת עצמות מדרשת „ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה, שיהו כל עבודות חדש זה כזה" (שם צו) — ובזה אפשר לישב תמיהת הריב"א בתוספת (שם) אבל אתה שובר בפסח דורות אמר קרא ועבדת, תימה לריב"א אמאי אצטריך להכי ועבדת הא כיון דכתוב בפסח שני ועצם לא ישברו בו, כל שכן בראשון" ולדברינו עולה יפה, כי לו לא למדנו מן „ועבדת" על פסח דורות היינו טועים לאמר כי התורה אמרה רק לפטרנו משבירת העצם, וכפלה בפסח שני, הגם שאין בו חפזון, אבל עתה שנלמד מן „ועבדת" על פסח דורות שבו ג"כ אין חפזון—למה כפלה בפסח שני—אין זאת כי אם התורה אסרה עלינו שבירת העצם ולא נטעה לומר שאך עצם שאין בו מוח אסור אך אם יש בו מוח נכון הדבר כפלה בפסח שני ללמדנו „אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח".

ונשמע מהמצוה: כי יזהר האדם המשכיל בהתענגו על החופש והדרור, שלא לפרץ גדרי עולם: דרך הארץ ומנהג נקיי הדעת, לשבר גרם להתעדן על המוח שבתוכו וכן יסתפק עצמו לכלכלתו במה שימציא לו הזן את הכל ע"י אומנת נקיה וקלה ולא לחפש אחרי מותרות ולחפר אותמו במטמונות.

מז „כל עדת ישראל יעשו אותו" ותרגם יב"ע „כל כנשתא דישראל מתערבין דין עם דין גניסא עם גניסתא אוחרי למעבד יתיה" וכן פסק הרמב"ם (קרבן פסח ב ג) „יחיד ששחט את הפסח לעצמו כשר וכ' ומשתדלין שלא ישחט לכתחלה על יחיד שנאמר יעשו אתו" כי גאות ישראל נכונה כשיעשו כולם אגודה אחת לעשות רצון צור ישראל וגואלו.

מצוה יז (ל"ת י).

מח „וכי יגור אתך גר ועשה פסח לי' המוללו כל זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל בו"

נעשה — המצוה: שלא יאכל ערל מבשר הפסח ולא מי שיש לו בן או עבד ערל. נוהגת בזמן מקדשנו, בירושלים בזכר ונקבה. — „כשם שמילת עצמו מעכבתו מלעשות פסח, כן מילת בניו הקטנים ומילת כל עבדיו בין גדולים ובין קטנים מעכבת אותו וכ'" (רמב"ם קרבן פסח ה ה). — משמע מדבריו ז"ל, שמילת בניו הגדולים אינה מעכבת; מקור לדבריו נראה, מדבר הירושלמי (במות ח ג) „ר' אבהו ור' אלעזר בש"ר הושעיה וכל עבד איש מקנת כסף עבדך איש את מוהלו על כרחו בנך איש אין את מוהלו על כרחו" וכפרוש ה„קרבן העדה" „בנך שהוא גדול והיה לאיש אין אתה מחויב למול בע"כ, אלא העונש חל על הבן ואינו מעכב האב לאכול פסחו" (וע"ש בשירי קרבן עין בתלמודנו יבמות מח) כנראה שהרמב"ם ז"ל סובר שגם הערל מאשר מתו אחיו מחמת מילה, אסור בפסח, מדלא חלק בין ערל לערל; וכעין ראי' לדבר, ממה שכתב אח"ז „הקטן אין מילת עבדיו וכ' מעכבתו מלהמנות על הפסח שנ' וכל עבד איש להוציא את הקטן" ואם הי' סברא לערל מאונס לאכל בפסח, ל"ל קרא בקטן שאין מילת עבדיו מעכבתו, אין לך אונס ממנו חסרון דעת

ומצוה

מצוה ומפקד, אונס גמור הוא—וכן שיטת רש"י (זבחים צו ובכ"מ ו"החינוך") אך התוספת (זבחים כב) כתב "ערל, מפרש רבינו שלמה בכ"מ שמתו אחיו מחמת מילה ורבינו תם מפרש דמומר לערלות, וקרי ליה לבו לשמים לפי שאינו עושה אלא מדאגת צער המילה" וכתב ב"מעין החכמה" דבאכילת פסח, גם ו"ת מודה (ע"ש מה שישב דבר התוספת חגיגה ד שמשמע שם לא כו) — ואמנם אפשר להביא ראי' ממשמעות הכתובים: בפסח נאמר "וכל ערל לא יאכל בו" כל, אף משום אונס גדול לא יאכל בו; אך ערל שפסול לעבודה נלמד מהמסורה שנמסר לנו ונכתבה על הספר (יחזקל מד) כל בן נכר ערל לב; וערל בשר לא יבא אל מקדשי" לא נאמר כל על ערל, והוקש לערל לב שמורה שאין אונס במו—משמע מדברי הרמב"ם ז"ל שאך לקטן אין מילת עבדיו מעכבתו מלהמנות על הפסח אך לאשה מילת עבדיה מעכבת וכן אמנם מוכח מדבר תלמודנו בשאלו "עבד איש ולא עבד אשה" (במית מח) ויותר מזה נראה מדברי רש"י ז"ל שאף מילת בניה מעכבתה, על דבר תלמודנו "רבא אמר כגון שהיו אביו ואמו חבושים בבית האסורים" פרש"י "ומצות מילה מוטלת עליהם ולא על אחרים וכו'" (שם עא ועיש בחדושי מהרש"א ז"ל) ולפ"ז אפשר לישב קושית התוספת על מה שגרסינן "איהי מנלן דלא מחייבא (למול את בנה) דכתיב כאשר צוה אותו, ולא אותה" (קדושין כט) והקשו "אותו למ"ד קרא, תיפוק ליה דמצות עשה שהזמן גרמא היא שנימול לשמיני ללידתו ונשים פטורות? וכ'. — הנה באשר נחזה שמילת בנה מעכבת האם מאכילת הפסח הוה אמינא שחיבת כמו האב למול את הבן לזאת נאמר "אותו ולא אותה" על האב עיקר החיוב אך לא על האם. ובפסח מעכבת גם לה. כי היא כפרט ממצות הפסח שהאשה מצוה כאיש — ועוד זאת כי לטהרת הפסח לא נכון גם שמץ קט כזה — שהיה לה להיות עזר לאשה במצוה רבה כזו.

ו נ ש מ ע מהמצוה: כי אין יתרון לחופש האדם מהאדם רעהו, אם עבד נכנע הוא ליצר לבבו הרע ולתאות נפשו, עבדות פנימית בחרות חצונית. שהשתדלות לשחרור מחרפת עבדות זו מתחלת מיום השמיני להולדת האדם בהחתם בו אות ברית קדש (ע' לך ז' מצוה בו) לכן ערל בשר אף מפני האונס, אין לו לאכל מבשר הפסח כי מה לעבד נרצע לתאות לבבו, ולזבח החרות. אף אם אחד מבניו ועבדיו לא נמול, לא יאכל האב והאדון מן הפסח כי האורב יושב אתו בחדר ללכדו ולקשרו במוסרות העבדות האב האדון הבן חורין האמתי יבוש מלעשות כתורה וכמצוה מפני הבן העבד אשר חרפת מצרים תכסהו. השונא היותר גדול לאדם ומכניעו יצר מחשבת לבבו הרעה, ירקד בביתו והוא – יתענג על החופש המדומה. – עוד זאת כי לא די לאיש ישראל להיות בעצמו חפשי מבחוץ ויותר מבפנים, כי אם עליו לזכות בחרות אמתית זו את כל הקרוב ונשמע לו. — "זאת חקת הפסח א"ר שמעון בן חלפתא, כיון שיצאו ישראל ממצרים אמר הקב"ה למשה הזהר לישראל על מצות הפסח, כל בן נכר לא יאכל בו וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו וג' כיון שראו ישראל שפסל לערלים לאכל בפסח עמדו כל ישראל לשעה קלה ומלו כל עבדיהם ובניהם וכל מי שיצאו עמהם וכ'; משל למלך שעשה משתה לאוהביו, אמר המלך אם אין סימנטרי על כל המסובין אל יכנס אחד מהם לכאן. כך הא' עשה משתה להם צלי וכ' מפני שגאלן מן הצרה, א"ל אם אין חותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו וכ' עליהם נאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח. — ורבותינו אמרו, לא בקשו ישראל למול במצרים וכ' חוץ משבטו של לוי וכ' והיה הקב"ה מבקש לגאלן ולא היה להם זכות, מה עשה הקב"ה קראו למשה וא"ל לך ומהול אותם וכ' והרבה מהם לא היו מקבלים עליהם למול, אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לארבע רוחות העולם ונושבות בגן עדן, ומן הרוחות שבג"ע הכו ונדבקו באותו הפסח וכו' והיה ריחו הולך מהלך ארבעים יום, נתכנסו כל ישראל אצל משה, אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך, מפני שהיו עיפים מפני הריח, היה אומר הקב"ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלים וכ' מיד נתנו עצמם ומלו ונתערב דם

הפסח בדם המילה והקב"ה עובר ונוטל כאו"א ונושקו ומברכו שנאמר ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי, חיי בדם פסח חיי בדם מילה (מדרש רבה)·–מדברי רז"ל לה נשכיחה להבין את סדר הכתוב „וכי יגור אתך גר ועשה פסח לי' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו והיה כאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל בו" הא נכון להקדים מילת עצמו „וכל ערל לא יאכל בו" ואח"כ מילת זכריו ועבדיו „המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו"? אך מדרשות רז"ל נבינה כי בדיוק נאמר כסדר הכתוב, זכר ליציאת מצרים; שהיו בישראל שתי מפלגות ראשיות: א) עליונה – שמרה מסורת אבות ומורשת תכונותיהם, שעליהם כתוב ומפורש „ויהי שם לגוי, מלמד שהיו ישראל מצוינים שם" (תבא כו. ה. ובספר) באמונות ודעות, במוסר ומדות, ועליה הטיף ר' שמעון בן חלפתא מלתו בזה; ב) נמוכה – שהתערבה בגוים ולמדה ממעש־הם, שעליה דרשו רבותינו בזה· – על המפלגה העליונה „אמר רשב"ח כיון שיצאו ישרא' ממצרים אמר הקב"ה למשה הזהר לישראל על מצות הפסח כל בן נכר לא יאכל בו וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו" לא די לאנשי המעלה כי הם בעצמם בני חורים הם מרגשות יצר הלב הרע, אך עליהם לשחרר–מכבלי הנוגש הלזה, את כל הקרוב ונשמע אליהם· לכן ימולו את כל הנגרר אחריהם· „כיון שראו ישראל שפסל לערלים לאכול בפסח, עמדו כל ישראל לשעה קלה ומלו כל עבדיהם ובניהם וכל מי שיצא עמהם וכ'; משל למלך שעשה משתה לאוהביו, אמר המלך אם אין סימנטרי על כל המסובין אל יכנס אחד מהם לכאן" הסימנטרי, הוא אות דגם, סימן כי קרוב למלכות הוא ואיננו עבד לזולתו· לכן אף אם ימצא אחד בלי סימנטרי, על המשתה פחיתת הכבוד למלך הוא, כי יאציל על המשתה מכבודו „כך הא' עשה משתה וכ' א"ל אם אין הותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו" כי גם אלה המולים, אם לא ישתדלו לשחרר את כל אשר יכלו מעבדות ליצרו הרע הפנימ· ולשעבדם כבני חורים גמורים, רק לאדון העולם, אין במו ממדת אברהם אבינו שקרא בשם א' עולם, בכל אשר פנה והכיר אדנותו יתברך על כל, עד שנהיה לאב המון גוים „עליהם נאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח"· – לעומת מפלגה עליונה זו, ששמרה כמובן גם מצות מילה באה המצוה עתה על מילת עבדים וכן נאמר בראשונה „וכי יגור אתך גר ועשה פסח לי' – המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ" ואח"כ נאמר „וכל ערל לא יאכל בו" לעומת המפלגה הנמוכה שזנתה מסורת אבות ובזאת גם מצות המילה· – על המפלגה הנמוכה „ורבותינו אמרו לא בקשו ישראל למול במצרים וכ' והיה הקב"ה מבקש לגאלם ולא היה להם זכות, מה עשה הקב"ה, קרא למשה וא"ל לך ומהול אותם וכ'" כי ראשית חרות האדם היא חופשתו מהאויב הפנימי, וכל עוד שלא השתחרר מעבדות חרופה זו, א"א לו להדבק באדון העולם, אך „והרבה מהם לא היו מקבלים עליהם למול" לזבח יצר הלבב ולהכנע רק לאדון העולם, לא רבים יחפצו „אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכ' ומן הרוחות שבגן עדן הלכו ונדבקו באותו הפסח והיה ריחו מהלך ארבעים יום· נתכנסו כל ישראל אצל משה, אמרו לו, בבקשה האכילנו מפסחך, מפני שהיו עיפים מן הריח"; צור העולמים הראה ע"י צירו הנאמן את רב העונג והעדן הכביר, בחרות האמתית מרוכסי בני אדם שסמלו–הפסח; אם החופש האמתי השוין הנכון והאחוה הנאמנה ישורו בתבל כולו, למרבה צדק עולמים ולשלום אין קץ, אז באמת יהיו כל בני האדם מתענגים באור פני מלך חיים· כאדם הראשון בגן עדן· – והאור הגנוז הזה הטוב ומתוק לעינים והבושם המריח ומרפא לנפש, יצא כברק חצו בכל קצות ארץ מצרים שהיתה מהלך ארבעים יום· – ואמנם נתכנסו כל ישראל לאכל מן הפסח, חופש, השתות ואחדות נחפצה כולנו, ולמראה הודם· עיפים אנחנו, בהציגנו מחזה מול מחזה עריצת המצרים ושליטת האדם באדם לרע לו, לקבל צדק עולמים, של ישראל אשר יקראו דרור לכל, משפט אחד לכל ואהבה לכל· – „היה אומר הקב"ה אם אין אתם נמולים אין

אתם

אתם אוכלים וכ״ „לתאוה יבקש נפרד״ כל זמן שהאדם אסור בכבלי תאות נפשו והות לבבו— ישלט באדם לרע לו „מיד נתנו עצמם ומלו ונתערב דם הפסח בדם המילה, והקב״ה עובר ונוטל כל אחד ואחד ונושקו ומברכו שנאמר ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי, חיי בדם פסח, חיי בדם מילה״ עתה כאשר שחררו עצמם מהנוגש הרודה בם בקרבם ואדון עולם שחררם מהצר החיצוני, נשקם, הביע התדבקות התקשרות, באין חיץ ביניהם, וברכם שאמנם קשר עולם יהי׳ בין א׳ חי וקים ובין ישראל נוצר תורת חיים „ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי, חיי בדם פסח, חיי בדם מילה״ תוצאות חיי עולם לעם עולם, משתי המצות הראשונות, המילה בהולדת האדם, והפסח בהולדת האומה. — וע״פ הדברים האלה נבינה מה הכפל בדברי הנביא „ואמר לך, ואמר לך״? והשנוי בדבר החכמים שהקדימו הפסח למילה, ולפי דבריהם הלא המילה קדמה לפסח? כי אמנם גם רבותינו אלה מודים שנמצאה מפלגה עליונה בישראל, ששמרה מסורת אבות ובזאת גם מצות המילה, ועליה היה רק לקים עתה מצות הפסח, עליה אמר הנביא בשם י׳ „ואמר לך בדמיך חיי — חיי בדם פסח״ ואח״כ אמר למפלגה הנמוכה שזנחה מורשת אבות, שמצות מילה בה, ועליה היה לקים גם עתה גם מצות מילה „ואמר לך בדמיך חיי, חיי בדם מילה״ (ע׳ למעלה כט „ולבני ישראל ב. יד).— ועפ״ז נבינה מ״ש שחלקה מצות הפסח לשתי פרשיות (מכתוב ג עד כו ומכתוב מג עד מה) כי בשניה באה המצוה — בעיקר למפלגה הנמוכה למול בשר ערלתם ואח״כ לעשות הפסח. כאשר נתבוננה נמצא: שתי מצות עשה על כל איש ואיש בישראל, שהן דוחות את השבת, והחדל מעשותן חיב כרת, והן המילה והפסח. — ואדמה בעניי להשכיל מזה, באשר שה״ה דמי הברית הנצחי בין אבינו שבשמים ובינינו, בניו הנאמנים: אנו כבנים נכבדנו ונעבדנו באהבה וביראה עד מסירת נפש על קדושת שמו יתברך. — מצות המילה - דם ברית להקדיש איש ואיש בישראל קדש לי׳ לעבודתו. והוא יתברך, כאב ירצנו להשגיח עלינו בהשגחה נפלאה ומיוחדה עלינו לפסח לגנן ולהפלט, מצות הפסח — הוא בחרף נפש, לאמונה שלמה בא׳ אמן. — וכן כל קיומנו תלוי באלה, ה״ה כפקוח נפש, שדוחה את השבת (ע׳ יומא פה) לכן המבטלן בזדון כרת ונתק קשר ברית החיים. — ואלי׳ הנביא רוח הנבואה בישראל מני אבי הנביאים עד אחרית הימים, הוא מלאך הברית, לו נכון כסא בברית מילה: יעיד נא על הבנים, כי מכינים עצמם למסר נפשותיהם על קדושת שם האב. ולו נ ון כוס בחג הפסח: יבא נא כשליח האב, לבשר גאולה לבנים. — „ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי, חיי בדם פסח, חיי בדם מילה״ — השגחת אב רחמן לגוננו ולפלטנו. נחזה גם בשבתנו בטח בדד נכנעים לפני אבינו—כמצה (ע׳ למעלה יב. מצוה י) וגם בשבתנו אל העקרבים, אשר הם שבט אב אוהב, שלא נתערב בהם — כמרור — „שבטך ומשענתך המה ינחמוני״ — וכן שנינו (פסחים י) „רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו״ להשריש בלבו אמונה שלמה ובטחון אמיץ באבינו שבשמים „ואלו הן פסח מצה ומרור. פסח ע״ש שפסח המקום וכ׳ מצה ע״ש שנגאלו אבותינו וכ׳ מרור ע״ש שמררו המצרים וכ״ (ע׳ שמות ד ב—טז; וארא ו. ה; בא יב. כז, לא).

ג „ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה י׳ את משה ואת אהרן כן עשו״ כפל הכתוב בזה על הכתוב למעלה (כח) נבינה מהיתר שבו „כל״ שלמעלה כתוב רק „בני ישראל״ שבא הכתוב ללמדנו שבסוף עשו גם בני המפלגה הנמוכה „כל בני ישראל״ כאשר צוה י׳ וג״.

נא „ויהי בעצם היום הזה הוציא י׳ את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם״ גם כפל הכתוב הזה על הכתוב למעלה (מא) נבינה מהשנוים, שם כתוב „ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות י׳ מארץ מצרים״ צבאות י׳ הם בני ישראל ע ב ד י ו שע״י נמלא הצבא, קיום היעודים לאברהם, זה יותר

מארבע

מארבע מאות שנה: הם היו גרים בארץ לא להם הם עבדו הם נענו והם יצאו ברכוש גדול. ובזה כתוב — „הוציא י׳ את בני ישר׳ מא״מ על צבאתם״ צבאות ישר׳ עבדיהם והגרים שנספחו עליהם שנמולו ועשו את הפסח (מח).

מצוה יח (עשה ח).

יג ב „קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישר׳ באדם ובבהמה לי הוא״

נ ע ש ה — המצוה: לקדש להפריש לי׳ בכור זכר בישראל: באדם ובהמה. נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה. — „לי הוא למה נאמר לפי שנאמר כל הבכור וג׳ תקדיש לי׳ א׳ יכול אם לא הקדישו אינו קדוש ת״ל לי הוא מ״מ, הא מה ת״ל תקדיש הקדישו כדי לקבל שכר״ (מכלתא) והעיר „בתורה תמימה״ „דמביא הפסוק בפ׳ ראה תקדיש וג׳ בעוד שהי׳ יכול להביא לענין זה הפסוק שלפנינו קדש לי וג׳ שהכונה אחת? (וכן היה לו להקשות על המשנה ערכין פ״ח) ואדמה לאמר כי אך בפ׳ ראה נאמרה מצוה לכל איש ואיש מישר׳ להקדיש בפה „כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לי׳ א׳״ (ראה טו יט) אך בזה נאמר כלל המצוה למשה להפריש כל בכור לי׳ „וידבר י׳ אל משה לאמר קדש לי כל בכור וג׳״ ולא נשמע מזה כלל שכל איש ישרא״ל מצוה להקדיש כל בכור שיולד לו — והראי׳ שלא נמצא מי שאומר שגם בכור אדם או חמור מצוה להקדישו אף שנאמר „קדש לי וג׳ באדם ובבהמה וג׳״ — והטב באר לנו הרמב״ם ז״ל את הכתובים האלה „מצות עשה להפריש כל פטר רחם הזכרים בין באדם בין בבהמה טהורה בין מן החמור וכ׳ שנאמר קדש לי כל בכור וג׳ מצוה להקדיש בכור בהמה טהורה ויאמר הרי זה קדוש שנאמר תקדיש לי א׳ וג׳״ (רמב״ם, בכורות א א—ד).

„המקבל בהמה מן הנכרי להיות מטפל בה וגדולות ביניהם, או נכרי שיקבל מישראל כזה הרי אלו פטורים מן הבכורה שנאמר פטר כל רחם בבני ישר׳ עד שיהיה הכל מישראל״ (רמב״ם, בכורות ד ג) והעיר „בלחם משנה״ „בראש בכורות (ג) אמרינן דטעמא דרבנן משום דבכור, מקצת בכור משמע, ואתא כל לאמר עד דאיתיה כוליה, ולשון רבינו מגומגם שלא הזכיר ראי׳ זו על כל בכור כמ״ש אותה בגמרא״ כנראה התעורר, רק על מה שלא הביא הרמב״ם המלות הראשונות מהכתוב הזה בעצמו „כל בכור״, אמנם במשנתנו נראה כי דרשתם מהכתוב במדבר (ג י׳) „הקדשתי לי כל בכור בישראל״ כי כן שנו חכמים „ב י ש ר א ל אבל לא באחרים״ ועפרש״י ז״ל שם? וכן העיר מהרי״ט אלגזי ז״ל (בכורות ב) „והנה צריך להבין דתלתא קראי כתיב למעט בפ׳ בא קדש וכ׳ אחד בפ׳ במדבר הקדשתי לי וג׳ ואחד בפ׳ בהעלתך כי לי כל בכור בבני ישראל וג׳ וכולם משמעתייהו למעט שותפת עכו״ם בולר וכ״.

ואדמה בעניי לאמר כי אמנם תורת משה אמת שרק מהכתוב הלזה יסוד הדרשה ששותפת נכרי פוטרת מן הבכורה וזה משני טעמים: א) כי הכתוב הזה הראשון הוא כמצוה ופקודה „ק ד ש לי כל בכור וג׳״ ושבחמש הפסודים כדבר הקים מאז ע״י המצוה והמפקד בכבודו ובעצמו, בבמדבר (ג יג) כתוב „כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים ה ק ד ש ת י לי כל בכור בישראל״ ובבהעלתך (ח יז) כתוב „כי לי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי״ ובאשר שנראה לרמב״ם ז״ל שרק מהכתוב הזה דרשו חז״ל, לכן הזכיר את המלות הקרובות יותר „לבבני ישר׳״ „פטר כל רחם בבני ישראל״ ב) הנה מהרי״ט אלגזי ז״ל (בכורות א) בהביאו דבר התוספתא (בכורות ב ד) בהמת המדבר וההקדש וגר שמת ואין לו יורשים פטורים מהבכורה אומר „דבהמת המדבר, דהיינו שהיתה הפקר מתחלה ולא היו לה בעלים מעולם וכ׳ דאם ילדה בכור בעודה הפקר קודם שזכה בה שום אדם, לא חיילה קדושה על הבכור וכ׳ דאע״ג דבבכור בפטר רחם קדוש מאלי׳ אף שלא הקדישו בפה, מ״מ בעינן שיהיה לו בעלים וראוי להקדישו, ומאי דנקיט בברייתא תרי

גוני הפקר, מדבר וגר שאין לו יורשים, אע"פ שהכל אחד וכ' י"ל דנקט גר שאין לו יורשים לאשמועינן דאפילו אם נתערבה בהמה זו בחיי הגר ונמצא דנתהוה עובר זה בזמן שהי' לו בעלים ונראה למצות בכור, עכ"ז כיון דבתר פטר רחם אזלינן פטור וכ"; ונראה כי כלל זה שבזמן הלידה דרוש להיות לו בעלים כולם בני ישראל, נלמד רק מהכתוב הזה, ומאלה המלות שהביא הרמב"ם ז"ל "פטר כל רחם בבני ישראל וג'".

ו נ ש מ ע מהמצוה: כי "לי' הארץ ומלואה תבל ויושביה" והוא נתן את הארץ לאדם לעבדה ולשמרה כאריס בשדה אדון כל העולמים, שמלבד שהאדון נותן לו כר מרחב לעבודה עוד נותן לו גם כח וחיל. לכן האריס האדם יקדיש לי' אדונו, כל בכור באדם ובבהמה להראות כי ראשית הכל ויסוד הכל – מאדון כל – וכי קדש ישראל לי' ראשית תבואתו כל אכליו יאשמו רעה תבוא עליהם נאם י" כמו שהכה כל בכור במצרים על אשר ענו את ישראל בן בכורו אך מזה עלינו להתבונן כי על בן הבכור המכירו מקודם יותר את אביו והמשיג יותר את חכמתו וחפצו ללמד הדעת אותו וחפצו לשאר הבנים. וכן עלינו להיות אור לגוים לתקן עולם במלכות ש' כדברו אלינו בסיני "והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ" (יתרו יט ו) חביבה ויקרה ששאר רוח לה להכיר מלכות י' על כל העמים, וע"י ימלא כבוד י' את כל הארץ.

מצוה יט (ל"ת יא).

ג "ו י א מ ר מ ש ה א ל ה ע ם ז כ ר א ת ה י ו ם ה ז ה א ש ר י צ א ת ם מ מ צ ר י ם מ ב י ת ע ב ד י ם כ י ב ח ז ק י ד ה ו צ י א י' א ת כ ם מ ז ה ו ל א י א כ ל ח מ ץ"

נ ע ש ה – המצוה: שלא יאכל בפסח חמץ ואפילו בהנאה אסור. נוהגת בכל זמן ומקום בזו"נ "האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא, הרי זה אסור מן התורה שנאמר ולא יאכל חמץ" (רמב"ם חמץ ומצה א ז) והקשה "בכסף משנה" "למה לי קרא בחמץ בפסח הא כל אסורין שבתורה, קי"ל חצי שעור אסור מן התורה? ועוד קשה דאי מקרא, איפכא ה"ל למילף מיניה דלא יאכל שעור אכילה משמע? ו"במשנה למלך" הובא ע"ז תריץ מהרלב"ח "דאיסור חמץ לא דמי לחלב דמשם למדו דחצי שעור אסור, משום דחלב אסור לעולם ולא הי' לו שעת היתר וכ'". ותקשה לנו שוב, מנין שלא יאכל חמץ בא לאסור חצי שעור אולי חמץ שהיה לו התר חצי שעור מותר, והכתוב בא לאסור הנאה כדרשת חזקי' (פסחים כא) אשר הביא הרמב"ם למעלה (ב) ועוד שקושיות הכ"מ השניה במקומה עומדת, דלא יאכל שעור אכילה משמע? – ואדמה בעניי לאמר אמנם הצדק את הרלב"ח שמחלב לא נוכל ללמוד לחמץ לכן הואיל משה באר לנו שמהכתוב ההוא בחמץ "לא יאכל חמץ" בעצמו נלמד דגם כל שהוא אסור. כי בכל האיסורים כתוב "לא יאכל" עולה על האוכל משמע אכילה כזית ששעור זה חשוב אכילה לאדם האוכל, ובחמץ נאמר "לא יאָכל" עולה על ה מ א כ ל משמע כל שהוא. שגם כל שהוא מאכל יקרא. ובזה יתישבו שתי קושיות של מרן – ואמנם דבר זה למדנו מדברי חזקי' בעצמו "מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה שנאמר לא יאכל חמץ לא יהא בו התר אכילה" (שם) ולמה לא נאמר כר' אבהו בשאר אסורין "כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו, אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה" (שם) אלא שהוא מבאר את השנוי שנאמר בזה במלות התורה, האיסור על החמץ המאכל הנפעל שבאורו "לא יהיה בו התר אכילה" ועין ברש"י אופן למודו על איסור הנאה, ומזה נלמד מכ"ש שאין בו התר אכילה אף בפחות משעור (ואח"ז מצאתי כן בציוני מהר"ן על הרמב"ם).

ו נ ש מ ע מהמצוה: ככל אשר שמענו ממצוה י (יב יח) עוד זאת כמה עלינו להתרחק מתערובת יסודות זרים ומהתבולל תכונות בני נכר אף משמץ קט מהן, שהוא כמסוס נוסס לחלחל בנו ארס של רהב ואון עד כלותנו, חלילה – לכן הקדים מראש "ויאמר משה אל העם זכור את היום

היום

היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא י׳ אתכם מזה׳ החוזק יד הוא מפני שהתערב בגויי הארץ וילמד ממעשיו, ויחקה אותו כעבד המחקה מעשה אדונו; אף שלהמניעם מזאת מראש כבר דאג יעקב „בדד עין יעקב״ ויוסף הושיבם בארץ גושן; ובכ״ז התקרבו מעט מעט עד שרק ביד חזקה, לאמר, למעלה משורת הדין הוציאך י׳ משם, לכן למען זכור זאת ישראל „לא יאכל חמץ״ כל שהוא שנתחמץ ע״י שאור וכדומה, בחג הולדתך.

ד „היום אתם יצאים בחדש האביב״ כאות ודגם שכרם י׳ אשר נטע לפני אלפים ארבע מאות ארבעים ושמונה שנים, הגיע אחרי רב גלגולים ומקרים תלאות ופלאות לאביב; האביב, בהודו והדרו הופיע במטע י׳, קהל קדושים של שש מאות אלף רגלי, לבד מנשים וטף, מאמינים בי׳ ובמשה עבדו, אך טרם עשה פרי תפארה, בכורי אותה נפשי, לא קבלתם עוד תורת י׳ תמימה, לא רוחצתם עוד למשעי מגלולי מצרים עד שתהיו ראוים לקבל מן עצם השמים לטוהר, יראת י׳ טהורה, לכן עליכם להזהר מאד מאד מכל שמץ רהב מצרים.

ה „והיה״ גם כאשר יבוא כרם י׳ לבכוריים, תקבלו קשט ודת מסיני בקדש ותשאוהו בגאון לאור באורו ואמתו ולהאיר על הכל „כי יביאך י׳ אל ארץ הכנעני וג׳ אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש״ אשר שם המקום גורם לשמור מסורת אבות, וגם באשר תשבע ותתענג על מתת י׳ ואין כ״כ נראה המורא מהתערב בגוים, בכ״ז ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה״ למען תשמר את נפשך ותזהר להיות גוי קדוש.

מצוה כ (ל״ת יב).

ז „מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבולך״.

נעשה המצוה: שלא יראה חמץ ושאור בכל גבולנו בפסח. נוהגת בכל זו״מ בזו״נ. — „מצוה ר׳ הזהירנו שלא יראה חמץ בכל גבולנו שבעת ימים, והוא אמרו ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר וג׳ ואין אלו שני לאוים בשני ענינים אבל הם בענין אחד, ובבאור אמר פתח הכתוב בהמץ וסיים בשאר לאמר לך היינו חמץ היינו שאר וכ״״ (ספר המצות). — ולפלא כי בתלמודנו הגרסא להפך „בית שמאי אומרים שאר בכזית וחמץ בככותבת, ובית הלל אומרים זה וזה בכזית מ״ט דב״ש א״כ לכתוב רחמנא חמץ ולא בעי שאור וכ׳, וב״ה צריכי וכ׳ וב״ש לית להו דר׳ זירא, דא״ר זירא פתח הכתוב בשאר וסיים בחמץ לומר לך זהו שאור זהו חמץ, לענין אכילה כ״ע לא פליגי כי פליגי לענין ביעור, ב״ש סברי לא ילפינן בעור מאכילה, וב״ה סברי ילפינן בעור מאכילה וכ׳; תנ״ה ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור, זהו מחלקת שבין ב״ש וב״ה וכ״״ (ביצה ז) הנה כן „אר״ז פתח הכתוב בשאר וגמר בחמץ״ ופרש״י „פתח וכ׳ שאור לא ימצא בבתיכם וסיים וכ׳ כי כל אוכל מחמצת״ (בא יב יט) וגם הרמב״ם בעצמו הביא הכתוב הזה בפרושו למשניות שם, וכן האמת כי גם ב״ש דרשו כר״ז לענין אכילה ופליגי רק בבעור—שבכתוב שלפנינו „ולא יראה לך חמץ וג׳ שאור וג׳״? ואין לאמר שהרמב״ם שלא בדיוק אמר „פתח הכתוב בחמץ וסיים בשאור״ אך להשוות לדבר הכתוב הזה שהביא „ולא יראה לך חמץ וג׳ שאר וג׳״ ולבארו ע״פ בית הלל שהלכה כמותם; כי מדברי „הכסף משנה״ נראה שבדיוק אמר כי על דבר הרמב״ם „והמניח חמץ ברשותו בפסח אע״פ שלא אכלו עובר בשני לאוין שנ׳ ולא יראה לך שאור בכל גבולך ונאמר שאר לא ימצא בבתיכם״ (משנה תורה חמץ ומצה א ב) הקשה מרן „וא״ת ה״ל למימר דעובר בג׳ לאוין דהא עובר בלאו דלא יראה לך חמץ, וי״ל דלא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור, לא חשבי לא אחד משום דלא באו אלא ללמד דהיינו חמץ היינו שאור וכדאמרינן

בריש

בריש יום טוב פתח הכתוב בחמץ וסיים בשאור וכ״ ואדמה בעניי לאמר כי אמנם, עיקר שוין השאור לחמץ נלמד כדבר ר׳ זירא מהכתוב „שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כ י כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש וג״ (יב יט) והלמוד הוא כן באשר נתנה התורה טעם ל„שאור לא ימצא בבתיכם״ למען לא יעבר ויאכל חמץ „כ י כל אכל מחמצת ונכרתה וג״ הלא נחזה ששעורם אחד.—וכנראה פירש הרמב״ם ז״ל דבר תלמודנו „וב״ה סברי ילפינן בעור מאכילה״ כמו שבאכילה גלתה תורתנו בכתוב ההוא ששעורם אחד, כן בבעור, כאשר הצטרפו שניהם בכתוב אחד הזה „ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור״ נלמד ששעורם אחד (וב״ש אם הודו בבאור הכתוב הראשון, לא הודו בבאור הכתוב השני „דמה אצטריך למכתבינהו (חמץ ושאור) יש חלוק בשעורן״ פרש״י שם וג׳ תוספת „דאמר״ וכ׳) לכן ב„ספר המצות״ לא הביא שורש דבר הלמוד מהכתוב שהביא ר׳ זירא אך תוצאת הלמוד כדבר בית הלל להלכת בעור שנלמד מהכתוב שלפנינו—ולפ״ז, הטב, אשר באר מרן הכ״מ לכן לא יעבר המניח בחמץ גם בלאו שלישי, משום לאו דלא יראה לך חמץ, שעיקר הכתוב בא להורות לנו, שגם לבעור, חמץ ושאור שוים בשעורם.

מהר״ם שיף ז״ל הקשה „מה צורך ללמוד בעור מאכילה לב״ה, כיון דאית להו צריכותא דלעיל א״כ ממילא שניהם בכזית וכ׳ ? ואדמה לאמר כי אמנם צריכים ללמוד זה, הן העלנו במצוה הקודמת (ג) באמור התורה „לא יאכל חמץ״ בנפעל לדעת הרמב״ם, אסור אף חצי שעור, אפשר שנטעה ונאמר שגם „לא יראה לך חמץ״ בנפעל ג״כ אסור חצי שעור למדנו בעור מאכילה שנאמר בה כרת שהוא בכזית שכה אמרה תורה „שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם כי כל א ו כ ל מחמצת ונכרתה וג״ ובמקום שנאמר אוכל, פועל הלא דוקא בכזית (ע״ש). ו„בחכמת מנוח״ הוסיף להקשות „כמו שקשה פתח בשאור וסיים בחמץ כן קשה פתח בבעור שאור לא ימצא וסיים באכילה כי כל אוכל מחמצת וג׳?״ ואמרה נפשי כי זה לא קשה, שתורתנו למדה לנו שאיסור לא ימצא הוא מפני כי כל אוכל וג׳, ובזה רמזה לנו על בדיקת חמץ ובעורו, כדבר התוספת „אור וכ׳ ונראה לר״י דאע״ג דסגי בבטול בעלמא החמירו חכמים לבדק חמץ ולבערו שלא יבא לאכלו״ (פסחים ב) ועין במצוה החיובית בזה מצוה ט (יב טו) וקושיתו השניה: „לב״ה קשה כיון דילפינן בעור מאכילה לא לכתוב גבי בעור אלא חד קרא וכ׳ ונילף בעור מאכילה וכ׳?״ מיושבה בדברינו למעלה כי לפרוש הרמב״ם „וב״ה סברי ילפינן בעור מאכילה״ כמו שבאכילה גלתה תורתנו בכתוב ההוא (יב יט) ששעורם אחד, כן בבעור כאשר הצטרפו שניהם בכתוב אחד בזה שעורם אחד ולא ילפינן כל ההלכה מאכילה וצריכי תרוייהו כאשר פרשו בתלמודנו כי אם נכתב רק „לא ימצא חמץ״ אז אמרנו מפני שהוא ראוי לאכילה, ואם נכתב רק „לא ימצא שאור״ אז אמרנו מפני שחמוצו קשה.

ב„תורה תמימה״ הביא דרשת ר׳ זירא, על הכתוב „שבעת ימים וג׳ אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ וג״ (יב טו) ותמה על רש״י שהביא כתוב יט „ולא ידעתי למה הניח הפסוק המוקדם ובשגם כי כאן כתוב חמץ ולא מחמצת וכלשון הגמרא?״ ואמרה נפשי כי בכתוב טו אינו עולה השויון יפה: לא בזמן ולא במהות המצוה: השבתת שאור בערב הפסח ומצות עשה ואכילת חמץ בפסח ובלאו אך בכתוב יט שניהם בזמן אחד בפסח ושניהם בלאו.

ו נ ש מ ע מהמצוה הזאת המוסיפה על המצוה הראשונה בזה „שבעת ימים שאר לא ימצא ב ב ת י כ ם״ (יב יט) גם „ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל ג ב ל ך״ כי מלבד שמחויב כל איש ישראל להזהר מאד שלא ימצא בביתו פנימה יסודות זרים המכלים אותו שהם מביאים לידי טמיעה בעמים והתערבותם בגוים, ולא יאמר שלום יהיה לי אף אם בשרירות לבי אלך אחרי הבלי הגוים ובלבדן שבשם ישראל אדגל כי העש הפנימי יאכל אותו ואת ביתו „שאר לא ימצא בבתיכם״; אך מחויב גם כן כל איש ישראל להשמר מנגע הצרעת של תערובות יסודות

זרים

זרים שלא יראה גם בכל גבולו, במהלכו ומנהגו מבחוץ כמו אלה ומה גם שלא יהיה על ראשו וזקנו נגעו; שלא יאנה את עצמו לאמר „רחמנא לבא בעי" אהיה יהודי באהלי ובצאתי כשאר האדם· סוף תועה כזה אינו יהודי ואינו אדם אך קוף המחקה אחרי מעשי זרים אף שלו חסר· ומגרעת יביאו „ולא יראה לך חמץ וג' שאר בכל ג ב ל ך" — ונאמר בראשונה „בבתיכם" בלשון רבים ובאחרונה „גבלך" יחיד, כי התועים הראשונים עוד די עוז להם להתחבר יחד· והשניים כמוגי לב ייראו להתחבר יחד פן יאמרו הגוים „הנה עברים יוצאים מן החרים אשר התחבאו שם" והי' כל אחד כערער בערבה·

מצוה כא (עשה ט)·

ח „והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה לי י' בצאתי ממצרים" נ ע ש ה המצוה: לספר מיציאת מצרים בליל הפסח· נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה· — „והנה לכאורה צ"ע על הרמב"ם דמונה המצוה לספר בליל טו, מאי מעליותא דליל זה מכל הלילות, הא מצוה להזכיר יציאת מצרים בכל יום ובכל לילה וכ'?" (מנחת חנוך) ואדמה בעניי כי שונה היא מצות ספור יציאת מצרים בליל התקדש חג הפסח, מכל הלילות, שבכולם די בזכירה, ובליל זה מצוה לספר בארוכה, ויש במצוה זו בליל זה שני שעורים: שעור קטן (מינימוס) שאין לגרוע ממנו והיא הזכירה, ושעור גדול (מקסימוס) „כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח" כמו בתלמוד תורה: פרק ביום ופרק בליל· והעסק בה כל היום וכל הלילה· ושניהם מן התורה, כאשר הואיל משה באר „בספר המצות" (עשה קנז) „שצונו לספר ביציאת מצרים בתחילת הלילה כפי צחות לשון המספר וכל מי שיוסיף במאמר ויאריך הדברים וכ' ה"ז משובח והכתוב שבא על הצוי הזה הוא, אמרו, והגדת לבנך וג' (כבר בארתי בהקדמתי לספרי „לבני ישראל" א· ש„הגדה" היא משורש „נגד" בעברית, כאה ל„נגד" בארמית המשך, המתח הארך דברים והרחב אמרים) ולשון מכלתא, מכלל שנאמר כי ישראל בנך וג' אין לי אלא בזמן שיש לו בן בינו לבין עצמו, בינו לבין אחרים מנין, ת"ל ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה רוצה לאמר שהוא צוה לזכרו כמו שאמר זכור את יום השבת וכ'" וזה השעור הקטן·

ובזה נשכילה, למה לא הובאה בהגדה של פסח, ראש המשנה (ברכות פא) „מזכירים יציאת מצרים בלילות" כאשר הובאה המשנה ההיא? ה"כ שנינו „א"ר אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא, שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות, וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח·—ב„פני יהושע" העיר שם למה אמר ראב"ע גם טרם ידע מדרשת בן זומא שתאמר יצ"מ בלילות? ב„תוספת רעק"א" העיר למה אמרו חכמים בלשון ארוכה „כל ימי חייך להביא לימות המשיח" הלא די היה להאמר כמו ב"ז „כל ימי חייך לימות המשיח" ראש המשנה שהיא כמצוה בכל הלילות „מ ז כ י ר י ם יציאת מצרים בלילות" לא נאה כ"כ לליל זה שבה „כל המרבה לספר ה"ז משובח" לכן לא הובאה, אך דברי ראב"ע ב"ז וחכמים נחוצים לנו מאד להגות בהם, בליל התקדש חג·—ראב"ע אומר מסברא „שתאמר יצ"מ בלילות" בליל פסח בארוכה ובשאר הלילות בקצרה, בזכירה, ולטעמו הוא הולך בזה „תניא ואכלו את הבשר בליל הזה ראב"ע אומר נאמר כאן בליל הזה ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בליל הזה מה להלן עד חצות, אף כאן עד חצות, א"ל ר' עקיבא והלא כבר נאמר בחפזון עד שעת חפזון וכ' א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנ' הוציאך י' א' ממצרים לילה· וכשיצאו לא יצאו אלא ביום וכ'· ראב"ע סבר מאי חפזון דמצרים, ור"ע סובר מאי חפזון דישראל" (ברכות ט) הנה כן לראב"ע שמחשב יותר זמן התחלת הגאולה בלילה, הנכון שתאמר יציאת מצרים בלילות

זמן

זמן הגאולה. וכן אמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה" וזכתי לנשיאות, אך "ולא זכתי שתאמר יצ"מ בלילות" כי לא נמצאה ראי' נכונה ומכרעת לדעתי, מהתורה "עד שדרשה בן זומא שנ' למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות" וזה נצחון כפוך לראב"ע א) שתאמר, יצ"מ בלילות ב) שרבוי הלילה "כל" קודם ליום. וכן נחזה שהתחלת הגאולה חשובה והיא היתה בלילה. "וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך ל ה ב י א לימות המשיח" זכרון יציאת מצרים בכל יום וספור יצ"מ בליל חג המצות בלב טהור ורוח נכון המפיח בנו אמונה שלמה בי' ובטחון אמיץ בחסדו י ב י א נ ו לימות המשיח... (וע' למעלה יב ח מצוה ו). — ועוד העיר ב"מנחת חנוך" על ה"חנוך" שאמר שמצוה זו נוהגת בזכרים ונקבות "דבר זה חדוש גדול אצלי, למה יהי' נוהג מצוה זו בנשים כיון דהוה מ"ע שהזמן גרמא וכ'? ואדמה לאמר הנה אמרו בתוספת "שאף וכ' גבי מצה יש מקשים ל"ל הקישא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, תיפוק ליה מטעם שהן היו באותו הנס? ו"ל דמשום האי טעמא לחוד, לא מחייבא אלא מדרבנן, אי לאו מהקשה; ורבינו יוסף איש ירושלם תירץ דס"ד למפטרה מגזרה שוה דחמשה עשר חמשה עשר דחג הסכות וכ'" (מגלה ד) וכן נחזה שמטעם שאף הן היו באותו הנס, היינו מחייבים מן התורה לנשים, רק ס"ד למפטרה מג"ש, עתה שזכינו ללמד בהקש כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה הלא נחזה שלא נתקבלה הג"ש חמשה עשר חמשה עשר, על חובת הלילה הזה, בכלל, וכן נשים חיבות בכל מצותיו, מן התורה. עוד זאת באשר הנשים מחיבות במצה מההקש שלמעלה וכן היו באותו הנס חיבות גם בספור יצ"מ שה"כ כתוב בתורה "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר ב ע ב ו ר זה עשה י' ל י ב צ א ת י ממצרים" ודרשו ב"מכלתא" בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך" וכבר אמר ר"י ב"תוספת" סלקא וכ' דאורחיה דקרא דסיפא מפרש לראשו" (פסחים מג) הנה כן גלחה התורה שכל החיבים במצה והיו באותו הנס חיבים במצות "והגדת לבנך וג'".

ונשמע מהמצוה: "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה" וכמו מהר אחרי אשר נוצר האדם נצטוה להקים זרע, מושל על הארץ בשם י' למלא תפקידה בחמרו ולכבשה ברוחו האצילה ממרום ועולה למעלה, כן מהר אחרי נוצר העם תהלת י' לספר, נצטוה על חנוך זרע קודש בדעת א' ותורתו לספר לו מעללי י' א' הגדולים והנפלאים. למען יאור באור י' ותורתו ויאיר את כל העולם כולו מכבוד י'. — אמנם "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" והמצוה מאז לספר לכל, ומכל ובכל זמן פעל י' אך הקדימה לספר לבנים, ובראש כל מעללי י', יספר מפעלות י' במצרים, באשר שבמו "ויגבה י' צ' במשפט" שעשה לעריצי גו ם "והא' הקדוש נקדש בצדקה" שעשה לגוי אחד ועשהו לגוי קדוש. – ובליל זה שבו לקחנו י' גוי מקרב גוי, כחטיבה אחת בעולמו. מצוה יותר להגיד לבנינו מתהלת צור עולמים ומה אנו ומה תעודתנו כאב הנוסע יחד את בנו בדרך ויהי בהגיעם לפרשת דרכים והאב בוחר למו דרך אחרת משאר הנוסעים שאל הבן: מדוע זה אבי אתה נוטה מדרך הכבושה לרבים? והאב החכם מורהו לדעת בהשכל ודעת, כי אך הדרך אשר בה ילכו עתה היא הישרה והטובה שתביאם למחוז חפצם, למרבה השלו' והאושר: והבן הישר ישמע ויוסף לקח להלך תמיד אך במסלה הישרה והטובה – לאשרו וטובו כל הימים (וע' בסוף הסדר).

ט "והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת י' בפיך כי ביד חזקה הוציאך י' ממצרים" התפלים עוז ותפארת לישראל כמו בגד כהן לא' עליון – "לכבוד ולתפארת" פקיד המלך ישים עדי עליו "לכבוד" כל המתבוננים בו יכבדוהו "ולתפארת" כי הוא בעצמו מדי יתבונן על עדיו ותפארתו יפאר מעשיו כמצות המלך וכן בכתוב זה, דבר על התפלים שהם

עטרת תפארת לישראל (חוקל כד–מועד קטן טו) כי מדי יתבונן במו יתעורר כי זה אשרו שמלך הכבוד אומר עליו „ישראל אשר בך אתפאר" הכ"כ „והיה לך" לעצמך „לאות על ידך" לשעבד תאות ומחשבות לבך, לעבודת י' ובכל כחך תמלא פקודת י' „נעשה"; „ולזכרון בין עיניך" לשעבד הנשמה שבמחך להתבונן על כל דבר י' „ונשמע;" „למען תהיה תורת י' בפיך" גם ללמוד לאחרים להשמר ולהזהר באלה מאד „כי בידחזקה הוציאך י' ממצרים" כי עוד מעט נשקעת כליל בחומר מצרים. ומה יקרה עטרת תפארה זו, אחרי התלוצצות לצים ולעג המלגלגים – שנרמז בכתוב שמלפניו „והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה י' לי בצאתי ממצרים". כדרשת ה„מכלתא" שזו תשובה לבן רשע „לי ולא לו וכ'" לא יתפעל איש ישרא מהם מהמונם ומהמהם כי ישאלו „מה העבודה הזאת לכם?" התפלים הם אות זכרון עולם כי עבד מלך העולם אתה וזה הדרו ותפארתו לעבד למ"ך הכבוד סלה (ע' עוד לא' מלים בשאר הפרשיות של תפלין).

מצוה כב (עשה י).

יג „וכל פטר חמר תפדה בשה"

נעשה המצוה: לפדות בכור חמור, זכר בשה נוהגת בכל זמן ומקום בזו"נ ישרא"ם (אבל לא כהנים ולוים)

„תניא תפדה תפדה, תפדה מיד, תפדה כל שהוא" (בכורות י) והעיר ב„תורה תמימה" „הא טעם הדבר שאין פודים בכור אדם פחות משלשים יום, מחשש שמא נפל הוא, א"כ לא היה צריך לפדות בכור בהמה פחות מבן שמונת ימים וכ' ופליאה גדולה על הפוסקים שלא[העירו כלל בזה ופסקו בפשיטות שפודהו מיד כשנולד וכ'?" אמנם כבר העיר בזה מהרי"ט אלגזי ז"ל (בכורות יב) אך פליאה ממני פליאתם, הפוסקים הלא פסקו בצדק ע"פ משפט תלמודנו „תפדה מיד" ותלמודנו שפט בצדק ע"פ דבר התורה „תפדה תפדה" רבוי תפדה מיד שלא נצטרך להשהות שמונה ימים שיצא מחשש נפל. ויתר מזה מצאנו שגלתה לנו תורתנו בבכור בהמה שאף „נפלים דאע"ג דלא בני חיובא נינהו קרי דאמר מר פטר שגר בהמה שגר בבהמה" (בכורות ז) כנראה שזה מקור דבר הרמב"ם (בכורות א א) „מ"ע להפריש כל פטר רחם הזכרים וכ' בין שהיו שלמים בין שהיו טריפות וכ'" וכתב ע"ז שם ב„יד איתן" „משמע אף שהיו טרפות כבר בשעת פטירת רחם נתקדש בבכורה" ופלפל שם להערות מקורו וכנראה מקורו הנאמן הנה הוא – ורק בפדיון בכור אדם צותה תורתנו „ופדויו מבן חדש תפדה" (קרח יח טז) ואמנם כן משפטה צדק. האדם יערך ע"פ נשמת שי אשר תחיה, והבהמה ע"פ גויתה ובשרה וא"כ אף אם טרפה היא ונפל מבטן היא תפדה. ולפי הערך אדם ביקר. גזרה תורתנו, אפילו קים לן שכלו חדשיו צריך לשהות לי' יום (תוספת „בכור וג'" בבא קמא יא) מאשר ע"פ רוב לא נדע בברור, אם הנולד חי וקים הוא טרם מלאת לו שלשים יום.

ונשמע מהמצוה: ככל אשר שמענו ממצוה יח (ב) ועוד נשמע „אין לך דבר שאין לו מקום" אף החמור סמל החמריות הגסות והבערות יש לו חשיבות מה במקומו של עולמו של הקב"ה שנטה שכמו לסבול משא ישראל ביציאת מצרים ואם אין הוא בעצמו ראוי להקדש יובא שה בפדיונו להחשב במתנות כהונה וכן אף הבוערים בעם ביותר שא"א להם לעלות במעלות הקדש ישתדלו למצער כי על ידיהם ועליהם המשכילים יזהירו באור תורה ותושי' (וע' בסוף המצוה שאחריה).

מצוה כג (עשה יא).

יג „וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו"

נעשה המצוה לערוף בכור חמור זכר אם לא פדהו, נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה ישראלים (אבל לא כהנים ולוים).

„גר שנתגיר ואין ידוע אם עד שלא נתגיר ילדה חמורו או אחר שנתגיר, הרי זה חיב לערוף

לערוף או לפדות, ואם פדה בשה, השה של גר, שהמוציא מחברו עליו הראי'". — (רמב"ם בכורים יב כז) הקדים עריפה לפדיה אף שמצות פדיה קודמת, באשר שבזה, בעריפה מקים המצוה בשלמות ובפדיה—רק חלקית לפדות בשה והשה מחזיק לעצמו: וכן באשר שהוא הולך ע"פ מקורו כאשר גלה לנו "הכסף משנה" מה ששנה ר' חייא "שמנה ספקות נאמרו בגר ארבע לחיוב וארבע לפטור: קרבן אשתו, חלה, בכור בהמה טמאה ובכור בהמה טהורה לחיוב, ראשית הגז, המתנות, פדיון הבן ופדיון פטר חמור לפטור" (חולין קלד) ופירש כפשוטו "בכור בהמה טמאה לחיוב" לערוף "ופדיון פטר חמור לפטור" לפדות ולא לתת לכהן". ולפ"ז נכון כי הקדימה הברייתא בחשבה לחיוב, את בכור הבהמה הטמאה לבכור בהמה הטהורה כי בעריפת בכור בהמה טמאה מקים המצוה כתקונה, ובבכור—בהמה טהרה מפרישה וממתין שיפול בה מום ויאכלנה בעצמו, וכן גם בברייתא העריפה קודמת לפדיה מטעם האמור. — וע"פי פרוש זה תתישב תמיהת "התוספת" "ראשית הגז והמתנות. תימה למאן דאית ליה דמתנות טבלי ליתני נמי מתנות לחיוב קודם שהורמו ולפטור אחר שהורמו המתנות דהיו שלו, כי היכי דתני בבכור בהמה טמאה לחיוב ולפטור?" כי החיוב והפטור בבכור בהמה טמאה המה בשני ענינים חיוב לערוף ופטור מלתן לכהן—וכן תתישב קושיות הגרש"ש ז"ל "דה"ל נמי בכור בהמה טהורה לפטור דירעה עד שיסתאב ויאכל במומו לבעלים וכ'?" כי הברייתא בחשבה בכור בהמה טמאה, לחיוב ולפטור, רק בענינים שונים ומובדלים: כעריפה לחיוב וכפדיון לפטור מתת לכהן. ומדברי התוספת, נראה שמפרשים לחיוב—לפדות ולפטור—מלתן לכהן הולכים לטעמם כי על מה ששנינו "חמור וכ' אחת בכרה ואחת שלא בכרה וילדו זכר ונקבה מפריש טלה אחד לעצמו" גרסינן "וכיון דלעצמו הוא למה ליה לאפרושי לאפקועי לאיסורא מיניה" פרשו בתוספת "לאפקועי וכ' דלפוטרו ממצות עריפה לא הי' צריך להפריש מספק כמו שאין נותן לכהן מספק כמו כן אינו עורפו מספק" (בכורות ט) וכנראה סברת התוספת היא ממה שתני לוי "הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יופסד ממונו" (שם י) כטעם עיקרי בחיוב עריפה, וכיון שמספק פטור הוא-מתת לכהן א"כ פטור הוא גם מעריפה.—אך הרמב"ם ז"ל תלה יתדו בדבר "המכלתא" "ואם לא תפדה וערפתו, מכאן אמרו מצות פדיה קודמת למצות עריפה, ד"א ואם לא תפדה וערפתו, אם אין אתה פודהו עורפהו, הואיל ואבדת נכסי כהן אף נכסיך יאבדו", ובאשר שראשית דבר "המכלתא" הוא היסוד למשנתינו מצות פדיה קודמת למצות עריפה שנ' ואם לא תפדה וערפתו" (בכורות פא) וכן נחשבה זאת למצוה ולא לקנס לכן בספק אף אם מלתן לכהן פדיונו פטור משום המע"ה, אך מעריפה לא נפטר ככל ספק במצות התורה. והרמב"ם לטעמו שחושב עריפה למצוה, ולא כראב"ד המשיגו בזה, בהשענו על המשנה ועל המכלתא.

ונשמע מהמצוה ככל אשר שמענו ממצות יח (ב) כב (יג) ועוד נוסיף לשמוע כי אם החומרי יגבר ביתר שאת ולגבי חומר גבהו, וכל מעינו של בעל הגוף רק גויתו כמצרים עם הדומה לחמור. לא ילך אל חכמים ולא ידבק בנבונים אז אין כל תקנה לו וזה דבר ר' אלעזר "עמי הארצות אינן חיים—כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל, כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו וכל שאין משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו — תקנה מן התורה — ואתם הדבקים בי' א' חיים וג' כ"כ כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו מדבק בשכינה" (כתובות קיא) ותקנה זו הלא נלמדה ממצוה הקודמת.

טז "והיה לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו י' ממצרים" בכתוב הזה ידבר על התפילים, שהם עטרת תפארת לישראל (ע' למעלה ט), כי הנם גם כבוד ועוז לישראל "ומנין שהתפילים עוז הם לישראל, דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם י' נקרא עליך ויראו ממך (חבוא כח ו) ותניא ר' אליעזר הגדול אומר "אלו תפלים שבראש" (ברכות ו) מלבד כי פשוט אם שעל היד יכול האדם הקושרם לראות בעצמו מדי

רגע, לא כן שעל הראש, שרק אחרים יכלו להתבונן במו; עוד ירמז באמרו תפילים שבראש אם דברי התפלים יהיו חקוקים תמיד במוחו תוכו פנימה, לאחד את י׳ לאהבה אותו וכ׳ או אז יעוז בעוז י׳, עד שיראו מנדיו לגשת אליו – וזה נראה בכתוב הדר זה שלא נכתב בו „לך״ ולא „לזכרון״ כי לא על תעודת התפלין לנושאם מדבר הכתוב ט׳ הכ״כ „והיה לאות על ידכה״ אף אם ידך כהה וחלשה, אך אם שם י׳ נקרא עליך ויראו ממך „ולטוטפת בין עיניך״ עדי המלך עליך „כי בחזק יד הוציאנו י׳ ממצרים״ אם לא יראו צוררי יעקב מפני ידו מפני ראשו עם התפילים שנחקקו בו, מפני שם י׳ עזוז וגבור יחתו׳—ומה נשגב הכבוד ועוז הזה אחרי שאלת התם והתשובה אליו בכתובים שלפני זה „והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו י׳ ממצרים וג״ לחזקו בשם י׳ וכבוד עוזו (יע׳ למעלה ט׳ ובשאר הפרשיות של תפליו) „ברוך המקום, ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא, כנגד ארבעה בנים דברה תורה אחד חכם, אחד רשע, אחד תם ואחד שאינו יודע לשאל וכ״ (הגדה של פסח׳ מיסוד המכלתא כפ״ז וירושלמי פסחים י׳ ד).

חברים כל ישראל, באחדות נאמנה, בשוין גמור, אין אדונים ואין עבדים, אחים בנים למקום בכ״ז תמצאינה בו כשתי מפלגות שהן כארבע: א) יודעת התורה ומכירה ערכה הרם והנשא, ודגלה „חכם״׳ וזה אחות קטנה, שאמנם אינה יודעת כ״כ התורה אך בהוקירה אותה ופקודיה שואלת לחכמים וממלאת תפקידה בתום ודגלה „תם״׳ ב) יודעת מה מהתורה, אך בוזה פקודיה, ודגלה „רשע״׳ וזה אחות שאינה יודעת התורה ואינה חפצה לדעת מהתורה ומצותיה, ודגלה „שאינו יודע לשאל״׳ – כנגד החכם היודע את התורה וחוקר סתרי צפונותיה, להבין ע״פ ספר התורה את ספר החיים, כי בכל דבר וענין עת וזמן, נמצא כי הקב״ה מקומו של עולם ומחזיק את מלואו, ע״פ מדת התורה, הכלי המחזיק כל הברכה נאמר, „ברוך המקום״ כנגד הרשע המתלוצץ מכל, נאמר, כי לא יגרע, חלילה, ע״י מאומה מכבוד י׳ „ברוך הוא״ אדוננו כמו שהיה הוה ויהיה׳ – כנגד התם השואף לדעת פקודי התורה נאמר „ברוך שנתן תורה לעמו ישראל״׳ וכנגד שאינו יודע לשאול אינו שואל על פקודי התורה למלאתם, אך עוד יחפץ לשאל עליה ולפרך בלעג מר, אך איננו יודע לתוגת לבבו, נאמר כי לא יגרע חלילה מאומה מהוד א׳ שנתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, ותמיד „ברוך הוא״—חכם מה הוא אומר, מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה י׳ א׳ אתכם, ואף אתה אמר לו כהלכת הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן״ וכי יפלא ממנו, מה התשובה על השאלה? ויותר מזה שתשובה נכונה על שאלה כבר כתובה בתורתנו: „כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה י׳ א׳ אתכם, ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה וג׳ ויתן י׳ אותות וג׳ ואותנו הוציא וג׳ ויצו וג׳ וצדקה תהיה לנו כי נשמר וג״ (ואתחנן ו׳).

אדמה לבאר כי חז״ל ידברו לנו חידות להעמידנו על דברי תורה׳ הבן החכם השואל „מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה י׳ א׳ אתכם״ הנה הוא מאמין בי׳ א׳ ומכיר ערך האדם שיתרונו על הכל בשמירת מצותיו; שחלקן בטוב טעם ודעת לעדות ה״ה מעשה המצות המעידות על מפעלות א׳ עושה פלא והמעודדות בנו הקרובים אליו „בטחון״ בטובו וחסדו יתברך „לחקים״ שאין שכל האדם משיג טוב טעמן, עלינו לקים „באמונה״ רבה בחכמתו יתעלה כי רב טוב ונועם צפון בהם׳—„למשפטים״ לחזק שלום החברה „והאחדות״ בנו׳ ואמנם כל אלה נמצא במצות חג הולדתנו׳ – אך הוא שואל ומבקש לבארם לו הטב ערכם ותכניתם, ובפרט מדבר חג המצות כי הוא משופע בהרבה מצות וגם במשפטים קשים לעוברים עליהם ומדוע מזכרת יציאת מצרים היא כמחרוזה החודרת בכל מרגליות העדות החקים והמשפטים אשר כולם זכר ליציאת מצרים מדוע הוא כן? כתפלת המשורר הקדוש „טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי

האמנתי (תהלים קיט סו ע׳ בהקדמה לספר זה „ובתהלות ישראל״). לבן חכם כזה צותה התורה להשיב תשובה נכוחה וברורה כי אמנם דבר יציאת מצרים הוא ענין נעלה על כל „ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו י׳ ממצרים ביד חזקה״ כי אמנם יציאת מצרים היא עליליה רבה ונעלה על כל, שזכרונה נכון שלא ימוש מעל איש ישראל לעולמים, מדי עת ועונה זה כלל הדבר ופרטיו שלשת הוראות נעלות „באורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה״ א) „ויתן י׳ אותת ומפתים גדולים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו״ ראה בני כי אחרית רשעים נכרתה המו כהמות ים וכחיתו פרץ קמו לטרף ולהשחית אך אחריתם היה מר מאד „ויגבה י׳ צ׳ במשפט״ וכן מזכרונות אלה נתעורר להזהר מאד לסור מרע, לסור משאול מטה. ב) „ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבתנו״ התבונן בני, מה אדיר כח הטוב, ומה רבה יקרת הצדק, חסדי אבות לפני מאות בשנים, זכר י׳ וגאל את בני בניהם האיר פניו עליהם באור תורתו ועוד ינחילם ארץ חמדה „והא׳ הקדוש נקדש בצדקה״ זכרונות אלה יעודדנו לעשות הטוב ולעלות באורח חיים למעלה למשכיל. ג) „ויצונו י׳ לעשות את כל ה ח ק י ם האלה ליראה את י׳ א׳ לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה״ דע בני כי גם העדות והמשפטים, אשר יש לשכל האנושי מושג מעט בהם, גם הם ח ק י ם יקראו, ואל בינתך אל תשען, לאמר כי מצוה זו רק מטעם זה היא כי הטעם הנכון או הטעמים האמתים גלוי רק למחוקקם הקב״ה וכלם חוקקו „ליראה את י׳ א׳״ לכן נזכר כפעם בפעם היציאה ממצרים כי אז נגלה הוד מוראו על כל „ויראו העם את י׳״ אך מהיראה האמתית שנלמד מחקי י׳ נגיע „לטוב לנו כל הימים״; ואם בזמן מן הזמנים שם י׳ סתר לו ולא נחוש טובה נדע כי הם „לחיתנו כהיום הזה״ ובחיי נצח ישראל נגיע לימי הטובה. — הנה כן מושג הטוב והרע נשיג ע״פ מדת „יראת י׳ טהורה עומדת לעד״. אמנם אם חכם אתה בני ושואל כענין, ישמח לבי גם אני ומה גם באשר לי תשובה כהלכה, כאשר נוכחת, אך גם אם לפעמים, אין תשובה נכונה לפי שעה, ואין טעם מתקבל על הלב לאחת ממצות י׳, או אז דע לך „וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני י׳ א׳ כאשר צונו״ בין אם ימצא האדם טעם נכון לאחת ממצות י׳ (אשרי וטוב לו) בין אם לא מצא עדנה, יעשנה כפקודת המלך „וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות וג׳ כאשר צונו״ רק מאשר מצות י׳ היא. מטעם אמונה שלמה בי׳ כש״נ בראש אמנה „ו ה א מ י ן בי׳ ויחשבה לו צ ד ק ה״ (לך טו ו) והחכם המגיד, בחר לו לשון ערומים וכן הוא אומר „ו א ף א ת ה א מ ר ל ו״ התשובה הנכונה בתורה שתמציתה דומה „כהלכת הפסח: אין מפטירים אחר הפסח אפיקומן״ וטעם הלכה זו, שלא להעביר טעם הפסח והמצה, אסור לאכל אחריהם דבר מה״ (פסחים קיט) וכן ראוי לכל איש ישראל לזכר תמיד ביציאת מצרים ולקים מצות י׳ „למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. — ויתכן עוד לפרש: „ואף אתה אמר לו וכ׳״ מלבד תשובת התורה הפשוטה, אף אתה באר לו הטב. — „רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם, לכם, ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר, ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה י׳ לי בצאתי ממצרים לי ולא לו, אלו היה שם לא הי׳ נגאל״. — הנה הבן הזה לא יזכיר את השם יתעלה באשר לא יאמין בו ולא יחקר על אדות מצותיו מאשר יבזן בשאט נפש הוא יראה בהן רק ע ב ו ד ה ומקשה ומפרך בלעג וקלס „מה ה ע ב ו ד ה הזאת לכם״ ככתוב למעלה (יב. כו) אך הכתוב שאחריו שם, איננו תשובה על השאלה כאשר פרשתי שם כי לחבר לצים זרים — מצות המלך „אל תען״. — אך אם יש לאדם בן רשע והוא שואלו ללעוג וללגלג, אמנם גם עליו נאמר „אל תען כסיל באולתו״ אל להתוכח עמו אך עליו לקים גם עצתו השניה „ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו״ ופן ישוב מדרכו הרעה הלא בנו הוא לכן „אף אתה הקהה את שיניו״ בדברים נמרצים כמתלהמים יורדים חדרי בטן „והגדת לבנך ביום

ההוא לאמר בעבור זה עשה י׳ לי בצאתי ממצרים (יג. ח) ולא לו אלו היה שם לא היה נגאל״ ל׳ שעשיתי פסח לי׳ בחפזון, עשה י׳ כל נפלאותיו; האויל המלעיג אלו היה שם היה מפרך ומלגלג ״מה העבודה?״ והתמהמה מעשות הפסח, אז היה נכחד יחד עם המצרים. — וכן נאמ׳ ״ואף אתה וג׳״ אף שבתורה לא נמצאה תשובה לו ביחוד, ואל להשיב לו — בכ״ז ״הקהה את שיניו וג׳״. ״תם מה הוא אומר: מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו י׳ ממצרים מבית עבדים״ הוא מוקיר את התורה והמצוה, אך שאל ישאל דבר התורה וטעם מצותיה להשכיל־להטיב עשה כמצות התורה ״והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד וג׳״ (יג. יד) והוא מעין התשובה לבן חכם. — ״ושאינו יודע לשאל, את פתח לו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה י׳ לי בצאתי ממצרים״ (יג ח) יש שבן זה חבר לאיש רשע, אך לא ידע ללעוג כמוהו, לכן מפני הספק ללמדו לדעת כי איננו יודע, ולאינו יודע לא נכון ללעוג וללגלג, ולא תתחבר לרשע, לכן גם לו התשובה כלרשע, אך ברמז ולא בפרוש ״והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה י׳ לי בצאתי ממצרים. — כאשר נתבוננה בשאלות הבן החכם והבן התם נאמר ״מחר״ — מ ח ר ישאלו, כי הבנים הנאמנים, בדור שחזה נפלאות י׳ אז לא שאלו הלא ראו בעצמם והתבוננו בכל הגדולות אך התורה יעדה לנו כי יהי׳ בנים נאמנים ״מחר״ לאחר זמן שלא ראו בעיניהם והם ישאלו כענין והאבות ישיבו כהלכה. לא כן הבנים הרשעים שעינים להם ולא יראו נכוחות ולא יתבוננו במה שנגדם הם יפערו פיהם בלי חק ללעג בכל מכלי. בכ״ז על האב האמלל לנסות עליהם דבר אולי ישיבם לדרך אמונה.

בשלח

יג יז ״ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם א׳ דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר א׳ פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה״ אמנם ישראל יצא ממצרים ע״פ י׳ ביד משה עבדו, ונאמר ב ש ל ח פ ר ע ה; כי כמו שראה י׳ אז להכביד את לב פרעה שלא ירצה לשלח אף אחרי מכות רבות ונפלאות, למען העמידו על שוי משקל רוחו ותכונת נפשו והיה לראוה שלא חפץ לשלח את ישראל מארצו, ויהי מה; כן ראה י׳ עתה להפריע את המניעים לישראל מלכת בדרך טובים וילכו כפי חפץ לבבם הטוב ורצון נפשם מאופל הגרות העבדות והענוי לאור החרות והחופש בשם י׳, כן שלחם פרעה, וכן לא נחם דרך ארץ פלשתים ״כי קרוב הוא״ הזמן שיצאו ממצרים. ועוד האמונה הבחונה והחזקה בי׳ לא הכתה שרשים בלבותיהם: אולי יחשבו כי רק נגד אלה אשר עבדום וענו אותם באכזריות חמס, היתה ימין י׳ רוממה ועשתה חיל, מי יודע אם גם כנגד הפלשתים תעוז ידו, מה גם שיצאו הפלשתים במלחמת תנופה — שלא הסכינו לזה, ומאימה ופחד ״ושבו מצרימה״ בדמיון כוזב, כי המצרים הנותרים לא יענו אותם עוד יותר — אמנם יד י׳, לא תקצר מלמנוע את העם מלשוב מצרימה, באורח פלא גמור, אך מי כמהו עושה נפלאות לבדו, עטויות בשמות הטבע. — ״ויהי בשלח אין שלוח אלא לויה וכ׳, הפה שאמר וגם את ישראל לא אשלח הוא שאמר אנכי אשלח אתכם ואת טפכם״ (מכלתא) כנראה גם רז״ל עמדו ע״ז שתלה צאת ישראל ממצרים בשלוח פרעה והשיבו ע״ז כפלים: א) כי כן נפל חתת א׳ ופחד ישראל על המצרים בחצות הלילה ההוא עד כי לוו אותם לחוץ לעיר ולמדינה. ב) הראה י׳ דבר מי יקום אם דבר עבדו נאמן ביתו, או דבר המלך העריץ הפורע מוסר וכן הסב י׳ כי הפה שאמר לא אשלח, אמר — אשלח. — ״ויהי בשלח פרעה, זש״ה שוט לסוס מתג לחמור ושבט לגו כסילים (משלי כו) שוט לסוס זה פרעה הראשון וכ׳ מתג לחמור זה היה אבימלך וכ׳ ושבט לגו כסילים זה פרעה והמצרים

והמצרים וכ׳ למה נאמר בהם שבט לפי שמכל המכות הראשונות לא הרגישו עד שהביא עליהם את השחין וכ׳ אמר פרעה הרי לקה עמי והרג את בני והרי בניו יוצאים כיון ששלחם התחיל קורא וי וי הוי ויהי בשלח פרעה״ (מדרש רבה) יש מוסר שהוא להטיב דרך הנוסר, ויש שהוא עונש למו ויש שהוא להציל את אחרים. הסוס הוא רץ ושוטף ולפעמים הוא שוגה ומשגה מן הדרך וגורם רעה רבה, להכין דרכו נכון ״מתג״; ולחמור ההולך בעצלתים נכון ״שוט״; אך אם ההפך יעשה ״שוט לסוס מתג לחמור״ הוא אם באשר יצאו מגדרם אם שזה רק כעונש על העבר או להציל את אחרים. כן הוא ״השבט לגו כסילים״ רבים החכמים בעיניהם, שלא יטיבו דרכם ממוסר ש׳.

פרעה הראשון היה סוס מיוזן לחמדת בשרים עד כי קלקל גם את ארצו ושריו שבראותם אשה יפה באה לארץ, יקחוה למלך. אבימלך היה כחמור עצל לחקר הטב על דבר שרי, ובכ״ז היה גם אץ ברגלים אז, והשוט והמתג הועילו מה כדבר המדרש—וביותר להציל את שרי. — פרעה ושריו בשחר הגאולה, קהל כסילים וכל המכות היו רק כשבט לגו כסילים, אף שבשבטים הרבה לוקו, ״למה נאמר בהם ש ב ט לפי שמכל המכות הראשונות לא הרגישו עד שהביא עליהם את השחין וכ״ כי בשחין נאמר ״ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין וג״ (וא״א ס׳ יא) כי הי׳ זה כעונש גלוי, על עון רצח שהתרפא פרעה מצרעתו בדם ילדי ישרא בעצת עבדיו הרשעים מדה כנגד מדה כמבואר שם.—אך בסוף התבוננו כי מוסר ש׳ נחת בהם לענשם מרה ולהציל את בני ישרא והם לא לקחו מוסר להטיב לכת אך צעקו מרה וי הוי, בזה הראו כי השלוח היה בע״כ.

יח ״ויסב א׳ את העם דרך המדבר ים סוף וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים״ מלבד טעם השלילי האמור למעלה שלא לנחותם דרך ארץ פלשתים עוד טעם חיובי, בדרך ההיא הסב י׳ למען קים סוף מעשה במחשבה תחלה, לנחות את עט ישראל בדד במדבר בלי כל השפעה זרה מהסביבה. יהיה נכון לקבל תורת חיים והמצרים צורריו ומנדיו יצללו במים עזים בים סוף ובני ישראל על ולו בזריזות מדי עת ועונה במעלות ומדרגות בסלם המצב ארצה מצרים וראשו מגיע עד הר חמד לו א׳; מדי רגע וזמן התרוממו במעלות הטהרה מטומאת מצרים, והקדושה להתקדש בסיני בקדש להיות גוי קדוש, נושא אור הקדוש תורת י׳.—״ויסב י׳ את העם כדי לעשות נסים וגבורות במן בשליו ובבאר ר׳ אליעזר אומר ״דרך״ כדי ליגעם וכ׳ ״המדבר״ כדי לצרפם וכ׳ ״ים סוף״ כדי לנסותם וכ׳; ר׳ יהושע אומר ״דרך״ כדי לתן להם את התורה וכ׳ ״המדבר״ כדי להאכילם את המן וכ׳ ״ים סוף״ כדי לעשות להם נסים ונפלאות וכ״ (מכלתא) ר׳ אליעזר יורנו כי בכל פעולות ישועות א׳ דרושה הכנה רבה מצדנו; ור׳ יהושע ילמדנו כי יש שיד י׳ תחולל נפלאות מקודם ואח״כ יתעורר ישראל לשוב אליו ולדבקה בו. וכן יחלקו רבותינו אלה בדבר הגאולה האחרונה: ר׳ אליעזר אומר אם ישראל עושים תשובה נגאלים — ר׳ יהושע אומר לא בתשובה ולא במעשים טובים וכ״ (סנהדרין צז) וכן ״ר״א אומר וכ׳ בתשרי עתידים ליגאל ור״י אומר וכ׳ בניסן עתידים ליגאל״ (ראש השנה ו) כי החדש היותר מסגל לתשובה הוא תשרי והחדש היותר נכון מאז לפקודת ישועה הוא ניסן.

יט ״ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקד א׳ אתכם והעליתם את עצמתי מזה את כם״ וכן אחז משה בתחבולה לקחת עצמות יוסף אתו ע מ ו, אם לפעמים יתלונן מי־נשובה מצרימה — מי יודע אם הגיע זמן הגאולה, ויאמר טוב לי אז מעתה כעבד האוהב את העבדות ״לא אצא חפשי״ לנעוי לב כאלה היו עצמות בן פורת מטפחות על פניהם: הלא הגיע הזמן, וזה האות כי זכו לקחת העצמות החביבות ההן עמהן, אין זאת כי כבר פקד י׳ את עמו. ומה רבה היתה התשוקה באבותינו לארץ חמדה, ומה רבה היתה השנאה לעבדות בארץ נכר

עד כי יוסף שהיה משנה למלך במצרים, אם בחייו לא הורשה לו לשוב אל ארץ חמדה, צוה והשביע את בני ישראל כי למצער יעלו אחרי מותו את עצמותיו ממצרים אתם, בעלותם אל ארץ אבות. — „ויקח משה את עצמות יוסף עמו להודיע חכמתו וחסידותו של משה שכל ישראל עוסקים בבזה ומשה עוסק במצות עצמות יוסף, עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצוה וג״ (מכלתא) חכמה וחסידות בזה אם יבוא מי להתאונן על הכסף והזהב שלקחו ישראל בבזת מצרים יראם משה ארונו של יוסף כי הוא הוא הציל את מצרים מחרפת רעב והוא הוא צבר את כל הכסף והזהב במצרים והמצרים שעבדו וענו את בניו מאד כן בצדק לקחו בניו את כל אשר לקחו.

כא „וי׳ הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה״ הנס הנפלא והנשגב הלזה שהתמיד ארבעים שנה מלבד שהיה להם כמורה דרך בישימון מדבר, מאור עליהם ומגין עליהם נעלה מכל אלה שבזה ראו ונוכחו מדי רגע ורגע כי „י׳ הלך לפניהם״ ועליהם ללמד ללכת בדרכיו „אחרי י׳ א׳ תלכו ואותו תיראו וג׳״ (ראה יג. ה).

כב „לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם״ הוסיפה התורה לספר לנו, כי לא רק בעת המסע הלכו לפניהם העמודים, אך גם בעת מנוחה סבבום להגן עליהם ולהאירם ולמען דעת ישראל בכל רגע תעודתו „אחרי י׳ א׳ תלכו״

יד ה „ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה וג״ אם למעלה ואם למטה נקרא פרעה, נקרא בזה בתואר מלך מצרים כי שלוחיו או עמלק כדבר המכלתא) הגידו לו זאת בתור מלך מצרים שעליו לשמר שלמות הממלכה.

ו „ויאסר את רכבו וג״ ע׳ וירא כב. ג.

ח „ויחזק י׳ את לב פרעה מלך מצרים וירדף אחרי בני ישראל ובני ישראל יצאים ביד רמה״ זה לעמת זה התראו עתה על המערכה כמו חי כמו חרון כרצון לבם החפשי וכבחירת נפשם: פרעה כמלך מצרים מוליך את עמו בהות לבבו ובחרון אפו אחרי עם אשר נענה ונדכה ממנו מאד וכבר שלחהו לנפשו, ובני ישראל בשאפם לחיי חפש הולכים אחרי י׳ א׳, ברצון רב יוצאים ביד רמה בני חורים החוסים בימין י׳ רוממה.

ט „ופרעה הקריב״ את עצמו ועמו „וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל י׳״ הם היו שלומי אמוני ישראל, היודעים ומכירים כי אין להשען אלא על אבינו שבשמים.

יא „ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים כן אמרו המתלוננים פן לא הגיע עוד זמן הגאולה ורק אתה עשית לנו להוציאנו ממצרים. מדעתך.

יב „הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר״ זאת הוסיפו נעוי לב, הבוחרים בחיי בוז של עבדות — ממורא פן יגרע להם מה.

יג „ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת י׳ אשר יעשו לכם היום״ כן אמר לצועקים אל י׳, כי יבטחו בי׳ וישועתו קרובה „כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראותם עוד עד עולם״ שעה בזה, לאלה המפקפקים פן לא הגיעה עוד השעה לגאולה ממצרים מהר תראו כי שבת נוגש

יד „י׳ ילחם לכם ואתם תחרשון״ פנה בזה לאלה הבוחרים בחיי בוז של עבדות ממורא תלאות, כי גם להלחם לא יצטרכו. — „ארבע כתים נעשו אבותינו על הים, אחת אומרת נפול לים ואחת אומרת נחזר למצרים ואחת אומרת נעשה עמהם מלחמה ואחת אומרת

נצוח כנגדם. — זו שאמרה נפול לים, אמר לה משה התיצבו וראו את ישועת י׳ וג׳; זו שאמרה נחזר למצרים, א״ל משה כי אשר ראיתם את מצרים וג׳; זו שאמרה נעשה עמהם מלחמה א״ל משה י׳ ילחם לכם וזו שאמרה נצוח כנגדם, א״ל משה ואתם תחרשון״ (ירושלמי תענית פה:) נראה כי בכת הראשונה התגבר רגש הכבוד, מוטב לה לפול אל הים מלהשתעבד אל רהבים ושטי כזב; בכת השניה נתעוררה התאוה לחיים, ולמען תחיה אף רק חיי בוז, אמרה לחזר אל מצרים; בכת השלישית התלקחה אש הקנאה, ואמרה לערך מלחמה „תמות נפשי עם פלשתים״, אך הכת הרביעית נשאה עיניה אל צור ישראל וגואלו והיא היא צעקה אל י׳.

טו ויאמר י׳ אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו״ „ר׳ יהושע אומר, אמר הקב״ה למשה, אין להם לישראל אלא ליסע בלבד, ויסעו, יסיעו רגליהם מן היבשה לים ואתה רואה נסים שאעשה להם״ (מדרש רבה)

„א״ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמ״ם (ברכות לג) בכל זמן ומקום שדרוש לאדם למלא מחסורי גויתה ותפקידיה: מאכל ומשקה, רפואה ומחסה, בגד ונעל וכ׳ צריך מתחלה לבקש עזר מאביו שבשמים אשר שלחו בארץ, אח״כ עליו לעשות בעצמו מעשהו ולהשתדל בדבר להשיגו ככל המותר והאפשר למען תחול ע״ז ברכת י׳ „וברכך י׳ א׳ בכל אשר תעשה״ (ראה טו. ח) יכול אפילו עומד ובטל, ת״ל בכל אשר תעשה״ (ספרי) וכ״מ וזה חלק גדול מתפלותינו; ולהפך בכל עת ומצב שדרוש לאדם למלא תפקיד רוחו ונפשו, הכלול „ביראת שמים״ יזרז עצמו בראשונה להחל בפעולה ומעשה, למלא משלחתו בארץ, ואח״כ יבקש לו עזר ממרום; כמשפט החיל במערכת המלחמה: מאכלו משקהו מלבשתו וכל מחסרו, יכין לו המלך ע״י פקידיו ורשות לו לבקש כפעם בפעם למלא את מחסוריו, אך עליו להחלץ חושים ולהזרז לצאת לקראת נשק בחרף נפש, ולעון פלילי יחשב לו אם יאמר ירא אנכי מחצי אויב אך בצאתו השערה ויירא כי חצי האויב ימוללו אותו והשונא ינצח את המלחמה או אז יבקש לכבוד המלך ואושר המדינה להוסיף לו חיל עזר להתגבר על האויב, כן משפט האדם ששולח בארץ, ובמלחמתו מלחמת י׳, אשר הוא לוחם את אויבו הפנימי והחצוני, אמנם „אלמלא הקב״ה עוזרו אין יכל לו״ (קדושין ל) אך „לבא ליטהר מסייעים אותו״ (שבת קו) וכן עתה כאשר הגיע הזמן שיתקדש שם אבינו שבשמים, על מים עזים, לחצות גלים למען השרש אמונה שלמה בי׳ ובצדקת משפטו, במשה עבדו ובמשלחתו הנאמנה, הלא זה כלול „ביראת שמים״ אמר י׳ „מה תצעק אלי״ בתפלה, הלא עליהם להקדים בקדוש שמי „דבר אל בני ישראל ויסעו״ יסיעו רגליהם מן היבשה לים באמונה שלמה בי׳ ובמשה עבדו, כי למען דברו יחצו במים בחרף נפש, ואז „ואתה רואה נסים שאעשה להם״.

טז „ואתה״ אחרי כן „הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה״ אם השורות הראשונות יבאו במו הים בחרף נפש, אחריהן כבר ימצאוהו יבשה ועי״ז „הא׳ הקדוש נקדש בצדקה״.

יז „ואני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו״ „ויגבה י׳ צ׳ במשפט״ ישמעו עמים וירגזו.

יח „וידעו מצרים״ שכבר הסיחו מלבם, מעשה י׳ בארצם זה כשבוע ימים אך עתה ידעו תמיד „כי אני י׳ בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו״.

יט „ויסע מלאך הא׳ ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם״ כי מעת אשר הכין ישראל לבבו ליסע הימה על קדוש שמו יתעלה נראה כי הם בראש ועזר י׳ אחריהם „ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם״ למגן ולמחסה.

כ „ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך״ למצרים „ויאר את הלילה״ לישראל „ולא קרב זה אל זה כל הלילה״ הוסיף

הכתוב

הכתוב לספר „וקא קרב וגו״ אף שכבר כתוב שעמוד הענן ביניהם, להראות לנו חטאת מצרים וצדקת ישראל, אם שהיה על מחנה מצרים, להתבונן מה זאת? הלא מחנה ישראל לפנינו ובכ״ז איננו יכולים להשיגה ולכלותה? אין זאת כי יד י׳ תחולל נפלאות כאשר במצרים, נשובה מרדף אך הם עמדו כל הלילה ויורו חצים ואבנים בישראל, ועמוד הענן מקבל (תיב״ע) וכאשר האיר הבקר, השכימו לרדף אחרי ישראל; וישראל אף שהאיר להם הלילה, לא יצאו לקראת נשק, באמונתם, בלילה, אחת אמר להם ציר י׳ „י׳ ילחם לכם ואתם תחרישון״ וכן היו שומרים לבקר להגיד בבקר חסדי י׳.—„א״ר יוחנן מ״ד ולא קרב זה אל זה כל הלילה, בקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר להם הקב״ה, מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה״ (מגלה י) כנראה התבונן גם הוא על הנראה כיתר, ודרש „ולא קרב זה אל זה״ על מלאך א׳ שנזכר בכתוב הקודם והעמודים— החונים על מחנה ישראל, הם הלא התבוננו על נפלאות י׳ כי נשגבו מאד, בכ״ז לא הורשה למו לשורר לפני י׳ איש מלחמה, ע״ו, כי מעשה ידיו טובעים, עצמם, בים, כי הלא „י׳ שמו״ מהוה הכל, ברא לכבודו הכל ומרחם על כל. האמנם ישראל אומר שירה על הים, זה משני אלה: א) מפני שאמר שירה, אחרי שכבר נעשה משפט י׳ וצדקתו, ואז אמרו גם כן מלה״ש (מדרש רבה טו א) כי בעת פועל משפט א׳ נורא במשנאיו ומתקוממיו, והם לא יחתו מלפניו אז רע להם וכביכול אין שמחה וטובה לפני יוצר הכל והמרחם על הכל, אך באשר „יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם — הללו י״ כבר אין על מי לרחם, ואין כבוד י׳ מתחולל עוד, אך יהולל במשפט צדקו, אז נאה שירה ושבחה. ב) שונה הוא שירת ישראל משירת מלה״ש, שירת צבא מרום היא הוספה בהשגת כבוד י׳ ופרסום שמו יתברך „וכשם שקילוסו של הקב״ה עולה לו מגן עדן מפי הצדיקים כך עולה מגיהנם מפי הרשעים״ (וא״א רבה פז ד) אך בכל זאת „וירא הא׳ את האור כי טוב—הוי במעשיהם של צדיקים חפץ, למען יגלה כבודו ע״י שפע טובו וחסדו עליהם״ (ב״אשית רבה א. ה. וע״ש „בסגלת ישראל״) עולה היא שירת ישראל, מלבד שמלמדת היא תורת י׳, מפרסמת שמו יתברך מורה היא גם תורת האדם לדעת ולהידיע, אכן יש י׳ שופט כל הארץ גומל טוב לטובים ומשלם כדי רשעם לרשעים, וע״ז יפלס האדם המשכיל דרכו, לסור מרע ועשות טוב.—וזה דבר ר׳ אלעזר שם „הוא אינו שש (במפלת רשעים) אבל אחרים משיש״ הוא אינו שש—כדברו ע״י נביאו הנאמן „חי אני נאם א׳ י׳ אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה״ (יחזקאל לג יא) אבל אחרים משיש—למען ישמעו וייראו—ויהושפט בצאתו למלחמה עם המון רב מבני מואב ועמון „ויועץ אל העם ויעמד משררים לי׳ ומהללים להדרת קדש בצאתו לפני החלוץ ואמרים הודו לי׳ כי לעולם חסדו״ (דברי הימים ב. כ. כא) „וא״ר יוחנן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו, לפי שאין הקב״ה שמח במפלתם של רשעים״ (שם) זה מפני ששוררו בעוד לא תמו חטאים טרם נגפו אויבי י׳ וצוררי ישראל, עוד זאת כי מנעו מלאמר רק „כי טוב״ „וכי טוב״ לא נאמר רק בהמלא רצון י׳ לגמל טוב את טובים „וירא הא׳ את האור כי טוב״ (ע׳ למעלה)

כב „ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה״ קפצו בתוך הים, באמונה שלמה ובחרף נפש על קדוש שמו, בעוד הומה וסוער, ורק אח״כ נקרע ונעשה יבשה „והמים להם חומה מימינם ומשמאלם״ „מימינם זו מזוזה ומשמאלם זו תפילין״ (מכלתא) לא סחו מלבם אף רגע אחד כי השגחת י׳ אחד, חופפת וסוככת עליהם, וע״פ מפלאות מפעלותיו עוברים הם בתוך הים ביבשה; וכן כזאת לעולם בישראל בעברו בין גלים זועף בשאון המון עמים רבים כהמות ימים בגלותו לא יסוח מלבבו הכתוב על מזוזת ביתו בשבתו בביתו... והקשור על ידו בלכתו בדרך... וזה לו למחסה ומפלט „אום אני חומה״.

כו „ויאמר י׳ אל משה נטה את ידך על הים וישבו המים על מצרים וגו״ „אין הים עומד לנגדך ולא ישנה בדבורך״ (מכלתא) אם לקרע הים נאמר למשה „ואתה הרם את

את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו וג״ (טז) כי למען הפך טבעו, דרושה הרמת מטה כסימן ששליח בוראהו אתה „ובקעהו״ אתה; בתשובת הים לאיתנו די כי תטה את ידך על הים „וישובו המים״ כטבעם „אין הים עומד לנגדך ולא ישנה בדבורך״ ולא ימצא גם מליץ יושר בעדם עתה כאשר נגלה בעת רעתם כ״כ עד שהם בעצמם ברשעתם ירדו תהומות.

כט „ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים״ בהפך מהכתוב בבואם לים (כב) כי הלכו למו ישראל בנתיבותיהם ב י ב ש ה, ומאחרי השורות האחרונות נשמע קול המולה קול מים עזים, ב ת ו ך, ה י ם, ויבינו כי שב הים לאיתנו להצליל עריצים גם אז „ו ה מ י ם ל ה ם ח מ ה מ י מ י נ ם ו מ ש מ א ל ם״ גם בהרגיש שלומי אמוני ישראל כי כסה הים צריהם, לא הסיחו דעתם כי בהשגחת י׳ אחד כל אלה „מימינם בזכות התורה שעתידים לקבל שנאמר מימינו אש דת למו ומשמאלם זו תפלה״ (מכלתא) כי בהתיצב איש ישרי להתפלל נוכח י׳ אז ימין י׳ עושה חיל נגד שמאל האדם. אם בבואם הימה להנצל מגליו — די עוז במזוזה ותפילין (כב) לחזות נקם בצוררים דרוש זכות התורה „אש דת״ מאירת עינים לאור באור י׳ ואמתו, מחממת הלבב, לאהבתו יתעלה, אך גם לוהטת צרים, וזכות התפלה „רוממות א׳ בגרונם וחרב פיפיות בידם.

ל „ויושע י׳ ביום ההוא את ישראל מיד מצרים״ לא כיציאת מצרים, אחרי אשר הכה י׳ כל בכור במצרים, שהיתה יותר מאשר שנתמלא סאת רשעת המצרים, ולכן השגתם הרעה במשפט צדק וישרי היו אך טובים מהם בהצטרפות, בעשותם הפסח, ולכן פסח על בתיהם והצילם והוציאם לחרות לסים הבטחתו לאבינו „וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו וג״ (לד יג יד)! וכן היה עיקר הנס במכת מצרים נגף הבכורים — אך קריעת ים סוף היא היתה בעיקרה מצד מעלת ישראל שגברו מני אז יום לאמונה וכן הושיעם י׳ לעבור בחרבה את הים, ולעומתם היו המצרים רעים וחטאים מאד לכן ירדו מצולות וכן היה עקר הנס בהצלת ישראל קריעת ים סוף; וכן ויושע י׳ ביום ההוא את ישראל מיד מצרים „וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים״ ראי׳ מוחשית.

לא „וירא ישראל״ לראות גם ראי׳ שכלית „את היד הגדולה אשר עשה י׳ ב מ צ ר י ם״ ולא התגאה לאמר בצדקתי עשה י׳ לי, אך תלה ברשעת הגוי המענהו, אשר שפטו א׳ המשפט, ולא התהולל משמחת נקמה, ומחרות יתרה ובטוחה, אך „ויראו העם את י׳״ לירא ממשפטיו „ו י א מ י נ ו ב י׳ ו ב מ ש ה ע ב ד ו״ לבטח בחסדי י׳ אשר ייעד ע״י נביאו הנאמן ונאמר „ויראו—ויאמינו״ בלשון רבים כי אם הראי׳ המוחשית והראי׳ השכלית ראו כולם כאחד „וירא וג״ אך ביראת י׳ ובאמונה בו יתעלה, היו מפלגות שונות כ״א במדרגה מיוחדה לפי מעלתה בקדש — „ויראו—ויאמינו״ — ועפ״ז נשכילה להבין, מדוע בכל העשר מכות במצרים, התרה משה מקודם את המצרים שככה יעשה למו, והבטיח את ישראל שלא יאונה למו כל רעה; ובקריעת ים—לא נאמר מקודם דבר ברור למשה, וכן לא התרה במצרים וישראל הי׳ נתון באימה חשכה ובמורא גדול. כי עשר המכות במצרים עם התראותיהן מקודם, הי׳ למלא סאת רשעת המצרים, וכן אם לא נבטחו ישראל מקודם, שלא תגיע עליהם הרעה, היה מקום למצרים המותרים לטעות כי הלא גם בישראל תבא הרעה; וביום דין להשפיל גאים הוגבהו שפלים בזכות הפסח והמילה וכ׳. אך על הים כאשר ישראל יצא כבר בחפזון מארץ התועבות, והתגבר יום יום באמונה בי׳ „כה אמר י׳ זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה״ (ירמי׳ ב) בקפצם אל הים לקדש שם י׳. וביום דין להגביה שפלים השפיל גאים וירדו תהומות גם בלי התראה מראש למצרים כי הלא כבר היו מותרים מאז לשלח את בני ישראל, ובלי הבטחה ברורה מראש לישראל, למען יתגבר באמונה בי׳ ובבטחון בחסדו

(וע׳ „לבני ישראל״ ב׳ ח׳ דבר נחמד בשם גיסי הרב הגאון ר׳ שלמה יעקב שיין שליטא רב לאצקאווא)—„ר׳ יוסי הגלילי אומר

אומר מנין שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות, במצרים מה הוא אומר ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע א' הוא וג', ועל הים מה הוא אומר, וירא ישראל את היד הגדולה וג' כמה לקו באצבע עשר מכות, אמור מעתה במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות" (מכלתא) והעיר "בתורה תמימה" (וארא ח טו) "שבמכת דבר, כתיב הנה י ד י' הויה במקנך (ס יג)? ואפשר לאמר הכונה דכל מכה לקו באצבע אחת וא"כ במכת דבר שהיא המכה החמשית הרי כבר לקו בחמש אצבעות, לכן כתיב בה יד הכוללת חמש אצבעות" אך זאת לא יתכן, שהלא ריה"ג אומר בפרוש "כמה לקו באצבע עשר מכות" באצבע אחת עשר מכות? ואדמה לאמר ריה"ג דורש על התבוננות האדם במעשה א' הנפלאים, שהוא בראותו מפעל א' עושה פלא יחשב כל דבר ודבר, אך כענין מיוחד, וכא ידע לצרפם יחד שבאו כלם לתעודה אחת וכן אם בכל העשר מכות ראו החרטמים, רק ענינים בודדים וכן אמרו רק "אצבע א' הוא" לכן בבוא התראה חדשה על מכה חדשה, לא הצטרפו את הקודמות, למען לירא פן תבוא החדשה כי מה זו לזו — בים ראו כבר ישראל את הצטרפות כל פעלי י' כי כלם עולים למטרה אחת והיא "היד הגדולה אשר עשה י' במצרים" היד מצרפת את כל האצבעות יחד, ומזאת נדע כי גם למראית עיני האדם היתה בכל מכה שהוכה מצרים על הים פי חמש — בהרגשה ובהכרה, ממכה במצרים. — במכת דבר נאמר מפי י' ע"י צירו הנאמן "הנה יד י' הויה במקנך" הלא לא' דעות י' סוף מעשה במחשבה תחלה וכל פעליו ומעלליו יצטרפו יחדיו למטרה שהציג בראש והי' מעשה ידיו להתפאר. ואפשר לאמר, כי לכן נלקו המצרים על הים פי חמשה מאשר במצרים פשוט במכאב המכות, מאשר נשתרשו בחטא ושנו בעונם לענות את ישראל; כמו שאמרו רז"ל טעם על תשלומי ארבעה וחמשה (בבא קמא פח). — ובעניי אומר כי פשוטו של דבר מורה לנו כי המצרים שלא ידעו ולא הבינו מעשה א' ותכליתם ראו בזה רק אצבע א'; וישראל, שראה על הים מה שלא ראה יחזקאל במרכבה, התבונן כי כל פעולה ופעולה מצטרפת יחדו למטרה נשגבה ראו בכל אלה "היד הגדולה אשר עשה י' במצרים"

טו א "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ויאמרו לאמר אשירה לי' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים" לדעת ר' עקיבא (סוטה ל) היו ישראל עונים חרוז זה, אחרי כל חרוז וחרוז ששר לפניהם משה מדברי השירה הנשגבה הלזו; וכן נראה כי הוא הוא עיקר השירה, ששאר דברי השירה רק מבארים אותו; וכן אמנם הנשים שרו רק החרוז הלזה (כא) לכן נכון מאד להתבונן מה יסוד השירה הזאת ביום הנשגב ההוא ובמקום הנורא ההוא א) הזה שבח לממציא הקטר, שכחו רב להמשיך אחריו מאה עגלות גדולות טעונות משא כבד כי בחפזון מרוצתו דרס רמס רמש קטן שהיה רומש על דרכו וכן מה השבח ליוצר העולמים ובורא הימים שהים סוף בלע את המצרים? ולמה הקדימו את הסוס לרוכבו, הלא תורת י' תשו את האדם לרודה בכל, וא"כ איך השפילהו מן הסוס? ב) "תניא משום ר' פפוס, גנאי הוא למשה וששים רבוא שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו ואמר ברוך י' אשר הציל אתכם מיד מצרים וג'" (סנהדרין צד) וקשה עוד יותר כי עיקרה של שירה ורובה על ירידת מצרים לתהומות ומעט קט על העברת ישראל בחרבה ג) מדוע לא נזכר בתורה כל טעם על מקרא קדש של יום השביעי לחג המצות כי בו נקרע הים? מדוע אין בו מצות מיוחדות לזכרון הנס הנפלא הזה שבו נגמרה היציאה ממצרים ומשעבודם בהחלט כמו בליל התקדש חגנו הראשון? ואשיבה על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ועי"ז פורשו מקראי קדש ומאמרי חכמה א) משה איש הא' מבחר היצור וישראל עם זו יצר לו י' תהלתו לספר, במצבם הנשגב ההוא שוררו על מים עזים רמות ונשגבות על פועל י' ומשפטו, על עזוזו וכבודו שכל אשר עשה בכח וגבורה, היה בצדק ומשפט ומקולות מים רבים אדירים משברי ים עולה קול

אדיר וחזק: אדיר במרום י׳ שמשפטו צדק עולמים.—ואמנם על פעולות א׳ עושה פלא אז כנראה היה לאיתני עולם לתמוה מה, ככל אשר הטיבו חז״ל לציר לנו בהגדותיהם הנעימות קולות ושובריהם „הים ראה וינס—ר׳ נהוראי אומר שם המפורש ראה חקוק על המטה ונקרע; ר׳ נחמי׳ אומר, כביכול ידו של הקב״ה ראה ונקרע.—ד״א ראה הים את ישרא׳ עושים מלחמה זה עם זה על קדושת שמו של הקב״ה, אמר מה אני עומד, מיד ראה הים וינס; ד״א ראה ארונו של יוסף יורד לים אמר הקב״ה ינוס מפני הנס שנאמר ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה״ (ילקוט תהלים קיד) הים ראה וינס נקרע ים סוף לעבור בו ישרא׳, מקדשי י׳ וזה תכלית כל הבריאה „כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו״ (ישעי׳ מג ז. אבות ו. וע״ש „במוסר ישרא׳) ובאור פני מלך וכבודו חיים ואושר רב לכל היצור, ולתעודה רמה זו יעברו ישרא׳ דרך הים לקבל תורה מהר א׳ ולהאיר מכבודו על כל הארץ „אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה״ וזה הוא „שם המפורש ראה חקוק על המטה ונקרע״ כדגל וכנס להתנוסס מפני קושט סלה. ואם כי זה יהיה אחר זמן, אך גם כבר באותה שעה כבר נראה ההתקרבות של מלך הכבוד אל עם בחירו הלא כל הניסים והנפלאות במצרים ולפני הים היו לקרב עת דודים זו וזה „כביכול ידו של הקב״ה. ראה ונקרע״ ה״ה התבוננות במעשה היוצר ומעתה התבוננות במעשה יצוריו: ישראל מקדש שם י׳ בחרף נפש בקפצו הימה בעודנו הומה וסוער ויותר מזה „ראה הים את ישראל עושים מלחמה זה עם זה״ להקדים בקדוש השם. הנה כן בעוז והדר במשפט צדק נקרע הים לגזרים למען יעבר ישראל בחרבה. הים ראה וינס להצליל במים אדירים המצרים סמל המציירים והלוחצים את ענוי ארץ. הנה יסוד תורת האדם חובתו לבוראהו ומשפטו עם רעהו הוסד על הכרת הטובה „כל הנשמה תהלל י׳ הללו י׳ ר׳ לוי בש״ר חנינא על כל נשימה ונשימה שהוא נושם צריך לקלס להקב״ה כהתי״ה״ (בראשית רבה יד יא) וכן גם לחברו צריך להכיר טובתו. כי האדם מדיני בטבעו ובלי חברת האדם אי אפשר לו לחיות שלא בצער ודוחק „בן זומא כשראה אוכלסא וכ׳ אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלה לשמשני הוא היה אומר כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכל חרש וכ׳ ואני משכים ומוצא כל אלה מתוקנים לפני וכ׳ בגד ללבש וכ׳ כל אומנות שוקדות ובאות על פתח ביתי וכ׳״ (ברכות נח) (וע׳ למעלה ויצא כט לה „מוסר ישראל״ על אבות א ב) והפכה המדה הרעה המהרסת מוסדות עולם היא כפית טובה והנה על מרומי קרקע הים שעלה למעלה התיצבו במערכה זה לקבל זה: ארונו של יוסף מול חיל מצרים ובעל הכרת הטובה שאין למעלה ממנו נגד בעלי כפית טובה שאין לרע מהם יוסף רועה אבן ישראל משפיע רב טובה אף על אלה שחשבו עליו רעה היה מפותח מאד במדת הכרת הטובה עד כי גם בהתפתלו את האשה המבישה נצורת לב הביע לפניה בטוהר לבבו את מדת הכרת הטובה כיסוד תורת האדם וכפית הטובה כמהרסת אשיות תבל: „הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת״ והוא כבן זקנים ליעקב הורה כי כל זה רק מטעם מצות המלך „וחטאתי לא״ (וישב לט ע״ש ב„סגלת ישראל״) המצרים להפך ישלמו רעה תחת טובה הלא יוסף החיה את כל הארץ בשנות הרעב ועוד קבץ כסף למכביר באוצרות המלוכה; והנה קם מלך מצרים ועשה את עצמו כלא ידע את יוסף ומלבד שלא גמל טוב לזרעו ולמשפחתו עוד הצר הוא ועמו אותם לחצו וענו מאד את שארית יוסף ובאחרונה בעת ועונה הלזו רודפים המצרים בחמס רצח להכחיד זכר יהוסף.—בהשקפה נכונה מה בין ארונו של יוסף ובין זרע חם יחרץ כל משכיל על דבר אמת כי נכון הדבר מאד שיצללו המצרים כפויי טובה במצולות הים כמו אבן למען שכלול העולם כולו—לא יציץ הזדון ולא יפרח הרשע יכחד הנוגש ותשבת המדהבה ואז תשקט הארץ על מכונה ויגילו כל ישרי לב. — הנה כן

נקרע

נקרע הים להעביר ענוי ארץ גאולים, ושב לאיתנו להצליל גאים נוגשים בצדק ומשפט „ויגבה י׳ צ׳ במשפט והא׳ הקדוש נקדש בצדקה״ וכן מרומז בשירת הלל (תהלים קיד) „בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז״ כאשר נוכח י ש ר א נראו ה מ צ ר י ם כמצירים וכלוחצים ולעמת ב י ת י ע ק ב – נתגלה כעם ל ו ע ז בלי כל סדור מדיני במוסר ומדות כתרגומו „ברברייא״ וכבר נראה אז „היתה יהודה לקדשו״ מקדש שם י׳, ועוד נכון מאת י׳ כי יהיה „ישראל ממשלותיו״ למשול בצדק ומשפט של צדיק עולמים אז „הים ראה וינס״ להעביר את ישראל בחרבה ולהצליל את המצרים במים עזים – „ד״א מה תצעק אלי – א״ר חמא בר חנינו בשעה שיצאו ישרא׳ ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותם ור׳ חמא בר חנינא פירשה משום אביו, משל לרועה שהיה מעביר צאנו בנהר, בא זאב להתגרות בצאן, רועה שהיה בקי מה עשה נטל תיש גדול ומסרו לו, אמר יהא מתגושש בזה עד שנעבר את הנהר ואח״כ אני מביאו, כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים, עמד סמאל המלאך לקטרג אותם, אמר לפני הקב״ה רבש״ע עד עכשיו היו אלו עובדי ע״ז ואתה קורע להם את הים, מה עשה הקב״ה מסר לו איוב שהיה מיועצי פרעה דכתיב בו איש תם וישר, א״ל הנהו בידך, אמר הקב״ה עד שהוא מתעסק עם איוב, ישראל עולים לים ויורדים ואח״כ אציל את איוב וכ׳ באותה שעה אמר הקב״ה למשה משה הרי מסרתי איוב לשטן מה בידך לעשות דבר אל בני ישראל ויסעו״ (בשלח רבה יד טו) מתואר איוב „שהיה מיועצי פרעה״ נגלה הודה והדרה של אגדה נפלאה זו, בה גזו לנו חז״ל צדקת י׳ אשר פעל את ישראל שנתגלה גם נגד המשטינים והמקטרגים על ישראל; ומקום היה אז להשטין ולהפריע מעשות רב חסד אתנו אז בעוד לא הטהרנו לגמרי מתועבות מצרים, וזה היה עצת עושה פלא כי באותו זמן הועמד איוב בנסיון – ובזה היתה התנצלות רבה לישרא׳ הן ספרו לנו רז״ל: „א״ר חייא בר אבא א״ר סימאי שלשה היו באותה עצה: בלעם, איוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נדון ביסורים ויתרו שברח זכו מבניו שישבו בלשכת הגזית״ (סוטה יא) הנה חטאת בלעם וענשו, צדקת יתרו ושכרו הטוב, נבינה: ב ל ע ם שכל חפצו היה ל ב ל ע ם ישראל יעץ את פרעה להרע ולהצר את ישראל, וענשו כמדתו ש נ ב ל ע מן העולם נהרג; י ת ר ו שרצה ל ה ו ת י ר את ישראל, ברח ממועצת רשעים שכרו כמדתו כי י ת ר ו אחריו, מבניו ישבו בסוד ישרים ועדת י׳ במקדש; אך מה חשב איוב בשתקו? ומה גמולו כמדה נגד מדה? אי אפשר לאמר, שמפני מורא של המתמלך היה ירא להשיב את פניו על שאלתו ובקשתו „הבה נתחכמה לו וג״ כי הלא הכתוב מעיד עליו שהיה „ירא א״ והיר״א באמת לא יגור מפני האדם, כי העומד לפני הארי, לא יחת מפני הזבוב? ומה גם אם ממוראו מפני הזבוב יעור חמת הארי, הלא בשתיקתו נתן חרב ביד פרעה להרע ולהצר את עם י׳ כי יאמר פרעה שתיקה כהודאה דמתה? ושמעתי ישוב נכון ונחמד מאחי הגאון האדיר ר׳ שמואל אביגדור זצ״ל רב בפלונגיאן: כי שתיקת א י ו ב היתה כהודאה ולמצער כמסתפק, אך לא כ א ו י ב לישראל או כירא ממלך מצרים כי אם מפני יראת י׳ ומאהבת ישראל: כי היה ירא להניא את פרעה מעשות רעה לישרא׳, פן כאשר ישרא׳ ימלא כל ארץ מצרים וטוב הארץ יאכל; ישמן ויבעט בצורו וגואלו אולי בהלחצו מן המזרים ידובקו איש באחיו ישראל וישמרו מסורת אבותיהם באמונות ודעות: אך גם זה עון פלילי: כל איש ישראל ישתדל להטיב לישרים גם ברוח גם בחומר „ובהדי כבשי דרחמנא למה לו״ אם הצופה עתידות יראה, כי לא טוב לישראל הטובות הגשמיות, אז הוא יתעלה כאב רחמן ימנען מבניו: לכן מדה כנגד מדה נוסר איוב ביסורים, ואז יראה אם יעמד בנסיון המר הזה, ואמנם דבר דברים לא בהשכל ודעת, וכל התנצלתו היתה כדבר רבא „אין אדם נתפס בשעת צערו״ (בבא בתרא טז) ודפח״ח: ועפ״ז אפרש דבר המדרש כי בנסיונו של איוב בזמן יציאת מצרים היתה הצטדקות רבה לישראל: אמנם נוקש ישראל במצרים ונלכד בשחיתותם

אך

אך „אין אדם נתפס בשעת צערו" ואם איוב שהיה מיחידי סגלה שבעולם (יחזקאל יד) שהכתוב תארו „תם וישר וירא א' וסור מרע" לא עמד הכן הטב בנסיון מר, מה גם לעם שלם שא"א שיהי' כולו כסלת נקיה נוקשו קצת מבניו במלכודת הרשעים „אין אדם נתפס בשעת צערו" ובזה נסתם פי המקטרג לפני הים ונאמר „דבר אל בני ישרא' ויסעו" ובין גלים שם דרך לגאולים אך אז נתגלה אמת משפטו במצרים גם לעיני מליציהם כמו שבאר אותו החכם בעצמו „א"ר חמא בר חנינא בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד שר מצרים ונשתטח לפני הקב"ה, אמר לפניו רבש"ע במדת רחמים בראת עולמך ואתה מתגאה בחזקה, מיד קרא הקב"ה לכל שרי האומות והיה מסדר לפניהם כל המאורע, אמר שפטו נא ביני ובין זה: שבתחלה ירדו בני למצרים וכו' עמד פרעה וכבשן לעבדים וכו' וחזר וגזר עליהם אם בן הוא והמתן אותו, כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו; אמר לפניו רבש"ע הדין עמך ועמך האמת, אלא אם רצונך תושיע את ישרא' ולא תאבד את מצרים; אמר ריב"ל כיון שראה מיכאל ששרי האומות מלמדים סנגוריא על מצרים רמז לגבריאל וטס למצרים טיסה אחת ושמט לבנה עם טיטה ותנוק אחד מה ששקעוהו בבנין עמד לו לפני הקב"ה, אמר לפניו רבש"ע בזה ענין שעבדו בניך כיון שראתה מדת הדין אמרה משה דין לבניך במצרים שרובם חיבים, מיד טבעו מצרים, וכ'" (ילקוט בשלח) הציור הנשגב הזה צריך צדקת צדיק עולמים במשפטו אשר פעל במצרים, ועם זה נלמדה ממנו מוסר השכל נשגב בכל הזמנים. – האגדה הלזו עם כל הודה והדרה, מפליאה מאד, מדוע על רשעת מצרים הנוראה ואכזריותה האיום בגזרות „אם בן הוא והמתן אותו" „כל הבן הילוד היאורה תשליכהו" וע"פ דרשת רז"ל על „וימת מלך מצרים" שנצטרע ושחטו לו שלש מאות מילדי ישראל בכל יום, להתרחץ בדמם (שמות רבה) נמצא בכ"ז מקום לבעל הרחמים לרחם על האכזרים, ועל הלבנה עם טיטה ותנוק ישראל בתוכה כלה – ונחרץ משפט מצרים בלי רחם? ומה גם שאך בגרם המצרים הניח ישראל בעצמו את התנוק בחומה? ואדמה לאמר אמנם כן רשעת מצרים ואכזריותם גברו מאד בגזרות הראשונות, ובכ"ז אפשר היה עוד להאריך אף בלי להטביע חיל האכזרים במים רבים, די – להם לאכזרים כיענים לע"ע לראות בצאת ישראל ממצרים ביד רמה, ועברם את הים בחרבה ועיניהם תמקנה בחוריהן ורקב יבוא בעצמותיהן מקנאה וכעס; הלא יראו כי כל זמותיהם לכלות את בני ישראל או לענותם בפרך, הבך, ישראל נושע בי', והם מעניו וצורריו, יבשו ויכלמו; אך כאשר הובאה הלבנה עם תנוק ישראל שע"י נתרומם חומת העריצים, ע"י תנוק ישראל נתרומם מגדל ממשלת הזדון בארץ, אי אפשר היה עוד להניח את מצרים, ממשלת עריצים לשורר בארץ, ע"י עזרת ישראל ועוד תהיה ידה רמה לערץ עי"ז בארץ. תצלל הרשעה כעופרת במים אדירים. – עוד זאת יתרה עליליה על כל אותן הגזרות כיתרון ברזל לוהט שיש בכח חומו הגדול, להחם גם את כל הנוגע בו בחום רב, מני הברזל החם שאין בכח חומו להחם אחרים; הנה הלבנה עם התנוק העידו מה גדלה רשעת מצרים ואכזריותה – עד שמפני מוראם הוכרח איש ישראל שבטבעו הוא רחמן, ומה גם חומל על בניו, לשים בידו את בנו בחומת מצרים למען ישלים מתכונת עבודתו ומדת אכזריות שאין לרוע ממנה שזרמה ממקור לבב מצרים מסכה סף רעל גם בלבב איש ישראל. לכן „ורחמי רשעים אכזרי ירדו האכזרים מצולות ים ונלמדה מזה מוסר השכל בגדול בנים לישראל: אחת היא, אם איש ישרא' ינתק את עיללו משדי אמו וישימו בבנין מסכנות מצרים, את בנו המית וחומת צריו רומם והגביה; או אם בידיו ינתק את בנו משדי תורת חיים וישקיעו בבנין חרבות מצרינו את בנו המית מות רוחני וכרתו מעל עמו, ואת חומת חרבות מנדינו רומם והגביה. אם אז „שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי" עתה לדאבון לבבנו יש שעלינו להפך את הדברים: „שמוני נוטרה את כרמי וכרמי זרים נטרתי" מחפצי ורצוני. – וכן בשירת עוז והדר ששוררו על הים נתנו בני אלים כבוד ועוז

להמלך

להמלך הקדוש להמלך המשפט, בחרוז הראשון „א ש י ר ה ל י״ אפרסמה פעליו בעזוז וגבורה עם זה באמת וצדק — „כ י ג א ה ג א ה״ התגאה ברוממות מפלאותיו והתגאה ברוממות צדקתו „סוס ורוכבו רמה בים״, הן להפיל סוס בים בהמה שאין לה מזל ודעת, דרוש רק כח, אך להפיל רוכבו הימה, אדם שיש לו מזל ודעת להנצל, דרוש גם תחבולות וכן להכחיד את מצרים מני גוי היה די עוז לי׳ עזוז וגבור מיד אחרי התראה הראשונה; אך למדת משפט צדקו של מלך הכבוד י׳ צ׳ דרוש גם תחבולות מלחמה נפתולי א׳ להראות ולהוכיח כמה גדלו ורבו רשעם וזדון כסלם יחד, עד כי יתגלה ויראה לעין כל כי מעשה א׳ נורא, באמת וצדק ב) באשר שגלה י׳ סודו לנביאו הנאמן בכל ביתו עוד במראה הראשון בסנה „בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא׳ על ההר הזה״ (שמות ג׳ יב) ועוד במצרים באר לו תכלית הגאולה הזאת „לכן אמר לבני ישראל אני י׳ והוצאתי אתכם וג׳ והצלתי וג׳ וגאלתי וג׳—ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לא׳ וידעתם כי אני י׳ וג׳ והבאתי אתכם אל הארץ וג״ (יארא ו) לכן לא ברכו משה וישראל את י׳ בקרעו להם את הים לטובתם, כי כל אלה היו רק כהכנה וכהתחלה לקחת י׳ אותנו לו לעם על הר קדשו זה סיני, והביאו אותנו אל נוה קדשו — המוריה; לכן רוב שירת משה וישראל וכל שירת מרים הוסדה על משפט צדק שעשה י׳ במצרים, שזה כבר נגמר; למען דעת כל יושבי תבל, כי סוררים אל ירומו סלה. ואמנם „שמעו עמים ירגזון וג״. — ועל טוב ישראל, תעודתו הרמה לאור באיר י׳ ואמתו. התפללו על העתיד עוד לבוא „תביאמו ותטעמו וג׳ ימלך לעולם ועד״. — אך יתרו, שלא התעלה יותר מעל אותם מבני ישראל שלא שמעו אל משה ולא הכינו דבריו, ועל העתיד מקוצר רוח, דמה כי קריעת ים סוף היתה גמר פעולה, לכן ברך את י׳ ע״ז. — והגנאי למשה וישראל שחשב ר׳ פפיס — הוא רק על מה שלא החישו במעשיהם הטובים, דבר י׳ להעשות, יחוש וימהר לקחת את ישראל לגוי שומר אמונים לעולמים ולהביאו למכון שבתו וישכן שם לבטח לעולם. — ובזה נשכילה להבין סוד שיח קדושים „ר׳ נתן אומר, ואמר י׳ לעזם, דגים שבים אמרוהו, כדרב הונא דאר״ה ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו, וכדדרש רבה בר מרי מ״ד וימרו על ים בים סוף, מלמד, שהמרו ישראל באותה שעה ואמרו כשם שאנו עולים מצד אחד כך מצרים עולים מצד אחר, א״ל הקב״ה לשר של ים פלוט אותם ליבשה וכו׳ אתן לך אחד ומחצה שבהם וכו׳ נחל קישון יהא לי ערב, מיד פלט אותם ליבשה ובאו ישראל וראו אותם שנאמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, מאי אחד ומחצה שבהם דאלו בפרעה כתיב שש מאות רכב בחור ואילו בסיסרא כתיב תשע מאות רכב ברזל וכו׳ גרפם נחל קישון והשליכם לים שנאמר נחל קישון גרפם נחל קדומים, מאי נחל קדומים, נחל שנעשה ערב מקדם, באותה שעה פתחו דגים של ים ואמרו ואמת י׳ לעולם״ (פסחים קיח).

ולפי דברינו תפתר החידה, כי אחרי קבל ישרא אור י׳ בסיני וסבבו אותו במדבר ארבעים שנה ונשאו להר נחלתו, ואחרי ישבו בה, ארבעים שנה כהנה, והתערו כאזרח רענן, הגיע הזמן לברך את י׳ על כל תגמלהו עליו, עד שקמה דבורה הנביאה לשפט את ישראל „והיא יושבת תחת תמר וג״ (שופטים ד, ה) „מה תומר זה אין לו אלא לב אחד, אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים״ (מגלה יד) גוי קדוש ישב לו בהר הקדש, בהתאחדות גמורה דבוק בי׳ אחד; ואחרי הנסים והנפלאות שעשה י׳ בנצחון ישראל על יבין מלך כנען ושר צבאו סיסרא וחילם על הר תבור ונחל קישון היה ראש שירת דבורה: „בפרוע פרעות בישראל״ באשר יפרע העם יביאו עליו פרעות, ואז „בהתנדב עם״ לשוב אל על, הלא יושיענו י׳, וכן קומו „ברכו י׳״ על כל הטוב והחסד מאז ועד עתה: „י׳ בצאתך משעיר וג׳ הרים נזלו מפני י׳ זה סיני מפני י׳ א׳ ישראל״ שנתן תורה לעמו „בימי שמגר בן ענת וג׳ עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל״ (שופטים ה). הנה כן קמה דבורה והשלימה בשירתה את שירת משה וישרא, לברך

את הא׳ המושיעו והמטיבו. — ואם אז, על ים סוף, טרם קבל ישרא׳ את התורה, אף אחרי שכבר ראו והתבוננו במפעלות י׳, נאמר עליהם „ויראו העם את י״ לא הגיעו רק למעלת יראת י׳, אך עתה על הר תבור ונחל קישון, אחרי קבל ישראל את התורה, שרק היא מעין האהבה בין נותנה למקבלה „קוב״ה ישראל ואורייתא חד הוא״ אמרה דבורה בשירתה „ואהביו כצאת השמש בגברתו״ כבר הגיע ישראל למעלה הכי רמה אהבת י׳. — הדגה היא סמל הנכבש והנלחץ מטה מטה (עי׳ בראשית א, כב) וכאלם אין פה, וכן הי׳ ישראל נכבש ונלחץ מרהב מצרים, והי׳ נכון לתת את מצרים לברות לדגה הנכבשה שבים, אך למען יהי׳ מתחלה לראוה—לישראל הנכבש ממנו הושלכו היבשה; והיו אח״כ למאכל לדגת הים, תלמידיהם הכנענים שלחצו את ישראל בחזקה. — ובאשר שנתעלה ישראל מאז ועד הנה באהבת י׳, השלישיה על יראת העונש ועל יראת הרוממות, הי׳ מספר כובשיהם ולוחציהם שנתנו לברות לדגה הכבושה—שליש יותר.— „ודגים אומרים שיר: קול י׳ על המים א׳ הכבוד הרעים י׳ על מים רבים״ (פרק שירה) בים, טרם נתגלה י׳ בכבוד תורתו „קול י״ המהוה את הכל, י׳ עזוז וגבור; אך בנחל שכבר נגלה בכבודו והודו על סיני „א׳ הכבוד הרעים וג״ ובאשר שקריעת ים סוף היה דבר נפלא ונשגב מאד, ועם זה רק כהכנה לתכלית נעלה, היה למשל בפי חז״ל לדברים היותר יקרים לאדם והנם ג״כ רק כהכנה „א״ר שזביה — משמיה דר׳ אליעזר בן עזרי׳ קשים מזונותיו של אדם כקי״ס״ (פסח ם קיח) המזונות הן רק כהכנה לאדם שיתחזק ויתאמץ למען יחיה באור פני מלך חיים.—„אמר רבה בר בר חנה — וקשה לזוגן כקי״ס״ (סוטה ב) כי זוג האיש והאשה, היא רק הכנה לקים מין האדם והרבותו לפני חי העולמים. — ובאשר במזונות לאדם והתחברות רעים אהובים נגמר מתן י׳ הטוב, נברכהו עליהן, אף שהנן לאדם עצמו רק כהכנה — שהשאר בידו הוא, כי ישתדל בעצמו להתחזק בי׳ ולחנך את בניו באורו ואמתו; ג) ובאשר שקריעת ים סוף — היתה רק כהכנה — למפעלות א׳ בסיני בקדש ובדביר קדשו על הררי ציון, לכן לא פרש בתורה, כי מקרא קדש של שביעי בפסח הוא באשר בו היתה העליליה הנשגבה הלזו, לא כמקרא קדש של הראשון בפסח שכולו מיוסד על גמר גלות מצרים והגאולה ממנה, שבו אמנם נגמר פעולת י׳ כי בו הוציא י׳ את עמו מארץ מצרים. — ויתכן לאמר, ג״כ כי לכן לא פורש בתורה. כי מקרא קדש של יום הבכורים הוסד באשר בו היה המעשה הכי נשגב ונהדר מן העולם ועד העולם — מתן התורה, באשר שגם זה הנהו רק בהכנה לקבלת ישראל התורה אל תוכו ועצמו, והיתה לנשמת חיים בו, כהכנה לנשאה בעוז והדר לנוה קדשו, ומעל חומת הר הקדש ישא ישראל את אור התורה להאיר לארץ ולדרים עליה, ואולי גם בגלל זה, כי באשר כל הגדולות והנפלאות האלה — הנן אחוזות ודבוקות ביציאת מצרים, שכן יעד י׳ מראש כאמור למעלה; וכן נאמר גם בהן זכר ליציאת מצרים. — עוד זאת: כי מעין נס קי״ס יקרה לכל אדם בכל עת וזמן כמו שאמרו רז״ל בפרנסה וזוג. וכן מעין מתן תורה — לכל אדם, שמקבלה כל יום ויום כחדשה, לכן לא נקבע בפרוש ובגלוי זמן בשנה למועדם, אך בסוד י׳ ליראיו.

ב „עזי וזמרת י׳ ויהי לי לישועה״ ישועתי לא באה מצדקתי, יאמר ישראל בענות צדק, כי אם מאשר „עזי״ היית מאז שחשקת באבותי, „וזמרת י״ ולזמר החוחים למען זמרת י׳ תעלה מן חבצלת השרון, עי״ז „ויהי לי לישועה״. — „זה א׳ ואנוהו״ באשר הגדיל עלי עוז חסדו, אתנאה לפניו בשמרי פקודיו „ר׳ ישמעא אומר וכי אפשר להנות קונו אלא אתנאה לפניו במצות, אעשה לולב נאה וכו״ (מכלתא).— ויותר מזה, הוא יתעלה יהי׳ לי למעון ולנוה תהלה להתהלך בארחותיו „אבא שאול אומר נדמה לו, מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון״ (שם) וע״ז יתעלה ויתנאה יותר שמו יתברך בפי כל. — אך לא אסתפק בהשגתי אני בעצמי רוממותו, ולא אומר די לפאר צורי ביושר דרכי; וכן מאשר לא אטעה חלילה.

בהשעני

בהשעני על בינתי, אשמר מאד קבלת אבות שבהם חשק י' אמונות ישרות ודעות נכונות ותכונות נעימות, ועל יסוד אלה אוסיף אשתדל להשיג יותר ויותר רוממות א', לספר צדקתו ולתנות, גם במעשי, בשערים כי הוא מרום מרום מאד "א' אבי וארוממנהו" – עוד זאת "זה א' ואנוהו ר' אליעזר אומר אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר הנביאים וכ'" (שם) מה גם איש ישראל ומה גם משה איש הא'. ובכ"ז אמרו משה וכל ישראל אחריו "זה א' ואנוהו", באשר הנני משיג ורואה בו "א' אבי" כפי קבלתי מאבי "וארוממנהו" (ע' לך. יז, כב כי זו הבחינה האמתית; אך ההשגה לפי המסורת – נכונה וישרה.

ג "י' איש מלחמה" מה שנראה עתה לפנינו בגבורתו ועזוזו לזמר עריצים הוא ללמד אותנו ואח"כ כל באי עולם כי "י' שמו" הוא מלך הכבוד סלה, ועי"ז נבואה למעלה העליונה לאהבת י'.

ד "מרכבת פרעה" אחריהן "וחילו" הפשוט "ירה בים" ואח"כ גם ומבחר שלישיו "טבעו בים סוף" מתחלה, ואחר כן.

ה "תהמת יכסימו" ואח"כ "ירדו במצולת כמו אבן" מעשה כ"ז בהדרגה.

ו "ימינך י' נאדרי בכח ימינך י' תרעץ אויב" לא כאדם תועה אשר בערמה, לפתע פתאום יגיח על רעהו ויפילהו, אך "י' איש מלחמה" מתחלה יראה, כי ימינו נאדרה בכח למען יראו מלפניו, וישמרו פקודיו, ואם לא יחתו מכחו וגבורתו, אז ימינו תרעץ אויב, כן מתחלה ירה בים אך מרכבת פרעה – ואח"כ גם מבחר שלישיו, מתחלה טובעו ואח"כ ירדו במצולות.

ז "וברב גאונך תהרס קמיך" מתחלה תהרס מערכתם ומשטרם, ואם גם אז לא יחתו "תשלח חרנך יאכלמו כקש" ולא יותר מהם מאומה.

ח "וברוח אפיך נערמו מים וכ'" בזה ספרו איך מתחלה הרס מערכת קמיו.

ט "אמר אויב ארדף" כאשר נראה לפניו הים כמישור היבשה "אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי" בשלל אמנם תמלא רק תאות נפשי, אך בהות לבבו המלא חמס רצח, בל יאמר עוד די, כי אם עוד "תורישמו ידי" אכחידו מן הארץ, כת"א.

י "נשפת ברוחך" לעשות להם כאשר זממו "כסמו ים צללו כעופרת במים" בעוד לבם מלא חמס ורצח, רהב וגאון כמו "אדירים" (ע' מנחות נג) בכל אלה נראה כי "י' איש מלחמה".

יא "מי כמכה באלם י'" כל המתבונן באלה בעין פקוחה, ישתומם ויקרא "מי כמכה באלם י'" בגבורתך נראה גם חסדך "מי כמכה נאדרי בקדש" בקדושתך נראה גבורתך "הקב"ה נורא ואדיר בקדושה" (ירושלמי, ברכות ט, א) וכן מהשתוממתנו על מדותיך שלא נשיג ערכן הנך "נורא תהלות" יראים אנו להלל, פן נקצר בשבחיך "עשה פלא" – ואחרי שצללו קמי י', רשעי ארץ, בנבכי ים, החלה התקופה שבה יראה – לכל כי "י' שמו".

יב "נטית ימינך תבלעמו ארץ" שלא תאחז עוד עין בקמי י', וכמו שצוה "וכי יהיה באיש חטא משפט מות וג' ולא תלין נבלתו על העץ כי קבר תקברנו וג' כי קללת א' תלוי וג'" (תצא כא).

יג "נחית בחסדך עם זו גאלת" משה בשיר עוזו רואה בסוד א' עליו, את העתיד כעבר, כי ינחם י' במדבר הנורא, בענן כבודו ויכלכלם בדגן שמים ובמים מצור החלמיש גם טרם קבל ישראל את התורה, זה רק בחסד י'; ואח"כ אחרי קבלת התורה "נהלת בעזך אל נוה קדשך", בעוז תורתו (זבחים קטו).

יד "שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת" הקרובים יותר.

טו "אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד" יבהלו וירעדו, באשר יחשבו כי ישראל יירש ארצותיהם מהר "נמגו כל יושבי כנען" הם אלה אשר מידעם

מידעם, כי לישראל נתן ארצם, ימוגו וימסו יברחו.

טז „תפל עליהם" על אלה שלא ימהרו לברח „אימתה ופחד" אימה מגדולת ישראל ופחד פן תגיע עליהם הרעה, וישלמו. ואלה שיעמדו נגד ישראל „בגדל זרועך ידמו כאבן" „עד יעבר עמך י״" שפדית, ממצרים, עד סיני בקדש; „עד יעבר עמך זו קנית" במתן תורתך לו, מהר סיני עד נוה קדשך.—או יתאחדו שלשה קניני י׳, לאמר, שיחד עליהם השגחתו היתרה כקונה החובב קנינו: „התורה", „ישראל" ו„בית המקדש" במקום אשר נגלה לקנין „אברהם" — שה״ה תעודות הקנין „שמים וארץ" (ע׳ אבות פ״ו ו„מוסר ישראל" שם).

יז „תבאמו" נתעורר המשורר. כי כ״ז חזון לעתיד, ויפלל תבאמו „ותטעמו" כמו עץ פרי יונק מלשד אדמת מטעו, כן יינק ישראל חכמה, טהרה וקדושה מארצו, שאוירה מחכים וחיי נשמות, ואדמתה קדש „בהר נחלתך" שעיקרו מרכזו „מכון לשבתך פעלת י״" שבו השגחתך היתרה, ועם זה הוא „מקדש א׳ כוננו ידיך" שאליו ינהרו כל עבדיך המכירים אדנותך בעולמך, לקדש שמך ולהתקדש בקדושתך.—ואז יכירו וידעו כל יושבי תבל כי „י׳ שמו".

יח „י׳ ימלך לעולם ועד" זאת תכלית השירה החדשה ששבחו גאולים על שפת הים, כי היא מתחדשת יום יום רגע רגע, כי זאת תורת האדם המשכיל בדעת א׳ להשתדל להוסיף מדי עת ועונה בהשגת כבוד מלכותו יתעלה, ועם כ״ז לדעת כי עוד עליו לשאף להוסיף דעת את י׳ „י׳ ימלך וג״" בלשון עתיד. — ועם זה להתפלל כי יופיע הדר כבוד מלכותו על כל יותר ויותר „י׳ ימלך וג״" הן הלא משה איש הא׳ וגאולים שחזו נוראות ואמרו „זה א׳ וג״" השיגו כי עוד להשיג הרבה הרבה מכבוד מלכותו יתעלה „י׳ ימלך לעולם ועד". לעתיד. והתפללו כי יגלה כבוד מלכותו לעולם כולו ולנצח נצחים. —

יט „כי בא וג״" חוזר איש הא׳ וקופל את כל השירה כולה בחרוז אחד. כראי׳ אמתית כי „י׳ ימלך לעולם ועד" (ע׳ ילקוט) הלא נחזה כולנו כי „י׳ איש מלחמה" „כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב י׳ עליהם את מי הים" כגמול רעתם, ובאותה שעה נראה כי „י׳ שמו". — „ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים" למען קדש שם י׳ ברבים. ויצר לו בזה עם תהלתו יספר הדר כבוד מלכותו יאמרו ויאירו מכבודו כל הארץ. —

כ „ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלת" הנה משה נאמן בית י׳ שר שיר עוז שיש בו השגה רבה בדעת כבוד א׳ והשקפה בהירה מאד לעבר להוה ולעתיד, בלי כל התעוררות מלאכותית, כי תמונת י׳ יביט ולבו ובשרו ירננו אל א׳ חי; וכן איש ישראל אשר שאר רוח להם ענו לו בשירה וזמרה; לא כן מרים הנביאה, בכל גדלה ורומה, לא דמתה למשה, לכן לא נתיחסה עתה כאחותו, ובשוררה לעומת מקהלת נשים, דרושה למו גם התפעלות חצונית תופים ומחולות, וכאשר התעוררו הנשים ע״י התופים והמחולות לשמח בישועת י׳.

כא „ותען להם מרים שירו לי׳ כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים" (מעורש למעלה א) ובזה נבין דבר ה„מכלתא" „ותען וג׳ מגיד הכתוב כשם שאמר משה שירה לאנשים כך אמרה מרים שירה לנשים, שנאמר שירו לי׳ וג״" ומה יורנו רז״ל בזה? הנה אפשר היה לטעות, כי לא כמשה אשר הוא החל בשיר וישראל ענו לו, היה במרים, כי הלא אצלה כתוב „ותען וג״" כאלו הנשים שוררו והיא ענתה אחריהן, ילמדנו רבותינו כי גם מרים כמשה, שרה בראש, והנשים כאנשים, ענו אחריה, שנאמר „שירו לי״" ומה שכתוב „ותען" היא היתה מענה על התופים והמחולות של הנשים.

כב „ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים

ימים במדבר, ולא מצאו מים" "דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה שנ' הוי כל צמא לכו למים, כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה מיד נלאו, עמדו נביאים שביניהם ותקנו להם שיהו קורים בשבת וכו'" (בבא קמא פב) דורשי רשומות, התבוננו איך היתה כזאת, שזה העם שראה מפעלות א' על מים רבים ואמר "זה א'" נלאה כל כך, ברוחו עד — להתלונן על משה; ומצאו רושם בתורה, כי מאשר לא למדו תורה, לא שנו על דברי השירה וכדומה, במשך שלשה ימים, מהכתוב "שלשת ימים" ולא שלשה ימים. כאלו המספר הידוע "שלשת ימים" בהליכה תמידית, בלי למוד התורה, גרם ללאות רוחנית כזו, ויותר מזה מצאו רושם נאמן, מהכתוב הלאה כי "שם שם לו חק ומשפט" כי רק במו ישיב נפשו ויחזק רוחו.

כה "ויצעק אל י' ויורהו י' עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו" צעקת משה אל י', היתה כפולה: להשקות את העם מים גשמיים לשעה, גם מים חיים רוחניים לדורות, שיהיה באמונה שלמה בי' ובבטחון אמיץ בחסדו; וי' שמע אליו בשני אלה: המתיק המים בעץ, והיה לעם לשתות לפי שעה, והורהו ג"כ איך למתק את העם גופו "דורשי רשומות אמרו, הראהו דברי תורה שנמשלו לעץ שנ' עץ חיים וג' ויראהו י' עץ, אין אמור אלא ויורהו וג'" (מכלתא) — וכן "שם שם לו חק ומשפט" מצות שמעיות ומצות שכליות (ע' סנהדרין נו) "ושם נסהו" רוממהו, גם העמידו על הנסיון והבחינה היתאמץ מעתה ע"י החקים והמשפטים, באמונה בי' ויתחזק בבטחון בו.

כו "ויאמר אם שמוע תשמע לקול י' א' והישר בעיניו תעשה" הם המצות השכליות והמשפטים הישרים, אשר גם אותם יעש האדם, מאשר ישמע לקול י', ולא מאשר שכלו נוטה לזה "והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו" ה"ה המצות השמעיות, אשר לרוב אין מבוא לשכל אנושי המצומצם, במו, ובכ"ז בהאזנה יתרה, אפשר לחדר מעט במשכיות כספם למצא תפוחי זהב, והי' שכרכם, מדה כנגד מדה: אם תשמרו משפטי יושר "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך" כי המחלות שיצאו מגדר שוין הבריות היו לעומת עות הישרה שעותו המצרים; ואף אם תתחלו במה, אז אם—תאזינו גם למצות השמעיות, שהן לרוב, למעלה משכל אנושי, ארפאכם ג"כ למעלה מדרך הטבע "כי אני י' רפאך".

כז "ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם על המים" "ר' אלעזר המודעי אומר כיון שברא הקב"ה עולמו, ברא שנים עשר מבועים כנגד יב שבטי יעקב ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים וכו'" (מכלתא) הם כאשר התבוננו בנס מרה, שע"י העץ הומתקו המים, ונתן להם כבר חק ומשפט שם, התבוננו — בבואם אילמה, כי לפתאום יב עינות מים וע' תמרים לפניהם וישכילו כי זה בא להורותם שאף שלישראל יב עינות מים חיים, יב שבטי י' בכ"ז הנכון מאד כי יעמדו להם בראשם שבעים צדיקים כתמרים, שלב אחד להם, לאחד את לב כל ישראל לאביהם שבשמים, ולהשגיח על סדריהם, ולנהלם בעצתם "ומתק רעהו מעצת נפש" (משלי כז ט).

טז א "ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים" נקראה "עדת בני ישראל" באשר הושם לפניה כבר חק ומשפט במרה וסדר ומשטר באילם. וכן סמנה התורה מדבר סין "אשר בין אילם ובין סיני" הלא נדע מעצמנו, כי נסעו זה עתה מאילם, ואח"כ יסופר דבר בואם אל סיני? לרמזנו כי החק והמשפט, הסדר והמשטר והתמנות זקנים באילם, הי' כהכנה רבה לסיני בקדש. ונסמן היום ההוא "בחמשה עשר וג'" לדעת כי עד אז הספיקה חררה שהוציאו אתם ממצרים (ע' מכלתא).

ב "וילינו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר" אפשר כי לא

כל

כל העדה התלוננה, אך בניה אלה שלא זכו להתמתק במרה; רק מאשר כי רוב עדת ישרים לא מחו במו, לכן כחק, כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה, נתפס על אותו עון (שבת נו) נרשם עון התלונה הזאת על כל העדה.

ג „ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד י׳ בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע״ באשר שהתבוננו, כי רוב העדה התגבר לאמונה בי׳ ע״י החקים ומשפטים במרה, למדו לשונם דבר העוה, לאמר כי עיקר תלונתם על כבוד י׳ המתחלל ע״י משה ואהרן, כי לו מתנו במצרים, אז ראו כולם שלא מאשר קצרה ידו, מתנו. אך להפך מאשר נגעה בנו „יד י׳״, ואז עוד התקדש שם א׳ המלך המשפט.—והזכירו את הבשר קודם, כי אולי הבשר אזל מהם מקודם, והלחם אך היום; אך לא כן עתה, משה ואהרן „כי הוצאתם״ מדעתכם „את כל הקהל הזה ברעב״

ד „ויאמר י׳ אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא״ „ר׳ יהושע אומר. אמר הקב״ה למשה, הנני נגלה מיד ואני מעכב; ר׳ אלעזר המודעי אומר, אינו אומר הנני, אלא בזכות אברהם״ (מכלתא) שניהם התבוננו על המלה „הנני״, לדעת ר״י, אמר הנני ממהר להמטיר לחם, למען שלא יתחלל כבודו יתברך, אף כמעט קט, ע״י אלה אנשי תהפוכות אשר יתימרו לדורשים כבודו ית׳, ומהר יראה כי גם במדבר יערך שלחן.—ולדעת ר״א בזכות אברהם שאמר „הנני״ בנסיון הכי גדול, נגלה עליהם הקב״ה לנסותם מהר בזה, אולי באשר „אין קמח אין תורה״ לכן באשר אזלה החררה שלקחו ממצרים מכליהם תפוג תורה, מסורת אבות, התבוננות במפעלות א׳ חק ומשפט שבמרה והסדר שבאילם – אנסנו בלחם מן השמים, ששלשת המעלות שבו א) אי היגיעה; ב) חוסר הדאגה; ג) ההשקפה אל על, רבות התועלת הן להשתלם בתורת י׳ הדרושה א) יגיעת בשר ורוח; ב) מחשבה צלולה וזכה; ג) בקשת עזר ממרום. – ומני עתה, ידע האדם, גם כאשר יתפרנס מלחם מן הארץ ע״י עבודתו שלשה אלה: א) אל ליגע הרבה על כלכלת גופו, ומה גם על מותרות; ב) אל ידאג ע״ז מאומה; ג) ויבקש עזר מא׳ עליון, אז לבו ובשרו ירננו אל א׳ חי, ויהגה בתורתו ויהלך לאורה.—לא הזכיר עתה דבר הבשר, למען דעת כי אל לאדם לדרש אחרי תענוגות בשר, ומה גם שלא יפריענו מתורת י׳ חסרונן „כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ובמים במשורה תשתה וכו׳״ (אבות ו, וע״ש ב„מוסר ישראל״) ונאמר „הנני ממטיר לכם״ מלבד, שהמן ירד בזכות משה (תענית ט) שהוא יקבל את התורה ללמד את ישרא, והקדמת המן למתן תורה, הוא מאשר „אם אין קמח אין תורה״ (אבות ג׳ וע״ש ב„מוסר ישרא״). עוד זאת שהמתלוננים התלוננו על משה ואהרן כאמור, וכן אמר הקב״ה הנני ממהר להמטיר „לכם״ בגללכם. שתסור מהר התלונה מאתכם.

ה „והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום״ מלבד שהורם בזה, הכנה לשבת קדש עוד הבינם כי אם בעניני החומר אל לאדם לדאג דאגת מחר כאמור מקודם „ולקטו דבר יום ביומו״, בעניני הרוח ידאג על המחר של העתיד „ליום שכולו שבת״ וההכנה לענג את השבת עונג משנה בקדושה ומנוחה, ענין נעלה מאד לנפש.

ו „ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב וידעתם כי י׳ הוציא אתכם מארץ מצרים״ כי עד העת ההיא אכלו מן הצידה אשר הכינו להם ממצרים, ולעת ערב כאשר תעל השלו להספיק להם בשר, אשר הזכירו מקודם, ידעו הכל, כי י׳ אשר הוציאם ממצרים והעיר אז את לבבם להכין מעט צידה וברכת י׳ הוסיפה — שתספיק עד עתה — אשר בדברו יתן להם גם שאר במדבר.

ז „ובקר וראיתם את כבוד י״ כבר נאמר כי במתן לחם מן השמים רב תועלת ללכת בתורת י׳ המורה את כבודו יתעלה, באמת; וכן בזכות משה – נביא התורה שהיא לחם אבירים לרוח האדם, שהוריד ממרום למטה; ירד גם המן, לחם לכל בשר, ממרום; אף שע״פ הטבע שהטביע צור עולמים, הוא מוציא לחם מן הארץ; שדוד הטבע כזה, הוא לכבוד התורה, ויותר לכבוד נותנה יתעלה, באמת וצדק; לא כמדת אלה שהתימרו להתלונן למען כבודו „בשמעו את תלנתיכם על י״ כי באמת הם מסתפקים ביכולת י׳, ומתלוננים על כבודו כי „ואנחנו מה כי תלינו עלינו״ מה אנו חשובים להתלונן עלינו.

ט „ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם תולעים ויבאש וג״ התולעים רחשו באהלי המותירים ועליהם בעצמם ויבאש גם חוץ לאהליהם כי כן משפט כל היגע לאסוף רכוש רב, להתענג במותרות, ולהותיר גם על המחרת שאחר מותו והי׳ לו שני אלה: א) בצר מעונו, בקברו ירום תולעים „מרבה בשר מרבה רמה״ (אבות ב) ומאשר הותיר על הארץ, לרוב, יבאש... כי יורשיו יבאישו במעשיהם גם את עצמם גם את מורישם. ובהפך נאמר במניחים מיום הששי ליום השבת.

כג „ויניחו אתו עד הבקר״ של שבת קדש הניחו במחשבה נכונה „כאשר צוה משה ולא האביש ורמה לא היתה בו״ מתחלה „לא האביש״ ואח״כ „ורמה לא היתה בו״ זה האות לאלה המניחים במחשבה נכונה למשמרת ליום שכולו שבת, את כל אשר פעלו רק לכלכלת נשמתם – לא יבאיש וגם במעשיהם שהי׳ גם לגוי׳ הנאה, לא ירום תולעים כי ינוחו בשלום.

כה „ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום לי׳ היום לא תמצאהו בשדה״ משלוש „היום״ למדו רז״ל, שחיב אדם לאכול שלש סעודות בשבת (מכלתא שבת קיז) „א״ר שמעון בן פזי אריב״ל משום בר קפרא כל המקים שלש סעודות בשבת נצול משלש פורעניות מחבלו של משיח, מדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג וכ״ (שם קיח) כי כל המקדש שבת במנוחת הגויה עם קדושת הנשמה, לא הכשיר עוד כ״כ מעשיו בששת הימים שקדמוהו, לא העלם למעלה ממעשה החומר ותחבולותיו, לא הכניסם בשכינת השבת, כי אפשר לו לאדם לנוח בשבת ולהתקדש בו בלי כל הכנה ע״ז מערב שבת אך הקורא לשבת עונג לרוחו עם גויתו יחד בקימו שלש סעודות לכבוד י׳ ושבת קדשו, ממה שהכין לו בששת הימים שעברו, בזה הכשיר גם מעשיו החמריים בששת הימים שעברו, ומה גם מעשה יום הששי, ערב שבת יום ההכנה הרבה העלהו למעלה רמה ונשאה, עד מכון קדושת יום השבת. כן חבלו של משיח, דינה של גיהנם ומלחמת גוג ומגוג הנם כולם כהכנות בערב יום שכולו שבת לכן האיש אשר קדש גם מעשיו בערב שבת בהכנה ליום השבת הוא ינצל, מדה כנגד מדה, מפורעניות של ערב השבת הגדול כי כבר מוכן הוא מאז, ליום שכולו שבת.

כח „ויאמר י׳ אל משה עד אנה מאנתם לשמר מצותי ותורתי״ הנה „המצוה״ היא מעשה הפקודה ו„התורה״ היא הלמוד היוצא ממנה. אמנם הנכון שאיש ישראל יכין לבו בתורת י׳ טרם תבוא עונת המצוה להעשות למען ידע בעת המעשה איך למלאותה כתורה וכמצוה ולשאב ממנה רוח קדשה ככתוב „ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה וג״ (משפטים כד יב) אך בבוא העת והעונה לקים המצוה, אל לו אז לאחרה ולהחמיצה עד שיטהר ממעשיו ומחשבותיו החולנים, ועד שיתקדש בקדושת התורה שבמצוה, רק יזדרז להקדים אז נעשה לנשמע כמו אם יראה האדם ביום הששי כי עוד מעט יפנה היום ויתקדש ליל השבת, והוא טרוד בעסקיו, אל ימתין מכלות מעשיו ומקדש את השבת עדי יכין לבו להבין סוד מעשה בראשית ומנוחת צור עולמים ביום השביעי ועוד ועוד – אם כה יעשה יעבר

עליו בין כה וכה, זמן רב בחלול השבת אך יזדרז מהר לכלות עסקיו ולמהר לקדש את השבת כמצותו בתפלה וכו' או אז יבא גם לתורת השבת; וכן הוכיחם א' דעות על המאון לשמור מצותיו שעי"ז יבואו גם לשמוע תורתו.

מצוה כד (ל"ת יג).

כד "ראו כי י' נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקמו ביום השביעי"

נעשה המצוה: שלא לצאת בשבת חוץ לתחום. נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה.

"היוצא חוץ לתחום המדינה בשבת לוקה, שנאמר אל יצא איש ממקומו ביום השביעי, ולא נתנה תורה שעור לתחום זה, אבל חכמים העתיקו שתחום זה הוא חוץ לשנים עשר מיל וכו' ומדברי סופרים אלפים אמה וכו'" (רמב"ם, שבת כג. א).

ב"תורה תמימה" הביא ראי' לדעת הרמב"ן ז"ל ושאר אבירי הרועים נ"ע הסוברים שתחומים דרבנן ממה "שמסרו לנו רז"ל (יבמות מז) שאמרה נעמי לרות מפקדינן אתריג מצות והדר אמרה אסור לנו תחומים, ואם היה איסור תחומים מדאורייתא הלא זה כלול בתריג מצות. ובני הנבון יצחק נ"י דחה ראי' זו משתי אלה א) שמתחלה הקדימה נעמי באיסור תחומים, ורות לא נמנעה בעבור זה מלהדבק בה ואמרה "באשר תלכי אלך"; ואח"כ הוסיפה נעמי לאמר שמפקדינן אתריג מצות, וגם ע"ז השיבה רות בצדקתה "עמך עמי" כדרשת רז"ל (יבמות מז; על הכתוב ברות א, טז); ב) הלא שם אמור ג"כ שנעמי אמרה "אסור לן עבודה זרה" ורות השיבה "א' א'", האם גם איסור ע"ז, ג"כ, אינו רק מדרבנן? והצדק את בנ"י. — ומה שפרטה דברים אלה, אין פה המקום לבאר ע' ב"סגלת ישראל" על רות שם.

וב"משנה ברורה" "והואיל ואין בימינו ובנהרות איסור תחומים דאורייתא וכו' וכתב בחדושי הגרע"א בשם הרב המגיד, וה"ה דאין בכרמלית וכו' קשה להולמה שהרי בש"ס איכא מ"ד דס"ל אלפים נמי דבר תורה, ויליף לה ממגרש העיר אלף למגרש ואלף לתחום והתם בודאי לא הוי אלא כרמלית, דאלף השני שהיה שדה לבהמתם — בודאי אינו רשות הרבים, ואפ"ה לר' עקיבא לוקין עלי' ביציאה לחוץ מן השעור הזה, וא"כ כמובן לד"ד דדוקא יב מיל מן התורה וכו'" (באור הלכה, על אורח חיים תד, א) ואדמה בעניי, כי אין מזה כל קושי' על הרב המגיד. נבינה בספר המשנה "בו ביום—דרש ר' עקיבא ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וג' ומקרא אחד אומר מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב וכו' הא כיצד אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת" (סוטה פ"ה) ופירש הרע"ב ז"ל "ואלפים לא הוזכר לתתם ללוים ולא נאמרו אלא ליציאת תחום שבת" וזה העתק מפירוש רש"י ז"ל (סוטה כז)—הלא נחזה שלר"ע הכתוב אלפים אמה לא הוזכר כלל במתן הלוים ונאמרו רק לשעור תחום שבת, בכל מקום הדומה לדגלי המדבר לר"ע, ור' אליעזר בנו של יוסי הגלילי אומר שם "אלף אמה מגרש ואלפים אמה שדות וכרמים" אך הוא סובר דתחומים מדרבנן (שם ל). — אמנם ב"תפארת ישראל" פירש "הא כיצד אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת דר"ל ועוד אלף אמה לענין תחום שבת נאמר ולא לתתם ללוים וכו'" וזה לישב — מה ענין אלפים של — תחום שבת לאלף המגרש, כי באשר אמרה התורה למדוד סביבות העיר למגרש אלף אמה — הזכירה שנכון למדוד עוד אלף — לתחום שבת; אך אלף של מגרש הי' פנוי "מזריעה מבתים ומאילנות לנוי העיר להיות לו לאויר" (פרש"י שם ונעתק ב"תפארת ישראל") לא הוה כרמלית; ומה שהיה גם לבהמה בו מקום, אינו מבטל תורת רשות הרבים ממנו. ובשיטת הרב המגיד אפשר לישב תמיהת התוספת (סוטה ל) "מר סבר תחומין דאורייתא וכו' תימה דהכא משמע דאי הוה משתע' קרא דאלפים אמה בלוים דהוה סבר דתחומין דרבנן, אלא טעמא

משום

משום דמשתעי בשבת, והא יליף לתחומין בפרק מי שהוציאוהו מג"ש מקום ממקום וכ' א"כ אפילו הוה משתעי בשדות וכרמים הוה מצי למילף בהו ג"ש דמקום דכתיב גבי שבת היינו אלפים דהא פריך התם ונילף מקיר העיר וחוצה אע"ג דההוא קרא משתעי לדברי הכל בלוים ובספ"ק דערובין משמע מאן דסבר דתחומין דאורייתא נפקא לן מאל יצא איש ממקומו? — שאם היה הכתוב הזה מורה גם לתחום שבת גם ללוים, אז היינו אומרים שגם בכרמלית יש איסור תחומין שהלא באלפים של הלוים היו שדות וכרמים ג"כ, לכן לר' עקיבא שסבר תחומין מן התורה, א"א להעמיד המקרא גם ללוים, ולר"א שמעמידו ללוים א"א ללמוד ממנו תחומים.—אבל בערובין למד ממנו רק בג"ש שמקום הנאמר בתחומים „אל יצא איש ממקומו" שעורו אלפים אמה, אפשר ללמוד גם מהכתוב הנאמר בלוים.—והערתם שם שבערובין משמע „מאן דסבר תחומין דאורייתא נפקא לן מאל יצא איש ממקומו" אמנם כן, גם לר' עקיבא נלמד מהכתוב הזה איסור תחומים, אך שעור תחומים נלמד מן הכתוב המיוחד לזה „ומדותם וג' אלפים באמה" על דעת ר' עקיבא.

ונשמע מהמצוה הלזו הבאה ראשונה בשבת, מה יקר ונשגב מתן השבת מאדון העולם לעם סגלתו, עד כי בצאת האדם ביום ההוא אך ממקומו שקבע לו לשבת בקדושה ומנוחה ולהתענג על י', יאמר לו „עד אנה מאנתם לשמר מצותי ותורתי" ועז"ד רשו רז"ל „מלמד ששקולה שבת כנגד כל המצות שבתורה" (ירושלמי נדרים ג, ט) כי בלעדי שמירת השבת, יצלל האדם בגלי הזמן ויטבע בתהום הבליו וטרדותיו, עד שלא ידע מה הוא, איפה הוא ומה למעלה ממנו ומה תעודתו בעולמו. — אמנם עונש היוצא מן התחום, קל מעושה שאר מלאכות בשבת, שעונש היוצא — מכות, ועונש העושה מלאכה — מיתה, כי חובת האדם להשיג מה מרוממות א' ולהכיר שפלת עצמו. וכן העושה מלאכה בשבת, משוה עצמו כמחדש מה בעולמו של צור עולמים שנח ביום ההוא וצוה על המנוחה, והמחלל את השבת מראה כאלו הוא הוא האדון פועל גבורות עושה חדשות. לכן אחת דתו למות כמורד במלכות שמים; — אך זה, היוצא רק ממקומו ביום השבת, לא פעל מאומה בעולם, רק את עצמו הניע ממקומו, אמנם לא השגיח כ"כ אל מנוחת השבת ולא התבונן בקדושתו, אך לא נגעה ידו בכס י', כ"כ לכן עונשו קל. — ובכ"ז הקדים לצות על איסור זה לכל האיסורים בשבת, כי האדם גם כמו שהוא ערום יצא מבטן אמו, נקל לו להניע את עצמו ממקומו, מכל פעל אחר, אשר ע"פ רוב קשור עם ענין וקנין שחוץ ממנו.—עוד זאת, באשר שאיסור זה הוא המבוא לקדושת השבת בכל הודה והדרה — כדבר הנביא (ישעי' נח) „אם תשיב משבת רגלך" ובשבתך על מקומך תתבונן בשבת ומושכליו אז תזהר מן „עשות חפצך ביום קדשי" לא תבלה היום רק במנוחה ועונג שהם חפצית, רק „וקראת לשבת ענג" למען יהיה „קדוש י' מכבד", שע"י מצות השבת תתבונן לתורת השבת כמו שנאמר בחפלת המנחה בשבת „יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם ועל מנוחתם יקדישו את שמך". ומוסיף הנביא לאמר „וכבדתי מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר" אם מתחלה נראו לך כל האיסורים רק כגזרות המלך. אך כאשר תשכיל ע"י שמירת השבת, תוכח מכבודו, ותזהר בכל אלה מפני הכבוד „עד שגם בכל דבוריך ביום ההיא יחופף עליהם כבוד השבת. - „אז תתענג על י'" שיהי בעזרך להשפיע עליך רב טובה במעלות נפשך, עד שתוסיף השג מכבודו יתברך ותתקרב אליו יותר בנעימות נצח. אך גם ישפיע עליך טובות גופיות „והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי י' דבר". - וכן נאמר „ראו כי י' נתן לכם השבת" ולערך הנותן הרם והנשא, גם המתנה רמה ונשאה, ואל יואל האדם, לירא פן משביתת השבת, מכל פעולה ומלאכה, יביאנו חסר, נאמר, הלא תחזו „ועל כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים" כבר הקדים לתת לכם מנת השבת, ובאמת הלא הצור הכין טרף מאז לכל יצוריו וכן יכין לעולם „שבו איש תחתיו" ידע האדם מה למעלה ממנו, הוא תחת השגחת צורו כל רגע ורגע. ובכל אלה תשכילו כאשר

תשמעו

תשמעו אל מצותי „אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" אל יתפרץ לצאת מגדרו; „תחום שבת" הוא גם „תחום ישראל" וכל המחלל את השבת, יצא מכלל עם מקדשי שביעי.

לא „ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש" אם מראהו – הגדירו וגם טעמו, אך תכונתו, שעי"ז יקרא בשם נשאר נסתר מהם ונפלא, כמו ביום הראשון „ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא" (למעלה כו) הכנת מזון שלא נדע מה הוא, ולכן נקרא לעולם בשמו „מן", כי הוא אמנם מפלאי י' שהתמיד – כארבעים שנה.

לב „ויאמר משה זה הדבר אשר צוה י' מלא העמר ממנו למשמרת לדרותיכם למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם וג'" הן „שעל פת לחם יפשע גבר" – ידע כל איש ישראל בכל זמן, שאם יטיבו וישמעו, טוב השמים והארץ יאכלו, כמו אז במדבר.

לד „כאשר צוה י' אל משה ויניחהו אהרן לפני העדת למשמרת" לדעת כי בכלכלה הרוחנית ימצא גם מזון גשמי, ומה גם מתן שכר לעתיד לבא וכן הקדים צורנו לתת לנו המן, למען נוכל נשיג התורה אח"כ וללמדה ולהשכילה הטב, לשמרה ולעשותה. – „רשב"י אומר לא נתנה תורה לדרש, אלא לאוכלי המן וכ'" (מכלתא למעלה ד) וע"י התורה והמצוה נזכה למתן שכר, רב עדן נצחי. וזה כדבר ר' אלעזר בן עזריה „אם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח" (אבות ג. יט, ע"ש ב„מוסר ישראל).

לה „ובני ישראל אכלו" רק „את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ-נושבת" ערבות מואב, ומאז „את המן אכלו" עם תבואת הארץ „עד באם אל קצה ארץ כנען" שאזל המן לגמרי, גם את אשר הכינו להם בטרם מת משה שנפסק המן מרדת (ע' מכלתא וע' קרושין לח, וברש"י ותוספת).

ין א „ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי י' ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם" ממדבר סין שבו הצטידו גם בלחם שמים ומים היה להם שם, נסעו רק מאשר צוה י', חשה עדת בני ישראל, כי קרוב היום שיופיע י' עליהם בכבודו והודו והנה נתנסו עוד במסה לנשאם ולמען יכין למו י' גם מים תמידים טרם יפתח להם אוצרו הטוב בסיני בקדש כי כן „דרך ארץ קדמה לתורה"; „ואין מים לשתת העם" כי עדת קדושים לא שמה על לבה חוסר המים כי האמינה בי' המכלכלה בלחם שמים שיכין גם מים לשתות אך העם הפחות קצת חש מהר מחוסר מים.

ב „וירב העם עם משה" דלת העם התלוננה „ויאמרו תנו לנו מים ונשתה" בדברים אלה לעת ההיא נראו כמתלוננים ומריבים „ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את י'" אתם כמסתירים מזמת לבבכם הרעה כאילו תריבו עמדי אך באמת הנכם מיסים את י' הלא תדעו כי אין בכחי וכח אהרן אחי לתת לכם מים במדבר, רק א' עושה פלא. ואולי היה למו עוד בכליהם מים מסין, ואינם עוד צמאים וכן השקיט רוחם.

ג „ויצמא שם העם למים" אחר זמן מה אמנם צמא היה העם באמת לו באו בבקשה שיתפלל משה בעדם אל י', היה נכון הדבר, אך הם באו בתלונות והתאוננות „וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים וג'"

ד „ויצעק משה אל י' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני" התפלל אל י' שיורהו, איך להעלותם מבוץ התלונה והמריבה להוכיחם במו פיו אי אפשר „עוד מעט וסקלני" אך במעשה נפלאותיך יתעלו.

ה „ויאמר י' אל משה עבר לפני העם" אמנם, לא עת להתוכח עתה עמם,

אך נם לא לירא מהם „וקח אתך מזקני ישראל" אשר לא התלוננו ולא נסו את י' „ומטך אשר הכית בו את היאר" להפך את מימיו לדם „קח בידך והלכת" וידעו, כי המטה ברצות י', יך גם יחבש.

ו „הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב" נס כפול, מן הצור אשר במקום חרב יצא אגם מים „והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם" המתלונן.

ז „ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את י' לאמר היש י' בקרבנו אם אין" בשם, הקדים מסה ובטעם, ריב באשר משה הורם בזה כי הוא הבין לדעתם מראש כי אך לנסות את י' רבו עמו, לכן קרא שם המקום „מסה ומריבה" אמנם בשפת מרמה הקדימו ריב למסה. – „ר' יהושע אומר אמרו ישראל אם יודע מחשבות שבקרבנו נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו ר' אליעזר אומר אמרו אם מספק לנו צרכינו כמלך השרוי במדינה ואין המדינה חסרה כלום נעבדנו וכ' לכך נאמר על ריב בני ישראל ועל נסותם את י' וג'" (מכלתא) הנה ר' יהושע מבאר דבר המריבה על משה בראשונה – שהסתירו בה מחשבתם הרעה על השגחת י', והסתפקו „היש י' בקרבנו" בקרב לבבנו לדעת מזמתנו. ור' אליעזר באר דבר המסה בבטאם בגלוי „למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני וג'" כמסתפקים ביכולת י' להספק צרכיהם במדבר היש י' בקרבנו" במחננו.

ח „ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם" „אחרים אומרים אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ישראל ידיהם מדברי תורה לכך בא שונא עליהם וכ'" (מכלתא) נראה כי דקדקו בסדר הכתוב, כי אם היה „רפידים" רק שם המקום היה נכון להזכר מיד אחר „ויבא עמלק ברפידים", לכן בארו הטב כי זה נאמר גם לטעם בוא עמלק להלחם וכן מסודר הכתוב הטב „ויבא עמלם וילחם עם ישראל" מטעם „ברפידם". „שרפו ישראל ידיהם מדברי תורה" שנתרפתה האמונה בקרבם כאמור למעלה לכן בא עמלק להלחם בישראל, כי כה אמר יצחק אבינו לעשו „והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך" (תולדות כז מ) ואוי אוי לאיש בהתנפל עליו כלב עז פנים שהתפרק מכבלו.

ט „ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה הא' בידי" בחר ביהושע מלבד „שמסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל" (ויצא רבה עג וכל אשר פרשתי למעלה ויצא ל כה) אמרו עוד רז"ל „למה ליהושע מתחלה, אתה דורש שהיה מבקש להדריכו למלחמה לפי שהוא עתיד להכניס את ישראל לארץ; ד"א למה ליהושע א"ל זקנך על ידו ירדו למצרים לך הזדוג עם מי שאירע אותם בעלותם ממצרים; ד"א למה ליהושע, א"ל זקנך אמר את הא' אני ירא ובזה כתוב ולא ירא א', יבא בן בנו שאמר, את הא' אני ירא ויפרע ממי שנאמר עליו, ולא ירא א'" (מדרש רבה) להבין את דבר המדרש הלזה ועם זה את החזיון הזה שנשנה הרבה פעמים בתולדותינו הנפלאה, נתבוננה בדבר רז"ל „תניא איסי בן יהודה אומר חמש מקראות בתורה אין להם הכרע, שאת משוקדים מחר ארור וקם" (יומא נב „שאת" כבר פרשתי למעלה בראשית ד ז) ופרש"י ז"ל „מחר, וצא והלחם בעמלק מחר או וצא והלחם בעמלק, מיד ומחר אנכי נצב והיום אי אתה צריך לתפלתי". – להשכיל על דבר, איך יתכן כי „מחר יורד מטה, ויהושע יקדים במלחמה לפני תפלת משה, אדמה לבאר בזה: כלל גדול אמר ר' חנינא „הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות לג) וכן בכל זמן ומקום שדרוש לו לאדם – למלא מחסורי גויתו ותפקידיה, כמו מאכל ומשקה, רפואה ומחסה, בגד ונעל, צריך מתחלה לבקש עזר מאביו שבשמים אשר שלחו בארץ, ואח"כ גם לעשות מעשהו ולהשתדל בדבר, ככל האפשר והמותר, למען תחול עי"ז ברכת י' „וברכך י' א' בכל אשר תעשה" (ראה טו, יח) „וברכך י' א', יכול אפילו עומד ובטל, ת"ל בכל

אשר

אשר תעשה" (ספרי) וזה חלק גדול מתפלותינו; ולהפך בכל עת ומצב שדורש לאדם למלא תפקיד רוחו ונפשו, הכלל ב„יראת שמים" יזרו עצמו מאד בראשונה להחל הפעולה והמעשה למלא משלחתו בארץ והבקשה לי' עוזרו אח"כ (וע' למעלה יה, טו, מביאר יותר). — וכן עתה בבוא ישראל ברפידים, התחנה הסמוכה להר הא', אשר מעליו יקבל ישראל אור עולם ואוצר החיים, הוא ירום וינשא, וישא ארון ברית י' אל ארץ חמדה, ושם בשבתו יאיר באור י' ואמתו על כל „ויבא עמלק וילחם עם ישראל" כי התעוררה מלחמת „ראשית גוים – בעמלק": מלחמת החומר ברוח המחיהו והמוליכו בדרך האושר והטוב, התחילה עוד בבטן האם הרת שני גוים „ויתרוצצו הבנים בקרבה" ואז נאמר לה עליהם „ולאם מלאם יאמץ" (תולדת כה) והיו כנתונים על כפות המאזנים והיה כאשר יגבר ישראל יחלש עשו, וכן להפך (מגלה ו). — ומאז כאשר יחפץ ישראל להרים ראש, והנה עשו לקראתו, להניאו מעלות מעלה, ועוד זומם כל היום להורידו מטה מטה–ולעשות אתו כלה, כמו שחשב להרגו על דבר הברכות, עד שברח יעקב, וכמו שיצא עשו למלחמה לקראת יעקב בשובו לעלות אל הר י' ואתו שבטי י', עדות לישראל כי עלה למעלה, ואז שר ישראל עמו באונו ובאילותו בי' ויוכל לו: ומלחמת החומר ברוח, החושך באור, תמשך עד „ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו וג'". — ובכורת ישראל וברכת אביו, אשר השיגן בעמל רוח ובשר, כי נפש הצדיק „לחם עצלות לא תאכל" גברו מאד עתה, עלו למעלה ראש, כאשר לקחו א' גוי מקרב גוי; בכורת ישראל שגשגה עד לקבל תורת חיים מן השמים, וברכתו שגבה עד לרשת ארץ חמדה צבי לכל הארצות; ועיני עשו וזרעו עמלק, רואות וכלות מקנאה וכעס ומתוחלת שוא לראות און ביעקב ועמל בזרעו, למצא תואנה, לאמר כי הגיע הזמן „והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך" להניא את ישראל מלכת בדרך הבכורה, למען לעשק ממנו הברכה. — אך כפעם בפעם ישלח י' לישראל שני מושיעים יחדו: לוחם רוחני בעד הבכורה ולוחם גשמי בעד הברכה, כמו משה ויהושע, שמואל ושאול, דוד ויואב, מרדכי ואסתר, ככל אשר יראה המתבונן באצר סגלתנו, בכתבי קדשנו. — „ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" מסופק היה הדבר אז וגם רבות בפעמים אחרי כן, מה הניע אותו יותר לצאת בחרב, אם קנאתו בבכורה, התורה, אושר רוחני; ואם עינו רעה ביותר בברכה, הארץ, הצלחה חמרית. — וכן „ויאמר משה אל יהושע" בחר איש הא' הלוחם הרוחני את יהושע ללוחם גשמי משלשה אלה א) „שהיה מבקש להדריכו למלחמה, לפי שהוא עתיד להכניס את ישרץ לארץ" כי אולי התגברה בעמלק הקנאה בברכה, עוד מעט ויירש ישראל את הארץ היקרה, וככבוש הארץ הלא עותד יהושע מראש; ב) „זקנך, על ידו ירדו למצרים לך הזדוג עם מי שאירע אותם בעלותם ממצרים" פן התעוררה בעמלק ה ת א ו ה לחושך מצרים, ישוב ישרץ להשתעבד לממשלת העריצים, תגבר האפלה „תשת חשך ויהי ליליה בו תרמש כל חיתו יער" לך יהושע לתקן מעשה אביך; ג) „זקנך אמר את הא' אני ירא ובזה כתיב ולא ירא א', יבא בן בנו שאמר את הא' אני ירא ויפרע ממי שנאמר עליו ולא ירא א'" פן תכה עינו בכבוד ישרץ המתקרב מהר לקבל הברכה מאבינו שבשמים, תורת חיים ואהבת חסד תגבר אתה וישרץ ביראת א' ותגברו על עמלק. — „בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק" אם עיקר בוא עמלק–להפריע את ישרץ מקבל התורה, בתחנה הקרובה, אז נכון כי תצא להלחם אתו היום, חיש מהר, בחרף נפש על קדושת השם וכבוד תורתו, כי „יראת שמים" ברשות האדם, ורק „מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה הא' בידי להתפלל כי יעננו י' משמי קדשו בגבורות ישע ימינו–אך אם עיקר בו עמלק–להגיא את ישראל מעלות אל ארץ חמדה, אז הנכון „וצא הלחם בעמלק מחר" ומקודם אערך תפלה „אנכי נצב על ראש הגבעה וג' מהיום כי הכל בידי שמים".

י „ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק" חיש מהר הזדרז מפני הספק פן מזמת הרשעים למנוע מקבל התורה ולהפר יראת י' „ו מ ש ה, א ה ר ן ו ח ו ר

עלו על ראש הגבעה" להתפלל אל י'.

יא "והיה כאשר ירים משה ידו" למען דעת כי א' עליון י' איש מלחמה לנצח את הצר הצורר וכי הוא מסייע לבא לטהר "וגבר ישראל וג'". "וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא לאמר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים וכו'" (ראש השנה כט"ג) רק באלה יתגבר ישראל בהסתכלות ברוממות א' עליון ובהתבוננות בשפלת האדם שזאת תעודתו לשאף אל על ולהשתעבד בכל לב ונפש אל רם ונשא.

יב "וידי משה כבדים" מרפיון ידיהם של ישראל בדברי תורה "ויקחו אבן וישימו תחתיו" להורות כי כל אבן ישראל במצוק אחד תשים עינה למעלה לשעבד לבה לאביה שבשמים ולמצותיו בארץ, ע"י משה "ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד" להאציל מהודו על כל ישראל הנכון להיות לעם סגלה; "מה תלמוד לאמר אחד אחד, שהיה אהרן מזכיר מעשה לוי וחור מעשי יהודה" (מכלתא) שהלא זו סגלת ישראל בתורתו להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש ע"י הכהנים הלוים וגור אריה יהודה. וכן היו שני עמודי עולם: עמוד העבודה שעליו כתר כהונה ועמוד גמלת חסדים שעליו כתר מלכות, תומכים בידי משה, עמוד התורה שעליו כתר התורה שהוא יסוד האמת והאמונה שעי"ז "ויהי ידיו אמונה עד בא השמש.

יג "ויחלש יהושע את עמלק וג'" החלישו ולא כלהו כי שמור עוד הרשע ליום רעה.

יד "ויאמר י' אל משה כתב זאת זכרון בספר" בכתב שאין לו הכרע אך "ושים באזני יהושע" על פה המסורה, שהלא "משה קבל תורה" תמימה בכתב ומסורת "מסיני ומסרה ליהושע" ובאזניו שם טעם המקרא, שהיא הלכה למשה מסיני (נדרים לז) בס' "יבין שמועה" (כלל תע:) מביא בשם הרא"ש, כי החמשה מקראות שאין להם הכרע הכריע עזרא הסופר בפסוק הטעמים. וטעם המפסיק אתנחתא שתחת מלת "בעמלק" לפני "מחר" מורה "שמחר" יורד למטה וכן נקרא "וצא הלחם בעמלק" מהר היום "מחר אנכי נצב וג' לתפלה ולפ"ז גלה תוכן רוחות כי התעבר עמלק להתגרות בישראל כי עברה עליו רוח קנאה ביתר שאת על האושר הרוחני שיזכה מהר ישראל לקבל אור י' ואמר להפריעו מזה ידע נא ישראל מעתה ועד עולם כי קנאת הדת תשרר גם באלה אשר יבוזו לקושט ודת – ואם עמלק רק נחלש עתה אך לעתיד "כי מחה" סתם ובאר לנו אח"כ במשנה תורה כי המצוה עלינו להקדים בזה "תמחה את זכר עמלק" (תצא כה יט) ולבא לטהר מסייעים "אמחה את זכר עמלק מתחת השמים" כי הוא חפץ למנע מקבל תורה מן השמים ולגרע יראת שמים וזה יהיה בגבור האור גבורת נצח.

טו "ויבן משה מזבח ויקרא שמו י' נסי" לקדושת שם י' היה נסי ויבאר אח"ז.

טז "ויאמר כי יד" שהרים עמלק בחוצפה מבהילה כזו היתה נטויה "על כס י'" כי התגבר הכעב העז פנים הזה, למנע את ישראל מקבל תורת י' מכסאו השמים, ולגרע יראה ממלכות שמים, ולכן ידע ישראל כי "מלחמה לי' בעמלק מדר דר" לדורות הרבה (ע' במכלתא) כן בדורו של שמואל ושאול בהתבצר ישראל על ארץ נחלתו והי' שמואל רבן של נביאים ושאול בחיר י' המלך הראשון בישראל בראשו. והנה עמלק לפניהם "ולאום מלאום יאמץ". "ויאמר שמואל" הלוחם הרוחני "אל שאול" הלוחם הגשמי "אתי שלח י' למשחך למלך וג' לך והכיתה את עמלק וג' ויך שאול את עמלק וג' ויתפש את אגג מלך עמלק חי וג' ויחמל

שאול

שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וג׳ ולא אבו החרימם וג״ (שמואל א טו) כי הלוחם הגשמי דמה בלבבו, כי מזמת העמלקים הוא אך להשבית ממלכת ישראל, וכן בהחרימו את עמלק שלא יהיה בו עוד כח להלחם בישראל אף שהשאיר את אגג ומיטב הבהמה, אמר לשמואל „הקימתי את דבר י״ (שם) אך שמואל הלוחם הרוחני בידעו כי מלחמה ל׳ בעמלק עמלק גם בחלשתו יעורר למרד בי׳, אמר לשאול „מאסת את דבר י׳ וג״ „ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מעדנת״ בעדן ונחת הלך מורד האור לקראת המות עתה „ויאמר אכן״ כבר „סר״ ונטה ממני „מר המות״ מרירות המות כי הוא ידע שכבר השאיר בליל העבר שורש פורה ראש ולענה··· עוד יקים דור מרעים בארץ „וסר מר המות״ מעמו ומולדתו, ובזה רמז לשמואל, שלא יהרגנו כי מה בצע הלא סוף סוף לא יחרם בזה זכר עמלק „ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך״ לאמר, אני בתומי אלך, למלא מצות י׳ ולקים מדה כנגד מדה בך ובבית אבותיך, וגמר המלחמה ונצחונה נכונה לפני י׳ „וישסף שמואל את אגג לפני י׳ בגלגל״ (שם)· — וכן בדורו של דוד ויואב, התגבר ישראל ועלה למעלה ראש „וימלך דוד על כל ישראל ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא״ (שמואל ב· ח) דוד משיח א׳ יעקב ונעים זמרות ישראל מכין לבנות בית לי׳ נכון ונשא על ראש ההרים, ועליו יאמר „בית יעקב לכו ונלכה באור י״ והנה זרעו של אדום — לפניהם — יואב הלוחם הגשמי „הכרית כל זכר באדום״ (מלכים א· יא טז) כי הסתפק רק בהחליש את גבורתו, שדמה — שכעס אויב רק על ממלכת ישראל, אך דוד אשר רוח א׳ דבר בו, העמידו על טעותו, כי זרעו של אדום, קנאת א׳ תאכלהו· לכן זאת המצוה והחובה עלינו, עם מקדשי שם י׳ „תמחה את זכר עמלק״ (ע׳ בבא בתרא כא) שלא להשאיר כל זכרון למורדי אור· — וכן בדורו של מרדכי ואסתר· החזון האחרון בכתבי קדשנו, במלחמת עמלק, בהגיע התור לישראל לשוב וכרום ראש, לשוב אל ארץ חמדה ולבנות המקדש· — והנה המן בן המדתא קפץ עליהם „ולאם מלאם יאמץ״· והקים לנו י׳ שני מושיעים מזרעה של רחל, מרדכי היהודי הלוחם הרוחני ואסתר המלכה הלוחמת הגשמית, והתחדד ביניהם וכוח נמרץ, מרדכי שלח לאסתר „לצות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה״ (אסתר ד) ואסתר השיבה „כל עבדי המלך וג׳ ידעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וג׳ אשר לא יקרא אחת דתו להמית וג״ והוא געד בה „אל תדמי בנפשך להמלט וג״ הנה כן מרדכי האיץ בה להחל מלחמה בתחבולות מדיניות ואסתר השיבתו להחל בתפלה, לך כנוס את כל היהודים וג׳ וצומו עלי וג״ יסוד וכוחם הה גם אז „מחר״ שאין לו הכרע, מרדכי היהודי חשב כי המן בא להניא את ישראל מבנין המקדש מבצר היהדות, ובדבר של יראת שמים עלינו להקדים מלחמה לתפלה מלחמה מדינית בחרף נפש טרם הכן כל ישראל לתפלה; ואסתר המלכה אחרת חשבה היא דמתה כי רק קנאת ממלכת ישראל שתתעורר משפלותה ותתעודד, אכלתהו את המן, וזה הלא בכלל „הכל בידי שמים״ הנכון להקדים תפלה למלחמה וכן כתוב אח״כ „ויעבר מרדכי״ על דעתו להקדים מלחמה לתפלה „ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר״ להקדים תפלה למלחמה, כי לא יכול לברר לה ע״י שלוחים ומליצים את כל ונכחת אך אח״כ כאשר העיר להם י׳ הוכיח לה באמרי פיו מטרת המלחמה כי היא קדש לי׳ „ויקהלו היהודים ויעמדו על נפשם ויהרגו בשונאיהם ובבזה לא שלחו את ידם״ כי מלחמת י׳ הם לוחמים והם תקנו בזה מעשה אבי אביהם שאול (ע׳ „לבני ישראל״ ב עג) כי „מלחמה לי׳ בעמלק מדור דור״, עד „ירים משה את ידו״ ישראל ירום בתורת י׳ וישאנה בגאון על הררי ציון ואז לנצח „וגבר ישראל״·

יתרו

י ת ר ו

יח א „וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה א׳ למשה ולישראל עמו כי הוציא י׳ את ישראל ממצרים״ ההפך מן עמלק ששמע ולא הבין משפט י׳ וצדקו ובא על ישראל למלחמה; היה יתרו, הוא שמע והבין (שמיעא–סבירא) ובא אל ישראל להדבק בו; אף] שהיה „כהן מדין״ שקוע בע״ז המעורת את העינים המחרשת את האזנים ומטמטמת את הלב, בכ״ז באשר היה „חותן משה״ הואר באורו לחזות נכוחות ולשמע ולהתבונן הטב. וכן השכיל לדעת כי כל אשר שמע, פעל א׳ אמת: „את כל אשר עשה א׳ למשה״ דבר הולדו, הנצלו ממים הזדונים ומחרב פרעה ומהתרוממו במעלות הנפש „ולישראל עמו״ ביחד, פרשת כל הנסים והנפלאות שהי׳ במדת משפט אמת; וכל אלה יחד סבבו „כי הוציא י׳ את ישראל ממצרים״ במדת רחמיו המרובים לישראל בפרט ולכל אשר אמר ו י ה י בכלל כי חצה י׳ גלי חושך העריצות ואופל הבערות וישם נתיב לאורו ואמתו.

„וישמע מה שמועה שמע ובא ונתגיר, מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו דברי ר׳ יהושע; ר׳ אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא וכו׳; ר׳ אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע וכו״ (מכלתא, זבחים קטז) מה השמועה הניעה אותו לבא המדברה, אם כה ואם כה שמע למה לו לנוע מאיתן מושבו עד המדבר. ר׳ אלעזר המודעי סובר שבא אחרי מתן תורה, ובא לבקש אור י׳ ו א מ ת ו; ר׳ יהושע סובר שבא קודם, בשמעו מלחמת עמלק התבונן בזאת גדולת ה ש ל ו ם עד כי על הראשון – שהתגרה ללחם בישראל אחרי קחתו אותו י׳ לגוי מקרב גוי בחצותו ליל העריצות – „שמעו עמים ירגזון וג״ מא׳ עושה פלא. ועמלק בא להלחם עם גאולי י׳. משפט א׳ השלום חרוץ „מלחמה לי׳ בעמלק מדר דר״. ראשית גוים עמלק... ואחריתו עדי אבד״ (בלק כד) וכן בא לבקש שלום לבא עד חקר תכליתו.–ר׳ אליעזר סובר שבא קודם, בשמעו קריעת ים סוף בה שמע והבין מדת ה מ ש פ ט כי שפט י׳ במשפט צדקו את המצרים שנגלו ברעת רעתם לרדף בחמת רצח אחרי עם נענה שיצא לחירות ברצונו ויגבה י׳ צ׳ במשפט מדה כנגד מדה.–וכן נדד יתרו המדברה לדרש משפט אמת. – וע״פ שלשה אלה נחזה כי יתרו בא ללמד ולדעת „אמת משפט ושלום״ שלשה גדרי עולם (זכרי׳ ח. טז; אבות ספ״א ע״ש במוסר ישראל). וכן זכה אח״כ ליעץ עצה נכונה למשה בדבר השופטים, ובני בניו זכו לשבת בלשכת הגזית בשבת זקני ישראל ושופטיו (סוטה יא). – „וישמע יתרו, אתה מוצא דברים רבים כתובים בעשו לגנאי וכתובים ביתרו לשבח, בעשו כתיב נשים בציון ענו וביתרו כתיב ויתן את צפורה בתו למשה; בעשו כתיב אוכלי עמי אכלו לחם וביתרו כתיב קראן לו ויאכל לחם; בעשו כתיב ולא ירא א׳ וביתרו כתיב וצוך א׳; עשו בטל את הקרבנות וביתרו כתיב ויקח יתרו חתן משה עולה וזבחים וג׳. עשו שמע ביציאתן של ישראל ונלחם עמהם שנ׳ ויבא עמלק, יתרו שמע בשבחן של ישראל ובא ונדבק עמהם שנ׳ וישמע יתרו״ (מדרש רבה) בזה יורנו להשכיל מדוע זה עמלק שמע כל אלה הגדולות ולא הבין ויתרו הבין והשכיל? באשר עמלק זרעו של עשו נשקע בערירות וגזל שנפשו של אדם מחמדתן (סוף מכות) עד שע״י טחו עיניו מראות ואזניו חרשו משמוע ולבבו מהבין לכן לא ירא א׳, ומה גם שלא חפץ קרבת א׳ – ויתרו באשר נפשו בחלה בגזל ועריות ועוד חפץ בחסד–לכן ראה נכוחות ושמע ישרות, עד שירא את א׳, וחפץ קרבתו – וכל אלה סבבו שעמלק בא להלחם בישרא ויתרו–להדבק בו–„ד״א וישמע יתרו שבעה שמות נקראו לו, יתר כשהיה עובד כוכבים וכ׳ וכשנתגיר הוסיף לו אות אחת וכ׳ ונקרא יתרו וכ״ (מדרש רבה) כי מתחלה בהיותו כהן היה „יתר״ בעולם יגע לריק ונלד לבהלה וכשנתגיר נראה „י ת ר ו״ מעלתו היתרה מאד.

ג „ויקח יתרו חתן משה״ לא נזכר עוד „כהן מדין״ כי נסתלק מכהונתו וכחותן

מתכבד בחתנו שהכיר גדלתו נמשך אחריו, לכן נזכר בכתוב זה שהוא „חתן משה" „את צפרה אשת משה וגו" ולא נאמר כי היא בתו, באשר כבוד אישה הכהה שם אביה שהיה נקרא עליה מכבר.

ג „ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכרי ה" הזכיר השם והטעם אף שכבר נאמר למעלה (שמות ב כב) להורות כי נתחנכו ע"פ רוח אביהם עד כי שמותיהם וטעמיהם, שקרא למו אביהם או, נקרא עליהם גם עתה בפי כל (וע' בר"ם שמות).

ד „ושם האחד אליעזר כי א' אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה" לא נאמר ושם השני, כי בין הולדת גרשם להולדת אליעזר, נתעלה משה והיה כמעט איש אחר שבינתים נתגלה עליו א' ישראל מעל הסנה ונתעלה על כל מין האנושי ובמעלה רמה זו הוליד רק אחד „אליעזר". ומטעם זה לא קרא את הראשון „אליעזר", אף שכבר אז היה מוצל מחרב פרעה, כי טרם הוערה עליו רוח ממרום לבשר הגאולה, היה נענה ונדכה מאד מגרותו וגרות כל ישראל, והביע זאת בשם בנו „גרשם"; ואחרי שהופיע עליו הוד י', וגלה לו כי רחם י' את עמו, ועוד מעט יציל אותו ואת כל עמו, מיד מעניו, שמח לבו בי' וקרא שם בנו „אליעזר כי א' אבי בעזרי ויצלני וגו" כי ראה שהנס הנפלא ההוא. היה למען יחיה ויזכה למלאת המשלחת הנשגבה למשות עמו ממים הזדונים וכן כרועה נאמן שכל לבבו על צאנו, קרא שם בניו על קורות צאן מרעיתו.

ה „ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה וגו" כסדר הנכון, הבנים קודם ואח"כ האשה שעיקר חשיבותה וחבתה על אישה—למען הקם זרע ברך י', כש"נ „ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו וגו" (ויצא לא יז) ודרש ע"ז ר' יוחנן „לב חכם לימינו וגו" (מדרש רבה שם).

ו „ויאמר אל משה אני חתנך יתרו בא אליך" „ר' יהושע אומר כתב לו באגרת, ר' אלעזר המודעי אומר שלח לו ביד שליח" (מכלתא) ר' יהושע לטעמו שבא אחרי מלחמת עמלק, די היה לו להודיע ע"י אגרת, שיכין עצמו לקבלם, כי באשר שענני כבוד היו מקיפים מחנה ישראל, א"א היה לחדר לתוך המחנה בלי רשות מקודם. ור' אלעזר המודעי לטעמו, שבא אחר מתן התורה, שלח לו ביד שליח, למסר לו את כל, ונוכח משה כי מוכן הוא בכל לב ונפש לקבל עליו עול תורה ולא ידחנו מלקבלו לקהל י' „ואשתך ושני בניה עמה" שנה הסדר מטעם שאמרו שם במכלתא „ואמר לו עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגיני צא בגין אשתך ואם לאו עשה בגין בניה". „ר' אליעזר אומר הקב"ה אמר למשה אני הוא שאמרתי והיה העולם, אני המקרב ולא המרחק וכ' אני שקרבתי את יתרו ולא רחקתיו, אף אתה כשבא אדם אצלך להתגייר ואינו בא אלא לשם שמים, אף אתה קרבהו וכ'" (מכלתא) כי אמנם מתחלה היה ירא משה מהכניסו את יתרו למחנהו, ביראו מפני כל השפעה זרה ורוח אחרת — על ישראל, אך הקב"ה צוה להכניסו, שכבר הוא יתעלה החל לקרבו במה שזכה אשר משה יהיה חתנו והוא מעיד עליו שבא לשם שמים.

ז „ויצא משה לקראת חתנו וגו" וכן העידה התורה כי משה כמכיר טובה ומוקיר חותנו כאביו, ומאשר בא לשם שמים יצא לכבוד חותנו.

ח „ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה י' לפרעה ולמצרים על אודת ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצלם י'" משה הורהו להתבונן על גודל מפעלות י' ונפלאותיו, אשר מתחלה הראה בידו החזקה אשר נטה להכות את רהבים ושטי כזב, כי קים י' את דברו לאברהם אבינו „וגם את הגוי אשר יעבדו אנכי"; ואח"כ הופיע בידו הגדולה אשר פתחה להושיע את צאן מרעיתו שה"ה רק כהכנה לכל „הרכוש הגדול" שיעד לנו.

ט „ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה י׳ לישראל אשר הצילו מיד מצרים״ יתרו להפך התבונן מראש ועד סוף רק הטובה שהשפיע י׳ על ישראל וע״ז התבוננו רז״ל כבר „ויחד יתרו—רב אמר שהעביר חרב חדה על בשרו ושמואל אמר שנעשו חדודים חדודים כל בשרו א״ר פפא היינו דאמרי אינשי, גיורא עד עשרה דרי לא תבזה ארמאי קמיה״ (סנהדרין צד) רב דורש לשבח שלכן התפעל יותר מצדקת י׳ לישראל, באשר שהחליט למול ולהתדבק בישראל; ושמואל דורש לגנאי — באשר שבמשפט י׳ את מצרים לא הרגיש כ״כ נעימות וכדבר ר׳ פפא.

י „ויאמר יתרו ברוך י׳ אשר הציל אתכם״ משה וכל אנשי המעלה, אשר גם במצרים לא נפלו ממעלתם רק היו נכנעים מבחוץ לרהבים „מיד מצרים ומיד פרעה״; „אשר הציל את העם״ שירד תהומות „מתחת יד מצרים״ (ע׳ למעלה בשלח טו א)

יב „ויקח יתרו חתן משה״ על דעת משה ולפי הוראתו „עלה וזבחים לא׳ ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני הא״ לא נזכר בוא משה בעצמו (מלבד טעם המכלתא) כי באשר באהלו היה (למעלה ז) ונאמר „לפני הא״ (מלבד טעם המכלתא) באשר הזבח היה—להתגירותו של יתרו וגשתו לפני הא׳

טו „ויאמר משה לחתנו כי יבא אלי העם״ לשלש אלה: א) „לדרש א״ כמנהג עם י׳, מאז, לדרש א׳ על כל דבר וענין המתרגש עליהם, ע״י איש הא׳ ולבקשו כי יתפלל עליו כש״נ ברבקה אמנו „ותלך לדרש את י״ (תולדות כה כב) מן איש הא׳.

טז ב) „כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו״ כמדת השופט ואמר „דבר בא אלי״ לשבחם של ישראל, שלא היו מטרידים אותו, בקטנות, שאפשר להם בעצמם לברר ולפשר אך באו עליו בדברים גדולים חשובים וקשים „דבר בא אלי״ הראוי אך לי לברר. ג) „והודעתי את חקי הא׳ ואת תורתיו״ כמורה להלכה ולמעשה ועם זה כמאיר באור י׳ ואמתו אשר בחביון עוז של כל חוק.

יט „עתה שמע בקלי איעצך ויהי א׳ עמך״ שע״י עצתי תמצא לך די זמן להתבודד ולהתקרב אל א׳ וכן התעודה הראשונה תמלא רק אתה „היה אתה לעם מול הא׳ והבאת אתה את הדברים אל הא״ לדרש את הא׳ ולהתפלל בעדם וכדומה.

כ „והזהרתה אתהם״ וכן התעודה השלישית תמלא רק אתה להזהירם „את החקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה״ הדעה, השיטה הדרך הכללית שתפארת היא לעושיה מן המקום והאדם „ואת המעשה אשר יעשון״ בכל פרט ופרט.

כא „ואתה תחזה״ אך לתעודה השניה תמנה לך עוזרים „מכל העם אנשי חיל יראי א׳ אנשי אמת שנאי בצע ושמת עליהם שרי אלפים וג״ נאמר שתי פעמים „אנשי״ על ארבע מדות באשר שהנן שתים שהן ארבע. הנה זאת תעודת השופט צדק לשפט משפט אמת (תיאורית) ולהוציא לפועל צדקת המשפט (פקט׳ת) וכן תבחר „אנשי חיל״ אשר לבם כלב הארי, להוציא צדקת המשפט לפעולות, להציל עשוק מיד עושקו ולשבר זרוע רשע ומקור חילם וגבורתם היא מאשר הם „יראי א״ ואמר החכם, בושתי מיראת א׳, כי אירא מפני אנוש אנוש. והם יהיו „אנשי אמת״ לשפט משפט אמת, אחרי הדרישה על דבר אמת וחקירה על נכוחות, ולא ימנעו מזה מאשר הם „שנאי בצע״ לא יחפשו בכל דבר וענין תועלת עצמם שתהי כשוחד המעור את העינים מראות את האמת.

כה „ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל וג״ לא נזכר כי בחר יראי א׳, אנשי אמת ושונאי בצע כי המדות האלו חבויות במחבה לב האדם, ורק י׳ יראה ללבב, אך

מדת אנשי — חיל יראה גם האדם. עוד זאת בבחינת מדה זו יבחן ע"פ רוב גם על שלשת האחרונות כי היא כתולדתן: אם נחזה איש אשר לבו כלב הארי ולא יחת מפני כל אדם להציל עשוק ולהציג בשער משפט, אז נבינה כי ירא א', איש אמת ושונא בצע הוא שאם אחת משלש אלה חסרו בו, אז חת מפני האדם, נטה אל השקר מיראה פן חסר יביאנו.

יט א "בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים" אחרי הטהרם והזדככם יום יום מטומאת מצרים וזוהמתם, והתקרבם יום יום והתקדשם אל י' "ביום הזה" המיועד מראש "באו מדבר סיני". "רב חסדא ורבה ברי' דרב הונא, דאמרי תרוייהו, מאי הר סיני, הר שירדה שנאה לעכו"ם עליו" (שבת פח) אמנם התבודד ישראל עם א' "בדד ינחנו ואין עמו אל נכר" אל כל השפעה זרה מסביבה, הרחק מגויי תבל אשר התהללו באימים הרחק מחכמי קדם אשר העפילו לעלות בשכלם אל תעלומות האמת ונוקשו; למען יקבל קושט ודת מא' אמת אך לא משנאתו לגויי הארץ; רק הם הם, כשראוהו מתבודד, ועם זה עולה מעלה מעלה עד פסגת הר סיני — לתורת חיים, ישנאוהו בשנאה הבאה מחמת קנאה.

ב "ויסעו מרפידים" אחרי שכלל בקצרה למעלה דבר בואם לסיני פרט בזה יותר שנסעו מרפידים ששם היה התמרוק האחרון מגלולי מצרים ע"י מלחמת עמלק "ויבאו מדבר סיני" כל ישראל יחדו עם כל זה נפרדו בחניתם לפי השגותיהם "ויחנו במדבר" ההמון "ויחן שם ישראל — נגד ההר" אנשי המעלה חשו כי זה ההר שחמד לו י' התקרבו אליו יותר. "ויחן שם ישראל, כל מקום הוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן השוו לב אחד, לכך נאמר ויחן" (מכלתא) האחדות הנפלאה דרושה היתה לזכות לאור י' ולהכן לבם יחד לשמע דבר י' אחד. ובזה נבינה דבר ההגדה של פסח "אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דינו" כי טובה רבה וגדולה, בקרבה זו בעצמה, שהר א' השפיע עליהם, כנוס לצדיקים נאה להם ונאה לעולם" (סנהדרין פח) ובזה הופרה עצת פרעה לפרך ולפרר את ישראל (ע' שמות א יג)—רש"י ז"ל העתיק בזה "ויחן שם ישראל כאיש אחד בלב אחד" מה שפירש למעלה (בשלח יד י) "והנה מצרים נסע אחריהם בלב אחד כאיש אחד" כי אמנם בני ישראל, בני איש אחד ששאף "והיה י' לו לא" ולכן בבואם עתה להר הא' לקבל פני א' נהיו ג"כ בלב אחד מוכן לאור י' ואמתו; אך לא כן המצרים, אשר בשר חמורים בשרם וג' רק הלב האחד לרדף את ישראל, השום כאיש אחד. — נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע, ואמרו לו, מה קול ההמון אשר שמענו, שמא מבול בא לעולם, י' למבול ישב, אמר להם וישב י' מלך לעולם, כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם וכ' ומה קול ההמון הזה ששמענו, אמר להם חמדה טובה יש לו בב"ת גנזו וכ' וביקש ליתנה לבניו שנאמר, י' עוז לעמו יתן, מיד פתחו כולם ואמרו, י' יברך את עמו בשלום" (מכילתא—זבחים קטז) האומות התפלאו איך יתן י' תורה שלמה עם כל המון מצותיה, לעם ישראל שאך זה כמשלש חדשים יצאו ממצרים, בעוד שהם, אף שבע מצות בני נח לא ישמרו (בבא קמא לח) ויש מהם שמאסו בתורה, בגלל "לא תרצח" שלא יכלו לשמר, או "לא תנאף" "לא תגנב" (ספרי, ברכה) "מה קול ההמון אשר שמענו?" וישראל מקבל את התורה הגדולה עם מצותיה הרבות "שמא מביא מבול לעולם?" י' למבול ישב", אין זאת כי חפץ י' להחזיר את העולם לתוהו ולבוהו, והמציא תחבולה, להעמיס על האדם עול תורה ומצות, כבד מנשוא, ואז כאשר לא יוכל שאתו, יבוא א' במשפט, להחריב עולמו, אך בלעם השיבם "וישב י' מלך לעולם" אך עתה, בקבל ישראל את התורה, נתישב העולם על יסוד איתן, ולא תחרב, כי נתקים תנאי הבריאה, כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם" בגלל זה והוסיפו לשאול "ומה קול ההמון? המון המצות, ואיך יוכל ישראל לקימן? השיבם הקוסם, אל תאמרו כי תואנה הוא מבקש. לא! אך "חמדה טובה וכ' ובקש ליתן

לבניו

לבניו" ואיך יקימו אותה "י' עוז לעמו יתן" לשמר אותה ומצותיה ומה העוזז השכילו אתם· "פתחו כלם ואמרו, י' יברך את עמו בשלום" כונו כולם לדעת הנופך וגלוי עינים כי אך השלום מעוז ומשגב לעם י', לקבל התורה ולשמרה באשר הוא נטע נאמן מגזע ישישים אבות העולם· שהאמינו בי' באמונה שלמה ויצר לבם הוכן אך לטוב, ואף אם יתעה כמעט קט, נצר מטעם, לפעמים מני אורח סלולה, בהיות שלום בישראל, לא יתכן כי לא ימצא לו מוכיחים ומיסרים, ועם י' באזניו ישמע בלבבו יבין ושב ורפא לו· — עוד זאת בשלום עך ישראל, איש את רעהו יחזק לק·ם את התורה והמצוה, בשלמות, זה בדעתו ושכלו, זה בכחו ואונו, וזה ברכושו והונו, וכדבר ר' שמעון בן חלפתא "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר י' עוז לעמו יתן י' יברך את עמו בשלום" (סוף קנים) וע' "לבני ישראל" ב מב)·

ג "ומשה עלה אל הא' ויקרא אליו י' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" הענו מכל האדם, הרהיב עוז בנפשו לעלות אל הר י', טרם נקרא, אף שידע מני המראה הראשון על הסנה קדושת המקום כי עלה כציר אמונים, להביע אומר: מלכי וא! מלאתי משלחתי, אתה אמרת אלי אז "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא' על ההר הזה" (שמות ג יב) וכן הבאתי, בחסדך, את עמך עד הלום; ועתה זראה פעלך והדרך עלינו למען נדע איך לעבדך באהבה· – ורז"ל גלו במשכיות כסף אלו תפוחי זהב· באשר לא נאמר "ומשה עלה אל ההר" אך "אל הא'" דהשו "ומשה עלה אל הא'", ה"ד עלית למרום שבית שבי, מהו עלית נתעלית נתגששת עם המלאכים של מעלה—ד"א עלית למרום, שלא שלטה בריה מלמעלן כשם ששלט משה· א"ר ברכי' הלוחות היה ארכן ששה טפחים כביכול היו בידי מי שאמר והי העולם ב' טפחים ובידו של משה ב' טפחים וב' טפח·ם היו מפרישים בין יד לי"ד (מדרש רבה) ללמדנו באו ש ה ע ל י ה הרוחנית הנפלאה מאד, השיג משה בעמל נפשו ויגיעת בשר, להשכיל לדעת את י'; ויש שהתפשט מגשמיותו עד שהיה כאחד מצבא מרום "נתעלית נתגששת עם המלאכים של מעלה"· וא' מרום היה בעזרו עד שעלה למרום מכל בריה "שלא שלטה בריה מלמעלן כשם ששלט משה"· ומשה עלה אל הא', להשגה נשגבה בכבודו· הן נאמר "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו יחדו" (ישעי' מח יג) ציר שכביכול ביד אחת יסד ארץ בשניה שמים (ע' תוספת "ראילו וכ'" כתובות ה.) ובקול קריאתו, ע"פ התורה, שע"פ תכנ·תה ברא כל אלה ינשמו גם צבאי מרום גם דרי מטה–רוח חיים ויעמדו; זה "כביכול היו ביד מי שאמר והיה העולם··· ב· טפחים" בלוחות· ומשה בחיר היצור, השיג ככל האפשר ליצור להשיג ברוממות א' ובמשפט האדם נכחו שע"פ יחיה האדם חיי ארץ וחיי שמים, וע"פ כוננו שמים וארץ· "ובידו של משה ב· טפחים"· אך עוד שאף להשיג מה שלמעלה מזה גם מה שב"שני טפחים שהיו מפרישים בין יד לי"ד"· — "ד"א עלית למרום שבית שבי, בנוהג שבעולם, הנכנס למדינה, נוטל דבר שאין עין בני המדינה עליו, ומשה עלה למרום ונטל את התורה שהיו הכל נושאים עיניהם עליה הוי עלית למרום שבית שבי, יכול מפני ששבה אותה נטלה חנם ת"ל לקחת מתנות באדם, בלקיחה נתנה לו, יכול יהא חיב ליתן לו דמים, ת"ל מתנות, במתנה נתנה לו" (מדרש רבה) תורת חיים שקבל משה מקור חיים ואורה היא, גם לצבא מרום במרום, להשיג ע"י כבוד י'י והנהגתו בקדש והם נתנו אמנם עיניהם בה אך משה כגבור נערץ, שבה אותה בשבי. והתורה הזאת, לא ישיגנה האדם בנקל, בנטילה בלבד, אך ביגיעה כ ל ו ק ח; ובכ"ז לא רק כדי יגיעתו ימצא לו ולא יותר, כמשפט הלקיחה במחיר שרק לפי כסף המחיר ערך מקחו; לא כן! אך במדה מרובה ויתרה ינתן לו כמתנה בעין יפה "בא לטהר מסיעים אותו". – "באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגע במשה עשה לו הקב"ה קלסטרין של פניו של משה דומה לאברהם, א"ל הקב"ה אי אתם מתביישים הימנו לא זה שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו וכ'" (מדרש רבה)—הן

מלאכי

מלאכי השרת נתנו עיניהם בתורה כאמור למעלה, חשבו כי עיקרה היא עבודת הלב, המחשבה והרעיון, ההתבוננות בדעת א' ומדותיו וכ' ומעשה המצות טפל, והנהגת איש את רעהו, החסד והטוב לבריות כטפל שבטפלים, לכן עלה על הדעת כי צבא מרום שכולם קדושים, שכלים נבדלים מכל תאות החומר ומעלליו, הנקל לקים מצות התורה במחשבה וברעיון בדבקות יתרה בצור עולמים ובהשכלה רבה בקדושתו יתברך, בלי כל פעולה ומעשה.—אמנם לא רק באלה חפץ צור עולמים, הוא חפץ למען צדקו להגדיל תורה ולהאדירה במעשים ופעולות, ממשיות וחמריות, כי הלא א' הרוחות לכל בשר הוא, לכן חפץ—להאציל מהוד קדושתו ומהדר מלכותו על יציר כפיו שוכן בבית חומר בעל מעשים ופעולות חמריים ועוד שגם יצר סוכן בו להניאו מעשות הטוב ומלמדו לעשות רע, והוא איש הלבב, בבחירתו שהוא מתעלה על כל היצור, יתגבר עליו וינצחהו ו' ע"ש כתורה וכמצוה, וזאת תורת האדם הנעשה בצלם ודמות.—וכן צירו לנו רז"ל מחזה נשגב שהוצג מחיי אברהם אבינו, אשר עלי' יתפלא כל איש „וירא אליו י' באלוני ממרא וג' וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו" (וירא יח) איך התבונן אברהם עליהם בראותו מראות א', והוא מופשט מגשמיותו? אך עוד יתרה עשה „ויאמר א' אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך" „בקש מי', שלא יעבר מעליו עדי יקבל את האורחים" (פרש"י ז"ל שם, משבת קכז) ואמנם קבלם כמדת אברהם; ומלבד שלא נענש ע"ז, על הגיסו דעתו נגד א' רם ונשא, אך עוד זכה לרב טוב וזכה לבניו, בגלל זה, טובות רבות וגדולות „תנא ד"ר ישמע' בשכר שלשה, זכו לשלשה בשכר חמאה וחלב זכו למן וכ'" (כבא מציעא פו) מזה נוכח כמה גדול ערך המצות המעשיות; ואברהם אבינו הראה בזה עבודה תמה של אוהב י', באיתנו הנפלא להתהפך כרגע, מאיש הרוח לאדם מן האדמה, ומה דרכה נפשו עוז לשוב כרגע להתבודד את א' הרוחות, וכבר התבוננו רז"ל ע"ז ואמרו „גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה" (שבת קכז) ובהוכחה זו נצח איש הא' לצבא מרום במרום בהראותם לדעת כי נועם י' ב מ ע ש ה האדם אשר יתכונן ע"פ תורת י', לכן הוריד עוז מבטחה על ארץ רבה (יע' למעלה בר"פ וירא וב„לבני ישראל" ב' מן). — ומשה עלה אל הא' — עלה בענן וירד בענן וזכות אבות עולה ויורדת עמו" (מדרש רבה) אמנם כן, עליתו למרום מכל, היתה בחסד י'; אך זה מאשר זכר י' את חסדי אבות והביא גואל נאמן לבני בניהם להעלותם מתהום מצרים עד הר הא' וכן גם עליתו במעלות הכי רמות, וירידתו אל העם להורו דבר י' היתה בזכות אבות.—„כה תאמר לבית יעקב, אלו הנשים, אמור להן בלשון רכה, אמור להן ראשי דברים; ותגיד לבני ישראל, אלו האנשים, הגד להם דקדק עמהם" (מכלתא, שבת פז ושם נאמר לבסוף: „דברים הקשים כגידים)—נתבוננה איפה הם המאמרים הרכים, ואיה הדברים הקשים ומה זמנם הנה, רז"ל חשבו בין החמשה דברים שיש בהלל (פסחים קיח) „מתן תורה" דכתיב „ההרים רקדו כאלים וג'" (תהלים קיד) מי ההרים המרקדים? ולמה רקדו. סתם המשורר הקדוש בשיר זה ונגלה לנו ממקום אחר (שם סח) „למה תרצון הרים גבננים, ההר חמד א' לשבתו אף י' ישכן לנצח רכב א' רבותים אלפי שנאן א' בם סיני בקדש" אך גם שם במליצה חידות יביע אומר.—אך חז"ל חשפו לנו תעלומות האור המתוק לעינים והמחמם את הלבב, הגנוז, בשירי קדש אלה „תניא ר' עזר הקפר אומר עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבל שיקבעו בארץ ישרא', שנאמר כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא, והלא דברים ק"ו, ומה תבור וכרמל שלא באו, אלא לפי שעה, ללמד תורה (פרש"י „בשעת מתן תורה") נקבעים בארץ ישראל, ב"כ וב"מ שקורים ומרביצים בהם תורה עאכו"כ. — דרש בר קפרא מ"ד, למה תרצדון הרים גבננים יצתה ב"ק, ואמרה להם, למה תרצו דין עם סיני, כולכם בעלי מומין אתם אצל סיני, כתיב הכא גבננים וכתיב התם גבן או דק.—א"ר אשי האי מאן דיהיר בעל מום הוא" (מגלה כט). — מהרש"א ז"ל, פירש כי בר קפרא, פלג על ר"א הקפר, כי לא באו ההרים תבור וכרמל ללמד תורה מסיני, אך באו לעשות דין

עמדו לאמר הלא גבהו ממנו, לכן תנתן התורה עלימו וכן נדע, מי ההרים, אך עוד שגבו ממנו דבר רקודם. – ועוד נמצא דברים נשגבים על ההרים ההם: „ר' פנחס בש"ר ראובן אמר עתיד הקב"ה להביא סיני תבור וכרמל ולבנות בית המקדש על גביהם, מה טעם, והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית י' בראש ההרים, והם אומרים שירה; א"ר הונא דיך, עד כאן אתא בהמ"ק אומר שירה וההרים עונים אחריו, ומה טעם דכתיב ונשא מגבעות ואין לשון נשא אלא לשון שירה" (ילקוט שמעוני ישעי' ב) הן בהגלות הדוד על הרעי', בהוציאו אותה ממצרים, לגלות את מצפוני לבבו, ההומה על אהבתה, ויאמר לארסה לעולמים, הביע אומר (הושע ב) „וארשתיך לי לעולם" אך שתי אלה אבקש ממך: „וארשתיך לי" כי תתנהג את כל „בצדק ובמשפט" ותתעלה יותר עד שתתנהג „ובחסד וברחמים". „וארשתיך לי" ואתי ביחוד תתנהג „באמונה" ותתרומם יותר עד „וידעת את י'". ויסוד שלשה אלה חרות על לוחות האבן לוחות הברית בשלשת מצות עשה „אנכי י' א'", „זכור את יום השבת לקדשו"; „כבד את אביך ואת אמך" כאשר נבאר במצות י' שם. – עתה בהגיע עת דודים כלולת רעים על הר סיני, זכר הדוד את תנאי הארושים. הן כבר הואיל באר הרמב"ם ז"ל (בפרושו למשנה סנהדרין פ' חלק) כי רוב יעוד השכר לעושי טוב, אם הם אמתים וקימים, אינם רק כממתקים, אשר יתן המלמד לתלמידו, שכר למודו, בעוד טרם הבין מעלות הלמודים. כי באמת תורת י' תמימה וגו' הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים, וכל עוד שיגדל האדם בדעתו ושכלו ישכיל ויבין „אין תכלית האמת אלא שידע שהוא אמת והתורה אמת ותכלית ידיעתה לעשותה" („ובמשנה תורה" (תשובה ט) הוסיף באר כי הטובות היעודות בעה"ז הנה למעי' שנהי' פנוים לסגל לנו חיי נצח ועין בעה"ב) אמנם דעה ישרה ונכונה זו רמה ונשגבה, ראוי לגד לי החכמ"ם, ולשאר ישראל די לע"ע שיעש הטוב בגלל טובו עם נועם שכרו – אך באמת לכלל האומה נודע כבר האמת שתכלית האמת דעת האמת ולמלאת אותו כן כאשר ישאלו לרעיה הנאמנה (שיר השירים ה) „מה דודך מדוד היפה בנשים, מה דודך מדוד שככה השבעתנו" ובשאלה זו נטף ארס להרעימה, לאמר: מה השכר אשר תראי בשמרך אהבתך לדודך, תשיב בגאון „דודי צח ואדום" „צח לי בעולם הבא ואדום לי בעולם הזה" (מדרש רבה) לאמר אף שעתה הסתיר פניו ממני ויתנהג עמדי במדת דינו שסמלו אדום, אך יודע נאמנה שבאחרית הימים יופיע עלי בהודו והדרו במדת טובו וחסדו, שסמלו צח, והקדימה „צח" „לאדום" כי מדה טובה מרובה על מדת פורעניות וכל מח שעושה בעל הרחמים לטוב הוא עושה, וכה הולכת ומתנת שם שבחיו, עד שבסוף תאמר, אל תשימו בי דופי שרק מתקות הגמול אבקש קרבתו, לא! אך „חכו ממתקים" אמנם אדע כי כל יעודיו הטובים ועתיד כממתקים הנתונים לילד קטן למען יתרגל בלמוד התורה, ואנכי כבר באתי להכרה הנכונה שהנהו „כולו מחמדים" א' אמת שדבריו אמת וקים לעד „זה דודי וזה רעי בנות ירושלים". – כן הראה נותן התורה ממתקים להמון ישראל ולנשיו, בלשון רכה אמר להם, הן ארשתיך לי לעולם, ע"מ שתתנהג בצדק ובמשפט בחסד וברחמים, ואתי תתנהג ע"פ אמונה ודעת אותי, ראי הטוב והנועם בזה התבוננו נא במה שחזו עינין:

ד „אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים" אשר עשו ההפך מאזה: באכזריות רצח דכאו ענוי ארץ וכחשו לא' ממעל ומה היתה אחריתם, אחרי רב תלאות צללו כעופרת במים אדירים; ואתם רק בהחלכם להתנהג במשרים ולהאמין בי „ואשא אתכם על כנפי נשרים" למעלה מדרך הטבע „ואבא אתכם אלי" אל אפריון כלולתנו. כן הראה למפלגה זו כי מעניש הוא לעוברי מצותיו, וגומל טוב לשומרי מצותיו, כיד המלך העליון.

ה „ועתה" אם טרם קבלתם את תורתי, הספיקה לכם האמונה בי והנהגה הישרה, רק לעצמכם: להנצל מרע ולהתקרב אלי וזה כמדת נח, ועתה תגיעו למדת אברהם, שנהיה לאב

המון גוים למלטם ולנשאם; לכן „ועתה אם שמוע תשמעו בקלי" אשר יצלל באזניכם מסיני בקדש עד עולמי עד „תשמעו תבינו ותשכילו לדעת אותי תורתי ומצותי, ועם זה „ושמרתם את ברית" גם במעשה; אז תעלו למעלה רמה „והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ" חביבים ויקרים מכל, אף כי לי כל הארץ; באשר אתם תהיו לכל יושבי תבל כסגלה החבויה בעץ לעשות פרי המשמח א' ואנשים וכל שרשיו ופארותיו אף קליפתו יתפארו בסגלתם זו שבלב העץ, כן כל באי עולם, כאשר ינהרו אחריכם ישתבחו ויתפארו בעם י', עד כי גם הם יכירו, כי י' הוא הא' „ומלאה הארץ דעה את י"· — עד הנה אמרות רכות, מחך מתוק, לבית יעקב; ומעתה דברים קשים אך מחמדים, לבני ישראל.

ו „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל" לבני ישראל, אנשי המעלה, אין לך להראות ממתקים הם יקבלו דברי, דברי אמת לתכלית דעת האמת ואהבת הצדק, וכה תדבר אליהם כי יהיו לי „ממלכת כהנים" במשפט חברת האדם והליכות עולם, אשר המלך ושריו, שופטיו ושוטריו, ישורו ישגיחו ויתבוננו על הכל ויעשו הטוב והישר לכל; אך לא תהי ממשכתם שררה על הצבור, רק עבדות, ככהן צדק, אשר עם כל שאתו ועוזו, הנהו רק כשליח נאמן בין אב רחמן ובין בניו האהובים, וכאשר ברור מללו זקני ישראל לרחבעם בבואו לרשת כס המלוכה „אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם וג'" (מלכים א יב) ומזה למד נשיא ישראל ר' גמליאל לאמר לר' אלעזר חסמא ור' יוחנן בן גודגדא, בזמן שלא חפצו לקבל נשמרת כבודה „כמדומים אתם ששררה אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם" (הוריות י) אם הראשים והמנהיגים ימלאו תפקידם הזה, או אז כל העם על מקומו יבא בשלום· „וגוי קדוש" תהיו בחובת האדם להא' הקדוש לא רק כהניו ומוריו יהי' קדושים, רק כל הגוי כולו מקטן ועד גדול, קדוש יהיה וכן כ„ממלכת כהנים" יקימו דבר הארושים „בצדק ובמשפט בחסד וברחמים" וכ„גוי קדוש" יקימו „באמונה וידעת את י"·

אלופי ומורי הגאון האדיר והנשגב וכ' ר' צבי יעקב אופנהם נ"ע וזי"ע מקלם פרש „ממלכת כהנים" ללמד את כל יושבי תבל אמת וחסד כמ"ש „כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וג'" (מלאכי ב ז) ועם זה „וגוי קדוש" מובדל ומופרש מכל סיג וחלאה שבשאר הגוים ודפח"ח· וזה כמדת אברהם, שבא רק ללמד לכך ולא ללמוד מהם·-ואז כאשר נכון היה הר סיני שעליו יופיע י' באורו אמתו וישעו, על ישראל עם סגלה „ההרים רקדו כאילים וג'" וההרים, המה תבור וכרמל, המפורסמים בהודם והדרם בתולדתנו עלימו חזינו מפעלות אדון הנפלאות·

ת ב ו ר· ויהי בימי שפוט השופטים, ויעש ישראל את הרע וימכרו י' ביד יב"ן מלך כנען אשר בחצור וסיסרא שר צבאו; ויצעקו בני ישראל אל י'; ורוח י' היתה על דבורה הנביאה ששפטה אז את ישראל, ותשלח אחרי ברק ותאמר לו בשם י' לקחת עמו עשרת אלפים להתגר בלוחציהם, ואז ימשך סיסרא רכבו והמונו אל נחל קישון וינתנו ביד ישראל; וברק קם דבר י' ואז, ויהם י' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב, לפני ברק, ונחל קישון גרפם, וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל ותהרגהו; ויכנע י' את יבין ועמו לפני בני ישראל. אז „ותשר דבורה וברק וג'" שיר עוז לי', שיר נצחון, נצח ישראל ותעודתו הרמה „בפרוע פרעות בישראל" באשר יפרע העם, אז יבואו עליו פרעות, ואז „בהתנדב עם" לשוב אל על, הלא יושיענו י', וכן קומו „ברכו י'" על כל הטוב והחסד: „שמעו מלכים האזינו רוזנים" לא כמשוררי נצחון, בעם ועם, אשר יהללו גבוריהם ואלימו ישירו „אנכי לי'" אשר רק גבורת צדקת משפטו על העריצים אחזה „אנכי אשירה"—ויגבה י' צ' במשפט—„אזמר לי' א' ישראל" אשר חמל על עם נקי וצדיק-והא' הקדוש נקדש בצדקה· וכן שרה על אהבת י' אלינו מני אז (ע' בשלח טו א)

ועתה

זעתה; ובתנותה את מעשי א׳ במלחמת אבירים זו באה גם למעשה יעל, והעידה ברוח קדשה כי כל מעשיה הי׳ רק לשם קדוש ישראל ועם קדשו „תברך מנשים יעל״ לא רק מן הפשוטות אך גם „מנשים באהל תברך״ מהיותר צנועות באהליהן תבורך... והנצחון היה על עם עריץ הלוחץ את העם הנעלה ממנו מאד במעלות הנפש ומדות י׳, על עם פריץ אשר בשר חמורים בשרו כי השכר אשר אליו צפה ראש גבוריו „רחם רחמתיים לראש גבר...״ ובאמת איך מצא סיסרא את מותו... (שופטים ד—ח) — כ ר מ ל ויהי במלך המלכים וימלך אחאב רשע בן רשע, בעל אשה מרשעת, ויעש את הרע בעיני י׳ יותר מכל אשר לפניו וידח את ישראל ויקימו מזבחות לבעל ויעבדו את האשרה. ורוח י׳ היתה על אלי׳ הנב׳א, ויאמר אל אחאב „חי י׳ א׳ ישראל — אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי „ודבר י׳ היה אל אלי׳ בשנה השלישית — לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה — ויך אלי׳ להראות אל אחאב והרעב חזק, — ויאמר שלח קבץ את כל ישראל אל הר ה כ ר מ ל ואת נביאי הבעל ונביאי האשרה ויגש אלי׳ אל כל העם ויאמר עד מתי אתם פסחים על שתי הסעיפים אם י׳ הוא הא׳ לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו ולא ענו העם אותו דבר ויאמר אלי׳ אל העם אני נותרתי נביא לי׳ לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד ואני אעשה את הפר האחד והיה הא׳ אשר יענה באש הוא הא׳ ויען כל העם ויאמרו טוב הדבר״ (מלכים א יח) העם שלא ענה אותו דבר, ענה עתה, טוב הדבר, כי העם היו כמסתפקים, ע״י אחאב ונביאי הבעל ואשרה אולי א״א להשיג שפע הטוב ממעל, רק ע״י אמצעיים — הבעל והאשרה, והיתה הבחינה בירידת אש משמים — יתכן לבאר ע״פ באורי רז״ל „ואתם הדבקים בי׳ א׳ וג׳ וכי אפשר לדבוקי בשכינה, והכתיב כי א׳ אש אוכלה הוא אלא כל המשיא בתו לת״ח והמהנה ת״ח מנכסיו - כאלו מדבק בשכינה״ (כתובות קיא). האש מאירה את העינים מחממת את הגוי׳ כולה, ומכינה כלכלה לחיים ובכ״ז — גם שורפת ומבערת — ולכן רק בהשכל ודעת אפשר לאור מאורה ולהחמם ממנה ורק ע״י כלי למסך בין האש ובין דבר המתבשל, אפשר להנות מנועמה. כן — קשה מאד לאדם פשוט להתדבק עצמו באור העליון, פן יהרס לעלות מהגבול ששכלו משיג, ואז יבער וכמו שיראו בני ישראל אז במעמד הנבחר „כי תאכלנו האש הגדולה״ (ואתחנן ה כב) לכן העצה הנכונה לכל אדם להתדבק בתלמידי חכמים, תלמידים נאמנים לחכמים שקבלו מדור דור קושט ואמת; בכל האמצעים שיוכלו למען ע״י, יאור גם למו ויחם גם להם וימצאו כלכלה רוחנית גם הם „הולך את חכמים יחכם״. וכן הראה אלי׳ לעיני כל ישראל כי שוא עבודת הבעל והאשרה, להשיג שפע ממעל כי רק ע״י עבודת י׳ בקדושה וטהרה, כמצות התורה המבוארה ע״פ מסורת נאמנה נוכל להתדבק באור עולם ורק ע״ז נשיג השפע הטוב ממעל „וערך את העצים וינתח את הפר וישם על העצים — ויאמר „ענני י׳ ענני״ כפל בקשתו, להביע את צרת לבבו, כי רק הוא, יחיד הדבק בי׳ ובקש שיאיר את העם כולו „וידעו העם הזה כי אתה י׳ הא׳ — ותפל אש י׳ ותאכל את העולה — וירא כל העם וי־פלו על פניהם ויאמרו י׳ הוא הא״ המהוה את הכל הוא גם משגיח על הכל ומכלכל הכל, בשמים ממעל „י׳ הוא הא״ על הארץ מתחת ואין עוד מלבדו (מלכים יח) — כן זכו שני ההרים תבור וכרמל — שעל הראשון, נודע מעלת הצדק והמשפט החסד והרחמים ועל השני, האמונה ודעת את י׳ וכן נקבעו שני ההרים הרמים בתולדותנו, הלא היא חרותה בספרותנו הקדושה כמקומות הקדושים יותר בארץ קדשנו. —

וכן אמר ר׳ אלעזר הקפר „עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבל (אף שסביב להם המון סיסרא ועובדי הבעל והאשרה) שיקבעו בארץ ישראל שנ׳ כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא והלא דברים ק״ו ומה תבור וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמד תורה נקבעים בא״י, בתי כנסיות ובתי מדרשות וכ׳ עאכו״כ״ וכה אמר הנביא בשם י׳, למצרים שאחזו במעשי סיסרא

וכהני הבעל יחד „חי אני נאם המלך י׳ צ׳ שמו״ מוליך ומנהיג את התבל בצדק ובמישור, באשר הוא כוננה ויסדה על חסד ואמת ושמו נקרא על י׳ „כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא״ (ירמי׳ מו) כשם שבאו אז שלוחי לגמד דעת איך לעבד את י׳ ואיך לכבד את האדם כן יבא שלוחי על מצרים להורותם כמו אלה. — ואם תבור וכרמל זכו להקבע בא״י ולהיות כמורי מוסר השכל „ב״כ וב״מ שקוראים ומרביצים בהם תורה עאכו״כ״ הלא האמונות והדעות שהנגנו קוראים במו מ ר ב י צ י ם, כמו זרזיף מים את אבק הארץ, כן ירביצו וישקיטו את אבק רגשות האדם, הות לבו ותאות נפשו ומה נאה להם להקבע בארץ אשר עיני י׳ בה תמיד וישראל עושה בה חיל להגביר אמונה לדעת את י׳, ולהתהלך בצדק ובמשפט בחסד וברחמים ע״י ב״כ וב״מ וע״י יתכונן ישרץ בארצו ויקבע לעולמים — ולמה זה לא נערך במתן התורה, מקודם, במחזה, מערכת הר הכרמל: יתרון האור מן החשך בהשמע חמש הדברות הראשונות; ומערכת הר תבור: מעלת המישרים על המשובה בהשמע חמש הדברות האחרונות? תשובה נכונה, נמצא בדבר רז״ל „א״ר יוחנן משם רשב״י, מ״ד פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, כנגד מי אמר שלמה, מקרא זה, לא אמרו, אלא כנגד דוד אביו, שדר בחמשה עולמים ואמר שירה, דר במעי אמו וכ׳, יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים וכ׳, ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה שנ׳ ברכי נפשי את י׳ ואל תשכחי כל גמוליו, [מאי כל גמוליו, א״ר אבהו, שעשה לה דדים במקום בינה: טעמא מאי, א״ר יהודה, שלא יסתכל במקום ערוה; ר׳ מתנא אמר, כדי שלא יינק ממקום הטנופת וכ״ (ברכות י) את כל המאמר הלזה פרשתי במ״א. שם ערכתי מחזה מוכ מחזה: חמש שירות הללו בחיי דוד, קבל חמש הדברים החשובים „בהלל״ (ע׳ פסחים קיח) בחיי ישראל כולו ובזה נבארה רק את הדרוש לענייננו, השירה השלישית בחיי דוד היניקה משדי אמו, והשלישי בהלל מתן תורה. נעים זמרות ישראל, התבונן מיניקתו משדי אמו, על תורת האדם, כי רוח האדם עולה למעלה, לא כרוח הבהמה היורדת מטה, כי הבהמה תוריד ראשה ותינק מסתכלת במקום ערוה ויונקת ממקום הטנופת, והאדם מעלה ראשו ויונק ממקום בינה; כי האדם יתפעל, ממה שקולט בתוכו, וגם ממראה עיניו מבחוץ, לכן נאמר לנו „ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם״ וכן ההסתכלות במקום ערוה, תעור עיני האדם מראות נכוחות בדעות ובמדות, והיניקה ממקום טנופת תתעבהו ותוליד בקרבו תכונות רעות למפעלים רעים ולמעשים מגונים; ומזה למוד נעלה לאדם, לבור לו אורח חיים למעלה למשכיל (וע׳ סוף קדושין) כפלים לתושי׳ כי שר בזה גם על הכלל כולו, ישראל, שדבש וחלב שתחת לשונו, ינק ממקום הבינה ונעים זמרות ישראל, יזמר משכיל על יקר ערך תורת ישראל וחכמתו הנובעת רק ממקור החכמה והבינה.

„אם יאמר לך אדם יש חכמה באומות, האמן״ אך חכמתם בהשכלת האדם לדעת את את עצמו ועולמו גם בוראו, מאין תמצא? ומקורה מה הוא? הם ישגיחו ויתבוננו רק בשפל וממנו יעשו כונים גם למעלה, בפום ממלל רברבן. ודרך זו ארוכה ומסוכנה היא קוצים סברי שקרי על כל צעד מהמורות כזב על כל שעל, דרך תשעים ותשע דעות כוזבות יעברו עדי יבואו אל הדעה אשר רק אחת ממאה שבה נכונה; ומי גבר חכם בעוז לנתח ולנצח כל המון הדעות הכוזבות, ומי זה בטוח שלא יפל דרך הכברה הלזו, הבקורת, גם גרגיר האמת שבמו — וגם אם נצח כל המכשולים וגרגיר האמת בידו, הלא כל אמונה טפלה ודעה כוזבת עשתה רושם מה על לבבו הנה כן מדי ינקו משדי החכמה „יסתכלו במקום ערוה״.

„יפיפותו של יפת״ מהוללה מאז ויפין של מדותיו ותכונותיו מאין מוצאו? הבלי גוים — ומיתלגיה, ומוסר כסילים ופבלן מני דברים שלא היו ושלא נבראו, רק משלי אפר ותעלולים מתולדות אלילים אלמים, ספורי גבורים עריצים שיחות חיות „אלה בשקר שגו, ואלה בכזב הגו אלה ואלה בתבל וזמה להגו״. ובכוס התרעלה של ספורי עגבים ודברי נבלה ישקו את הצעירים בחור

גם בתולה, בעוד חמור נוער בקרבם. ותוצאות למודים יפים כאלה, כתוצאות אש בנעורת. תבל וזמה שוד ורצח „כלבים צועקים וג׳ ואשה מספרת עם בעלה״. ולבאים בימים אשר לא יתפעלו עוד מספרי נבלה מטרדותיהם כי רבו לכון לבבם אל דברים שבכתב—כוננו במות חזיון במוחש ללמד לדבריהם לדעת טובת כל מדה נכונה ורעת כל מדה מגונה, וכן יציגו על הבמה לראוה, סמל הקנאה, מפלצת התאוה, צלם הכבוד בכל נבלותם ושפלותם ועינינו רואות את הלמודים היוצאים מכל אלה, תבל וזמה, איבת גבר לרעהו, משטמת עם לעם ומה פלא הלא ינקו „ממקום הטנופת״. — ולפ״ז יפורש מאמר נפלא: „א״ר יוסי בר חנינא וכ׳ והיה כאלוף ביהודה ועקרון כיבוסי אלו תאטראות וקרקסאות שבאדום, שעתידי שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים״ (מגלה ו) שכל באי עולם יכירו וידעו כי שקר התאטר והבל הקרקס, להשכיל את האדם ולאלפו מוסר, להשכין אהבה ואחוה במדינה ושלום ורעות בעולם אז יבואו אלופי יהודה לתקן עולם במלכות ש׳ ויורה תורתו ברבים, רק היא תורה את האדם „אורח חיים למעלה למשכיל״ „דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום״ (וע׳ „מוסר ישראל״ על אבות ו). המבדיל בין קדש לחול בין ישראל לעמים הופיע עלינו מ מ ר ו ם ויתן לנו תורת חיים ואהבת חסד, אמונות ישרות ודעות נכונות, מדות טובות ותכונות הגונות. הנה כן דדי התורה והתעודה עשה „ב מ ק ו ם ב י נ ה״ כי ממעין התבונה העליונה יזלו. — וכל היונק ממקור הבינה הזה לא יסתכל במקום ערוה ולא ינק ממקום הטנופת.

אלופי הרב הגאון הצדיק ר׳ שמחה זיסקינד נ״ע וזי״ע מקעלם, המליץ ע״ד הלמודים הישרים מכתבי קדשנו „חבלים נפלו לנו בנעימים אף נחלת שפרה עלינו״ הלמודים נעלים ונשאים אך גם הספורים בעצמם יפים ונאים, ודפח״ח.

בהתבונן משיח א׳ יעקב על כל אלה דבר שיר „ברכי נפשי את י׳ ואל תשכחי כל גמוליו״ „גמל״ קרוב „לגמר״ (כמו „ויגמל שקדים״ קרח יז) וכן יקרא הילד שכבר נגמרה יצירתו בבטן אמו ושכלולו ע״י חלבה „גמול״. אם כל עם ועם, על כל איש ואיש יולד בו לחקר בעצמו על כל דעת ישרה ולדרש על כל מדה נכונה; לא כן חלק יעקב זרע קדש לו נתן כבר דבר גמול כל צרכיו תורה תמימה, וקטן יודע לדבר אביו לומדו תורה — תורה צוה לנו משה מרשה קהלת יעקב״ (סכה מב) מורשת עולם לדור דורים אחת ליעקב; ממקורה ידלו הוריו ומוריו וישקוהו מים חיים „ברכי נפשי את י״ על כל החסד ואמת שעשה עמך בזה אך „אל תשכחי כל גמוליו (תהלים קג). בגלל אלה נתנה תורת י׳ אך על הר חורב, חורב מכל השפעה זרה, בתוך המדבר השמם מכל עובר, ולא הוצג לפנינו המחזה כמו על הכרמל, למען „לא נסתכל במקום ערוה״ כי הלא גם נביאי הבעל והאשרה עם תעלוליהם נראו עליו. ולא הוצגה התמונה מהר תבור למען לא „נינק ממקום הטנופת״ כי שמה הוצגו לראוה סיסרא והמונו על קרבם ופרשם.

על סיני בקדש, לא נראה כל פסל וכל תמונה (יאתחנן ד) „צפור לא צוח, עוף לא פרח שור לא געה אופנים לא עפו שרפים לא אמרו קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו — אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול אנכי י׳ א״ (מדרש רבה) האמת לאמיתו בלי שמץ תערובת זרה נתגלה מפי י׳ א׳ אמת. — בזה נעלה הר סיני על הר תבור והר הכרמל; רק אחרי שנקבע אמונת אומן בישראל ותורת י׳ נהיתה נפשו ונשמתו; אם לתאוה יבקש מי מהם להפרד, אם זרים יבואו להשביתו מטהרו באו מפעלות א׳ נפלאות על הרי תבור וכרמל, להראות במוחש אמתת האמת שירד על הר סיני. — וכן גומר „בילקוט שמעוני״ (שופטים ה) דבר האגדה שבמגלה שהובאה למעלה „ואעפ״כ פרע להם הקב״ה שכרם, בטירוף שנטרפו ובאו בתבור וכ׳ כיון שנפלו שונאיהם של ישראל נאמר בו, אנכי לי׳ אנכי אשירה, בסיני נאמר אנכי ובתבור נאמר שני פעמים; ובכרמל נתקדש שמו של הקב״ה ונאמר בו, י׳ הוא האלקים י׳ הוא האלקים, כנגד אנכי י׳ א״ באשר כי „יסוד היסודות ועמוד החכמות״ האמונה בי׳ „כל מצותיך — אמונה״ הוכפל על ההרים האלה יסוד זה

גם נגד הכנענים ועובדי הבעל והאשרה – הזמנם דבורה על עצמה אמרה „אנכי"; אך זה בזה, תלוי אך המאמין ב„אנכי י"י יכול לקרא על עצמו „אנכי" יש לו קיום „צדיק באמונתו יחיה" ובזה פרש בר קפרא דבר המשורר „למה תרצדון הרים גבנונים – יצתה ב"ק ואמרה להם למה תרצו דין עם סיני" מדוע לא נתנה תורה ע"י „כולכם בעלי מומים אתם אצל סיני" שאצל הר תבור גם „מקום טנופת" סיסרא והמונו ועל הכרמל גם „מקום ערוה" נביאי הבעל והאשרה „כתיב הכא גבנונים וכתיב התם גבן" של דעת רבי חנינא „זה שיש לו שני גבים" (בכורות מג) וכן לתבור וכרמל היה גב ישר, לקדש ואור, עליו עלו דבורה וברק, עם אלי הנביא וקדשו את השם ברבים והעריצו תורת חיים ואהבת חסד; אך גם גב עקום, של חול וחושך היה למו, שעליו נראו גם סיסרא והמונו נביאי הבעל והאשרה, מחללי השם ופורעי מוסר. — „א"ר אשי ש"מ האי מאן דיהיר בעל מום הוא" אף שלפעמים יש לו גם כן גב קדש, של תורה ומצות, אך לו גם גב חומר, של רהב וגאות „א"ר אבין לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר— איזהו אל זר שיש בגופו של אדם, הוי אומר זה יצר הרע" (שבת קה).

וכה יזמר משכיל המשורר הקדוש „הר האי הר בשן" האם ידמה הר בשן להר האי? הלא „הר גבנונים הר בשן" אמנם על הר בשן עמד משה א' ונראו ע"י נפלאות א' אך גם עוג העריץ והפריץ, עמד על ו „למה תרצדון הרים גבננים" תבור וכרמל להתחרות בסיני, הוא „ההר חמד א' לשבתו" ואין כל צל אחר עמדו, לכן אף י' ישכן לנצח עליו (תהלים סח) (וע"ש ב„תהלות ישראל") ומעתה נשכילה להבין פשר דבר רבותינו בילקוט; הנה אם ישראל עם סגלה, קבל תורה מסיני בקדש, ומאז יעלה בהר י' עדי יקוט לעולמים במקום קדשו, הנה כל עמי הארץ ילמדו לדעת את י' ארחות צדקו ומשפט אמתו, אך כאשר יראם מתחלה, כאשר נבאו יחזקאל וזכרי' „כי י' עזוז וגבור מלחמה" ככל אשר הראה אז על הר התבור, ואח"כ יוכיחם כי „י' מלך הכבוד סלה" ככל אשר הוכיח אז על הר הכרמל.

וכן יבארו לנו רז"ל נבואת ישעי' עד קץ הימים „והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית י' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים וג'" (ישעי' ב) איך יבואו הגוים למעלה רמה זו? „א"ר פנחס בש"ר ראובן עתיד הקב"ה להביא סיני תבור וכרמל ולבנות בהמ"ק על גביהם, מ"ט והיה וג' הר בית י' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים — והם אומרים שירה" לאמר משלשת מיני התגלות רם ונשא א' עושה פלא כעל סיני תבור וכרמל, תתפרסם מלכות מלך הכבוד סלה. „א"ר הונא ד ך עד כאן" לא ההרים ההם ידברו שיר, כאלו יגלו חדשות „אלא בית המקדש אומר שירה" כי מני אז הוכן בית זבול לקדש י', מכון לשבתו מקור אורה, מעין חיים לעולמים; מהמקום ההוא יאיר ישראל באור תורת י' מהמקום ההוא עם זו יצר לו י' תהלתו לספר—יביע רננות; „וההרים עונים אחריו" לאמר אך יקימו ויאמתו, במעשים ומפעלים, את דברי השירה הנשגבה „מ"ט ונשא מגבעות, ואין לשון נשא אלא שירה וכ"" זו מעלת השירה לרומם רוח האדם ולנשאה מעלה מעלה; ובית א' ינשא עד אשר אליו ינהרו כל הגוים, ע"י מפעלות אדון הפלאות כעל ההרים הרמים, בגוג ומגוג וכ'.

הנה כן נדבר שיר והלל בכל מועדנו (תהלים קיד) „ההרים רקדו כאלים גבעות כבני צאן" אז בהופיע א' אמת עם תורתו אמת, על הר סיני כמבואר למעלה „מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור ההרים תרקדו כאלים גבעות כבני צאן" לעתיד? עוד יעבר ישראל במדבר ים בנשאו את תורת י' עוד יעברו עליו גלגולים שונים ומסבות שונות, וי' יפליא לעשות „כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" ולמה כל אלה „מלפני אדון חולי ארץ" ויגבה י' צ' במשפט את כל יושב הארץ למען ידעו כי יש שדון; ויש כי יראה נפלאות „מלפני א' יעקב" והא' הקדוש נקדש בצדקה שיעש לעמו כמו שעשה אז, אך אז נגלה רק עליו כבוד י', בצאתו

ממדבר העמים „ונגלה כבוד י׳ וראו כל בשר יחדו כי פי י׳ דבר״ (ע׳ „תהלות ישראל״ על תהלים קיד)

ט „ויאמר י׳ אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל י״ באשר משה השיב למעלה כי „כל העם יחדו״ איש ואישה, זקן ונער, חכם ובער אמרו: „כל אשר דבר י׳ נעשה״ גם בלי הבין כל הדברים הנשגבים המעולפים „ויאמר י׳ אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן״ לאמר כל דברי יהיו מעולפים. כמגלה עפה כפולה ומוכפלת. שכל אחד לפי שכלו ועמלו, ימצא במו טוב טעם, הלא נחזה, ילד בן חמש שנים לומד תורת י׳, ומוצא בה מתק ונועם וחכם זקן ושבע ימים ימצא בה טוב טעם ודעת; הילד במשכנות הכסף והזקן בתפוח הזהב „בעבור ישמע העם״ יבין כל איש ואיש לפי דעתו ושכלו—השגתו; ועי״ז „וגם בך יאמינו לעולם „כאשר תבאר להם, כפעם בפעם, באר הטב, מכל אשר אגלה לפניך בדברי אליך פנים אל פנים, כי הלא יבינו כולם, כי אך את קושט דבר אמת תגל לפניהם כי אפס קצהו, נגלה גם להם „אם שמע תשמע - אם שמעתם בישן תשמעו בחדש״ (סכה מו). „גם בך - גם בנביאים העתידים לעמד אחריך״ (מכלתא) כי גם הם לא יבואו רק לגלות פני הלוט שעל תורת י׳, וליסר כי ישמרוה „כי אין נביא רשאי לחדש דבר״ וגוי קדוש שיש לו השגה בתורת י׳, ישכיל ויבין דבר נביאי האמת, תלמידי נביא הנביאים „וגד משה את דברי העם אל י״ כי אמנם ישתדלו לשמוע ולהבין דברי י׳, בכל לב ונפש.

טו „ויאמר אל העם היו נכנים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה״ הרב בעל „מגן אברהם״ (תצד) שואל „איך אנו אומרים בשבועות יום מתן תורתנו, הלא קי״ל כר׳ יוסי דאמר בשבעה בסיון נתנה תורה, דהא קי״ל דבעי לפרושי שש עונות?״

ואדמה בעני להשיב, ה״כ גרסינן „וקדשתם היום ומחר, קשיא לר׳ יוסי, אמר לך ר״י, יום אחד — הוסיף משה מדעתו וכו״ (שבת פו) הנה כן אף לר״י, ה׳ מעם י׳ לתת לנו תורתו בששה בסיון כי עוד אז בברוא י׳ את השמים ואת הארץ נאמר „יום הששי״ „אם ישראל מקבלים את התורה מוטב ואם לא אחזיר אתכם לתהו ובהו״ (עבודה זרה ג) (וע״ש בתוספת). אך מצדנו נתאחרה או קבלתה, כי לא היינו עוד מוקדשים לה עדי יעברו שלשת ימי הגבלה; אם כן בשנים שאח״כ, אשר תורת י׳ כבר היא בפינו ובלבבנו בכחנו ובפעלנו, הלא נכון הדבר לחוג יום מתנתה בששי, ביום שהיה נכון צור עולמים לתתה לנו וכמו שמרומז מאז; ובזה נראה כמה נכונים ומדוקדקים דבר אנשי כנסת הגדולה, אשר תקנו לאמר בתפלותנו ביום האדיר ההוא „זמן מתן תורתנו״ ביחס הנותן ולא „זמן קבלת תורתנו״ ביחס המקבל, כמו בפסח „זמן חרותנו״ מקבלי הפעולה; ולא כמו ששנו חכמים „משה קבל את התורה״ באשר שביום הששי, היה נכון מטעם ניתן התורה, לתת לנו, אך אנחנו אחרנו קבלתה למחרתו, וכן הוא באמת „זמן מתן תורתנו״ (וע׳ „לבני ישראל״ ב לד)

טז „ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה״ קול השופר החזק בא לחזק את ישראל ולהפיח בו רוח גבורה, בצאתו על מערכות תבל ללחם מלחמת י׳, להאיר באורו ואמתו; אל ירך לבבו מן הקולות, אל ייראו מן הברקים, אל יחפזו ואל יערץ מן הענן הכבד; צליל קול השופר של כיני חזק מכולם; והוא יזכירו תמיד, כי י״א הולך עמו להושיעו לחזקו ולאמצו „ויחרד כל העם וג״ חרדת קדש ורוממות הנפש (ע׳ „לבני ישראל״ א ט) ואחרי כלות המלחמה, בנצחון נשגב, עד כי כל בני בשר יקראו בשם י׳, אז לאות נצחון כביר זה, יתקע בשופר גדול שכל העולם הגדול כולו, יתעורר ויתעודד ע״י „והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחו

והשתחו לי׳ בהר הקדש בירושלים״ (ישעי׳ כו וע׳ למעלה ס״פ ויראו).

יז ״ויוצא משה את העם לקראת הא׳ מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר״ ״א״ר אבדימן בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב״ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם״ (שבת פח).

רז״ל דרשו כזאת, מאשר נראה בכתוב כיתר וחלוף, יתר: ״ויתיצבו בתחתית ההר״ הלא מעצמנו נבינה כזאת, אם למעלה כתוב ״ויהי וג׳ וענן כבד על ההר וג״ נדע ששם שכן הכבוד ובאשר הוציא משה את מחנה ישראל לקראת י׳, בל״ס היה אצל ההר; וחלוף: כמדומה שנכון היה להכתב ״ויוצא משה את העם מן המחנה״ מאין ואח״כ לאן ״לקראת הא׳ וג״; ובכתוב ההפך ״ויוצא משה את העם לקראת הא״ לאן ואח״כ מאין ״מן המחנה״ ושוב לאן ״ויתיצבו בתחתית ההר״. לכן חשפו במשכיות כסף אלו, תפוח זהב ויחלקו הכתוב ״ויוצא משה את העם לקראת הא׳ מן המחנה״ על ההליכה המוחשית, בזרוז רב הוליכם בסך, ברגש מני צאתם מן אהליהם לדדם עד הר הא׳; ואח״כ כתוב ״ויתיצבו בתחתית ההר״ כהשקפה אצולה על מצב העם בשעה נשגבה ונהדרה בקדש כזו. – צור ישראל הראה בחזיון זה: כל העולם כולו, בתקופותיו השונות, בתמורותיו וחליפותיו, בכל צבעיו וגוניו כהר גדול, אשר ישראל, כעם נולד עתה, מעפיל לעלות עליו; והיה אם יקבל תורתו, אז כל הליכותיו וכל קורותיו לטובה יהיו ״מוטב״, כי באור פני מלך חיים ינתן לו תורת חיים ואהבת חסד צדקה וברכה ותעודתו הישרה לפניו, בכל הליכותיו, עולה הוא נוצר התורה באורח חיים למעלה למשכיל. ״ואם לאו – שם תהא קבורתכם״ בלי תורה ותעודה, כל איש ואיש יבדה לו מטרה אחרת ״שם״ במרבית מטרותיכם, אשר כל איש לא יגיע למחציתה עד שירוסקו אבריו ויפול לתהום רבה ״תהא קבורתכם״. והציור ״כגיגית״ שאין מפלט ממעלה ומטה ומארבע רוחות הוא כדבר המשורר ״אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה״ (תהלים קלט ה ע״ש ב״תהלות ישראל״) צרתני, במצור.

״תניא ר׳ יוסי אומר לא קבלו ישראל את התורה, אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהם״ (עבידה זרה ה) ובאשר שהמות הובא ע״י קנאת הנחש, תאות האשה ואהבת הכבוד של אדם (ע׳ למעלה בראשית ג) ״ר׳ אלעזר הקפר אומר הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם״ (אבות ד ע״ש ב״מוסר ישראל״) וכן באשר חפץ י׳ לתת חיים לבניו הסיר כל אלה מהם ״ויחן שם ישראל נגד ההר״ כאיש אחד בלב אחד בטלה הקנאה; ״ויאמר אל העם היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה״ להסר התאוה ״ויצא משה את העם לקראת הא׳ מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר״ למען הרגש שפלת האדם ואל לו לרדף אחר הכבוד.

יח ״והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו י׳ באש וג״ להורות, כי כמו באש נשפט י׳, צדיקים מתעדנים בהם: ממתק האור לעינים לראות נכוחות, מנועם החום לאהבת י׳ ומטובה להכין כלכלה לרוח עם גויה; ורשעים נדונים בה: תכה עינים, תכוה רוחם עם גויתם, תשרף רכושם ״כל הרשעה כלה כעשן תכלה״ (ע׳ למעלה שמות ג. ב; יט. ג).

יט ״ויהי קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר והא׳ יעננו בקול״ משה הוליך את העם בהמון חוגג לקראת הא׳, הלה״ב את לבבם להשכיל יקרת הזמן והמקום וקדושתם וערכם הגדול בעולם כולו, כי בזמן הזה והמקום הזה תמלא תעודת היצירה כולה; וכמה עד ישראל להכין לבבו לשעה רוממה כזו; וכמה עליו להזרז לגשת בחרדת קדש אל הא׳ אשר יופיע עוד מעט בהדרת קדשו עליהם והקולות היו כאותות ממרום לאמתת דבריו, אך אם היו הקולות תכופים, אז הפריעו את העם משמוע לקולו של משה, לכן קול י׳ יחולל נפלאות ״ויהי קול השופר הולך וחזק מאד״ ע״פ הסדר הזה: ״משה ידבר״ ואח״כ ״והא׳ יעננו בקול״ אחרי כל מאמר ודבור למען חזק דבריו.

כא „ויאמר י׳ אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל י׳ לראות ונפל ממנו רב״ כבאור משנה אולי אפשר לבאר „רב״ מתרברב, זה שמרהבת לבבו הרס לעלות.

כב „וגם הכהנים הנגשים אל י׳״ קרוב מעט יותר, ידעו כי המקום ההוא קדוש יותר ממקום העם לכן „יתקדשו וג׳״ יותר מהעם, ברוחם וגויתם.

כג „ויאמר משה אל י׳ לא יוכל העם לעלות אל הר סיני כי אתה העדתה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו״ משה היה שואל כענין: כאשר נאמר לו מתחלה „והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו וג׳״ הובילם והעמידם בקצה ההר כמובן עמד הוא בראש מחנה קדושים לפני ההר; „ויקרא י׳ למשה אל ראש ההר ויעל משה״ וכן כאשר בא הצוי „רד העד בעם פן יהרסו וג׳״ שאל לפרש לו על איזה מקום ומצב לא יהרסו ובאה התשובה כהלכה הפרוש הברור:

כד „ויאמר אליו י׳ לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל י׳ פן יפרץ בם״ „לך רד״ למקומך לפני ההר כבתחלה „ועלית אתה וג׳״ וישאר מקומך שם פנוי „והעם אל יהרסו לעלות וג׳״ גם אל המקום שעמדת לפני ההר; וזה, למען דעת, כי ישנה מעלה יתרה למשה אף בתחתית ההר, מכל ישראל „ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וג׳״.

כ א „וידבר א׳ את כל הדברים האלה לאמר״ „בא וראה, שאין מדותיו של הקב״ה כמדת בשר ודם, מלך ב״ו, אינו יכול להיות עושה מלחמות ולהיות סופר ומלמד תנוקות, והקב״ה אינו כן, אתמול בים, עושה מלחמה, שנאמר „י׳ איש מלחמה״ (בשלח טו) ואומר „בכחו רגע הים״ (איוב כו) והיום, במתן תורה; ירד ללמוד תורה לבניו וכן הוא אומר (שם) „הן א׳ ישגיב בכחו מי כמהו מורה י׳ הוי וידבר א׳ את כל הדברים האלה לאמר״ (מדרש רבה) אמנם תחלת דבר י׳ בהגלותו על כל ישראל „אנכי י׳ וג׳״ והתורה מספרת „וידבר א׳ וג׳״, והלא נדע כי שם י׳ מורה עד רחמו המהוה על כל ההויה, ושם א׳ המשגיח עליהם להשכיר ולהעניש ברב כחו? זה בא להורות לנו כי גם מדת דינו של הקב״ה ברב גבורותיו, אינה כשל מלך ב״ו שהיא רק לענש ולנקם, אך דינו של הקב״ה גם ענשו להורות הדרך הישרה „עושה מלחמות – סופר ומלמד תנוקות״ „אשרי הגבר תיסרנו י׳ ומתורתך תלמדנו וג׳״ (תהלים צד) ומביאים ראי׳ משירת הים (בשלח טו) „י׳ איש מלחמה״ למען דעת כל היצור כי „י׳ שמו״ ודעת את י׳ הוא אושר הנעלה לכל היצור.

וישכיל כל אדם לסור מרע – ואומר „בכחו רגע הים – ובתבונתו מחץ רהב״ בבקעו הים, הרגיעו כי זה בא למחץ רהב וגאון. ויבין האדם לעשות הטוב. ואומר „הן א׳ ישגיב בכוחו מי כמהו מורה״ דרך הטוב והישרה. לכן תספר התורה, כי גם בהגלות י׳ על הר סיני לחנן במתן התורה, כסופר ומלמד תנוקות התבוננו בו יתעלה מקבלי התורה כאיש מלחמה „וידבר א׳ וג׳״. ותארו את נותן התורה יתעלה כסופר ומלמד תנוקות על תתו תורה כתובה בספר, ומלומדת ומפורשה בפה (ע׳ וילך לא יט) גם כסופר מורה לאושי המעלה, וכמלמד תנוקות לנמוכים מהם.

מצוה כה (עשה יב).

ב „אנכי י׳ א׳ אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים״.

נעשה המצוה: להאמין שאכן יש י׳ בורא הכל ומנהיג הכל. נוהגת בכל זמן ורגע, בכל מקום, בזו״נ.

„מצות עשה א׳ הצוי׳ אשר צונו בהאמנת הא׳, והוא שנאמין שיש שם עילה וסבה, הוא פועל לכל הנמצאים והוא אמרו „אנכי י׳ א׳ וג׳״ (ספר המצות להרמב״ם ז״ל).

והרמב״ן ז״ל, בהסכימו שם לדעתו, אומר „ועם כ״ז ראיתי לבעל ההלכות שלא מנה אותה

אותה, מצוה מכלל תריג וכ׳; והנראה מדעתו ש בעל ההלכות, שאין מנין תריג מצות אלא גזרותיו יתעלה שגזר עלינו לעשות או מנענו שלא נעשה, אבל האמונה במציאותו יתעלה וכ׳ הוא העיקר והשורש, שממנו נולדו המצות, לא ימנה בחשבון״.

ובעל ״קנאת סופרים״ אומר שם ״הוקשה אצל המחברים, איך יצדק למנות למצוה מציאות המצוה, כי לא תצויר מצוה, אם לא יקוים בברור מציאות מצוה, ולפיכך לא יתכן למנותה״.

ואמרתי בעניי, כי דבר גדול דבר משה איש הא׳, כי הוא ז״ל בחדרו לעומק ראש דבר י׳ בסיני מצא בו גם תורת אמונה גם מצות גזרה; כ״א רק לתורת אמונה בלבד בא הדבור הראשון, מציאות י׳, הלא היה די לאמר ״אנכי י״ היה הוה ויהיה ומהוה את הכל, ואם גם להורות, כי מנהיג ומשגיח הוא היה נאמר אח״ז ״א—ם״—ונאמר ״א-ך״ לאמר מצוה עליך להאמין ולקבל א—תי ואדנותי; וכן המצוה הראשונה היא שורש כל התורה והמצוה, להאמין בי׳ א׳ ולקבל א—תו ואדנותו יתעלה.

וברר לנו אמתת דבריו אלה, באותות נאמנים ובמופתים חותכים שראו ונוכחו כל העומדים במעמד הנבחר ההוא, הכ׳ד; הלא תחזה כי ״א נ כ י י״ מכל אשר ראו עיניך בזמן ״א ש ר הוצאתיך מארץ מצרים״ אשר אז נודע לכל אשר עינים לו לראות מכל מפעלותיו מפלאותיו במצרים ״כי אני י׳ בקרב הארץ״ ובים נאמר ״וירא ישרא את היד הגדולה אשר עשה י׳ במצרים ויירא העם את י׳ ויאמינו בי׳ ובמשה עבדו״; ותשכיל לקבל עליך א־תי ואדנותי ״אנכי י׳ א־ך״ כי הלא הוצאתיך ״מבית עבדים״; וככה עליך לקבל באהבה רבה עבודתי לאשרך הנצחי, חלף העבודה לעבדי הזמן, המביאה לתקלה ולקלון. וכדבר שמעיה אל רחבעם ושריו, בשם י׳ ״כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות״ (רבדי הימים ב ח).

ב״זהר הרקיע״ הביא ראי׳ ״לבה״ג״ שאין דבור ״אנכי י״ נמנה מצוה, ממה שאמרו בהוריות (ח) בדרך חקירה בפ׳ כי תשגו מנ״ל דבעבודה זרה משתעי קרא, דב״ר ישמעאל תנא למן היום אשר צוה י׳ והלאה לדורותיכם, איזו היא מצוה - שנאמרה תחלה הוי אומר זו ע״ז, והקשו ע״ז, והאמר מר עשר מצות נצטו ישראל במרה, אלא מחורתא כדשנינן מעיקרא, ואלו הי׳ דבור ״אנכי״ נמנה בתריג, לא היה דבור בע״ז, מצוה שנאמר בתחלה״.

אמנם בהתבוננו הטב, בדבר תלמודנו נחזה כי נהפך הוא, משם ראי׳ מוכחת לדעת הרמב״ם ז״ל; הנה הגרצ״ח ז״ל, הביא בהגהותיו שם קושיות בעל ״באר שבע״ על קושית הגמרא ״והאמר מר עשר מצות נצטוו בני ישרא במרה״ הלא שמה נצטוו גם על ע״ז הלא כה שנו חכמים ״עשר מצות נצטוו ישראל במרה שבע שקבלו עליהם בני נח, והוסיפו עליהם דינים, שבת וכבוד אב ואם״ (סנהדרין נו) ואחת משבע מצות ב״נ, ואולי הראשונה, הלא היא ע״ז כדרשת ר׳ יצחק שם ״ויצו זו ע״ז״?

אך נגולה ספר התורה ונחזה כמה גדולים דברי חכמים, וכמה דקדקו באותיותיה של תורת י׳; הלא כתוב הדר ״כי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר י׳ אל משה״ (שלח טו) משמע ששגגו ועברו, ש ל א ע ש ו מצות עשה; ולהלאה כתוב בזה ״והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה וג״ ששגגו, ש ע ש ו ועברו על מצות לא תעשה; לכן השכילו רז״ל שהפרשה מדברת במצוה שיש בה גם עשה גם לא תעשה, והשגגה נעשתה בכפל, לעבר על דבר י׳, לעשות את אשר צוה לא תעשה, ולבטל מצות עשה; ועברה כזו ה״ה, עבודה זרה, אם בשגגת ב״ד עבדו ע״ז בטלו מצות עשה ״אנכי י״א״ ועברו על ל״ת ״לא יהיה לך אלהים אחרים״ כי ״אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום״ (מכות כד) ופרש״י ״דכתיב אחת דבר א׳ שתים זו שמעתי — במכלתא״ כי אחת היא ששתים בה: חיוב ושלילה.

ושואל תלמודנו ״דכולי עלמא מיהת כי כתיבי הני קראי בע״ז היא דכתיבי, מאי משמע״ הלא

הלא ישנן הרבה מצות הכוללות עשה ול"ת? והשיבו שם חז"ל תשובות שונות ובתוכן תשובות דבי ר' ישמעאל, הוכחה מן הכתוב, שבין שני הכתובים, שהובאו למעלה „את כל אשר צוה י' אליכם ביד משה מן היום אשר צוה י' והלאה לדורותיכם" „איזו היא מצוה שהיא נאמרה בתחלה, הוי אומר זו ע"ז" ופרש"י ז"ל „בתחלת עשרת הדברות אנכי ולא יהיה לך דהיינו ע"ז" ולמה לו לרש"י להביא גם „אנכי"? אלא שהוא ז"ל בעיניו הבהירות, חרד לעומק הדבר, כי הפרשה מדברת במצוה שיש בה עשה ול"ת יחד, לכן הביא שני המקראות. — וזו ראי' נצחת להרמב"ם ז"ל, שאנכי י' א"" מצות עשה היא. ולכן מביאים על שגגה זו פר לעולה על ה„עשה" ושעיר לחטאת על „הלא תעשה".

ושאלו שם „והאמר מר עשר מצות נצטוו ישראל במרה" ואף שהיה בתוכן גם ע"ז (כקושית ה„באר שבע") אך אי אפשר לאמר שעליה מרמזת הפרשה, כי הע"ז שעליה נצטוו בני נח — היתה ר"ק, לא תעשה ככל מצותיהם, כדבר תלמודנו „כי קא חשיב שב ואל תעשה, קום עשה לא קא חשיב וכ"" (סנהדרין נח) ובמרה הלא נצטוו גם על שבת שיש בה עשה ול"ת ואפשר כן לה, לכן הוכרח תלמודנו לאמר „אלא מחורתא כדשנינן מעיקרא".

ובדברים אלה תתישב גם קושית ה„תוספת" שם „והא וכ' הא דלא מייתי מהני דכתיב בהדיא, כגון מילה לאברהם, שפיכת דמים וכ"" דבכל אלה ישנה רק אחת משתי אלה, או מצות עשה או מצות ל"ת, אך לא שתיהן ביחד; ועוד זאת שמאלה לא יתכן להקשות, שהלא הכתוב אומר „את כל אשר צוה י' אליכם ביד משה" ומצות אלה קדמו לו, נמצאת מצות אנכי ולא יהיה לך, עשה ול"ת יחד קודמת לכל המצות שנתנו ביד משה.

אך יש לתמוה, למה לא שאלו ודרשו בהלכות הפסח, שנצטוו ישראל ביד משה, לפני מעמד הר סיני ויש בהן הכוללת יחד עשה ול"ת כמו הקונה או מחמץ חמץ בפסח שעובר על עשה ד„תשביתו" ועל ל"ת „לא יראה" וא"כ קדמו לע"ז? ואין לישב מדבר משנתנו „אין ב"ד חיבים עד שיורו בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת", א"כ מאי מקשי התוספת מ„מילה", אלא שקושית תלמודנו אינה ,רק שנמצאו מצות עשה ול"ת קודמות בזמן לע"ז.

אך גם זאת תואר לאור יקרות של פרש"י בתלמודנו שם „למן היום וג' הכי משמע את כל אשר צוה י' אליכם ביד משה דזו ע"ז, וענין שזו ע"ז מדכתיב בהדיא למן היום אשר צוה י' והלאה שאר מצות, והלאה כלומר מכאן ואילך לדורותיכם וכ"" מתוספת „שאר מצות" נראה שהסביר לנו טעם של דבר"י, הוא ר"ת של דבי ר' ישמעאל—ולכן צריך להיות דבר"י.— מדוע זה הבדילה תורתנו, חטאת ע"ז משאר החטאות במצות י', מאשר נחזה כי בזמן שצוה י' ע"י משה גם שאר מצות לדורות עולם הקדים את המצוה ההיא בראשונה. מזה נחזה יתרונה: ולפ"ז אין כל יתרון להלכות הפסח, שנאמרו בצאת ישראל ממצרים, כמצות שהזמן גורם, ולא נאמרו אתן שאר מצות, למען דעת שהקודמת חשובה מאשר נאמרה בראשונה, א"כ רק מצות „אנכי י"א לא יהיה לך א"א" חשובות יותר.

ו נ ש מ ע מהמצוה יסוד היסודות, ראש אמנה „הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב ד) בלי אמונה, מפחד האופל, ולהפך מאומץ יתר, הנפש, תלך עקלקלות עד שלא ישרה לאדם ויגעל בחיים; אך הצדיק המאמין בא' חיים יחיה באור פני מלך חיים שבע רצון.—כי האדם בלעדי האמונה השלמה בי' ובתורת חיים שנתן לו, אין לו תקומה בעולם. א) „אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז" למה לו חיי עמל, תלאה וצער, בלי כל תעודה ומטרה. ב) האדם באשר אין צופה משגיח ומגין עליו, עלול להפגע בכל עת ועונה מאיתני הטבע וגם מהאדם רעהו ולמה לו חיי פחד ומורא. ג) והאדם כזה בלי אדון ומצוה עלול לפגע בכל להרע ולהשחית לכל ולמה לו חיים, למזיק ומשחית. — „ה נ ה ע פ ל ה ל א י ש ר ה נפשו

נפשו ב׳׳.—וכן ״א״ר אבהו בש״ר יוחנן, כשנתן הקב״ה את התורה צפור לא צוח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש, ויצא הקול אנכי י׳ א״ (מדרש רבה, וע׳ למעלה יט ו) כי כולם עמדו משתוממים, ומחכים למלוא התנאי שמבראש ״אמר רש לקיש מ״ד, ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה. יתירה ל״ל, מלמד שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית, ואמר להם אם ישראל מקבלים את התורה, אתם מתקיימים, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו״ (שבת פח) כי לאדם ״נפש חי׳׳ של כל היצור והרודה בכל, אין חיים בלעדי תורת חיים.

וכן היה כל העולם ויצוריו עומדים ומשתוממים, זוחלים ורועדים, עד שיצא הקול כהדרו ״אנכי י׳ א״ הכה גדים בכל מרחבי היצירה, והפיח רוח חיים באדם, ועי״ז בכל היצור כולו אשר שת תחתיו. כי ע״י תורת אמונה זו ומצוה יסודית זו כבר נמצא לאדם. א) תעודה בחיים לקבל עול מלכות חי העולמים, למלא כבודו את כל הארץ, להדבק עי״ז בנצח ישראל ולהכבד בכבודו בנעימות נצח ולפי התעודה הזאת ״יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה וכ״ אף ביסורים קשים ומרים כי בכל שעה ורגע, בהדבקו בחי העולמים, יוסיף לסגל לו אוצרות חיים בעולם הנצח וההוד. ב) הגנה מכל רע, כי הלא יש א׳ בארץ צופה משגיח ומגין ״באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה״. ג) ושמירה מעשות רע ״דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים״. ״וצדיק באמונתו יחיה״. — וכן מצות האמונה בי׳, כיסוד תורת חיים.—ועל שלשת אלה המעלות הנשגבות בתורת י׳, אשר יסודה אמונה ״בא חבקוק והעמידן על אחת שנ׳ וצדיק באמונתו יחיה״ (מכות כד) והיא ומצותיה גם מחזקות אותה ״כל מצותיך אמונה וג״ (תהלים קיט פו) שר נעים זמרות ישראל בשלשת כתובים (שם יט) א) על התעודה ״תורת י׳ תמימה משיבת נפש״ לא תהמה למה לי כל התלאה, לא תנוע מהמון ספקות ולא קלועה כבתוך כף הקלע לדעות שונות ושיטות משונות; וכבר רמזה לו אביגיל ״והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את י׳ א׳ ואת נפש אויך יקלענה בתוך כף הקלע״ (שמואל א כה כט) גם בזה גם בבא. התורה התמימה: דעת א׳, חקר פעלי תורת האדם בה ספונים, כל חכמה כל מדע בה טמונים; מתממת נפש האדם ומתאמת חייו לתעודתו; תשוב נפשו למנוחה נכונה באשר תוליכו למטרתו בעולמו. ואף כל אדם שאיננו חכם ביותר ולא חוקר משכיל, מוצא ע״י תורת י׳ המספרת את כל העבר מראש הבריאה וראשית תולדות עם י׳ ומתן תורת י׳. די ראיות והוכחות לתעודתו הנכונה והמאושרה בעולמו, חיי נצח והוד ״עדות י׳ נאמנה מחכימת פתי״. — ב) על ההגנה ״פקודי י׳ ישרים משמחי לב״ להגן עליו מכל רעה, וגם אם לפעמים תגע בו הרעה יקבל בשמחה כי פקודה מאת י׳ היא להטיב לו ״כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד״; ולא ידאג מכל רעה ״כי שמש ומגן י׳״ ולא יכשל בעצמו באבני נגף כי הלא לאור התורה יהלך באורח חיים ״מצות י׳ ברה מאירת עינים״.—ג) ועל השמירה ״יראת י׳ טהורה עומדת לעד״ ירא הוא להרע למי, באשר שומר תמידי עומד עליו, יומם ולילה ועל כל מעשה דבור אף מחשבה ישגיח ויודע נאמנה כי על כל מעלליו ומפעליו יביאהו י׳ במשפט ״משפטי י׳ אמת צדקו יחדיו״ (וע׳ ״תהלות ישראל״ שם) עוד נשמע מדבור הראשון מצור עולמים לעם סגלתו, שלאשרו וטובו של האדם המשעבד עצמו בכל לבב ונפש לא׳ עליון מחיהו ומטיבו, החרות מאדם שאין בכחו להחיות וכל פקודותיו רק לטובת המפקד והמצוה המשפיל את האדם הנכנע עד תהום הבוז, עד שלא יחוש את נפשו ומה דורשת ממנו ״אנכי י׳ א׳—אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים״. והדבור הראשון הוא מצוה שבלב ככתוב ״תנה בני לבך לי (אז) ״ועיניך דרכי תצרנה״ (משלי כג כו).

מצוה כו (ל"ת יד).

ג „לא יהיה לך אלהים אחרים על פני".

נעשה המצוה: שלא להאמין שיש אלוה אחר זולת השם יתברך. — נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה; גם בכל בני נח. —

„והנה בעובד עבודה זרה במעשה וכו', דהרב המחבר (החנוך) וכו' כשיטת הרמב"ן וכו' דעובר על לאו זה „לא יהיה לך וגו'", לכאורה נראה דגם הרמב"ם מודה וכו' אך ברמב"ם פ"ג מ"ה עכו"ם ה"ב, כתב דחיב בדרך עבודתה לכל ע"ז; ובהלכה ג. כתב ואזהרה על עבודות אלו מלא תעבדם וג' ומשתחוה שנ' לא תשתחוה, ואמאי לא כלל כל עבודות, בלאו דלא יהיה לך וכו' ונ"מ להתראה וכו'" (מנחת חנוך).

ואדמה בעניי, שאמנם צדקו יחדיו, גם הרמב"ם סובר כהרמב"ן ובעל „החנוך", שכל העובד ע"ז במעשה, עובר גם על לאו „דלא יהיה לך", ובכ"ז לא חשב באזהרות עובד ע"ז במעשה, הלאו הזה; ועוד חלק בקו בין לאו „דלא יהיה לך" לשאר הלאוים בע"ז: „שלא יהיה לך" קבע בה' יסודי התורה, ושאר הלאוים בה' עבודה זרה — וכ"ז בצדק ומשפט, מהתבוננות עמוקה בספר התורה וממשקל אותיותיה.

הנה לאו זה „לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". מבאר הרמב"ם ז"ל שהוא אזהרה ממחשבת און „וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה עובר בל"ת שנ' לא יהיה לך וגו'" (רמב"ם, יסודי התורה א ו) והוא כדבר הרמב"ן ז"ל (הובא בחנוך) „לא תמצא לעולם שיאמר הכתוב אלהים אחרים רק על האמנת הלב, אבל על העשיה לא יאמר, לא תעשה לך אלהים אחרים כי לא תפול בלשון עשיה, אחרים" כי כאשר יאמר לא תעשה לך אלהים — נבינה כי אל אחד הוא

ואנכי בעניי, אוסיפה נופך על מרגליות טובה זו: הלא הוסיף לאמר „על פני" שמשמע גם במקום שאין כל רואה רק פני י' — לא יהיה לך אלהים אחרים, וזה במחשבה שבלב „כי האדם יראה לעינים וי' יראה ללבב" — „למען תפוש ישראל בלבם — בעבודה זרה הוא דכתיב" לכן מחשבה רעה בע"ז, מצרפה למעשה (קדושין מ). — אמנם כן העובד ע"ז גם במעשה, עובר גם על לאו זה, ועונשו ממרום גם עליו; אך בדיני אדם אינו נענש עליו, כי אי אפשר להתרות בו, מטעם הלאו הזה כי מאין ידע המתרה, מה יחשב עתה המותרה והוה התראת ספק; ולא הוה כהתראת ספק בשעת ההתראה שיתגלה הודאי, אחרי זמן שהוה התראה (יבמות פ, תוספת נעשה וכ') וגם פה יתגלה ע"י המותרה בעצמו שיודה שאמנם חשב אז און בלבו אך הלא המתרים לא יוכחו לעולם, למראה עינים ולמשמע אזנים, כי כן חשב המותרה אז באמת, והודאתו אח"כ לא תועיל בזה מאומה.

לכן מקום אזהרה זו בין האמונות והדעות שהן בה' „יסודי התורה" ושאר האזהרות שלוקין עליהם בה' עבודה זרה. וראי' לדבר „ר' אליעזר אומר עדים זוממים ממונא משלמי ומלקא לא לקי, משום דלאו בני התראה נינהו, אמר רבא תדע ניתרי בהו אימת ניתרי בהו מעיקרא, אמרי אישתלין וכ'" (כתובות לג) ואם נאמר שאם המותרה מודה שעבר בזדון על דבר המתרים הוה התראה, הלא אפשר לקים בעדים זוממים דין התראה, באמרם, אמנם לא שכחנוה. ושם בתוספת „ניתרי וכ' דה"ס לא הויא אלא כגון אל תותיר שאף למותרה עצמו הוא ספק וכ'" ובע"ז, הלא למותרה, ודאי שחשב מחשבת און,—אך ידיעת המותרה לא מהנה רק באופן שבזמן מן הזמנים, יודע בברור גם למתרים אך במחשבת ע"ז לעולם לא יודע בברור למתרים, כי כן חשב.

ולפ"ז נשכילה להבין, דבר הרמב"ם ז"ל גם בענין אחר „מגדף וכ' אלא כיון שגדף בעדים נסקל" (רמב"ם עבודה זרה ב ט) וכתב מרן „בכסף משנה". ובמה שכתב רבינו, אלא כיון שגדף בעדים נסקל, כלל דין אחר, והוא דמגדף לא בעי התראה וצ"ע בפ' הנשרפין, גבי הא

דאמרינן, ורבנן מגדף הוראת שעה היתה וכ״.—ואמרתי בעניי, שאמנם כן לדעת הרמב״ם, מגדף לא בעי התראה (וע׳ בהשגת הראב״ד ז״ל עבודות כ ד) כי לא תתכן התראה בו, כי דבר רבא ״מגדף הואיל וישנו בלב״ (סנהדרין סה) פרש״י ז״ל ״עיקר חיוב הבא עליו תלוי בלב שמתכון לברך השם, שאפילו מברך את השם כל היום ואין בלבו כלפי מעלה וכ׳ אינו מתחייב״ אם כן איך אפשר לעדים להתרות בו, מאין ידעו מחשבת לבבו; אין זאת כי אם התורה חיבה את המגדף בדיני אדם בלי התראה בגלל חללו השם ״ואחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם״ (אבות ד) וי׳ יראה ללבב, לחשב חשבונו האמתי, בעולם האמת. — ומעיונו של מרן, בפ׳ הנשרפין, נמצא ראי׳ הנה על הוראת שעה שהיתה במגדף (סנהדרין עח) פרש״י ״דהוראת שעה היתה, שהרי לא נצטוו, מתחלה על אותה חבישה וכ״ א״כ רק החבישה היתה ע״פ הוראת שעה, אך המיתה בלי התראה, חק עולם; ובמקושש, היתה הוראת שעה, גם בהתראה, שלא היתה ברורה באיזו מיתה יומת (שם פ) (וע׳ ב״תוספת״ ״הזידו וכ״ שבועות לז; ״תוספת יום טוב״ סנהדרין פי״א בדין נביא השקר וע״ש ב״תפארת ישראל״ ו״תפארת יעקב״).

וחתני הרה״ג יעקב ולפה שליט״א השיב על הערת ה״מנחת חנוך״ באשר ״לא יהיה לך א״א״ הוא לאו שעל המחשבה, ואין לוקין על זה. דינו מסור לי׳ יודע מחשבות ודפח״ח.

ו נ ש מ ע מהמצוה כי ״שמש ומגן י״ אם במצוה הקודמת, חננו באור פני מלך ח י י ם; בזו, הגין עלינו משורש פורה ראש ולענה, מ ו ת ואבדון, כי אמונת פתאים באלילים, מלבד שהיא פגיעה בכבוד י׳ אחד, ומלבד שהיא כמסך שלא תתן את האדם ״לאור באור פני מלך חיים עוד תקלע את נפש האדם כבתוך כף הקלע, יש שתרוממנו לשוא עד שיואל לאמר ״אדמה לעליון״ יש שתפילנו ״להשתחות — לחפר פרות ולעטלפים״; ותביא מהומה בלבו מהמון דעות זרות וצרות זו לזו.—ומפח נפש בהתבוננו על אליליו הנופלים זה אחר זה, אמונות ודעות שונות הנהרסות מזמן לזמן עד היסוד ואם בעל נפש הוא ינהם באחריתו ששגה בהבלים נתעים שלמדוהו לעשות תועבה ותבל עון ואון, ויהבל והביא עליו מחלון וכליון. — לכן אין מתרפאים בעבודה זרה. כי סם המות הוא. כי רק ״צדיק באמונתו יחיה״ באמונה בא׳ אמן שאפס זולתו. וגם תביאינה האמונות הטפלות השונות לידי שנאה וקנאה בין איש לרעהו, ובין עם לעם, המתחלקים למתהללים באימים שונים ומתפרדים למתפללים לאלילים שונים, עד שנהרי נחלי דם ישטפו אלפים בשנים, מני אז שתעו הפתאים אחרי אלהים אחרים. כי רק האמונה הנכונה: ״הלא אב אחד לכלנו הלא א׳ אחד בראנו״ מביאה את האדם להתבוננות נכונה ״מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבתנו״ (מלאכי ב) והביע צור עולמים ״לא יהיה לך אלהים אחרים ע ל פ נ י״ שלא תחשב מחשבת און בקרבך באין רואה ואין שומע אך ״ע ל פ נ י״ כי אני רואה ללבב פנימה.—עוד זאת, בל יתעה האדם המאמין בי׳, לשתף אליו כחות אחרים חלילה מתועבה זו ״לא יהיה לך אלהים אחרים ע ל פ נ י״. ״ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי״.

והדבור הזה הוא ג״כ מצוה שבלב ככתוב ״מכל משמר נצר לבך כי ממנו תוצאות חיים״ (משלי ד).

מצוה כז (ל״ת טו).

ד ״ל א תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ״.

נ ע ש ה המצוה להזהר שלא לעשות כל דמות עבודה זרה. נוהגת בכל זמן ומקום בזו״נ.—״העושה עבודה זרה, אע״פ שלא עשאה בידו ולא עבדה, לוקה, שנאמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה; וכן העושה ע״ז בידו לאחרים, אפילו עשאה לעובד ע״ז, לוקה, שנאמר ואלהי מסכה לא תעשו לכם לפיכך העושה ע״ז בידו לעצמו לוקה שתים״ (רמב״ם עבודה זרה ג ט) והעיר ב״לחם משנה״ ״היכא דעשאוה אחרים לו, אמאי לוקה, והא לאו שאין בו מעשה ואין לוקין

לוקין עליו וכ׳? וי״ל דכיון דהאחר עושה מעשה בשליחותו הוי כאלו עשאו הוא וחייב״ ו„במים חיים״ דחה תרוצו ו„בחנוך״ תמה על הרמב״ם שהרי מצוה, משלח, וקי״ל משלח פטור?״

ונראה שרז״ל פרשו הכתוב „לא תעשה לך״ שהמעשה אף שיעשה ע״י אחרים מתיחסת לך — לכן מתחיב מלקות ע״ז ולא דמי לכל לאו שאין בו מעשה ששם האיסור בעצמו אין בו מעשה, אבל בזה האיסור יש מעשה, והתורה גלתה לנו בזה שהמעשה יחשב על גירמה. וכן אין בזה משום שליחות שהלא הזהירה התורה על עניין זה והוה ג״כ מעשה בגרמתו, וע׳ תוספת „כרובים וכ׳ דמשמע לכם לא ימצא לכם וכה״ג דרש בתורת כהנים פ׳ קדושים, אהי מסכה לא תעשו יכול יעשו אחרים ת״ל לכם וכ״ (יומא נד) וכן באמת מקור דבר הרמב״ם מתו״כ שם, ובכ״ז חלק שני הלאוים לשני כתובים שלא כהתו״כ שם, נבאר ברצות י׳ כאשר נגיע שם (קדושין יט ד מצוה רטו) – ולפ״ז סרה קושית ה„מנחת יצחק״ מדוע לא כתב הרמב״ם במטיל מום בקדשים שיהי׳ חיב מלקות כשמצוה לאחרים מטעם כל מום לא יהיה בו״. כי רק בע״ז גלתה לנו כזאת באמרה „לא תעשה לך פסל וג״.

ונשמע מהמצוה „ואדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו״ (תהלים מט כא) „האדם ביקר״ שבו צלם ודמות מהשכל העליון ומהבחירה החפשית, שעליו להדבק בחי העולמים ולנשוא ולנטל את כל היצור אשר שת תחת רגליו, למעלה למעלה „ולא יבין״ ערכו ובבערותו יעש פסל ותמונה מכל לרוממם ולנשאם עליו „נמשל כבהמות נדמו״ יחד, האדם והבהמה ירדו תהומות. — חלילה מעשות פסל ותמונה לא׳ הרוחות לכל בשר, כי בזה יגשם את אשר איננו גשם ושאין לו דמיון כללי עון פלילי הוא. וכמה על האדם להזהר מהלכד ברעה, ובלי ילכד אחרים כי העושה פסל, אף שלא עבדה חיב עונש כי פן יבוא לעבדה, והעושה לאחרים ג״כ יענש מרה.

מצוה כח (ל״ת טז).

ה „לא תשתחוה להם״.

נעשה המצוה להזהר שלא להשתחות לעבודה זרה, וכן שלא לזבח, לזרק, להקטיר ולנסך לה, אע״פ שאינה כדרך עבודתה. — נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה.

„כל המשתחוה לי׳ על האבנים המפוצלות בלא פשוט ידים ורגלים, אינו לוקה, אלא מכים אותו מכת מרדות, אבל לעבודה זרה, אחד השתחויה בפשוט ידים ורגלים או בלא פשוט ידים ורגלים, משעה שיכבש פניו בקרקע נסקל״ (רמב״ם, עבודה זרה ו ח) ושואל ב„מנחת חנוך״ מאי שנא זו מזו? והעיר מקור ההלכות השונות בתלמודנו: ב„אבן משכית״ „אמר עולא לא אסרה תורה אלא פשוט ידים ורגלים בלבד״ (מגלה כב) וב„עבודה זרה״ „דאמרי (הצדוקים) השתחויה גופה כדרכה הוא דאסור דאית בה פשוט ידים ורגלים, הא השתחויה דלית בה פשוט וכ׳ שריא״ (הוריות ד) כן אומרים הצדוקים אבל אנחנו נאמר, שגם בלא פשוט ידים ורגלים אסור מן התורה.

הנה כן עפ״ז צדקו דברי הרמב״ם ז״ל; אך עלינו להבין ולהשכיל דבר חכמי תלמודנו, איך חלקו בין שני האיסורים, הלא „ת״ר וכ׳ השתחואה זו פשוט ידים ורגלים שנ׳ הבא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה״ (מגלה כב).

ואמרתי בעניי כי הם ז״ל חדרו לעומק המקרא והענין, אמנם כן, השתחואה, האמורה בתורה כפי מדת תופשיה ונוצריה, היא רק בפשוט ידים ורגלים אבל בעבודה זרה, הלא כתוב „לא תשתחוה להם״ לפי מדת עובדיהם, ויש מהם שעובדים למו בהשתחויה בלי פשוט יו״ר, ובאשר כללה התורה, כל ההשתחואות לע״ז בלשון אחד, אין זה שחיב בכל ע״ז, גם בלי פשוט יו״ר וזה כדבר אביי „שלש השתחואות בע״ז למה וכ׳ אחת לכדרכה ושלא כדרכה ואחת שלא כדרכה ואחת לחלק״ (סנהדרין סג).

בהגהת „מצפה איתן״ (הוריות ד) מובאה קושית „באר שבע״ למה אין צדוקים מודים באיסור השתחואה שלא כדרכה, הא איכא קראי יתירי להשתחואה שלא כדרכה?

ואדמה

ואדמה בעניי לאמר הלא מתלמודנו נחזה כי שתי טעיות טעו בזה הצדוקים „אמרי שלא כדרכה שריא; אמרי השתחואה דלית בה פשוט יו״ר שריא״ הנה כן אם נבוא עליהם בשלשת מקראות לחיב גם שלא כדרכה, יאמרו הטועים: לא! אחד לכדרכה ושלא כדרכה, אחד בלי פשוט יו״ר ואחד לחלק, אבל שלא כדרכה לגמרי שרי; ואם נבוא עליהם בשלשה אלה לחיב גם בלא פשוט יו״ר, יאמרו בהפך וידרשו אחד לכדרכה ושלא כדרכה ואחד שלא כדרכה ואחד לחלק, אבל בלי פשוט יו״ר פטור וכן כזדים כרשעים יקילו בזו ובזו.

ו נ ש מ ע מהמצוה „ויגבה לבו בדרכי י׳״ לבלי לשוח ולהשפ לפני שפלים וקטנים לכון רוחו אליהם. ואדם תועה כזה עלול לשתים רעות צרות מתנגדות זו לזו אך הצד השוה שבהן, להזיק: להכנע לפני שפלים ונמוכים ממנו ולהתגאת נגד גבוה מעל גבוה, לאמר נבונתי למצא בעצמי טובי ואשרי. — „ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחו לאשר עשו אצבעותיו וישח אדם וישפל איש ואל תשא להם״ (ישעי׳ ב) כי על תועה שוטה כזה המשתחוה למעשה ידיו, אסור לרחם. „א״ר יוחנן וישח אדם אלו ישראל שנ׳ ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם וישפל איש זה משה שנ׳ כי זה משה האיש, אמר משה לפני הקב״ה יודע אני ששחו ישרא׳ לעגל והושפלתי ואל תשא כי אם למענך וזהו כי תשא את ראש״ (ילקוט שמעוני שם).

הנה ר״י יעוררנו מה חלש הוא אנוש, עד שגם ישרא׳, אז כאשר הלכו אחרי י׳ ומשה עבדו כ צ א ן במדבר, נואלו לפתע פתאם להשתחות למעשי ידיהם, ועוד הרשיעו להשפיל את הרם באמת, זה משה ה א י ש, אשר גם בעצם קלקולם קראוהו בשם הנעלה הזה, ובכ״ז רוממו את עגל הזהב. אמנם על שוטים כאלה אין לרחם, אך משה בא בבקשה לפני י׳ כי ישא להם למען כבודו יתעלה, שלא יתחלל בין הגוים ולמען בריתו שכרת עם אבותינו — שלא יופר. ומה היתה רפואתם, לנשא קרנם בכבוד אדם ישראל, מתן מחצית השקל שזה מראה שאונו וכחו של ישראל למעלה למעלה, כאשר נבאר ברצות י׳ בפ׳ תשא.

מצוה כט (ל״ת יז).

ה „ו ל א ת ע ב ד ם״.

נ ע ש ה המצוה. להזהר שלא לעבד עבודה זרה, כדרכה אפילו היא בדרך בזיון. — נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה.

„מצות ל״ת ו. שהזהירנו מעבוד ע״ז, אפילו זולת הארבעה מינים הקדומים, אבל בתנאי שתהיה העבודה כדרכה״ (ספר המצות, להרמב״ם ז״ל).

והקשה ב„נר מצוה״ „הלא עבודת ע״ז כדרכה נלמד מאיכה יעבדו וג׳״ (סנהדרין סא).

ואדמה לאמר כי אמנם הכתוב „איכה יעבדו הגוים וג׳״ ילמדנו באור האזהרה „ולא תעבדם״ כדרך עבודתם, כמו „בלתי לי׳ לבד״ באר על ד׳ עבודות אף שלא כדרכם״ (שם ס), ועל כולן, עצם האזהרה הוא מהכתוב הזה „ולא תעבדם״.

וכן דבר הרמב״ם (עבודה זרה ג ב—ג) „עבודות הרבה קבעו עובדי עבודה זרה לכל צלם וצלם וכ׳ לפיכך הפוער עצמו למרקוליס או שזרק אבן לפעור פטור עד שיעבד אותן דרך עבודתו, שנאמר איכה יעבדו הגוים וג׳ ואזהרה של עבודות אלו וכיוצא בהן הוא מה שכתוב ולא תעבדם וכ׳״.

ו נ ש מ ע מהמצוה „אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח״ (משלי כא) רק החל לתעות מהדרך — ינוח בקהל רפאים רק נטה מהמסלה הישרה סופו לעבט אורחותיו עד ירד תהומות, מתחלה י ח ש ב און בלבבו שיש אלוה אחר „לא יהי׳ לך אלהים אחרים״, אח״כ יזנח דברו ל י ע ש תמונה מכל אשר העלה תחלה בלבבו „לא תעשה לך פסל״, אח״כ ישפל הוא בעצמו ו ה ש ת ח ו ת למעשי ידיו „לא תשתחוה״ ואח״כ ירד תהומות עד ל ע ב ד ם בעבודות נמבזות ונמאסות „ולא תעבדם״. ובכ״ז אם בעל נפש הוא גם כאשר החל לתעות ויתבונן כי תועה נוסל

הוא ישתדל לשוב לעלות לאורח חיים מאיזו מדרגה שהוא עומד; שכן חלקתי התורה לאזהרות ארבע.

ה „כי אנכי י׳ א׳ קנא פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי״ „כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם״ (ברכות ז) וגלה לנו כזאת במצות אלו, מאשר הן בראש דבר י׳, ובאשר כל המצות עשה שבתורה סעיפי מצות „אנכי י״א״ הנה; וכן כל המצות ל״ת שבתורה ענפי מצות „לא יהיה לך אלהים אחרים״ הנה. וע״פ רוב האמונות והדעות באדם ישרשו בו האבות, ומצאנו אב מחנך דור רביעי „ויראו יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף״ (ו חי נ כג) ורחמי האב ג״כ עד גבול זה (ע׳ וירא כא כג) והבנים אמנם יענשו בצדק גם על מעשי אבותיהם, הלא חזו כי האבות בסורם רק מעט מדרך הישרה ירדו תהומות, למה לא נזהרו המה לנפשם לכן יפקד עליהם גם עון ההתחלה זו היא מדת המשפט.

ו „ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי״ מדת החסד מרובה על מדת הדין, חמש מאות פעם, באשר אדון עולם ר ב ח ס ד הוא, כן החסד יעש פרי תפארה למכביר לדורי דורות. — ונאמר ברעה רק ל„שנאי״ ולטובה „לאהבי ולשמרי מצותי״ ללמדנו כי שונא י׳ יקרא הכופר ביקר כבוד מלכותו, אף שלא עשה כל רע אך האוהב איננו עוד המאמין בי׳ יתברך אך המאמין בו ומקבל עליו עול מלכותו לשמור מצותיו ופקודיו. וגם מזה נוכח, כי דבר י׳ „אנכי י׳ א״ יש בו תורת אמונה וגם גזרת מצוה לקבל עול מלכות שמים באהבה (ע׳ למעלה א מצוה כה). כאשר נתבוננה נמצא בחיוב: האמונה בי׳ אחד רק מצוה אחת על לוחות הברית ומעט בשאר התורה, ובשלילה שלא לעבוד עבודה זרה הרבה מצות על לוחות הברית והרבה בשאר התורה; באשר האמונה בי׳ טבועה בנפש האדם ובלבו „ברכי נפשי את י״״ (תהלים קד) הנפש האצולה ממרום, מרגשת חבה ואהבה לצורה „לך אמר לבי בקשו פני את פניך י׳ אבקש״ (שם כז) הלב יחוש וירגיש כי עליו לדרש את י׳ „קך״ בעדך „אמר לבי בקשו פני״ ואמנם „פניך י׳ אבקש״ לכן דיה מצוה אחת על האמונה בי׳. אך אפשר לו לאדם לתעות בשחרו את י׳, לעבד נכריה עבודתו לכן הרבה י׳ לצות על ע״ז ולהזהיר עליה. — עוד זאת דרך האמת אך אחת היא ודרכי שקר רבות הנה לכן באה מצוה אחת, הוראה לדרך האמת ומצות רבות הוראות לשטות מדרכי שקר הרבות.

וכן נחזה בדורות הקדמונים שהרוחנית, האצילות המוסרית גברו במו שנהו אחרי הא׳, אך היו תועים ומתעים הרבה, קמו אבותנו ורבותינו ז״ל מני אבינו הראשון „גמירי דעבודה זרה דאברהם אבינו ד. מאה פירקי הויין״ (עבודה זרה יד) שבארבע מאות פרקים למד לדורות לסור מעבודות זרות שונות עד גאונינו וחכמינו שקמו ללמד אמונות ודעות, להורות נבוכים להבינם העיקרים שלא ישגו וישמעו הטב וישכילו על מצות י׳ „לא יהיה לך אלהים אחרים וג״.

אך בדורות האחרונים שהחמרית, המעשית והחפשית גברו מאד ועי״ז נמצאו רבים שכבר עופלה נפשם בם ולא ינהו אחרי י׳, אין להרבות במחקר ומדרש ע״ז, רק לעוררם כי אכן נשמה שוכנת בם ורוח י׳ תחים ועי״ז יתעודדו לנהות אחרי י׳ חי העולמים, ויאמינו לקוד דברו אנכי י׳ א״. — וכן נחזה במתן „תורה מן השמים״ קבע לנו בראש דברו הראשון: יסוד היסודות האמונה „במציאת י׳ אחד״ ובסוף דברו השני: יסוד איתן האמונה ב„שכר ועונש״.

מצוה ל (ל״ת יח).

ז „לא תשא את שם י׳ א׳ לשוא כי לא ינקה י׳ את אשר ישא את שמו לשוא״.

נעשה

נ ע ש ה המצוה להזהר שלא להשבע לשוא לחנם· נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה· —
„דבר ידוע אצל החכמים וכ׳ שהשמש גדול מן הארץ מאה ושבעים פעמים, נשבע אחד מן העם שהשמש גדול מן הארץ אינו לוקה משום שבועת שוא, שאע״פ שהדבר כן הוא, אין דבר זה גלוי וידוע לכל העם, אלא לגדולי החכמים בלבד, ואינו חיב אלא אם כן נשבע על דבר שגלוי וידוע לשלשה בני אדם משאר העם, כגון איש שהוא איש וכ׳ וכן אם נשבע שהשמש קטן מן הארץ אינו לוקה, ואע״פ שאין הדבר כן, מפני שאין זה ידוע לכל אדם, ואינו כמו שנשבע על האיש שהוא אשה, שהרי לא נשבע אלא על ראית עיניו שהרי הוא רואה אותו קטן וכ״ (רמב״ם שבועות ה כב)· הטעם האחרון שהוסיף „שהרי לא נשבע אלא על ראיית עיניו, שהרי הוא רואה אותו קטן״ שנראה מראש כיתר, הלא די היה לפטרו, מפני שאינו גלוי וידוע האמת לשלשה בני אדם פשוטים, בא ללמדנו: א) אף שהנשבע חכם גדול בחכמת התכונה ויודע אמנם שהשמש גדול הרבה מן הארץ, בכ״ז אם נשבע שהוא קטן מן הארץ פטור (כדבר הרדב״ז ד״ל שם) „שהרי לא נשבע אלא על ראיית עיניו, שהרי הוא רואה אותו קטן״ ולא על מדתו באמת· ב) שהוא פטור אף מטעם שבועת שקר, כאמרו „אינו לוקה״ סתם, ולא כאמרו למעלה „אינו לוקה משום שבועת שוא״· — ולמען הסר קושית ה„לחם משנה״ מתלמודנו „מתיב רבא, איזו היא שבועת שוא, נשבע לשנות את הידוע לאדם ואמר על עמוד של אבן שהוא של זהב ואמר עולא והוא שניכר לשלשה בני אדם, טעמא דניכר, הא לא ניכר, עובר משום שבועת בטוי ואמאי הא אינו ביהא של זהב, הוא מותיב לה והוא מפרק לה ניכר עובר משום שבועת שוא לא ניכר עובר משום שבועת שקר״ (שבועות כה)· אמנם שם שאין סתירה בין הידיעה ובין הראיה, רק שאינו ניכר האמת, עובר היודע ונשבע בהפך האמת, משום שבועת שקר, אך בשמש שנשבע שהוא קטן מן הארץ נשבע על הראיה הפשוטה שהיא הפך הידיעה, ובראיה אין שקר·

ו נ ש מ ע מהמצוה „אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני הא׳ כי הא׳ בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים״ (קהלת ה· א) זה שמבהילת רוחו, ירבה דברים לאמת אמריו בשבועה בשם י׳ לשוא, הוא מחלל שם הרב והנשא, בזמן ובמקום שהתימר לנשאהו בשבועתו, ועושה לרעה ליצוריו אשר א׳ השמים שמו לפקידו בארץ „כי הא׳ בשמים ואתה על הארץ״ כאמור „השמים שמים לי׳ והארץ נתן לבני אדם״ (תהלים קטו) לנהלה ע״פ דבר א׳ אמת· עון חללו השם גדול מנשוא, גם תשובה גם מלקות ב״ד לא יצילהו „כי לא ינקה י׳ את אשר ישא את שמו לשוא״ (ע׳ שבועות לט, רמב״ם שבועות יב א) באשר המחלל שם י׳, יש שממנו ילמדו אחרים לחלל את הוד כבודו יתעלה, לכן כקוץ מונד הוא בארץ, אשר מיד י׳ יקח ענשו הנורא כי התשובה אינה מועילה רק לתקן מעותו בנפשו אך איך תועיל לתקן המעות באחרים, מאין יודע לכל כי אמנם שב הוא באמת מעונו הגדול ללמוד ממנו לשוב· ואיך יוסר עונו ע״י מכת השופטים בארץ בזמן ששמתו גדולה עד לשמים· ורעתו רבה לעולם ומלאו· — „ת״ר וכ׳ שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקב״ה בסיני לא תשא את שם י׳ א׳ לשוא״ (שבועות לט) הן „ר׳ שמעון אומר על שלשה דברים העולם קים על הדין על האמת ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם״ (אבות סם א) „הדין״ שיחתך לפעמים ע״פ „האמת״ וזה ע״י שבועה בא׳ אמת, או ע״י עדים היראים את האֱלה, ולפעמים יחתך ע״פ „השלום״ בפשרה ובציעה קרוב לדין וזה ע״פ הרוב מאימת השבועה (ע״ש „במוסר ישראל״) וכן יגמר שם הנביא דבריו בזה „ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ושבועת שקר אל תאהבו כי את כל אלה אשר שנאתי נאם י״״ (זכרי׳ ח) וכן נזדעזע העולם כולו מדבר י׳ „לא תשא את שם י׳ א׳ לשוא וג״ כי אם יעש האדם מדחה נורא כזה אז השתות עולם יהרסון אין דין אין אמת אין שלום ואין עולם·

עוד זאת נשמע אזהרה לכל אדם הנברא בצלם א׳ ומה גם לאיש ישרא׳ אשר שם י׳ נקרא עליו „לא תשא שם י׳ א׳ לשוא״ כי אם יפלס דרכיו ע״פ דרך י׳ לשוא ולחנם ישא שם י׳ עליו.

„דרש ר׳ שמלאי למה הולד דומה במעי אמו וכ׳ ואינו יוצא משם עד שמשביעים אותו וכ׳ נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה ומה היא השבועה שמשבעים אותו תהי צדיק ואל תהי רשע וכ׳״ (נדה ל) „לא נשא לשוא נפשי״ הנשמה שנתתי לו, שלי היא, לא ישא לשוא ולחנם.—זהו לאיש ואיש בפרט.

וכבר הוכיח יחזקאל לגוי קדוש כולו „ויחללו את שם קדשי באמור להם עם י׳ אלה וג׳״ (יחזקאל לו כ) (ע׳ ב„תהלות ישראל״ תהלים כד).

מצוה לא (עשה יג).

ח „זכור את יום השבת לקדשו״.

נ ע ש ה המצוה לקדש את יום השבת בדברים בכניסתו בקדוש, וביציאתו בהבדלה. — נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה ועם זה היא מצות זכירה תמידית בלב ובפה (ע׳ ספרא ר״פ בחקתי ובפרוש הרמב״ן ז״ל בזה).

„מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת, בדברים, שנאמר זכור את יום השבת לקדשו״ (רמב״ם שבת כט א) וכתב הרב המגיד „ודע שלדברי הכל, אחד אנשים ואחד נשים חייבים הם בקדוש היום״ והוא דא״ר אדא בר אהבה, נשים חיבות בקדוש היום דבר תורה, דאמר קרא זכור ושמור, כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו נמי בזכירה״ (שבועות כ). וכתבו שם בתוספת „כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה – איפכא ליכא למימר דלחומרא מקשינן וכ׳״. ובספר „קובץ על יד החזקה״ הביא תמיה בשם ר״י לשיטת הרמב״ם, דכל ספק מן התורה לקולא, מפני מה כתב שנשים חיבות בקדושת היום דבר תורה?״.

ואדמה לישב על דעת הרמב״ם ז״ל שבשמירת השבת נצטו הנשים כמפורש בתורה „ויום השביעי וג׳ לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך״ ודרשו במכלתא „ובנך ובתך אלו הקטנים או אלו הגדולים, אמרת, והלא כבר מוזהרים הם, הא מה ת״ל ובנך ובתך אלו קטנים״ „א״כ לדברי המכלתא בכלל „אתה״ נכללו גם האיש גם האשה הגדולים שעליהם יחד נגלה כבוד י׳ אז „ובנך ובתך״ הקטנים; וגדולה בכלל „אתה״; א״כ האשה חיבת ב„שמור״ בודאי לכן חיבת גם ב„זכור״ בודאי, מטעם ההקש.

ונשמע מהמצוה עשה השניה שבלוחות הברית אחרי „אנכי י׳ א׳״ שממנה נדע: אכן יש י׳ אחד—כי הוא יצר את האדם בצלמו ובדמותו בחכמה לבחור בטוב לעלות באורח חיים למעלה למשכיל, להתקדש בקדושת מרום וקדוש ולרדות בכל היצור ולכבשו, ולהעלותו מעלה מעלה, עד שכל הבריאה כולה תען ותאמר: „י׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ.״ „זכור את יום השבת לקדשו״ העידה בפיך ובלבבך כי מנוחתך בו כמנוחת פקיד א׳ עליון ביום מנוחת אדון עולם. א) „כי ששת ימים עשה י׳ את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי על כן ברך י׳ את יום השבת ויקדשהו״ קדש את יום השבת שע״י יתקדש האדם ויקדש את כל היצור, בקדושת מרום וקדוש. וזו הברכה היותר מעולה ובזה יזכר האדם מצבו בעולם ויתבונן תעודתו בחיים. והיה לו יום השבת שבו יתרומם ויתקדש ע״י קדוש תורה ותפלה עונג שבת וכבודו—למקור ברכה לכל השבוע כולו חמדת הימים.

„ת״ר זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו על היין״ (פסחים קו) יין, סמל המגד והנועם המביא לעוז וחדוה. מתבואת הארץ, נקדש לי׳ כי „הכל ברא לכבודו״ בכל יראה פעלו והדרו של בורא הכל; ובכל יראה האדם מבחר היצור לכבד את מלך הכבוד סלה ולקדשו (וע׳ למעלה וארא ו ט)

כאשר

כאשר נתבוננה על קדוש השבת שאנו מביעים בתפלה, ובברכה על היין או על הלחם נמצא תפוחי זהב במשכיות כסף; הנה הברכה התכונה בתפלות השבת, מתחלת בהקדמות שונות לשלש התפלות: ערב בקר וצהרים (מלבד בתפלות המוסף שהיא הקדמה למקראי קדש בקרבן היום) אשר לא נמצא כזה ביום אחר, לא של חול ולא של חודש ומועד. כי תורתנו גלתה לנו בשבת שני טעמים "כי ששת ימים עשה י' את השמים ואת הארץ וג' וינח ביום השביעי וג' על כן ברך י' את יום השבת ויקדשהו" (בכתיב בזה) להאמין כי י' ברא הכל.—"וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך י' א' משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צוך י' א' לעשות את יום השבת" (ואתחנן ה) להאמין בדבר י' "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" (ישע' מג כא) למלא כבוד י' בכל, ולהחיות הכל באור פני מלך חיים.

הנה קדושת השבת מטעם הראשון, היתה גם טרם יצר לו' עם סגלה, בטרם האיר את העולם כולו בתורתו, לכן נתנה קדושת היום בתפלה הראשונה בערב מטעם הראשון הכתוב על הלוחות הראשונים וכן נאמר "אתה קדשת את יום השביעי לשמך" באשר הוא "תכלית מעשה שמים וארץ" להורות כי י' בורא הכל הוא "וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים" ככתוב על הלוחות הראשונים "על כן ברך י' את יום השבת ויקדשהו" ונקרא אח"ז פרשה הראשונה בדבר השבת "ויכלו השמים והארץ וג'" שאין בה עוד זכר לישראל. ונרומם קדושת היום, בתפלה השניה בבקר מטעם השני הכתוב על הלוחות השניים כאשר כבר האיר' י' את העולם ובחרו את ישרא' לעם סגלה להאיר על כל בתורתו וכן נאמר "ישמח משה במתנת חלקו" שזכה במצות קדושת השבת לו ולעמו "כי עבד נאמן קראת לו" חפשי מכל השתעבדות שבעולם, משועבד כיו לאדון עולם "כליל תפארת בראשו נתת בעמדו לפניך על הר סיני ושני לוחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהם שמירת שבת" כי קרן עור פניו, בהורידו בידו את הלוחות השניים והראה לכל שכתוב בהם שמור את יום השבת וג'". — ואולי מטעם זה בא השני, בכתוב על הלוחות השניים מבראשונים (אף שזכור ושמור בדבור אחד נאמרו) כי בראשונים היה חרות על הלוחות, למען יהיו חרותים הטב על לב ישראל וחודרים בתוכו וקרבו, עד שיקרא לו חרות ממלאך המות ושעבוד מלכיות, ואז ירגש בשבת רק בנועם הקדושה היתרה "זכור וג'" כלל מצות עשה שבשבת; אך בשנים שכבר בטלה חרות זו עד קץ הימין ירגיש איש ישראל בשבת גם ערבות המנוחה היתרה "שמור וג'" כלל מצות ל"ת בשבת (השמר פן יאל—ל"ת ערובין צו). וכן נקרא אח"ז הפרשה "ושמרו בני ישראל את השבת וג' ביני וביו בני ישראל אות היא לעולם וג'" שיש בה יחש השבת לישרא'. — ונאמר אח"ז "ולא נתת י' א' לגויי הארצות" קדושת השבת, לא נתת לגוים העוסקים רק בעניני הארץ, ומדמים בלבבם כי הם בוני עולם ומתקניו; "ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים" ברכת השבת לא הנחיל לעובדי פסילים, אשר חצבו להם בארות נשברים. שלא יכילו מי הברכות מאדון הברכות "ארור האיש אשר יעשה פסל וג'" (תבא כו. טו); "וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים" ערלי לב לא ישכנו במנוחתו. שלא יראו המנוחה כי טובה היא. ויומם ולילה לא ישבתו מיגיעה ועמל; "כי ישראל עמך נתתו באהבה" אלה ששרו את א' ואנשים ויוכלו להתרומם על רוכסי אנוש — יתקדשו בקדושת השבת "לזרע יעקב אשר בם בחרת" אף בעת שהוא אוחז בעקב הדורך עליו ברגל גאוה, ומעכבו שלא ירמסו כלה, ירגיש בברכת השבת; "עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך" ממנוחת השבת ומעונגו לרוחו עם גויתו—בנוסח ספרד והאר"י ז"ל, לא יאמר בזה "זכר למעשי בראשית" כי הקדמת ברכה זו נאמרה על השבת, כזכר ליציאת מצרים.

כעלות המנחה נהללה על שניהם יחד על הזכור ושמור, על זכר למעשי בראשית וזכר ליציאת

ליציאת מצרים. „אתה אחד ושמך אחד" העולה מ ק ד ו ש ת השבת, זכר למעשי בראשית „ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" העולה מ מ נ ו ח ת השבת, זכר ליציאת מצרים כמו שגומר שם המלך החסיד „אשר הלך א' לפדות לו עם וג'" (דברי הימים א יז כא) ובאשר אותו יצרת תהלתך לספר, נתת לו „תפארת גדולה" היא מ נ ח ת בן חורים „ועטרת ישועה" היא הקדושה בא' המושיע ונפרש הדבר „יום מ נ ו ח ה ו ק ד ו ש ה לעמך נתת". „אברהם יגל" אחד היה אבינו בדור תועה לכן שמח רק בקבלו על ק ד ו ש ת השבת שבו יתקדש שם י' ויתקדש זרעו בקדושתו „יצחק ירנן" הוא כבר מצא לפני מי לגלות שמחתו, ה"ה אביו מורו, לכן ירנן בגלוי על ב ר כ ת השבת כמקור ברכת י' לזרעו, כי כן נאמר בו „ויברכהו י'". „יעקב ובניו ינוחו בו" הם שכבר הרגישו טעם הגרות והגלות חש טעם הטוב והנועם של ה מ נ ו ח ה. ומנוחת השבת לא מאונס ולא מחוסר עבודה אך „מנוחת אהבה ונדבה" להתדבק בנפש אהבה אל מרום וקדוש ובלב נדבה להקדישו גם על כל היצור; לא מנוחה מזויפה מנוחה מבחוץ וסערת עמל פנים, אך „מנוחת אמת ואמונה" ולא כדממה לפני הסער מנוחה למען היגיעה, „אך מנוחת שלום ושלוה השקט ובטח" כי תעודתה היא להביא לקדושת הנפש ולהתרוממות הרוח זו. „מנוחה שלמה שאתה רוצה בה" ומחלים אנו כי תושיע שאמנם „יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם" כי אתה הוצאתנו מבית עבדים ושבת קדשך לנו הודעת לכן „ועל מנוחתם יקדישו את שמך".

גם בגמר הברכה התכונה, נמצא שנוי בין שלשת התפלות, בערב נאמר „והנחילנו י' א' באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בה ישראל מקדשי שמך"; בשחר נחליף מלת „בה" לשון נקבה במלת „בו" לשון זכר; ובמנחה „בם" לשון רבים (מגן אברהם רסח ג).

הנה בארנו כי בליל שבת נביע הטעם הטוב „זכור וג' כי ששת ימים וג'" שבלוחות הראשונים, בבקר „שמור וג' וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וג'" שבלוחות השניים, ובמנחה שניהם יחד; זכור ושמור קדושה ומנוחה, זכר למעשי בראשית וזכר ליציאת מצרים.

כאשר נבינה בספרים נראה כי הלוחות הראשונים נתנו באהבה רבה וחבה יתרה כאשר נביע כזאת בברכה שלפני ק"ש פעמים ביום; הלוחות השניים נתנו רק ברצון כאשר ספרו לנו רז"ל „ירד בעשרה בתשרי והוא יום הכפורים ובשרם שנתרצה לפני המקום" (זדר עולם פ"ו) ואז הוריד משה הלוחות השניים" (תוספת כד וכ' בבא קמא יב)

הנה כן נפללה „והנחילנו י"א באהבה וברצון שבת קדשך" בשתי אלו הבחינות, בכ"ז בליל שבת שנתנה קדושת השבת מטעם הלוחות הראשונים שנתנו באהבה נאמר „וינוחו בה" ל"נ ב„אהבה"; בבקר נרומם מנוחת היום מטעם הלוחות השניים שנתנו ברצון נאמר „וינוחו בו" ל"ז „ברצון". ובמנחה כאשר נכלל שניהם יחד נאמר „וינוחו בם ל"ר ב„אהבה וברצון".

ובקדוש על השלחן יבואר לנו עי"ז היתר והשנוי הנראה: „בא"י אמ"ה אקב"ו ורצה בנו ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו" הכל בלשון נסתר, הוא מטעם „זכרון למעשי בראשית" קדושת השבת כשהיא לעצמה, זכרון למע"ב, טרם נוצר ישראל, נתונה לנו כחמדה גנוזה מאז גם טרם התקרב אלינו ודרכו עוד נסתרה. „כי הוא יום תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואתנו קדשת מכל העמים ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו וכ'" הכל בלשון נוכח, כי מנוחת השבת מטעם זכר ליציאת מצרים כבר באה מאוהב נראה ונגלה.

ואם המצוה הראשונה שבלוחות הברית „אנכי י' וג'" עיקרה במחשבת הלב, המצות עשה השניה „זכור את יום השבת וג'" גם במאמר הפה.

ט „ש ש ת י מ י ם ת ע ב ד ו ע ש י ת כ ל מ ל א כ ת ך" „וכי אפשר לו לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים, אלא שבות כאלו מלאכתך עשויה" (מכלתא) כי אך זה שובת שבת בקדושה ומנוחה מתענג על ברכת י', זה השמח בחלקו, כאלו לא יחסר לו כל מטוב י' המטיב לכל

לכל ככל אשר נאמר באבותינו „בכל מכל כל" (ע' למעלה חיי כד, א).

מצוה לב (ל"ת יט)

י „ויום השביעי שבת לי' א' לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך".

נעשה המצוה: להזהר שלא לעשות כל מלאכה בשבת, נוהגת בכל זמן ומקום, בזו"נ—

„לא תאכלום כי שקץ הם, להזהיר הגדולים על הקטנים וכ'; כל נפש מכם לא תאכל דם, להזהיר גדולים על קטנים וכ'; אמור ואמרת, להזהיר גדולים על הקטנים וכ' וצריכי וכ'" (יבמות קיד) והעיר ב„גליון הש"ס" מדבר ה„מכלתא" „שגבי שבת ובנך ובתך להזהיר גדולים על קטנים"? ואמרתי בעניי, כי האזהרה בשבת אינה דומה לשלש האזהרות ההן. כי אם באכילת שרצים, באכילת דם ובטומאת מתים, הוזהרו הגדולים שיזהרו בהן גם הקטנים, אך אם קטנים לא יזהרו, אין עוברים הגדולים רק על אשר לא חנכו את הקטנים במצות התורה, אך לא כעוברים על האזהרות ההן; אך לא כן בשבת, אם הקטן מחלל שבת ע"ד אביו, הוה כאלו האב מחלל השבת, כשנהנה ממעשה בנו בשבת, לכן הוא מחויב שלא להניחו לחלל את השבת, וכדבר משנתנו „נכרי שבא לכבות, אין אומרים לו כבה ואל תכבה, מפני שאין שביתתו עליהם, אבל קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליהם" (שבת פט"ו) ואמרו בגמרא (שם קכא) „שמעת מינה קטן אוכל נבלות ב"ד מצווין עליו להפרישו, א"ר יוחנן בקטן העושה לדעת אביו וכ'" וזה אפילו בשלא הגיע לחנוך, כדבר התוספת „שמע מינה וכ'" (שם)—וכאשר נדיק ב„מכלתא" שבידינו נחזה שלא נאמר גבי שבת „להזהיר גדולים על קטנים" כי אם „ובנך ובתך, אלו הם הקטנים" שיש בזה כפלים לתושיה: בהגיעם לחנוך, מחויב האב לחנכם בשמירת השבת, וכאשר לא הגיעו עוד לחנוך, מוזהר הוא שלא להניחם לחללו, מטעם שלא יהנה הוא בעצמו עי"ז מחלול שבת ע"י איש ישראל (וע' במצוה הקודמת).

ונשמע מהמצוה „ועל מנוחתם יקדישו את שמך" כי מנוחת הגויה מכל פעולה ומלאכה תביא את האדם המשכיל לרוממות הנפש להתנשא לקדש שם י' ולהתקדש בקדושתו, כי אם יהי' תמיד עמל ויגע, נע ונד כסוס שוטף במלחמה, בלי מצוא אף שעה קלה לחשבון נפשו להתבונן מי הוא, מי יצרו, מה תעודתו. אז יסוף במלחמת החיים, אך המנוחה בעצמה, הבטלה בלי תעודה מלבד שלא תביא ברכה לאדם, תביא קללה רבה, תביאנו לשעמום וכ'. לכן „ויום השביעי שבת לי' א'" תתבוננן על רוממות א' יוצר הכל, תחשב חשבונך את י' שיצרך בדמות וצלם, תשכיל למלא תפקידך בעולמך, תצליח לעלות באורח חיים למעלה למעלה, להדבק בא' עליון חי וקים — ועם זה תתבונן שפלת האדם, כי אי אפשר לו לאנוש אנוש, בכל חכמתו ותבונתו עמלו ויגיעו ובעזרת כל היצור אשר תחתיו: הבהמה וכ' לחדש מה בעולמו של הקב"ה, מני אז ששבת אדון כל ממעשה בראשית „ויום השביעי שבת לי' א' לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך וג' ובהמתך וג'" (וע' למעלה בראשית ב, א, נח ח, כב, בשלח טז, כט מצוה כד).

„ויפה באר בני הצעיר מר יוסף נ"י את הכתובים האלה:

ט „ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך" הימים ההם שלך הם למעשיך.

י „ויום השביעי שבת לי' א' וג'" היום ההוא רק של י' הוא, ואינו שלך. לכן „לא תעשה כל מלאכה וג'" ביום י'.

יא „כי ששת ימים עשה י' את השמים ואת הארץ וג'" וכן נתן הימים ההם ליצוריו במו לעשות „וינח ביום השביעי וג'" שלא יצר בו עוד וכן לא נתן היום ההוא ליצוריו לעשות בו מלאכה וש"י".

מצוה לג (עשה יד)

יב „כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימיך על האדמה אשר י׳ א׳ נתן לך״.

נ ע ש ה המצוה: לכבד אב ואם, נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה.

„ת״ר איזהו מורא ואיזהו כבוד, מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו; כבוד, מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא (קדושין לא) וטעם חלוק אלה הדברים למורא, ואלה לכבוד, אדמה לבאר ע״פ המאמר הזה „ואמרו החכמים עבוד מאהבה עבוד מיראה, ואמרו האוהב לא ישכח דבר ממה ש צ ו ה ל ע ש ו ת, והעובד מיראה ל א י ע ש ה דבר ממה שהוזהר מעשותו וכ״ (זרוש הרמב״ם ז״ל אבות פ״א). — לכן נכללו כל הדברים שלא יעשו לאב, בכלל מורא, וכל הדברים שיעשו לו, בכלל כבוד, שהוא מסוג האהבה. —

„חיב אדם לכבד את אשת אביו, אע״פ שאינה אמו, כל זמן שאביו קים, שזה בכלל כבוד אביו, וכן מכבד בעל אמו, כ״ז שאמו קימת, אבל לאחר מיתתה אינו חיב. — ומדברי סופרים שיהיה אדם חיב בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו״ (רמב״ם, ממרים ו׳ ט).

מפרשיו חקרו, על מה זה חלק בקו: שכבוד אשת האב ובעל האם — מן התורה, וכבוד אח גדול רק מדברי סופרים; הלא כל אלה דרשו חז״ל מהכתוב בתורה „דתניא כבד את אביך ואת אמך, את אביך, זו אשת אביך ואת אמך, זה בעל אמך ו יתרה לרבות את אחיך הגדול וכ״ כתובות קג) ? — ונ״ל כי אמנם כבר ישב זה בלשונו הזהב, באמרו „חיב אדם לכבד את אשת אביו אע״פ שאינה אמו, כ״ז שאביו קים, ש ז ה ב כ ל ל כ ב ו ד א ב״ באשר שנהיתה אתו לבשר אחד, וכיון שזה בכלל כבוד אביו, הוה מן התורה „וכן מכבד בעל אמו, כ״ז שאמו קימת״ ג״כ מטעם הזה. אך לא כן כבוד אח הגדול, שזה רק מדרשת הסופרים. — וגם מדברי רז״ל נלמד החלוק שביניהם, שאשת האב למדו מן „את״ הוא כ ב א ו ר נכון „את אביך״ הטפל לאביך, מחובר לאביך, וכן בעל האם. ובאשר שבא מן הבאור, הוא דבר תורה, אך אח הגדול למדו רק מן ו יתרה, והוא ד ב ר ס ו פ ר י ם.

ו נ ש מ ע מהמצוה עשה השלישית, אחרי „אנכי י׳ א׳״ האמונה בי׳ אחד; ואחרי „זכור את יום השבת לקדשו״ תעודת האדם, גם יקר חיי האדם „כבד את אביך ואת אמך״ שהביאוך לחיים, כבדם כשותפים למלך הכבוד (קדושין ל) כי ע״י החיים בעולם הזה, ובשמיעה למוסר אב ותורת אם תבוא בעמל בשר ורוח להדבק בחי העולמים. וכמו בראשונה: האמונה בי״א מביאה לאדם חיים לרוחו עם גויתו „צדיק באמונתו יחיה״. ובשניה: השבת קדושה לרוחו ומנוחה לגויתו כן בשלישית אושר לרוחו בכבדו מסורת אבות ורב טוב לגויתו, בהקרת החיים.

עוד נשמע ממצוה זו חובת הכרת הטובה למטיב, מדה יסודית לחובת האדם לבוראהו משפטיו עם רעהו. גלתה לנו התורה טפח משכר מצוה אדירה הלזו „למען יארכון ימיך על האדמה אשר י׳ א׳ נתן לך״ מלבד שהיא מדה כנגד מדה הוא האריך חיי אביו ואמו בהנעימו להם החיים, יארכו גם ימיו בנעימות על ארץ אבות. עוד נדע ונשכיל כי אם השכר המובטח מאדון כל הוא אריכת ימים, הנה כן יקר החיים מאד, וכמה עליו לכבד את הוריו שהביאוהו לחיים. וכמה עליו להשתמש בחייו למען עלות באורח חיים למעלה למשכיל לזכות לחיי הוד שבנצח.

וזה דבר ה„מכלתא״ „כבד את אביך ואת אמך וג׳ אם כבדתם למען יארכון ימיך ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקין שכן דברי תורה נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן״ דבר רז״ל יורנו להבין במקרא, הלא כבר שנה אנטיגנוס „אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע״מ לקבל פרס וכ״ (אבות א ועי״ש בזוסר ישראל) ובמצוה זו כאלו אמרה תורה לקים מצוה זו רק „למען יארכון ימיך״ — פרס? אך באמת השאיפה הנכונה לאורך ימים למען סגל תורה מצות ומעשים

טובים

טובים, גם זאת למעלה יתרה תחשב. — ואמנם נחזה כי אהבת החיים גברה מאד בעמנו, מים רבים תלאות רבות לא יוכלו לכבותה, וגם בגבור על איש ישראל צרות הנפש ויסורי הגויה, לא ימאס בחיים, לא כגויי הארץ, וכל אשר לו יתן איש ישרא בעד חייו או חיי אנשי ביתו; כי זה כחו לא' חיים, אשר הפיח בו חמדת החיים, ובאשר בחייו עלי ארץ, יקנה לו חיי נצח להדבק בנצח ישרא, ואם לפרס כזה ישאף האדם אשרי לו. וכן הביעה תורתנו „למען יארכון ימיך וג״ אך מזה נלמדה כי האדם שאינו מכבד הוריו, יגלה כי מבזה הוא מתנת א' חיים — החיים. לכן יתקצרו חייו. וזה דבר המכלתא „ואם לאו, ל מ ע ן יקצרו שדברי תורה נוטריקון״ כדבר סופר מהיר הרושם בקצרה, ענינים ארוכים, וכן ממלת „למען״ נלמד כל זה.

ואמנם עפ״ז יש להתבונן במאמר נפלא לרז״ל „ת״ר שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא. נמנו וגמרו, נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, עכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואמרי לה ימשמש במעשיו״ (ערובין יג). המאמר הזה נפלא, איך יאמרו חז״ל נוח שלא נברא, על הנברא ברצון י' שחתם על כל מעשיו „כי טוב?״ וכבר הקשו שם ב„תוספת״ מגמרתנו „בואו ונחזק טובה לאבותינו, שאלמלא הם לא באנו לעולם״ ואוסיפה להתפלא, הלא תורתנו צותה עלינו לכבד את אבותינו שהביאו אותנו לעולם ושקל כבודם לכבודו יתעלה, והשכר עי״ז אריכת ימים?

ואדמה בעניי לאמר, כי גם ב״ש, גם ב״ה, גם כל חכמי ישראל יאמרו ש ט ו ב הוא לאדם שנברא, כי כן חפץ עשה והעיד הא' הטוב, אך הם אמרו כי „נ ו ח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא״ נקל לו כי לא יעמד במערכת המלחמה, אך טוב לא יראה, כמו העצל החובק אשפתות נוח לו, לשכב למעצבה בשפל אך טוב לא יראה; והנברא, אמנם כבדה וקשה לו מלחמת החיים, כמה עליו ליגע ולעמל — להשלים את נפשו ולגור מלחמות כל היום את מפריעיו, אך אם ינצח אשרי ו ט ו ב לו. — וכן כאשר מ נ ו את בני אדם ובני איש, וחשבו חשבונם, ג מ ר ו שקשה מלחמתם מאד, נ ו ח היה להם שלא נבראו. עכשיו שנבראו יתאמצו במלחמה ל פ ש פ ש המעשים, לבדק הטב ולזרות המעשה הרע, ויותר מזה ל מ ש מ ש גם המעשים הטובים, אם אין עליהם אבק מרע. — ולא יקשה לנו דבר הקהלת (ד. ג) „וטוב משניהם את אשר עדן לא היה, אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש?״ הוא ישבח את אשר עדן לא ראה את המעשה הרע, עוד יחיה ויראה בטוב, בזמן „שלא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את י״ כעולם שכולו טוב. —

כאשר נתבונן בשלשת מצות עשה שעל לוחות הברית, ומצות ל״ת שביניהן ואחריהן, באו להזהיר שלא יועם הוד תפארת מ״ע ההן; נראה שהן גולות הכותרות שעל שלשת עמודי עולם: תורה, עבודה וגמלת חסדים (אבות א ע״ש ב„מוסר ישראל״) ע״י ת ו ר ת י' יבא לקרבת י', ע״י ע ב ו ד ה תמה, ו ל ג מ ל ח ס ד את האדם — הן כל ה ת ו ר ה שמותיו של הקב״ה, לאמר ע״י יבא להשכל ולדעת את י' ולהבין ראש דבריו „אנכי י' א' וג״. — ובראש קרבת א' ה״ה קדושת השבת „זכור את יום השבת לקדשו וג' וביום השביעי שבת לי' א״ לעבדו בלב נכון השואף לקרבת י', ומקור ג מ ל ת ח ס ד לאדם מני „כבד את אביך ואת אמך״ הם עשו אתך רב חסד, גמלם רב חסד. — אם המצוה הראשונה „אנכי י' א״ עיקרה במחשבת הלב, השניה „זכור את יום השבת וג״ גם במאמר הפה, השלישית „כבד את אביך וג״ גם במעשה הידים.

מצוה לד (ל״ת כ).

יג „ל א ת ר צ ח״.

נעשה

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא להרג נפש אדם, נוהגת בכל זמן ומקום, בזו"נ, גם בכל בני נח.

„מצוה רפט. הזהיר הדיין שלא להרוג נקי וזכאי (אולי נכון יותר „וצדיק") והוא – אמרו, לא תרצח" (ספר המצות להרמב"ם ז"ל). – כמובן לא ידבר בדין החפץ להרג נקי וצדיק, בלי כל חטא ועון שזה אינו בגדר דין רק איש רשע עריץ אך הוא ז"ל ירמז לנו על דרשת רז"ל „ת"ר מנין ליוצא מב"ד חיב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות, שמחזירין אותו. ת"ל נקי אל תהרג" וזה באמת נקי הוא „ומנין ליוצא מב"ד זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה, שאין מחזירין אותו, ת"ל צדיק אל תהרג" וזה נצדק ע"פ השופטים (סנהדרין לג). – הנה אם באופן זה ואם באופן זה, ידמו השופטים להמיתו, למען הקם משטר בארץ ולמען ייראו העם מעשות רע, באופן הראשון, שלא יראה משפט השופטים כשחוק; ובאופן השני לבער הרע. – לזאת קראה התורה „הרג" שלא כמשפט. וגם ע"ז הזהירה „לא תרצח". – ולהפך נמצא, להוציא – משפט צדק, אף בחסור פרט מה מסדר המשפט. ולבער הרע „אדם טרפה שהרג את הנפש נהרג שנאמר ובערת הרע מקרבך והוא שיהרג ע"פ ב"ד, אבל בפני עדים פטור, שמא יזומו, ואם הוזמו אין נהרגים, שהרי לא זממו אלא להרוג טרפה וכל עדות שאינה ראוי' להזמה אינה עדות בדיני נפשות (רמב"ם, רוצח ב, ס).

והוא מדברי רבא (סנהדרין עח) ויש להעיר הלא „תניא ר' עקיבא אומר מנין לסנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש שאין ממיתים אותו עד שיעמד בב"ד אחר, ת"ל עד עמדו – לפני העדה למשפט עד שיעמד בב"ד אחר" (מכית יג) וכן פסק הרמב"ם ז"ל (רוצח א, ה) ואיך ימיתו את הטרפה שהרג בפניהם? – ואדמה לישב, שאמנם כן, מטעם שאין הב"ד הרואים, לא יוכלו להפך בזכותו, יעמד למשפט בב"ד אחר, אך בטרפה שא"א להעמידו בב"ד אחר, באשר שעדיו, א"א לקים בהם דין הזמה, ידיעתו הב"ד הרואים בעצמם, מטעם „ובערת הרע מקרבך" ומטעם הזה מבטלינן פרט אחד מסדרי משפט הרוצח שלא יתהלך איש רשע כזה קוממיות לרצח נפשות, בלי שיענש, לכן נכון הדבר שמביא ע"ז מקרא „ובערת הרע מקרבך" שרק מטעם המקרא הזה מבטלינן פרט אחד מסדר משפט הרוצח (ושמחתי בהודעי שהריטב"א ז"ל מקשה ומתרץ כעין זה). ונבטל מסדר משפט הסנהדרין ולא ממשפט העדים, לאמר בטרפה שהרג, גם עדות שאי אתה יכול להזימה כשרה, ממקרא הזה משלשה טעמים: א) למעט בביטול סדר המשפט וכן עדים אחרים יתכן הרבה פעמים, אך סנהדרין שיראו בעצם רצח זה מקרה בידד הוא. ב) במצות „ובערת הרע מקרבך" נצטו יותר הסנהדרין וכן הם שראו בעצמם מעשי הרע, וא"א לדונו בב"ד אחר, יבערו בעצמם הרע. ג) כי אם יהיו גם עדים אחרים, כשרים בו, אז לא שבקי חיי לטרפה כי כל דורש רעתו, יבא ויעיד בו להרגו על חנם, כי לא ייויא העד ממשפט הזמה שלא יתכן בטרפה. וכמו שנאמר גם לטרפה „לא תרצח" נאמר גם להורגו בחנם „לא תרצח" אף שאינו נהרג ע"ז.

ו נ ש מ ע מהמצוה „אדם עשק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו" (משלי כח יז) המצוה הלזו החרותה בראש לוח הברית השני מקבילה נוכח המצוה הראשונה בלוח הברית הראשון „אנכי י' א'" כי א' חיים יצר את האדם בצלמו ודמותו כבוד והדר עטרוהו למשל בשמו, אדון העולם, בארץ ולרדת בכל ולהחיות פני תבל באור פני מלך חיים וכן הרוצחו מרים יד בכבוד מלך עליון ומשחית עולמו לכן אחת דתו למות, כל זכות לא יגן עליו, גדול עונו מנשוא מיתתו בתשובה כפרתו. ואף בהרגו בשוגג את האדם נע ונד יהיה, גלה יגלה ממקומו כי הארץ שהאדם פקידה, מתקוממת לו „אדם עשק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו".

עוד נשמע יקר חיי האדם אף לרגעים כי „יש קונה עולמו בשעה אחת" הלא אף ההורג את הגוסס בידי שמים, חיב ומה נחשבו חיי רגעים ביסורי מות; אין זאת שיתכן שהגוסס ההוא יקנה לו עולמו בשעה זו, בתשובה שלמה ונכונה „תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם" (תהלים צ ג).

מצוה לה (ל"ת כא).

יג „לא תנאף".

נעשה המצוה להזהר שלא לשכב את אשת איש נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה גם בכל בני נח.

„לא תנאף, למה נאמר, לפי שהוא אומר מות יומת הנואף והנואפת, עונש שמענו, אזהרה לא שמענו, ת"ל לא תנאף. שמעון בן טרפון אומר, לא תנאף, אזהרה לעוקף אחר הנואף" (מכלתא). וב„מעין החכמה" העיר בזה „והסמ"ג בר"ת צו כתב ואל אשת עמיתך וג' אזהרה לנואף, ולא תנאף אזהרה לנואפת ומ"ש שם אע"ג דלא תנאף, הוא לשון זכר מ"מ הרי תנא דבי ר' ישמעאל השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה, ויש לפקפק בזה, דאין זה דומה לשאר עונשים שהיא עוברת על אחד מהאסורים וחויבת כמו האיש העובר, מהיקש הנ"ל, אבל בנאוף דאיהו קעביד מעשה ולא היא וחלוקים בדיניהם מטעם זה לענין יהרג ואל יעבר וכ' אפשר דבעינן אזהרה מיוחדת לאשה וכ'".

ואדמה, באשר גלתה התורה בפרוש בעונש, שהם שוים „ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנואף והנאפת" (קדושים כ, י) וזה מטעם „דרחמנא אחשבה להנאה מעשה" (תוספת „איהו וכ'" בבא קמא לב) ומטעם הבגד והמעל בבעל, וכן נמשל בגד האדם בא' ממעל „אשר נאפה משובה ישראל" (ירמי' ג) — שוב באזהרה „לא תנאף" נכללה גם האשה, ע"פ כלל תדבר"י „השוה הכתוב אשה לאיש וכ'". אם בכתוב „ואל אשת עמיתך וג'" אי אפשר לכלול האשה, שהלא מפורש שרק באיש מדבר (ע' תוספת „השוה וכ'" בבא קמא טו) — בכתוב הזה „לא תנאף" נכללה בפרשה המדברת בלשון זכר לזכר ונקבה יחד (כללי ה„תוספת" שם, וכחקי הלשון בכלל) — ובכתוב הקצר הזה נמצא מלבד הטעם הפשוט: הנאה לשניהם, גם הטעם הנכון: הבגידה, כפרוש רש"י ז"ל „אין נאוף אלא באשת איש". — ולכן אשה קרקע עולם אינה מחויבת להרג באונס, כי היא לא בגדה ולא מעלה בבעלה, קרקע עולם היא. - שמעון בן טרפון התבונן, למה זה הביע א' ישראל שונא זמה, שנאתו במעמד הנבחר באמרו „לא תנאף", שאין נאוף אלא באשת איש, הלא הרבה עריות זמה ותבל אסר לנו? לכן למד מזה שיש במאמרו זה גם אזהרה לעוקף אחרי המנאף (ופרש"י בשבועות מז: „נעשה לו אפוטרופוס להרגיל לו נשים לנאף") שיש במשמע הכתוב „לא תנאף— לא תַנאֵף".

ונשמע מהמצוה „נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה" (משלי ו לב). כן המצוה הלזו מקבילה נגד המצוה „לא יהיה לך אלהים אחרים" כמו הבוגד בא' אמת, המעלה במחשבה שיש אל אחר זולתו, חלילה, מביא תמהון בלבבו ושממון בעולם (כמבואר למעלה שם) כן הבוגד בחברת האדם ומנאף את אשת רעהו, חסר לב הוא משחית נפשו הוא, ומביא מהומה ומבוכה בעולם, כי מלבד שהוא מטמטם לבבו מבזה את נפשו בחוש המשוש, שחרפה הוא לאדם „נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה" כי יש שחרפתו תעש פרי... לקלונו. עוד יהרס חברת האדם הבנויה על התחברות איש אחד לאשה והי' לנוה צדק להחיות פני תבל בנועם ובזיו חיי משפחה. האבות יאהבו את הבנים ויחנכום בדרך הישרה יכ'כלום וכ', והבנים יכבדו את הוריהם וישמעו לקול דבריהם וכ' ועי"ז תתוסף האהבה בין איש לאשתו ותתרבה האהבה והכבוד בין האבות והבנים והיה נום למקור ברכה וחיים לעולם.

וכמו העובר על „לא יהיה לך אלהים אחרים" שנראה רק כמוסיף באמונות א' גורע הוא באמתת האמונה באחדות י' וכן עובר הוא ג"כ על המצוה שלפניה „אנכי י' א'"—כן העובר על „לא תנאף" כנראה הוא מוסיף לבנות התבל גורע הוא, אוי ואבוי לאהל שפשתה בו נגע הזמה, הוא יהרס עד היסוד ויהרס מוסדות עולם וכן הוא עובר בבחינה ידועה גם על המצוה שלפניה „לא תרצח".

וכבר

וכבר בארתי (בראשית ב ז) מאמר ר' יוחנן משי"ר שמעון בן יהוצדק „נמנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד: כל עברות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג, חוץ מעבודה זרה גלוי עריות ושפיכת דמים" (סנהדרין עד) באשר הן הנה הבנות הבכורות לשלשת חיות הטרף „ר' אלעזר הקפר אומר הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" (אבות ד וע"ש „במוסר ישראל") וכן צוה המלך הטוב החפץ בחיים, מטובו ורחמיו להרג עליהן ולא לעבר כי בנות תופת אלו מוציאות את האדם מן העולם הזה ועולם הבא, ולטובת האדם צוהו להחליף עולם חולף הזועף כים סוער נגדו בעולם עומד במנוחה כי טוב (עין שם).

וכן הוצגו האזהרות משלש אלו במעלה לוחות הברית שבריתם החיים והשלום: „לא יהיה לך אלהים אחרים" על הלוח הראשון, „לא תרצח" „לא תנאף" על הלוח השני. — ואמנם בראש הלוח הראשון חרותה המצוה „אנכי י' א'" סם חיים לעולם ומלואו, וכל העובר עליו גרוע הוא מכל והוא ועובד ע"ז ממולדת „הכבוד" המדומה הנם „אר"י משי"ר שמעון בן יוחי כל אדם שיש בו גסות הרוח כאלו עובד ע"ז וכ' ור' יוחנן דידיה אמר כאלו כפר בעיקר וכ'" (סוטה ד) (וע"ש).

מצוה לו (ל"ת כב).

יג „לא תגנב".

נעשה המצוה. להזהר שלא לגנב נפש מישראל. נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה.

„כל הגונב נפש אדם עובר בלא תעשה, שנאמר לא תגנב. פסוק זה האמור בעשרת הדברים היא אזהרה לגונב נפשות, וכן המוכרו עובר בל"ת שזה בכלל לא ימכרו ממכרת עבד ואין לוקין על שני לאוין או מפני שהוא לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין, שנאמר „כי ימצא איש גונב נפש מאחיו וג' ומכרו ומת הגנב ההוא וג' ומיתתו בחנק" (רמב"ם, גנבה ט. א) הביא באחרונה הכתוב במשנה תורה (תצא כד. ז) ולא הביא הכתוב בספר הזה בראשונה (משפטים כא. טז) „וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת" זה מחכמה עמוקה—הן הוא ז"ל כותב „ואין לוקין על שני לאוין אלו מפני שהוא לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד" והלא בגונב נפש ולא מכרו עובר רק על לאו „לא תגנב" ואין בו משפט מות, מדוע לא ילקה? לכן הביא הכתוב שבמשנה תורה „כי ימצא איש גנב נפש וג' ומכרו ומת הגנב ההוא וג'" עיקר חיוב המיתה על הגנבה והמכירה רק כתנאי, לכן לא ילקה על „לא תגנב" כלאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד.

וכן עולה מדבר רז"ל „ת"ר לא תגנב בגנב נפשות הכתוב מדבר וכ' דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בנפשות אף כאן בנפשות" (סנהדרין פו) וב„מכלתא „מה מפורשות מצות שחיבין עליהן מיתת ב"ד אף סתומה מצוה שחיבין עליה מיתת ב"ד" והלא בגנבה בלבד אין מיתת ב"ד, אין זאת כי תחלת האזהרה על סוף מעשה. „לא תגנב" ותמכר אח"כ.

ונשמע מהמצוה, כמה יקרה חופשת האדם, עד כי כל האומר לעשקה ממנו, אף שמעשיו תוהו, אין כל קנין מועיל לגנבת איש ישראל ואין תוקף ועוז למכירת נפש ישראל „עבדי הם ולא עבדים לעבדים" בכ"ז חיב מיתה הוא. —

ודבור שלישי זה על הלוח השני מקביל מול דבור השלישי על הלוח הראשון „לא תשא את שם י' א' לשוא" שנשמע ממנו ג"כ שהאדם יזכר בכל עת ועונה, על כל צעד ושעל, כי שם י' נקרא עליו, ולא יט מן המסלה הישרה נוכח י', שלא ישא שם י' לשוא ולחנם. — וכן הגונב נפש מישרא', עבד י', ומכרו לעבוד לעבד לעבדים, הוא כאו הדיחו מא' חיים לגי צלמות ומשפטו נורא, על מעשה תהו, שלא יועילו, באמת, משפט מות. — מזה נשמע כמה עלי איש ישראל להזהר מבלי דחות את אחיו מאורח חיים, חטא מות. — הגונב את בנו פטור (סנהדרין פה) וכן המלמד הגונב את תלמידו (שם פו) כי זה שמדחה מדרך החיים את אשר עליו לבור לו דרך החיים — עונו גדול מנשוא, לא יכופר לו גם במיתת ב"ד.

מצוה לז (ל"ת כג)

יג „לא תענה ברעך עד שקר".

נעשה המצוה: להזהר שלא להעיד שקר, נוהגת בכל זמן ומקום בראוים להעיד. — „ורבנן (דסברי שעדים זוממים יעשה להם כאשר זממו ואינם לוקים משום לא תענה) האי לא תענה ברעך עד שקר, מאי דרשי ביה, ההוא מיבעי ליה לאזהרה לעדים זוממים" (מכות ד).

והעיר ב„גליון הש"ס" „משמע דס"ד דהש"ס, דלרבנן ליכא מלקות משום לא תענה, וק"ל הא בבן גרושה, מפורש דלוקין ואיצטריך בזה לא תענה וכ'?"

ואדמה בעניי לאמר, גם המקשה לא הקשה „ורבנן האי לא תענה וג' מאי עבדי ביה?" כי אמנם ע"פ הדחק אפשר להקימו על הפרט מקרה ההוא, במעידים על פלוני שהוא בן גרושה וכ', אך הוא מקשה „מאי דרשי ביה" לבארו באור מרוח ולדרש בו חק כללי. כמשפט דבר י' אשר כפטיש יפוצץ סלע, ומה גם בעשרת הדברים אשר הם כלליים? והיתה התשובה כהלכה „ההוא מיבעי ליה לאזהרה לעדים זוממים" וכן הוא חק כללי. — „ולא תענה ברעך עד שוא, לאסור להעיד על חברו אפילו דבר שאינו כלום ולא יתחיב בו כלום בבית דין, כגון שיעיד אמר פלוני לתן לזה מנה ולא קנו ממנו, כי שוא דבר בטל" (הרמב"ן ז"ל בפרוש התורה, ואתחנן ה. יא)

והעיר ע"ז ב„מנחת חנוך" „ואיני מבין דבריו, שאם העד יודע שלא יפסידנו שום ממון כי לא יתחיב בב"ד ע"פ עדותו, למה עובר בלאו דלא תענה, הלא זה אינו בגדר עדות, ואם אחד יעיד בב"ד שפלוני אכל היום והוא שקר שלא אכל, האם יעבר בלאו דלא תענה וכ'?"

ואנכי בעניי לא אבין אי מבינתו. הלא התורה הזהירה גם מעדות שקר, גם מעדות שוא. ונמצא באזהרה שני גדרים: מעד שקר, הפועל על שופטי אדם בעדותו, יתחיב גם בדיני אדם אם מלקות, אם כאשר זמם; ומעד שוא — שאינו פועל מאומה על שופטי אדם לא יתחיב בדיני אדם אך כזה וכזה, אם בעדותם חשבו און שעי"ז אפשר לתוצאות פעולות בין אדם לחברו — עוברים על „לא תענה ברעך עד שקר - שוא". — ויותר מזה מצאנו בירושלמי (סנהדרין יא. ו). על המתנבא בשם עבודה זרה „א"ר יוסי בן חנינה הכל היה בכלל לא תענה ברעך עד שקר" ואולי נכון יותר „שוא" כי אין שוא הבל ותוהו, יותר מנבואה בשם ע"ז, שאין כל ב"ד בישרא שיתפעל מעדות הבל זו, בכ"ז הוא חשב להתעות עי"ז את רע, עובר גם על „לא תענה וג'".

ונשמע מהמצוה „יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים" (משלי ו. יט) העד שקר רע לשמים לא' אמת, שיסד עולמו על אדני האמת, והעד שקר „יפיח כזבים" למרות פניו; ורע לבריות, כי זמם או כבר עשה רעה לרעהו בשקריו וכזביו, ומהרס שלום החברה „ומשלח מדנים בין אחים" — ורע רע לעצמו, כי במדה הרעה ההיא, השקר, מה גם במדתה היותר גדולה „עד שקר" הוא כמסוס נוסס באדם ותעש שמות בכל הגיוני לבבו באמרי פיו ובמפעלי ידיו, ותצעידהו לפחת ולשחת. — וכן אמר המשורר הקדוש „שקר שנאתי ואתעבה ותורתך אהבתי" (תהלים קיט) כי השקר — והתורה, הם שתי מתנגדים לוחמים זה בזה מלחמת האור והחשך, המקים והמשחית, כן האוהב את התורה יתעב את השקר, וכל הנופל בפח השקר מתרחק מתורת אמת תורת חיים. — לעומת שלש רעות אלו, מאימים לעדים הבאים להעיד (סנהדרין כט) „היכי אמרי' להו א"ר יהודה הכי אמרינן להו, נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר" זה לעומת הרעה הראשונה — לשמים, הלא הוא מתהלל במתת שקר, לעשות הטוב והישר, לבוא לפני שופטי צדק, להעיד למען האמת והצדק. אך הוא להפך עשה, האפיל על אור האמת. כן יהי' נשיאים ורוח וגשם אין, מא' השמים — „אמר רבא, יכלי למימר שב שני הוה כפנא ואבבא אומנא לא חליף". מרום משפט י' מנגד בני אדם כוזב אלה. — „אלא אמר רבא, אמרינן להו מפיץ וחרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר" לעומת הרעה השניה, לבריות, הלא

הלא ע"י המדנים שישלח תבוא חרב איש ברעהו, והוא העד שקר ילקה בראשונה. — „א"ר אשי יכלי למימר שב שני הוה מותנא ואינש בלא שניה לא שכיב" כי כן דרך רשעי עולם אלה אשר בשקר ירמו גם את עצמם, כי מאמינים הם בהשגחת א' אמת; כי אם באמת ישענו על י', למה זה יפיחו כזבים וישלחו מדנים, הלא למעלה עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשה בספר נכתב. — „אלא א"ר אשי אמר לי נתן בר מר זוטרא, אמרינן להו סהדי שקרי אאוגרייהו זילי דכתיב והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר ברכת א' ומלך" זו הרעה השלישית לעצמו כי יהיה לאיש בליעל, בלי עול ובל יעל.

מצוה לח (ל"ת כד).

יד „לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך".

נעשה המצוה: להזהר שלא לחמוד להשתדל להשיג דבר של אחרים, נוהגת בכל זמן ומקום, בזו"נ.

„כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חברו או דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו, אע"פ שנתן לו דמים רבים, ה"ז עובר בלא תעשה שנאמר לא תחמד (השגת הראב"ד — ולא אמר רוצה אני) ואין לוקין על לאו זה מפני שאין בו מעשה (השגת הראב"ד—מפני שהוא חיב בתשלומין שה"ה כגזלן) ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד כענין שנאמר לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך, חמוד שיש בו מעשה" (רמב"ם גזלה ואבדה א, ט). — והעיר ע"ז ב„מנחת חנוך" „והנה גם באשת חברו, שייך הלאו, כמבואר בתורה, והנה לדעת הר"מ, גם אם הפציר בחברו וגרשה, ובודאי הי' ע"י שאמר המגרש רוצה אני ולקחה, ג"כ עובר על הלאו, אך לא שייך הטעם דאין בו מעשה, דאין לך מעשה גדול מזה, דאפשר חיב על כל ביאה וביאה: אך לדעת הראב"ד בכה"ג מרצונו אינו עובר על לאו דלא תחמד, וצ"ל שלקחה באיסור אשת איש ועובר על לא תחמד ג"כ, א"כ לא שייך נתן להשבון, ובפרט דאסרה על בעלה, א"כ יש בו מעשה, וגם לא שייך ניתן להשבון וניתן לתשלומין, א"כ אמאי לא משכחת לה מלקות בלאו הזה, איני מוצא דרך שיהא עובר על אשת רעהו בלא תחמד ולא יהי' בו מלקות. כי לא שייך אין בו מעשה וגם לא שייך ניתן להשבון, בין להרמב"ם ובין להראב"ד וכ"ש.

ואנכי בעניי אדמה, כי גם לשניהם יתכן לעבור על הכתוב בתורה „לא תחמד אשת רעך" מבלי להלקות ע"ז. הן דעת הרמב"ם ז"ל כי המתאוה בלבבו קנין חברו עובר על „לא תתאוה" והמשתדל בדבר והרבה רעים והפציר בחברו לתת לו הדבר, בין שקנה ע"פ מדת התורה או לא קנה, אך הקנין אינו מעכב, שאם היה מעכב, היה לאו שיש בו מעשה, רק שע"פ השתדלות החומד, בא הדבר לרשותו, עובר גם על „לא תחמד"; — והשתדלות בדבר אינה חשובה מעשה, לכן אין לוקין ע"ז. — וכן המתאוה וחומד אשת רעהו ומשתדל לקחתה, ועלתה בידו שהביאה לרשותו, בין שגרשה בעלה, בין לא גרשה, גם טרם בא עליה החומד, עובר על לא תתאוה ולא תחמד; ואין משגיחים אם אחר כן יבא עליה או לא, כי זה אינו בכלל האזהרה הזאת, רק החמדה, ההשתדלות וההבאה לרשותו.—וכמו שמביא ראי' מהכתוב „לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך" — חמוד שיש בו מעשה", הלא גם שם אין לקיחתו מועילה כלום כי אסור בהנאה (ולענין זכיה ע' למעלה בא יב, יט, מצוה יא). — וזה מדויק בלשון הרמב"ם ז"ל „כל החומד וכ' דבר שאפשר לו שיקנה ממנו וכ' עד שלקחו וכ'" לקח ממנו אף בלא קנין. —

ונפלאו ממני דבר ה„מנ"ח" „דאין לך מעשה גדול מזה, דאפשר חיב על כל ביאה וביאה" א"כ לדברו, החומד שורו של חברו ולקחו ממנו וטבחו בשדו ואכלו, חיב הוא על כל מעשה ופעולה, משום לא תחמד? א"כ איך יחלט הרמב"ם ז"ל „ואין לוקים על לאו זה מפני שאין בו מעשה" והלא יש ויש בו מעשה לפ"ז, אין זאת כי עיקר האיסור, החמדה ההשתדלות וההבאה ברשות.

ולדעת

ולדעת הראב"ד ז"ל עובר על "לא תחמד", דוקא בלא אמר "רוצה אני" וכן המתאוה וחומד אשת רעהו ועלתה בידו להביאה אל רשותו, גם טרם גרשה בעלה, עובר על "לא תחמד" כי אין משגיחים בזה אם יש בו תורת קנין כי הלא קרקע אינה נגזלת ובכ"ז נאמר "חמדו בתים וגזלו". ובזה סרה גם קושית "המנ"ח" על הרמב"ם "דסתם דאין בלאו הזה מלקות משום פנים ולא חשב לאו זה בין הלוקין בפי"ט מסנהדרין, מ"מ חיב בלקח חפץ מחברו ולא אמר רוצה אני ואם נאבד או נשרף לוקה וכ"ז"—כי להרמב"ם ז"ל עובר ב"לא תחמד" רק על החמדה ההשתדלות וההפצרה, והראי' שגם באמר רוצה אני ונתן לידו עובר ע"ז, וההשתדלות אינה השובה מעשה ואינו חיוב מלקות ע"ז.

ו נ ש מ ע מהמצוה — "הצדיקים לבם ברשותם" (אסתר רבה ו, ו). הן "גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן" (מכות פ"ג) וצור ישראל גזר אומר "לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך וג'" משל ברוחך משל בלבך. אל תבוא בנפשך תאוה וחמדה שלא כדת אל תניח להתפרץ אל לבבך מחשבת און, מלבד שתטמא את לבבך. עוד יש שתגמל פרי ראש ולענה — וגם ע"ז נאמר "טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר" (משלי טז, לב). יש היוצא למלחמה מפני הכעס והקנאה, ויש מפני התאוה והחמדה. "טוב ארך אפים" לעצר ברוח קנאה וכעס "מגבור" כי יש שאף אם ינצח בגבורתו. יהגה אח"כ אימה ופחד מחמת המנוצח—"ומשל ברוחו" לעצר בה מתאוה וחמדה לגזל ועריות טוב "מלכד עיר" הן אף אם ילכד העיר, הימלא אף חצי תאותו, ויש אשר ממזמתו רעה כל היום לבלע הון זרים ולחבק חק נכריות. לא ישמח בחלקו ובמתת גורלו, כדבר המן "וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך" (אסתר ה, יג) כל "כבוד עשרו ורוב בניו ואת כל אשר גדלהו המלך וג'" איננו שוה מאומה אם לא ישיג אף את הכבוד ההוא, שמרדכי יכרע וישתחוה לפניו. וכן בכל שאר התאות והחמדות. — חז"ל אמרו "שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו מה שמבקש אין נותנין לו ומה שבידו נוטלין הימנו" (סוטה ט) אמנם מן השמים יענישוהו בזה. אך גם הוא בעצמו יעניש את לבו ונפשו, מה שבידו יטול מעצמו. כי באשר יתן עיניו במה שאינו שלו, ולבו הומה אחריהם— לא ימצא נחת רוח רוחב הלב ונועם הנפש במה שיש לו, ויש עוד שימאס בנפשו ויתעב בלבבו את אשר שלו. — וכן "טוב ארך אפים מגבור" ה"ה החכם שעיניו בראשו, וירא מנוחה כי טוב "ומשל ברוחו מלכד עיר" אך הוא ישמח בחלקו ויגל בגורלו. — וראש הכתוב מקביל נגד המצוה הראשונה שבלוח השני "לא תרצח" ואחרית הכתוב — נגד המצוה האחרונה "לא תחמד". — ובאה האזהרה בכלל "לא תחמד בית רעך" כל מה שיש בביתו, ואח"כ בפרט מן הנכבד אל הנקלה "לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו" וכלל באחרונה "וכל אשר לרעך" באשר שלרוח החמדה תכונות רבות וצורות רבות. ופרצים תצא כפעם בפעם דרך כל בדק וסדק בתכונת האדם לכל מראה עיניו. לכן באה האזהרה מפורשה על כל דבר תאוה לעינים ונחמד ללבב. —

וכאשר נתבוננה על שני לוחות העדות, נחזה שנוי כביר בין שניהם: אם בלוח הראשון שחרות על רובו, מצות שבין אדם לבוראהו "קושט אמרי אמת" מתחיל ממצוה שבמחשבה "אנכי י' א' וג'" וגומר במעשה "כבד את אביך וג'" שגם ע"ז יגדל כבוד י' השותף הראשי, ועוד שע"י מסורת אבות נביא להתבונן בגבורות י' עד שנקדשהו כש"נ "שאל אביך ויגדך וג'" (האזינו לב, ז)). — בלוח השני, שחרות עליו מצות שבין אדם לרעהו, דבר "השלום" הנאמן הנכון על יסוד "האמת" מראש, כדבר הנביא "הלא אב אחד לכלנו הלא א' אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבתינו" (מלאכי ב, י) (התחיל ג"כ באמונה בי' אחד וגמר בכבוד הורים ובריתם. למען מנוע מבגידה) מתחיל במעשה "לא תרצח" וגומר במחשבה "לא תחמד" אף שיש בזה גם השתדלות אך עיקר הוא החמדה, שהלב נצוד בחרמה והנפש הומה ע"ז.

כי

כי לא נזהרנו מבלי חשוב והשתדל לקנות מה מרע דבר הנחוץ לנו. אך לא בנפש מתאוה והומה ובלב חומד שוקק ע"ז. ועוד שבלוחות האחרונים נאמר "לא תתאוה" שזו וק בלב.

שנוי זה ילמדנו כי חובות האדם לבוראהו שהנן לטובת המצוה: לצרף לבבו ולטהר את נפשו להעלותו באורח חיים למעלה למשכיל עיקרן מחשבה שבלב: "תנה בני לבך לי, ועיניך דרכי תצרנה" (משלי כג, כו) אך יש שהמחשבה תביא למעשה – להאדיר המחשבה הנכונה. – ובמשפט האדם לרעהו, שהנן לטובת חברת האדם בכללה, המעשה והמפעל בראש "האדם יראה לעינים" המוחש והמעשה אך למען המעשה דרושה, צרוף המחשבה. – ומסדר עשרת הדברים נראה רמז לדבר הלל "אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מי אני" (אבות א): "אנכי – זכור" המצות הנוגעות לאדם כשהוא לעצמו "כבד" כשהוא בחוג משפחתו "לא תרצח – לא תחמד" כשהוא מעורב בחברת האדם.

טו "וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידם ואת קול השופר ואת ההר עשן". במעמד הנבחר, ראה העם הנבחר נכוחות, אף את גלי האויר שהכו הקולות "קול י' בכח קול י' בהדר" ואת הלפידים הבוערים וג' "וירא העם" ויתבונן בכל אלה כמו שמבאר במשנה תורה "מן השמים השמיעך את קלו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש" (ואתחנן ד, לו) לאלף מוסר השכל לנשמתך בת השמים ואם ע"י גויתך הלקוחה מהארץ תסור מדרך י' נכונה לה מצרי שאול ומוקדי תפתה. בזה ובבא. – וקול השופר לחזק ולאמץ לשמוע דבר י' מתוך האש, שיאפפוהו צריו ומנדיו, עדות הנה המערכות העצים ומוקדי עולם אשר כל הגולה היתה כמדורת אש שעליהם הקדיש ישראל את הא' הקדוש ברבים (ע' וישלח לב, כה). – בראותם חזון נשגב זה "וינעו ויעמדו מרחוק" מרוב חרדה ומיראת הרוממות פחד ורחב לבבם.

יט "ויאמר י' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם" הנה אחרי קול י' חוצב להבת אש בעשרת הדברים למשה לעיני כל ישראל, שה"ה שרשי התורה כולה, מוסדות העולמים, הואיל לבארם ע"י נביא התורה וטרם באר שאר הדברים והמצות הפרטיות שבהם הקדים לבאר את ארבעת הדברים הראשונים שעל שני לוחות הברית שה"ה המצות היותר חמורות כמבואר למעלה (יג מצוה לה) האמונה השלמה בי', ההרחקה מעבודה זרה בראש לוח הראשון; ההרחקה משפיכת דמים ומגלוי עריות בראש לוח השני וכן אמר קבל המצוה "אנכי י' א'" הלא "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם" אכן יש י' שהואיל לתת תורה מן השמים, לעם סגולה להתאחד לעולמים "קוב"ה אורייתא וישראל חד הוא".

מצוה לט (ל"ת כה).

כ "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם".

נעשה המצוה להזהר שלא לעשות צורת אדם וצורות צבא מרום, נוהגת בכוז"מ בזו"נ.

"ובן נח, דעת הר"מ (פ"ט מה' מלכים) דאסור לעשות צורות, אך אינו נהרג ע"ז, וכבר כתבתי דהתוספת לא ס"ל כן דכתבו דהוא רק איסור שבות, ותימה על הרהמ"ח שדרכו ע"פ רוב למשוך אחר הר"מ, אמאי לא הביא כאן, דכל באי עולם מצווים על זה?" (מנחת חנוך).

ואדמה בעניי לאמר, כי אמנם גם הרמב"ם כמו בעלי התוספת והחנוך ז"ל, כולם יאמרו שאין בני נח מוזהרים על צורות העשויות רק לנו, כי אין זה בכלל עבודה זרה, שהוזהרו עליה גם בני נח, ואסורות הן רק "כדי שלא יטעו בהם הטועים וידמו שהם לעבודת כוכבים" (רמב"ם, עבידה זרה ג, י) והרמב"ם ז"ל אינו אומר בבן נח, רק "ואין מניחים אותו להקים מצבה, לא לטע אשרה ולא לעשות צורות וכיוצא בהן לנוי" (שם, מלכים ט, ב) והאזהרה על ישראל הוא, פן יטעו הטועים

הטועים, לכן אחת היא אם עשה ישרז אם עשה בן נח, פן יטעה מי, לכן אין מניחים אותו לעשות.

על דבר התוספת (יומא נד) „כרובים וכ׳ דשמשים שבמדור העליון אסור אפילו באחרים עושים לו וכ׳ העיר ב„תוספת רע״א״ (ראש השנה ב) „א״כ למה צריכים דרשה, דגם אתם, למעט נכרי, דאלו יש שליחות, ממילא אסור דהוי כשלוחו, ואי דאין שליח לדבר עברה, הא לחד לישנא וכ׳ אם השליח לאו בר חיובא, לא שייך ביה אין שליח לדבר עברה, וא״כ נכרי דאין מוזהר על לא תעשון, לא שייך ביה אין שליח לדבר עברה, וגם לאידך לישנא דאי בעי עביד, י״ל דנכרי דודאי עביד ל״ש ביה אין שליח לדבר עברה וכ׳ וצ״ע״.

ואמרתי בעניי, לישב בשנים א) מדברי הר״ן ז״ל (עבודה זרה מג) נראה שפירש שיטת הר״מ מרוטנבורג ז״ל הוא בעל התוספת הנ״ל שמשים שבמדור העליון אסור לקיימם, כשאחרים עשו לו, וזה לא תלוי כלל בשליחות. וכן אמנם נחזה מדברי התוספת שם, „ואלהי כסף וג׳ לכם וכ׳ **לא ימצאו לכם**״; ב) אמנם „אחרים״, עיקר משמעם – נכרים, אבל גם בני ישרז בכלל והם הלא מוזהרים ע״ז גם כן, וכן היינו טועים ואומרים שהמצוה אינו עובר, משום שאין שליח לדבר עברה, גלתה תורתנו, לדעת התוספת הנ״ל שבאיסור זה גם המצוה עובר.

ונשמע מהמצוה הלזו, המקבילה מול המצוה „לא יהיה לך אלהים אחרים על פני״ – „ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים, ונשגב י׳ לבדו ביום ההוא״ (ישעי׳ ב יז) כי כל אשר יתבונן האדם יותר ברוממות א׳ רם ונשא, יחיד ומיוחד, ישכיל לדעת מה שפל הוא האדם, ומשה שעלה מעל כל בהשגת א׳ היה ענו מכל האדם; אף כי הוא היצור היותר נעלה, והוא השליט בעולמו של הקב״ה, במדע ובחירה שנתן לו, אם כל זה מה נחשב הוא לערך אדונו וצורו, י׳ אחד, אף לא כערך שביב אור לעומת השמש. – וכן כל אשר ידמה האדם בנפשו, אכן י״ש הוא, גורע הוא בהשגת רוממות א׳ ואחדותו, ולכן צורת אדם בולטת, י״ש, אף לנוי אסורה כי רק אז „ושח גבהות האדם וכ׳ ונשגב י׳ לבדו וג״׳ — אך אם ישותו ממשתו אינה בולטת, אז די אונים בו לרדות בשם י׳ על היצור כולו, — לכבשם להעלותם מעלה מעלה, מה שאין כן השמש והירח וכדומה להם, לכן צורתם אסורה אף אם אינה בולטת. – ועוד מגדלם ורחקם יטעו בהם הטועים יותר. – ובאשר שחלוקה משפט צורת האדם מצורות צבא השמים חלקן הכתוב: „לא תעשון אתי״ זו צורת אדם, שבראתי בצלמי ודמותי, בשכל ובבחירה, והנביא אומר „ועל דמות הכסא דמות כמראה האדם עליו מלמעלה״ (יחזקאל א, כו) לא תעשנה בולטת, שהנקל לטעות מזה, שיש דמיון מה לאינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף. — „אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם״ זו צורת השמש והירח, לא תעשו אף שאינן בולטות, שלא לטעות שהנם מנהיגים את העולם, חלילה.

כא „**מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך**״ „כה אמר י׳ השמים כסאי והארץ הדם רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי״ (ישעי׳ סו, א) על השאלה הגדולה הלזו, באה אח״כ תשובה כהלכה „ואת כל אלה ידי עשתה״ אז „ויהיו כל אלה״ עתה „נאם י״״ ואין בזה כל דבר חדש נפלא, אך זה דבר נשגב ונעלה „ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי״ זאת תורת האדם הזובח את הזבח בבית י׳ להכנע מפני הדר גאון י׳ ולחרד מרוממותו יתעלה ועי״ז יישר דרכיו נוכח י׳. – לכן „**מזבח אדמה**״ מן החומר הפשוט, הדומם השפל – „תעשה לי וזבחת עליו וג״ ואל תאמר איך אנכי זוחל עפר אשאף אל על „בכל המקום אשר **אזכיר** את שמי״ אמנם אם רק תשא נפשך וקבך לא׳ אמונה **אנכי** אתן לך כשרון הרוח והגויה **להזכיר** את שמי להדבק בי „אבוא אליך וברכתיך״ לאושר רוחך והצלחת גויתך (ע׳ „מוסר ישראל״ אבית ג).

מצוה מ (ל"ת כו).

כב „ואם מזבח אבנים תעשה לך לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה".

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא לבנות מזבח מאבנים שנגע בהן ברזל, נוהגת בזמן המקדש (ועיין להלאה) בזכר ונקבה.

„אבני וכ' והבונה אבן שנגע בה ברזל במזבח או בכבש לוקה שנאמר לא תבנה אתהן גזית והבונה אבן פגום עובר בעשה" (רמב"ם, בית הבחירה א, טו). — והעיר ב„משנה למלך" „עובר בעשה, היינו מדכתיב אבנים שלמות וג' ויש לדקדק למה לא מנה זה בכלל העשין לאמר שנצטוינו לבנות המזבח מאבנים שלמות שלא היה בהן פגם? מיהו הא לא קשה כלל, משום דזה הוא חלק מהמצוה דועשו לי מקדש, דרבינו כלל בזה כל מה שנעשה בבית המקדש, במצוה אחת וכ' אבל בל"ת כגון לא תבנה אתהן גזית נמנית מצוה בפני עצמה, משום דהעשה הפרטי נכלל בכלל העשה הכולל, אבל ל"ת אינה נכללת בכלל העשה וכ'" אך אח"כ מביא בעצמו דבר הרמב"ם (בשורש יב, בספר המצות) שגם ל"ת פרטית נכללת, ע"ש. — ב„מעין החכמה השיב „כי מ"ע דאבנים שלמות תבנה את מזבח י' א' נאמר בפ' כי תבוא, למזבח שבהר עיבל, וכבר הקדים בשורש השלישי שאין ראוי למנות מצוה שאינה נוהגת לדורות; והא שגם במזבח שבבית עולמים צריכים אבנים שלמות, ילפינן ממזבח שבהר עיבל וכ' בק"ו וכ' חשב הרמב"ם לדברי סופרים, או י"ל כ' אבני מזבח מאבני היכל ועזרות דבעינן שלמות בלא פגימה דכתיב אבן שלמה מסע נבנה, וכיון שבא מדברי קבלה אין ראוי למנותה במנין המצות".

ובענייי שני תרוציו לא יתכנו. הראשון — מהא „דתניא ר' אליעזר בן יעקב אומר מה ת"ל במזבח אבנים אבנים שלש פעמים (אחת פה, ושתים בפ' תבוא כז, ה-ו) אחד של שילה, אחד של נוב וגבעון ואחד של בית עולמים" (זבחים סא) הלא נחזה שהכתוב אבנים שלמות תבנה, עיקרו נכתב למצוה לדורות ולא להר עיבל בלבד; והשני — דבאבני היכל ועזרות לא קוים אבן שלמה מסע (ע' סוטה מח: ורמב"ם בית הבחירה א, ח, ובכ"מ ובמל"מ) וגם בהלכה זו (טו) לא הזכיר שאם עבר ובנה ההיכל והעזרות מאבנים פגומות שעובר על עשה מדברי קבלה, רק במזבח וכבש אומר שעובר בעשה.

ואמרתי בענייי, אמנם גם עשה פרטית גם לא תעשה, נכללו במצוה הכוללת ולא ימנו במנין המצות, ולכן לא חשב הרמב"ם במספר המצות, העשה „אבנים שלמות וג'" כי נכללה במצות „ועשו לי מקדש" הכוללת, אך חשב הל"ת „לא תבנה אתהן גזית" כי היא מצוה נאמרת לשעה ולדורות, גם טרם יבנה המקדש גם אח"כ, ואינה נכללת במצות „ועשו לי מקדש" וכן מדויק הטב הכתוב „ואם מזבח אבנים תעשה לי" גם טרם תבנה המקדש ע"פ מצותי „לא תבנה אתהן גזית".

ו נ ש מ ע מהמצוה הלזו המקבילה מול המצוה „לא תרצח" כי אף החומר שממנו יוכן כלי רצח, סמל בלהות היא, עד כי האבן שהונף עליה נתחללה פסולה למזבח י', ואם הושקעה בו, פסול כל המזבח (מדות ג, באורי הגר"א ז"ל). — כמה נתעב ונאלח הוא לפני צור עולמים הרצח, וכמה על האדם להתרחק מעון פלילי זה אף מצל צלו. — והוראה זו באה ביסוד מזבח י', למען יתבונן כל זובח זבח לפני י' כמה עליו לצרף את נפשו ולטהר את לבבו מכל סיג וחלאה בקרבו לפני י', כמה עליו לכון דעתו, כי אמנם הוא בעצמו הי' נכון להעלות על מזבח י' אם מאהבתו אם מיראתו, אך באשר י' צוה אל האדם „וחי בהם" וחפץ הוא בחיים, לכן בחר לו אחת ממבחר בהמותיו, כי תחליפנו ותעלה במעלה רמה כזו להקרב לפני י'; אך אם בלי כל מחשבה נכונה וכונה רצויה יזבח זבחו, הלא כמו רצח יחשב ועליהם יאמר הנביא „שוחט השור מכה איש זובח השה עורף כלב וג'" (ישעי' סו, ג) חלול הקדש, אכזריות רצח בזיון וגנות יחדו.

מצוה מא (ל"ת כז).

כג „ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו".
נעשה המצוה: להזהר שלא לעלות במדרגות על מזבח י', נוהגת בזמן מקדשנו, בזו"נ.
„אין עושים מדרגות למזבח, שנאמר לא תעלה במעלת על מזבחי, אלא בונין כמו תל בדרומו של מזבה, מתמעט ויורד מראש המזבח עד הארץ והוא הנקרא כבש, והעולה במעלות על המזבח לוקה" (רמב"ם, בית הבחירה, א, יז).

והעיר ב„משנה למלך" „במכלתא וכ' שיהלך עקב בצד גודל וכ' אין לי אלא עליה, ירידה מנין ת"ל אשר לא תגלה וג' ולא ידעתי אמאי השמיט רבינו כל זה?" והשיב ב„מעין החכמה" „ולפ"ז גם במנין המצות הי' לו למנות שתים, כיון שחלוקים בלאוין והלאו בא להורות דבר החדש? ונ"ל שלא עין הטב בלשון המכלתא, שמסים ע"ז הא לא עליה ולא ירידה גרמה אלא כסוי גורם ונראה מזה שחולק ע"ז שאמרו מכאן שעושה כבש למזבח, וס"ל דלא קאי אלא על כסוי הערוה, ושלא יעלה באופן שתגלה הערוה עליו והיינו בלא מכנסים, וכן מוכח מהא דא"ר ישמעאל על זה, אין צריך והלא כבר נאמר ועשה להם מכנסי בד לכסות, ומה שלא הביא הרמב"ם מאמר ר"י וכ' שלא ילך פסיעה גסה, אפשר דס"ל דסתם מתני' רפ"ב דיומא דלא כותיה דתנן ובזמן שהיו מרובים רצים ועולים בכבש" — ואמרה נפשי, כי רבינו ה„משנה למלך" עין הטב במכלתא, ולא מצא שם מחלוקת חכמים אף לא קשיה מדוע לא נחשבו עליה וירידה לשתי מצות ל"ת, ופליאותיו על הרמב"ם פליאות, הכ"ד המכלתא „ולא תעלה במעלת על מזבחי — מכאן אמרו עשה כבש למזבח, אין לי אלא עליה, ירידה מנין ת"ל לא תגלה ערותך עליה, הא לא עליה ולא ירידה גרמה אלא כסוי גורם" הכל במאמר אחד בלי מחלוקת. אך מתחילה הלמוד איך לעשות, „עשה כבש למזבח" ואח"כ באור הכתוב להזהר שלא לעשות „אין לי אלא עליה ירידה מנין ת"ל לא תגלה וג' כסוי גורם" הנה סוף הכתוב מבאר ראשיתו וא"א משום כן למנות ירידה ללאו מיוחד, שהתורה הקפידה על העליה והירידה מטעם אחד „כסוי גורם" ומפני כבוד מזבח י', לא די בכסוי המכנסים, אך גם שלא יראה מקום הערוה המכוסה. ואם עלה או ירד במעלות חייב מלקות אך אין לאמר שהדורשים האלו לא מצאו בכתוב זה הלמוד „עשה כבש למזבח" וכן הרמב"ם מתחלה כתב הלמוד מהכתוב איך לעשות „אין עושין מדרגות למזבח וכ' אלא בונין כמו תל וכ'" ואח"כ באור הכתוב להזהר שלא לעשות „והעולה במעלות לוקה" ולא התנה שעלה בלי מכנסים. — ודרשת ר' ישמעאל לאסר פסיעה הביא בעצמו ב„ספר המצות" (מל"ת פ) וע"ש ברפ"ג יומא „רצין ועולין בכבש" אמנם לא בפסיעות־גסות אך במרוצה ומהירות. וכן נפלא ממנו מדוע השמיט כ"ז בחבורו וגם סוף הכתוב „אשר לא תגלה ערותך עליו" שממנו למדו במכלתא, ירידה גם פסיעה גסה לא הביא?

ונשמע מהמצוה הלזו, המקבילה מול המצוה „לא תנאף" כי „א' ישראל שונא זמה הוא" כמה מאוסה ומגונה חטאת זמה. המביאה זוהמה בנפש, מבוכה בבית ומהומה בעולם, עד שגם דבר שאפשר להביא לידי מחשבת און זו, אסורה במקדש י'.

חז"ל אמרו „הרהורי עבירה קשים מעבירה" (יומא כט) ומה גם לאשר חפץ קרבת א' ודעת תורתו, לא יעלה במעלות הקדש זה שנגלה ערותו רק במחשבת און, כי מחשבת הקדושה והטהרה עם מחשבת זוהמה וטומאה — לא יתאחדו יחדו „קרבו רדפי זמה מתורתך רחקו" (תהלים קיט) וכבר אמר הרמב"ם ז"ל (סוף איסורי ביאה) שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה ובחכמה הוא אומר אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד".

משפטים

כא א „ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" סמיכת פרשה זו לקודמתה נבינה ע"י דבר נביא האמת, שהזהירנו, בשם י', בשוב עמנו לארצנו מבבל לשוב לחיות חיי עם סגלה על ארץ חמדה כתנאי ראשי עיקרי על קיומנו בה „אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם" (זכרי' ח. טז) וממנו למד חכם המשנה שעל שלשה אלה העולם קים (אבות ספ"א ע"ש ב„מוסר ישראל" ולמעלה יתרו כ. ז) שרק על שלשה אלה יכון ישראל ותכון תבל: א) אהבת א' א מ ת; ב) אהבת ש ל ו ם החברה; ג) ו מ ש פ ט צדק. שע"פ האמת והשלום ישפטו — הנה כן בבוא צור עולמים להכין עולמיו בל ימוטו, והופיע ביקר כבודו על ישראל עמו שבחר בו לשימו „סגלה מכל העמים" אשר סגלתו זה כחו לא', להסגל לצורו ולתקן כל העולם כולו במלכותו „כי לי כל הארץ" יאמר י' צ', ורצונו כי כל היצור כולו יכון בל ימוט ויתגונן באמתו וצדקו; ושם אותו ל„ממלכת כהנים וגוי קדוש", נתן לו מתחלה בסיני בקדש קושט אמרי אמת, עשרת הדברים שה"ה מוסדות ה א מ ת ואשיות ה ש ל ו ם. ואח"כ הואיל למשה באר, מה גבהו ומה עמקו ארבעת הדברים הראשונים שבראש שני לוחות ארבעת אבני הפנה של מוסדות ה א מ ת ו ה ש ל ו ם (כמבואר בכ"ם הקודמת) בא עתה לשים ה מ ש פ ט. ונאמר „ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" לפני ה ש ו פ ט י ם שבחר משה (יתרו יח) בפרט ולפני כל ישרץ בכלל. — רז"ל דרשו „ד"א ואלה המשפטים, מה כתוב למעלה מן הפרשה ושפטו את העם בכל עת, ואמר כאן ואלה המשפטים, והדברות באמצע. משל למטרונה שהיתה מהלכת, הזין מכאן והזין מכאן, והיא באמצע, כך התורה דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע. וכה"א באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט, התורה באמצע ודינין מלפניה ודינין מלאחריה. מלפניה שנאמר „שם שם לו חק ומשפט, מלאחריה שנאמר ואלה המשפטים" (מדרש רבה).

הם ז"ל התבוננו על ערך המשפטים שהושמו אחרי מתן התורה ויקרתם על המשפטים שכבר הושמו במרה, והשופטים שבחר אז משה לשפט את ישראל על פיהם. — הנה המשפט תעודותיו שתים: להעמיד האמת על תלו ולהשכין שלום ורעות בחברת האדם; האמת על תלו אי אפשר להעמיד, רק כאשר גברה דעת א' אמת ויראתו בשופטים בנשפטים ובעדים, אז יחקרו השופטים הטב את האמת, והנשפטים יראו משבועת י' והעדים ייראו מאלתו, ועי"ז תופיע האמת לאמתו והדין דין אמת; אך זולת אלה אפשר רק לתוך ולפשר בין שני עצומים, קרוב מעט לאמת, למען השכן השלום בחברה. — כמובן קודם קבלת התורה, אף שיעץ יתרו לבחר לשופטים יראי א' אנשי אמת לשפט ע"פ המשפטים ששומו במרה, ובל"ס היו גם בין הנשפטים והעדים יראי א', בכך זה אין דמיון לאהבת י' ויראתו שהוערו עליהם מהופעת א' עליהם בסיני, ומה גם שחקי המשפטים לפרטיהם, נתנו רק אחרי מתן תורה. —

וכן משלו חז"ל משל נמרץ „למטרונה שהיתה מהלכת, הזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע" הזין שלפניה א"א לו לדקדק בפסיעות שרק בהן תצעד המטרונה כי מאין ידע זאת. אך החיל שלאחריה ידקדק הטב להלך בעקבותיה „כך התורה דינין מלפניה". הדינים ההם היו מיוסדים ביותר על אדני השלום מעל אדני האמת ו„דינין מאחריה" הם כבר מיוסדים על האמת והשלום, „וכה"א באורח צדקה אהלך, התורה אומרת באיזה נתיב אני מהלכת, אהלך בדרכן של עושי צדקה" ה"ה המשפטים שקדמו למתן תורה שעיקרם א ו ר ח צ ד ק ה, אך אחרי מ"ת „בתוך נתיבות משפט" שעיקרם מ ש פ ט ה א מ ת. לכן כל שופט ישראל יתבונן כי „א' נצב בעדת א' בקרב א' ישפט". וידע דבר המלך יהושפט „ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עשים כי לא לאדם תשפטו כי לי' ועמכם בדבר משפט" (דברי הימים ב. יט. ו) כי א' אמת

יביא במשפט את ה ש ו פ ט י ם על כל סלף במשפט. – השופט ההוא ידין דין אמת לאמתו שיביא גם שלום בכנפיו. – וכן „א״ר יוחנן לעולם יראה דין עצמו כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו״ (סנהדרין ז) כי אם יטה משפט אז נכון לפניו חרב בעולם הזה „חרב באה לעולם על ענוי הדין על עות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה (אבות ה. ע״ש ב„מוסר ישראל״) „וגיהנם בעולם הבא״ (סמ״ע, חשן משפט, ח. ז–ח). אך השופט אשר רק לאדם ישפט אף אם ישר הוא, הוא יראה רק לחתך המשפט אם כה ואם כה למען השקט ריב ומדון ושלום חצוני יקום לפי שעה. – לפי זה נבינה מנהג אבותינו שבידינו. במשפט, כמו שספר ר׳ נחמי׳ „כך היה מנהגם של נקיי הדעת שבירושלים, מכניסים לבעלי דינים ושומעים דבריהם ומכניסים את העדים ושומעים דבריהם ומוציאים אותם לחוץ ונושאים ונותנים בדבר, גמרו את הדבר מכניסים אותם וכ״״ (סנהדרין ל) ובימינו נחזה בבתי משפטיהם שהדינים יצאו מאולם המשפט להועץ, ובעלי הדינים וכל הקהל יעמד על מקומו. הלא נראה מנהג זה מתוקן יותר ממנהג נקיי הדעת? אך באמת, רק נקיי הדעת שבירושלם קריה נאמנה מלאתי משפט יכלו ליסד מנהג נכון זה בצדק, להורות כי יקימו דבר משורר ציון „א׳ נצב בעדת א׳ בקרב א׳ ישפט״ ודבר מלך ירושלם „כי לא לאדם תשפטו כי לי׳ ועמכם בדבר משפט״. לכן שח גבהות אדם לפני עדת א׳ ובמקום המשפט ששם התבוננו ביראת א׳ לכל שיג ושיח שלבעלי הדין והעדים, יופיע י׳ על עצתם לשפט משפט אמת לאמתו, לכן ישבו השופטים על מקומם ואך את בע״ד וכ׳ מוציאים בשעת משא ומתן ההלכה. אך לא כן שופטיהם אשר למען ישפטו מישרים, יפתחו דלתי בית המשפט לפני כל אדם, למען יגורו מפני איש ולא יעותו משפט, הם אשר „לאדם ישפטו״ יניחו את הקהל אשר רק אותו יעריצו על מקומו, והם השופטים הנחתים מפני הקהל יצאו לחדר המועצה. – ומה חיים וקיימים הדברים האלה מאז ועד הנה, יעידו ויגידו כל אשר יתבונן מה בין משפטינו למשפטיהם. במשפטינו: א) מעלת השופט, לא נשמע כחשוד שופט ישראל כתורה וכמצוה על אבק שוחד; ב) מעלת הנשפט, אף הפחות שבישראל יירא משבועת א׳ בבית דין ישראל; ג) מעלת העדים, חלילה למו להעיד שקר במשפט ישראל; ד) ומעלת המשפט, לא ימשך ימים ושנים ולא יגרר הוצאות רבות וכן ברוך המלך המשפט אין במשפטנו לא ענוי הדין ולא עוות הדין; ומשפטיהם... וכן נשורר יום יום (תהלים קמ״ז) „מגיד דבריו ליעקב״ גם למפלגה הנמוכה „חקיו ומשפטיו לישראל״ לאנשי המעלה שחדרו יותר על חוקיו ומשפטיו והיו שופטים מהם בישראל. „לא עשה כן לכל גוי״ להגיד להם דבריו חוקיו ומשפטיו אך גם „ומשפטים״ אשר יסדו להם חכמיהם בשכל אנושי ואמנם אחת משבע מצות בני נח היא „דינים״ „בל ידעום״ לא ידעום הטב ולא ישמרום. ע״פ התבוננות זו „הללו י״״.

וזה נעלה מדת המשפט לאמתה של תורה שהיא מאירה גם את הלילה כדבר רז״ל „ד״א ואלה המשפטים ויהי ביום השלישי בהיות הבקר נתנה התורה ובערב נתנו המשפטים ה״ד מבקר לערב יכתו, משל לשנים שירדו למקמא אחד אומן ואחד הדיוט מי גרם להדיוט ללקות לפי שלא היה לו מי שילמדנו כך הקב״ה עומד על הר סיני ומחזיק את הדין וכ״״ (מדרש רבה) כי באמת ההולך לאור תורת אמת הוא נזהר מאד לבלי נגוע אף כחוט השערה משל חברו לכן אם כל ישראל ילכו באור י׳ ואמתת תורתו הלא אז לא יבואו למשפטים, המשפטים באים בשעה שאור התורה נטה מעט לערב בלבות בעלי הדברים, אז בחשכים, ידמה כל איש שרק שלו הוא נוטל אך אוי אוי לבני אדם ההוכים חשכים ואין נוגה למו „מבקר לערב יכתו״. לכן על השופט צדק להאיר להם הלילה ולברר דבר משפטם לנוגה אור התורה.

וכה אמר הנביא (ירמי׳ כא יב) „בית דוד כה אמר י׳ דינו לבקר משפט״ בררו ובקרו את המשפט לאור התורה, או אז יראה ההולך חשכים שטעית היתה בידו בלקחו קנין שאינו שלו׳

ולמה הוא לו, בחצי ימיו יעזבנו, ואף אם תאות נפשו והות לבבו תאפלנה מאור התורה ובאולתו ישגה, אז אל תתנו לו לנגף ולהתנגף בחשך „והצילו גזול מיד עושקו וג׳״.

ובתלמודנו „דרש ר׳ יאשי׳ ואיתימא רנב״י, מ״ד בית דוד כה אמר י׳ דינו לבקר משפט וג׳ וכי בבקר דנים וכל היום אין דנים, אלא אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו׳ ר׳ חייא בר אבא א״ר יונתן מהכא, אמור לחכמה אחותי את, אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אומרהו ואם לאו אל תאמרהו״ (סנהדרין ז) כנראה בא ר׳ חייא בר אבא בשר״י להוסיף, כי לא בדיני ממונות בלבד אסור לו לדין לחרץ משפט טרם נוכח באמתו, כי איך יטול פרוטה מזה ויתן לזה שלא בדין ברור, שהרי הוא כגוזל כנוטל נפשו, אך גם בדיני איסור והתר אל לו למורה להורות דין אף לחומרא טרם יהיה ברור לו׳

מצוה מב (עשה טו)׳

ג „כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם״׳

נ ע ש ה המצוה: לנהג בעבד עברי ככל מצות התורה׳ – נוהגת בזמן שהיובל נוהג, בכל מקום, בזכר ונקבה, אך אין אשה קונה עבד עברי, מפני החשד׳

„בנמכר בבית דין (בגנבתו) הכתוב מדבר״ (מכלתא) דבר רז״ל עולה מעומק פשוטו של מקרא, המבליט ביותר את הקונה׳ „כ י ת ק נ ה״ ולא כמו שכתוב במוכר את עצמו „וכי ימוך אחיך ו נ מ כ ר לך״ (בהר כה לט) המבליט ביותר את העבד, כי בפרשתנו העבד הנמכר לא יפעל מאומה במכירתו, באשר הקונה יקנהו משופטי ישרצ הנרמזים בכתוב הקודם לפניהם׳

אמנם גם הכתוב „כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה״ (ראה טו יב) פרשוהו ג״כ רז״ל, שב״ד מוכרים אותו (ספרי) ושם נבלטו המכירה והמוכר? – אך שם כתוב גם „העבריה״ והיא לא נמכרת בגנבתה (סוטה כג) ואביה מוכרה (לדעת הרמב״ם ז״ל, עבדים א׳ ב) שהוא בא כחה, או גם היא בעצמה (לדעת הרמב״ן ז״ל „משנה למלך״ שם)׳ – ואולי מהבלטת המכירה בעבד עברי הנקנה מב״ד שנראה כשנוי, דרשו רז״ל שם בספרי „מנין כשב״ד מוכרים אותו אינו נמכר אלא לך, ת״ל כי י מ כ ר לך אחיך״ כי על המוכרים אותו לזהר למכר רק לעברי׳

„תנא וקונה את עצמו בכסף בשוה ובשטר וכ׳ האי שטר וכ׳ שחרור, שטר למה לי לימא ליה באפי תרי זיל (קדושין סז) ו„בתוספת״ „לימא וכ׳ אמאי לא פריך ויפקירנו״ והקשה ב„פני יהושע״ „דהא הפקר גופא קי״ל שאינו הפקר עד שיפקירנו לעניים ולעשירים כשמיטה וכ׳ וא״כ מה הפקר שייך בעבד עברי שאין שום אדם יכול לזכות בו?

ואדמה בעניי לאמר, בהפקר אנו משקיפים שמצד המפקיר יהיה סלוק גמור מהמופקר, ולא יהיה לו בו כל שיור, אף בדמות תנאי׳ ולא נשגיח כלל על המופקר, אם ראוי הוא שיזכה בו מי, לכן שפיר מועיל הפקר גם בעבד עברי׳ –

ב„נר מצוה״ (עשה רלב) אחרי שהעלה כי מצות גאולת עבד עברי, בקרובים, היא כמצות פדיון שבוים, הכלולה במצות צדקה, לכן לא חשבה הרמב״ם ז״ל במספר המצות, הביא דבר הרמ״א ז״ל „אבל עברין לתיאבן, אין איסור בדבר אם רוצים לפדותו, אבל אין מחויבים בכך״ (ש״ע יורה דעה רנא׳ ב׳ ובבאור הגר״א ז״ל) הקשה, הא מבואר בקדושין וערכין „ונמכר לגר – זה גר תושב וכ׳ לעקר זה לעבודה זרה עצמה (להיות משמש לה)״ ובכ״ז חייבה התורה אחרי נמכר גאולה תהיה, שמחויבים לפדות, א״כ חזינן בבירור – דמתנכר לתיאבן אף שעושה פעמים הרבה׳ כגון האי עבד עברי שנמכר לעקר „הלא הוא עושה ומשמש לע״ז בכל שעה׳ בכ״ז חיבים לפדותו?״ – ונראה לישב מדברי רש״י ז״ל כי דבר תלמודנו „כשהוא אומר לעקר – זה

הנמכר

הנמכר לע"ז" פירש "לחטב עצים ושאר צרכיה ולא לשם אלהות" (קדושין כ) הלא גם עברין לתיאבן איננו, ולכן מצוה וחובה לגאל אותו. – עוד זאת, לו גם אם יכשל אח"כ בדבר עברה ממש, אינו דומה לעברין שנשבה, כי העברין ההוא היה עברין טרם נפלו בשבי, אבל הנמכר לעכר, במכירתו לא נהיה עוד לעברין ומיד אחרי מכירתו, מצוה לגאל אותו ככתיב "אחרי נמכר גאולה תהיה לו" (בהר כה. מח) ותרגם יב"ע "בתר דישתמודע לכון דמזדבן מן יד פורקנא יהי ליה" ואם קרוביו או אחד מישראל לא גאלו ונכשל בדבר עברה לתאבונו לרעבונו, הלא החייבים בגאולתו גרמו לזה, לכן עליהם למהר לפדותו שלא לדחות אבן אחר הנופל. אך המוכר את עצמו פעמים ושלש, אין פודין אותו, מפני תקון העולם (גטין מו).

ו נ ש מ ע מהמצוה הראשונה השומה לפני שופטי ישראל לשפט בה "כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם ולא עבדים לעבדים" (קדושין כב) החופש לאיש ישראל עיקר גדול להשתעבדותו לאדון כל, למען אשרו וטובו של העבד המתכבד בכבוד מלך הכבוד. – והנביא יאמר "כה אמר י' א' ישראל אנכי כרתי ב ר י ת את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך וג'" (ירמי' לד) כמו המילה והשבת ברית עולם בין ישר' לאביהם שבשמים. כן שלוח עבד עברי לחופש, ברית עולם בין ישר' לאדונם, אדון כל (וע' למעלה בא יב, ה, מצוה ה; מג מצוה יג).

ועוד נשמע "הלא אב אחד לכלנו הלא א' אחד בראנו" לכן האחוה החופש והשוין, הם הם יסודי החברה, חלילה לאיש ישראל לשנא את אחיו לשרר עליו ולרדות בו, להביט עליו בבוז, הלא גם האדם היותר נקלה, הגונב ואין לו לשלם, נקרא "אח" (ראה טו, יב). "וכל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו" (קדושין כ) ואדון עולם חש שלא ישאר בעבדותו זו – רק משך שנים. וכן אמרה תורתנו "כי תקנה עבד עברי" אך בקנין הבא ברצון, לא בכבוש ושביה גם אז רק "שש שנים יעבד ובשבעית יצא לחפשי חנם". – "ואין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג" (ערכין כט) והוא בזמן שכל ישר' יושבים בארץ חמדתנו וכל שבט ושבט מכיר את מקומו (שם לב) כי אולי רק מטעם ישוב ארץ ישר' הותר זה. כי כאשר נפלה בירושה לאיש חלש ורפה אונים נחלת שדה וכרם, ואין לו כח לעבדם ולשמרם, הותר לו לקנות עבד עברי על שנים אחדות, לעזרה לו.

ג "אם בגפו יבא בגפו יצא" הנה התורה שמרה על העבד העברי שלא יטבע בבוץ העבדות, ולא ירצה להשאר בבית אדונו, גם אחרי שש שנות עבודתו, לכן אמרה אם בא יחיד רק ב ג ו פ ו, בלי אשה, בגפו יצא יחידי, אסור לאדון למסר לו שפחה נכרית, למען שלא ידבק באשתו השפחה וישאר בעבדותו. – והביעה תורתנו, יחידתו, במלת "גפו" מאשר שיש למלה זו גם הוראת "גבה" (כמו "על גפי מרומי קרת", משלי ט, ג) להורות כי בגבהו שבא, יצא, ואל ישפיל עצמו להכבש בשפחה. – ולהפך "אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו" "מכלל יציאה אתה למד על הכניסה" (מכלתא) באשר האדון חיב במזונות אשתו העבריה ובניו, למען יהיה דבוק בהם וישאף כל היום לחופש.

ד "אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו" כאשר יש לו אשה עבריה אתו עמו, רשות לקונהו לתן לו עוד אשה, כי אז יקשה אף לפחות שבישראל, שיעזב את אשתו ובניו להדבק בשפחה נכרית ולהשאר עבד עולם; כי אם להפך, אז ישתדל הוא ואשתו העבריה עם גואליהם, בכל מאמצי כחותיהם להשתחרר מעבדותו, למען שלא יכבש על השפחה ולהוליד בנים זרים עבדי עולם; ואם בכ"ז ישלים שנות עבדותו ישארו האשה הזרה וילדיה בבית אדונו "והוא יצא בגפו" בגופו יחידי – בלי השפחה וזרעה; והוא ישאר בגבהו, לא כאבי עבדים כי ולד שפחה כמוה ולא יתיחסו עליו.

ה „ואם אמר יאמר העבד" ועם כל זה, אם ימצא נקלה, שאינו מרגיש בנועם החופש, ואינו חש בעדן חיי משפחה התורה קראתו „עבד" כי הוא חפץ בעבדות, אם יאמר פעמים, בתחלת שש ובסוף (קדושין כב) כי יש, אשר גם באדם ישר בענות נפשו ובמר לבבו, יחלף כמו ברק רעיון מוזר ויש אשר יבטאנו גם בפיו, אך אחרי מהרה יסיחנו מלבבו, לכן רק אם העבד יחזק בדעתו הנבערה מתחלת שש עד סופן. והוא ישנה באולתו לאמר „אהבתי את אדני את אשתי ואת בני" הוא תהפוכות ידבר, לאהב את האדון בראש והבנים באחרונה. ואולי מפני שמתחלה הכיר את האדון, אח"כ האשה שנתנה לו ואח"כ הבנים שהולידה לו „לא אצא חפשי" בגללם.

ו „והגישו אדניו אל האלהים" לשופטי ישראל שידעו כי א' נצב בעדת א', וכי רק לא' ישרת כולנו עבדים, אולי מהוד מוראם יוסר נקלה זה, לצאת מעבדות „והגישו אל הדלת או אל המזוזה" להראותו לדעת, כי הגיע זמנו לצאת מביתו אחורי הדלת והמזוזה; ולמען לא יחשב לו העבד לכבוד, כי עבד נאמן הוא סר למשמעת אדונו, ירנו לדעת „כי כל יתר כנטול דמי" והמשמעת היתרה מגרעת היא „ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם" אין לו אוזן שומעת נכוחה לשמוע — לדבר האדון האמתי „כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים" (קדושין כב). והניחה לו תורתנו לעבד את אדונו עד היובל, כי בן בלי תרבות כמוהו, נכון כי יהיה לו אדון המלמדו תרבות אנשים, אך חלילה לו להשתקע בעבדות כל ימי חייו, כי אחרי היובל יצא לחופש.

ז „וכי ימכר איש את בתו לאמה" אמנם רשות לעני ורש אחרי מכרו מטלטליו, שדותיו ובתיו (קדושין כ) למכר את בתו הקטנה „לא תצא כצאת העבדים" לא תצא מרשותו לרשות אדונה ומרשות אדונה לרשות אדון אחר. כצאת עבדים כנענים למסחר וקנין, רק אדונה יט אליה חסד והיה לה כאב, כאשר יבאר הלאה.

מצוה מג (עשה טז).

ח-ט „אם רעה בעיני אדניה אשר לא („לו" קרי) יעדה וג' ואם לבנו ייעדנה וג'" נעשה המצוה שאדון אמה העבריה יקחנה לאשה, או לבנו. נוהגת בזמן שהיובל נוהג בכ"מ. — „ואין מוכרה לקרובים משום ר' אליעזר אמרו מוכרה לקרובים, ושוים שמוכרה אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט" (קדושין יח) דקדושין תופסין בהם (פרש"י וע' רמב"ם, עבדים ד, יב).

משמע מזה, שרק מאשר הקדושין תופסין בחיבי לאוין, הרשתה התורה לאב למכור למו בתו, אך הם לא ייעדוה, ומדוע זה לא תדחה העשה „יעדה" את הל"ת „לא יקחו"?

והשיב בני הצעיר יוסף נ"י, כי אין עשה הבאה בפשיעת האדם בעצמו דוחה את ל"ת הנפגשת נכחו, כי לא דמי לכלאים בציצית, שהאדם חפץ להתחיב במצוה זו דבעידנא דריתחא מענשין עליה. — ויפה אמר בני, כון כמעט לדבר התוספת „מתן ד' במתן א', וכ' וא"ת וליתי עשה ולדחי לאו דבל תוסיף. וי"ל דלא דמי כלל לכלאים בציצית, דהכא ע"י פשיעה הוא בא, והיה יכול להתקים בלא דחית הלאו" (ערובין ק) וכן לא היה לו לקנות אמה שהיא אסורה עליו בל"ת, ולא יתחיב במצות יעוד. — ובכ"ז אולי אפשר לחלק: כי במתן ארבע וכ' אפשר היה לו לקים העשה בלא פשיעה, רק הל"ת באה בפשיעתו, לכן לא תדחה. אך לא כן ביעוד (וע' „עולת שמואל" ח"א ס). אח"כ מצאנו ב„מנחת חנוך" שמפלפל בזה, ומקשה על כלל זה ממאנס את הבתולה, ששקל וטרי תלמודנו בדבר עשה דוחה ל"ת (כתובות מ) אף שהביא עליו העשה בפשיעה בעול ורשע? — והשיב ע"ז בנ"י כי שם שתה עליו התורה מצוה זו, בעונש וקנס, כי הוא שותה בעציצו ואפילו היא חגרת ואפילו היא סומא וכ'" (שם לט) ולא כן במפתה. —

ושם

ושם אמר ב„מנחת חנוך" באם קנה כשרה ואח"כ נפסלה וכ' אפשר באמת דמ"ע דיעוד דוחה הל"ת לדעת הכ"מ ברמב"ם דהיעוד צ"ל מרצונה ובלא רצונה אינה מקודשת וכ' אי אמרה לא בעינא וכ' אין עשה דוחה ל"ת, אא"פ אם תאמר דהיעוד הוא בע"כ דידה ודמי לכאורה למצות יבום וכ' אף שיכול ליעדה בע"כ, מכל מקום המצוה אינו מקים בע"כ דידה, דעיקר המצוה לטובתה, אבל בע"כ נהי דהתורה נתנה לו רשות, מ"מ אינו מקים מצוה וכ'".

והדבר תמוה „שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אא גזרות" וכי מפני הטעם שאנו מדמים במצוה. נעשה מעשה? הטעם הוא רק להפיק תועלת מוסרית ממצות י' ולהבין דבר.— אמנם בסברה זו נאמרה בתוספת רי"ד (כתובות מ) באנוסה אך שם בא רק כבאור על דבר י' שצוה „ולו תהיה לאשה" ודרשו רז"ל „מדעתה" להעלות מעומק הטעם, הלכה חדשה.

ואמרתי בעניי למצא פשר הדבר בים תלמודנו „האונס שותה בעציצו וכ' נמצא בה דבר ערוה או שאינה ראויה לבא בישראל אינו רשאי לקיימה שנאמר ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו" (כתובות פג) וע"ז „אמר רב כהנא אמריתא לשמעתא קמי דרב זביד מנהרדעא, ניתי עשה ונדחה ל"ת א"ל היכי אמרינן ניתי עשה ונדחה ל"ת כגון מילה בצרעת וכ' אבל הכא אי אמרה דלא בעינא מי איתיה לעשה כלל" (שם מ) ושם „בתוספת ישנים" „הקשה הר"ר עזרא אמאי אצטריך קרא דאין עשה דכיבוד דוחה שבת הא ליכא עשה דאי אמר לא בעינא לכיבוד מי איתיה לעשה כלל וכ'" (וע' ב„קצות החשן" צז).

ואמרתי בעניי כי רב זביד למד אותנו רק זאת כי אך העשה שצותה התורה בהחלט, דוחה ל"ת, אך העשה שהתורה בעצמה גלתה לנו שאפשר לו לאדם בלי לקימה אינה דוחה ל"ת ורשות זו מצינו במאנס את הבתולה שאמרה תורה „ולו תהיה לאשה" ובארו רז"ל „מדעתה" וכן אם לא תחפץ האנוסה להיות לו לאשה, אין בזה העשה, ולמה תגרע דעת התורה המובעת בלא תעשה, שע"י תשאר העשה בתוקפה. — ומעין זה נמצא גם באמה העבריה, התורה אמרה „ואם שלש אלה לא יעשה לה וג'" ובארו רז"ל שלש אלה „יעוד לך או יעוד לבנך או פדיה" (מכלתא) ומטעם זה אמר ב„חנוך" „אבל אין לכופו לפי הדומה, על קיום מצוה זו, שהרי כתיב שם בפרוש ואם שלש אלה לא יעשה לה מכלל שהתורה הניחה הדבר ברצונו וכ'", לכן עשה זו לא תדחה ל"ת. – וכן פתחה התורה בשלילה „ואם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה" ומי יודע אם לא משובץ תפוח זהב זה במשכיות כסף: כתיב „לא יעדה" ונקרא „לו יעדה" לאמר מאחר שברשות האדון הדבר תלוי, לכן בזמן שהיא אסורה עליו „ל א יעדה" ובזמן שהיא מותרת לו „ל ו יעדה". – לפי באור זה בדבר רב זביד תתישב קושית הר"ר עזרא, שהלא בכבוד או"א לא מצאנו מפורש בתורה, רשות זו. – אמנם תקשה לנו מיבום, שאמרה התורה בפרוש, „ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו וג'" (תצא כה) ובכ"ז עשה דוחה ל"ת? (וע' תוספת רי"ד כתובות מ וב„מנחת חנוך" מצוה זו). אך שם הלא נראה כי לא חפצה התורה במאונו זה, לא פטרה אותו לנפשו וצותה עליו לחלץ והחליצה אינה שוה ליבום „חליצה במקום יבום לאו מצוה היא" (יבמות כא) „ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל" כאינו מקים מצות יבום. לכן שפיר דוחה מצות יבום, לא תעשה.

ו נ ש מ ע מהמצוה כמה שקדה תורתנו על תקנת בנות ישרא, עד שאף אם בעונו ועניו הוכרח איש למכר את בתו לאמה, צותה על אדונה להטות לה רב חסד, לקחת את האמה הדלה והעניה לאשה. אם „הקונה עבד עברי קונה אדון לעצמו" לקונה אמה העבריה צותה התורה לעשותה לגברת הבית. – ובכ"ז יש שקשה לקים מצוה זו. הלא לא כל הנשים הנן כאמותינו שרה רחל ולאה שתחפצנה להביא סמל הקנאה בבית. לא הטילה עליו כחוב מחלט. – לכן אל יפת לב האב לאמר אמכר את בתי לאמה, אחרי מהר תהי לגבירה. כי פן לא תמלא תקותו. – לזאת פתחה התורה בשלילה „ואם רעה בעיני אדניה אשר לא (לו) יעדה וג'".

מצוה מד (עשה יז).

ח „ו ה פ ד ה".

נ ע ש ה המצוה. לפדות אמה העבריה, ואדונה יעזרנה בזה לגרוע מכסף מקנתה בעד הזמן שהיתה אצלו. נוהגת בזמן שהיובל נוהג, בכל מקום.

ב„מנחת חנוך" הקשה מדוע חשבו הרמב"ם ובעל „החנוך" ז"ל, אך דרך זו שבו יוצאת אמה עבריה מאדונה, למצוה, ולא חשבו שאר חמשת הדרכים שתצא ממנו למצות? וגם דרך זו גרעון כסף הלא נוהגת גם בעבד עברי, ומה גם בנמכר לנכרי, שצותה התורה ע"ז בפרוש (בהר כה) ומדוע לא חשבו במנין המצות רק גרעון כסף באמה העבריה? ותרץ בחלוק בין אמה עבריה לנמכר לנכרי, שבנמכר לנכרי חושבין השנה המאוחרת ביותר בכסף הרבה יותר מהשנה הקודמתה, בשכר המתנת מעות. – אך לא יתכן תרוצו זה. שהרמב"ם אומר בפרוש להפך „כיצד מכר עצמו במאה ונשאר ליובל משנת מכירה עשר שנים, מחשב עשרה לכל שנה שעבד וגורע הדמים ומשיר השאר וכו'" (רמב"ם עבדים ג. ח). – ואדמה לאמר שבצדק חשבו רבותינו מוני המצות, רק את גרעון כסף באמה העבריה שבאשר רק בה המצוה על האדון „והפדה" לא כשאר דרכי יציאות העבריה והעברי שהן רק כתנאי קנינם, ולא כגרעון כסף בעבד עברי, ששם לא נצטוה האדון ע"ז והנהו ג"כ כתנאי קנינו. והעבד ומשפחתו ישתדלו בזה, כדרך האדם השואף לצאת מעבדות לחרות. אך באמה העבריה. צותה תורתנו את האדון שממנה פודים אותה „והפדה" הוא, והוא יעשה כזאת, ההפך מטבע הקונה החס על קנינו שישאר אצלו, רק מטעם מצות י'.

ותורתנו צותה ע"ז להאדון באמה העבריה, כי שונה הוא גרעון כסף בפדיונה מגרעון כסף בעבד עברי. אם בע"ע אך מדת משפט היא, בא"ע מדת חסד היא. כי העבד העברי הנמכר בששים כסף לשש שנים, יגרע בצדק בעד כל שנה שעבד עשרה כסף. כי הלא כאיש גבורתו בשנה הראשונה כמו בשנה האחרונה, ויש שעוד בשנים האחרונות, יזקן ויחלש ולא יוכל לאמר ככחי אז כן כחי עתה. נמצא האדון משתכר, בקבלת כסף מה (קדושין כ) בעד השנים האחרונות ויפטר מעבד זקן וחלש, אך לא כן באמה עבריה. כל משך מכירתה שש שנים, אך בימי קטנותה, עד מלאת לה שתים עשרה שנה, הנה כן כאשר יקנה לו איש אמה כבת שלש כבת שש, על שש שנים בשלשים כסף, הלא נבינה כי כל הכסף ישלם בעד השנים האחרונות שיתפתחו כחותיה, והשנים הראשונות יכלכלה ויטפל בה בחנם, והנה אחרי כלכלה וטפול רב בשלש השנים הראשונות, יבא האב ויביא לאדונה חמשה עשר כסף ויפדה את בתו, וכן הוציא האדון מכיסו חמשה עשר כסף עם מזונות ופרנסה של שלש שנים. א"כ נראה הדבר שהאדון בעצמו פודה אותה וזה חסד (אחר כתב מצאתי התכוננות זו ב„דעת זקנים" לבעלי התוספת על התורה).

ו נ ש מ ע מהמצוה הזאת ככל אשר שמענו ממצוה הקודמת, שקד י' על תקנת בנות ישראל וזרז לפדות בת ישראל המכורה לישראל, אף שאחרי זמן בין כו"כ תשוב אל אביה. אם בגמר שש שנים, אם בהמלא לה עוד קודם, שתים עשרה שנה, אם פגע בה עוד קודם לאלה— היובל ואם במקרה מות האדון, אך גם על השנים המעטות בגזל חופשתה. חס צור ישרץ וגוזלו.

מצוה מה (ל"ת כח).

ח „ל ע ם נ כ ר י ל א י מ ש ל מ כ ר ה ב ב ג ד ו ב ה".

נ ע ש ה המצוה שיזהר אדון אמה עבריה שלא למכרה לאחר, ומכירתה אינה מכירה. — נוהגת בזמן שהיובל נוהג בכל מקום.

„לא ביאר המחבר („החנוך") אם לוקים על לאו זה, והר"ם לא הביא בה' סנהדרין בכלל הלוקים, ואולי טעמו לפי שלא מועילים לו מעשיו, וכמ"ש בפ"ו מה' בכורות, והמחבר בכלל זה פוסח על שתי הסעיפים" (הגהות „משנה למלך" על ס' החנוך בטופו) וע' במנין המצות רסג, שכתב שמוכר

יפת תואר לוקה, הפך מה שאמר כאן? וצ"ע" (משנה למלך, רמב"ם, בכורות ו, ה).

ואמרתי בעניי, שאמנם שונה מצוה זו מכל המצות, לא תעשה, שיש בהן מחלוקת אביי ורבא אם עבד מהני או לא (תמורה ד) כי במצוה זו גלתה תורתנו בפרוש, שאין כל ממש במעשה הרע ההוא, דבריו אפס ופעולתו תוהו "לא ימשל למכרה" אין לו כל ממשלה עליה, למכרה. ודומה לאיש זר הבא ומוכר בת חברו, שמעשיו תוהו, ולכן לא ילקה. – ואין כן במכירת יפת תואר ששם אמרה רק "ומכר לא תמכרנה" (תצא כא) וכן הדעת נוטה: אמה עבריה (וכן עבד עברי) שלא קנה מתחלה לקנין עולם (אם לא, שיעדנה) אין לו כל ממשלה – למכר, אך יפת תואר שקנה לעולם, כשבוית חרב, אך באשר לקחה לאשה, הזהירתו התורה מלהתעמר בה ולמכרה וכן באר הרמב"ם ז"ל "אין האדון יכול למכר אמה העבריה וכו' ואם מכר או נתן לא עשה כלום שנאמר לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו בה" (רמב"ם עבדים ד, י) למד מכתוב זה שאין יכול למכר ומעשיו אינם כלום. – וגלוי התורה "לא ימשל למכרה" לאביי שאמר "כל מילתא דאמר רחמנא לא תעבד אי עביד מהני, דאי לאו הכי אמאי לקי"—בא ללמדנו בזה שלא יהנו מעשיו, ולא ילקה.—ולרבא שאמר "לא מהני ולקי שעבר אמירא דרחמנא" בא ללמדנו בזה. שלא ילקה, כי אין בזה אף דמיון לעובר על דבר ה' במעשה מה, שאין לו שלטון וממשלה למכרה.

ונשמע מהמצוה הזאת: כמה מגנה אדון כל, שלטון האדם באדם, כי את האדון אשר לא לקח את אמתו העבריה לגברת, ואינו חש כי הקונה ע"ע כקונה אדון לעצמו, וחפץ להשתמש בה כקנינו, למכור לאחר, ומה גם אם בזדון לבבו, חפצו לעשות מסחר באדם, אותו קרא: בוגד; והמכירה בעצמה מאיש לאיש דומה כאלו מבדילה מעם ישראל ומרגילתה לעבדות שהיא נגד דת משה וישראל. וכן נאמר על מחשבת און זו, כי מעשהו תוהו, לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו בו".

מצוה מו (ל"ת כט).

"אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע".

נעשה המצוה: להזהר שלא ימנע האיש מאשתו ומאמתו העבריה שלקח לאשה: מזון כסות ודרך גבר באשה. נוהגת בכל זמן ומקום.

"תניא שארה אלו מזונות, וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי, כסותה כמשמעו, עונתו זו עונה האמורה בתורה, וכן הוא אומר אם תענה את בנותי. ר' אלעזר אומר, שארה זו עונה וכן הוא אומר איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה, כסותה כמשמעו, עונתה אלו – מזונות וכה"א ויענך וירעיבך וג'" (כתובות מז). – ויש להעיר, הלא נחזה כי שני התנאים מצאו לפרושיהם סמוכים במקראי קדש, מדוע אחז כל אחד דרכו השונה בפרוש המקרא הזה? ואם לדין אין כל חלוק, מדוע נשתנה הסדר לכל או"א, לתנא קמא מזון בראש ולר"א דרך ארץ בראש?

ואדמה לאמר כי מחלוקת זו תלוי בפרוש הכללי של המקרא הזה "אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע" התק"ח יבאר כי מהאמה העבריה שלקח לו לאשה, שבה מתענינת הפרשה הזאת, לא יגרע כל אלה; ור' אלעזר יבאר כי מהאחרת, שבראש המקרא הזה, לא יגרע כל אלה.–וכעין מחלוקת זו "במכלתא" ר' יאשיה המפרש שלא יגרע מהאמה, מפרש שארה וג' כתנא קמא, ורבי (כגרסתנו במכלתא) המפרש שלא יגרע מהאשה, מפרש שארה וג' כר' אלעזר.

כזו בזו תלויה, לת"ק,ולר' יאשיה—שהמצוה נאמרה בעיקרה על האמה העבריה הנמכרת לאיש עברי בקטנותה והוא מיעדה אח"כ ולוקחה לו לאשה, יתיב לה ע"פ זה לפי הסדר הזה: מתחלה מזון וכסות כחק עבד עברי ועבריה (רמב"ם, עבדים א ט) והמזון בראש, כי לבת קטנה זה העיקר והיקר ("לחם לפי הטף" ויגש מז, יב רש"י. וע' משנה ז, פ"ח בבא בתרא) ואח"כ כאשר ייעדנה – דרך ארץ. – ולר' אלעזר ולרבי.– שהמצוה בעיקרה נאמרה על האשה האחרת שלקח. יתהפך הסדר:

דרך

דרך ארץ בראש, ע"ז כלה נכנסה לחופה ואח"כ כסות ומזון, הכסות לאשה גדולה, בראש „אמרי אינשי עשוק לגביך ושוי לכרס"ך" (כבא מציעא נב) ומה גם אשה, כמ"ש „האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה והאשה קודמת לאיש לכסות" (הוריות יג).

ונשמע מהמצוה „בית והון נחלת אבות ומי' אשה משכלת" (משלי יט) בעזרתה יכון הבית שלא ימוט ועוד יתגדל ויתפאר, וע"י ישמר ההון ועוד ירבה ויתפרץ. לכן „א"ר יוסי מעולם לא קראתי לאשתי אשתי אלא ביתי" (שבת קיח) כי אמרה תורתנו „שארה כסותה ועונתה" כיחס הקנין שלה כי בעזרתה יהי' כל אלה.—„אשכחיה ר' יוסי לאליי', א"ל כתיב אעשה לי עזר במה אשה עוזרת לאדם. א"ל אדם מביא חטים, חטים כוסס; פשתן, פשתן לובש, נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו" (יבמות סג) הוא פינחס—אלי' שראשיתו היתה קנאה גדולה לקדושת י' ולטהרת בית ישראל, ותכליתו לעשות שלום בישראל ולהשיב לב אבות על לב בנים ולב בנים על אבותם: הוא הראה על אבני הפנה ביסוד כל בית בישראל לתכלית הרם והנשא להקים זרע בישראל, דור ישרים יברך, למסר מסורת התורה והתעודה לדור דורים. נכונה מאד ההשתתפות הישרה בכלכלת הבית, מלבד שעי"ז יחיו חיי נועם ושלוה, עוד יתאהבו זה לזה, ויתאחדו לגדל בניהם ולחנכם בתור האדם המעלה. וזה יתרון חבור האדם לאדם, מחבור שאר החי, שהוא רק לזמן קט רק די עבור. ובזה שהאשה תכון מאכל ותתקן בגד „מאירה עיניו" לראות חבורם הוא לגדל ולרומם בניהם, לא ישא עין אל זרה ונכריה שתעור עיניו מלראות נכוחה: „יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך" (משלי ו). הוא, כאשר יתבונן בזה וישים אל לבו, מדוע זה אך האדם נוטה חסד ואהבה לאשתו גם אחרי התעברה - אין זאת כי עליהם להתאחד יחד לעולמים, לגדל ולחנך דור ישרים, ועי"ז „מעמידתו על רגליו—כי דור ישרים יעמיד על ארץ החיים מבצר, לאבות ישרים „יורש כרעיה דאבוה הוא" (ערובין ש). וכן אמנם א"ר חייא „דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא" (יבמות סג) וכן במצוה הראשונה „פרו ורבו" (בראשית א. כח) הורה על התעודה הראשית: להקים דור ישרים. ובמצוה זו - על נועם התחברותם והשתתפותם בכל שה"ה כצנה וסוחרה מן החטא. על שלש אלה ירמז מלאכי בתארו יקרת אשה ישראית לאישה „ואמרתם על מה על כי' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה והיא חברתך ואשת בריתך" (מלאכי ב. יד) „אשת נעוריך" המציינתך מן חטאת נעוריים אשר אז חמור נוער „חברתך" הנאמנה והנעימה בחיים, בחיי המשפחה ובכלכלת הבית ועל כלם הלא היא „ואשת בריתך" ואשר בריתכם תכון לעד בגדול בנים לתפארת אבותם.

ולעומת שלשת התעודות האלו נקבעו שלשה קנינים באשה: האשה נקנית וכ' בכסף בשטר ובביאה" (ראש קידושין) „כסף" כלחברה נעימה ושותפת נאמנה לכלכלת הבית „שטר" תעודה על הברית להקים דורות ישרים „וביאה" להציל מן החטא לחיות חיים מוסריים.

יב „מכה איש ומת מות ימות" לא נאמר „הורג" או „רוצח" אך „מכה" ללמדנו: כי אף המכה את רעהו ולא מת מיד, אך לאחר זמן מת ממכה זו מות ימות מכהו ולא כמשפט מכה בשוגג שפטור בזה (ע' גיטין ע. ובתוספת „אלא וב").

יג „ואשר לא צדה והא' אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה" במליצת „לא צדה" רמזה תורתנו זכותו גם חובתו. זכותו: הוא לא צדה וארב להרג את רעהו בדעת; וחובתו שלא צדד כלי חובלים שבידו מפגוע ברעהו ולא נזהר בחיי אחיו לכן אינו חיב מיתה, אך חיב גלות. וכן בכל העוברים על מצות י' בשגגה חטא במו, על אשר לא שמרו נפשם מהנקש ברעה כמו שישמר כל אדם את עצמו מפני אש בוערה.

יד „וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה" אחרי שני אופני רציחה בזדון ובשגגה, בא אופן רציחה, שלישי: בערמה; הרוצח ערם יערם כאלו קנאת האמת והצדק

אכלתו

אכלתו; אם תגלה ערמתו מרמתו „מעם מזבחי תקחנו למות" וכל הצטדקות והתנצלות כי זבח זבחי צדק לקנאת י' צ' לא תועילנו.

מצוה מז (ל"ת ל).

יז „ומכה אביו ואמו מות יומת".

נעשה המצוה: להזהר מהכות אב או אם. נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה, וכל הבן או הבת המכה אותם ועשה בהם חבורה. מיתתם בחנק. נוהגת בזמן שמיתת ב"ד נוהגת בכל מקום ע"י שופטי ישראל.

„מי שהיו אביו ואמו רשעים גמורים וכ' נגמר דינם להריגה, והם יוצאים להרג אסור להכותם ולקללם, ואם קלל או חבל בהם פטור; ואם עשו תשובה ה"ז חיב ונהרג עליהם, אע"פ שהרי הם יוצאים למיתה במה דברים אמורים בבנו, אבל אחר שבא והכהו וכ' ה"ז פטור הואיל והוא הולך למיתה וכ'" (רמב"ם, ממרים ה, ב).

והקשה ב„מנחת חנוך „כיון דאחר פטור וכ' ע"כ אינו מוזהר כלל בלאו דלא יוסיף וכ' א"כ אמאי באביו ואמו חיב וכ', וכל עיקר אזהרה דמכה או"א אינו אלא מלאו דאחר וכ'?".

ואמרתי בעניי: כי האזהרה „לא יסיף פן יסיף להכתו וג'" (תצא כה ג) אזהרה כללית לכל איש ישראל שלא להוסיף להכות את הנדון למכות, אף מכה אחת יתרה, מאשר חרצו השופטים וכן לא יכה מכת מאומה, בלי משפט, את כל איש ישראל „במקום שבעמך" שראוי להתקים (סנהדרין פה, ורש"י) ובן את אביו, אף אם נגמר דינו למיתה, רק עשה תשובה, שאז הנהו עושה מעשה עמך עובר הוא על אזהרה זו, מות יומת מטעם הכתוב הזה, ובבן המכה את אביו אינה הדרשה „במקום שבעמך" (שם).

ולפ"ז אין אנו צריכים לישובו של „מראה הפנים" (ירושלמי סנהדרין יא ה) שלכן אנו לומדים אזהרה למכה או"א מן הדין „דכל היכא שיש עונש מפורש בתורה מזהירין מן הדין" כי באמת האזהרה „לא יסיף" כוללת גם שלא יכה בן את אביו. וכמו שהעלה הרמב"ם ז"ל מדברי הירושלמי והמכלתא „אזהרה של מכה אביו מנין וכ' הואיל והוא מוזהר שלא להכות אדם מישראל הרי אביו ואמו בכלל" רמב"ם, ממרים ה' ח' וע' תוספת „הא וכ'" סנהדרין פה).

אחרי התבוננות ב„דעת זקנים" מבעלי התוספת שעל התורה שהקשו כקושית התוספת (סנהדרין פה „אלא וכ'") ותרצו: „וא"ת כיון שהוא אזהרה למכה אביו היאך מלקין על לאו זה, והא הוי ליה לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד ואין לוקין עליו? וי"ל דתרי קראי כתיבי לא יסיף פן יסיף". ולדבריהם, נכון יותר הדבר כי האחר, המיוזהר מכתוב אחד פטור באינו „מקום בעמך" שנדון למיתה. ובנו, המוזהר מכתוב אחר, חיב באם שב אביו והוא עושה מעשה עמך אף שאינו מקום בעמך.

ונשמע מהמצוה ככל אשר שמענו ממצוה לג (יתרו כ יב) והנה אם שם קדמה מצות „כבד את אביך ואת אמך" למצות „לא תרצח", קדמה בפרשה זו „מכה איש" ל„מכה אביו" כי במסלת ישרים, כבוד אב ואם מבוא להקרת חיי אחרים; ובדרך רשעים, הבוז לחיי כל אדם מבוא גם לפגיעה לרעה באב ובאם.

מצוה מח (עשה יח).

יז „וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת".

נעשה המצוה: לשפט במיתת חנק את הגונב נפש מישראל ומכרו; המכה אב או אם; והבא על אשת רעהו; זקן ממרא; נביא שקר והמתנבא בשם עבודה זרה נוהגת בזמן מקדשנו ובית דין הגדול יושב בלשכת הגזית, בסנהדרין של כג. בכל מקום. לכל עובר זו"נ וגנב איש ומכרו — ולא שמכר את חציו" (מכלתא).

ובאר ב„תורה תמימה" „דבא למעט אם גנב ומכר את מי שהוא חציו עבד וחציו בן חורין דהוי מכירה רק לחצי בן חורין וזו היא דעת החכמים במשנה סנהדרין פה:"

ואדמה, כי לא כן הדבר, במח"כ, טעם החכמים הפוטרים את הגונב ומוכר את מי שהוא חציו עבד וחציו בן חורין הלא גלו רז"ל בגמרתנו „בני ישראל, מבני ישראל, חד למעוטי עבד וחד למעוטי מי שחציו עבד וחציו בן חורין" (סנהדרין פו) וטעמו של בעל התו"ת דהוי מכירה רק לחציו בן חורין, לא אבין מדוע לא הוי מכירה גם לחצי עבד, הלא לפי האמת מהנה יותר המכירה בחציו עבד, כי בבן חורין לא תתפס המכירה?

לכן נראה כי המכלתא דרשה „וגנב איש ומכרו—לא שמכר את חציו" בגונב נפש ומכרו בשיור מה לעצמו כדרשת רז"ל כעין זה בטביחה ומכירה „או מכרו—כולו בעינן" (בבא קמא עח).

והנה לפ"ז יש להעיר על בעית ר' ירמי' „מכר אשה לעוברה מהו יש דרך עימור בכך או אין דרך עימור בכך וכ' (סנהדרין פה) למה לא נחת לשאול גם בדין זה, עובר ירך אמו או לא, כמו בטביחה ומכירה (בבא קמא עח) (וע, בהגהת רש"ש ובמנחת חנוך).

ואמרתי בעניי כי אמנם גם בגונב נפש ומכרו, אינו חיב רק במכרו כולו, ובכ"ז במכר אשה לעוברה או חוץ מעוברה לא תקרו בדין עובר ירך אמו, או לא, כי בזה גלתה לנו תורתנו באמרה „כי ימצא איש גנב נפש מאחיו וג'" (תצא כד ז) כי מאשר שהוא נפש בפני עצמו, חיב עליו.—והדעת נוטה לחלוק זה: בטביחת ומכירת צאן ובקר העובר חוא כאבר בשר במעי הבהמה, אשר לשחיטה עומדת; אך לא כן בעובר במעי אשה שהוא יצא לאור עולם והיה לאיש בעל נפש בעצמו.

„ואני מסופק באיזה קנין חייבה התורה, אי הקנין באחד מהדברים שעבד כנעני נקנה מן התורה בקרקעות בכסף בשטר וכ' אפשר כמו מטלטלים וכ' הכלל על המכירה אין לנו כח לחייב מיתת ב"ד, רק בדרך שיהיה ברור הקנין אם הוא קנין וכ'" („מנחת חנוך" מצוה לו).

וכבר חקר בזה הרמב"ן ז"ל (בפירושו על התורה) „ולא ידעתי אם לאמר שצריך קנין כמשפט הקניות. שימשכנו מרשות המוכר לסמטא או עד שיגביהנו, אם הוא גזרת הכתוב, בנפש, לאמר שאפילו נגמר המכר ביניהם וקנה בהגבהה או במשיכה בחצר של שניהם פטור עד שיצא מרשותו לרשות הלוקח וכן נראה".

ולדעתי העניה קשה מאד להבין מדוע זה דרוש בזה משפט הקנין כהלכתו? ואחרת נראה מן הגמרא ומן הסברא. מן הגמרא: על הכתוב „כי ימצא איש גנב נפש" (תצא כד ז) דרשו שם ב„ספרי" „איש פרט לקטן" ולקטן הגנב, הלא בלעדי מעוט זה, אין כל משפט הקנין ע"פ התורה (חשן משפט רלה) ומן הסברא: הלא מכירה זו באמת לא מכירה היא כלל ולא מהני מעשיו כלל (כדבר ה„מנחת חנון" לו) ולמה זה דרוש בזה משפט הקנין.

ואדמה בעניי למצא גם ראיה מן המקרא הלזה „וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות ימות „תורתנו לא הקפידה בזה על משפט הקנין, רק על מציאות איש ישראל גנוב ביד פועל און „ונמצא בידו" אם כדעת רש"י ז"ל ביד הגנב קודם המכירה, אם כדעת הרמב"ן ז"ל, ביד הקונה מהגנב, כפשוטו של מקרא, ולהלכה אפשר שגם רש"י ז"ל מודה לו, כי אם כל מעשה המכירה תוהו, על מה זה יומת — אם לא באשר הפרידו מביתו ומקרוביו — במסירה לאחר — ואולי גם הרמב"ן ז"ל יחשב שעיקר הפשע הוא ההוצאה מרשותו לרשות הלוקח" וע"ז החליט „וכן נראה".

ונשמע מהמצוה הלזו ככה אשר שמענו ממצוה לו (ויתרו כ יג).

ועוד נשמע מהמצוה האדירה הזאת המסורה לשופטי ישראל להמית את הפושעים הכי גדולים מספרם. ששה ושלשים איש איש כמשפטו באחת מארבע מיתות (רמב"ם סנהדרין ט יג

ובכ"ז אמרו רז"ל: „סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית; ר' אלעזר בן עזריה אומר אחד לשבעים שנה" (מכות פא) כי תורתנו תורת אמת, תורת חיים שא' אמת החפץ בחיים נתנה. המציאה פשר נכון לשאלה הגדולה שידונו בה חכמי הגוים: לקים משפט מות למען ישמעו וייראו, או לחדל מזה מטעם הטעות המצוי וטעות זו אינה חוזרת?

וכן צותה לשופטי ישראל לנהג בזה, כמנהג אב רחמן וחכם מחנך את בנו בהשכלה אמנם שבט תוכחת תלוי ממעל וגלוי לכל כמוכן לרדות כפעם בפעם בבן הרך אם יעות דרכו ובכ"ז אך מירא הוא את בנו בזה שיזהר בנפשו מלהשחית דרכיו; ורק לפעמים רחוקות, כאשר יעבט את ארחו במדה יתרה מאד ירדהו בו. כן משפט המות בתורה חרוץ על ששה ושלשים פשעים, לירא את בנו ישראל למען יזהר מהשחת דרכו בארץ החיים. ומסורה לחכמים לנהג בו, כאב רחום ומשכיל את בנו. לענש בזה אך במקרה רחוק.

האמנם גם בקיום משפט המות במקרה רחוק טובה כפולה: טוב לעולם שיוסר קוץ מונד מעולם וכל העם ישמעו וייראו; וטוב לנשפט בעצמו, כי בזה יכופר עונו הגדול (בהתודו עליו) אשר נכונו בגללו, מצרי שאול איומים ויש גם אבדן הנפש; ורחמו עושהו, כי מותו יכפר עליו בעולם הנצח יאור באור פני מלך חיים. והוא כמדת אב רחמן ורופא נאמן העושה נתוח קשה, בבשר בנו למען תחיה נפשו (וע' למעלה ב־אשית ד ה).

מצוה מט (עשה יט).

יח—ט „וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף וג' שבתו יתן ורפה ירפה".

נ ע ש ה המצוה: לשפט משפט חובל בחברו וכל דבר קנסות. נוהגת בכל זמן ומקום ע"פ שופטים מוסמכים כדת. לכל עובר זכר ונקבה.

בשלשת המילים „וכי יריבן אנשים" שהקדימה תורתנו לפרשת חבלות, רמזה לנו, כי מלבד שהחובל חיב לשלם שבת ורפוא ככתוב בזה, ונזק ככתוב הלאה (כד) „עין תחת עין" עליו לשלם גם צער ובושת, שיגדלו יותר בהכאה הבאה ע"י מריבה. ובמילים האלה ע"פ הבנה זו נבינה גם דבר הרמב"ם ז"ל הנראים כסותרים זא"ז: „אינו דומה מזיק חברו בגופו למזיק ממונו, שהמזיק ממון חברו כיון ששלם מה שהוא חיב לשלם נתכפר לו, אבל חבל בחברו אע"פ שנתן לו חמשה דברים אין מתכפר לו ואפילו הקריב כל אילי נביות, ואינו מתכפר לו ולא נמחל עונו עד שיבקש מן הנחבל ונמחל לו" (רמב"ם חובל ומזיק ה ט). והקשה שם ב„לחם משנה" מדבר הרמב"ם (תשובה ב ט) „אין התשובה וכ' אבל עברות שבין אדם לחברו וכגון החובל את חברו או המקלל חברו או גוזלו וכיוצא בהן וכ' אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חיב לו צריך לרצותו וכ'" וכן גם הגוזל ממנו צריך לבקש מהנגזל מחילה וע"ש תרוצו.

ואדמה בעניי לאמר, כי עיקר הדבר תלוי בצער שצער החובל או הגוזל את חברו כי כן „תנו רבנן כל אלו שאמרו דמי בשתו אבל צ ע ר ו אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו" (בבא קמא צב) ו ה צ ע ר גדול בנחבל מחברו, גם ב נ ג ז ל, כשהוא רואה שחברו לוקח באלמות, ממונו שהוא יגע עליו, בחפצו להתעשר מעמל חברו; אך מזיק ממון חברו, אפשר שאין בו צער כ"כ, שלא הי' בפניו, או שלא ברצון להרע לאחר ולהטיב לעצמו ואז כאשר אך ישלם המזיק לניזק נתכפר לו גם בלי בקשת מחילה. כ"ז נלמד מהקדמה זו „וכי יריבן אנשים" כי גם בנחבל יגדל הצער יותר כשחברו חובלו במריבה.

ו נ ש מ ע מהמצוה הזאת „אשרו חמוץ" אמנם כל העונשים שבתורה, הנה גם לאשרו של חומץ עושק ועול, לכפר על נפשו ולהישיר דרכו בכ"ז לתקנתו של חמוץ ועשוק שקדה התורה יותר עד שתקון ממונו עזיה על תקון הנפש העושקו, כי אם חבל איש ברעהו חבלה פחותה משוה

פרוטה, במספר ארבעים יכנו השופט, עונש קשה מאד לגויתו, אך תקנה רבה לרוחו; ואם החבלה שוה פרוטה, אז ישלם לנחבל חמשה דברים ולא יוכה עוד כי אין לוקים ומשלמים. וכבר בארו בתוספת (ואיו"כ כתיבות לב) טעם הדבר שנדון בקלה „דחס רחמנא אממונא של נחבל".

מצוה נ (עשה כ).

כ „וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם". נעשה המצוה לשפט במיתת הרג בחרב. את הרוצח ולאנשי עיר הנדחת לעבד ע"ז – נוהגת בזמן מקדשנו ובית דין הגדול יושב בלשכת הגזית בסנהדרין של כג, בכל מקום, לכל עובר זו"נ. „אשכחן דקטל עבדא, בר חורין מנא לן, ולאו קל וחומר הוא קטל עבדא בסיף, בר חורין בחנק" (סנהדרין נב).

והעיר ב„מצפה איתן" (שם) הלא אין עונשים מן הדין? וע"ש מה שתירץ.

ואדמה לאמר: כי אמנם במשפט הזה עונשים מן הדין כי בו בטלו כל הטעמים שבגללם אין עונשים מן הדין ב„גנת ורדים" (כלל א) נחשבו שלשת טעמים. „א) דשמא יש איזו פירכא וכ'. ב) דכך היא הסברא להעלותו להלמד מדרגה אחת ולא יותר וכ'. ג) דהיא הנותנת, שאין הקב"ה רוצה שיתכפר לו בעונש קל וכ'" ובמשפט זה בטלו כולם: א) לפירכא, אין לחוש שהלא כנפש הבן חורים כנפש העבד. ב) הלא לא יעלה רק מדרגה אחת מספק חנק להרג. ג) הלא רואים אנו שהקב"ה רוצה בכפרתו שהלא צוה להמיתו, להתכפר.

ונשמע מהמצוה הלזו ככל אשר שמענו ממצוה לד (יתרו כ יג) וקבעה התורה מצות העונש על רצח האדם בכלל, ברצח עבד כנעני ע"י אדונו למען דעת כמה יקר ונעלה האדם כי אף ביסר האדון את עבדו הכנעני אך בשבט מוסר, והוא מת תחת ידו, מות יומת הרוצח, א' נקמות נקם ינקם נקמת דם העבד השפוך. —

אמנם התורה הזהירה „לא תקם" (קדושים יט יח) מדה רעה מאד בזמן שהיא באה בלא משפט נכון ורק להרגיע רגש הנוקם. אך לא כן נקמת י', כאשר נתבוננה בדבר רז"ל „מתקיף לה רב אחיו קרחינאה, אלא מעתה גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות, שנאמר א' נקמות י', א"ל (ר' אלעזר) אין במילתה מיהא גדולה היא" (ברכות לג) כי נקמת י' מסוגרה בין שתי מדות נכונות: מדת המשפט הצדק בתחלתה ומדת הרחמים הרבים באחריתה „א' נקמות י'" רק ע"פ דין האמת לאמתו ינקם, למען קיום העולם שהדין אחד משלשת מקימיו וגם להטיב לאדם הפושע בעצמו באחריתו „והוא רחום יכפר עון ולא ישחית". כי בזה יכופר עונו הגדול ינצל ממצרי שאול ויש כי ימלט מאבדן הנפש, ובעולם הנצח יאור באור פני מלך חיים (וע' למעלה טז, מצוה מח).

כד „עין תחת עין וג'" מסרו לנו רז"ל שבאורו ממון תחת עין (בבא קמא פג) הוד האמת לאמתו שבמסורת זו, נגלה לנו גם ממה שהבדילה התורה בין משפט הרג העבד (כ) ובין משפט השחתת אבריו (כו) בפרשת „וכי ינצו אנשים וג' עין תחת עין וג' כויה תחת כויה וג'" (כב—כה) לרמזנו כי כשם שמשפט ההורג בן חורים להרג בחרב—גלתה לנו התורה בכתוב שאחרי פרשת הורג אדם—בהורג את העבד „נקם ינקם" (כ) בחרב נוקמת (סנהדרין כב) כן גלתה לנו שמשפט הטלת מומים באדם לעונש ממון. בכתוב שאחרי פרשת הטלת מומים—במטיל מום בעבד.

כו—כז וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחפשי ישלחנו תחת עינו ואם שן עבדו וג'" אם במכה רעהו חשבה תורתנו „עין וג' שן וג' יד וג' רגל וג'". ראשי אברים שבאדם ממעלה למטה; חשבה במכה את עבדו רק עין ושן, אף שבאמת על עשרים וארבעה ראשי אברים יצא העבד לחרות (קדושין כה) באשר המכה את חברו בכעסו, מזיקו בכל אשר יכול, לא כן המכה את עבדו קנין כספו יזהר ע"פ רוב מהשחת ידו או רגלו אשר במו יעבד עבודתו.

מצוה נא (עשה כא)

כח „וכי יגח שור את איש וג׳״.

נ ע ש ה המצוה: לשפט משפט נזקי בהמה, חיה ועוף שהזיקו (ב־קרן׳ והולדותי׳) לאדם או לרכושו כמשפט התורה, נוהגת בזמן שיש שופטים מוסמכים כדת, ושור שהמית את האדם בסנהדרין של כג, בכך מקום.

„וכן שור הפקר שהזיק פטור וכ׳ ולא עוד אלא שור המיוחד לבעלים שהזיק, ואחר שהזיק הקדישו או הפקירו, הרי זה פטור עד שיהיו לו בעלים בשעת הזקו ובשעת העמדה בדין״ (רמב״ם, נזקי ממון ח ד).

והעיר ב„לחם משנה״ „אפליגו במתניתין ת״ק ור׳ יהודה, גבי שור המדבר ושור ההקדש וכ׳ דת״ק אית ליה דחייבים מיתה ור״י אמר פטורים וכ׳ ואמרו שם א״ר הונא פוטר היה ר״י אפילו נגח ולבסוף הקדיש וכ׳ ורבינו פסק לקמן (י י) בפירוש כת״ק וכ׳ חיבים מיתה וכ׳ וא״כ משמע כיון דלית הלכתא בההיא כר״י, כל שכן דלית הלכתא בהא, דהא ר״י לרבותא קאמר אפילו נגח ולבסוף הקדיש וכ׳ ואיך פסק רבינו ז״ל כותיה? ואפשר לאמר דאע״ג דלית הלכתא כר״י בהא, מ״מ הסברא דקאמר ר״י גבי מיתה וכ׳ ילפינן לענין נזקין וכ״. ולפלא שלא הזכיר בזה דבר הרא״ש ז״ל (בבא קמא א סז) „רבינא אמר למעוט נגח ואח״כ הקדיש וכ׳ תנ״ה יתר על כן א״ר יהודה אפילו נגח ואח״כ הקדיש וכ׳ פטור, ואע״ג דפליגי רבנן עליה דר״י, מוקי רבינא מתניתין כיחידאה, משום דרבנן לא פליגי עליה אלא בשור שהמית אדם, אבל בשור שהמית שור לא פליגי וכ׳ בשם הר״ר מאיר ז״ל״.

ואמרה נפשי כי טוב טעם חכמינו ז״ל, שרק לעינן תשלום הבעלים, דרוש להיות בעלים לשור, ודע מעמק הכתוב בתורה „וכי יגח שור את איש או את אישה ומת סקל יסקל השור וג׳ ובעל השור נקי ואם שור נגח הוא וג׳ והועד בבעליו ולא ישמרנו והמית איש וג׳ השור יסקל וגם בעליו יומת אם כפר יושת עליו וג״ ודרש ר׳ יהודה „והועד בבעליו—והמית עד שתהא מיתה העמדה בדין וגמר דין שוין כאחד״ (בבא קמא מד) והוא משוה בזה דין התם לדין המועד, אף שמקור דרשתו ממה שנאמר במועד; אך החכמים דקדקו בדבר וחלקו בקו, כי התנאי הלזה נאמר רק במועד ולא בתם; וטעמם נראה, כי רק במקום שהב״ד יחיבו גם את הבעלים בתשלומים, אז נכון שיהיה לשור, בעל, גם במיתה גם בהעמדה בדין גם בגמר הדין; אך לא כן בתם, או במועד, למיתת השור, אין מקום לתנאי הזה, על שופטי ישראל לבער הרע של מי שהוא. — „בפלפלא חריפתא״ (בבא קמא ב מ) העיר „וצ״ע דאם כן לא משכחת מועד שישלם מן העליה, דפשיטא שיפקרנו וכ׳? וכי הא דייקי התוספת וכ׳ אשו משום ממונו יש בו ולא שיהא האש שלו וכ׳ דאין לך אדם שיתחיב בדלקה, שיפקיר הגחלים וידלק גדשו של חברו״.

ואמרתי בעניי, שנמצא משפט תשלום שור המועד מן העליה, בזמן ששוה שור המזיק יותר משור הניזק שאז לא יפקירנו מפני תשלום שור הניזק. אבל קשה, איך נמצא שהבעלים ישלמו כופר, והלא השור יסקל ואסור בהנאה, יפקירוהו קודם העמדה בדין להפטר מן הכופר?

ואפשר לאמר, שבאשר התורה אמרה במועד שהמית את האדם „וגם בעליו יומת אם כפר יושת עליו״ וכן הכופר מצילו מן מיתה בידי שמים (מכלתא שם, סנהדרין טו) וכמובן העונש בידי שמים, על אשר לא שמר את שורו, אינו תלוי בהעמדתו לב״ד, לכן לא ישמיט כל החש לנפשו, את עצמו מתשלום כופר, ע״י הפקר שורו, קודם העמדה בדין. — ועפ״ז פרשתי דבר המכלתא „ובעל השור נקי, ר׳ יהודה אומר נקי מידי שמים, שהיה בדין הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה, אם למדת על מועד, אע״פ שיצאו בעליו מידי בית דין של בשר ודם, לא יצאו מידי ב״ד של שמים, ת״ל ובעל השור נקי, נקי מידי שמים״.

ואמרה

ואמרה נפשי, שר"י לטעמו ששור ההפקר פטור אף מהמיתה, ודרש כן בשור תם שהמית איש "ובעל השור נקי-נקי מידי שמים" בהחלט בין שנסקל השור ובין שלא נסקל ע"י השתמטות בעליו, שהפקירו "שהיה בדין הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על מועד אע"פ שיצאו בעל ו מידי ב"ד של בשר ודם (מכל עונש כמו בהפקירו) לא יצא מידי שמים" כי זה אינו תלוי בהעמדתו לב"ד, כמובן לכל "אך התם אע"פ שיצאו בעליו מידי ב"ד של בשר ודם (בהפקירם אותו) ולא יצאו מידי ב"ד של שמים "ת"ל ובעל השור נקי, נקי מידי שמים".

ועפ"ז יש לפרש הלשון "אם כפר יושת עליו" והלא כופר חוב היא ולא רשות, ור' ישמעאל אומר כי רק שלשה "אם" חובה (מכלתא משפטים כב) ולא חשב זה? כי אמנם כן הדבר אם עמד הב"ד וחיבוהו כופר, הכופר חובה אך אם הפקיר שורו קודם, אז הכופר רק רשות (ע' רש"י רמב"ן ורא"מ). אך קשה, בתם, הלא אפשר לשחטו קודם שנגמר דינו, שאז בשרו מותר (בבא קמא מה) ואיך נמצא שור שהמית את האדם, נסקל?

ואפשר לאמר, הלא יש שופטים ושוטרים בישראל, והם ישתדלו לתפס כל מזיק ולבער כל משחית מישראל. – ועוד זאת שהתורה חקקה גם חוקים שיתקימו במציאות רחוקה, ואם ימצא שור שהמית את האדם ובעליו לא שחטו ולא הפקירו, יסקל.

ולא דמה לדברי ה"תוספת" באשו משום ממונו, כי שם אם יפטר כל איש המדליק את בית חברו באש זרה, הלא כאלו נתן אש בוערה ביד כל מזיק ומשחית להבעיר רכוש אחרים, כי יפקיר גחליו אשר כמוהם כאין ויבעיר כל אשר לחברו, ויתפטר, אך לא כן בשור. כל איש ישמר את שורו מהמית איש, פן לא יהי' ספוק בידו לשחטו קודם העמדתו בדין ולהפקירו, הלא יפסיד שורו.

הנה הרמב"ם ז"ל אומר שם "עד שיהיו לו בעלים בשעת הזק ובשעת העמדה בדין" והעיר ב"לחם משנה" "דלא בעי ש'היה לו בעל אחד" ואמנם כן פסקו בטור וש"ע חשן משפט תו. וב"תורה תמימה" (פרשה זו) כתב "אבל לדעתי קשה לכון כן בדעת הרמב"ם משום דא"כ אמאי כלל זה גם בהקדשו, והלא בהקדש יש לו בעלים, והם הגזבר או גבאי צדקה".

ונ"ל שאין מזה כל קושיה, שהלא הרמב"ם אומר בפרוש "אין גומרים דינו של שור אלא בפני בעליו" אם היו לו בעלים, אבל אם לא היו לו בעלים כגון שור המדבר ושור של הקדש, וכ'" (רמב"ם נזקי ממון ו) הלא נחזה שגזברי הקדש, אינם בעלים לזה, כי המה לא יכללו בדבר התורה "והועד בבעליו וגם בעליו יומת אם כפר יושת עליו וג'".

ב"דעת זקנים" מבעלי התוספת על התורה הערו בזה "וא"ת אימא דלא יאכל אתא לבן פקועה וכ' וי"ל כיון דב"פ מותר בלא שחיטה, הו"ל כנשחט קודם גמר דין דקי"ל דמותר בשחיטה" בתוספת על תלמודנו (בבא קמא מא "אינו וכ'") הקשו כזאת אך לא תרצו כזאת, כנראה חזרו מתרוצם כי למה יגרע, הלא חי הוא ויכולים ב"ד לגמר את דינו למיתה ולאיסור הנאה.

ו נ ש מ ע מהמצוה כמה אחוז ודבוק הרכוש לאדם שרכשו, עד כי בהמית קנינו את איש חיב בעליו את נפשו לשמים "וגם בעליו יומת". ומה רב ערך רכוש האדם, עד כי יכול לתתו בכופר נפשו "אם כפר יושת עליו".

"ר' ישמעאל אומר, בוא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם, על בשר ודם, שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים, שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ואומר איש כסף נפשות ערכו ואומר כופר נפש איש עשרו ואומר להן מלכא מכי ישפר עליך וחטאך בצדקה פרק ואומר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וג' ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר" (מכלתא).

הנה הביא ר"י חמשה מקראות כי יועיל כופר לאדם, לעומת חמש מדרגות חטאי האדם היורדות

היורדות מטה מטה: א) כופר לאדם בכלל, למען לא יכשל לפול במהמורות החטאת „כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לי׳ וג״ (תשא ל) שהמפקד יכול להביא התנשאות הנפש בנפקד לאמר הלא חשוב הנני; ב) כופר לאדם בפרט, המרגיש כי נפשו נבהלה בו, ודורש חוזק ואומץ „איש כופר נפשות ערכו״ (מלכים יב ט) שהוא כסף הערכים כפרשי ז״ל; ג) כופר לאדם שכבר נפל בחטא „כופר נפש איש עשרו״ (משלי יג ח); ד) כופר לאיש שנפל במהמרות חטאים רבים וכבדים כנבוכדנצר „להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטאך בצדקה פרק״ (דניאל ד כד) אך באשר היה עובד ע״ז כבתחלה, שאין לו כופר כאשר יאמר ר״י להלאה, כי הטוב שיעשה האדם לרעהו, מאשר ימצא כי חיב הוא לו, באשר „א׳ אחד בראנו וג״ היא הצדקה. כמובן, עובד ע״ז רחוק מן המחשבה הטהורה והנעלה הלזו, לכן חזר בו אחרי שנה, כמפורש שמה; ה) כופר לנפש החוטאת ביום דין שרק אחד מני אלף אפ״ם יש בו לזכות יצילהו הכופר „אם יש עליו מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר״ (איוב לג פג ד; שבת לב).

מצוה נב (ל״ת לא).

כח „וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקל יסקל השור ולא יאכל את בשרו וג״.

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא לאכל ולהנת מבהמה חיה ועוף שנסקלו ע״פ משפט התורה נוהגת בזמן שמיתת ב״ד נוהגת, בכל מקום, בזכר ונקבה.

„בתחלת ה׳ מאכלות אסורות (רמב״ם) בהקדימו מנין הלאוים שבהן, בסימן יד כתב שלא ל ה נ ו ת בשור הנסקל, ובסימן כד שלא לאכל ע ר ל ה, ובסימן כו שלא ל א כ ל כלאי הכרם והדבר צריך תלמוד למה בשור הנסקל, כתב שלא ל ה נ ו ת? ויותר מזה ק״ק שבראש ה׳ חמץ ומצה כתב ג״כ שלא לאכל חמץ?״ (צל״ח פסחים כד).

ואדמה בעניי לאמר כי הרמב״ם ז״ל כפוסק המדבר בשפה ברורה ומזוקקה, אי אפשר לו לכתוב כמו בשאר איסורים „שלא לאכל שור הנסקל״ כי מיד תתעורר השאלה כבתלמודנו „ממשמע שנאמר סקל יסקל השור, איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה וכ״״ (פסחים כב) וכן דיק שפיר לפרש חכתוב להלכה כמסורת רז״ל „שלא ל ה נ ו ת בשור הנסקל (מה שכתוב „ולא יאכל״ בא לדרשה, ע״ש).

ועל מאמר תלמודנו זה, תמה ב„מנחת חנוך״ „הא אמרינן (יומא סד) מחוסר זמן בשעיר המשתלח היכי משכחת ליה. אמר רבא כגון שהיה לו חולה בתוך ביתו ביום הכפורים ושחט את אמו, ומקשה הש״ס, מי אסור, לא תשחטו, אמר רחמנא, אמו׳ במערבא דחיתו לצוק זו היא שחיטתו וכ׳ וא״כ קשה, גם בשור הנסקל כיון דמצותו בסקילה, ראוי לאמר סקילתו זו היא שחיטתו, ומאי פריך הש״ס בפשיטות שהיא נבלה וכ׳?״.

ואמרה נפשי כי אמנם לחכמים שס״ל באיסור אותו ואת בנו שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה שפיר קאמר תלמודנו „דחיתו לצוק זו היא שחיטתו״ לא תהא כהנת כפונדקית? אם השוחט ונמצא טרפה אסור באו״ב, בקיום מצות התורה, דחית השעיר לא יהא אסור באו״ב? אך אין זו שחיטה המתרת לאכילה, האמורה למרע״ה „וזבחת כאשר צ ו ת י ך״ וכן לא תעלה על הדעת כי מצות הסקילה, תכשיר את השור לאכילה.

בהגהת הרש״ש ז״ל (פסחים כב) מקשה „לקמן לא מצא הש״ס רק שני דברים שאסורים לאחר שנעשה מצותם, ופריך למ״ד שני כתובים הבאים כאחד מלמדים מאי איכא למימר? והלא מצינו עוד שלישי והוא שור הנסקל וכ׳״.

ואחשב כי אינו דומה שור הנסקל לתרומת הדשן ועגלה ערופה, תה״ד וע״ע עיקר מצותן

ההרמה והעריפה, כבר נעשתה ונגמרה, ובכ"ז נשאר איסורם; אך לא כן שור הנסקל ע"ק מצותו לבער הרע: לסקול ולאסרו גם בהנאה, א"כ איסור ההנאה הוא חלק מהמצוה הזאת. ומה גם לרבינו תם ז"ל שכל איסורו רק משנסקל (תוספת „מרור יב" בבא קמא מה) ועוד זאת שגם לתוספת שאיסורו מגמר דין, הלא כל איסורו מפני שעומד למיתה.

ונשמע מהמצוה, מה נורא הוא עון שפך דם האדם, עד שחרדה התורה לשפט משפט מות ממדרגה הראשונה, גם את הבהמה שהמיתה אדם בלי מזמת רצח, ולשלל ממנה גם תועדתה להנות את האדם, למען ירוח לו ויוקל לו לעלות באורח חיים למעלה למשכיל. כי אסורה בהנאה היא. – והאדם המשכיל ישכיל להשגיח על כל קנינו ורכושו, שלא יצא מהם כל תקלה וקלון לאדם, כי חסר יביאנו, וכליון על קנינו שפגע באדם לרע, כך הנאה ממנו אסורה.

מצוה נג (עשה כב).

לג–ד „וכי יפתח איש בור וכי יכרה איש בור ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור בעל הבור ישלם וג".

נעשה המצוה לשפט משפט נזקי בור (ותולדותיו) נוהגת בכל זמן ומקום.

„אמר ריש לקיש שתי פרות ברשות הרבים אחת רבוצה ואחת מהלכת, בעטה מהלכת ברבוצה פטורה, רבוצה במהלכת חיבת. לימא מסייע ליה, היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון נשברה חבית בקורה פטור ואם עמד בעל קורה חיב, והא הכא דכרבוצה במהלכת דמי וקתני חיב, ותסברא הא סייעי בעיא, לא מסתייא דלא מסייע, אלא מקשה נמי קשיא, טעמא דבעטה הא הוזקה ממילא פטור, והא מתניתן דממילא וקתני חיב וכ'" (בבא קמא לב).

ויש להעיר, איך יתחיב בעל הפרה הרבוצה גם בהוזקה בה המהלכת, ממילא, מטעם בור, והלא דרשו רז"ל „כי יכרה איש בור–ולא שור בור" (שם מח) ובור זה נעשה ע"י הפרה עצמה, אך במתניתין שפיר חיב בעל הקורה, מטעם אדם המזיק? (אח"ז מצאתי גם ב„חשק שלמה" על הש"ס כזה).

ואמרה נפשי: הן אמר רבא „הכניס שורו לחצר בעל הבית, שלא ברשות וכ' רבץ פטור וכ' א"ר פפא שהרביץ גללים ונטנפו כליו של בעל הבית, דהויא גללים בור ולא מצינו בור שחיב בו את הכלים" (שם) ופרש"י „ונטנפו כליו לאחר מכן (כי בעת הטלה ה"ל שור) ודוקא כליו, אבל הוא עצמו הוזק חיב בעל השור, ולא פטרינן ליה משום איש בור ולא שור בור, דכל מידי דהוי דידיה בשעת נפילה, כגון גללים וכ' מחייבינן ליה משום בור ואע"ג דאיהו לאו כרייה וכ' כיון דבשעת נפילה דידיה הוא ועליה לסקלו וכ'" (וע' סמ"ע ס"ט חיא) וא"כ פשיטא הכא שבעל הפרה הרבוצה לא הפקירה שהו"ל לסקה וחיב על בור כזה.

וב„מנחת חנוך" מביא פה בשם ספר א"ז קושית הראב"ד ז"ל „אמאי חיב כאן בעל השור ולא נימא דעל בעל החצר מוטל לנקות חצרו"?

ואדמה בעניי לאמר: אמנם כן אמר רבא „הכניס שורו לחצר בעל הבית שלא ברשות והפר בה בורות שיחין ומערות בעל השור חיב בנזקי חצר ובעל חצר חיב בנזקי הבור" (בבא קמא מח) שם באשר אין כל זכות לבעל השור בבורות שיחין ומערות, שהנן לבעל החצר, חיב על נזקי הבורות אך פה שהגללים של בעל השור הם, טרם שנדע לבעל החצר מהם, הוה חיוב הבור על בעל השור. וכן באר ר' פפא „רבץ פטור שהרביץ גללים ונטנפו כליו של בעל הבית שזה היה בלי ספק מפני שלא ידע עוד ממציאותם בחצרו; אך אח"כ כשיודע לו; הוה הוא בעל הבור ויתחיב בנזקיהם. האמנם מדברי הסמ"ע (תי ו) נראה שלא נתן לו בכגון זה שעור, בכדי שידע וישכור פועלים ויכרתו ארזים וכ'; אך הוא עצמו מביא (שם ח) דבר הטור בחופר בור

ופתחו

ופתחו לחצר חברו שהוא חיב „ומיהו דוקא קודם שנודע לבעל החצר, אבל אחר שנודע לו פטור הכורה, כיון דהוא חיב בנזקי בעל החצר, היה לו לבעל החצר למלאותו מיד וזה יפרע לו וכ״ וזה דומה לענינינו (יע׳ תוספת „אע״ג וכ״ בבא קמא מח).

ונשמע מהמצוה: כמה על האדם להזהר שלא לגרם רעה לאחרים, אף שהם בעצמם יפלו ברעה ויזהר בשלש אלה: א) בל לגרם רעה אשר הזקה כבר נודע למדי; ב) גם בלי לגרם רעה חדשה, אשר לא נדעה עוד; ג) ויותר—גם אם הוכנה הרעה בלעדו, אך אם ברשותו וכחו למנענה מאחרים, חיב למנע כי הלא כתוב הדר הוא „וכי י פ ת ח איש בור״ שבעתה כבר הוכנה אך הוכסה, והוא יפתחנה „וכי י כ ר ה איש בור״ רעה חדשה „ולא י כ ס נ ו״ גם אם לא פתח ולא כרה, אך ברשותו ביכלתו לכסות קראתו התורה „בעל הבור״ וחיב על הנזק ש׳צא ממנה׳ מה גם שעל האדם להזהר מאד שלא יכרה יפתח בור אשר בה יוזק האדם ברוחו ונפשו׳ —

אף גם זאת שמענו כי על האדם לשמר את עצמו גם את רכושו, ככל אשר יכול מלהכד ברעה׳ כי כן מסרו לנו רז״ל „ונפל שמה שור או חמור—שור ולא א ד ם, חמור ולא כ ל י ם״ (נבא קמא א נג) כי ה א ד ם צריך לשמר את עצמו מלפול בבור שחת, ולשמר את כ ל י ו שאינם בעלי תנועה מלהתגלגל הבורה, אך קשה לו לשמר את בעלי התנועה: השור והחמור וכל בעלי חיים׳

מצוה נד (עשה כג)׳

לז „כי י ג נ ב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה״׳

נ ע ש ה המצוה: לשפט משפט הגנב, באופנים שונים, נוהגת בכל זמן ומקום, תשלום הקרן, בכל בית דין שבישראל׳ אך בתשלום הכפל וארבעה וחמשה, וכן למכר הגנב בגנבתו, רק בשופטים מוסמכים׳

„כי יגנב איש וג׳ אף הטובח והמוכר הוא בכלל שנאמר אם ימצא הגנב ישלם שנים והרי הכתוב מוציאו מכללו, להחמיר עליו לשלם תשלומי דו״ה לכן נאמרה פרשה זו״ (מכלתא).

להבין דעת קדושים, נדקדקה בדבר י׳ „כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם וג״, הלא כל עיקרו בא בזה להעניש על הטביחה והמכירה, דומה שהי׳ להכתב „כי יטבח או ימכר איש שור או שה שגנב חמשה בקר ישלם וג״ ולמה הזכיר פעולות הגנבה בראש „כי יגנב וג׳?״ ללמדנו שני אלה א) עונש ארבעה וחמשה הוא בעד הגנבה עם הטביחה או חמכירה יחדו „כי יגנב וג׳ וטבחו וג״ בעד שתיהן יחדו ב) רק אז יתחיב ארבעה וחמשה בהיותו רק גנב, אך לא כאשר נהיה כבר לגזלן, כי אז פטיר מתשלום זה „דאמר רבא צא תן לו טבח ומכר פטור, מאי טעמא, כיון דפסקוה למילתא וטבח ומכר הוה ליה גזלן וגזלן אינו משלם תשלומי ארבעה וחמשה״ (בבא קמא סה) וזה דבר הכתוב „כי י ג נ ב איש וג׳ וטבחו וג״״׳ וה״ה דבר ה„מכלתא״: „כי יגנב איש וג׳ אף הטובח והמוכר היו בכלל שנאמר אם ימצא הגנב ישלם שנים והרי הכתוב מוציאו להחמיר עליו לשלם תשלומי דו״ה החומרה באה באשר גנב וטבח, „לכן נאמרה פרשה זו״ בלשון זו וזכרה ה„מכלתא״ הכתוב האחרון „אם ימצא ה ג נ ב ישלם שנים״ (כב ו) ודלגה על הכתוב הקודמו „אם המצא תמצא בידו הגנבה וג׳ שנים ישלם״ (כב ג) לרמזנו כי רק בהיותו עודנו ג נ ב חיב הוא בארבעה וחמשה׳ —

ובזה נישב שאלת בעל „עולת שמואל״ (ח״א ס׳ נח) „דהא שותף שגנב מחברו הטעם דפטור משום דבעינן וטבחו כולו באיסור וכן שותף שטבח שלא לדעת חברו וכ׳ וא״כ מנ״ל דגם בגנבה לא בענין כולו באיסור וכ׳ כי יגנב איש שור – כולו בחיובא?״

ואדמה לישב, כי יסוד משפט הכפל לגנב ושומר הטוען טענת גנב, נלמד מהכתובים „אם המצא

המצא תמצא בידו הגנבה משור עד חמור עד שה חיים שנים ישלם" (כב ג) "כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים" (כב) ושמה לא נזכר בפרוש מ ע ש ה הגנבה, בדיוק שתעשה בשלמות כמו בטביחה ומכירה; ואף מכתוב הזה "כי יגנב איש שור או שה וטבחו וג'" שנזכר מעשה הגנבה, אין לדקדק כזה, כי הוכחת תלמודנו בשותף שגנב מחברו ושותף שטבח שלא לדעת חברו שפטור מטעם "ו" היתר "ו ט ב ח ו או מכרו" שהלא אפשר היה להכתב ו"טבח או מכר" וכן דרשו "וטבחו—" "כולו בעינן" (בבא קמא עח).— שם במסקנת הסוגיא "כאן בשותף שטבח שלא לדעת חברו" פרש"י "פטור דליכא וטבחו כולו בחיובא, דבההוא פלגא דחבריה לא נעשה שליח וכ' ועל חלקו נמי פטור הואיל וליכא וטבחו כולו בחיובא, אע"ג דאמרינן לעיל חמשה בקר ואפילו חמשה חצאי בקר וכ' והכי אמרינן בהגוזל וכ'".—ובהגוזל (קו) פרש אותה הלכה "השותף שטבח - שותפין שגנבו וטבח האחד שלא מדעת חברו וכ' שפטור מדו"ה, דחמשה בקר אמר רחמנא ולא חמשה חצאי בקר, והכא לא קרינא וטבחו כולו בחיובא דעל החצי של חברו הוה טובח או מוכר אחר הגנב דפטור וכ'".

והקשה ב"גליון הש"ס" "לא ידעתי אמאי נקט רש"י תרתי, הא בטעם אחד סגי, כדמפרש בפ' מרובה, ואולי יש להגיה אי נמי".

ואוסיפה על קושית ה"יתר" גם קושית ה"חלוף": הלא במרובה פרש אליבא דמסקנא "אפילו חמשה חצאי בקר" ובהגוזל "ולא בחמשה חצאי בקר"? ועל קושי' זו אין תרופה גם בהגהה "אי נמי".

ואדמה בעניי כי אין כאן לא יתר ולא חלוף ואין צורך בכל הגהה ותקון, רק עלינו לזכר ראשונות, דבר ר' נחמן, מתחלה אמר "חמשה בקר אמר רחמנא ולא חמשה חצאי בקר" ואח"כ חזר בו ואמר "חמשה בקר אמר רחמנא ואפילו חמשה חצאי בקר" ותלה התנאי אם יהיה "וטבחו כולו באיסורא" חיב ואם לאו פטור (בבא קמא עב) וכן נחזה שהלמוד מן "חמשה בקר" תלוי בדיוק מן "וטבחו" אם יהיה כולו באיסור אז יאמר ע"ז "חמשה בקר ואפילו חמשה חצאי בקר ואם לא יהיה וטבחו כולו באיסורא, אז יאמר ע"ז "חמשה בקר ולא חמשה חצאי בקר" וזה דבר רש"י בה"גוזל" "שפטור מדו"ה דחמשה בקר אמר רחמנא ולא חמשה חצאי בקר והכא לא קרינא וטבחו כולו בחיוב" שאלו היה כולו בחיוב אז יאמר ע"ז חמשה בקר אמר רחמנא ואפילו חמשה חצאי בקר" וב"מרובה" הלא רמז על האמור ב"הגוזל".

ו נ ש מ ע מהמצוה "שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו מה שמבקש אין נותנים לו ומה שבידו נוטלים הימנו" (סוסה ט) וכן הגונב מחברו ישלם לו כפלים. לגנב חסר יבוא ולנגנב יושב חסרונו וגם רצוי בעד הדאגה והתלאה שנגרם לו. והטובח או המוכר את השור הגנוב שעומד "לשלשה דברים — לגדל ולדות, לחרישה ולאכילה" (חולין ה פרש"י מקלקל וכ') (אכילה נפרש בזה "חמאת בקר וחלב צאן") ישלם עוד שלשה בקר חלף אלה; והטובח או המוכר את השה שאינו ראוי רק לשני דברים מלה, ישלם שתי צאן.—"תניא א"ר עקיבא מפני מה אמרה תורה טבח ומכר משלם דו"ה, מפני שנשתרש בחטא וכ' אמר רבא מפני ששנה בחטא" (בבא קמא סח) "א"ר מאיר בא וראה כמה גדול כח של מלאכה, שור שבטלו ממלאכתו חמשה, שה שלא בטלו ממלאכתו, ארבעה.— אמר ר' יוחנן בן זכאי בא וראה כמה גדול כבוד הבריות, שור שהוליך ברגליו, חמשה, שה שהרכיבו על כתפו, ארבע" (שם נט) שלשה אבות העולם, אלה, העירו אותנו כי במדת הדין, באמת לאמתו, השקפה משולשת: על העושק, על העשוק ועל העולם כולו; ולתקנת כולם, קבע שופט כל הארץ משפטו—א) ר' עקיבא יעירנו, כי למען תקנת ה ע ו ש ק, שכבר נשתרש בחטא, עבר ושנה, שלא יעשה לו כהתר לעשוק זרים, יענש בעונש גדול: פי ארבעה וחמשה, למען ירא מהעונש וישמר נפשו מן החטא ההוא; ב) ר' מאיר יעירנו כי למען תקנת ה ע ש ו ק שנתבטל

שנתבטל שורו ממלאכתו על העושק–לרצותו יתר–בתשלום חמשה; ג) ור׳ יוחנן בן זכאי, יעירנו כי משפט י׳ הוא לתקנת ה ע ו ל ם כולו, למען ישמעו ויראו ולא יזידו לעשות כדבר הרע הזה, והוא חדר לתכונת נפש החוטאת שבאדם, כי יש שהרה עמל ואון בלבבו, ובכ״ז לא יוציא לפעולות מזמתו הרע מפני הבושה, שלא יעטה קלון רב על כבודו בין הבריות, וכל שבושתו מועט נקל לו לחטא. לכן יש לגדר מפני שוחט השור הגנוב, שהוליך ברגליו ולא יתבזה כ״כ–יותר מפני הזובח השה הגנוב שמרכיבו על כתפו – ועפ״ז כמצא טוב טעם ודעת, בדבריו של ריב״ז על כפל הגנב ככונה שניה ״שאלו תלמידיו את ריב״ז מפני מה חחמירה תורה בגנב יותר מבגזלן, אמר להם, זה השוה כבוד עבד לקונו וזה לא השוה כבוד עבד לקונו, כביכול עשה עין של מטה כאילו אינה רואה ואון של מטה כאילו אינה שומעת, שנאמר ״הוי המעמיקים מי׳ לסתור עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו״ (ישי׳ כט) וכתוב ״ויאמרו לא יראה י׳ ולא יבין א׳ יעקב״ (תהלים פד) וכתוב ״כי אמרו עזב י׳ את הארץ ואין י׳ רואה״ (יחזקאל ט) (בבא קמא עט) הביא שלשה כתובים לעומת המכחישים בהשגחת י׳ הנופלים ממדרגה למדרגה, מתחלה יכחשו בהשגחתו הפרטית על כל איש ודבר ״הוי המעמיקים מי׳ לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם וג׳״ ואח״כ ידחו מדחי אל דחי לכפר בהשגחתו יתעלה על כל עם מרעיתו ״ויאמרו לא יראה י׳ ולא יבין א׳ יעקב״ ואח״כ יפלו לעמקי שאול לכפר בעיקר ההשגחה העליונה ״כי יאמרו עזב י׳ את הארץ ואין י׳ רואה״.

וכן לגנב, המכסה עונו מני אדם בתחבולות מרמה מפני כבוד הבריות, ראו יותר להענש כי ימצא בידו הגנבה לשלם כפלים, למען יהי לו כגדר מפני העון ואון, והיה גדר הכפל לגנב, במקום גדר הבושה מפני כבוד הבריות, של הגזלן, שלא בנקל יחליט גם איש עול לעשות שערוריה נגד עיני השמש.

כב א ״אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים״ בזה נחזה כמה הפליאה תורתנו, בין ההגנה על הנפש ובין ההגנה על הרכוש. הן במשפט הגנב נחזה שתי קצות: בזמן שבא בברור רק לגנב קנינו של אדם, לא הגדילה התורה ענשו כ״כ ביסורי הגוף, כמדת מחוקקי עמל, במאסר, במלקות וגלות, ויותר מזה שאם נפלה עליו המחתרת מפקחים ממנו הגל אף בשבת (סנהדרין עג) – ובזמן שיש רק ספק שהוא בא גם לרצח נפש, אז המשפט לשומר את נפשו, לקום, בלי כל התראה מראש, להשכם ולהרגו.

מצוה נה (עשה כד).

ד כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה א ח ר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם״.

נ ע ש ה המצוה לשפט משפט נזקי בהמה חיה ועוף שהזיקו (בשן ורגל ותולדותיהם) כמשפט התורה, נוהגת בכל זמן ומקום ובכל שופטי ישראל.

״אין חיב השן לשלם נזק שלם, אלא אם כן אוכלת ברשות הניזק וכ׳ אפילו במקום שאין לחיב על הנטילה, כגון שהיו הפירות מונחים במקום שאי אפשר ליטלם משם, ובא ראובן והושיט פירות של שמעון שבחצר שמעון, לפי פרת לוי, חיב לוי, אם המושיט חרש שוטה וקטן או שאין לו לשלם, שאם אפשר היה להשתלם ממנו, היה הוא חיב ובעל הפרה פטור״ (שו״ע חשן משפט שצא ז). והקשה ב״קצות ההשן״ מהא דפסקו ״המעמיד בהמת חברו ע״ג קמת חברו המעמיד חיב לשלם מה שהזיקה וכ׳ אפילו הפירות ברשות הרבים דהוי כמזיק בידים וכ׳״ (שם שצד ג).

ואדמה בעניי לישב בחלוק נכון. כי המעמיד בהמת חברו וכ׳, יתבאר שהביא את הבהמה למקום שהפירות מונחים, שהלא תלמודנו, מביא הלכה זו לבאר דבר משנתנו ״הכונס צאן

לדיר

לדיר ונעל בפניה וכ׳ ויצאה והזיקה וכ׳ הוציאוה לסטים לסטים חיבים״ (בבא קמא נה נו) לכן הוא הוא המזיק והחיב ואין על בעל הבהמה חיוב, שהלא הבהמה בעצמה לא באה אל מקום הפירות, ותורתנו דקדקה בחיובי שן ורגל ״בשדה אחר״; אבל ההכחה זו, תתבאר שהבהמה בעצמה חדרה אל מקום הפירות ברשות הניזק, לאכלם, אלא שלא היתה יכולה לטול בעצמה והושיט לה אחר, אנגם הוא החיב בראשונה, אך גם בעל הבהמה בחיוב, באין לו למושיט לשלם, כי בהמתו באה בשדה אחר ואכלה פירות אחרים (ע׳ ״שך״ ובאור הגר״א שם) ועפ״ז יתבאר הטב הכתוב בכפליו ושנויו: ״כי יבער איש שדה או כרם״ זה המעמיד בהמה, אף שאינה שלו, על קמת אחרים, אף ברה״ר, שהלא לא נזכר בזה ״שדה אחר״ הוא חיב כמזיק בעצמו; או ״ו ש ל ח את בע׳רו״ לא העמידה בעצמו, אך שלח את בהמתו חפשית לנפשה, ״ובער בשדה א ח ר״ ולא ברשות הרבים (בבא קמא כה) ״מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם״.

״אכלה ברשות הרבים משלמת מה שנהנית״ (שי״ע חשן משפט שצא ח) ״אף שפטורה מלשלם נזק שלם, מכל מקום מה שנהנית צריך לשלם״ (סמ״ע תקי״א) והעלה שם ב״קצות החשן״ דאע״ג דאבות נזיקין משלמים במיטב, אבל בזה אינו משלם אלא מזיבורית דהא בעל חוב דינו בזיבור׳ת, אע״ג דנהנה הלוה ממעותיו, וחכמים הוא דתקנו בבינונית משום נעילת דלת, והכא שלא מדעת בעלים הוא דנהנה ואינו משלם אלא בזיבורית״.

ובעניי הדבר אינו ברור כ״כ, הלא ר׳ שמעון בעל המשנה ״הנזקין שמין להם בעדיות, בעל חוב בבינונית ובתובת אשה בזיבורית״ הוא נתן טעם בבעל חוב, שלא תקנו בעדיות, גם הטעם ״כדי שלא יראה אדם לחברו שדה נאה וכ׳ ויאמר אקפץ ואלונו כדי שאגבנו בחובו לפי כך אמרו בבינונית״ (גיטין מט) ובזה שאין בו טעם הזה, שהלא לא מדעת בעל הפירות אכלה, אפשר שישלם בעדיות כמו שאר מזיקים; אמנם הטעם משום נעילת דלת אין בזה, לעומתו יש טעם נכון שלא יהא פירות האדם הפקר ברשות הרבים כ״כ – ובכלל, כאשר שלא נזכר משפטו בתלמודנו, קשה להעמידו על תשלום זיבורית, שאינו אלא בכתובת אשה, ומנכסי יתומים, וא״א לכללו רק עם נזיקין, באשר מזיק הוא, ולכה״פ עם בעל חוב, שכולל כל מיני חיובים. –

ו נ ש מ ע מהמצוה ״יהי׳ ממון חברך חביב עליך כשלך״ להזהר בו, עד כי בהשחיתו מה ממנו, ישלם במיטב, בהדור. וגלתה התורה הדבר הזה ב״שן ורגל״ שאף שלא כונו להזיק ולהשחית רק להנאה או כדרך הליכה, הזיקה הבהמה, ובכ״ז על בעליה לשלם במיטב, מה גם בהיות כונתה להזיק ויותר מזה כאשר יזיק האדם בעצמו את רכוש רעהו במה.

מצוה נו (עשה כה).

ה ״כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה, שלם ישלם המבעיר את הבערה״.

נ ע ש ה המצוה לשפט משפט נזקי אש (ותולדותי׳). כמשפט התורה. נוהגת בכל זמן ומקום ובכל שופטי ישרא׳. –

״המדליק את הגדיש והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חיב״ (בבא קמא כב) ואמרו בתוספת ״וה״ה וכ׳ ורבינו תם מפרש דאיצטריך גדי כפות דחיב אע״ג דפטרינן כל טמון באש וכ׳ ואפילו למ״ד אשו משום חציו, דלא שייך בדידיה למפטר טמון, מ״מ אצטריך לאשמיעינן דחיב היכא דכלו חציו לאחר שרפת העבד, ואע״ג דשרפת העבד מחמת חציו ושרפת גדי מחמת ממונו, שייך ביה שפיר קם ליה בדרבה מיניה הואיל וע״י מעשה אחד בא הכל, ותדע דלמ״ד משום ממונו מוקי כשהצית בגופו של עבד ופטרינן ליה אע״ג דלא הצית בגופו של גדי״. וכתב ע״ז ב״עולת שמואל״ (ח״א סט) ״ולכאורה לפי שיטה זו אם חפר בשבת בור ברה״ר

דרק

דרק על עסקי כריה חיב, פטור אף על מה שהזיק הבור אחר שבת, כיון דע"י חיוב מיתה בא כרית הבור וכ'? ויותר קשה דבדף ע: דמוסי דמשכחת דמעשה מכירה דגנב בא ע"י חיוב שבת, באומר זרוק גנבתך בשבת ברה"ר לחצרי ותקנה לי גנבתך, וקאמר כמאן כר' עקיבא דאמר קלוטה כמי שהינחה דמי ובאין כאחד קנין שך גנבה ואיסור מיתה דשבת וכ'; והקשו בתוספת, הא גם לר' עקיבא לא ניחא דהא איסור שבת בא מכי מטי נגד אויר החצר אף למעלה מהמחיצות, דרשות היחיד עולה עד לרקיע והקנין אינו אלא עד דמטי בתוך המחיצות עכ"ל והשתא וכ' דכיון דתחלתו בא ע"י חיוב מיתה שוב אין חיוב ממון על מה שנעשה ע"י זה אח"כ? וכ' אלא ודאי מוכח דהתוספת לא סבירא להו כאן כסברת ר"ת וס"ל דלא אזלינן בתר תחלתו אלא אם כבר נגמר החיוב מיתה סברי התוספת, דחיב על חיוב ממון הנעשה אח"כ; וא"כ יש לעורר קושי' חזקה וגדולה היא אלי', דבב"ק וכ' והוא שהדליק את הגדיש בשבת פטור משום דקם ליה בדרבה מיניה וקשה תינח למ"ד אשו משום חציו, א"כ כל זמן שדולק יש איסור שבת לכן פטור אנזק שהזיק, אבל למ"ד משום ממונו א"כ איסור שבת כלה, תיכף אחר שהדליק במעשה גופו ומה שדולק אח"כ אין בזה איסור שבת רק חיוב יש משום שממונו מזיק, וא"כ לא חיב אגדיש על מה שדולק אח"כ משסילק את ידיו מלהצית את הגדיש וכ'" וע"ש שחדש שם דין תמוה· — ואמרה נפשי כי אמנם צדקו דברי ר"ת הנובעים ממקור חיים· הכ"כ „כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה וג' שלם ישלם המבעיר את הבערה" גלתה לנו בזה, אף שהאש שיצאה מתחלה בפשיעת איש, הלכה מעצמה אל הקוצים, והגדיש או הקמה נאכל ע"ז מאליהם, השקיפה על הפושע באש מתחלה, כ א י ל ו ה ב ע י ר א ז מ י ד את כל הבערה גם את הקוצים גם את הגדיש, אם משום חצי' אם משום ממונו, לפי חלוקי דיניהם; לכן אם חיה חיוב מיתה בהבערה זו אף אם בתחלתה, פטור הוא המבעיר מתשלומים אף על הנשרף באחריתה· במקום שבנזקי שור ובור נאמר „בעל השור" „בעל הבור", אם מאשר הוא ממונו, אם מאשר הוא גרם הנזק, לא נזכר פה רק הפשיעה בהבערה, שאמנם זאת מחובתו, כי בזה נשתנה טבע האש משאר המזיקים· בשאר המזיקים אין כל נזק נמשך מהקודם לו, באש הלא כל נזק נמשך מהקודמו, ולכן נחשבו כל ההזקות בגדיש ובקמה כאלו נעשו מיד בצאת האש ע"י פשיעתו· ועתה נישב קושיותיו על הסדר, אין כל קושי' מחופר בור בשבת ברה"ר שהוא חיב בנפול שמה שור או חמור בחול, או גם בשבת, אחרי כלותו חפירת הבור, מלבד שבבור לא גלתה לנו התורה שהכל מעשה אחד, עוד זאת, עיקר החיוב בבור הוא מה של כסה אותה, שגם הבור ברה"ר על עסקי פתיחה וכריה עשה התורה כאלו היא ברשותו (בבא קמא כט) שהיה לו לכסות ככתוב „וכי יפתח א ש בור וג' ו ל א י כ ס נ ו וג'" בעל הבור ישלם וכ'" (למעלה כא לג ד).

כן שם במרובה לר' עקיבא, יפה שאלו בתוספת — כיון שבאה הגנבה לאויר החצר אף למעלה מן המחיצות, כבר נגמרה מלאכת הוצאה בשבת, המחיבתו מיתה, וקנין הגנבה בא אח"כ, ואין כל דמיון למבעיר את הבערה שהכל מעשה אחד מתחלה ועד סוף כאשר גלתה התורה (ועי' תוספת „לענין שבת וכ'" בבא קמא ע). — ומאשר צדקו דברי ר"ת, לא קשי מידי לר"ל „מהוא שהדליק את הגדיש שהוא פטור אף על מה שהוא דולק אחר שסלק ידו מהבערה, שהלא הכל מעשה אחד הוא וקם ליה בדרבה מיניה — מלבד זאת אין כל קשי' ממשנה זו לר"ל, היא באה ללמדנו החלוקים שבין מעשה האדם למעשה ממונו ואמרה „יש חיב על מעשי שורו ופטור על מעשה עצמו וכ' שורו שהדליק את הגדיש בשבת חיב והוא שהדליק את הגדיש בשבת פטור וכ'" (בבא קמא לד) וא"כ על המקום שהדליק האדם בעצמו בשבת הוא פטור, ועל המקום שהדליק שורו בשבת או גם אשו שהוא ממונו, חיב· —

ו נ ש מ ע מהמצוה „גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית" (משלי יח יט) זה שמתרפה במלאכתו

במלאכתו לאחז בתחבולות להשקיע האש ברשותו, שלא תזיק ותשחית, כבעל משחית הוא לשלם כמבעיר בעצמו את רכוש אחרים שברשותם. — עי' האדם לדעת כי מדיני הוא בטבעו וחבר לאדם רב. והאש פרצים תהלך באשר רוח אחרת מוליכתה. —

ואם כן הוא במה שנוגע ברכוש חברו, מה גם שנוגע לגוף חברו, ויותר מזה במה שנוגע לנשמת חברו. כמה חיב אדם להזהר מבלי לגרם רעה לרעהו. — ע"פ השקפה זו דרשו רז"ל המקרא הזה „א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן אין פורעניות באה לעולם, אלא בזמן שרשעים בעולם ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים, שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים אימתי אש יוצאה בזמן שקוצים מצוים לה, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה, שנאמר ונאכל גדיש וכ' שנאכל נדיש כבר" (בבא קמא ס) ואדמה כי ההתחלה מהצדיקים היא ג"כ מחסדי רב חסד, הן הצדיק אשר מלא את משלחתו בארץ, אם ברוב ימים אם ברוב עמל כאשר הספידו לר' בון „יגע בתורה לכח שנה, מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמד מאה שנה" (ירושלמי ביכורות ב ח) הוא המלא וגדוש בתורה ומעשים טובים יתואר „גדיש" כאמור: „תבוא בכלח אלי קבר" בזוקן ואם בבחרות „כעלות גדיש בעתו" (איוב ה כו) הוא השלים תעודתו מלא משלחתו בארץ, ומה גם אם זכה למות מות קדושים; ובמותו הלא יורגש חסרונו בארץ, ובית ישראל יבכו את השרפה, ושבו אל על, אשרי וטוב לו, אך או' לרשע שהנהו כקוץ מונד בחברת האדם, הוא יכרת מארץ החיים וירד לשחת בלי, בלי פרי בלי פרחים; במותו לא יורגש כל חסרון ולא יעורר לתשובה (ע. „צרור החיים" פט).—וכן אש המשפט תצא בזמן שקוצים, רשעים, מצוים, וביותר בזמן שהם מביאים ריב ומדון בעולם, אז מדת הדין ממהרת ביותר לענש „חלק לבם עתה יאשמו". „ו נ א כ ל ג ד י ש" זה שכבר מלא תפקידו „א ו ה ק מ ה" זה שעוד לא הגיע לבשולו להשתלמותו „א ו ה ש ד ה" זה שהיה מוכן, בתומו וישרו, בכשרונו ויתרונו לציץ ציץ ולעשות פרי תפארה. ועל כל אלה ישא עונו הגורם כ"ז אם לא עשה תשובה כראוי „ש ל ם י ש ל ם ה מ ב ע י ר ו ג'".

מצוה נז (עשה כו).

ו „כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש וג'".

נ ע ש ה המצוה: לשפט משפט שומר חנם, במשפט התורה, נוהגת בכל זמן ומקום, בשופטי ישראל.

„ההוא ארנקא דצדקה, דאתי לפומבדיתא, אפקדא ר' יוסף גבי ההוא גברא, פשע בה, אתי גנבי גנבוה, חייביה ר' יוסף, א"ל אביי והתניא לשמר ולא לחלק לעניים, א"ל עניי דפומבדיתא מיקץ קיץ להו ולשמר הוא" (בבא קמא צג).

והעיר ב„עולת שמואל" (א יח) מדוע חשב אביי למפטריה מטעם שהוה ממון שאין לו תובעים, הלא הארנקא כנראה היה רק לעניי עיר פומבדיתא, א"כ בקל יכולים היו כל עניי העיר להרשות לר"י כי יתבע משומר הארנקא? וכ'".

ואדמה לאמר כי חז"ל חדרו לעומק דבר התורה „כי יתן איש אל רעהו וג' לשמר" כי בשעת התחיבות השמירה, יהיה איש הנותן לשמירה, שעי"ז יהיה ממון שיש לו תובעים, וע"מ כן יקבל עליו השומר דיני השמירה; ובזה, הלא בשעה שהופקדה הארנקא, היה ממון שאין לו תובעים, שלא הוברר לכל עני חלקו, כאשר חשב אביי, ולא הרשו לר' יוסף אז, וכן קבל ההוא גברא את הארנקא ע"מ להפטר, גם כשיפשע, כדין ממון שאין לו תובעים, כדרשת רז"ל „לשמר ולא לחלק", אך ר' יוסף הראהו לדעת, כי אמנם ממון שיש לו תובעים היה עוד מתחלה „עניי דפומפדיתא מיקץ קיץ להו". ולכן יפה אמר „בשלטי הגבורים" בהפקיד ממון ונתנו אח"כ לצדקה חיב השומר; כיון שבעת הנתינה, היה נתון לשמר כמשפט השומרים —

ולא

ולא קשה קושית ה„קצות החשן" (צא) ממעות שהוקדשו אח"כ, כי ממון של הקדש פטרה התורה מדין שמירה, בין שהי' של הקדש בעת הנתינה לשמירה בין אח"כ. „כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר – רעהו ולא של הקדש" (בבא מציעא נז). – ו„בתורה תמימה" הקשה „הלא העלה הרמ"א ז"ל „וכן אם הגבאי אמר לשומר, שמור לי, חייב, כשאר שומר" (חושן משפט שא ו) והנה מפורש דאפקידה רב יוסף, א"כ אמאי אינו מתרץ דבשביל זה נקרא ממון שיש לו תובעים, משום שנתן לו בתורת פקדון וכ'?" ואמנם הדבר נפלא שהלא דברי רמ"א נובעים מדברי רב מרדכי שכותב כן על ההיא שמעתתא גופא?

ואדמה לישב בדקדוק דבר תלמידנו „ההוא ארנקא דצדקה דאתי לפומבדיתא אפקדה רב יוסף וכ'" למה זה ההוספה „דאתי לפומבדיתא" הלא די כי יסופר „רב יוסף אפקד ארנקא דצדקה של פומבדיתא וכ'" אין זאת כי אם ללמדנו בא, כי אם היתה כבר ברשות ר"י, ור"י מסר לאותו האיש לשמור, אז היה הוא כשומרו של ר' יוסף, כדעת הרב מרדכי, ולא עלתה על דעת אביי להקשות לר"י; אך ההוא ארנקא דצדקה „דאתי לפומבדיתא" ומרם שבא לידי הגבאי רב יוסף „אפקדיה ר"י גבי ההוא גברא" וכן היה לא כשומרו של ר"י, אך כממלא מקומו, לפי שעה, כגבאי „פשע וכ' חייבי ר"י, א"ל אביי והתניא לשמר ולא לחלק", והאיש ההוא הלא היה רק כממלא מקומך בזה, ואתה הלא היית פטור? „א"ל עניי דפומבדיתא מיקץ קיץ להוא ולשמר הוא" וגם אנכי הייתי חיב, לו קרה אצלי כזאת.–

ולפ"ז נבין דבר תלמידנו „חייביה ר' יוסף" ואם ה"ה שומרו של ר"י, הלא היה ר"י בעל דין בזה, ואיך נהיה לדין. אך לדברים הנ"ל נכון היה הדבר, כי לא היה שומרו של ר"י, אך שומרם של עניי העיר וכן היה ר' יוסף, רק דין צדקי –

ונשמע מהמצוה כי גם הכרת האדם שחברו גומל אתו חסד, שכר מה הוא, שבגללו יקבל עליו הגומל טוב חובת השמירה, ובכ"ז כל עוד שלא פשע בשמירה, אין לו לשלם בעד כל מקרה רעה בפקדון שת"י. עוד זאת נשמע, בבוא איש נוכל מתראה כגומל חסד, לעשות המזמתה יענש גם על האון גם על המרמה. וכן השומר חנם, שגנב מרעו, החפץ שהפקיד אצלו, ויאמר כי אחרים גנבו, וזה קרוב לאונס (בבא מציעא צו) למרבה האון והמרמה, יענש לשלם כפל (בבא קמא קו) אך בטענו אבד שהוא קרוב לפשיעה (אם) באשר אין מרמתו רבה כ"כ, לא ישלם כפל.

מצוה נח (עשה כז).

ח „על כל דבר אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם".

נ ע ש ה המצוה לשפט משפט טוען ונטען, בכל זמן ומקום, ע"פ שופטי ישראל.

„ואלו דברים שאין נשבעים עליהם מן התורה, הקרקעות וכ' וכן החופר בשדה חברו בורות שיחין ומערות והפסידוה, וה"ה חיב לשלם בין שטענו שחפר והוא אומר לא חפרתי, או שטענו שחפר שתי מערות והוא אומר לא חפרתי אלא אחת וכ' ה"ז נשבע היסת על הכל" (רמב"ם, טוען ונטען, ה א–ב). הראב"ד בהשגתו יאמר „נראים הדברים שתבעו למלאות החפירות ולהשות החצרות אבל אם תבעו לשלם פחתו, ה"ה כשאר תביעת ממון וכמו שאמר לו חבלת בי שתים והוא אומר לא חבלתי אלא אחת". שתי הדעות הובאו בשו"ע חשן משפט (צח) ועין במגיד משנה בלחם משנה ובמשנה למלך רק ה„שפתי כהן" חפץ להשותן בדעה אחת.

ואמרתי בעניי, כי הרמב"ם ז"ל אמנם מחלק בין נזקי קרקעו של אדם ובין נזקי אדם עצמו, אף שנדמה בכמה דברים לקרקע (ע' בב"מ ובמל"מ) כי בנזקי קרקעו של אדם כנזקי שאר קנייניו, על המזיק להשלים ולמלאות החסרון שחסרו, שע"פ רוב אפשר הדבר למזיק; ובנזקי גוף האדם, על המזיק רק לשלם לו בעד נזקו וצערו וכ' שע"פ רוב אי אפשר למזיק להשלים

להשלים ולמלאות החסרון שחסרו; בשחתו את עינו או בקצצו את ידו, האפשר לו להשלימם, וגם חבלה בלבדה, האפשר לו להשלים צער חברו אז או בושתו. וכן דקדקה התורה וכתבה „ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת ומכה נפש בהמה י ש ל מ נ ה וג׳״ (אמור כד יז—יח) נפשו של אדם אי אפשר להשלים, אך נפש הבהמה י ש ל י ם חסרונה לבעליה בבהמה אחרת, וכן „שבר תחת שבר ע׳׳ן תחת עין וג׳ כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ומכה בהמה י ש ל מ נ ה וג׳״ (שם כ—כא) א״א להשלים אבריו של אדם, בארו רז״ל באמת וצדק „אין נתינה אלא ממון״ (כבא קמא פד) (וע׳ למעלה כא כד) אך נפש בהמה, אפשר להשלים חסרונה לבעלה. — ולפ״ז מה נכונים דברי הרמב״ם ז״ל, שתביעת האדם חבלת בו וכדומה, עיקר התביעה הוא ממון, כי אף שאדם הוקש לקרקע, אך חבלתו וחסרונו אי אפשר להשלים לכן יתבע רק ממון בתור פצוי ופיוס, ולכן שפיר ישנה שבועת התורה על תביעות כאלה; לא כן בתביעת האדם: חפרת שתי מערות עיקר תביעתו הוא ה ש ל מ ת החסרון בקרקעו, אף שלפעמים ישלם לו המזיק רק ממון, אך בעיקרה היא תביעה קרקעית, ובזו אין שבועת התורה.

ו נ ש מ ע מהמצוה „כל דין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית״ (שבת י) כי העולם קים על הדין, האמת והשלום״ (אבות ספ״א) ה״ה מגיני ארץ, כי בלעדי משפט צדק ימוטו כל מוסדי ארץ השתות יהרסון וכן קראם תורתנו „אלהים״. — לכן על השותפים השופטים לדעת שמלבד שעליהם להזהר שלא יטו מ ש פ ט מדעת אך גם כי כא-ם המה לברר בהשתדלות רבה את ה א מ ת לאמתו „ששגגת תלמוד עולה זדון״ (אבות ד ע״ש ב„מוסר ישראל״) ולעשות ש ל ו ם בין איש לרעהו כי הא׳ המ ש פ ט חותמו א מ ת ואחד משמותיו יתעלה ש ל ו ם. — ונקבעה מצוה זו בין משפטי השומרים כי אמנם המשפט לפני שופטי צדק ע״פ תורת י׳, היא השמירה המעולה לקיום העולם. וצרופה היא, למשפט שומר חנם, כי השופט צדק שומר חנם הוא „הנוטל שכר לדון דיניו בטלים״ (כתובות פד) וחיובו ג״כ כשומר חנם, על הפשיעה, אם יפשע, שלא השתדל לברר המשפט הטב, כאמור; ומה גם על שליחת יד: כי ישלח ידו לקחת בצע, אך זולת אלה „אין לדין אלא מה שעיניו רואות״ (סנהדרין ו) וישעון על חסד א׳ המשפט, כי „המשפט לא״ „א׳ נצב בעדת א׳ ג׳״ להופיע בהוד אמתו (וע׳ למעלה יחרו ב, ז; משפטים כא, א: „תהלות ישראל״ תהלים פב „מוסר ישראל״ אבות ספ״א).

מצוה נט (עשה כח).

ט—יב „כי יתן איש אל רעהו חמור וג׳ לשמר וג׳ שבעת י׳ תהיה בין שניהם וג׳ ואם גנב יגנב מעמו י ש ל ם לבעליו״.

נ ע ש ה המצוה: לשפט משפט שומר שכר ושוכר. נוהגת בכל זמן ומקום ע״פ שופטי ישרא׳.

„הכריז וכ׳ ובכל זמן שהאבדה אצלו, אם נגנבה או אבדה, חיב באחריותה וכ׳ ששומר אבדה כשומר שכר הוא מפני שהוא עוסק במצוה ונפטר מכמה מצות עשה, כל זמן שהוא עוסק בשמירה״ (רמב״ם גזלה ואבדה יג י) והקשה חכם אחד (ב„נורע ביהודה״ תנינא ח״מ נד) מזה על דבר הרמב״ם ז״ל, (שאלה ופקדון ה. א) „מי שהפקידו אצלו ממונם של עניים וכ׳ ופשע בהם ונגנבו פטור שנאמר לשמר ולא לחלק לעניים, וה״ה ממון שאין לו תובעים וכ׳ אבל אם הוא לעניים אלו וכ׳ והרי הוא קצוץ להם, ה״ז הממון שיש לו תובעים וישלם אם פשע וכ׳״ ולמה אמר „פשע״, הלא בתוספת („שומר וכ״ שבועות מב) בארו שלר׳ יוסף, הוה האי גברא דאפקד-ר׳ יוסף גביה ארנקא דצדקה (כבא קמא צג) שומר שכר, דלא בעי למיתב רפתא לעניא, ואפ״ה להרמב״ם שפסק כר׳ יוסף, יתחיב הנפקד גם בגנבה ואבדה? —

ואדמה לישב הדבר בחלוק נכון, ובזה נבין דבר ה„תוספת [illegible] כשומר שכר, מה הטפול בשמירת כסף הצדקה, שע״ז יפטר מתת לחם לעני? —

הנה ב„פני יהושע" (בבא קמא נו: ובבא מציעא כט) הואיל באר לדעת התוספת בשומר אבדה ואף בדמי אבדה מדוע יחשב לשומר שכר משום פרוטה דרב יוסף „כיון דתחלת השמירה באה לו ע"י מצוה כ"ז שמתעסק בשמירתה מתעסק במצוה מיקרי".

וכן בההוא גברא דאפקד גביה ר' יוסף ארנקא דצדקה כבר בארתי למעלה (ו מצוה נו) שהיה ממלא מקומו של ר' יוסף לפי שעה בתור גבאי של צדקה, ובזה מדויק דבר רש"י ז"ל „ר' יוסף גבאי—הוה" וגבאות של צדקה מצוה רבה היא, וכן תחלת השמירה באה לו ע"י מצוה והי' משפטו כשומר אבדה או דמיה שהוה שומר שכר. אך הרמב"ם ז"ל אומר „מי שהפקידו אצלו ממונם של עניים" לא בתור גבאי של צדקה, הנהו כשומר כסף אחרים—כי מה החלוק בין שומר לעני או לעשיר, ליחיד או לרבים, וגם לא גבאי של צדקה הפקיד אצלו, שיהיה הוא התובע, שאז יתחיב השומר כשאר שומר כדבר רב מרדכי (היבא למעלה ז מצוה נז) רק נדיב לב נתן לידו הכסף לזמן מה, עד שיבוא גבאי צדקה ויקחם מאתו ויחלק לעניים.—

ונשמע מהמצוה, משנוי הלשון בשבועת שליחת יד בשומר חנם, מבשומר שכר, כי מאד מאד יזהר האדם מלשלם רעה תחת טובה, אמנם גם שומר חנם נשבע שלא שלח יד בפקדון, אך מאשר שרק בחן וחסד שמר את אשר לרעהו, בוש הוא וירא המפקיד להגיש את השומר לפני השופטים כי ישביעוהו; אך השומר חנם בעצמו למען „והיתם נקים מי' ומישראל" „ונקרב בעל הבית אל האלהים" ועי"ז יבא גם לשבועה כבאור רז"ל (בבא קמא סג) אך לא כן בשומר שכר ושוכר, יקריבם המפקיד והמשכיר לפני השופטים לשבועה „שבועת י' תהיה בין שניהם".

מצוה ס (עשה כט).

יג—יד „וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם, אם בעליו עמו לא ישלם וגו".

נעשה המצוה, לשפט משפט השואל, נוהגת בכל זמן ומקום ע"פ שופטי ישראל.—

„בעי רמי בר חמא, בעל בנכסי אשתו שואל הוה או שוכר הוה, אמר רבא וכ' מה נפשך אי שואל הוה, שאלה בבעלים היא, אי שוכר הוה שכירות בבעלים היא וכ'" (בבא מציעא צו) ושאל אותי ח"א הלא יהי חלוק, במתנה על מנת שלא יפטר בבעלים? והשבתיו: אף אם יכול שומר להתנות שלא להפטר בבעלים, נראה שאז לא יקרא עוד שומר מדין התורה, כי אם מצד התחיבות עצמו, בדבר שבדא מלבו, כי זה מן הנמנע שיהי' שומר ע"פ התורה, ולא יקבל עליו משפט י' זה] נקרא „מתנה על מה שכתוב בתורה" (כמו שמבארים בתוספת („על מנת וכ'" בבא מציעא נא) החלוק שבין אין לך עלי אונאה ובין שאין בו אונאה) וטעם דמתנה שומר חנם להיות כשואל אמרו חז"ל „דמעיקרא שעבד נפשיה" (בבא מציעא צד) וכמבואר בתוספת („מקודשת וכ'" כתובות נו).—לכן גם אם יתנה השומר להתחיב אף בבעלים, הלא אז רק מתחיב נפשו בדבר חדש נקרא ולא שומר, וא"כ שפיר אמר רבא, אם מדין שומר נחקר על הבעל „מה נפשך וכ' בבעלים היא" ואם במתחיב עצמו, הלא אז איננו נקרא עוד שומר במשפט התורה ובידו להתחיב כמו שחפץ. — פסק הרמב"ם ז"ל (שכירות א ד) „כל שומר וכ' עבר השומר ומסר לשומר השני וכ' או שהי' שאול אצלו והפקידו אצל אותו השני בשכר הואיל ומעט שמירתו פושע הוא ומשלם; אע"פ ששאל או שכר בבעלים, ה"ה הוציא הדבר השמור מידו ליד שומר אחר". — ואדמה למצא טוב טעם בדבריו: אמנם שאלה בבעלים פוטרת את השומר מכל חיובי שמירה, אך שאני הכא שהסתלקותו משמירתו, והטלתה שלא ברשות בעלים, על אחר, הוה לחיובה.—כי בהוציאו מרשותו כאלו החזירה לבעלים ושוב שאלה בתתו לאחר, שלא בבעלים, וחיב על הכל. וזה הטעים לנו במתק לשונו „ה"ה הוציא הדבר השמור מידו ליד שומר אחר". —

באותו ענין העיר בני הרה"ג ברוך שליט"א רב בבייסאגאלא, על מה ש"בעי רמי בר חמא, בעל בנכסי אשתו שואל הוי או שוכר הוי" (בבא מציעא צו). אך לא לוקח, והלא הוא בעצמו בעי למעלה "שאל מהאשה ונשאל בעלה וכו' מהו קנין פירות כקנין הגוף דמי או לא" והלא בשאלה ושכירות, קנין פירות לאו כקנין הגוף? (עבודה זרה טו) ועוד שם בתוספת "שאל וכו' דאין הבעל יכול להשאיל וכו' נכסי מלוג בלי רשותה וכו' משום רווחא דביתא וכו'" והלא כיון דהבעל קרב"ח רק שוכר או שואל, והם אינם רשאים להשכיר או להשאיל לאחרים ול"ל הטעם "משום רווחא דביתא?" ואין לאמר דמפני הטעם הזה, אף אם עבר והשאיל בדיעבד לא מהני, הלא כמו כן בשואל שהשאיל' ג"כ יכול המשאיל הראשון לקחת מהשואל השני. אמנם בהגהת הרמ"א ז"ל (חשן משפט שמב) הובאה תשובת הרשב"א "דבר שאי אפשר להבריח ולכפור בו כגון בית או ספינה מותר להשאיל" ומשום רווח ביתא לא אמרינן, הלא כל הסוגי' מדברת בשאת פרה— שאפשר להבריחה ולכפור בה? — ויש לישב שני אלה בב"א: הן רואים אנו כי יתרון לבעל בנכסי אשתו משוכר ושואל, הם אינם יכולים לשנות מאומה שלא ברשות הבעלים, והבעל בנ"מ אשתו קטנה—כיורד ברשות (כתובות נ) (אבן העזר פח י) וגם בגדולה "נ"מ הבעל אוכל פירות ואם הם דבר שאינו עושה פירות ימכר וילקח דבר שעושה פירות וכו'" (כתובות פ"ח)-(שם פה יג). ולכן שאל רמי ב"ח שפיר אמנם הבעל כשוכר או כשואל, אך בגלל יתרונו אפשר שקנין פירות שלו הוה כקה"ג. ולכן נתנו התוספת טעם שאין יכול הבעל להשאיל מנ"מ בלא רשות אשתו "משום רווחא דביתא" בלעדי זה היה שוכר או שואל כזה שיש לו יתרון רב, רשאי להשאיל. ונכוחים אמרי דעת.

ונשמע מהמצוה הזאת מוסר השכל: כאשר יתבונן האדם המשכיל על עצמו וכל אשר לו, יראה כי הוא עצמו שאול מי', כאשר הביעה חנה "ויהי וג' ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי מי' שאלתיו" (שמואל א א כ) וכל קניניו וענייניו הלא שאולים לו מי' "לי הכסף ולי הזהב נאם י' צ'" (חג ב ח) שאולים הם לו להוציאו ולהשתמש רק על המלאכה שצוהו י', כתורה וכמצוה וכל ההנאה של האדם השואל הוא "אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח" (איוב לה ז) ויזהר באונו והונו שלא יהי' "עושר שמור לבעליו לרעתו" כי חיב הוא בכל: על הפשיעה על הגנבה על האבדה וגם על כל האונסים אשר ימצאו לו ולקניניו, אם קרהו שלא מחמת המלאכה, אשר תורהו מצות י' המשאילו (ע' למעלה בא יא ב).

מצוה סא (עשה ל).

טו—נז "וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה ושכב עמה מהר ימהרנה לו לאשה אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמהר הבתולות".

נעשה המצוה: לשפט משפט מפתה בתולה, נוהגת בכל זמן ומקום ע"פ שופטי ישראל ועונש הכסף רק ע"פ סמוכים.

"באו עליה שנים, אחד כדרכה ואחד שלא כדרכה, זה שבא עליה שלא כדרכה, אם הוא ראשון חיב בבשת ופגם, ואם הוא אחרון חיב בבושת בלבד, שכבר נפגמה, וזה שבא עליה כדרכה בין ראשון בין אחרון חיב בקנס ובשאר דברים, אבל אין בושת ופגם של בתו שלא נבעלה כלל כבשת ופגם שנבעלה שלא כדרכה. כבר הודענו הבנות שאין להן קנס ועשר הן: הבוגרת, הממאנת, המגורשה וכו' כל בת שיש לה קנס יש לה בושת ופגם וכו' וכל בת שאין לה קנס אין לה בושת ופגם וכו'" (רמב"ם, נערה בתולה ב ח—י)

מתמה ב"מנחת חנוך" "דדברי הר"מ סותרים מניה וביה, דבהלכה ח. כתב דאף בעולה יש לה

לה בושת אף דאין לה קנס וכ׳ וכאן פוטר מבושת ובפרט דלרוב המנויות כאן פטורים מקנס, מחמת מה שהיא בעולה ולבעולה עצמה חיבים בבושת וכ״ ?

ואדמה בעניי לישב שדברי הרמב״ם ז״ל אינם סותרים זל״ז. אמנם כן כללו בהלכה, נכון ״כל בת שיש לה קנס יש לה בו״פ וכ׳ וכל בת שאין לה קנס אין לה בו״פ״ אך הוא עולה רק על הבנות שהזכירן למעלה בהלכה ט שאמנם רובן בחזקת בעולות גמורות שאין להן קנס ובו״פ, אך כ״ז באותן שהן בחזקת בעולות לבעל שיעשה בהן כחפצו, או בחזקת בעולות למזנה שעשה בהן ג״כ כתאות נפשו הבהמית, לא כן בזו שמדבר בהלכה ח השונה מכולן ״באו עליה שנים אחד כדרכה ואחד שלא כדרכה, זה שבא עליה שלא כדרכה אם הוא ראשון חיב בבשת ופגם (לדעתו, מקנס פטור) ואם הוא אחרון חיב – בבושת בקבד שכבר נפגמה״ ובכ״ז חיב בבושת אף שכבר נבעלה כדרכה, אך ה ק ל ו ן האחרון חדש לה ובעד זה ישלם. ״וזה שבא עליה כדרכה בין ראשון ובין אחרון חיב בקנס ובשאר הדברים וכ״ גם בושת עד כבוד בתוליה, שרק הוא גלה ממנה. – ב״תפארת יעקב״ (כתובות פ״ג מ״א) העיר ״?הא דמסיק דבבחור אינו נאמן דאינו בקי, א״כ לא משכחת לה קנס, דיוכל לטעון, אולי היתה בעולה והוה כמו איני יודע אם נתחיבתי?״. ונראה לי כי חזקת הגוף ו״הברי״ שלה מכריעים אותו לחוב כתרוץ השני על הקושי׳ שעל ר׳ נחמן ור׳ יוחנן דאמרי מנה לי בידך והלה אומר איני יודע פטור, ר׳ גמליאל ור׳ יהושע שאומרים על הנושא אשה ולא מצא לה בתולים, היא אומרת משארסתני נאנסתי וכ׳ והוא אומר לא כי וכ׳, נאמנת (כתובות יב) והרי״ף מביא רק תרוץ זה.

ו נ ש מ ע מהמצוה ״כוסה קלון ערום״ (משלי יב) למען לא יתחלל שם א׳ ישראל שונא זמה, ולמען לא תגלה רעתם בקהל, כי נבלה עשו בישראל ויעטו חרפה על אבותיהם, ועל עצמם ועל ילדם נפש נקי – יחישו להתחתן כדת משה וישראל ויקרא שם הולד כנולד בכושר וטוהר. – ולמען הרם מכשל גדול פן תהר ממנו וילדה בן או בת והוא יוליד מאשה אחרת בנים ומבלי דעת יש שישא אח את אחותו. ועם זה ירצה גם את נפש נענה ע״י, את בתולת ישראל, אשר ע״י תאות נפשו השוררה עולל בעפר קרנה וכסה קלון על אבותיה, ורצה ברצי כסף.

מצוה סב (ל״ת לב).

יו ״מ כ ש פ ה ל א ת ח י ה״.

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא להחיות מכשפים נוהגת בזמן שמיתת בית דין נוהגת, בכל מקום, ע״י שופטי ישראל.

״כל מחויב מיתת ב״ד שלא המיתו אותו ב״ד ביטלו מצות עשה, וכא עברו על מצות ל״ת, חוץ מן המכשף שאם לא המיתוהו, עברו על מצות לא תעשה, שנאמר מכשפה לא תחיה (רמב״ם, סנהדרין יד ג) ויש להעיר מדבריו ז״ל במ״א ״אסור לב״ד לחוס על ההורג, שלא יאמרו כבר נהרג זה, ומה תועלת יש בהריגת האחד, ונמצא מתרשלים בהריגתו, שנאמר ולא תחוס עינך ובערת דם הנקי וכ״ (שם כ ד) וכתב שם הרדב״ז ז״ל ״אלא דקשי׳ לי, על מ״ש שאסור לב״ד, והלא לאו גמור הוא, והכי הוה ליה למימר כל ב״ד שחס על ההורג עובר בלאו וכ׳ וי״ל שמלבד הלאו אסור לומר דברים שנראה מהם שהוא חס על ההורג, שע״י כך יבאו להתרשל בהריגה״ ובאמת חשב הרמב״ם זאת ללא תעשה ב״ספר המצות״ ״מצוה רעט, שהזהיר הדין שלא לחוס על מי שיהרג חברו וכ״ וא״כ למה אמר שרק במכשף, אם לא המיתוהו עוברים על לאו? וכן הוא אומר בספר המצות ״מצוה שי שהזהירנו מהחיות המכשף וכ׳ וכשנמחל לו אנחנו עוברים על מל״ת, ולא שבטלנו מ״ע לבד, ויהיה כאלו מחלנו לאחד ממחויבי מיתת ב״ד״ והלא גם בהורג נפש עוברים על לאו לא תחוס עינך״?

ואדמה

ואדמה לישב הדברים כי הרמב"ם ז"ל חלקם בקו מאשר העלה כן מלשון התורה. ברוצח נאמר "לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך" (שופטים יט יג) וזו אזהרה על המחשבה ועל האמירה: שלא לחוס ולחמל על הרוצח ואם לא חשבו הב"ד כזאת ולא דברו כזאת, רק התרשלו בדבר אינם עוברים על לאו זה, כי לא חסו עליו כלל; אך במכשפים נאמר "לא תחיה" אזהרה מחלטת שלא יניחו בחיים, לא יתרשלו בדבר, ולא תלוי במחשבת הדינים או במאמרם – ולפי לשון התורה, הביע הוא ז"ל בפסקיו, וכן יפה הוא אומר "כל מחויב מיתת ב"ד שלא המיתו אותו ב"ד ביטלו מ"ע ולא עברו על מצות ל"ת" אם לא חסו וחמלו עליו "חוץ מהמכשף וכו' מכשפה לא תחיה" אזהרה מחלטת. - נפלא הדבר כי הרמב"ן ז"ל, בסוף "ספר המצות" חושב בין המצות לא תעשה ששכח הרמב"ם ז"ל: "מצוה יג שנמנענו מלחמול על נפש הרוצח וכו' ולא תחוס עיניך עליו וג' וענין המצוה הזאת שנצטוינו בכל מחויבי מיתת ב"ד במצות עשה, לקים בכל אחד מהם את דינו, ובמרובי התקלות הוזהרנו גם במצות לא תעשה לבערם כמו הלאו הבא במכשפה וכו' וברוצח וכו'; והנה ראוי לנו להביא זה בחשבון המצות וכו'" וב"מגלת אסתר" הסכים על ידו וסיים, "וטעם הרב לא ידעתי", ולפלא כי הרמב"ם ז"ל מנה את המצוה הזאת מצוה רעץ כמובא למעלה?

ונשמע מהמצוה, מה רבה רעת רשע כסל זה באדם, עד שמכל מחויבי מיתת ב"ד רק במכשפים נאמר "לא תחיה" כי מלבד שמעשה תעתועים, הכשוף תעש שמות בחיי האדם השוגה אחרי ההבל הזה עד שתקלעהו בכף הקלע: תרידהו מטה מטה לעשות מעשה תוהו, ותרוממהו בחזיון הבל למרום עד שידמה בלבבו לשנות מה מטבע הבריאה שטבע בה י' מאז מראשית "כשפים – מכחישים כח פמליא של מעלה (סנהדרין סז). גם חיי המכשף בעצם מביאים מהומה בעולם כי יאנרו הפתאים והטועים אכן רב כחו עד שגם יד השופטים לא תוכל להכחידו לכן באה האזהרה המחלטה "מכשפה לא תחיה".

"מכשפה לא תחיה – אחד האיש ואחד האשה, אלא שלמדך התורה דרך ארץ, מפני שרוב הנשים כשפניות" (ירושלמי, סנהדרין ז יג) (וע' בבלי סנהדרין סז) ונפלא מה הלמוד דרך ארץ בזה? ואיך יאמר שרוב נשים כשפניות? ונראה שבאה ללמד, אמנם מדת דרך ארץ, להשמר מהרבות נשים, מדבר הלל הזקן "מרבה נשים מרבה כשפים" (אבות ב) שמקנאה יתרה בין אשה לצרתה מדעת קלה, תבואינה למעשי תוהו אלה, ולזה אמרו "שרוב הנשים כשפניות" רוב נשים לאיש אחד מביא לידי כשפניות. ורק לקלות הדעת אפשר לשגות אחרי הבל זה, אך אין אדם ביקר נפתה אחרי הכשוף (וע' רמב"ם, עבודה זרה יא טז).

יט "זבח לאלהים יחרם בלתי לי' לבדו" יש פתי מאמין לכל דבר אמנם יאמין גם בא' אמת, אך עם זה יאמין גם באלהים אחרים שוא ושקר, הבל וריק, וכן הוא "זובח" לכל האלהים "לאלהים" והוא עושה כזאת מיראתו כסלתו, כי אולי כלם יחד מהוים ומקימים את העולם כולו; "יחרם" מן העולם אויל מחפיר זה, כי אין לזבוח "בלתי לי' לבדו" ואין לעבד רק לא' הכבוד יחיד ומיוחד: וזה דבר רז"ל. "המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם, שנאמר בלתי לי' לבדו" (סנהדרין סג) נסמך על האמור למעלה "זבח לאלהים יחרם וג'

מצוה סג (ל"ת לג).

כ "וגר לא תונה וג'".

נעשה המצוה: להזהר שלא להונות בדברים, גר צדק, נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה "ולא נתבאר אם לאו זה דוקא על הגר הראשון שנכנס ברית האמת שנפשו שפלה הזהירה התורה ביותר, אבל גר שנשא גיורת והוליד ממנה בקדושה ועד דור דורות וכו' שאין

אנו מוזהרים עליו יותר מעל ישראל או אפשר כיון דליכא צד ישראל באמצע דין גר יש להם וכו', ומכל מקום זה פשוט דבאיכא צד ישראל באמצע וכו' אין מוזהרים עליו יותר מעל ישראל וכו'" (מנחת חינוך מצוה סד).

ואדמה בעניי, כי זה ברור לנו, כי לאו דוקא הגר הראשון שנטהר מטומאת הגוים, שהלא משנתנו אומרת בפרוש: "אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך שנאמר וגר לא תונה וגו'" (בבא מציעא פד) אך כמה דורות נקרא בן גרים, שנפשו עודנה נענה ונדכא שאונאתו קרובה, אפשר למצא בזה "תניא גר עד עשרה דורות מותר בממזרת, מכאן ואילך אסור בממזרת" (קדושין עה) וכן נפסק להלכה (טוש"ע אבן העזר ד יב) מטעם "שכבר נשתקע ממנו שם גרות וכו'". וכן ממה שהתבוננו רז"ל על "ויחד יתרו—היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזה ארמאי קמיה" (סנהדרין צד) עוד נפשו חשה ומרגשת שבן גרים הוא. – עד עשרה דורות. – ואפשר אף אם יש בו צד ישראל, שישראל גמור הוא בכ"ז לענין אונאה חמור, מפני שנפשו נענה ונדכא בזכרו מוצאו ומולדתו.

ונשמע מהמצוה "כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים" (ישעי' נז טו) ביצרו וידעו את הנפש הנענה של הגר, מאשר הוא או אבותיו הלכו חשכים וישפקו בהבל, שפל הוא ונכנע לעומת בני איתני עולם; נשיאי א', לכן הוא מרגיש יותר בעלבון וקלון דק מן הדק לכן הוסיף אוהב גר, להזהיר מלהונות לו, נוסף על האזהרה מלהונות לכל איש ישראל "וגר לא תונה וגו'" "כי גרים הייתם בארץ מצרים" וידעתם ה"ב את נפש נענה ונדכה שמכל פגימה דקה בכבודו, נפשו תשוח ולבו יכאב.

מצוה סד (ל"ת לד).

כ "וגר וגו' ולא תלחצנו וגו'".

נעשה המצוה: להזהר שלא להונות בממון גר צדק, נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה.

"כל המאנה את הגר בין בממון בין בדברים, עובר בשלשה לאוין, שנאמר וגר לא תונה זה הונית דברים, ולא תלחצנו זה הונית ממון, הא למדת שכל המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין, משום לא תונו את עמיתו ומשום לא תונו איש את אחיו ומשום וגר לא תונה וכן אם לחצו והונהו בממון וכו'" (רמב"ם, מכירה יד טו–טז). הרב המגיד מקשה על דבריו הנובעים מתלמודנו (בבא מציעא נח) וסותרים קצת (וב"מעין החכמה" מישב) וגומר "ורש"י ז"ל כתב המאנה את הגר באונאת דברים, הלוחצו הדוחקו, לא תהיה לו כנושה, לוחץ הוא שדוחק אותו לתבוע לו את חובו וכו' אינו מפרש לחיצה אונאת ממון אלא דחיקת ממון, כעין לא תהיה לו כנושה, והוא הנכון בפשט הלשון, ובאמת דברי המחבר תמוהים וכו'". ונפלא הדבר, כי רש"י ז"ל בעצמו, פרש בפרושו על התורה "ולא תלחצנו — בגזלת ממון"?

ואדמה בעניי לאמר, כי רש"י ז"ל בפרושו על התלמוד, פרש כן דברי המקשה שם שמביא בחשבון הלאוין גם לאו "לא תהיה לו כנושה" אבל לדבר המתרץ, אפשר שלא נחשב הלאו הזה (כתרוץ "מעין החכמה" לדעת הרמב"ם). ולפ"ז יפרש בתורה, פרוש המתאים ל"מכלתא" "לא תונה בדברים ולא תלחצנו ב מ מ ו ן" לא על ממון, כ"א בממון, וגם למסקנת תלמודנו—והדעת מכרעת כי לחיצה זו ח ס ר ו ן בממון. כ"א נאמר רק לחץ ודחק בדברים ע"ד ממון כמו נושה, הלא זה רק אונאת דברים שנאמר למעלה "לא תונה". והנה הרמב"ם ז"ל כמדיק אחרי חשבון המצות שבתורה, אחז גם לשונן שבתורה ואמר "ולא תלחצנו"–"זה ה ו נ י ת ממון" כי הוא עובר גם על "לא תונה", אך רש"י ז"ל בא לפרש פשט המקרא אמר "ג ז ל ת ממון" כי הלא

המקרא

המקרא שנה לשונו מן „לא תונה" אל „לא תלחצנו". ואמנם אונאה וגזלה אחיות הנה (בבא מציעא סא).

ונשמע מהמצוה „גדול אונאת דברים מאונאת ממון" (בבא מציעא נח) שתורתנו הזהירה מקודם על אונאת גר בדברים, ואח"כ על אונאתו בממון, בדרך לא זו אף זו. כי האונאה בדברים נוגעת ופוגעת יותר את רוחו ונפשו של אדם, היקר שבאדם והאונאה בממון אך ברכושו ולכל היותר בחמרו. וכן נמצא להפך, לטובה „א"ר יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפיסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות וכו'" (בבא בתרא י).

מצוה סה (ל"ת לה).

כ „כל אלמנה ויתום לא תענון".

נעשה המצוה: להזהר מענות אלמנה ויתום נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה.

„מצוה רנו, שהזהירנו מענות יתום ואלמנה וכו'" (ספר המצות להרמב"ם ז"ל).

והשיג עליו הרמב"ן ז"ל: „ואני אומר וכו' וימנו שתים, שהרי חלקן הכתוב באמרו אם ענה תענה אותו וכו'". – ואדמה בעניי לאמר: כי התורה כללה באזהרתה „כל אלמנה ויתום ג'" את כל אלה שנפשם שפלה ורוחם נמוכה, באשר שאין להם עוזר מושיע ומגן (וע' ברש"י מדבר המכלתא ובב"התורה והמצוה") וצירה לפנינו דמות אלה באלמנה שאין לה בעל מגן, וביתום שאין לו אביעזר, וטעם הצוי הלא אחד הוא, לכן כללתן אח"כ בלשון יחיד „אם ענה תענה אתו" וכן במקום שאלת הרמב"ן נמצאה תשובה נכונה. ודמיון למצוה זו, היא מצות „לא יחבל רחים ורכב כי נפש הוא חובל" (תצא כד ו) שנחשבה ג"כ למצוה אחת (סה"מ מל"ת רמב).

ונשמע מהמצוה, כי שתים רעות יעש המענה את האלמנה ואת היתום: א) מעל בא' עליון כאלו עזב אבי היתומים ודין אלמנות את הארץ, כאלו אין למעלה עין רואה ואוזן שומעת. ב) מעל באדם. כי באשר נפשם נענה ולבם נדכה, יחושו בכל ענוי מה, ענויי נפש למכביר ומכאבי לב למרבה לכן תאמר תורתנו.

כב „אם ענה תענה אתו" ענוי הנענה בלעדי זה, כפול ובאשר אין לו מושיע ומגן בלעדי, ימהר לפנות אלי „כי אם צעק יצעק" הלא לא לאחר רק „א לי" והמענה חטא בזה חטא משנה לא' ואדם „שמע אשמע צעקתו".

כג „וחרה אפי" כבר שאלו על הרמב"ם ז"ל שאמר „לא תמצא לשון חרון אף וכו' אלא בעבודה זרה בלבד" (מורה נבוכים א לו) הלא נמצא גם במענה אלמנה ויתום לשון חרון אף?

ואדמה, כי אמנם בענין זה, יש שמץ ע"ז, המענה מראה כאלו עזב י' את הארץ, חלילה – „והרגתי אתכם בחרב" משפט חרוץ זה היא מדה כיוצא מדה למענה גם לשופטי ארץ, „אשר „יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם" כדבר משנתנו „חרב בא לעולם על ענוי הדין וכו'" (אבות ה ע"ש ב„מוסר ישראל") כי באין משפט צדק בארץ, אז החרב מכרעת... „והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים" והם יחושו ענות נכאי רוח אלה.

ב„מכלתא" נמצא שיחת שני קדושי עליון בעת התקדשם להדבק במרום וקדוש, חי עולמים, שיחה המחרדת לבב ועם זה מאירת עינים „כבר היה ר' ישמעאל ור' שמעון יוצאים להרג א"ל ר"ש לר"י: רבי! לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג? א"ל ר"י לר"ש מימך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך נועל סנדלך או עוטף טליתך, אמרה תורה אם ענה תענה, אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט, א"ל נחמתני רבי".

משיח שרפי קודש אלה נחזה: א) כי כשמש לטוהר היתה נפשו של רבן שמעון בן גמליאל, וידע חשבון נפשו הטב הטב ולא מצא בעצמו שמץ עון. ב) לא התעצב על דבר מותו

באכזריות רצח, אך לבו דאב כמעט יצא, מהספק אשר תלין בנפשו שלא ידע פשר דבר משפטו. ואחרי שנתודע לו, התנחם. ענות רוח זו ונחמת נפש זו מעידות כמה צמאה נפשו לדעת האמת לאמתו, עד כי גם בשעה נוראה ונשגבה כזו לכל בה היה חיי רוחו. ג) ור' ישמעאל למד לדעת כמה מדקדק א' אמת את עבדיו הנאמנים „סביביו נשערה מאד". ד) וכל בעל נפש, יזהר בנפשו מהלכד ברשת עון נורא זה אף בענוי מועט שבמועט את נפש האדם, אף שלא במכון.

מצוה סו (עשה לו).

כד „אם כסף תלוה את העני עמך".

נ ע ש ה המצוה: להלות לעני ישראל, נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה.

„תני רב יוסף, אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, עמי ונכרי, עמי קודם; עני ועשיר, עני קודם, עניי עירך ועניי עיר אחרת, עניי עירך קודמים. אמר מר עמי ונכרי, עמי קודם, פשיטא. א"ר נחמן אמר לי הונא, לא נצרכה, דאפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם" (בבא מציעא עא).

והע"ר ע"ז ב„תורה תמימה" „והנה בכלל דבר פלא הוא, הלא זה הרוצה להלות לעכו"ם ברבית הוא עושה זאת לשם עסק וריוח, וא"כ היתכן, כי אדם הנותן את כספו בעסק להרויח בו נאמר לו, אל תעשה כזה בכספך, לא תסתחר ולא תרויח אלא תן מעותיך בגמ"ח, ומצוה כזו לא שמענו, ובכה"ג לא שבקת חיים וכ'? ונראה דמכוין הגמרא למ"ד בספרי פ' תצא לנכרי תשיך זו מצות עשה וכ' וכ"פ הרמב"ם וכ' ולכן הכונה כאן, דמי שרוצה לקים אחת משתי אלה המצות או לישראל בחנם או לעכו"ם ברבית אשמועינן שטוב להקדים המצוה לישראל בחנם".

וישובו אין נח לי כי גם להרמב"ם אין כל מצוה ל ה ל ו ת לנכרי אף אם על מנת לקבל ממנו רבית, אך המצוה שאם לוה לנכרי י ק ח ממנו רבית כאשר נבאר הטב ברצות י' בהגיענו למצוה ההיא (תצא כג כא מצוה קעג) ואמרו בקושיתו „ומצוה כזו לא שמענו „אמנם מעין זו שמענו ומדבר התוספת בה נלמדה לישב הדבר בשתיהן: „ותניא לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה או מכור לנכרי וג' אחד גר ואחד נכרי אין במכירה בין בנתינה דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר דברים ככתבם, לגר בנתינה ולנכרי במכירה וכ', ור' מאיר או להקדים נתינה לגר למכירה דנכרי ור' יהודה הא לא צריך קרא כיון דגר אתה מצוה להחיותו ונכרי אי אתה מצוה להחיותו לא צריך קרא, סברא הוא" (עבודה זרה כב) הנה כן בין לר"מ ובין לר"י הנתינה לגר קודמת למכירה לנכרי, רק ר"י מתמה בהפך „הא לא צריך קרא סברא הוא" ואולי בהלואה לא יתמה כן כי אם בנבלה הבאה לאדם שלא ברצונו ובמקרה נדע מעצמנו כי הנתינה לגר קודמת, אך הלואה שהוא לרצונו של אדם ומציאותה תדירית, אין הסברה פשוט כ"כ לכן צריך קרא ודרשה על זה (וע' תוספת אב"א וע' שבועות כב) ובתוספת (עבודה זרה כ) „ור"מ וכ' וא"ת וכי אם יש לו לאדם חפץ למכר יתננו לגר קודם שימכרנו לעכו"ם? דדוקא בנבלה שאינה שוה אלא דבר מועט לישראל, שלא היו עכו"ם מצוים ביניהם ולגר היה שוה הרבה כשאר בשר". בדברי התוספת האלו תתישב גם תמיהת בעל „תורה תמימה" מדבריהם נשמע כי גם במצות פרטיות אלו כמו במצות הצדקה והחסד הכללית יש גבול בתורתנו, אשר חיי עולם בה ודרכיה דרכי נועם, גם לרודף צדקה גם למקבלי' כמו שתקנו רז"ל באושא „המבזבז אל יבזבז יותר מחומש" (כתובות ג) על יסוד דבר תורתנו „אפס כי לא יהיה בך אביון" (ראה טו) וכדרשת ר' יהודה אמר רב „שלך קודם וכ'" (בבא מציעא לג) וכן במצות ההלואה, אם ביכלתו ואם אין בזה בזבוז יותר ובאים לפניו ללות ישראל בחנם ועכו"ם ברבית, המצוה להקדים לישראל בחנם.

ונשמע מהמצוה „א״ר אבא ארשב״ל גדול המלוה יותר מן העושה צדקה ומטיל בכיס יותר מכולם״ (שבת סג) כי יתרון ההלואה על הצדקה בשתים: א) כי היא לא תעט בושה וכלמה על מקבלה, כמתנת חנם. ב) ולא תרגילהו לאכל לחם עצלות, להיות אוכל ואינו עושה ובגלל אלה תרחיב חוג פעולתה, גם על אצילי הרוח ועדיני הנפש שלא יוכלו להנות מן הצדקה ובהלואה יתרצו. גם על עשירי עם שלפעמים יחסר להם כסף למסחר וקנין. ובכ״ז יתכן כי תוליד גם שתי רעות: א) הלוה לא ישלם והיה לרשע. ב) המלוה יכשל ב„לא תהיה לו כנושה״, לכן היתרון להטיל בכיס למען ישתכרו שניהם יחדיו, ואז תהי הסחורה ברשות שניהם, ולא יכשלו בה שניהם. וכן כה אמרה תורתנו „אם כסף תלוה את עמי את העני ע מ ך״ באשר ת ל ו ה ו אז יעמד ע מ ך במחיצתך במדרגתך, ולא יבוש מפניך ולא יכלם מפני אחרים יגיע כפיו יאכל, אך „לא תהיה לו כנושה״. וכן באה מצוה זו בלשון „א ם״ שמשמעה גם רשות כי יש עצה אחרת טובה ממנה „מטיל בכיס״ אך זה כבר תלוי במרכלתך ובמסחרך, אם נוח לך בהשתתפותך עמו.

מצוה סז (ל״ת לו).

כד „ל א ת ה י ה ל ו כ נ ו ש ה״.

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא יתבע המלוה מן הלוה את חובו כשיודע שאין לו, נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה.

„מי שהוחזק שהוא עני וכשר והולך בתום והדבר גלוי וידוע לדין ולרוב העם ובא בעל חובו להשביעו בתקנה זו שאין לו והוחזק התובע שאינו מסתפק בעניות זה, אלא רוצה לצערו וכ׳ נראה לי שאסור לדין ירא שמים להשביעו שבועה זו, ואם השביעו ביטל לא תעשה של תורה לא תהיה לו כנשה וכ׳״ (רמב״ם, מלוה ולוה, ב. ד). — והעיר ע״ז ה„מגיד משנה״ „ומ״מ כתבו המפרשים האחרונים ז״ל, שאין בכל ב״ד כח בזה, אלא א״כ הוא ב״ד חשוב ומוחזק בחכמה וחסידות, ומשרבו הדינים שאינם מהוגנים, יש לחוש שלא יהא כל אחד פורץ לו דרך לרצונו.

ותמה ע״ז ב„לחם משנה״ „איך לא כתב כן בשם רבינו ז״ל עצמו, שכתב בפרק כ״ד מסנהדרין, אבל משרבו בתי דינים שאינם מהוגנים וכ׳ ולא ידין בסמיכת דעתו וכ׳ דמוכח משם דאין לדין לדון באומד דעתו בזמן הזה״. — ונ״ל שמכל אלה שחשב הרמב״ם שם בה׳ סנהדרין לא נלמד על ענין שלפנינו, הלא השבועה ההיא בעצמה היא רק תקנת הגאונים (למעלה הלכה ב) והדין בעצמו — שיודע האמת שלרש אין כך, ולעשיר יש גם אכזריות, משביע ללוה ומבטל ל״ת של תורה „לא תהיה לו כנשה״ בו נאמר שבזה ידון גם עתה הדין ע״פ אומד לבבו. לכן מוסיף הרב המגיד בשם המפרשים, שגם בזה אין בכל ב״ד כח לדון באומד הלב ויקב הדין את ההר. — ובכ״ז נמצא להוספה זו רמז בדברי הרמב״ם ז״ל בעצמו, באמרו „שאסור לדין ירא שמים להשביעו״. — ולמי כתב ספרו? הלא רק לשופטי ישראל, יראי א׳? אין זאת כי תנאי התנה בזה, שיהיה הדין ההוא, הדן בזה ע״פ אומד דעתו י ר א א׳ מ ר ב י ם חשוב ומוחזק בחכמה וחסידות. — ב„מנחת חנוך״ העיר „והנה הר״מ והרהמ״ח כתבו דאם יודע שאין לו, עובר וכ׳, דהלאו הוא אם אין לו, ואם המלוה מסופק אם יש לו ג״כ אסור לתבוע מספק ככל ספקא דאורייתא לחומרא וכ׳ וקצ״ע על השו״ע שכתב דוקא אם יודע, דלענין איסור גם באינו יודע אסור? ואפשר דהתורה לא אסרה כלל באינו יודע, כי אין אדם יודע מטמנותו של חברו, וא״כ ברוב לא יתבענו״. —

ואמנם כן נשמע מאשר הביעה תורתנו מצוה זו על תואר הפועל ולא על תואר הפעולה „לא תהיה לו כנשה״ ולא „לא תגש בו״ וכדומה, נראה שלא אסרה תורה רק ביודע המלוה ברור שאין לו ללוה, והוא נושה בו, רק להתנשא עליו ולצערו, ואז הוא „כנשה״. —

ונשמע

ו נ ש מ ע מהמצוה: כמה על האדם להזהר שלא לפגע לרעה ברגשי לבב חברו, אף שע"ז אפשר שיגרם היזק לעצמו, עד שרב דימי אמר „מנין לנושה בחברו מנה ויודע שאין לו שאסור לעבור לפניו, ת"ל לא תהיה לו כנשה" (בבא מציעא עה). אף שהמלוה עובר לתומו, יחוש פן ידמה הלוה, שמרמז לו על חובו „לו — כ נ ש ה".

„ר' אמי ור' אסי דאמרי תרוייהו כאלו דנו בשני דינים, שנאמר: הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים" (שם) כי הרש שאין לו במה לשלם ידון אז בלבבו הכואב ובנפשו הנענה על עניו ו ש פ ל ו ת ו כ מ י ם המוגרים ארצה, וכמשאת אש בוער בעצמותיו התנשאות רעו עליו.

מצוה סח (ל"ת לז).

כד ל א ת ש י מ ו ן ע ל י ו נ ש ך".

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא להתעסק בין מלוה ללוה ברבית. נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה. —

„ואלו עוברים בלא תעשה המלוה, הערב והעדים וחכמים אומרים אף הסופר וכ' עוברים וכ' ומשום ולא תשימון עליו נשך וכ'" (בבא מציעא סב"ה). — באשר שכל החברה הרעה הלזו עוברים בלאו זה, לכן הביעה תורתנו אזהרה זו בלשון רבים „לא ת ש י מ ו ן עליו נשך". —

ובכ"ז אינם לוקים על לאו זה ושאר הלאוים, באשר נתן להשבון, והקשה ב„נר מצוה" (מל"ת רל"א) הא תינח דהמלוה אינו חיב הואיל והוא משלם, והוה לאו הניתק לעשה, אך למה פטורים חבריו? — ואדמה לאמר, שכמו המעות, אף שעיקרו הסב המלוה, בכ"ז כל המתעסקים בזה נתפסים, כן תקונו להשב ללוה את הרבית, שאמנם עיקרו ביד המלוה. — בכ"ז על כולם לזרזו בדבר, כי לכל ישראל נאמר „וחי אחיך עמך" שיורנו ש„רבית קצוצה יוצא בדינים" (בבא מציעא סב). שעליהם ועל כל ישראל להציל עשוק מיד עושקו, וביחוד אלה שגרמו לעשית המעות עליהם החובה להשתדל לתקן הדבר, לכן לא ילקו גם המה (וע"ש תוספת לאו וכ').

אמנם כאשר נדיק בדבר הרמב"ם (מלוה ולוה ד ג) „אע"פ שהמלוה והלוה עוברים על כל אלו הלאוין אין לוקין עליו מפני שניתן להשבון וכ'" נחזה שהטעם הזה הוא רק על המלוה והלוה אך לא על שאר חברים הרעים, הם כנראה אינם לוקים, מפני שלא עשו מעשה.

בחדושי „זרע יצחק" (על המשנה שם) יעורר על שאינו מונה עוד שעובר אף על עשה של לנכרי תשיך דכתב רש"י בחומש לנכרי ולא לישראל, ולאו הבא מכלל עשה עשה, וכ' וכן מוכח בהרמב"ם שמינה זה לעשה ולכאורה נראה דלנכרי תשיך הוא שמצוה ללות לעכו"ם ברבית, אבל זה אינו דהא מדכתב הרמב"ם התשובה למלוה ברבית שיקבל עליו שלא ילוה ברבית אף לעכו"ם ואם הוא עשה להלות לנכרי ברבית האיך נותן לו תשובה שלא יעשה מצוה, אלא ודאי דמ"ש הר"מ שהוא עשה היינו הדיוק ולא לישראל, א"כ תמוה למה לא אמרו בגמרא שעובר בעשה?" תמוהים לי דבריו, איך יתכן לשום כונה זו בדברי הרמב"ם הסופר ומונה את המצות, בדיוק נמרץ, וכפוסק ידון את הדין בברור? הכ"ד „בספר המצות" „מצוה קצח היא שצונו לבקש רבית מן הנכרי ואז גלוה לו וכ' והוא אמרו יתעלה לנכרי תשיך וכ'" הלא דבריו ברור מללו שזו מ"ע ברורה ולא לדיוק נאמרה. ותמיהתו „האיך נותן לו תשובה שלא יעש מצוה?" אינה תמיה כפי אשר בארתי למעלה (במצוה סו) שלדעת הרמב"ם „אין כל מצוה ל ה ל ו ת לנכרי אף אם על מנת לקחת ממנו רבית, אך המצוה שאם ילוה לנכרי יקח ממנו רבית. ונפלא ראש דברו „וכתב רש"י בחומש לנכרי תשיך ולא לישראל ולאו הבא מכלל עשה עשה וכ' וכן מוכח מהרמב"ם וכ'" איך נעלם מהגאון הזה לפ"ש, כי מדיוק זה שהוא בתלמודנו (בבא מציעא ע) משיג הראב"ד ז"ל את הרמב"ם ז"ל (מלוה ולוה ה ל) וע"ש „בכסף משנה"

שהביא תירוץ הר"ן ז"ל "דכיון דמסקנא דשמעתין דרבית דעכו"ם מדאורייתא שרי, הדרינן למאי דס"ד דרבא "לנכרי תשיך, מאי תשיך לא תשיך" מצוה כמשמעה ולא לדיוק.

וכן אומר בעניי שאולי גם רש"י ז"ל כמפורש ולא כמונה מצות וקוצב דין בזה פרש כבר נחמן שנאמר לדיוק "לנכרי תשיך ולא לאחיך וכו'" להראות בחומר איסור רבית מישראל שנפשו של אדם מתאוה לו כלגזל.

ונשמע מהמצוה כי עון פלילי זה מטיל ארסו כנחש אשר ישך בלי לחש עד שהזהירתנו התורה גם בלי התערב בין הנושך והנשוך וקראתו התורה "נשך" על סופו שרעתו משלשת: א) הוא י ש ך ברעהו הלוה נשך מרכושו וקנינו. ב) ורע מזה הוא י ש ך בנפשו הוא המלוה שימנעו מעשות חסד כי בבוא אליו אחיו העני ללות ממנו כסף נמאס, לא ילוהו, כי כספו רק בנשך יתן ועקירת מדת הטובה שבלב ישראל, יש שרעתה עוד גדלה ממעשה רע בעצם, כמו שאמר דוד לנתן "חי י' כי בן מות האיש העשה זאת, ואת הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל" (שמואל ב. יב) אם על טבח הכבשה. ישלם ארבעתים, כמשפט התורה, ועל אשר עקר ממנו מדת החמלה, כבן ישראל רחמן בן רחמנים, עד אשר לא פעם לבבו לחמל, בן מות הוא, במשפט המלך. ג) ורע מאלה כי ישך בסדר העולם כולו "עולם חסד יבנה", ובחברת האדם אשר הוא מריני בטבעו, וזה בצרת עינו, ימיט מוסדות עולם, כי ממנו ילמדו גם אחרים לנשך (וע' בבא מציעא עה:). וכן לעומת שלש הרעות ההן, אמרו חז"ל "כל הנותן ברבית, נכסיו מתמוטטים. כאלו כפר ביציאת מצרים ובא' ישראל" (שו"ע יורה דעה קס. ב). א) באשר הוא נושך מרכוש רעהו להרבות רכושו – נכסיו מתמוטטים ב) באשר הוא נשך בעצמו לעקר מלבו אהבת חסד, נדמה – ככופר ביציאת מצרים, שבאה להראות גלוי לכל "כי אני י' עשה חסד משפט וצדקה כי באלה חפצתי" שיעשה האדם גם כן ג) ובאשר הוא ישך בסדר העולם כולו, להמיט מוסדות ארץ נדמה – ככופר בא' ישראל, אשר הכין עולם בחסד ונתן לנו תורת חיים ואהבת חסד. וכן כל ישראל יגמל חסד איש את אחיו וחסד י' יסובבנו. וחבר הכתוב מצוה זו למצות "אם כסף תלוה וגו' לא תהיה לו כנשה" כי בעון נשך ימנע מהלות וגורם להיות כנשה שהנשך ילחץ לווה לשלם מהר נשיהו (וע' בבא מציעא עה).

כו "כי היא כסותה וגו' והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני" לא כמשפט צעקת אלמנה ויתום המעונים שנאמר (כב) "שמע אשמע צעקתו" הצודקת לכן (כג) "וחרה אפי וג'" במענים; משפט צעקת הלוה על מלוהו, שאינו משיב לו העבוט, כמשפט התורה, שאינה כ"כ ע"פ מדת היושר, לצעק על זה שעשה לו חסד, אך בכ"ז "ושמעתי כי חנון אני" – "שברחמים בראתי עולמי" (מכלתא) ועל ישראל אשר בו אתפאר, לרחם על בני, ואם אפי לא יחרה בו, על אשר לא השיב העבוט, אך רחמי אסיר מעליו.

מצוה סט (ל"ת לח).

כז "א' לא תקלל".

נעשה המצוה: להזהר מלקלל את השופטים, נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה. "אינו לוקה עד שיתרו בו בפני עדים, כשאר כל חייבי לאוין" (רמב"ם, סנהדרין כו. ד) והעיר "בכסף משנה" "נ"ל דסד"א, כיון דמקלל חדוש הוא, דלאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו, התראה נמי לא ניבעי, קמ"ל וכו'". והקשה "במנחת חנוך" דבפ"ב דעכו"ם, גבי מגדף כתב הכ"מ דדעת הר"מ דאין צריך התראה, כיון דאין בו מעשה רק דבור, וכ"נ מדברי הר"מ פ"כ מעדות, שכתב דאין לעדים זוממים שגגה, לפי שאין בם מעשה, לפיכך א"צ התראה וכ' א"כ אמאי סובר כאן דצריך התראה ?" —

ואמרתי בעניי, כי הטב הרמב"ם ז"ל אשר באר בזה, שצריך התראה, כי הלאו הזה כולל

גם

גם אזהרה שלא לגדף את השם הקדוש, ובמגדף א"צ התראה, גלה כי במקלל את השופט צריך התראה. – וחלוק נכון ביניהם, כבר בארתי למעלה (יתרו כ' ג. מצוה כו) שבמגדף לא יתכן התראה כי דבר רבא "מגדף הואיל וישנו בלב" (סנהדרין סה) פרש"י ז"ל "עיקר חיוב הבא עליו תלוי בלב שמתכון לברך את השם, שאפילו מברך את השם כל היום ואין בלבו כלפי מעלה וכ' אינו מתחייב". א"כ איך אפשר לעדיו להתרות בו, מאין ידעו מחשבת לבבו. אין זאת כי התורה מחיבה את המגדף בדיני אדם, גם בלי התראה, וי' יראה ללבב לחשב חשבונו האמתי בעולם האמת; אך מקלל את השופט, שעיקר חיובו בדבור, לבזות אותו, להקל כבודו, שאפשר בו התראה, הנהו ככל חיבי לאוין הצריכים התראה. –

ואמנם נחזה, שבמקלל אב ואם, ג"כ אין בו מעשה (סנהדרין סה: וברש"י מ תו"כ) והרמב"ם פסק בראש ה' ממרים, שצריך התראה. – (ודבר המעשה בעדים זוממים, (ע' סנהדרין שם) ודבר הרמב"ם (עדות כ) באר הטב ב"לחם משנה").

ו נ ש מ ע מהמצוה: "אני אמרתי א' אתם ובני עליון כלכם" עד שהאזהרה על קללתם כללה התורה באזהרה על ברכת השם א' עליון גדול ונורא. – ואף שמוזהר איש ישר' מקלל את כל איש מישראל, באה אזהרה מיוחדת על הקללה את השופטים, כי הם רודים בשם י' א' על פי תורת אמת וחיי עולם שנטע בתוכנו, כל העם יכבדום – ביתר שאת ויתר עז. –

עוד זאת: באשר עלוב אדם מרוב חושו בו, כאשר יצא חיב מהשופטים, ושוחד נגיעתו יעור את עיניו, לאמר לצדיק, רשע אתה שחיבתני שלא כמשפט (וזה ההפך מההשקפה הנכונה של השופט על בעלי הדינים — שמתחלה יחשבו את בעלי הדין כרשעים ואח"כ כזכאים אבית א. ע"ש ב"מוסר ישראל") ויקללהו, צוה עליו המלך המשפט "א' לא תקלל". —

ובאמת כאשר יסור התבלול מעיניו, יודה לשופטים, כי מלטו את נפשו מרעה, וישמח בלבבו ע"ז "ההוא דהוה קאמר ואזיל, דאזל מבי דינא שקל גלימא, ליזמר זמר, וליזיל באורחא א"ל שמו' לר' יהודה קרא כתיב (יתרו יח. כג) וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום" (סנהדרין ז) אמר "שקל גלימא" שנפגע בשנים: ברכושו וגם בכבודו, שנלקח ממנו אדרת כבודו, נתגלה קלונו ברבים, כחיב, בכ"ז לא די שישמח בלבבו, אך עוד ירנן בחוצות כי נחלץ מעון גזל.

מצוה ע (ל"ת לט).

כז "א' ל א ת ק ל ל".

נ ע ש ה המצוה: להזהר מלגדף את השם הנכבד והנורא. נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה גם בכל בני נח.

"אית תניי תני, על הכנוים באזהרה וכרת, על שם המיוחד במיתה, אית תניי תני על הכנוים באזהרה ועל שם המיוחד במיתה וכרת" (ירושלמי, סנהדרין ז ח). והעיר שם "במראה הפנים שהרמב"ם ז"ל "לא כתב בפ"ב מעכו"ם ה"ז, אלא על שם המיוחד בסקילה ועל הכנוים באזהרה כדעת חכמים בבבלי (סנהדרין נו) ולא הזכיר כרת לא שם ולא במקום אחר וכ'; ואם זה היה ברור דדעתו ז"ל דמגדף אינו צריך התראה וכ' א"כ מוכרח הוא שאין המגדף בכרת, שהרי למ"ד מגדף במיתה וכרת ע"כ צריך לאמר מיתה היכא דאתרו ביה, וכרת היכא דלא אתרו ביה וכ'; ונראה דגם דעת הרמב"ם וכ' מגדף על הכנוי אית ביה כרת וכ' אבל על שם המיוחד דאית מיתה לית ביה כרת וכהאי אית תניי דהכא וכ'". – ואנכי בעניי, מצאתי שהרמב"ם ז"ל מזכיר כרת במגדף, גם במקום שחיב מיתה הלא כה דבריו "וכל עברה שחייבים על זדונה כרת, חייבים על שגגתה חטאת, חוץ משלש עברות מגדף ומבטל מילה וקרבן פסח וכ', והמגדף מפני שאין בו מעשה וכ' ולפיכך המקבל ע"ז באלוה, אע"פ שהוא חיב כרת, אם היה מזיד נסקל, ואם קיבל בשגגה פטור מן הקרבן וכ'" (רמב"ם שגגות א ב וע"ש ב"לחם משנה") וכנראה סמך מקבל ע"ז למגדף

למגדף כשני פרושי חז"ל, למגדף ד ק ר א: מברך את השם ועבד ע"ז (כריתות ז).

וכן הוא ז"ל אומר „שכל מי שנתחייב מיתה בב"ד איזו מיתה שתהיה, הנה האיש ההוא בכרת גם כן כשלא המיתוהו ב"ד או לא נדע לו, מלבד עשרה אנשים שהם מחויבי מיתת ב"ד ואין עליהם כרת והם מסית, מדיח, נביא שקר, מתנבא בשם ע"ז, זקן ממרא, בן סורר ומורה, גונב נפש מישראל, רוצח, מכה אב ואם ומקלל אב ואם—ושמור אלה השרשים וזכור אותם" (ספר המצות ל"ת שנב) ומזה נבינה שבמגדף יש מיתה וכרת. ומה שתלה בעל „מראה הפנים" דבר זה בהתראה שאינה צריכה למגדף (ע' במצוה הקודמת ולמעלה יתרו כ ג מצוה כו) חמה אנכי, האין חלוק אחר בין חיוב כרת לחיוב מיתה? הלא יש ביניהם חלוקים אחרים נכונים כדבר הרמב"ם למעלה „הנה האיש ההוא בכרת ג"כ כשלא המיתוהו ב"ד או לא נדע לו" וכדבריו במ"א כל העובד כוכבים ברצונו בזדון חיב כרת, ואם היו שם עדים והתראה נסקל" (רמב"ם עבודה זרה ג א).

ובאמת הלא משנתנו חשבה בין מחויבי כרת „המגדף" (ראש כריתות) סתם, וקשה מאד לחלק וגם לבאר כי רק על הכנוים חיב כרת ולא על שם המיוחד, וכדברי ר' ישמעאל „אם על הכנוים ענוש כרת, לא כש"כ על שם המיוחד" (ירושלמי סנהדרין ז ה) ולפ"ז נבאר מחלוקת חכמי ירושלם ככה: „אי תניי תני על הכנוים באזהרה וכרת, על שם המיוחד במיתה" גם כן, כתוספת על האזהרה והכרת „ואית תניי תני על הכנוים באזהרה" בלבד „ועל שם המיוחד במיתה וכרת" וכן לא יחלקו רק אם יש כרת על הכנוים. והרמב"ם ז"ל העלה על ספרו כדעת התנאים הקודמים בירושלמי וכדעת חכמי בבל ושפתם „על שם המיוחד במיתה ועל הכנוים באזהרה" (סנהדרין נו) וכבר פרשו שם בתוספת ועל הכנוים באזהרה דכתיב א' לא תקלל וכ' ואיכא כרת בכנוים, והא דאמר באזהרה למעוטי מיתה ולא למעוטי כרת". והרמב"ם ז"ל לא חש כפוסק, לבאר הטב דבריו על מקומו כי מגדף חיב כרת בין על שם המיוחד בין על הכנוים כנראה באשר סמך על הכתוב שהיא למעלה (הלכה ו) „ואחד העובד עבודת כוכבים ואחד המגדף את השם שנאמר והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את י' הוא מגדף" וגומר „ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה (שלח טו ל) זהו כלל לכל המגדפים, ואח"כ פרטו באר בהלכה שאחריה החלוק שבין המגדף את השם המיוחד למגדף כנויו „אין המגדף חיב בסקילה עד שיפרש את השם המיוחד וכ' ועל שאר הכנוים באזהרה וכ'" (הלכה ז).

ו נ ש מ ע מהמצוה, אם ממצוה הקודמת כבאור הראשון לכתוב זה, שמענו רוממות האדם העליון השופט, ממצוה זו כבאור השני לכתוב זה שמענו כמה יכול האדם התועה לרדת תהומות, עד אשר צורו מצא לנכון להזהירו גם מרשע כסל זה, אשר רק המשחת מכל והבער מכל, יכול להגיע לעון מחפיר כזה האדם התחתון הזה לא ימשל עוד כבהמה אך כחית פרא הנוהמת והנובחת. כמובן רק על עצמו יתלה קללת י' ומכבוד י' לא יגרע „וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן".

מצוה עא (ל"ת מ).

כז „ונשיא בעמך לא תאר".

נ ע ש ה המצוה: להזהר מלקלל ראש הסנהדרין או המלך, גוהגת בכל זמן ומקום שיש לנו נשיאים כאלה בזכר ונקבה.

„וכן אם קלל הנשיא, אחד ראש סנהדרי גדולה, או המלך, ה"ז עובר בלא תעשה, שנאמר ונשיא בעמך לא תאר" (רמב"ם, סנהדרין כו א). והעיר ב„כסף משנה" מקורו מ„המכלתא" „א' לא תקלל, אין לי אלא דין, נשיא מנין ת"ל ונשיא בעמך לא תאר".

ויש להתבונן מה הראיה מהמכלתא שאמרה „נשיא" סתם כמו שכתוב בתורה „נשיא" סתם, שנשיא הוא ראש הסנהדרין; ואם מאשר סתם „נשיא" בדברי רז"ל הוא ראש הסנהדרין, איפה

המקור לדרשת המכלתא, הלא נחזה במ"א כי תורתנו קראה אף למלך נשיא „אשר נשיא יחטא וג'" (ויקרא ד כב) כבאור משנתנו (הוריות פג) ואין לאמר כי ה„כ"מ" מבאר דבר המכלתא „נשיא" מלך כי אח"כ אמור שם „מכאן אמרו, יש מדבר דבר אחד וחיב עליו משום ארבעה דברים, בן נשיא שקלל את האב חיב משום ארבעה דברים „משום נשיא ואב ודין ומשום בעמך לא תאר הלא נחזה, כי המכלתא מדברת בנשיא הדינים, ראש הסנהדרין.

ואמרתי בעניי לפרש הנה ראש הכתוב „א' לא תקלל" יפורש בשנים: שלא לקלל דין שחיובו רק מלקות ורק מהכתוב הזה, ושלא לגדף, אשר רק האזהרה בכתוב הזה אך עיקר חיובו, מיתה, ממקום אחר (אמור כד ט') כדבר המכלתא וכ"מ; כן יפורש סוף הכתוב „ונשיא בעמך לא תאר" בשנים: שלא לאור ראש הסנהדרין שהחיוב רק מלקות, ורק מהכתוב הזה; ושלא לאור מלך שהחיוב מלקות, אמנם מהכתוב הזה, אך עיקר החיוב שרשות ביד המלך להמיתו ממ"א מן הקבלה: (מלכים א' ב ח—ט ע' רמב"ם מלכים ג ח). וזה דבר המכלתא „א' לא תקלל, אין לי אלא דין" ש כ ל החיוב מכתוב זה „נשיא מעמך" הוא סתם נשיא שבלשון חז"ל, ראש הסנהדרין ש כ ל החיוב מהכתוב הזה „ת"ל ונשיא בעמך לא תאר" לו היה משמעו, רק נשיא אחד, המלך שעיקר החיוב במ"א, היה נכון להאמר „נשיא עמך" כמו „מלך ישראל" ממאמר התורה „נשיא בעמך" נשמע כל נשיא שהוא בעמך וזה כולל גם ראש הסנהדרין שהחיוב רק מהכתוב הזה. עוד זאת שהמלך הוא ע ל העם כאמור „שום תשים ע ל י ך מלך וג'" (שופטים יח טו) וכאשר אמרה עליו „אשר נשיא יחטא" בארה „ועשה אחת מכל מצות י' א—ו וג'" ופרשו במשנתנו „שאין על גביו אלא י' א—ו" (הוריות פג). — ב„נר מצוה" (שסז) מסתפק „הא דכתב הר"מ דהמקלל מלך לוקה אי נימא דוקא היכא שאין המלך רוצה להמיתו, אבל אם ירצה להמיתו הרשות בידו ולא ילקה, דהא ודאי תרתי לא עביד לו מלקות ומיתה וכ' או דנימא כיון דהתורה הזהירה בלאו שלא יקלל מלך ועונש של הלאו הוא מלקות א"כ אין למלך רשות להרג כ"א לדון בו דין של תורה, של מלקות, ורק היכא שלא התרו בו דאז ליכא מלקות, הרשות בידו להרגו וכ'". ולא אבין חקירתו. מה ענין משפט המלך למשפט התורה, בית דין התורה, לא יחיב מלקות ומיתה על דבר אחד. כדרשת חז"ל „כדי רשעתו, משום רשעה אחת אתה מחיבו ואי אתה מחיבו משום שתי רשעיות" (מכות יג) ופרש"י „ב י ת ד י ן הוזהרו. שהם לא יחיבוהו שתי רשעיות". וזה רק ברשעה המסורה לב"ד לענש עליה. — ומה גם לדעת רבא שם „שלאו שנתן לאזהרת מיתת ב"ד אין לוקים עליו", אך בזה הלא לא ב"ד התורה ממיתים את מקלל המלך, רק המלך ועושי דבריו, וגם הם לא מטעם הכתוב הזה, ככל אשר באר הרמב"ם ז"ל „כל המורד במלך ישראל יש ל מ ל ך רשות להרגו וכ' שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך וג' וכן כל המבזה את המלך או המחרפו יש למלך רשות להרגו כשמעי בן גרא" (רמב"ם מלכים ג. ח) וה"ה רק דברי קבלה, ואינם דברי תורה; א"כ ב"ד של תורה, יחיביהו מקודם מלקות מטעם הכתוב הזה בתורה, שלא נתן לאזהרת מיתת ב"ד; והמלך יעש כאשר יעלה על דעתו לש"ש. הלא נחזה, כי דוד משיח צדקנו, אמר לשמעי „לא תמות" ויותר מזה „וישבע לו המלך" (שמואל ב' יט. כד) אמנם לא המיתו בחיו, ובכ"ז צוה לשלמה „והורדת את שיבתו בדם שאול" (מלכים א' ב. ט) הכל לפי הזמן והכל לשם שמים ולשלום ישראל. — ואחרית דבריו תמוה. היתכן כי אם, קלל המלך בעזות נמרצה כזו שלא ישמעו קול המתרים, דיו במלקות. ואם שלא בהתראה — יחחיב מיתה?

ו נ ש מ ע מהמצוה: כי אשר יאור את הנשיא מ א ר ה הוא נותן בעמו, ומגערת בשלומו ושלותו כי הוא מפיח רוח מרי ומרד בעם, ומטיל בו ארס מהומה, מנעית המרדות תתפוצץ אחדות העם ומתרוצץ שלומו וטובו באין ראש אשר על כל העם יכבד, ומנהלו בשם א' אחד יפוצו אל ההרים כצאן אשר אין להם רועה. — „ונשיא ב ע מ ך לא תאור"!

מצוה עב (ל"ת מא).

כח „מלאתך ודמעך לא תאחר".

נעשה המצוה: להזהר שלא לשנות מסדר המתנות מיבול הארץ, ראשונה ראשונה וכו' נוהגת בכל זמן ומקום שתרומות ומעשרות נוהגות בזכר ונקבה.

אימת הוא עובר, ר' חייא בר בא אמר מתחלה, ר' שמואל בר ר' יצחק אמר בסוף, מה נפיק מביניהן. נשרף (כגרסת הגר"א ז"ל) הכרי נפיק מביניהן, על דעתיה דר"ח עובר על דעתיה דר"ש אינו עובר" (ירושלמי תרומות ג ג). ופרש ב„פני משה": „מתחלה, כשמקדימים תרומה לבכורים כבר הוא עובר על הלאו, בסוף עד שיפריש הכל שלא על הסדר, אז הוא עובר על לאו זה מה נפיק מביניהן, כלומר הא ודאי איכא ביניהן, אם אח"כ הפריש המעשרות כסדר, דלר"ש אינו עובר, אלא דקמ"ל דגם בהא דלקמיה, איכא ביניהו, נשרף הכרי, נמי נפק מביניהן, אם אחר שהקדים התרומה נשרף הכרי ולא היה יכול להפריש עוד שאר המעשרות, דלר"ח כבר עבר ולר"ש אינו עובר ואע"פ שלא יתקן כלל להפריש השאר על הסדר".

ובעניי לא אבין פרושו א) למה יתלה עון הקדמת תרומה לבכורים בהפרשת שאר המעשרות? מגמרא או מסברא למד זאת ר"ש לא נתגלה לנו. ב) שאלת „מה נפיק מביניהן" והתשובה „נשרף הכרי" נראה כי רק זה החלוק ביניהם?

וכן אומר בעניי כי חז"ל נחלקו מתי הוא עובר על מצות התורה „מלאתך ודמעך לא תאחר" ר' חייא סבר מיד בהקדימו להפריש התרומה, וע"ז גורם כי תתאחר הפרשת הבכורים ור' שמואל סבר כי רק אח"כ בהפרישו הבכורים באחרונה במעשה. „מה נפיק ביניהן" הלא גם לר"ש אם הקדים להפריש התרומה, עליו להפריש אח"כ הבכורים, אם כן לשניהם עובר הוא על מצות י'? „נשרף הכרי נפיק מביניהן ע"ד דר"ח עובר" כבר נשלם עונו ע"ד ר"ש אינו עובר „לא נשלם עונו. — ובבבלי כאשר נתבוננה נראה כי עיקר האיסור בסוף כי שאלו „ומ"ש ממיר דקי משום דבדבורו עשה מעשה" (תמורה ד) ואם נאמר שמיד בהקדימו להפריש התרומה עובר על „לא תאחר" דבכורים, אינו דומה למימר, ממיר עשה מעשה על הדבר ההוא שדבר, אבל המקדים תרומה לא דבר מאומה על הבכורים שילקה על „לא תאחר" הבכורים כמו עשה עון, אך אם נאמר שעיקר האיסור בהפרשת הבכורים אח"כ, הלא בהפרישו הבכורים באחור זמן, דבורו בבכורים עושה מעשה ושפיר שאלו מקדים תרומה לבכורים נמי לילקי וכ'. וע"ז „א"ר אבין שאני התם דלאו שניתק לעשה הוא דכתיב מכל מתנותיכם תרימו" ופרש"י „ונתקוה ללאו ממלקות והעמידו בחוזר ומפרש", אמנם נאמר במשנה „מה שעשה עשו" (תרומות פ"ג) התרומה תשאר תרומה והבכורים בכורים, אך לתקן מעותו יחזר להקדישם ע"פ הסדר: בכורים ואח"כ תרומה. ולדברי הרדב"ז (בפרושו על הרמב"ם תרומות ג כג) אינו צריך להפרישם שנית, ודבר ר' אבין מפרש „דלאו שנתק לעשה הוא כאלו הוא עשה ואין לוקין" מטעם הכתוב שגילה לנו דגם בכה"ג התרומות תרומות. ולפ"ז אפשר לישב קושית „קצות החשן" על „שפתי כהן" (חשן משפט רח) הן ה„ש"ך" פרש דבר רבא „כל מלתא דאמר רחמנא לא תעבד אי עביד לא מהני" (תמורה ד) שזה רק בדבר שאי אפשר לעשות אם לא יעבר על דבר י', כמו בכל אלה שנדברו שם ב„תמורה" או בנשבע וכ', אך בדבר שאפשר לעשות בהתר ועשה באיסור מהני כמו הקונה מקח בשבת וכדומה. והקשה ב„קצה"ח" ע"ז, א"כ מה הקשו על רבא „הרי הקדים התרומה לבכורים וכ' ותנן וכ' מה שעשה עשו" (שם ה) הלא הפרשת התרומה היה יכול לעשות בהתר אחר הבכורים א"כ מהני גם לרבא? ולדברי למעלה קושית הגמרא היא על עיקר העברה: הפרשת הבכורים באחרונה שאי אפשר היה אחר הפרשת התרומה להיות בהתר ובכ"ז מה שעשה עשו? (וע' בנר מצוה מע"ז) וע"ז השיבו „שאני התם דא"ק מכל מתנותיכם תרימו" התורה גלתה לנו שבכל אופן התרומות תרומות.

ונשמע

ו נ ש מ ע מהמצוה „פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו״ (משלי ד כו) כמה על איש ישראל לפלס מעגל רגליו, גם בבואו למלאות פקודי ׳, כי בכולם יאמר כבוד למלך הכבוד סלה שהכל ברא לכבודו. וכן סדר המתנות מיבול הארץ א) ב כ ו ר י ם להניחם לפני מזבח ׳ בתכונה רבה להגיד, כי אך מברכת ׳, יבורך גבר וביתו, איש ונחלתו עם ׳ ואחזתו ואם אח״כ ינתנו לכהנים משלחן גבוה זכו. ב) ת ר ו מ ה לכהן בית ׳. ג) מ ע ש ר ר א ש ו ן ללוי הנלוה עליו לשרת במקדש וקדשיו והוא למען ידע כי מאך אשר נלוה על הכהן זכה לזה, יתן מעשר מן המעשר לכהן. ד) מ ע ש ר ש נ י בשנות א, ב, ד, ה, לשמטה לאכל בעצמו בעיר המקדש למען ילמד ליראה את ׳; או מ ע ש ר ע נ י בשנות ג, ו, לשמטה—כצדקה וחסד.

והנה זה המקדים תרומה לבכורים שזה כעין מלכי צדק מלך שלם שהקדים ברכת עבד לברכת רבו (לך ג כ; נדרים לה ע״ש ב„סגלת ישראל״) או הזיד לעשות כאלה אשר הוכיח ׳ את אביהם „ותכבד את בניך ממני״ (שמואל א׳ ב כט) „מלאתך ודמעתך לא תאחר״! ולמען השרש הטב הטב בלבב כי „הכל ברא לכבודו״ אשר בכבודו ימלא כל הארץ, אור אמת וישע נאמר אח״כ „ב כ ו ר ב נ י ך ת ת ן ל י״ פדיון הבן הבכור יורנו ג״כ כי על האדם המשכיל לידע ולהודיע לכל: כי הוא, שאריתו בחיים, בניו, וכל אשר לו, הכל למלך הכבוד סלה (וע׳ בא יג ב מצוה יח).

כט „כן תעשה לשרך לצאנך״ ג״כ במועדם וזמנם, בזמן שאין מקדש חיבים ליטפל בבכור בהמה דקה עד שלשים יום, ובבכור בהמה גסה חמשים יום (בכורות רפג) כזמן בכור אדם וכמועד מלאה ודמע (שם כו) ובזמן המקדש „שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי״ הכהן יכול להקריבו מיום השמיני והלאה.

מצוה עג (ל״ת מב).

ל „ו א נ ש י קדש תהיון לי ו ב ש ר ב ש ד ה ט ר פ ה ל א ת א כ ל ו ל כ ל ב ת ש ל כ ו ן א ו ת ו״.

נ ע ש ה המצוה: להזהר מאכול טרפה: בהמה חיה ועוף שיש להם מכה, מחלה שאי אפשר להם לחיות עי״ז נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה.

„וביומא (לו) בתוספת מבואר שיש מצות עשה גבי טרפה להשליך לכלב וכ׳ א״כ לפ״ז האוכל טרפה עובר בלאו ועשה, וגם מצוה עליו בקום ועשה להשליך לכלב וכ׳ והנה לא ראיתי למוני המצות, שימנו מ״ע זו, וגם מבואר שם בנבלה דמצוה לגר וכ׳ ולא ראיתי ג״כ לשום אחד ממוני המצות שימנו למ״ע בפני עצמה וכ״ (מנחת חנוך).

ואנכי אתפלא יותר כי לא מצאתי עד עתה ח י ו ב דברים אלו ברמב״ם טור ושלחן ערוך, מאורינו ומורינו אורחות התורה; רק לאיסור מתנת חנם לעכו״ם הזכיר הרמב״ם (עבודה זרה י ד זכיה ומתנה ג יא) משפט הנבלה לתתה לגר ולמכרה לנכרי, ומתנת הטרפה לכלב לא הזכיר כלל? וב„חנוך״ (תעב) אומר „אבל נבלה שאינה ראויה לגר, כלומר נבלה מסרחת, אין חיוב באכילתה, מפני זה האריך הכתוב לומר, לגר תתננה למד זה, דאל״כ, א״צ ללמדנו, למי נתן מה שיש לנו וכ״? — ואמרתי בעניי כי הפוסקים התבוננו כי לא נמצא בתלמודנו דבר ח י ו ב נתינת טרפה לכלב, כי אף במקום שנזכרה נבלה כלאו הניתק לעשה, לא נזכרה טרפה „במאי קא מיפלגי״ ר׳ יוסי הגלילי שחשב בודוי על עולה עון לקט שו״פ ור׳ עקיבא שאמר אין עולה באה אלא על עשה ועל ל״ת שנתק לעשה „א״ר ירמי׳ בלאו דנבלה קא מיפליגי, ר״ע סבר לאו מעליא הוא וריה״ג סבר לאו לאו מעליא הוא״ (יומא לו) (רק בתוספת שם אמרו ה״נ מצי למימר טריפה) וגם בנבלה אפשר שחשבוהו למצוה חיובית, רק לר׳ מאיר שאמר „אחד גר ואחד נכרי בין במכיר ובין בנתינה, או, להקדים״ (פסחים כו) אך הלא הלכה כ״ר יהודה, שאמר

שם

שם דברים ככתבם, לגר בנתינה ולנכרי במכירה" ופרש"י "כך מצותה לא יתננה לנכרי ולא ימכרנה לגר" מזה נראה שלא לחיוב נאמר רק לשלילה, נבלה מותרת בהנאה, אך לא יתננה לנכרי, במתנת חנם, ולא ימכרנה לגר, רק בנתינה וזה נדע מן "גר ותושב וחי עמך" (וכן פסק הרמב"ם שם ושם וע' למעלה כד מצוה סו). וכן נחזה שקדמונינו נתנו למתן טרפה לכלב, רק ערך למוד מוסרי ולא חיוב החלטי, את דבר תלמודנו "אותו אתה משליך לכלב ואי אתה משליך לכלב כל איסור שבתורה" (פסחים כב) פרש"י ז"ל "אותו וכ' ומדאיצטריך קרא למישריה, לא מצי למילף טעמו דאי לא אותו הוה אמינא קרא למצותיה איצטריך, שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה וכ" ל"ל להזכיר טעם המצוה, הלא די לאמר כי הכתוב צריך למצוה זו. אין זאת כי רש"י ילמדנו שהכתוב הזה הוא רק למוד מוסרי, מטעם הדבר. — והר"י מאורלינש ז"ל לא מצא כל צורך מיוחד גם לזה ואמר שהו"א שהכתוב צריך להתיר עובר שהוציא את ידו (תוספת "אותו וכ") ומאשר כי מדבר חיוב הנתינה לכלב לא נזכר בתלמודנו, מצא לו הרמב"ם די עוז לפרש הכתוב הזה כבאור דבר "הטרפה" הכ"ד "ואם הטרפה שלא מתה אסורה יכול אם בא זאב וגרר הגדי ברגליו וכ' יהיה אסור שהרי נטרף, ת"ל ובשר בשדה טרפה וג' לכלב תשליכון אותו עד שיעשה בשר הראוי לכלב וכ' הואיל וא"א שתחיה ממכה זו הבאה עליה" (רמב"ם, מאכלות אסורות ד ז) אף שתלמודנו למד כזאת ממ"א, שכן דרכו בקדש להביא ראיות אחרות פשוטות ממשמעות הכתובים באותו ענין (וע' טורי זהב יורה דעה כט). — אף גם זאת מצאנו במקום שאמרו בתלמודנו מפורש "לאו שנתק לעשה" לא נחשבה העשה למצוה מיוחדת כמו במקדים תרומה לבכורים, דא"ר אבין שהנה לאו הניתק לעשה "מכל מתנותיכם תרימו" (תמורה ד ועין במצוה הקודמת).

ונשמע מהמצוה. כי "קדש ישראל לי'" ברוחו עם גויתו, לכן לא יביא אל קרבו רק את אלה שהנם במחיצה שחצץ לזה הא' הקדוש, א' הרוחות לכל בשר, כמו בשר בעלי חיים המיועדים מראש להתמזג בבשר האדם, הבריאים אחרי הזביחה כדת וכדין. "ואנשי קדש תהיו לי בשר בשדה" שיצא ממחיצתו הראויה לו כמו שחשבו רז"ל כמה ענינים שונים בזה "טרפה לא תאכלו" לא יתערב בבשרכם ולא יתמזג בדמכם להשבית טהרת קדושתכם ולהוליד בקרבכם תכונות רעות. והנביא הוסיף להזהיר בשם י' "כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים" (יחזקאל מד לב) מלבד באור רז"ל (מנחות מה) אולי אפשר לבאר כי על הכהנים הנגשים אל הקדש, להתקדש בקדושה יתרה הם "כי נבלה וטרפה לא יאכלו" אף בשר המסוכנת, שאמר יחזקאל על עצמו "ונבלה וטרפה לא אכלתי" (ד יד) ופרשו רז"ל "שלא אכלתי בשר כוס כוס מעולם" (חולין לז). — "לכלב תשלכון אותו — ללמדך שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, אמר הקב"ה תן לו שכרו והלא דברים קל וחומר ומה אם חיה כך אדם לא כל שכן שאינו מקפח שכרו" (מכלתא ה) הכלב יחרץ לשון על כל, באשר ידמה פוגעים בו או באדונו אשר ישמרהו באומן, ובכ"ז כאשר נגלה הדר י' להכות כל בכור בארץ מצרים לא חרץ לשונו באשר ראה כי הוא יתברך אדון כל ומשפטו צדק אין כל שמץ עול בו וכן שלם לו צור עולמים שכרו כי טרפה שנטרפה בעול לו תשלך (וע' למעלה בא יא ז) ויזכר נא האדם האוכל בשר החי, כי אם הקב"ה שאינו מקפח שכר כל בריה הרשהו לשחט בעל חיים ולאכל את בשרו, אין זאת כי גם טובת החי היא, כי האדם באכלו מבשר אבירים יעל באורח חיים למעלה למשכיל ויעלה עמו, גם בשר החי ודמו; ואם האדם לא יעל במעלות א', איך ירהיב עוז בנפשו לשפך דם חי ולאכלו "הרצחת גם ירשת?" ולכן אמרו "עם הארץ אסור לאכל בשר" (פסחים מט) ויתעורר נא בעל הנפש, כי קדוש הוא לא' הקדוש וישמר את כפיו מהביא אל קרבו תועבה ומה גם שלא יעש תועבה בפיו לפצות פה להפיח כזבים לשלח מדנים, להלך רכיל וכדומה.

מצוה עד (ל"ת מג).

כג א "לא תשא שמע שוא".

נעשה המצוה: שיזהר הדין שלא ישמע טענות בעל דין שלא בפני בעל דין שכנגדו, וכן בעל הדין יזהר מלהשמיע כן. — נוהגת בכל זמן ומקום בדינים, ובבעלי דין וז"נ.

"שמוע בין אחיכם ושפטתם, א"ר חנינא אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין, קודם שיבוא בעל דין חברו; ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדין קודם, שיבוא בעל דין חברו; קרי ביה נמי שמע בין אחיכם, רב כהנא אמר מהכא מלא תשא לא תשיא" (סנהדרין ז).

אם מהכתוב שדרש ר' חנינא, לא למדנו רק אזהרה לבית דין בהכינם לדון, הכ"כ "ואצוה את שפטיכם בעת ההיא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק" (דברים א, טז) — מוסיף רב כהנא לדרוש מהכתוב הזה שגם ליחיד שעתיד הדין לבוא לפניו לאחר זמן, אסור ג"כ לשמוע ולהשמיע לפניו "לא תשא—לא תשיא" לשון יחיד, ולא נזכר שופט בכתוב (ע' סמ"ע וס"ז, חשן משפט יז, ה) והנה ג"כ אזהרה מיוחדה. — וב"מעין החכמה" העיר "והרמב"ם — הביא שני הפסוקים וכ' א"כ אפשר מהראוי למנותם, עשה ולא תעשה".

ואדמה בעניי, אמנם הרמב"ם מביא שני הכתובים, שהראשון משמעו פשוט וברור יותר "שמע" אך "בין אחיכם" שיהיו שני בעלי הדין יחדו; והשני מוסיף באזהרה כמבואר למעלה, ובכ"ז יאמר בפרוש "וכל השומע מאחד עובר בל"ת שנאמר לא תשא שמע שוא" (רמב"ם סנהדרין כ"א, ז) ולא חשב גם עשה, כי עיקר הצוי לשופטים היה להזקק לבעלי הדין ולשמוע טענותיהם ולשפטם בצדק "ואצוה את שפטיכם בעת ההיא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק" אך מסגנון הלשון נשמע גם פרט זה לשמע אך בין שניהם יחדו, אבל "לא תשא" הוא לאו מפורש ומיוחד, לכן לא חשב רק "לא תעשה" בלבד.

ונשמע מהמצוה: מה רבה החובה להזהר במוצא שפתים ובמשמע אזנים, בכל עת וזמן, ומה גם אם ע"ז יאמר להכריע משקל משפט אמת, באי זהירות בזה, מוסדי עולם ימוטו הן לא נאמר "לא תשא שמע שקר" אך "שוא" בל יאמר השופט, מה לי אם אשמע דבר בעל דין אחד, כשהוא יחידי, הלא רק לשוא ולחנם ידבר לא יטה לבבי אחריו ולא אטה הדין עפ"ז; יזהר לנפשו מזה, כי הוא בעצמו לא יחוש ולא ירגיש כי נמשך לבבו אחרי דברו. כי צדיק הראשון בריבו. — ואם גם בעל הדין ידמה בלבבו לטען אך אמת, שוא יהיה תמורתו, כאשר יבחן ע"י בעל דינו, כי כל דרכי איש ישרו בעיניו. ועל העובדים ע"ז יתכן לקרא "הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה" (ישעי' ה, יח) מתחלה יעוו בזדון בדבר אשר נראה כי רק שוא ודבר בטל הוא, אך אח"כ יחטאו בשגגה להטות הדין ולעשק רע.

מצוה עה (ל"ת מד).

א "אל תשת ידך עם רשע להית עד חמס".

נעשה המצוה: להזהר שלא לקבל עד רשע נוהגת בכל זמן ומקום בדינים ובעדים זכרים "ועוד יש שם רשעים שהם פסולים לעדות, אע"פ שהם בני תשלומים ואינם בני מלקות הואיל ולוקחים ממון שאינו שלהם בחמס פסולים וכ', כגון הגנבים והחמסנים אע"פ שהחזיר פסול לעדות וכ' וכן המלוה ברבית וכ' אם רבית קצוצה עשו ה"ה פסולים מן התורה וכ' וכן העובר על גזל של דבריהם, ה"ה פסול מדבריהם, כיצד החמסנים והם הלוקחים קרקע או מטלטלים שלא ברצון הבעלים; אע"פ שנותנים הדמים, הרי אלו פסולים מדבריהם" (רמב"ם, עדות י, ד).

ע"ד רבינו בגנבים וחמסנים "אע"פ שהחזיר פסול". העיר בטור חשן משפט (לד) "ואיני יודע למה לא יוכשרו אחר שהחזירו הממון? ואפשר שר"ל אע"פ ששלמו, כיון דבכפית ב"ד

שלמו

שלמו פסולים עד שישיבו מעצמם״. — והעיר ע״ז בפירוש הרדב״ז (על הרמב״ם שם), ואין זה דעת רבינו כיון שכתב אע״פ שהחזיר, וחזרה משמע מעצמו בלי כפיה, אלא נראה טעמו, כיון שראה העדות בזמן שהיה פסול קודם חזרה, אע״פ שהחזיר פסול וכ״״. — וב״שפתי כהן״ (חשן משפט לד, לג) נראה ההפך מזה ״נראה דכל הפסולים מחמת עברה כשרים, כשחזרו בתשובה הראויה להם, אפילו בעדות שראו בשעה שהם פסולים בעברה, ולא בעינן בזה תחלתו וסופו בכשרות״.

הן ע״פ באור ה״חתם סופר״ (ח״מ לו) בדברי הש״ך יראה שלא אמרו אלא בפסול עברה, שאינה חמס, אפשר שגם לרדב״ז כן. אבל כעין ראי׳ ישנה שבכל פסול, עברה, בעינן תחלתו וסופו בכשרות. שנינו ״ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה וכ״״ (סוטה פ״ג). ובגמרתנו ״אלא טעמא דכתיבי הני קראי, הא לאו הכי הוה אמינא ארוסה שתיא וכ׳ מבלעדי אישך, משקדמה שכיבת בעל לבועל ולא שקדמה שכיבת בועל לבעל? אמר רמי בר חמא משכחת לה כגון שבא עליה ארוס בבית אביה, דכותה גבי שומרת יבם, כגון שבא עליה יבם בבית חמיה, הא שומרת יבם קרית לה אשתו מעליתא היא וכ״״ (שם כה) ואי לא בעינן תחלתו וסופו בכשרות, הא אפשר להקים כגון שבא עליה יבם בבית חמיה לפני עדים פסולים בעברה, שלא קנה אותה אז, מפני שליבום צריכים עדים כשרים כמו בקדושין (אבן העזר קטו, בית שמואל ב) ואז קינא לה — ונסתרה, בזמן שנקראה עוד שומרת יבם, ושוב חזרו העדים בתשובה, והעידו שקדמה שכיבת בעל לבועל, כי גם ע״ז צריכים עדים בשומרת יבם (ע׳ נודע ביהודה ב, אבן העזר קמח וע׳ בבאורי הגר״א שם ט).

והערת מרן ה״כסף משנה״ שמתחלה חשב חמסנים לפסולים מן התורה ואח״כ לפסולים רק מדרבנן? כבר ישבתי למעלה (כא יב מה, מצוה יז) כי החמסן הנותן דמים ולקח החפץ בגלוי למרות הבעלים, פסול רק מדרבנן, שאפשר, כי באשר קבל הדמים גמר ומקנה לו; אך החמסן הבא בכחש ומרמה, בשקר ואונאה, אף כי נתן דמים, פסול מן התורה כי לו ידע בעל החפץ אמתת הדבר, לא הניח בעד כל הון, חפצו ביד החמסן, ולכן סמך בראשונה, חמסנים לגנבים, כי החמסנים אלו קנו בגנבת הדעת. — ומדברי רבינו אלה סרה המחלוקת שחשב ב״ערוך השלחן״ לערך בין הרמב״ם והטור ובין רש״י ותוספת, הכ״ד ״ועברה שאין בה מלקות נפסל מדרבנן כ״כ רבינו הרמ״א ואמת שמלשון הטור והרמב״ם משמע כן, אבל מדברי רבותינו רש״י ותוספת (ראש השנה כב) שכתבו דלכן מלוה ברבית אינו פסול אלא מדרבנן אע״ג דאיסור דאורייתא הוא, משום דהלוה נותן לו מרצונו וכ׳ ומבואר דאי לאו טעם זה היה פסול מן התורה אע״ג דאין ברבית מלקות, דהוא נתק לעשה דהשבה (״ערוך השלחן״, חשן משפט לד, ב). והלא נחזה כי הרמב״ם חשב בזה את המלוים ברבית לפסולים מן התורה, אף שאין ברבית מלקות, מפני שהוא לאו של חמוד כסף.— עוד זאת העובר על לאו הנתק לעשה, העלה ב״אורים ותומים״ (שם) שהוא פסול מן התורה.— אמנם במלוה ברבית קצוצה בפרט, נראה שנוי הדעות: לרמב״ם, פסול מן התורה, ולרש״י ותוספת פסול מדרבנן. — ובדבר עדי רבית עין ב״כסף משנה״ וב״משנה למלך״ מלוה ולוה ד, ו.

ו נ ש מ ע מהמצוה כמה על האדם להתרחק ממרמה ורשעה ולהזהר פן ילכד במלכדתן: א) הדין צדק מוזהר שלא לקבל עד רשע, פן יעיד שקר ״אל תשת ידך עם רשע״ ב כ ח משפטך לא תחתך הדין ע״פ העדאת רשע ״להיות עד חמס״ כי הלא נקל לרשע להעיד שקר ולחמס; ב) העד אמת, מוזהר מלהתחבר עם עד רשע, שלא יכירהו הדין הטב ״אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס״ כי עי״ז תהי בעצמך עד חמס, במשפט הזה, שע״פ משפט התורה רק על פי שני עדים כשרים יקום דבר, ואתה בהתחברך לרשע גרמת למשפט חמס. — עוד זאת בהתחברך לרשע, תלמד ממנו ״להיות עד חמס״ להעיד בעצמך שקר מפני החמדה או הרשעה; ג) כל איש ואיש בל יתחבר לרשע ״אל תשת ידך עם רשע״ בכל דבר וענין ״להיות עד חמס״ עד רואה רשעתו ועולתו פן תאלף ממנו להיות כמוהו — ״א״ר יוחנן אסור לאדם ל ה ס ת כ ל בצלם דמות אדם רשע וכ״״ (מגלה כח) (ע״ש בגליון הש״ס בשם ״מגן אברהם״ ס״ס רכה).

מצוה עו (ל"ת מה).

ב „לא תהיה אחרי רבים לרעת".

ג ע ש ה המצוה: שלא לנטות אחרי רבים לרעה, בדיני נפשות בגלל דעת יחיד. נוהגת בזמן מקדשנו בכל מקום בשופטים מוסמכים. — „ורמב"ם—סנהדרין יא מנה הדברים דיש חלוק בין דיני ממונות לדיני נפשות ושם בהלכה ב כתב אחד דיני נפשות ואחד דיני מלקות ואחד דיני גלות, הדינים אלו שוים, אלא שהמלקות בשלשה וכו' ואיני מבין כיון דמלקות בשלשה, א"כ לא משכחת לה לילך אחרי הרוב, בשום פנים, כי ליכא תמיד רק אחד יותר לחיוב, א"כ משכחת לה לזכות, ולחיוב לא משכחת לה רק שכל השלשה מסכימים לחיוב. וצ"ע בדין זה דבמלקות לא נלך אחר הרוב בשום פנים רק לזכות, מ"מ כיון דדעת הר"מ כן ואין חולק עליו ודאי הדין כן" (מנחת חנוך). — ואנכי בעניי לא כן אדמה. על משנתנו „מכות בשלשה" (ראש סנהדרין) גרסינן בגמרתנו „מנהני מילי א"ר הונא אמר קרא ושפטום שנים ואין ב"ד שקול, מוסיפים עליהם עוד אחד הרי כאן שלשה (שם) נחזה נא מפני מה אין ב"ד שקול, למען שאפשר יהיה להטות הדין ע"פ רוב, ולמה כזאת במכות, הלא די בשנים כמו שאמרה התורה „ושפטום" אם יאמרו שניהם זכאי דינו לזכות ואם יאמרו שניהם חיב דינו לחובה ואם יאמר אחד מהם זכאי יפטר, שהלא גם אם יהיה עוד שלישי והוא ג"כ יאמר חיב יהיה פטור לדעת ה„מנחת חנוך"? אין זאת כי אם גם במכות נאמר „אחרי רבים להטות" בין לזכות בין לחוב: ואם יאמרו שנים חיב ואחד זכאי, זכאי, ואם יאמרו שנים חיב ודעת היחיד בטלה חיב יהיה ואין בזה מניעה מטעם „לא תהיה אחרי רבים לרעת" כי במספר הזה דעה היחידית המזכה בטלה בפי שנים ולא כמשפט המות או הגלות ששמה דעות עשתי עשר מזכות לא תבטלנה, מפני דעות המחיבת רק בדעה י ח י ד י ת.

וזכר לדבר נמצא בדבר הרמב"ם שהובא למעלה „אחד דיני נפשות ואחד דיני מלקות ואחד דיני גלות, הדינים האלו שוים בהם אלא שהמלקות בשלשה וכו'" (רמב"ם סנהדרין יא ד) וכבר תמה ב„לחם משנה" למה הזכיר שנית, שהמלקות בשלשה, הלא כבר כתב כזאת למעלה פרק ה ה"ד? ע"ש. לכן יתכן לאמר שבזה רמז לנו, אף שחשב למעלה שהטיה לרעה רק ע"פ שנים בכ"ז „מלקות בשלשה" ומטים גם לרעה בשנים אומרים חיב ואחד זכאי, שדעת יחיד בטלה בדעות שנים. ובאשר שדבר חדש הוא לא מצאתי עד כה בספרי הפוסקים (ורק אחרי החפוש מצאתי כסברא זו ב„תפארת יעקב" על משניות (סנהדרין כה) ואח"כ גם במנחת חנוך עצמו מ עח), לחלוק הזה בין מלקות לשאר דיני נפשות ואמנם הדעת נוטה שהכתוב „אחרי רבים להטות" שפרשו במשנה „הטיתך לרעה ע"פ שנים" (ראש סנהדרין) משפט שוה הוא לכל הרעות: מיתה גלות גם מכות, לבד דיני ממונות שהרעה לזה טובה לזה. מצאתי תשובה ברורה ל„מנחת חנוך" מן הגמרה „סוף סוף לרעה ע"פ שנים לא משכחת לה, אי אחד עשר מזכים ושנים עשר מחיבים, אכתי חד הוא, אי עשרה מזכים ושלשה עשר מחיבים, תלתא הוו, א"ר אבהו אי אתה מוצא אלא במוסיפים ודברי הכל וכו'" (סנהדרין יז ועי' פרש"י) וכן פסק הרמב"ם (סנהדרין ט יב) „אפילו עשרים ושנים מזכים או מחיבים והאחד אומר איני יודע יוסיפו שנים" וכן במשפט מכות, שנים אומרים חיב ואחד אומר איני יודע, מוסיפים שנים ואם מהם אמר אחד חיב ואחד זכאי יצא דינו לחובה ע"פ הכרעת שנים כי שלשה אמרו חיב ורק אחד אמר זכאי.

ונשמע מהמצוה הזאת: מה יקרו חיי איש, שלותו וכבודו, אף שגם במקום המשפט הצדק, אין בכח דעת חכם אחד אף היותר גדול להכריע לרעה, אף אם רעה הגופנית הזאת טובה היא לנשמתו לטהרה ולצרפה; ב) מדה טובה מרובה ממדת פורעניות, אף במקום—המשפט הצדק: הטיה לטובה ע"פ אחד ולרעה ע"פ שנים, וכמה על האדם להזהר מלפגוע לרעה

בחברו

בחברו ולהזרז להטיב אתו; ג) אם תורתנו לא נתנה לשופטי האמת והצדק לדון לכף חובה ע"פ דעת יחיד אף אם הוא ראש השופטים בחכמה וצדקות, אף שהוא וחבריו המחיבים הרבו לחקר ולדרש בדבר והביאו ראיות נכוחות לדבריהם, איך זה יואל האדם וירשיע לדון את חברו לכף חובה, על דעת עצמו בלי חקירה ודרישה?! לכן שנה ר' יהושע בן פרחיה "הוה דן את כל האדם לכף זכות" (אבות א, ע"ש ב"מוסר ישראל")

מצוה ע"ז (ל"ת מו).

ב "ולא תענה על רב לנטת".

נעשה המצוה: שיזהר מי שלמד זכות בדיני נפשות, בל יחזר וילמד חובה עד גמר דין, נוהגת בזמן מקדשנו, בכל מקום בסנהדרין.

"דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות אין יכול לחזר וללמד חובה" (סנהדרין פ"א) והעיר שם ב"תפארת ישראל" "והא דאמר ברישא, פותחים לזכות, אין ר"ל כולם, רק כל מי מהם". — כנראה היה קשה לו, אם מצוה לכל הדינים ללמד בתחלה זכות, איך יכלו אח"כ ללמד חובה? לכן אמר שרק על אחד מהם המצוה. — וזה דוחק, כי מלשון המשנה והגמרא ואחריהם הפוסקים, משמע שהמצוה על כולם. — ועל מצוה זו העיר גם ב"מנחת יצחק" (על החנוך) "אך כ"ז הוא רק היכא שעולה בדעת הדין, דיש מקום גם לזכות, אז צריך לפתוח בזכות וממילא שלא יחזור בו עד גמר דין, אבל היכא שאין רואה שום זכות לנידון, אז יכול לפתוח גם לחובה דאיך אפשר לחיב את הדין שיפתח לזכות כשאין רואה שום זכות בדבר וזה פשוט" וזה דוחק עוד יותר — להגביל מצוה החלטית זו, רק במקום שאפשר לפתוח בזכות? וכי ע"ז צריכה התורה להזהיר את שופטי ישראל? זה נגד הסברא אך גם נגד הגמרא כאשר אבאר — להלאה.

לכן אדמה לאמר, שלא כדברי שניהם, אך כדבר תלמודנו, שאמנם מצוה זו החלטית וכללית, בכל משפט נפשות ולכלל השופטים, אך לא ללמד זכות, כי לפעמים לא ימצא להם, וגם לא יוכלו אח"כ לחזר וללמד חובה, אך המצוה היא לפתוח בזכות, כדבר משנתנו "פותחין לזכות" לאמר לו, כי אפשר שיזכה בדינו, לעודד רוחו לזכות את עצמו, אם יש לו במה. — כי על דבר משנתנו שואלת גמרתנו "היכי אמרינן" (סנהדרין לב) ומה זו שאלה, הדין שימצא זכות ללמד, בכל משפט לפי ענינו, ילמד? אלא שלזה לא כונה המשנה, כי שופטי ישרץ יחתרו בעצמם לזכות, אך היא המצוה החלטית לפתוח לזכות, וזו שאלה כענין: במקום שאין כל זכות נראה "היכי אמרינן" והשיבו שם חכמים שונים, מאמרים שונים וכולם רק מאמרים כוללים כל המשפטים, כפתיחה לטובה, ונביאה בזה המאמר הכתוב בתורה, שנוי בברייתא, אמור בגמרא ופסוק בראש ספרי פוסקינו "אביי ורבא דאמרי תרוייהו, אמרי ליה, אי לא קטלת, לא תדחל וכו'; תניא כותיי דאביי ורבא רבי אומר, אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית וגו' מכאן שפותחים בד"נ לזכות". — וכן פסק הרמב"ם (סנהדרין י, ז) "וכן אין פותחים בד"נ לחובה אלא לזכות, כיצד אומרים לזה שחטא, אם לא עשית דבר זה, שהעידו בו עליך אל תירא מדבריהם". — וכמובן גם בעל "החנוך" לא חשב אחרת, ואין בזה כלל דמיון ללמוד זכות במשפט, שא"א לחזור בו אח"כ עד גמר הדין.

ונשמע מהמצוה כי "רב חסד ואמת" נתן לנו באור פניו "תורת חיים ואהבת חסד" לכן שופטי ישראל אשר ע"פ התורה ישפטו, יזהרו ג"כ להקדים את החסד ולהגבירו, ואך באשר לא יכירנו מקומו, אז יחזיקו את האמת, יקוב הדין האמתי את ההר וזה ג"כ חסד; — לכן יפתחו את דרישת המשפט בחסד ורחמים לזכות. — ואם למד מי זכות, אל לו לחזר וללמד חובה, אף שלפי שעה מכהה אור האמת, כי בדעתו עתה, הלא חיב הוא, אולי בהרבותו לחקר ולדרוש בשכלו, ימצא נתיב החסד באמת, ג"כ. — אך זהו רק במשא ומתן, אך בגמר דין, אם לא מצא זכות יחזר לחיבו, יאמר האמת לאמתו — כי כן גם מדת המלך המשפט "רב חסד — ואמת".

מצוה עח (עשה לב)·

ג „אחרי רבים להטת״·

נ ע ש ה המצוה: להטות המשפט אחרי דעת הרבים, נוהגת בכל זמן ומקום· —

„ומנין לקטנה, שהיא של עשרים ושלשה, שנאמר ושפטו העדה והצילו העדה, עדה שופטת ועדה מצלת· ומנין להביא עוד שלשה, ממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות וכ׳ אחרי רבים להטות—הטיתך לרעה ע״פ שנים וכ׳ ואין ב״ר שקול מוסיפים עליהם עוד אחר וכ״ (סנהדרין ב)· — והעיר שם בחדושי הרש״ש ז״ל „מוכח דאף בסנהדרי קטנה, נגמר הדין לחובה ע״פ שנים מכריעים וכ׳, וק״ל מדוע לא ילכו לבית דין הגדול וישאלו כדכתיב וכי יפלא וג׳? ועוד והצילו העדה כתיב? וביותר קשה להפוסקים, דאין סומכים על הרוב, היכא דאיכא לברורי״?

ואדמה בעניי לישב שלש אלה, בדבר התוספת „קא משמע לן דאין הולכין בממון אחר הרוב· תימה מ״ט אין הולכין, ליתי בק״ו מדיני נפשות, כדאיתא מפ״ק דסנהדרין ור׳ יאשיה מייתי ליה כק״ו מדיני נפשות, ומה ד״נ דחמירי, אמר רחמנא זיל בתר רובא וכ׳; וי״ל דהתם גבי דינים דחשיבי מעוט דידהו כמו שאינו וכ״ (בבא קמא כז)· — כי אם בשאר ענינים שהולכים אחר הרוב, הוא ספק גם לדינים עצמם, אמנם יפסקו בהליכה אחר הרוב, אך בכ״ז יש חשש גם למעוט, לכן במקום שיצטרף עמו חזקת ממון יכריעו את הרוב, אך בסנהדרין, להשופטים המרובים, אין כל ספק בדבר, ברור להם אמתת המשפט, לכן המעוט שנצטוה להטות אחרי רבים, כמוהו כאין·

ובענייי אוסיפה, כי אם גם ישנו, אז הנהו, לחזק את המרובה, אחרי התברר והתלבן הדבר הטב, כי עליהם להטות אחרי הרבים, ע״פ מצות התורה, והיה כמו ששמעו מפי עדים, ומעתה יצורפו כל השופטים, לדעה אחת ברורה ומוחלטת· — ולפ״ז תתישבנה שלש הקושיות אחת אחר אחת: א) למה זה ילכו לבית דין הגדול, לשאול תורת המשפט, אם לא נפלאה היא גם מהם, והלכה ברורה למו; ב) אמנם כן „והצילו העדה״ כתוב ועל העדה המצלת לעמד על דעתה להשתדל בהצלה עד שעת גמר דין, אך אם אז רבתה העדה השופטת, בשני שופטים, על המצלת להכנע להטות אחריה, ואין לה כל רשות לפנות בתלונה או בשאלה אל הבית דין הגדול· — וכמו אם כל העשרים ושלשה הסכימו לדעה אחת לחובה אחרי הלנת הדין אל להם לפנות אל הסנהדרין הגדולה, שבעים ואחד השופטים היותר גדולים בישראל, אולי יש הצלה לנדון, כן קצבה התורה מספר לסנהרדי קטנה „ושפטו העדה והצילו העדה״ וכח בעדה אחת להכריע את השניה, המצלת באחד והשופטת בשנים, ודי בזה·—ועם כל זה רבה התועלת גם בעדה המתנגדת, כי ע״י הוכוח והבקורת, חדרה העדה המרובה יותר לעומק המשפט, נמצא שע״י כל השופטים העשרים ושלשה יצא משפט צדק (וזה אחד מן הטעמים של ההלכה הנפלאה „א״ר כהנא סנהדרין שראו כולם לחובה, פוטרים אותו, מ״ט כיון דגמירי הלנת דין למיעבד ליה זכות והני לא חזי ליה״ (סנהדרין יז) כי במשפט בלי וכוח ובקרת, הנקל לטעות בו, כן הואיל באר הרמב״ם ז״ל (סנהדרין ט, א) „סנהדרין שפתחו כולם בד״נ תחלה ואמרו כולם חיב, ה״ז פטור עד שיהיו שם מקצת מזכים שיהפכו בזכותו וירבו המחיבים ואח״כ יהרג״ כיון שפתחו כולם כאחד בלי כל וכוח ונגוד, הנקל לטעות); ג) ואין בזה לברר עוד, להרוב המכריע ברור מאז, ולהמעוט שהמצוה להטות אחריו בגמר דין, ג״כ ברור עתה, כאלו שמעו מפי עדים נאמנים, שכן הוא הדבר כמו שהוחלט בסנהדרין·

ו נ ש מ ע מהמצוה· „ברוך הוא א׳ שנתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו״ אמנם על כל איש ואיש לעדר בכל לבב לחתר אל האמת, אך למען חיי עולם עליו להכנע אל הרבים שחקרו ג״כ אחר האמת ומצאוהו במתכנת אחרת· — כי אם כל אחד ידמה בלבבו, כי רק אליו נגלה האמת לאמתו, יבנה כל אחד במה לעצמו בחקי התורה, ויהרס גם שלום החברה, אך ע״פ

אבן פנה זו „אחרי רבים להטות" יכונו עמודי התורה, העבודה והחסד, מוסדות עולם.

וכן בצדק יאמר בספר „החנוך" „ובחירת רוב זה לפי הדומה הוא, כששתי הכתות החולקות יודעות בחכמת התורה בשוה, שאין לאמר שכת חכמים מועטת לא תכריע כת בורים מרובה ואפילו כיוצאי מצרים ול'" (ע"ש ב„מנהת חנוך") שהלא המצוה הזאת היא לחזק עמוד התורה, ומה לאלה הבורים ולאמתה של תורה, אז כח החכמים המועטת תכריע „מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך" לכן על שאינם יודעים התורה, הרבים, להכנע למעוט לאור באור התורה. – וכן בספק במעשה, במציאות ובערוב דבר בדבר, הולכים אחר הרוב (חולין י) ג"כ לחזק תורת אמת וחיי עולם.

ב „לא תהיה אחרי רבים לרעת" מלבד באור רז"ל להלכה כאמור, אפשר לפרש עוד כי השופט לא ילך בעינים עצימות להסכים לדעת חברו היחיד, או אף חבריו הרבים, מבלי חקור ודרוש, הדבר הטב, בשכלו ודעתו, כי זאת תחשב לרעות במשפט הצדק והאמת, אך יגלה דעתו הוא, בלי כל מעצור, וישתדל לבצרה גם בלב חבריו; אך גם בל יתחר ויתור אחר ההפך מדברי רעיו, בלי דעה צלולה, אך לתגר – „לא תענה על רב לנטת". – כ"ז בשעת ברור הדין, במשא ומתן הדינים, אך בגמר דין „אחרי רבים להטת".

מצוה עט (ל"ת מז).

ג „ודל לא תהדר בריבו".

נ ע ש ה המצוה: שיזהר השופט, שלא לזכות הדל רק מרחמים עליו. נוהגת בכל זמן ומקום.

ודל לא תהדר בריבו, למה נאמר, לפי שהוא אומר, לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול (קדושים יט, טו) אין לי אלא אלו, חלופיהן מנין, ת"ל ודל לא תהדר. אבא חנן בש"ר אלעזר, בלקט שכחה ופאה הכתוב מדבר" (מכלתא) ופרש ב„התורה והמצוה" „הנשיאות פנים הוא שרוצה לותר לו איזה דבר וההדור הוא משותף עם עניני הכבוד, ודרך הוא שמותרים איזה דבר להדל, ונושאים פני דלותו, ונגד זה מהדרים פני הגדול. הדור חצוני לכבדו, והזהיר על כל אחד לפי ענינו, אולם י"ל שהגם שאין לותר להדל, איזה ממון, יוכל להדר פניו לפני הרואים, שזה יועיל לו שיקרבהו, ובעל דינו בעצמו יותר לו איזה דבר וכ' ולכן בארה התורה, שאסור גם להדר פני דל וכ'".–וקשה פרוש „הדור" זה מה„מכלתא" שאמר אבא חנן בש"ר אלעזר „בלקט שכחה ופאה הכתוב מדבר" לדיק מזה כפרוש ה„תוה"מ" ששם נכון הותור ממש, וכן נמצא בתלמודנו „ספק לקט וכ' דארשב"ל מאי דכתיב עני ורש הצדיקו, מאי הצדיקו, אילימא בדינים והא כתיב ודל לא תהדר בריבו, אלא צדק משלך ותן לו" (חולין קלד) משמע גם כן שותור ממש מטעם הדור אסור, רק בספק מתנת עניים מטעם „הצדיקו"?

לכן אמרתי בעניי לבאר: „נשיאת פנים" משמעה לפטור את החיב, כמו „נושא עון"; ו„הדור" משמעו ג"כ להצדיק תביעת איש שלא כמשפט מפני הדר כבודו. ועי"ז יתבארו הטב שני הכתובים: בפ' קדושים כתוב „לא תעשו עול במשפט" משפט הוא ע"פ רוב תביעת איש מרעהו כסף או כל"ם, וע"פ רוב יתבע את אלה, הגדול מן הדל; הוזהר השופט שלא ילכד באחת משתי אלו: אם ימצא הדל חיב „לא תשא פני דל" לשאת עונו ולפטרו מפני דלותו, ואם ימצא פטור „ולא תהדר פני גדול" לזכות את הגדול בתביעתו, רק מפני הדר כבודו. והכתוב בזה „ודל לא תהדר בריבו" ריב הוא ע"פ רוב, ריב ומצה, כי יגש הדל אל השופט לצעק על מבישו ומחרפו, כי כן ע"פ רוב, יהיה הרעב למרמס השבע; הוזהר השופט, שאם לא כצעקה הבאה נעשה, לא יזכה הדל בתביעתו, רק מפני חוסו על הדר כבודו, המעולל בלעדי זה בעפר הדקות „ודל לא תהדר בריבו", ולא נאמר ג"כ בזה „ולא תשא פני גדול" כי הבא במריבה ומצה, איננו ראוי להקרא גדול. – ועפ"ז יכונו הטב דרשת המכלתא ותלמודנו, כי רק בריבו לא נהדר הדל לזכותו – בתביעתו מפני הרחמים, אך בספק מתנת עניים נצדיקנו, מטעם „הצדיקו".

ונשמע מהמצוה: „כי אני י׳ אהב משפט שנא גזל בעולה וג׳״ (ישעי׳ סא, ח) לא יעות השופט מדת האמת מפני אהבת חסד, גזל בעולה הוא, אם חפץ לעשות חסד עם הדל יעש משלו, או יבקש גם מאחרים משען לדל, אך לא יעש עי״ז עול במשפט.—

וכמה תגדל חרדת הדל בדעת והעני ממעש, ממשפט המלך המשפט, המצוה: „ודל לא תהדר בריבו...״ אף בזמן שידומה לאדם, כי חצי ש׳ נחתו בו „להגיד כי ישר י׳ צורי ולא עולתה בו״.

מצוה פ (עשה לג).

ה „כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו״.

נעשה המצוה: לפרק המשא מבהמת חבר, הרובצת תחתיו. נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה.

„דת״ר פריקה בחנם וטעינה בשכר, ר׳ שמעון אומר, זו וזו בחנם, מ״ט דרבנן, דאי ס״ד כר״ש, לכתב רחמנא טעינה ולא בעי פריקה, ואנא אמינא, ומה טעינה וכ׳ פריקה דאית בה צער בעלי חיים וכ׳, ור׳ שמעון מ״ט, משום דלא מסיימי קרא וכ׳. אמר רבא מדברי שניהם נלמד צער בע״ח דאורייתא, ואפילו ר״ש לא קאמר, אלא משום דלא מסיימי קראי וכ׳״ (בבא מציעא לב)

והעיר ב„פני יהושע״ „דהא ר״ש ורבנן גופייהו, לא מפרשי טעמייהו בהדיא, אלא סתמא דתלמודנו קאמר דפליגי בהכי, וא״כ היא גופא תקשה, מנ״ל טעמא דר״ש משום דלא מסיימי קראי דלמא משום דלא דריש ק״ו, דס״ד צער בע״ח לאו דאורייתא וכ׳?״ — וכן העיר ב„חדושי ר׳ עקיבא איגר״ ז״ל על התוספת (שם) „מי לא עסקינן וכ׳״ איך מוכח דר׳ שמעון סובר דצב״ח דאורייתא, דלמא לית ליה למוד לצב״ח, אלא דאם היה מסיימי קראי, היינו מוכרחים לומר, דטעינה בשכר ופריקה בחנם, והיינו למדים מזה דצב״ח מדאורייתא, אבל לפי האמת לא מסיימי קראי, אין לנו למוד, וקי״ל דצב״ח לאו דאורייתא? ויותר קשה, לפי מה שכתב רש״י (שבת קכח) לקושטא דמלתא צב״ח דאורייתא, נפקא לן מדחלקה התורה בין טעינה לפריקה, א״כ ממילא לר״ש ליכא ראי׳, א״כ מנ״ל דר״ש סובר דצב״ח דאורייתא?״

ואמרתי בעניי לישב, כי רבא אמר מדברי שניהם נלמד צב״ח דאורייתא, באשר שהנכון להשות דברי חכמי האמת שיצדקו יחדו, בכל האפשרי, וכן אם מדברי רבנן מוכח שסברי צער בעלי חיים מן התורה, יסבר ר׳ שמעון ג״כ ככה. ודבר מחלוקתם הגלויה בשכר הטעינה — הוא בפשר הכתובים: לרבני מסיימי ולר״ש לא מסיימי. — וכמו שנחזה להלאה (שם) ביתר על משאו, שמחלוקת רבנן ור׳ יוסי הגלילי בדרשת הכתוב „תחת משאו״ ולא במחלוקת חדשה, בצער בעלי חיים. — ויותר מזה, טוב טעם ודעת למדנו מדברי רש״י ז״ל „צער ב״ח דאורייתא, שנאמר עזב תעזב עמו, ואיכא מאן דדריש טעמא דקרא, משום צב״ח ב„אלו מציאות״ (שבת קכח) א״כ אם רבנן דרשי טעמא דקרא, ידרש ר״ש ג״כ כמוהם, הלא הוא דורש בכל מקום טעם המקרא (ב״מ קטי, וכ״מ).

ונשמע מהמצוה „טוב י׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו״ טוב י׳ לכל גם לעובר במה על דבריו, שהשונא האמור בזה, הוא „דחזיא ביה איהו דבר ערוה״ (פסחים קיג) — צוה לעזב עמו „שמא ישהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים, מאחר שהם נלוים אל י׳ ומאמינים בעיקר הדת שנ׳ אמור אליהם חי אני נאם י׳ א׳ אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה״ (רמב״ם ס״ה רוצח ושמירת נפש). — ורחמיו על כל מעשיו, חס גם על צער בעלי חיים. — וכמה על האדם לפלס מעגל דרכיו שיכונו ע״פ דרכי י׳ הישרים „כי תראה חמר שנאך רבץ תחת משאו״ ואז תתגרה בך מלחמה עצומה: השנאה מול החמלה תערך קרב, כמובן המלך הכסיל יתן יד אל השנאה „וחדלת״ ממדת הרחמים הנטועה בזרעו של אברהם (יבמות עו) על האדם ועל הבהמה, בגלל השנאה לו „מעזב לו״, הנני מצוך „עזב תעזב עמו״ לא רק מהחמלה על בעל החיים, אך גם מכפית יצרך הרע ותט חסד לשונאך „עמו״. — „ת״ר אוהב לפרוק בשונא לטעון, מצוה בשונא כדי

לכוף

לכוף את יצרו, ואי ס"ד צער ב"ח דאורייתא, הא עדיף ליה, אפ"ה כדי לכוף את יצרו עדיף" (בבא מציעא לב) וזה מוכח מדבר התורה „עזב תעזב עמו"־וטעם הדבר כפול: א) כי מדת הכפיה נחוצה יותר מדי עת ועונה, לכבש את האויב האורב היושב אתו בחדרי הלב; ב) וכבדה היא לערך החמלה הטבועה בלב כל זרע אברהם. — ובזה אפשר לפרש דבר תלמודנו „שוב מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה, ירד ר' עקיבא אחריו ואמר אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, א"מ למענך רחם עלינו וירדו גשמים. הוי מרנני רבנן, יצתה ב"ק ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו" (תענית כה) ותמוה הלא נמצא במדה זו, ר' עקיבא גדול מר' אליעזר? לכן אדמה לאמר: אמנם גם ר"א גם ר"ע גדולים ועצומים היו מאד מאד בתורת י' ובמעלות המדות. אך לר' אליעזר באו כל אלה ממורשת אבות, ולר' עקיבא שהיה בן גרים (הק־מת הרמב"ם למשנה תורה) באו כל אלה מהעברה על מדותיו, מכבישת היצר וכפיתו, מתגבורת הטוב על הרע, אבות אבותיו כחשו בא' ממעל המשגיח גם בתחת, והיא התגבר להכיר, כי אך הוא יתעלה „אבינו מלכנו" מהוה הכל ומשגיח על הכל „הלא הוא אביך קנך". אבותיו התהללו באימים רבים, והוא התעלה להעיד „אין לנו מלך אלא אתה" אבותיו היו אכזרים, הוא התנשא להתפלל „למענך רחם עלינו" ידעת כי רחמנות מדה אצילית היא. — לכן ע"י תפלתו, כבש אבינו מלכנו כעסו, כביכול, וגלל רחמיו על מדותיו (וע' בפ"ו משמנה פרקים להרמב"ם ז"ל, וע' למעלה ויצא לא, מו).— ולא יקשה לנו מתלמודנו „ויעתר לו ויעתר להם מיבעי ליה, לפי שאינה דומה תפלת צדיק בן צדיק וכ' (יבמות סד) כי תפלתם שהיתה על פרי בטן, פעלה יותר של צדיק בן צדיק, כי כעץ כן פריו, ויש תקוה כי יצאי חלציו יהי' דור ישרים (וע' במהרש"א שם). — ב„ספרי" (ראה יג, טו) דרשו על הכתוב שם במסית „לא תאבה לו ולא תשמע אליו וג' — מכלל שנ' עזב תעזב עמו, יכול אתה עוזב עם זה ת"ל ולא תשמע אליו" כי רק לשונא, לעובר עברה שמותר ומצוה לשנאותו, טרם עשה תשובה, אך הוא מכלל „הנלוים אל י' ומאמינים בעיקר הדת" כדבר הרמב"ם ז"ל, מצוה לכוף את היצר ולעזב עמו, אך לא למסית ומדיח, שהם משניאי י' על אחרים—אין כל גבול לשנאה, שישנאם ירא י', עליהם אסור לרחם ולחמל בכל ענין ואופן, עליהם אמר משיח צדקנו „הלא משנאיך י' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאיבים היו לי" (תהלים קלט, כא-ב) על נחש הקדמוני אסור לרחם פן ישופך.

מצוה פא (ל"ת מח).

ו „לא תטה משפט אביונך בריבו".

נעשה המצוה: שיזהר השופט שלא להטות משפט רשע מפני רשעו. נוהגת בכל זמן ומקום.

„באו לפניך שנים אחד כשר ואחד רשע, אל תאמר, הואיל ורשע הוא וחזקתו משקר וחזקת זה שאינו משנה בדבריו, אטה הדין על ה־שע, ע"ז נאמר, לא תטה משפט אביונך בריבו, אע"פ שהוא אביון במצות, לא תטה דינו" (רמב"ם סנהדרין כ ה) והעיר ב„מצות השם" „והסמ"ג סובר עני ואביון ממש, וראי' לזה הא דאמרינן (בגיטין טו) בני רוכל תקרבם אמם, לפרשי' שם, מתוך שרשעים היו, לא דקדקנו בדינם, ולפמ"ש הרשב"ם (בבא בתרא קנו) דקנסו אתי שפיר, מיהו לא שייך קנס, אלא במילתא דשייך לאיסורא דעבר (בכורות ל) דק"ל כר' שמעון".

ואמרתי בעניי, כי לכל הפרושים, אין סתירה מזה לדעת הרמב"ם ז"ל: א) רש"י ז"ל מפרש בדיוק רב „תקברם אמם וכ' ולא נלמד מהם ראיה, לפי שלא דקדקנו בהם איך היתה אותה צוואה, שמתוך שהיו רשעים לא הוזכרו בבית המדרש" לאמר: ר' אליעזר השיב: בלי כל ספק הדינים שפטו בצדק, ולא הטו משפט, אך דבר משפט צדק זה, לא הובא בבית המדרש" אז לישא ולתן בו, ללמד ממני על ענינים כדומה לו באשר שבני רוכל רשעים היו

לא חפצו לזכרם בבהמ"ד, לכן לא נדע עתה, מה היה משפט הצואה ההיא; ב) פרוש הרשב"ם „שקנסא הוא דקנסום רבנן לקים מתנת אמם לבתה בלא קנין" ורשות היה ביד חכמים לזה מטעם הפקר ב"ד הפקר לפי הענין המקום והזמן. ואין דמיון לזה מבכורות ששם ידובר בחשוד על הדבר, שהלכה כר' שמעון שלא נפסק הלכה לדורות ובכ"מ, לקנוס אותו לבלי לקנות ממנו כל דבר אך רק שלא לקנות ממנו זה הדבר שחשוד עליו, ומה ענין זה לזה.

ואין בקנס כזה משום הטית משפט, הלא כן נלמד ממתק לשון הרמב"ם שהוסיף על דבר המכלתא, מקור המדרש והמשפט הלזה „אל תאמר הואיל ורשע הוא וחזקתו משקר וחזקת זה שאינו משנה בדבורו, אטה הדין על הרשע וכ" ה ט י ת ד י ן משום חזקת משקר אסור, אך כשנפל אותו רשע ליד דין באיזה דבר משפט, בזמן שנחוץ לקנסו, רשות לו אז לקנסו, אף כשידע הדין ברור, כי במשפט זה הצדק, את הרשע כי לא מטעם המשפט ההוא יחיבהו; ג) אפשר לפרש כי ר' אליעזר השיב, אמנם במתנת שכיב מרע ובמצוה מחמת מיתה צריכים קנין, אך באשר בני רוכל היו רשעים ואמם חפצה שלא יהנו מיגיעה ועמלה, גמרה בכל לב להקנות רכושה לבתה וזה מדויק בלשון המשנה „בני רוכל תקברם אמם" כי בכל נפשה חפצה שלא יקברוה בניה וירשוה, אך להפך „בני רוכל תקברם אמם".

ו נ ש מ ע מהמצוה מה רב ורם האמת, שעל הדין צדק ואמת להזהר שלא יועם הודו מפני רשעת בעל הדין. ועם זה כמה גדול כחה של נגיעה בדבר, כי גם כשאדם כשר וישר שהוא בחזקת שאינו משנה בדברו, נידון עם אדם רשע שחזקתו משקר, בכ"ז אל יאמן הדין את הישר הולך בלי חקירה ודרישה הטב, כי אולי מפני נגיעתו בדבר משנה הוא כמעט קט בדברו עתה. וקרא התורה לאדם רשע, אביון, כי „אין עני אלא בדעה (נדרים מא) ומכל ששת תארי עני קראתו „א ב י ו ן" כי רשעת מעשיו הרעים, יגרענו ממעשה הטוב מקורם המשחת ב„ת א ו ה" המוציאה את האדם מן העולם כעני ורש, לא מחכמת לב ברב חקירה ורב דרישה בא לכלל זה, אך מאשר ת א ב הוא למלא משאלת גויתו „תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות" (משלי כא כו) ה ת א ו ה לעשות רעה, הערבה לפי שעה לחמרו, ו ה ע צ ל ו ת מבלי עשות הטוב, כי מנוחה אותה נפשו „תמיתנו" תוציאנו מן העולם בחוסר כל „כי מאנו ידיו לעשות" לכבוש את יצרו מעשות רעה ולכפותו לעשות הטוב והישר.

מצוה פב (ל"ת מט).

ז „מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע".

נ ע ש ה המצוה: שיזהר השופט, שלא להוציא משפט, רק על פי אומר הדעת. נוהגת בכל זמן ומקום.

„מצוה רצו. הוזהיר הדין שלא לחתוך הגדרים באומד הדעת החזק, ואפילו היה קרוב לאמת, כגון שאדם, ירדפהו שונאו להרגו, ולהנצל ממנו יכנס בבית אחד, והרודף יכנס אחריו ונכנסו אחריו ומצאו הנרדף נהרג והוא מפרפר, ושונאו שהיה רודפו עומד עליו והסכין בידו ומנטף דם. הרי זה הרודף, לא יהרגוהו סנהדרין על צד חתוך הגדר, אחרי שאין עדים מעידים עליו שראו ההריגה וכ' ונקי וצדיק אל תהרג" (כפר המצות להרמב"ם, משנה תורה סנהדרין כ, א והוא מ„המכלתא" בזה).

והרמב"ן ז"ל שם בהשגותי' „תמה—שאין הכתוב נדרש כן בתלמוד, אבל ברביעי מסנהדרין (לג) שנינו דיני נפשות מחזירים לזכות ואין מחזירים לחובה, ואמרו ת"ר מנין ליוצא מב"ד חיב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכית, מנין שמחזירים אותו, ת"ל נקי אל תהרג, ומנין ליוצא מב"ד זכאי ואמר אחר יש לי ללמד עליו חובה, מנין שאין מחזירים אותו ת"ל צדיק אל תהרג וג"? („נקי" נקרא שהוא בעצמו זך ונקי; ו„צדיק" עם אחרים יכירו צדקתו, ככתוב „ומה יצדק אנוש עם א' ומה יזכה ילוד אשה" (איוב כה, ד) והמיתתם יקרא „הרג" שלא כשורת דין). — והשיב ב„מגלת אסתר" „כי המדרש שדרשו בו בגמרא, הוא אסמכתא ואינו פשט הפסוק כלל, וזה לפי שחזרת הנדון לזכות, הוא מבואר בעצמו

שנצטרך

שנצטרך להחזירו, שאם לא נחזירנו שמא הב"ד יעברו על לא תרצח וכ"ו ולא אדע, מה יענה על הדין השני, שלא נדע מן הסברא "מנין ליוצא מב"ד זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה, מנין שאין מחזירים אותו, ת"ל וצדיק אל תהרג" כי מצד הסברא הלא נכון להחזירו, להעמיד האמת על תלו ולבער הרע, וע"ז בא המקרא להורנו, שעם כל אלה אין מחזירים לחובה?

ולדברי "המג"א" נדחה גם תרוץ "מעין החכמה" על השגת הרמב"ן "דע"כ דרשת הגמרא היא אסמכתא, וסוף המקרא מוכיח על תחלתו, כי לא אצדיק רשע, ואם נקי וצדיק ענינים שונים כדרשת הגמרא, לא יצדק הטעם על שניהם, רק על אחד מהם, והיינו שאין מחזירים לחובה, כי השם לא יצדיקנו, אבל אינו טעם למניעה השניה וכ'" ולדברי ה"מג"א" הלא הטעם שמחזירים לזכות, נבין בעצמנו, להזהר מהעון היותר נורא לעבר על "לא תרצח", — ורק למניעה שאין מחזירים לחובה, הלא דרוש לבער הרע, נתנה התורה טעמה הטוב "כי לא אצדיק רשע".

ואוסיפה גם אני להתפלא על הרמב"ם ז"ל, כי לראי' על הלכה זו שאין דנים מאומד בדיני נפשות, מביא תלמודנו כתוב אחר: שר' שמעון שראה כמעשה שתאר הרמב"ם, אמר לרשע שחשבו ע"פ אומד לבבו לרוצח "אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי, שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים יומת המת וכ'" (סנהדרין לז; וע' בתוספת "שאין' וכ'"). — ומעין זה הדרשה הנפלאה "בקש קהלת למצא דברי חפץ, בקש קהלת לדון דינים שבלב שלא בעדים ושלא בהתראה (ה"ז באומד הלב) יצתה ב"ק ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת על פי שני עדים וג'" (ראש השנה כא) ומדוע למד רבינו ז"ל מהכתוב, ונקי וצדיק אל תהרג?

ואמרתי בעניי להשיב על השגת הרמב"ן ז"ל, כי לשני הדינים יחד "מחזירים לזכות ואין מחזירים לחובה" (סנהדרין לב, לג; רמב"ם, סנהדרין י, ח; א, א) מצאו רז"ל גם מקור אחר "צדק צדק תרדף" (שופטים יח. כדרשת הספרי שם) שגם את שניהם יצדיקו השופטים. — והמקור הזה ישר בעיני הרמב"ם ז"ל, מהמקור בכתוב שלפנינו. כי לפי הדרשה עלינו לפסקו בסכין חריפה, כי אם לא סופו סותר ראשיתו: "מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג", הלא אם אין מחזירים לחובה, אף שהוא חיב באמת, ההפך הוא מהאזהרה מדבר שקר תרחק? לכן למד מהכתוב הזה, אך ההלכה הזאת כדרשת המכלתא היוצאת מעומק הפשט "מדבר שקר תרחק" מאד, לכן אל תדין ע"פ אומד הדעת, שמא תטעה ותוציא משפט שקר. באשר הואיל הרמב"ם ז"ל באר הטב בספר המצות, והזהר מזה, למען "ונקי וצדיק אל תהרג", ואם באמת חיב הוא אל תחיש, כי לא קים ולא תחוס עיניך ובערת דם הנקי, "כי לא אצדיק רשע" ואשיב לו כדי רשעתו, וכן זו אזהרה נמרצה לשופטים. — ובזה תתישב גם פליאתי, כי מה שהביע ר' שמעון בן שטח המקרא "על פי שנים עדים וג'" הוא באשר שהיה רק כעד בדבר, באומד, ולא דין, ואמר לרשע, כי אף עד אינו יכול להיות כיון שלא ראה ממש, הלא ב"מכלתא" עצמה שלמדה אזהרה לדין בזה מן "ונקי וצדיק אל תהרג" הובאה מעשה רשב"ש ודבריו מן הכתוב "על פי שנים עדים וג'" לאמר, כי גם עד אינו בדבר. — ובדבר הדרשה בקהלת, יש להתבונן, הלא קהלת הוא המלך שלמה והרמב"ם ז"ל (מלכים ג, יט) העלה מתוך הירושלמי "כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה או בלא התראה, אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשגגה, יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם, כפי מה שהשעה צריכה"?

ואמרתי בעניי לישב אלה: המלך החכם בישבו בשלות השקט בירושלם עיר החכמה, חפץ לערך ע ל י ס פ ר חוקה "משפטי המלך" כפי כחו ועוזו מטעם התורה, לדון ולענש גם בלי עדים גם בלי התראה רק באומד הדעת, כי הוא חשב באשר המשפטים ההם תלויים בחכמת לב המלך ובחקרו את האמת ובדרשו הצדק, ומי כמוהו ראוי לכתב עלי ספר משפטי המלך, למען יהיה כשלחן ערוך לפני מלכי ישראל אשר ישבו אחריו על כסאו "בקש קהלת למצא דברי חפץ

בקש

בקש קהלת לדון" לחוקק עלי ספר „דינין שבלב וכ'", רק באומד לכל דבר וענין משפטו ועשו וכ' „יצתה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת, על פי שנים עדים וג'" לאמר לכתוב לחק יסודי נכון וקים לכל ולעולם, רק „על פי שנים עדים וג'" הלכות ישרות כאלו נתונות לידי כל אדם להורות ולדון ע"פ התורה הכתובה והמסורה בכל זמן ומקום, אך משפטי המלך התלוים בזמן ומקום באיש ובמצבו, אי אפשר לכתב כחק ולא יעבר (יכל האגדה הנפלאה הזאת בארתי ב„לבני ישרז" ב סו).

ונשמע מה רב כחו של השקר, ומה רבה רעתו, וכמה על האדם לדעת רפונו למען התרחק ממנו: כחו רב ללכד גם חכמים מחוכמים בערמה אף השופט צדק עמודי ההוראה בישראל מעל הר המוריה שממנו תצא הוראה לעולם בהטעתם לפעמים לדמותו לאמת. ורעתו רבה עד שיתכן שע"י יהרג נקי וצדיק ע"י צדיקים גמורים במקדש י', לכן גם להם צותה תורת אמת, על בינתם אל להשען ואל יחרצו משפט ע"פ אומד והשערה כי שגיעות מי יבין ואם גם פעם כונו את האמת אך עלולים הם להשגות בהשערות כזב הרבה פעמים לכן אף בכונם לאמת, אך אם לא כתורה שפטו דומה כאלו הרגו נקי וצדיק. ואם בארזי לבנון אלה יכול לפול שלהבת נוראה כזו מה גם באזוב מדבריו? כמה על האדם להזהר שלא לדון לכף חובה את כל אדם בלי חקירה ודרישה נכונה מבלעדו „הוה דן את כל האדם לכף זכות" (אבות א. ע"ש ב„מוסר ישראל").

מצוה פג (ל"ת נ).

ה „ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים".

נעשה המציה: שיזהר השופט מקחת שוחד אפילו לשפט באמת וצדק נוהגת בכל זמן ומקום.

„ושחד לא תקח מה ת"ל אם ללמוד שלא לזכות את החיב ושלא לחיב את הזכאי הרי כבר נאמר, לא תטה משפט, אלא אפילו לזכות את הזכאי וחיב את החיב, אמרה תורה ושחד לא תקח (כתובות קה). והעיר ב„תורה תמימה" „אינו מובן דלזכות את הזכאי, לאיזו מטרה נותן זה שוחד — ובתוספת בכורות כט משמע שנתינת השוחד באופן כזה הוא שישתדל למענו ויטה יותר לזכותו אבל לדעתי גם זה הוא בכלל לא תטה משפט ונראה דהבעל דין הזכאי אינו יודע בתחלת הדין שהוא זכאי, ולכן נותן שוחד, ובזה האיסור על הדין, אע"פ שהוא יודע זה וכ'".

ודבריו לא יתכנו כנראה מן הגמרא, ומן הסברא; מן הגמרא: הן הברייתא ההיא הובאה על זה שקרנא הוה שקיל איסתירא מזכאי ואיסתירא מחיב, ודאין להו דינא והיכי עבד הכי והכתיב ושוחד לא תקח, וכי תימא, הני מילי היכא דלא שקיל מתרווייהו, דילמא אתי לאצלויי דינא קרנא כיון דשקיל מתרווייהו לא אתי לאצלויי דינא וכי לא אתי לאצלויי דינא מי שרי והתניא ושוחד לא תקח, מה ת"ל וכ' אלא אפילו לזכות את הזכאי וכ'" ופשיטא לגמרתנו, כי המקרא הזה עולה על זמן ששניהם רוצים לתן לו שוחד, כי אם רק אחד חפץ לתן הלא הוא כבר מוזהר „לא תטה משפט דלמא אתא לאצלויי דינא אלא גם בזמן ששניהם רוצים לתן לדון דין אמת אסור (יע' במהר"ם שיף) ואם כן איך יתכן כי גם הזכאי גם החיב ישחדו את השופט, באשר לא ידעו ולא יחושו בעצמם הזכאים הם והשופט ידע מראש, כי שניהם יחד זכאים?

גם מן הסברא: קשה להקים הכתוב הזה, רק במקרה מוזר כזה, שהבעל דין לא ידע שהוא זכאי, אף כי כל דרך איש ישר בעיניו, והדין יכיר מראש, כי זכאי הוא?

לכן אומר בעניי, כי דברי התוספת נכונים וקימים, בלי כל דוחק ולחץ, רק בבאור הטב הכ"ד „מה אני בחנם וכ' ובתורת שוחד, היינו להשתדל לדונו יפה ולהפוך בזכותיה" עם תוספות המלות „לדונו יפה" נבינה, כי כל אחד מבעלי הדין, אשר דרכו ישרה בעיניו וזכאי הוא בלבבו, יחוש פן יתעצל הדין מלחדור לעמק הדין, לדון יפה, ועי"ז לא ימצא זכותו, יאמר לתת לו שוחד „להשתדל לדונו יפה" בעיון רב „ולהפוך בזכותיה" עי"ז, כי הלא זכאי הוא בעיני

בעיני עצמו, אך לא יחפץ כי הדין יטה דין, וגם זה אסרה תורה:—

ו נ ש מ ע מהמצוה: כמה לא יאמין האדם את עצמו, לשפט כל דבר וענין בצדק, בזמן שהוא נוגע אך גם באפס קצהו; ואם ימצא בזה תועלת עצמי, בצע, אז משוחד הוא וחשוד הוא לעוות משפט. וכה הזהירה תורתנו „ו ש ח ד ל א ת ק ח" אף משניהם יחד, על מנת לשפט צדק אל תדמה בנפשך, כי אמנם בצדק תשפט עמיתך, דע „כ י ה ש ח ד י ע ו ר פ ק ח י ם" בזמן שעל השופטים להיות פקחים, בעת החקירה ודרישה, בשעת משא ומתן. — וגם במקום שאין לטעות, שגם העור יכול למשש את האמת ביד „ו י ס ל ף ד ב ר י צ ד י ק י ם" בזמן שעל השופטים להיות צדיקים, בגמר הדין להוציא דבר משפט צדק, בלי כל נטיה קלה מדרך האמת, מפני כל נגיעה עצמית.—ומזה גם אזהרה כללית לכל איש ואיש בכל דבר וענין, שיחפץ לשפט מישרים, למצא האמת והצדק, שזרה הלאה כל נגיעה, כל בצע, כל תועלת עצמית ואז ישפט בצדק.

מצוה פד (עשה לד).

יא „ו ה ש ב י ע י ת ת ש מ ט נ ה ו נ ט ש ת ה ו א כ ל ו א ב י נ י ע מ ך ו י ת ר ם ת א כ ל ח י ת ה ש ד ה וג'".

נ ע ש ה המצוה: שכל בעל שדה וכרם, יפקיר חלקתו בשנת השמטה. נוהגת בכל זמן, בארץ ישראל — בזכר ונקבה.

„מצות עשה, להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית, ביטל מ"ע, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו; לא יפקיר הכל, ויד הכל שוין בכ"מ שנאמר ואכלו אביני עמך וכ'" (רמב"ם, שמטה ויובל ד, כד) ומסתפק ב„מנחת חנוך" „אם המצוה אקרקפתא דגברא היא, דרחמנא צוהו להפקיר פירותיו בשביעית ומחויב להפקיר, ואם מפקיר ה"ז הפקר, אבל אם אינו מפקירו אינו מופקר וכ'; או דלמא הפקר זה, א"צ הבעלים להפקיר, רק היא אפקעתא דמלכא, שהוא ממילא הפקר, רק אם נעל כרמו עובר על עשה זו וכ'"?

ואדמה בעניי לאמר, כי זה וזה יש בה: מפשטות דברי הרמב"ם משמע, שמצוה על האדם להפקיר באמרו „אלא י פ ק י ר הכל" ואינו יוצא י"ח, בישבו ולא עשה מעשה, לנעל כרמו ולגדר שדהו ודבריו נובעים מן ה„מכלתא" „והשביעית וג' שלא תאמר מפני מה אמרה תורה — לא שיאכלו אותה עניים, הרי אני מכניסה ומחזקה לעניים, ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשתה, מגיד ש פ ו ר ץ ב ה פ ר צ ו ת, אלא שגדרו חכמים מפני תקון העולם".

ועם כ"ז משמע, שגם בלעדי האדם הפקירם אדון כל, כשאלת גמרתנו על מה ששנינו „המודר הנאה וכ' ובשביעית אין יורד לתוך שדהו וכ'" „מ"ש דאוכל מן הנוטות דפירי דהפקרא אינון ארעא נמי ר ח מ נ א אפקרה וכ'" (נדרים מב: לגרסת הרא"ש והר"ן ז"ל) וכן הלכה רוחת היא — שפירות שביעית פטורות מן המעשר, באשר הפקר הן, ולא נמצא חלוק בין הפקירן בעליהן או לא, כי הפקר הן מטעם המלך, ובזה נדמתה לשמטת כספים. — ולפ"ז מדויקים דברי הרמב"ם ז"ל „מצות עשה ל ה ש מ י ט" ולהפקיר בפועל, ואם לא הפקיר ל א ק י ם העשה „וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ב י ט ל מ"ע" בידים ובכ"ז הפקר הם — ושני אלה במצוה זו נלמדה מהכפל בה „תשמטנה ונטשתה": „תשמטנה" מעצמה כמו שמיטת הארץ מעבודה „ונטשתה" גם באומר ומעשה. — ויש להעיר ע"ז, ממה שאמר ר' עזר בש"ר ישמעאל „שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאם הכתוב כאלו ברשותו ואלו הם בור ברשות הרבים וחמץ משש שעות ולמעלה" (פסחים ו) והלא פירות שביעית, ג"כ אינם ברשותו, ובכ"ז עשאם התורה כאלו ברשותו, שעליו להפקירם? ונהפך הוא, איך יועיל דבר הפקרו בזמן שהפקר הוא כבר מטעם המלך, הלא בחמץ אחר שש שעות, לא תועיל עוד השבתה בלב, בטול (ע"ש)?

ואין לאמר ששונה הוא איסור חמץ, שאסור גם בהנאה, הלא נמצא שגם באופן זה, עשאו הכתוב ברשותו ויועיצו דבריו ג"כ „קדש לי כל בכור וג' לי הוא, למה נאמר, לפי שהוא אומר הזכר תקדיש, הקדישו שתקבל שכר, או אם הקדשתו מקודש, ואם לא הקדשתו אינו מקודש, ת"ל, לי הוא, מכל מקום, הא מה ת"ל הזכר תקדיש, הקדישו לקבל שכר" (מכלתא, בא יג, ב; ע' למעלה מצוה יא)? — ואמרה נפשי, כי אמנם לזכות האדם, נמצאו דברים שאינו ברשותו, והם ברשותו לקים מצות המלך לקבל שכר; אך לחובת האדם, על דבר שאינו ברשותו, לא נמצאו רק שני דברים אלה: בור ברשות הרבים וחמץ אחר שש שעות.

ואולי, כשם שלא מהנה השבתה בלב לחמץ אחר שש שעות, רק במעשה, בעור; כן גם בהפקר פירות שביעית, דרושה מעשה, כדבר המכלתא הנזכר.

ונשמע מהמצוה הזאת, כי „לי' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה", הוא יסדה ויכוננה לכבודו ולאושר יצוריו. ואם בכל יום שביעי יעיד כזאת ישראל גוי קדוש בנוחו בקדושה בו (ע' יתרו כח—', מצות לא—ב) תען כזאת הארץ הקדושה בכל שנה שביעית בשביתתה בקדושה (כי בשביתה מעבודת הארץ יום אחד, אין הכר כ"כ) והקדושה ה"ה חלוקת תבואתה לכל יצורי יוצר הכל. — ובזה נדע כי „אדם ובהמה תושיע י'" (תהלים לו, ז) ורמז כי יש אשר האדם אך ורק למען הבהמה יושע, כדבר מלך קציא לאלכסנדר המוקדוני „לית אתון חיין אלא בזכות בעירא דקיקא (ירושלמי, בבא מציעא ב). — וכן שנו חכמים „דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה, שלא נמסרו לבית דין ועל פירות שביעית" (אבות ה) והיה הדבר, מלאך המות, לקים פקודת התורה על אלה שעברו על חקים שחיבים עליו מיתה בידי שמים. ועל מחזיק בפירות שביעית אחרי הבעור, שלא כדת, שיש בזה גזלה משולשת: כגזל הארץ מיוצרה, שצוה על שמטת הארץ, להראות כי לו הארץ ומלואה; גזל הפירות מן האדם, אשר הופקרו לו מטעם אדון העולם; וגזל התבואה מן הבהמה והחיה, אשר גם להן הופקרה „אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער, כי י' יריב ריבם וקבע את קבעיהם נפש" (משלי רב וע' בבא קמא קיט) והי הפירות כסם המות (וע' ב„מוסר ישראל" אבות שם).

מצוה פה (עשה לה).

יב „ששת ימים תעשה מלאכתך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר".

נעשה המצוה: לשבות ביום השבת מכל מלאכה, ולהשבית בו מכל עבודה גם עבד ובהמה, נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה. — „מצוה פה לשבות ממלאכה ביום השבת שנאמר וביום השביעי תשבת, כל ענינה כתוב למעלה בלאו הבא ע"ז ונכפלה מצוה זו עד יב פעמים" (החנוך) והעיר ב„מנחת חנוך" „למה לא כתב וכ' נוהגת בזכר ונקבה כדרכו וכ'?" ולא יתכן לאמר שנשים אינן במצות עשה זו הלא שביתת בהמה בשבת עיקרה במ"ע זו (רמב"ם שבת כ א; חנוך מצוה לב) ודבר משנתנו שספרה „פרתו של ר' אלעזר בן עזריה, היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה, שלא ברצון חכמים" (שבת פ"ה) פרשו בגמרתנו „תנא לא שלו היתה, אלא של שכנתו היתה ומתוך שלא מחה בה נקראת על שמו" (שם נז) הלא נחזה כי גם אשה מצוה על מ"ע זו שיש בה גם שביתת בהמה. לכן אמרה נפשי, שאמנם שגם לדעת ה„חנוך" שותה האשה לאיש בכל מצות השבת, ולא הזכיר במ"ע זו, שפקודתה גם על הנשים, כי סמך א"ע על מה שכתב „כל ענינה כתוב למעלה בלאו הבא ע"ז, והמתבונן שמה, במצוה לב ימצא שהזכיר בפרוש שוין הנשים לאנשים בשבת. וכן לא הזכיר בזה המצוה על האיש שביתת בהמתו שעיקרה במצוה זו, באשר שסמך על האמור שם. — ובתוספת „האי וכ' וא"ת והא דקי"ל דאין עשה דוחה את ל"ת ועשה נגמר ממילה בצרעת דדחי, וי"ל מה למילה שכן נכרתו עליה יג בריתות" (שבת קלב)

והעיר

והעיר מהר"ם לובלין ז"ל "ולא מקשו מהא דמילה דוחה את השבת, צ"ל דס"ל דשבת לא הוה עשה ול"ת וכ' לענין איסור מלאכה וכ'". ותמוה הדבר בכלל, על העלם עין ממ"ע זו? ובפרט שהתוספת הזכירו ג"כ עשה זו בה (יבמות ו. "וגמר וכ'"). — ואדמה לאמר כי נוח להקשות ממילה בשבת כי יש להשיב בנקל: אם עשה דוחה ל"ת ועשה תדחה גם מילה שלא בזמנה את השבת ומה שבזמנה דוחה הוא, אם מטעם היתר שבמקרא "וביום השמיני" אם מטעם הלכה (שבת קלב) ובמקום אחר שאין מקרא והלכה ע"ז, אין עשה דוחה ל"ת ועשה, לכן הקשו ממילה בצרעת שדוחה גם שלא בזמנה. ובמכלתא שנו "למען ינוח שורך וחמורך, הוסיף לו הכתוב נייח אחר, להיות תולש מן הקרקע ואוכל, אתה אומר לכך בא, או אינו אלא יחבשנו בתוך ביתו, אמרת אין זה נייח הלא צער וכ', וינפש בן אמתך, זהו עבד ערל, אתה אומר עבד ערל, או אינו אלא בן ברית, כשהוא אומר עבדך ואמתך כמוך (יאחנן ה) הרי בן ברית אמור, הא מהת"ל וינפש בן אמתך זה עבד ערל. — והגר זה גר תושב, או אינו אלא גר צדק, כשהוא אומר וגרך אשר בשעריך, הרי גר צדק אמור, הא מהת"ל והגר, זה גר תושב".

ע"פ דברי אמת ונכוחה אלה, נשכילה להבין את הכפל והיתר במקרא ההוא (יאחנן ה, יד) "ויום השביעי שבת לי' א' לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך". מה הכפל "עבדך ואמתך" ומה היתר "כמוך"? — הנה אם השור והחמור ישבתו רק ממלאכה בעד זולתם... אך לעצמם לנחת מאכלם יעשו מלאכה, העבד שכבר נמול והאמה שכבר נטבלה, ינוחו מכל מלאכה, אף לעצמם למאכלם וכ' "למען ינוח עבדך ואמתך כמוך" אם כמוך בני ברית הם, ינוחו כמוך מכל מלאכה, אף לעצמם. — ולא חזר המקרא על הבן והבת ועל גר צדק, שהם ינוחו גם כן כמוך, איש ישרא, שהלא הם בעצמם אישי ישראל הם, ואין יאמר בהם "כמוך". ועפ"ז נשכילה להבין דבר השנוי, אם בלוחות הברית הוקדמו "עבדך ואמתך" לפני "ובהמתך" (יתרו כ) "ושורך וחמורך וכל בהמתך" (יאחנן ה יד) הוקדמו בכתוב זה "שורך וחמורך" לפני "בן אמתך"? כי בלוחות הברית נאמר על העבד הנמול והאמה הנטבלה — שהם חיבים במצות כמין החלש בישרא לכן, להם הקדימה, אך בכתוב הזה יאמר על אלה שלא נמולו ולא נטבלו "בעם הדומה לחמור" ויש שהם פחותים מהם "הלא ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו" והם עוד יחרשו רעה על קוניהם ובעליהם (ע' למעלה נח ט, כה; בא יב, מח. מצוה יו) לכן לבהמה הקדימה.

ונשמע מהמצוה: ככל אשר שמענו ממצות (לא—לב, יתרו כ ח—י) עוד זאת "כי רוח בני האדם הוא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ" לאדם שרוחו שואפת אל על, המרגיש בנועם קדושת השבת, וחש ערכו הגדול של האדם שהוא פקידו של צור עולמים בתבל, בכבודו יתימר, לשבת מכל מלאכה ביום ששבת מכל מלאכתו צור העולם אז; האדם ביקר הזה, גם למאכלו ולמשקהו וכדומה לא יעשה כל מלאכה (אם לא, מפני פקוח נפש "וחי בהם"). ונחת רוח לו, כי כאיש גבורתו להבליג על תאותו מפני כבוד המלך הקדוש, ע"ז נאמר "ועל מנוחתם יקדישו את שמך".—לבהמה שרוחה יורדת מטה לארץ, ואין כך השגה לה מקדושת השבת, היא אם לא תוכל לתלוש עשב מן הארץ בשבת למאכלה, צער לה, התירתה התורה נחת רוח כזה ביום השבת. — וכן התורה לאדה מבני אדם שמותרם מן הבהמה אין, עבד ואמה שלא נמולו ושלא נטבלו, אף לגר תושב, כי לאושר גדול מן מלוא תאות נפשם הבהמות אין להם השגה.—בזה יתכן לפרש דבר האגדה הנפלאה והנכונה "א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף, א"ל תבלין אחד יש לנו ושבת שמו שאנו מטילים לתוכו וריחו נודף, א"ל תן לנו הימנו, א"ל כל המשמר את השבת מועיל לו וכ' (שבת קיט) כי רק המשמר את השבת ומכיר יקרו, להמשיל את רוחו על חמרו, ואם יתאו למאכל תאוה חם וחדיש, לא יחוש

לפ"ז

לפ"ז כי נפשו תדרך עוז בהתענגו על י' לבלם את עצמו, מכל חפץ אשר איננו לפי כבודו, אך הוא יחיש נועם בכל מאכל ומשקה המותר בשבת שריח נעימות קדושה נודף ממנו "וקראת לשבת ענג לקדוש י' מכובד". — ושאינו משמר את השבת, רוחו היורדת מטה, כבהמה בבקעה תרד, אחרי כל מאכל תאוה הנעים יותר לחך. הוא לא יחוש נועם במאכלי שבת, אם יחסר במו מה מערבת מאכלי חול, ואף אם לפעמים יערבו גם לחכו יותר ממאכלי חול, אך ריח נעימות קדושה, לא יחוש. — ועל מי שמפני תאותו הבהמית יחלל את השבת יקרא "ואדם ביקר — ולא בין נמשל כבהמות נדמו".

מר אחי הרב וכ' יוסף אליעזר שליט"א מווייגאווא בא מעין זה דבר תלמודנו בטוטו"ד "דאמרה ליה ההיא מטרוניתא לר' יהודא בר אלעאי פניך דומים למגדלי חזירים ומלוי ברבית; אמר לה הימנותא לדידי תרווייהו אסירן אלא עשרים וארבעה בית הכסא איכא מאושפיזא, לבי מדרשא דכי אזילנא בדיקנא נפשאי בכולהו" (ברכות נה) הוא החסיד העני (נדרים מט) הראה לה, כי לא ישא עיניו אל השמן גופו והרבות רכושו, בכ"ז איננו מדוכא — ברוחו ופניו עוד יצהלו, כי יסתכל על כל הבלי העולם בכל כד שעות היום, בכל ימות חייו, שהנהו כהולך מאושפיזא, כאורח בפרוזדור, העולם הזה, לבית מדרשו שם בטרקלין, דרכה של תורה; כעל המותר המוקצה מחמת מיאוס, שבבית הכסא ונפשו שמחה ועליזה ומודה ששם חלקו מיושבי בית המדרש, ואמנם עליו נאמר "חכמת אדם תאיר פניו" (קהלת ח, נדרים מט) ודפח"ח.

מצוה פו (ל"ת נא).

יג "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך".

נעשה המצוה: להזהר שלא לשבע בשם אלילים, ולא להשביע עובד אלילים באלילו. נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה. —

"ויזהר מלהשתתף עם העכו"ם, שמא יתחיב לו שבועה ועובר משום לא ישמע על פיך. — הגה, ויש מקילים בעשיית שותפות עם העכו"ם בזמן הזה, משום שאין העכו"ם בזמן הזה נשבעים בע"ז ואע"ג דמזכירים הע"ז, מכל מקום כונתם לעושה שמים וארץ אלא שמשתפים שם שמים ודבר אחר, ולא מצינו שיש בזה משום לפני עור לא תתן מכשול, דהרי אינם מוזהרים על השתוף" (שו"ע ארח חיים קנו, ויש מן האחרונים חולקים על הרמ"א ז"ל ויע' במנחת חנוך).

וב"תורה תמימה" הביא ראי' להרמ"א מהא "דבעו מיניה מר' אמי בן נח מצוה על קדוש השם או לא? ופשטו מחא דכתוב בנעמן בעת שנעשה גר תושב וקבל עליו שלא לעבד ע"ז, אמר לו אלישע לדבר הזה יסלח י' לעבדך בבוא אדוני בבית רמון להשתחות שמה והוא נשען על ידי והשתחויתי בבית רמון, ור"ל שאנוס הוא להשתחות לע"ז של אדונו עם אדונו, וכתוב ויאמר לו אלישע לך לשלום; ואם איתא דב"נ מצוה על קדוש השם, לא לימא ליה לך לשלום, ופירש"י דלשון זה מורה שהודה לו במה שעושה (סנהדרין עו) והנה איסור שתוף לישראל ילפינן שם (סג) מזובח לאלהים יחרם בלתי לי' לבדו, ומבואר דאי לא כתיב לבדו היה מורה היתר שתוף. ושם באותו ענין דנעמן ואלישע מבואר, שאמר נעמן בקבלו עליו שלא לעבד ע"ז כי לא יעשה עבדך עולה וזבח לאלהים אחרים כי אם לי' ולא סיים לבדו וכ' איך אמר לו אלישע לך לשלום והא זה הוי כהודאה על דבריו, אלא ודאי דבן נח אינו מצוה על השתוף" ושלש תשובות בדבר: א) מי יאמר שאיסור שתוף נלמד ממלת לבדו, אולי ממלות "בלתי לי'", וכן אמר נעמן "כי אם לי'"?; ב) הלא נעמן כבר הרחיק השתוף באמרו קודם "הנה נא ידעתי כי אין א' בכל הארץ כי אם בישראל" (מלכים ב, ה) ורק אח"כ בקש מאלישע "משא צמד פרדים אדמה כי לא יעשה עוד עבדך עולה וזבחים לאלהים אחרים כי אם לי'" (שם) ושלל בזה כל מיני אלהות וכחות רק לכבוד

לכבוד י׳ ברוך הוא; ג) הראי׳ על קדוש השם לבן נח היא, מאשר על זה שאל נעמן „לדבר הזה יסלח י׳ לעבדך בבוא אדוני בית רמון להשתחות שם והוא נשען על ידי והשתחויתי וג׳ יסלח נא י׳ לעבדך בדבר הזה״; ועל הדבר הזה השיבו אלישע „לך לשלום״ (שם) נשמע מזה כי הודה לו, אך אין ראי׳ מכל השיח ושיג שהיה ביניהם, כי אלישע התיר לנעמן השתוף.

ואיסור ה״שתוף, נדע מזה שאמר ר׳ שמעון בן יוחי „והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם, שנאמר בלתי לי׳ לבדו״ (סנהדרין סג) ואמרו בתוספת „כל וכ׳ ולא דמי — להא דכתיב חרב לי׳ ולגדעון (שופטים ז) וכן דברנו בי׳ ובך (חקת כא) דלא אסור אלא במידי דאלהות״.

והעיר ב„תורה תמימה״ (למעלה כב יט) „אבל מדברי הרמב״ם משמע גם לענין כבוד במשמע, שכתב שאסור להשבע בדבר אחר עם שמו, שאין שם מי שראוי לחלק לו כבוד. אלא האחד ברוך הוא, והנה בבאור הרדב״ז וכ׳ הקשה ממה שאמרה השונמית לאלישע חי י׳ וחי נפשך אם אעזבך? ותירץ דנשי לאו דינא גמירי, אבל הדברים תמוהים מאד. דהא בלשון הזה ממש מצאנו שאמר אלישע, שש פעמים לאלי׳? ובנוגע לעיקר קושיתו נראה דלשון הכפל חי וחי מורה על פרוד השתוף, ושתוף גמור היה אם הי׳ אומרים חי י׳ ונפשך וכ׳״.

והדבר תמוה, אם נשוה מחלוקת בין הרמב״ם לבעלי התוספת, ולרמב״ם אסור לשתף בכבוד א׳ גם כבוד אנשים, שוב יקשו עליו קושיות התוספת מן „חרב לי׳ ולגדעון״ — „דברנו בי׳ ובך״ האין זה שתוף כבוד אנשים בכבוד המלך הכבוד סלה?

לכן אמרה נפשי כי אין מחלוקת בין הרמב״ם ובעלי התוספת ואין כל קושי׳ עליהו מכל הכתובים ההם, אך עלינו לבאר נכון דברי רבותינו אלה: בתוספת אמרו „דלא אסור אלא במידי דא״ לאמר אם שיתף לא׳ אמת אליל שוא, חלילה, שהלא כה כתוב בתורה „זובח לאלהים יחרם בלתי לי׳ לבדו״ (למעלה כב יט) אך לא בן אדם שנברא לכבוד הא׳ הכבוד והוא יתברך חלק מכבודו לבשר ודם, ואיננו תועה בו לכבדו כבוד א׳ זה אינו אסור, וכן אמרו ישראל אל נכון „דברנו בי׳ ובך״ „חרב לי׳ ולגדעון״ לא היה בזה חלילה, דמיון כבוד י׳, למשה עבד י׳, לגדעון לוחם מלחמת י׳.—והרמב״ם ז״ל למד מהמקרא והברייתא שגם לענין שבועה שהוא כבוד גדול, והראי׳ שבא ע״ז אזהרה מיוחדה „ושם אלהים אחרים לא תזכירו״ אמר „אסור להשבע בדבר אחר עם שמו וכל המשתף דבר אחר עם שם הקדוש ב״ה בשבועה נעקר מן העולם, שאין שם מי שראוי לחלק לו כבוד שנשבעים לשמו, אלא האחד ברוך הוא״ (רמב״ם שבועות א ב) קרא לאל אחר „דבר אחר״ כדבר תלמודינו וכפרוש התוספת והחלט דבריו „שאין שם מי שראוי לחלק לו כבוד שנשבעים לשמו אלא האחד ברוך הוא״ מורה ששולל בזה רק אליל שוא שלא נטעה לחלק לו כבוד א׳ אמת, אך אנשים שאין לטעות לחלק להם כבוד א׳ אין בכלל איסור זה. וכן נחזה מלשונו ב„ספר המצות״ „מ״ע ז וכ׳ ונשבע באחד הנבראים להאמינו שישלאותו הדבר אמתת עצם עד שישבע בו כבר עבר ושתף דבר אחר עם שם שמים וכ׳״—לכן לא יקשה עליו מדבר אלישע לאי׳ והשונמית לאלישע ומלבד זה, אין כל קושי׳ משם כאשר נדקדק בנקודם הלא כה נקוד „חי י׳ וחי נפשך״ (מלכים ב, ב ד) וכן יבואר „חי י׳״ המהוה את הכל „וחי נפשך״ והוא יתברך חיותך, כמו שאומרים לאדם גדול „י׳ א—ך״ מיחדים עליו א—תו בפרט, וכן משמע מתרגום יונתן בן עוזיאל „קים הוא י׳ וחי נפשך״ ולא תרגם ו„קים נפשך״ כי לא נכלל אלי׳ ואלישע בשבועה, אך זה הוא רק כתואר י׳, חי וקים לעד, שהוא חי נפשך חיותך וקיומך. כמו שאנו מברכים את „מלך א׳ חי העולמים״ המלך הא׳ שהוא חיות כל העולמים.

ונשמע מהמצוה: כמה עלינו להתרחק משמץ אליהות עד שנזהר מלזכרה ולהעלותה על פה ושלא נגרם שאחרים יעלוה על פה.—ומפשוטו של מקרא נשמע דבר נשגב שהוא מיסודי כל התורה

התורה וכל המצות: „ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו" למען „ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמע על פיך" כי משמרת כל התורה וכל מצותיה הנה כסגולה נפלאה, להאמין אך בי' לבדו, ובלי תעות אחרי אלילי שקר, משאת שוא ומדוחים. מצות הבאות בצבור למען „ושם אלהים אחרים לא תזכירו" והמצות ליחיד למען „ולא ישמע על פיך" שמץ קט מזר (ע' ספרי „לבני ישרז" א יד) וכדבר המשורר החסיד „כל מצותיך אמונה" „וכל מצותיך אמת" (תהלים קיט) וזה „דרש ר' שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה וכ' בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה" (מכות כד) כי כל התריג מצות כולן ראשיתן ותכליתן אמונה צרופה בא' אמת שאין זולתו; רמח מצות עשה מקושט אמרי אמונה „אנכי י' א'"; ושסה מצות לא תעשה מפקודת אמת „לא יהיה לך אלהים אחרים" ובזה מדויק הכתוב „ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו" וכ"מ שנאמר „השמרו פן ואל" הנה לא תעשה (ערובין צו) ושמירת הל"ת תגרם „ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמע על פיך" וכבר מצא המורה לצדקה בהרבה מצות התורה, טוב טעם ודעת להתרחק מן הרעה היותר גדולה, עבודה זרה (מורה נבוכים ג) (וע' למעלה יתרו כ ב—ג מצות כה—ו).

מצוה פז (ל"ת לב).

יג „ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך".

נעשה המצוה: להזהר שלא להדיח עיר ישראל לעבודה זרה נוהגת בכל זמן ומקום, בזו"נ.

„מדיחי עיר מישראל הרי אלו נסקלים, אע"פ שלא עבדו עבודה זרה, אלא הדיחו את יושבי עירם עד שעבדו אותה וכ', אזהרה למדיח מנין שנאמר לא ישמע על פיך" (רמב"ם עבודה זרה ד א) — ומסתפק ב„יין הרקח" (סנהדרין פ"ז) „אם מדיחי עיר הנדחת צריכים התראה או לאו". וספקו ברור לרש"י ז"ל כי את משנתנו „וצריכים שני עדים והתראה לכל אחד ואחד" (סנהדרין פי"א) ולמדנו זאת מן „לאמר" פירש „לאמר נלכה ונעבדה, משמע שצריך לאמר לפנינו, שכך אומרים נלכה ונעבדה ואין אמירה אלא בעדים, אלמא צריך לכל או"א שיעידו עליהם מה שאמרו וה"נ צריך התראה לכל אחד ואחד מהם" (שם קיא וע' בלחם משנה עבודה זרה ה ה). — ובזה סרה תמיהת ר"ב רנשבורג ז"ל, מעל התוספת „ואי וכ' תימה דהתראה בעיר הנדחת מנין וכ'" (סנהדרין מא) ותמה הגרב"ר בהגהותיו, מדרשת רז"ל על זה מן „לאמר" כנ"ל? אך באמת מכתוב זה למדנו רק על המדיחים וא"א על המודחים.

וב„מנחת חנוך" (תסד) הביא דבר „משנת חכמים" „לדעת הרמב"ם מגדף אין צריך התראה, כיון דהוא רק דבור, אם כן גם כאן הוא רק דבור? אך כיון דעיר הנדחת, אינה נעשית עד שיעבדו המודחים והו"ל דבורם גורם למעשה, והו"ל מעשה דצריך התראה".

ותרוצו דחוק מאד, המעשה יעשו המודחים והמדיחים רק דברו און ולא עשו מאומה? ויותר מזה הלא המסית חיב סקילה, אע"פ שלא עבדו המסית והמוסת ע"ז, אלא מפני שהסית לעבד (רמב"ם עבודה זרה ה א) ואין צריך התראה רק מאשר נאמר „ולא תחמל ולא תכסה עליו" (סנהדרין ח „ושאר כל חייבי מיתות שבתורה, אין ממיתים אותם אלא בעדה ועדים והתראה" וע' פרש"י ותוספת).

אך קושיתי תסור מאליה בהסר הנחתו; שטעם הדבר שמגדף א"צ התראה „כיון דהוא רק דבור" כבר בארתי וביררתי (למעלה יתרו כ ג מצוה כו משפטים כב כז מצוה סט) שטעם הנכון הוא באשר להמתרים בו תשאר לעולם התראת ספק, כי לא יתברר להם לעולם מה היתה מחשבתו אז בגדפו, שעיקרו במחשבת הלב; אך לחטאים שבבטוי שפתים נצרכה התראה.

וכן הקשה „נהי דקי"ל התראת ספק שמה התראה, מ"מ הא כתבו בתוספת (כתובות טו) דדוקא בנותר וכ' שיודע בודאי שיבא לידי איסור אם יותיר וכ' אבל הכא אינו יודע שודאי יבא לידי איסור, שאינו יודע את מי יכה והיינו בזורק אבן לגו, א"כ ה"נ דלמא לא יעבדו

המודחים

המודחים כלל ולא איתבררא מילתא בשעת התראה"? — ואמרה נפשי שבמדיח היא התראת ודאי, שהלא בפני המתרים יעשה איסור ודאי, בעברו על האזהרה הנמרצה „לא ישמע על פיך" ומה שיהיה אח"כ אם יפלח כחץ כליותם לעבוד ע"ז או לא כבר אין תלוי בו והוא כמתרים ביורה חץ מות ללב איש ישראל: אל תור פן ימות מזה ותעבר על „לא תרצח" ותתחיב מיתה והמתרים גם המותרה אינם יודעים בברור כי ימות מזה (וחיובשים אותו בבית האסורים וממתינים לזה אם מת יהרג ואם הוקל ונתרפא משלם המכה חמשה דברים ונפטר סנהדרין עת: רמב"ם, רוצח ד, ג) כי ההתראה היא על מעשהו שכונן לעבר על אזהרת י' שיש בה חטא משפט מות וכן הוא במדיח. ואין דומה למו הזורק אבן לגו, שלא נודע בעת ההתראה אם עשה כל מעשה לעבר על אזהרת י' כי פן לא תפגע כלל האבן בישראל. ואמנם אזהרה זו על התחלת הפעולה „ולא ישמע על פיך" ובשפיכת דמים על גמר הפעולה „לא תרצח".

ונשמע מהמצוה: „יש בוטה כמדקרות חרב" ויש שיעש שמות יותר מחרב שהלא החרב לא תדקר ולא תמית רק את הקרובים אשר אליהם שלוחה, ואשר חרבות בשפתותיו ימית מות הרוח והנפש את הקרובים אשר אליהם ידבר ויבטה וגם את הרחוקים אשר ישמעו איש מפי איש דברי רעל שהקיא הנחש לכן ענשו גדול הן המדיח לא עבד בעצמו ע"ז, רק השמיע על פיו להדיח את אחרים והם המודחים העובדים ע"ז חייבים מיתת הרג והוא המדיח מיתת סקילה, מיתה חמורה בשתי מדרגות כי הוא הדיח רבים לבור שחת, ועונותיהם ודמם עליו יפולו. — וכמה על האדם לשמר את פיו מרע כי יש מתלהלה ויורה זקים וחצי מות לקרוב ולרחוק בהוה ועתיד, ולהפך ישכיל האדם מזה לדבר אך טוב סלה: להשכיל ולהטיב. וכן אמר ר' אלעזר „גדול המעשה יותר מן העושה" (בבא בתרא ט) ומדה טובה מרובה ממדת פורעניות.

מצוה פח (עשה לו).

יו „שלש רגלים תחג לי בשנה".

נעשה המצוה: לחג שלש רגלים בשנה: חג המצות, חג השבועות וחג הסכות בהקרבת קרבן חגיגה, נוהגת בזמן ומקום מקדשנו, בזכרים.

„מצוה פח לחוג ברגלים, והוא שנצטוינו לעלות לרגל למקדש, שלש פעמים בשנה, והן סמוך לפסח לשבועות וסכות, כדי שנחוג שם שנאמר שלש וג' ומענין החגיגה היא שנעלה שם קרבן ונקריבהו שלמים לכבוד החג וכ' ואמרו רז"ל שלש מצות נצטוו ברגל: חגיגה, ראיה ושמחה". (החינוך).

ב„מנחת יצחק" מבאר דבריו, ומעלה „שעיקר המצוה הוא שיעלה למקדש לחוג שם את החג ובכלל הוא להקריב שלמי חגיגה וכ' אבל היכא שהביא עולת ראיה אע"פ שלא הביא שלמי חגיגה לא בטל עשה כלל" ומביא ראי' מדברי רבינו במצוה תפח. „לשמוח ברגלים שנאמר שמחת בחגך". והענין הראשון הרמוז בשמחה זו הוא שנקריב שלמים וכ' ועוד אמרו ז"ל שמח בכל מיני שמחה, ובכלל זה הוא אכילת בשר ושתית היין וללבש בגדים חדשים וכ' ונוהגים מצוה זו לענין השמחה, אבל לא לענין הקרבן, בכ"מ ובכ"ז בזו"נ, והעובר ע"ז ואינו משמח עצמו וכ' בטל עשה זו" ולא כתב שבזמן שבהמ"ק קים אם עבר ולא הקריב שלמי שמחה בטל עשה זו וכ'". — ותמוה הדבר, הלא „החנוך" מדבר במצוה זו רק בקרבן החגיגה, כעיקרה, מפרש ענין החגיגה, „שרשי המצוה" „דיני המצוה" אך בקרבן החגיגה וגומר דבריו במצוה זו „והעובר עליה ונראה בעזרה ביום הראשון ולא הביא קרבן בטל עשה זו גם עבר על לאו, שנאמר ע"ז ולא יראו פני ריקם". אמנם ערוב פרשיות שנה בזה וכבר העיר ע"ז ה„משנה למלך" בהגהותיו, שהלאו הוא רק אם לא הביא עולת ראיה; אך כבר רמז המחבר בכבודו ובעצמו על ערוב זה בסוף מצוה תפט. ראיה „ועוד כתבתי קצות מצותיה בסדר משפטים במצות החגיגה" (קורא למצוה זו לא „עליה לרגל" אך, החגיגה) אך עיקרי דבריו בזה שרירים וקימים על הקרבת קרבן חגיגה כחק וכא יעבר וכל שאינו מקימה עובר על

מצות עשה. — וכן מורה פשוטו של מקרא „שלש רגלים תחג לי בשנה" לא נזכר עדן מאומה מעליה לרגל. והחגיגה לי', הוא התקרבות חגיגית לצור עולמים בקרבן, הן רז"ל אמרו „שחגיגה— ישנה לפני הדבור" (חגיגה ו) ופרש"י ז"ל, והוא מהירושלמי „שלח את עמי ויחגו לי במדבר" (שמות ה א) וכאשר פרש משה את הדבר לפני פרעה „ונזבחה לי' א'" (שם ג) וכמו שנתקים אח"כ „וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחי שלמים פרים לי'" (הלאה כד ה וע' חגיגה י). — וכן ילמדנו תלמודנו כי עיקרה של מצוה זו הוא קרבן חגיגה, עד למען שלא נאמר שתדחה עשה זו את השבת, „דרשו המקרא „וחגותם אותו חג לי' שבעת ימים בשנה, שבעה שמונה הוו. אלא מכאן לחגינה שאינה דוחה את השבת" (פסחים ע).

ומה שהביא ראי' ממצות שמחה, אין כל ראי', שגם אם נאמר כדבריו, ש„החנוך" סובר שבאם לא הקריבו שלמי שמחה, אינו עובר בעשה, אין דמיון לקרבן חגיגה, שמצות השמחה בחג כוללת גם שאר דברים, בלעדי שלמי שמחה, כדבר הרמב"ם ז"ל (יום טוב ו טו-יז) „וחיב אדם להיות בהם שמח וטוב לב הוא ובניו וכ' כש"נ ושמחת בחגך אע"פ שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים וכ', בכלל אותה שמחה, לשמוח הוא ובניו וכ' כיצד הקטנים נותן להם קליות וכ' והנשים וכ' בגדים וכ' והאנשים אוכלים בשר ושותים יין" והוא מפסחים קט.

ומעין זה בסוגי' אחרת „מתיב רבא ההלל והשמחה שמונה, ואי אמרת בעינן זביחה בשעת שמחה, הא זמנין סגיאין דלא משכחת לה אלא שבעה, כגון שחל יו"ט הראשון להיות בשבת, א"ר הונא בריה דרב יהודה, משמחו בשעירי הרגלים וכ' א"ר פפא משמחו בכסות נקיה ויין ישן" (שם עא). — והקשה שם מהרש"א ז"ל „אמאי לא קאמר הכא דשמונה איתא ברוב שנים דומיא דאמר לעיל, שבעה איתא ברוב שנים?" — ואמרתי בעניי שאם השיב אביי לרב אבין כזאת על דבר הכתוב „וחגותם אותו חג לי' שבעת ימים" שעולה על רוב השנים, נכון הדבר שדברה תורה, ע"פ רוב, אך אי אפשר להשיב כן על המשנה שפרשה הטב וחלקה בין שנים לשנים באמרה „לולב וערבה ששה ושבעה, ההלל והשמחה שמונה (סכה פד) וכן נראה, שאם בלולב וערבה יש חלוק בין שנים לשנים בהזדמנות השבת בחג „ששה ושבעה", בהלל ושמחה אין כל חלוק, בכל השנים „שמנה". — ולפ"ז אפשר לפרש התוספתא שהובאה בתוספת „שבשמחה וכ' שהשמחה יש לה תשלומים כל שבעה ולא בשתיהן" (חגיגה ו) וכבר העיר ב„לחם משנה" (חגיגה א-ד) שפרוש התוספת קשה. ולדברינו מבואר הטב: לשמחה יש תשלומים אף בשבת, אם לא בשלמי שמחה, למצער בבשר ויין מגדנות ובגדי חמודות אך עולת ראיה וקרבן חגיגה אי אפשר בשבת. ואולי זה דבר הירושלמי „שהשמחה נוהגת בין בדבר שהוא משל אחרים בין בדבר שדרכו לכן" (ירושלמי חגיגה א ב) וה"ה כשני הישובים, איך אפשר השמחה בכל השמונה ימים „א"ר הונא בריה דרב יהודה משמחו בשעירי הרגלים" ה"ה כדבר שהוא משל אחרים. — „א"ר פפא משמחו בכסות נקיה ויין ישן" (פסחים עא) וזה בדבר שאין דרכו לכן כי בזמן שבית המקדש קים אין שמחה אלא בבשר (שם קט) של זבחי שלמים. אך ראיה וחגיגה רק בעולה וזבח ורק משלו.

ונשמע מן המצוה „אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה שמחו צדיקים בי' והודו לזכר קדשו" כי על האדם העובר בים זועף וגליו הסוערים, הזמן ותלאותיו לישא כפעם בפעם עיניו אל המגדלים המאירים שעל חופי הים המאירים לו את דרך החיים ומסלת האושר. האיש אשר בימי החול יעבר ארחות ים סוער, בימי המעשה יאפפוהו טרדות ותלאות, אשר כמעט ישכיחוהו מה הוא מה חובתו בעולמו ומה תעודתו במשלחתו הנה, בנשאו עיניו אל המגדלים המאירים, אל חגי' המספרים תעצומות עוזו גודל כבוד שמו, ורב חסדו ואמתו תאר לו הדרך לאורם הטוב והמתוק, האדיר והנשגב יראה „י' אין כמוך ואין א' זולתך ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלך הא' לפדות לו לעם" ונתן לו תורת חיים אשר בהתהלכו

לאורה

לאורה ידבק אל א׳ חיים, וחי לנצח׳ – ולהולך במדבר נורא יליל ישימון עיף רעב וצמא מה ישמח לבבו בהמצא לפניו נאות דשא (אאזעען) יסעד לבבו מפרי גן העדן ההוא ירוה צמאונו ממים חיים אשר במעין טהור. יסתר מלהט השמש, בצללי עצי חמד, כן איש ישראל אשר רובי ימיו עד הנה נודד הוא במדבר העמים הנורא, רעב צמא ועיף מורדף בלי חשך והנה לפניו מועדי ישראל אשר מנחל עדניהם ישק נפשו שובע שמחות מלא תקוה לעבור מהר אל קץ המדבר לבוא אל ארץ נושבת, ארץ חמדת הלב והעין. וכן בחגינו ומועדינו, תהינה לנו אורה ושמחה׳ – וכן לפי הבחינה הראשונה נקראו חגינו בתורת י׳ „מקראי קדש״ מגדלים מאירים נתיבות ים, יקראו לכל איש ישראל להתקדש אל צור ישראל וקדושו׳ אך אחרי גלות ישראל מארץ חמדה, כאשר באו ימי הרעה ימי נדודו במדבר העמים, התבוננו סופרינו הקדושים כי כפלים לתושיה שלמועדי ישראל ישנה גם בחינה שניה, כי הנם כנאות דשא במדבר ערבה ע״כ קראוהו גם „יום טוב״ – וכבר בגלות בבל קראו למועד „יום טוב״ (אסתר ח יז) כי אך מי אשר רבו לו ימי רעה, יסמן לו יום מנוחה ומרגוע, כיום טוב׳ – ואמנם גם אז „ליהודים היתה אורה ושמחה וגו׳״ (שם טו)׳ – ע״פ בחינות אלו צונו י׳ להתקדש בחגינו להקריב עולה וזבח עם זה לשמח במו את נפשותינו לכן חוגגים אנו חגי י׳ ומועדי ישראל חצים קודש לי׳ וחצים לנו, ועל כוס יין משמח א׳ ואנשים נכרך לצור ישראל על אשר נתן לנו „מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון – מקרא קדש״ (ע׳ ספרי „לבני ישראל״ ב ד) נשמח בי׳ ונודה לזכר קדשו׳ – אם השבת מורה על כבוד הא׳ „הגדול״ שברא הכל לכבודו ומנהיג בדרך הטבע שהטביע אז בראשית הבריאה, בהשגחתו התמידית; מורים החגים על רוממות הא׳ „הגבור והנורא״ שבתעצומות עוזו ישדד מערכות הטבע בזמן הדרוש ובעת רצון לפניו יתברך, כאשר דרש ר׳ שילא „לך י׳ הגדולה זו מעשה בראשית והגבורה זו יציאת מצרים וכ׳״ (ברכות נח) כל אשר יראה ויתבונן את החרש חכם, העושה על האבנים, מכונת קיטור, אשר תמשך אבירים בכחה מאות עגלות טעונות משא ותרוץ אורח במדהרות אבירים תסיע גם תנוח תעמד מלכת– יקראהו: אדם גדול כי הגדיל לעשות בחכמתו׳ וכל אשר לא ראה ולא שמע מעודו ממכונה זו ויראה כי עגלות רבות טעונות משא למכביר רצות מהר אחרי מכונה נפלאה אשר תגמא ארץ בזעף מרוצתה, תשם ותשאף יחד, והנה איש אחד העומד עליה יט באחת ידו על הכפתור וכל הכבודה תעמד מלכת יקראו בהשתוממות עליו: אך זה גבור גורא העוצר בגבורתו את כל המסע ויעמידהו מלכת, אך אם נבינהו לדעת כי החכם האמן שכונן את המכונה הנפלא הזו, הפליא לעשות גם את הכפתור העוצר בו אז ידע כי הגבורה כלולה בגדולת יוצר המכונה, וכן נקרא השבת לפני הפסח שבת הגדול (ע׳ סזרי „לבני ישראל״ ב כד) — אך האדם בהתרגלו בדבר הכי גדול לא יתפעל עוד ממנו כל כך ויתפעל יותר ממקרה מתחדש כמו שלא יתפעל האדם הפשוט ממאורות הגדולים, המלאים זיו ומפיקים נוגה יום יום בסדר נכון ומשטר נמרץ, ויתפעל אך מהתחדשות מה במו, כן שלשת הרגלים יפעלו יותר על לבב כל אדם להתבונן על גבורות י׳ ותעצומות עוזו וע״ז על גדולתו, לכן ידבק בו ישים בו מבטחו, ישמר תורתו ומצותיו יגיל וישמח בישועתו׳ – עוד זאת: בשלשת הרגלים יראה לכל התגלות כבוד י׳ ועוזו עלינו ביחוד בהתקרבו אלינו „רבי אומר אף חותם בה מקדש השבת ישראל והזמנים תני תנא קמיה דרבינו מקדש ישראל והשבת והזמנים א״ל אטו שבת ישראל מקדשי ליה והא שבת מקדשא וקיימא, אלא אימא מקדש השבת ישראל והזמנים״ (ביצה יז) ופרש״י „זמנים וכ׳ ע״י קדושת ישראל נתקדשו הם וכ׳״ אמנם גם אותו תנא לא שגה כל כך כי אחרי התבוננות נחזה כי מאז מראשית הוכנה קדושת השבת בארץ, אך ע״י בן זוגו, ישראל (בראשית רבה יא ט) וכאשר יצר לו י׳ עם תהלתו יספרו נצטוה אך הוא על השבת ונאמר עליו „ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם

וג״ (תשא לא יז) — וכן חג המצות יורנו כי ״י׳ גבור מלחמה״ כי נלחם י׳ לישראל במצרים והתגבר על צוררי ישראל. — חג השבועות ילמדנו כי ״י׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה״ כי נתן לנו תורת אמת להאיר העולם בכבודו. וחג הכוכות יביננו כי ״י׳ עזוז וגבור״ לסוכך עלינו בעזו והתגבר על איתני הטבע במדבר הנורא.

טו–טז ״את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות כאשר צותיך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים ולא יראו פני ריקם וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה״ הזכירה מעשה המצה, אך בחג המצות ורק אכילת מצה ובשאר הרגלים הסתפקה רק בשמותיהם ובפעולות האדם בזמנים ההם כי בזה ״נאמר שלש רגלים בשביעית שלא יסתרסו שלש רגלים ממקומן״ (מכלתא) שאל יטה מי לאמר כי באשר שדותי שוממות תבואתי הופקרה, אין החובה לאכל מצה מתבואת השדה בחג המצות וחג הקציר וחג האסיף לא אחוגה כלל, כי בשנה זו אין קציר ואין אסיף. לכן הזהירה תורתנו על כל אלה חגי יהודה חגיך בכל מצותיהם אף בשנת השמיטה.

בחג המצות הזכירה רק כי היא בחודש האביב כי יציאת מצרים היתה פעולת צור עולמים, כי הגיע לעולמו, אחרי אלפים ארבע מאות ארבעים ושמונה שנים תור האביב כי ע״י נפלאותיו הנוראות באו קהל קדושים שלש מאות אלף גברים לבד מטף ונשים לאמונה בו יתעלה (ע׳ למעלה בא יג ד). מתן תורה הוא כקציר הבכורים גם ע״י פעולות עם י׳ ההולך ומשתלם באמונה רבה ומתחזק בא׳ ישעו עד המדרגה הכי נעלה לקבל התורה. סכת חי וקים, השגחתו הפרטית והיתרה על כל או״א להשכירהו ולענשהו היא לפי אוסף מעשי האדם ככל אשר הראנו נפלאות במדבר וכמשפטיו אז עם כל ישראל, משפטיו מאז עד עולם עם כל איש ואיש בישראל. והזכירה יציאת מצרים ולא מפעלות מפלאות י׳ בשבועות ובסוכות כי באשר מיציאה זו תוצאת חיים, לעם עולם ולכל מתנות א׳ חיים ומפעלותיו לו–לכן בכל מועדי י׳ נאמר ״זכר ליציאת מצרים״.–ונאמר ״ולא יראו פני ריקם״ בראש המועדים, אף שאזהרה זו בכל המועדים; שלא יסתפק כל איש בישראל בקרבן הפסח שהוא מקריב בערבו אך מצוה להביא גם עולת ראיה; ומה גם שיביא עולות ראיה בשבועות ובסוכות. עוד זאת שגם ברכה בה ״ולא יראו פני ריקם״ כ״א אשיא עליהם ברכת מועדי ובאשר מקור הברכה הוא חג המצות לכן נזכרה בו — אמנם במשנה תורה (ראה טז יז) באה לאחרי שלשת הרגלים, כבאור הטב כי בכולם האזהרה וכולם הברכה.

יז ״שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון י״ מצוה זו משולשת בתורה: ראשונה בזה, שנית בפ׳ תשא (לד כג) ושלישית בפ׳ ראה (טז טז) ומיני המצות חשבוה על הכתוב בראה, וכן אקוה גם אני בעזר י׳ לבארנה ב״נעשה״ ״ונשמע״ (מצות תפט–צ) ובכ״ז מפני חשיבות הדברים אקדים לבאר בזה את השנוי בתוארי י׳ שביניהם: בזה כתוב ״אל פני האדון י״ בפ׳ תשא ״את פני האדן י׳ א׳ ישראל״ ובפ׳ ראה ״את פני י׳ א–ך״.

ואמרה נפשי: הנה הרמב״ם ז״ל (בפרושו למשנה, סנהדרין פ׳ חלק) חשב ומנה שלשה עשר עיקרים לתורתנו הקדושה ותריג מצותיה, לא שהם חשובים יותר משאר פקודי י׳, אלא שמהם מסתעפים שאר החוקים ודרושים שמירה יתרה במחשבה בדבור ובמעשה. אך ר׳ יוסף אלבו ז״ל (עיקרים א י טו) העמידם על שלשה: אמונה במציאות השם יתברך, בתורה מן השמים, בהשגחת י׳ על יצוריו להשכירם ולהענישם. — וכבר אמר המורה הגדול ״שהדעות אם לא יהיו להם מעשים שיעמידום ויפרסמום ויתמידום בהמון לנצח לא ישארו״ (מורה נבוכים ב לא) לכן מאשר שלשה אלה הנם עיקרי העיקרים בתורתנו הקדושה למען העמידם לפרסם ולהתמידם בהמון לנצח פקדנו

צורנו במצות שלשת רגלינו, לכל רגל ורגל מצותיו ופקודותיו ועדותיו להשריש שרשים אלו עמוק עמוק בלבות כל אישי ישראל, ויעשו פרי תפארה לשמר כל התורה וכל המצוה.

חג המצות — להשריש האמונה הצרופה במציאת י' ואחדותו יתברך כש"נ רבות בפעמים ביציאת מצרים "למען תדע כי אני י'" וראש דברו בהופיעו בהדר כבודו עלינו במעמד הנבחר היה "אנכי י' א' אשר הוצאתיך מארץ מצרים" כי אז ראינו ונוכחנו כלנו: אכן יש י'.

חג השבעות—להשריש האמונה השלמה בתורה מן השמים, כי הלא הוא זמן מתן תורתנו

וחג הסכות — להשריש האמונה הבחונה בהשגחת י' הסוככת על כל איש ואיש, להשכירו ולהעניש כפעלו כי בסכות השיב י' את בני ישראל במדבר הנורא וסוכן עליו בענן כבודו מכל פגע ונגע.—וכן נצטוינו לעלות בכל שלשת רגלים לראות לפני י' מחוקקנו וסוככנו—בחג המצות נאמר בזה "יראה כל זכורך את פני האדון י'" המורה על מציאות השם יתברך היה הוה ויהיה המהוה את הכל. — בחג השבעות נאמר (תשא לד כג) "את פני האדון י' א' ישראל" המורה כי נגלה בו י' על עמו ישראל בהר סיני לתת להם תורה ומצות והיה לו לעם סגלה. — בחג הסכות נאמר (ראה טז טז) "את פני י' א-ך" המורה כי הוא נוכח לכל איש ואיש בישראל המשגיח על כל פרט ופרט וסוכך עליו. — ואם בחג המצות שלא נתקרבנו עוד אליו יתברך כ"כ, נאמר "אל" אך בחג השבעות וחג הסכות שהתקרבנו אליו יתעלה, ע"י תורתנו המחברתנו ומדבקתנו נאמר "את" בהתחברות ודבקות יתרה (ע' בספרי "לבני ישראל" ב נה).

מצוה פט (ל"ת נג).

יח "לא תזבח על חמץ דם זבחי וג'"

נעשה המצוה: להזהר שלא לזבח את קרבן הפסח, בעוד חמץ קים אצל אחד ממקריביו ונוהגת בזמן מקדשנו בזכר ונקבה.

"רבא אמר, לא מהני מידי, קשה אם כן שוחט פסח על החמץ לפסל וי"ל דבירשלמי דורש קרא דכתיב לא תזבח על חמץ דם זבחי, אע"פ ששחטו על החמץ נקרא זבחי" (תוספת תמורה ד). — ב"שער המלך" (גרושין ג יט) הקשה מזה על ה"ש"ך" (חשן משפט רח ב) דאף לרבא "מאן דעבר ואקני בשבת מקרקעי או מטלטלי הקנאתו הקנאה וכ', בכל הני כיון דאפשר לעשות בהתר, מה שאין כן בכל הני דתמורה או בנשבע שאי אפשר לעשות אם לא שיעבר". "והשתא מאי קשיא להו משוחט פסח על החמץ וכ' דהמעשה עצמו אינו אסור וחמץ הוא דקא גרים וכ'?" — ואמרה נפשי שקושית התוספת תתכן ודרשת הירושלמי נחוצה בזובח את הפסח על חמץ בערב פסח שחל בשבת ובאופן שלא יכול לבער את החמץ, מבלי מלאכת עבודה ואז אין לו תקנה לזבוח את הפסח בהתר וזה דומה לנשבע שלא למכר ועבר ומכר שמכירתו בטלה, כדבר ה"ש"ך" שם ובכ"ז הפסח כשר מטעם הדרשה בירושלמי (ע' למעלה כב כח מצוה עב) — וב"שאגת אריה" (עז) הקשה "היכי משכחת לה דלוקין על לאו זה וכ' הא מצי למימר דכבר ביטל את החמץ קודם זמן איסורו וכ' הוה ליה התראת ספק וכ'?"

בתחי"ה נשתוממתי על המראה הא יתכן הדבר בחמץ שנתחמץ אחר חצות שאז אין תקנה עוד בבטול? אך שוב ראיתי שהגאון ז"ל בעצמו מפלפל בזה והקשה לר' שמעון שסובר שחמץ לפני זמנו אינו עובר עליו ומותר בהנאה (פסחים כח) "ומצי מבטל ליה עד ליל יום טוב וכ' אלמה תנן (שם סג) השוחט את הפסח על החמץ וכ' ר' שמעון אומר הפסח בארבעה עשר לשמו חייב וכ'?" ואמרתי בעניי שגם לר"ש יתכן הדבר בכהן המקטיר את האמורים על החמץ, שהוא ג"כ חיב (שם; רמב"ם פסח א ה) ובחל ערב פסח להיות בשבת שאז ההקטרה בלי פסח (שם נט) ואז אי אפשר עוד לבטל גם לר"ש, והחמץ בעין לעין כל, ואז הוה התראת ודאי ומה ששנו במשנה "השוחט" זהו לתנא קמא ועוד שהוא בהתחלת כל העבודות בקרבן הפסח. וזה מדויק בכתוב

הטב

הטב „לא תזבח על חמץ דם זבחי" כולל השחיטה והזריקה, וכן ההקטרה יחד. שנזכרה בסוף הכתוב „ולא ילין ח ל ב חגי וג'" — אמנם יש תנאי אליבא דר' שמעון שהמקטיר את האמורים אינו עובר ע"ז (שם סב) אך בעניי, נעלם ממני המקור, שכגון זה נקרא התראת ספק, אם בשעת התראה „לא תזבח על חמץ" מקבל התראה עליו נחוש פן אח"כ יאמר משטה אני כבר בטלתי קודם או עתה בנזיר מוקמינן אחזקה שלא ישאל, לכן לא הוה ה"ס (תוספת ואפקעינהו וכ' גטין ג) ולא הקשו שם, אולי כבר שאלו לחכם מקודם, כי היה לו להשיב כן?

אמנם העלתי למעלה (יתרו כ ג מצוה כו) שאי אפשר התראה במגדף באשר לא ידעו המתרים—מחשבת לבבו אז אך שם המחשבה הרעה מביאה לידי החטא הנורא כדבר רבא „מגדף הואיל וישנו בלב" (סנהדרין סה) ומאין ידעו כי בא לידי החטא אבל בזה נהפך הוא המחשבה הטובה השבתה שבלב, מוציאתו מן החטא ואין למתרים להסתפק בזה כ"ז שלא הודיע למו.

וב„עולת שמואל" (א סז) הקשה „איך קאמר סתמא השוחט את הפסח על החמץ לוקה, דמשמע אפילו אי אפשר לקים מצות הפסח כגון דאיכא לאחד מבני חבורה ואינו בכאן וכדומה ואמאי לא נאמר דאתי עשה דפסח ודחי ל"ת דלא תזבח על חמץ?" אפשר לתרץ דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש כדבר רבא מן „ועצם לא תשברו בו" (זבחים צז) אף רב אשי שמשנה שם שנוי אחר, מסיק ב„שער המלך" (נדרים ג ו) שסבר ג"כ כרבא. — אבל בלעדי זאת, אדמה כי אין כל קושי בדבר במקום שהתורה הזהירה בפרוש, כי אל תעשה מצות הפסח באופן זה „לא תזבח על חמץ דם זבחי" איך נאמר לו זבח באיסור ודמיונו להא „דתניא יכול יהא כבוד אב ואם דוחה השבת ת"ל איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו" (יבמות ה) שלא יעלה על הדעת לאמר שבזמן שא"א לכבדם בלעדי חלול שבת, תדחה העשה את הל"ת.

ובכלל אין זה ענין לעשה דוחה ל"ת אף ללמד ממנו למקום אחר, בגדרי עשה דוחה ל"ת; במקום שלהעשה, מצוה בפ"ע וללא תעשה אזהרה בפ"ע, אז כאשר תפגשנה יחדו זו לעומת זו אפשר לחקר בזה התדחה העשה את הל"ת, או לא כמו „כבד את אביך" לקבל „שבת לי' לא תעשה כל מלאכה" וכדומה אך בזה עיקרה של אזהרת ל"ת זו היא על קיומה של העשה ואחד מגדריה בבואך לזבח את הפסח הזהר „לא תזבח על חמץ וג'".

ו נ ש מ ע מהמצוה „אנה י' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי" (תהלים קטז טז) אמנם י' יפתח מעל עבדו הנאמן מוסרותיו מבחוץ לחופשה יוציאהו מכל שעבוד לזרים, אך העבד הנאמן לי', החפשי מכל אדם, יפתח גם מוסרותיו הפנימיות יסר כעס מלבבו וקנאה מבשרו והיה בן חורין אמתי „שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה" (אבות ו) שמשחררתו מהקנאה התאוה והכבוד ומהבלי הזמן. כי החופש והחרות מרוכסי בני אדם, נאים וטובים רק לאדם המשכיל שהשתחרר מרוח החיה והבהמה שבו כי אם לא כן אין חיה טורפת נוראה יותר מהאדם שנפשו מלאה הות ולבבו גאות בזמן שהוא חפשי לנפשו אין קצין עליו. וכבר בארנו למעלה שזבח הפסח הוא אות החרות מן האדם מבחוץ (בא יב ה מצוה ה) ושהשבחת החמץ אז סמל החרות מן החיות הפנימיות (שם טו מצוה ט) לכן צוה לנו אדון הכל הקורא חופש שויון ואחוה לכל עבדיו „לא תזבח על חמץ דם זבחי" החופש הפנימי כתנאי ראשי בחופש החצוני.

מצוה צ (ל"ת נד).

יח „— ו ל א י ל י ן ח ל ב ח ג י ע ד ב ק ר".

נ ע ש ה המצוה: להזהר מלהלין אימורי כל הקרבנות עד בקר נוהגת בזמן מקדשנו בזכרי כהונה. „אמר רב כהנא, מנין לאמורי חגיגת חמשה עשר, שנפסלין בלינה שנאמר ולא ילין חלב חגי עד בקר וסמיך ליה ראשית למימרא דהאי בקר, בקר ראשון" (פסחים עא).

והעיר ב„תורה תמימה" „שאינו מביא הפסוק דס"פ תשא דכתיב ביה מפורש ולא ילין לבקר

לבקר זבח חג הפסח, וסמיך ליה שם ראשית בעוד שכאן כתוב סתם חלב חגי, ואין לומר דהתם קאי על הפסח בעצמו, דזה בודאי אין צריך קרא, כבר כתיב בפ׳ בא ולא תותירו ממנו עד בקר ובודאי קאי על חגיגת הפסח וכ״ש. ושתי תשובות בדבר: א) נוח לו לדרש מהכתוב הזה „ולא ילין חלב חגי עד בקר—ראשית״ והיה „ראשית״ הסמוך ל„בקר״ כרמז שבקר ראשון הוא אבל בתשא כתוב „ולא ילין לבקר זבח חג הפסח — ראשית״ „ראשית״ מופלג מ„בקר״; ב) ומוכרח הוא לדרש אך מכתוב זה שהכתוב בפ׳ תשא, בא על אמורי הפסח בעצמו כי „ולא תותירו ממנו עד בקר״ שבפ׳ בא, בא על בשר הפסח (רמב״ם, פסח י, יא) כי בפסח מצרים לא הוקטרו האמורים על המזבח (פסחים צו) אבל על אימורי פסח דורות נאמר „ולא ילין לבקר זבח חג הפסח״ (תשא לד כה) כדבר תלמודנו „רמי ליה רב ספרא לרב כתיב ולא ילין לבקר זבח חג הפסח, לבקר הוא דלא ילין, הא כל הלילה ילין, והכתיב עולת שבת בשבתו ולא עולת חול בשבת וכו׳, א״ל כבר רמיה ניהליה ר׳ אבא בר חייא לר׳ אבהו ושני ליה הכא בארבעה עשר שחל להיות בשבת עסקינן, דחלבי שבת קרבין ביום טוב״ (פסחים נט) וזה רק אימורי פסח כי בזמן שבא בשבת אין מביאים חגיגה עמו (שם סט) ובכ״ז לא הביא הלל הזקן ראיה מהכתוב הזה לבני בתירא שהפסח דוחה את השבת (שם סו) כי הם יכלו לדחות ראיתו ולהקים הכתוב בערב פסח בחול, וכתרוץ השני בירושלמי (פסחים ו א) „אמרה תורה הקריבהו מבעוד יום, שלא תבא לולא ילין״. אם כן אימורי חגיגת טו נלמד רק מן הכתוב הזה וזה היה ודאי לרב כהנא, עד שרמי „כתיב ולא ילין חלב חגי עד בקר, עד בקר היא דקא ילין, הא כל הלילה ילין והכתיב והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כולם הוא מותיב לה והוא מפרק ליה, כשנתותרו (פסחים נט) וקא עלתה ע״ד להסתפק, כי אולי עולה הכתוב על אימורי הפסח שמצותו אחרי עולת הערב (וע׳ למעלה בא יב י מצוה ח) וע׳ „משנה למלך״ פסח א ז.

ו נ ש מ ע מהמצוה: כי עכ״פ האדם המשכיל להזרז לבחר בכל דבר וענין בכל זמן ומקום, בטוב ומובחר ולהזרז לעשותו בלי עצלתים והתרפות, ישמר מאד לנפשו שבל יותיר את המבחר והטוב, הנאצל והחגיגי למחר ולאחר זמן מלבד שהמחר אינו בטוח, כי „לא תלד מה ילד יום״ גם תוכן פעלו לעתיד אינו בידו „אל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה״ (אבות ב) עוד זאת כי תדיחנו להמשך כבהמה בבקעה, רק למלא תאות נפשו „ותאות עצל תמיתנו״ אבותינו אנשי כנסת הגדולה בשובם אל נוה קדשנו התודו על עון אבותיהם „וישליחו את תורתך אחרי גום״ (נחמי ט כו) שהותירו מבחר המעשים ע״פ התורה לאחריהם, דחו מזמן לזמן וכן הגיעו למדרגה תחתונה עד שבא עליהם כל הרעה חרבן המקדש והעם, שאך בתקון מעותינו יתמלא החסרון „לא ילין חלב חגי עד בקר״.

מצוה צא (עשה לז).

ט „ראשית בכורי אדמתך תביא בית י׳ א״.

נ ע ש ה המצוה: להביא בכורים מפרי האדמה למקדש י׳ נוהגת בזמן מקדשנו בא״י בזו״נ.

„למה אמרו הבכורים וכו׳ ור׳ יהודה אומר אין נותנים אלא לחבר בטובה וחכמים אומרים נותנים אותם לאנשי משמר והם מחלקים ביניהם כקדשי המקדש״ (סוף בכורים) פירש הרמב״ם ז״ל „לחבר בטובה שנותנים אותם לתלמיד חכם בדרך הצדקה והחסד ואפשר לעשות כן לדעת ר׳ יהודה והלכה כחכמים״ ולפי דבריו פליגי אם יש רשות לבעלים לתנם לטוב בעיניהם, בדרך צדקה וחסד לחברים, לר׳ יהודה מותר, ולחכמים אסור, והלכה כחכמים.

והרע״ב ז״ל פירש „אין הכהן יכול לתן הבכורים אלא לכהן חבר, שאוכל חולין בטהרה, ונותן אותם לו בטובה בתורת חסד ונדבה ואינו רשאי לקנות בהם דבר, אף לא לתנם לכהן שאינו חבר, דכיון שאין עוש ם בהם עבודה, חיישינן דילמא לא מיזדהרי בהו זה לר׳ יהודה לחכמים

לחכמים נותנים אותם לאנשי משמר ובין חבר ובין שאינו חבר מחלקים אותם ביניהם וכ׳ הואיל ומכניסים אותם לעזרה, מיזדהרי בהו, והלכה כחכמים״ לפי דבריו פליגי אם בכורים נתנים רק לחברים או גם לשאר הכהנים· – הרמב״ם ז״ל הולך בזה לטעמו בפרושו על משנתנו בסוף שקלים ״המקדיש שקלים ובכורים הרי זה קדש, ר׳ שמעון אומר, האומר בכורים קדש אינם קדש״ ופרש ״ואמרו המקדיש שקלים ובכורים, הוא שנתן אותם הקדש לבדק הבית, והלכה כר״ש״ כדעת החכמים, בזה שאין לבעלים רשות לעשות בבכורים כחפץ לבבם וככל אשר הסביר לנו ב״תוספת יום טוב״ שם ״ואני למדתי טעמו מלשון הרמב״ם ערכין וכ׳ אבל אם הקדישם הכהן אחר שבאו לידו, הרי אלו קדש, הנה מבואר טעמו לפי שהבכורים לכהנים הם, ואין אדם מקדיש דבר שאינו שלו דהא הכהן כשבאו לידו והרי הם שלו, יכול להקדישם וכ״ להרע״ב והתוי״ט, שם, פרוש אחר· וכן הולכים הרמב״ם והרע״ב ז״ל לטעמיהם במ״א ״ואלו נתנים לכל כהן וכ׳ והבכורים ר׳ יהודה אוסר בבכורים״ (חלה ד) ופרש הרע״ב ב׳׳ה שפליגי אם נתנים רק לחברים או לא; וגם שם מצא לו הרמב״ם פירוש אחר ״ור׳ יהודה אוסר בכורים שינתנו לאיזה כהן שיזדמן וכבר זכרנו שהם ראוים לאנשי משמר״·—וכן לפרושו שלש דעות בזה: א) תנא קמא (פחלה ח) שהבכורים נתנים לאיזה כהן שיזדמן· ב) ר׳ יהודה (בחלה ובכורים) שינתנים לאנשי משמר אך אפשר ׳תתם ג״כ לחבר בטובה לת״ח בדרך צדקה וחסד, שיש לו רשות ע״ז; וזו ג״כ דעת חכמים בשקלים· ג) חכמים (בבכורים) שאין לו רשות לתן לאחר זולת לאנשי משמר וכן דעת ר׳ שמעון (בשקלים) ופסק כדעה האחרונה (רמב״ם בכורים ג א עכו״ם ו ט) וטעמו לשבח, שקשה לפרוש הרע״ב, שר׳ יהודה יסבר שאין בכורים נתנים רק לחברים האוכלים חולין בטהרה ויהי׳ להם מעלה יתרה על קדשי המקדש· ועוד ש״נותנים״ לר״י יפורש ״הכהן״ ולחכמים ״הבעלים״ (וע׳ תוי״ט)· וכאשר נתבוננה נחזה שרבותינו ז״ל הולכים לטעמיהם אלה, גם בזמן הבאת הבכורים· – ב״מנחת חנוך״ (שז) חוקר אם מביאים בכורים בעצרת שהלא צריכים קרבן ואין מקריבין נדרים ונדבות ביו״ט ואולי רשאים בזה ויוצאים בהם ג״כ משום שלמי שמחה· – נחזה נא ב״טורי אבן״ (חגיגה ז) תרץ על קושית התוספת ״עולות וכ״ למה אין מקריבים נדרים ונדבות ביו״ט ויצאו במו משום שלמי שמחה? ותרץ דשלמי שמחה עקרם לצורך האדם שיהא לו בשר במה לשמוח אלא שהתורה הקפידה על בשר שמחה זה, שיהא של קרבן, אך נו״ן עיקרם, לכבוד עליון, אלא יהיה גם בשר לאכל, נמצא שבהם צורך האדם טפל לכבוד עליון, לכן אסורים ביום טוב·—נתבוננה בקרבן של בכורים, עיקרו לשם מה? אם לכבוד עליון, אסור להקריבו בעצרת, ואם לצורך האדם שמחתו, מותר להקריבו? הכ״ד הרמב״ם ז״ל (בכורים ג יב) ״וכשם שטעונים תנופה כך טעונים קרבן שלמים שנאמר בהם ושמחת בכך? הטוב וברגלים נאמר ושמחת בחגך, מה שמחת החג בשלמים, אף כאן בשלמים״ ויש להתפלא, למה הביא הדרשה ולשון המקרא בדיוק ״ושמחת בכל הטוב״ ולא אמר סתם כבירושלמי (שם ב ג) ״כתב כאן שמחה וכתב להלן שמחה״· אמנם ב״פני משה״ מפרש ״ושמחת בחגך״ אבל בירושלמי סתם נאמר· והרע״ב ז״ל (שם ג) לומד זה מהר עיבל ולכאורה הצדק אתו שהרי שלמי שמחה בעצמם נלמד משלמי הר עיבל (פסחים קט ירושלמי חגיגה א ב)·

אך כאשר נתבונן נחזה כי דבר גדול דבר איש הא׳ משה, הנה שלמי הר עיבל עיקרם הי׳ לכבוד עליון, לחזוק הברית ״וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת ל פ נ י י׳ א׳״ (תבא כז ז) ושלמי שמחה אף כי נלמדם מהר עיבל, אך עיקרם לשמחת ישראל ״ושמחת בחגך״ כדבר ה״טורי אבן״ המובא למעלה· וקרבן בכורים לדברי הרע״ב נלמד מהר עיבל א״כ עיקרו לכבוד עליון, ולהוציא מדעה זו, דברי הרמב״ם ברור מללו ״וכשם וכ׳ טעונים קרבן שלמים שנאמר בהם ושמחת בכל ה ט ו ב וברגלים נאמר ושמחת בחגך מה שמחת החג בשלמים אף כאן בשלמים״, הנה כן בא לצורך האדם לשמוח בטוב י׳·–וכן לדעת הרמב״ם מביאים בכורים בעצרת

וקרבנם

וקרבנם הוא כשלמי שמחה בו ביום. וכן נראה מדבר התוספת „מלאתך ודמעתך לא תאחר כן תעשה לשורך, דהיינו חמשים יום מיום הבאת העומר בפסח שאז זמן בשול התבואה עד העצרת, שמביאים שני הלחם וכו׳ וא״ת האי ביום החמשים הוא ולא הוי כעין בכור בניך וצאנך תתן לי שלאחרי שלשים וכו״ (בכורות ו) ותרץ שם בשיטה מקובצת „וי״ל דבכורי יחיד לא מייתי עד לאחר עצרת״ והתוספת, שלא תרצו כן מאשר סברי שמביאים אף בעצרת.

וכן משמע מסתם משנתנו „אלו מביאים וקוראים מן ה ע צ ר ת ועד החג״ (בכורים א ו) להרע״ב שנלמד מהר עיבל ובעל „שיטה מקובצת״ אין מביאים בעצרת עצמו אך ממחרתו.

הנה שנו חכמים „ובשעת הרגל אף על התרומה״ (חגיגה ג) נאמנים הכל ובגמרתנו (שם כו) מנהני מילי, א״ר יהושע בן לוי, דאמר קרא ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים הכתוב עשאם חברים״ ואח״כ שנינו „הפותח את חביתו והמתחיל בעיסתו על גב הרגל, ר׳ יהודה אומר יגמר וחכמים אומרים לא יגמר״. וכן הרע״ב לטעמו, שקרבן בכורים נלמד משלמי הר עיבל, א״כ עיקרו לכבוד עליון, ואי אפשר להביא בעצרת, יתכן שר׳ יהודה סובר שאין נותנים אותם אלא לחבר שאוכל חולין בטהרה, ולא לשאינו חבר שאינו מזדהר; אך הרמב״ם לטעמו שקרבן בכורים, נלמד משלמי שמחה בחג שהוא לצורך האדם ומותר להביאו בעצרת, כמובן הביאו אז כל ישראל בעלותם לחג, בכוריהם, והזדרזו להביאם אל מקדש י׳ ביום הקדוש הנשגב ההוא וברגל הכי נאמנים ולר׳ יהודה אם פתח ברגל יגמר א״כ א״א שר׳ יהודה יאמר שלא ינתנו רק לחבר אוכל חולין בטהרה וכשאינו חבר לו הלא ברגל כל ישראל חברים לכן יפה פירש, שפליגי, אם יש רשות לבעלים לתנם לת״ח בטובה אף שאינו מן המשמר; כי גם ברגלים היו כל המשמרות שות רק באמורי הרגלים ובחלוק לחם הפנים (סכה ה).

ו נ ש מ ע מהמצוה: „שהכל ברא לכבודו בורא הכל ויוצר האדם והאדם הוא כאריס בחלקתו ומתת גורלו ועליו לעבד עבודת אדונו ולמלאת פקודתו וכן יכבדו מראשית פרי אדמתו והאדם המשכיל יביא ראשית כל מעשיו ומבחר פעליו בית י׳ א׳; כמובן אם אפשר לו לזכות, להיות בעצמו שתול בבית י׳ אשרי וטוב לו, אך אם א״א לו, לכה״פ ראש מעשיו ומבחר מפעליו יהי׳ להחזיק בתורת חיים ולהתאמץ באהבת חסד כדרשת רז״ל „תניא ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש הא׳ לחם בכורים וג׳ וכי אלישע אוכל בכורים היה, אלא לומר לך כל המביא דורן לתלמיד חכם, כאלו מקריב בכורים״ (כתובות קה) וזה להגדיל ת ו ר ה כמדת הבכורים לכהני י׳. וכן „א״ר יצחק עניים מרודים תביא בית א״ר אבין אם עשית כן מעלה אני עליך כאלו הבאת בכורים לבית המקדש נאמר כאן תביא ונאמר להלן ראשית בכורי אדמתך תביא בית י׳ א״ (ירושלמי פאה ה ה) להאדיר ח ס ד. ומדיק „לבית המקדש״ להעיר כי בית הכנסת אורחים עניים, כבית המקדש הוא. והגי״ש „תביא תביא״ תלמדנו שכמו ב ה ב א ת בכורים מקצוי ארצנו לבית י׳ בירושלים, נראה חביבת המצוה הרמה ויקר ערכה ורוממותה. כן ב ה ב א ת האורחים הביתה והטפול בהם תראה אהבת החסד ביתר שאת כמדת אברהם צור ממנו חוצבנו.

שנו חכמים „הגיע לעזרה ודברו הלוים בשיר, ארוממך י׳ כי דלתני ולא שמחת אויבי לי״ (בכורים ג) מלבד שהוא מעין מקרא הפרשה „ארמי אבד אבי וג״ (תבא כ) אשר נפרשה שם בעזר י׳׳ עוד יעוררו הלוים, בדברי שיר ויעודדו את הנפש, כי במצוה זו י ת ר ו מ ם האדם ו י ד ל ה מבוץ החמריות „ראשית בכורי א ד מ ת ך תביא בית י׳ א״ לכן היתה התכונה רבה והתפארת גדולה בהבאת הבכורים, כי ע״י יתרומם הגוי כולו ולו יאמר צור עולמים „ישראל אשר בך אתפאר״ (וע׳ בא יג ב מצוה יח).

מצוה צב (ל״ת נה).

יס „ל א ת ב ש ל גדי ב ח ל ב א מ ו״.

נעשה

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא לבשל בשר בחלב נוהגת בכל זמן ומקום בזכר ונקבה.

„המעושן והמבושל בחמי טבריא אין לוקים עליו" (שע' יורה דעה פז ו) אבל „איסורא איכא" (שפתי כהן ס"ק יג) והעיר ב„פלתי" (ס"ק יב) „הפרי חדש דעתו לומר הואיל בירושלמי מ' שבת איפשטו כמו דהוי מעושן בישול לגבי שבת, ה"ה לבשר בחלב ויש לדחות דבבשר בחלב דרך בשול אסרה תורה וזהו אין דרך בשולו לחממם בעשן לכך קבעי ליה הירושלמי בתרתי לענין שבת ובבשר בחלב דחדא מחברתה לא נלמד כלל". אך הלא נמצא בתלמודנו מדמה ד"א לשבת „א"ר חסדא המבשל בחמי טבריא בשבת פטור, פסח שבשלו בחמי טבריא חיב, מ"ש בשבת שלא דתולדת אש בעינן וליכא פסח נמי לאו תולדות אש הוא. אמר רבא מאי חיב דקתני, דקעבר משום צלי אש" (פסחים מא) אמנם כאשר נתבוננה בדבר, נמצא חלוק נכון, חכם אחד שאלני בזה, בשלמא בשבת פטור שלא מצאנו כזאת במלאכת המשכן, ששם הי' רק תולדת אש, אך מה טעם, לפטר בפסח, שבו נאמר בשול, שאפשר גם בחמי טבריא? — והשבתיו כי אם לא נמצא שנוי טבעי בבשול, בין תולדת האש לתולדת החמה, אז היה גם בשבת חיב, האם יעיה על הדעת לאמר באשר שבמלאכת המשכן, היו מבשלים רק סמנים וצבעים לכן לא יתחיבו בשבת ג"כ רק בבשול סמים וצבעים ולא מאכל וכשם שאין לחלק בדבר ה מ ת ב ש ל כן אין לחלק בדבר ה מ ב ש ל ואם בכ"ז המבשל בשבת בחמי טבריא פטור אין זאת שיש חלוק טבעי בין בשול בתולדת האש ובין בשול בתולדת החמה; לכן שואל תלמודנו שגם בפסח יהיה פטור (וזכר לדבר הדמיון בין מלאכת שבת לפסח „א"ר אמי המוציא בשר פסח מחבורה לחבורה אינו חיב עד שיניח, הוצאה כתיב ביה בשבת" (פסחים פה) אך זכר ולא ראי' כי שם סמך על שוין הלשון בשניהם „הוצאה").—ובכ"ז אפשר ללמד משבת רק לפטור גם במ"א, אך א"א ללמד גם לחיב במ"א שפורש בה פרשת המלאכה באר הטב, ה"כ גרסינן „ותולש לאו היינו גוזז (בבכור) והתניא התולש את הכנף והקוטמו והמורטו, היב שלש חטאות ואמר ר"ל תולש חיב משום גוזז וכ'" (בכורות כה) וכתבו שם בתוספת „ואמר ר"ל וכ' תימה מה הוא מקשה אע"ג דלענין בכור לא מחיב ביה משום לא תגוז לענין שבת יש לחיב משום תולדה דגוזז וכ'".

ולפ"ז נכון מאד פסק השלחן ערוך „המעושן והמבושל בחמי טבריא אין לוקים עליו". „אבל איסורא איכא" (ש"ך) באשר רבנן דקסרין „שאלו מעושן מהו שיהא בו משום בשולי גוים, מהו שיהא בו משום תבשיל שבת, מהו שיהא בו משום בשר בחלב וכ'" (ירושלמי נדרים ו א) ולא נפתרה השאלה ההיא, לכן מספק אסור ואין לוקים ע"ז. ואין להקשות ממה שאמרו בהחלט „הצולה והמטגן השולק והמעשן כולהון משום מבשל" לענין שבת (ירושלמי שבת ז ב) כי יש שבשבת חיב משום תולדה ובמקום אחר, באשר שאינה דומה למלאכה המפורשת בה פטור. בשול בחמי טבריא בבשר בחלב למדו לפטור, מדבר רב חסדא (פסחים מא) המובא למעלה שבשבת פטור ולפטור אנו למדים משבת על מקום אחר.—ולדברים אלה, אין ראי' מדבר הירושלמי בשבת למחלוקת גדולינו בצלי וטגון בשר בחלב (ע' „פלתי" פז ב פרי מגדים משבצות זהב פז א) כי ממה שאמרו הצולה והמטגן וכ' משום מבשל" לענין שבת אינה הוכחה לחיוב בבשר בחלב. — ופשוטו של מקרא נוטה לדעת המקילים „לא תבשל גדי בחלב אמו" בחלב נוזל אין צלי ואין טגון.

ו נ ש מ ע מהמצוה: „אין חכמה אין עצה ואין תבונה לנגד י'" ומשטרו בעולמו; אל לאדם להתחכם נגד אדון העולם וחוקיו שהטביע ע"פ תורת אמת בחיי עולם הוא יתברך בחכמתו הטביע להוציא מיץ החלב מן הבשר ולהבדילם אל יערבם יחד בבשול ואיסור זה, בשמושו בצאן ואלפים ובהמות שדה, אשר שת אדון עולם תחת רגליו יזכירהו כפעם בפעם ע"ז.

ואזהרה זו בתוספת למצוה הקודמת (וכן בפ' תשא באו כתואמות) הבאת בכורים המורה כי אדון עולם שברא הכל לכבודו שליט בכל והאדם הנהו רק כאריס בארץ מתחת, שעליו למלא

בדיוק פקודת אדונו, בלי התחכמות וערמימות.—„ר׳ שמעון אומר, מפני מה נאמר בשלש מקומות (לא תבשל גדי וג׳ ביה בג׳ תשא ובפ׳ ראה) כנגד שלש בריתות שכרת הקב״ה עם ישרא, אחת בחורב, אחת בערבות מואב ואחת בהר גריזים ועיבל״ (מכלתא) וכן נאמרה מצות בכורים בשלש מקומות פעמים עם „לא תבשל גדי וג״ ושלישית בפ׳ תבא לבצרון הברית בין האדון לאריסו, אחת במדבר אין זרע ואין כל ואחת בביאם אל ארץ נושבת ואחת בבואם אל ארץ חמדה שלא יחסר בה כל.

כ „הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי״ יתכן שמלאך ההוא, הוא משה בעצמו ככתוב „ונצעק אל י וישמע קולנו וישלח מלאך ויציאנו ממצרים״ (חקת כא טז) והוא משה; כי אם עד סיני בקדש מלא רוענו הנאמן משלחתו הראשונה „בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא׳ על ההר הזה״ (שמות ג ב) שנאמר לו מן הסנה אשר על הר הא׳; נמסר לו עתה מהר הקדש ההוא, משלחת שניה להוליך את ישראל דרך המדבר הנורא הזה ולשמרו בדרך המסוכנה ההיא, ולהביאו אל המקום המוכן לו מאז מעולם.

כא „השמר מפניו״ הוא ישמרך מכל אויב ופגע רע ואתה השמר מאוהבך הנאמן ומדברו הטוב והנעים שלא תקל בו ובדבריו „ושמע בקלו״ לעשות פקודיו „אל תמר בו״ לעשות דבר למרות אזהרתו „כי לא ישא לפשעכם״ לא יוכל לשאת פשעכם „כי שמי בקרבו״ כי תורתי שכולה שמותי בקרבו ועל פיה ינהל אתכם ויפקד אתכם וכל הממיר בו ממיר בי ואז תוסר השמירה מכם

כב „כי אם שמע תשמעו בקלו ועשיתם כל אשר אדבר״ כי שכינה מדברת מתוך גרונו של משה ואז בשמירתי המעולה, אלחם בעדכם, מלחמת מגן ותגרה „ואיבתי את איביך וצרתי את צריך״ לא די שאהיה לו לאויב להסר טובתי ממנו, אך אהיה לו כצר המציר ומעיק.

כג „כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי וג׳ והכחדתיו״ המלאך ההוא הוא יהיה יהושע בן נון. שיגמר משלחת רבו להביא את ישראל אל המנוחה והנחלה.

כד „לא תשתחוה לאלהיהם וג״ לא תשגה בהבל הגוים כי הארץ טובה היא, באשר אלילי הארץ השפיעו עליו טובה חלילה לך מחטאת קסם מרי און ותרפים כי להפך „כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבתיהם״.

כה „ועבדתם את י׳ א׳ וברך את לחמך ואת מימיך״ ברכת הארץ מתחת אך ביותר ברכת שמים ממעל„בריאת הרוח והגויה שלא יתגרו זו בזו, הרוח ינהג את הגויה במעגלי צדק על מי מנוחות, שלום פנימי — וזה „והסרתי מחלה מקרבך״.

כו „לא תהיה משכלה ועקרה בארצך״ מהסרת הרעה, המחלה תבוא גם טובה רבה, ברכת פרי הבטן, בכ״ז אל יצר דור נולד וידחק רגלי דור מוליד „את מספר ימיך אמלא״ לא יאמר צר לי המקום בארץ הצבי (ע׳ כתובות קב).

מצוה צג (ל״ת מ).

לב „לא תכרת להם ולאלהיהם ברית״.

נעשה המצוה: להזהר שלא לכרות ברית שלום את שבעת העמים עובדי אלילים נוהגת בזמן ומקום שהשלטון בידינו.

„מצות ל״ת מח הזהירנו מכרות ברית עם הכופרים ולהבטיחם על כפירתם רוצה לומר עם שבעה עממים והוא אמרו יתעלה לא תכרת להם ברית״ („ספר המצות״, להרמב״ם ז״ל) והעיר „בדרך מצותיך״ (סוף חלק ב) „ודע שמדברי הרמב״ם רפ״י מעכו״ם מוכח דס״ל דאזהרת לא תכרת להם וג׳ היא כללית לכל עובד ע״ז מאיזו אומה שיהיה״ וע׳ ב„לחם משנה״ (מלכים ו א) כנראה היה למו

גרסא אחרת מגרסתנו שם בה' עכו"ם שבגרסת דפוסינו נזכר גם שם שבעה עמים: ואולי מפני עין הרע של הבקורת. – ואמרתי בעניי כי הרמב"ם ז"ל לא חזר בו בספרו הגדול „משנה תורה" מדבריו „בספר המצות" ודבריו בשניהם יחדו כוננו, לברר המצוה הזאת שאחת היא בשרשה ושני ענפים עולים בה מטעם שני הכתובים בה: א) „ושתי את גבלך מים סוף וג' כי אתן בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו מפניך לא תכרת להם ולאלהיהם ברית"; ב) כי יביאך י' א' אל הארץ וג' ונשל גוים רבים מפניך החתי וג' שבעה גוים רבים ועצומים ממך ונתנם י"א לפניך וג' לא תכרת להם ברית וג'" (ואתחנן ז א-ב) הלא נחזה בזה שני שנוים. בפ' זו לא נזכר בפרוש שבעה גוים אך נזכר „ולאלהיהם" ובפ' ואתחנן נזכר בפרוש „שבעה גוים" ולא אלהיהם – משנוים אלה נלמדה: כי עם שבעת הגוים אסור לכרת ברית אף סתמי, ועם שאר העמים אסור רק אם הברית הוא להבטיח כפירתם. וטעם החלוק נלמד מדברי „החנוך" „ואלו השבעה עממים היו עיקר עבודת אלילים ויסודה הראשון" ולכן אף שלא נזכרה בפרוש בברית הבטחת כפירתם כאלו נזכרה, כי שבעת העמים, עצם קיומם והויתם, יסוד הכפירה הם. — וזה דבר הרמב"ם בהגיון רב „הזהירנו מכרות ברית עם הכופרים (הם כל הגוים המתהללים באימים) ולהבטיחם על כפירתם (בפרוש) רוצה לומר עם שבעה עמים (ברית סתמי עמם, כמפורש לאלהיהם) והוא אמרו יתעלה, לא תכרת להם ברית" זה הכתוב בפ' ואתחנן שלמעלה ממנו נזכר בפרוש „שבעה גוים" ולא נזכר „לאלהיהם" כי הם בעצם קיומם יסוד הכפירה. הנה כן שני הכתובים כתואמים והלכות הרמב"ם המפרשות את הכתובים יחדו יהיו תמות. – ועם זה נלמדה מכתוב זה, שנזכר בפרוש „לאלהיהם" כי גם שבעת העמים, אם זנחו עצביהם וקבלו עליהם שבע מצות בני נח, אינם בכלל אזהרה זו וזה שכתב הרמב"ם (מלכים ו ג–ד) ואסור לשקר בבריתם ולכזב להם אחר שהשלימו וקבלו שבע מצות בני נח ואם לא השלימו וכ' אבל שבעה עמים ועמלק שלא השלימו וכ'" ופרש ב„כסף משנה" „שאם קבלו עליהם שבע מצות, הרי יצאו מכלל שבעת עממים ומכלי עמלק וה"ה כבני נח כשרים". – אכן בהגהות „עמק המלך" העיר ע"ז „ולדידי אפילו ברוצים להעשות גרים גמורים צריך הכרע, דהיכן מצינו תנאי זה בתורה, וביותר, להאומר דבגרותן איסור חתנות דאורייתא, ותו דאם בז. עממים מצאנו בתורה דעיקר האיסור הוא משום מעשי תועבות ועמלק משום מלחמה הוא, ודוגמא לדבר בן נח שבירך ונתגיר כקטן שנולד, והכה ישראל ונתגיר אינו מועיל וכן עמון ומואב לענין חתנות". — ובעניי דבריו לא יתכנו כי נהפך הוא, איפה נמצא בתורה שאסרה לקבל גר צדק משבעת העמים ועמלק? „ר' שמעון אומר על גבי סיד כתבוה (התורה) וכתבו להן למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל וג' הא למדת שאם היו חוזרין בתשובה היו מקבלין אותן" (סוטה לה) ומ"ש בפרש"י „וכתבו וכ' ושבתוכה אין מקבלין, שמחמת יראה עושין וכ'" אך כאשר נדע באלה שהם חוזרים בתשובה באמת לא מפני היראה – נקבלם – מאשר לא אסרה התורה נקבל מהם גרים והיו כקטנים שנולדו בישראל שלא להם כונה התורה „לא תכרת להם ולאלהיהם ברית" „מחה תמחה את זכר עמלק". ואין דומה לבן נח שהכה את ישראל שבגרותו לא יכופר עון גדול שעוה בעצמו אך זה שעונו רק מאשר נולד בעל כרחו משבעת הגוים או עמלק יכופר בהולידו את עצמו לישראל רומה שפטור על ברכת השם שבגיותו מאשר נשתנה דינו בזה (ע' רמב"ם מלכים י ד. וע' ב„כסף משנה" וב„לחם משנה"). ואף להאומר דבגרותן איסור חתנות מן התורה, הוא מאשר „בהיותם עובדי ע"ז לית להו חתנות" (יבמות עו) לכן הקים האזהרה „לא תתחתן בם" בגרותם והיא במצוה פרטית שגלתה לנו תורתנו בהן ואינה מעכבת כלל את הגרות לכל דבר, ולהפך, מזה נלמד שמקבלים גרים משבעת העמים כמו שגר עמוני ומואבי אסור לבא בקהל לעולם, הנהו בכ"ז גר צדק לכל דבר התורה כולה, ומצאנו מנימן גר מצרי ראשון, האסור בעצמו לבוא בקהל, תלמיד ר' עקיבא וחבר ר' יהודה

(יבמות עח) ובכן האזהרה „לא תכרת להם ולאלהיהם ברית" נכון מאד להקימה בגויתם שנצמדים עוד לאלהיהם, ואיך נטילה על גרי הצדק שבאו לחסות בצל כנפי א' ישראל. — ואף גר עמלקי שיצא משרש צפעוני שנאמר עליו „מחה תמחה את זכר עמלק" אם אחז בקרנות מזבח י' ודבק בתורת א' אמת, לא ימחה כי כקטן שנולד בישראל הוא וברית שלום לנו עמו. — וכן תנו „מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק" (גטין נז).

אמנם מצאנו דעה אחרת „ר' אלעזר אומר נשבע המקום בכסא הכבוד שלו, שאם יבא מכל האומות להתגיר שיקבלוהו ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו, שנאמר ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי (שמו"ב ב א) נזכר דוד באותה שעה מה שנאמר למשה רבינו אם יבא וכ' מיד ויאמר אליו דוד דמך על ראשך כי פיך ענה בך, לכך נאמר מדר דר" (מכלתא ס"פ בשלח). אך ב„ילקוט שמעוני" (שם ובש"ב א) הובאה דעה אחרת „א"ר יצחק בנו של דואג האדומי היה ואמר לו דמך על ראשך הרבה דמים שפכת בנוב עיר הכהנים ואית דאמרי דואג עצמו היה, דמיך כתיב הרבה דמים שפכת". וכן היה גר עמלקי אביר הרועים אשר לשאול „גבור בתורה" (סנהדרין קו) ובזה נבין מה שלשאול השיב בקצור „עמלקי אנכי" ולדוד השיב „בן איש גר עמלקי אנכי" כי היה ירא מדוד שלא יחשבהו לעמלקי ויהרגהו ופרש כי הוא „בן איש גר עמלקי" והרגו לפי הודאת פיו „כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח י'" מאשר למלך ישראל, המשפט לדון „שלא בראיה ברורה והתראה" (רמב"ם מלכים ספ"ג) (וע' למעלה כג ז מצוה פב).

ו נ ש מ ע מהמצוה „אל תחבר רשע" שתים רעות מהתחברות זו א) רע לו כי יתלמד בעצמו לעשות רשע פשע ולבסוף יגדיל עון עלי פשע עד שיהיה רשע גמור „לא תכרת ל ה ם ו ל א ל ה י ה ם ברית". ב) ורע לעולם, כי בזה מחזיק ברשע כסל שיגור רבים בחרמו.

מצוה צד (ר"ת נז).

לג „לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש".

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא ישבו עובדי אלילים בארץ ישראל, נוהגת בכל זמן.

„אין כל הדברים האלו אמורים, אלא בזמן שגלו ישראל לבין העכו"ם, או שיד עכו"ם תקיפה על ישראל, אבל בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם, אסור לנו להניח עכו"ם בינינו ואפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה ולא יעבר בארצנו עד שיקבל עליו שבע מצות שנצטוו בני נח, שנאמר לא ישבו בארצך אפילו כפי שעה" (רמב"ם, עבודה זרה י ו) והעיר ב„נר מצוה" (נא) „מאי שנא מישיבת ארץ מצרים שהיא ג"כ שלא נלמד ממעשיהם ובכ"ז לא אסר הר"מ, כי אם ישיבת קבע, אבל עראי מותר? וכ', אלא שבלא זה דברי רבינו סתרי אהדדי, דשם בהלכה ד כתב „מפני מה אין מוכרים להם קרקע שנאמר לא תחנם, לא תתן חניה בקרקע שאם לא יהיה להם קרקע, ישיבתם ישיבת עראי א"כ כתב כאן דהיא דישיבת עראי מותר? וכ'".

ואדמה לישב אם „מותר לחזר לארץ מצרים לסחורה וכ' ואין אסור אלא להשתקע שם" (רמב"ם מלכים ה ה) משני אלה: א) דעת איש ישראל שלא להשתקע רק כעובר אורח ולא ישים לבו אל תועבותיהם. ב) ואם גם ראה און, הלא מהר ישוב לארצו המטוהרה והמקודשה. אסור לנו להניח לעובדי אלילים לשבת אף זמן קט בארצנו משלש אלה: א) מי יודע מחשבת לבבו הרעה הוא ידמה למצא תחבולות להשתקע, וכן מיד יתחיל להשריש בארצנו שרש פורה ראש ולענה. ב) ערום יערים, לשבת זמן קט במקום אחד ואח"כ במקום אחר. וכן יסבב על ערי ישראל להטיל זהמתו. ג) היום יבא מסית ומדיח לגור אף לזמן קט להזריע און ובהעלמו יבוא רעהו להפריא רשע ובהגרשו יבא שלישי להגדיל פשע — לכן אף לפי שעה לא נניחם בארצנו.

והחלוק עולה מעמק פשט הכתוב בזה „לא י ש ב ו בארצך" וזה אף זמן קצר, כדרשת

רז"ל „י ו ש ב י ם בערי הפרזות פרוז בן יומו הוה פרוז" (מגלה יט) ושם (שופטים יח יז) כתוב „ולא י ש י ב את העם מצרימה" לשוב לגור שם כאשר גרו מאות בשנים מלפנים.

אך מאשר התורה הזכירה גם „ולא תחנם" (ואתחנן ז ג) ואחד מפירושי' קבלו רז"ל „לא תתן להם חניה בקרקע" (עבודה זרה כ) וזה משמע קבע, חלק הרמב"ם ביניהם: מצות „לא תחנם" לכל איש ואיש בישראל, בכל זמן ומצב שגם בזמן שנמצאו עובדי אלילים בארצנו אל יתן להם איש ישראל חניה קבועה בביתו וחלקתו ומצות „לא ישבו בארצך" לכלל ישראל, בזמן שידינו רוממה בארצנו לא להניח לשבת עובד אלילים בארצנו אף לזמן קט הכ"ד, שאחרי חשבו ההלכות שבינינו וביניהם גם „לא תחנם" לכל פרושיו הוא אומר „אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין העכו"ם, או שיד העכו"ם תקיפה על ישראל, אבל בזמן שיד ישראל תקיפה, אסור לנו להניח העכו"ם בינינו, אפילו יושב ישיבת עראי וכ'".

ו נ ש מ ע מהמצוה „הרחק משכן רע" אשר פגיעתו רעה, מדי עת ועונה ובכל דבר וענין יהיה קך למוקש כי כה הזהירה תורתנו „לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם" זו הרעה היותר גדולה לכל איש ואיש בישראל, לכן נאמר בלשון רבים „כי יהיה לך למוקש" ליחיד בעניניו הפרטים. ואל נתפלא על תורתנו אשר „דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום" שקבעה יסוד מוסד „כאזרח כגר" איך אסרה ישיבת זרים אלה בארצנו? כי זרים צרים כאלה שלא יחפצו לקבל עליהם שבע מצות בני נח, החוקים היסודיים לחברת האדם; וכן הנם מתהללים באימים, רוצחים, נואפים, טורפים ואוכלים אבר מן החי, מגדפי השם הנכבד והנורא יתעלה, גזלנים ואין להם כל דין ומשפט (ע' למעלה בראשית ב טז) שכל המדות ההן הנן בנות החיות הטורפות „הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" כולו ומה גם מארץ הקדושה משחיתים כאלה יגרשו מעיר ומדינה אף היותר סבלנית כאשר יגרשו בני שחץ חיתו יער ממושבי האדם. להפך באשר תורתנו דרכיה דרכי נועם וג' הזהירה שלא להנית פריצי חיות אלה במתכנות ישראל שלא ישחיתו „דרכי נועם" ולא יהרסו את „נתיבות שלום" כי „אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת".

כד ג „ו י ב א משה ו י ס פ ר לעם את כל ד ב ר י י" חובת האדם לבוראהו „ו א ת כ ל ה מ ש פ ט י ם" שבין איש לרעהו ולאלה ולאלה הי' יפ"ש רק ערך מעשיי „ו י ע ן כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר י' נעשה" קים וקבל עליו גוי קדוש ל ע ש ו ת דברי י' לדור דורים.

ה „ו י ש ל ח את נערי בני ישראל ו י ע ל ו עלת ו י ז ב ח ו זבחים שלמים ל י' פרים" רז"ל מסרו לנו (ע' שיר רבה א ד וע' שבת לג בכ"מ) כי בקבלת התורה העמידו ישראל ערבים טובים: זקנים ותנוקות; לאמר, אך בזה יחי לעולם עם עולם, באור תורת חיים כשיהי לו „זקנים" ש ק נ ו ה ר ב ה חכמה ודעת שישפיעו שפע אור תורה על כל „ותנוקות" ש י נ ק ו חלב התורה ע"י הזקנים האומנים „א"ר יהודה אמר רב, מ"ד אל תגעו במשחי ובנביאי על תרעו אל תגעו במשיחי אלו תנוקות של בית רבן ובנביאי על תרעו אלו תלמידי חכמים" (שבת קיט) תנוקות של בית רבן, הדור העתיד המשוח להוציא לפועל דבר י' מאז, והתלמידי חכמים הם המשפיעים שפע קדש, נביא י', וכן משה אהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני י ש ר א ל, נקראו לעלות אל על מרום מכל העם, לחזות בנועם י' ולקבל שפע יתרה, למען להאיר על כל להשפיע על כל, ו נ ע ר י בני ישראל שולחו להקריב עולה וזבח למען חנכם לשמור תורת י' ומצותיו בחרף נפש. באשר התורה בכללה תחלק למצות שכולן קדש לי', ומצות שחצין לי', וחצין לאדם, הקריבו עולות שעולות כליל לי', ושלמים שיש גם לאדם חלק בהם.

זקני ישרץ בהעתיקם את התורה לתלמי כתבו לו „וישלח את זאטוטי בני ישרץ" (מגלה ט)

כי קשה היה לו להשיג איך ישלחו נערים, אשר עליהם להשפיק רק בהבלים ושעשועים מגרי התאוה והחמדה, לפי חנוך חכמת יון, להקריב עולה וזבח לי׳ מאין לו לדעת חנוך נערי ישראל לפי חכמת התורה אשר יאמר עליהם א׳ ישראל „לא עתה יבוש יעקב וג׳ כי בראתו ילדיו מעשי ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת א׳ ישרא׳ יעריצו״ (ישעי׳ כט).

ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר י׳ נעשה ונשמע״ כאשר כתב משה, על פי י׳, כל הדברים בספר והיה לספר הברית בין היוצר והיצור, הבין עם י׳ מה רמו ונשגבו דבריו ומה יקרות וחשובות, כל מלה, ומה נחמדים ונעימים כל הגה, שבקוצר אמריו הכיל ספר הברית את כל אשר דבר להם משה קודם בארוכה מזה התבוננו שיותר מן המעשה הפשוטה, דורש י׳ מעמו לשמוע להקשיב ולהאזין הטב, להבין ולהשכיל לקול י׳ המתהלך בכל מצוה ופקודה, דבר ומאמר אמנם כל מצוה נעשה באשר צוה לנו י׳ א׳, גם טרם נבין טוב טעמה, ומה הלמוד והתועלת שנפיק ממנה, אך חובתנו להשתדל לשמוע ולהבין את טוב טעם ודעת שבה, ולגלות ככל אשר נוכל, את התפוח הזהב אשר במשכיות הכסף הזיו והזהר, הלקח והלבוב המוסר השכל שחבויים תוכה „נעשה ונשמע״ (ע׳ בהקדמה לספר זה ולמעלה בשלח טז כה) וכן נחזה בקדש, דבר נפלא ונשגב: מי כמונו, אשר נתן לנו י׳ אמונות צרופות, דעות בחונות, תכונות ישרות ומדות תרומיות—ה״ה חובות הלבבות ורבות רבות מהן חבויות וגנוזות בחובות האיברים באשר רק אם נעשה מצות י׳ באיברנו נשמע ונבין ונשמר הטב את חובות הלבבות „כל מצותיך—אמונה״ „וכל מצותיך—אמת״ „כל מצותיך—צדק״ (תהילים קיט) וכן להפך מהשכלה נכונה נלמדה לעשות המצות „בפיך ובלבבך לעשותו״ (נצבים ל ד) (וע׳ למעלה יתרו כ ב ג מצוה כה ו משפטים כג יג) —„א״ר אלעזר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה בת קול ואמרה להם מי גלה לבני רז זה, שמלאכי השרת משתמשים בו, דכתיב ברכו י׳ מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברישא עושי והדר לשמוע״ (שבת פח) הן צבא מרום במרום שאין להם בחירה חפשית, ויסוד חמרי המונעם ממעשה הטוב יעשו חיש מהר דבר י׳, וישראל שיש להם בחירה חפשית ויש לפעמים בבואם לקים אחת מפקודות י׳ ששכלם לא חדר עוד לטוב ונועם הטמון בה, לזיו וזהר החבוי בה, ועם זה היצר הסוכן בבתי חומר שלהם, יאמר למנעם מקיומה, ובכ״ז יתגברו לעשות דבר י׳ במרץ, אמנם זו גבורה רבה, תמימות יתרה עם י׳ א׳ אמת ותורת אמת, ואמונה שלמה ברוממותו יתברך כי קשה על האדם למצא חקר ש׳ וכן יעשו חושים דבריו, ובכ״ז אח״כ יתבוננו הטב בעמל רב לשמוע קול דברו להתבונן בקולו שהשמיע לאזנינו יצוריו אך יתר מזה ונשגב מזה, אוזן לא שמעתו א׳ זולתך, לכן אחרי כל אשר השגנו לפי מבינת אנוש בעמל רוח ובשר מנועם מצות י׳ וזיון „וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני י׳ א׳ כאשר צונו״ (ואתחנן ו כה) נעשה על דעת מצונו יתעלה—„א״ר חמא בר חנינא״ מ״ד כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים למה נמשלו ישראל לתפוח, לומר לך מה תפוח זה, פריו קודם לעליו, אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע״ (שבת פח ושם בתוספת „פריו — הקשה ר״ת שהרי אנו רואים שגדל כשאר אלנות? וכ׳, שמביא קרא כתפוח בעצי היער, דבהאי קרא לא נמשלו ישראל לתפוח, אלא הקב״ה?״

ואדמה בעניי לישב ולבאר, לאור דבר המדרש „א״ר הונא ור׳ אחא בשר׳ יוסי בן זמרא מה התפוח הזה הכל בורחים ממנו בשעת השרב ולמה כן לפי שאין צל לישב בצלו, כן ברחו אומות העולם משבת בצל הקב״ה ביום מתן תורה, יכול אף ישראל כן, ת״ל בצלו חמדתי וישבתי, חמדתי אותו וישבתי, אני הוא שחמדתי אותו ולא האומות״ (שיר רבה ב ג) אומות העולם קצרי הראות, לא קבלו את התורה מצור עולמים, באשר לא ראו מהר תועלתה לא התבוננו אל טובה ונועמה מיד, באשר לא האמינו בי׳ ולא חמדוהו; אך ישראל קבל באהבה את התורה, גם

טרם שידע טובה ונועמה, באמונה רבה בי׳ ובחמדה רבה לו יתברך ולדבריו, וידעו נאמנה אף כי לע״ע לפעמים השרב, של הבלי העולם כמעט יכנו ואין צל מגין עליו, אך „פריו מתוק לחכי״ לשבע מטוב י׳ ולהתענג מנועם תורתו אחרי שיקימה ויהנה מזיוה והדרה ויבוא על שכרו. הנה כן התפוח פריו קודם לעליו, לאמר הקדימה וחחשיבות לפריו. וכן הקדימו ישראל נעשה לנשמע נ ע ש ה דברי י׳ מאמונה רבה בו ומאשר נחמד אותו ודבריו ומצפיתנו כי גם נ ש מ ע טובם ונועמם. וכן הטיבו להביא ראי׳ מן הכתוב הזה „כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי״ אמנם „כתפוח״ משל לצור ישראל, אך סוף הכתוב „בצלו וג״ משל לישראל בזמן קבלת התורה (ע׳ „סגלת ישראל״ שיר השירים ב ג). ועל אמונה רבה זו בי׳. וחמדה יתרה לאבינו מ׳כנו קראנו בני בכורי״ (שבת פט).

י „ו י ר א ו א ת א׳ י ש ר א ל ו ת ח ת ר ג ל י ו כ מ ע ש ה ל ב נ ת ה ס פ י ר ו כ ע צ ם ה ש מ י ם ל ט ה ר״. תני בר קפרא, עד שלא נגאלו ישראל, היתה רשומה ברקיע, משנגאלו לא נראית עוד ברקיע, מ״ט וכעצם השמים לטהר, שמיה כד אינין נקיין מן עננין וכו׳ (ירושלמי סכה ד ג) הם התבוננו בשעה הנשגבה הזו, שא׳ ישראל נגלה על עמו לתת לו תורה ומצות ועם ישראל תכו ל ר ג ל י ו, קים וקבל עליו בתום לבבו ובחומו לעשותם בשום שכל, כי יעשה עתה את ישראל כלבנת ספיר, אשר כהודו כן עוזו אשר הפטיש גם הסדן יבקעו אם יהלמוה והיא לא תבקע ולא יגרע מאומה מהודה וזיוה ועי״פ ישראל ותורתו ינהג י׳ בחסדו דור ודור ורק ע״י, יגלה כבוד מלכותו על כל, וימלא כל הארץ כבודו וכעב קל יחלפו כל הבלי הגוים והזיותיהם אם מתחלה „השמים מספרים כבוד א׳ וג״ ויש שלא ישמעו לקול דבריהם, אך מעתה „תורת י׳ תמימה משיבת נפש וג״ (תהלים יט). — „כמעשה לבנת הספיר — וכעצם השמים לטהר״ ואם עתה בקבל ישראל תורת י׳, נראה על האבנים „כ מ ע ש ה לבנת הספיר״ זה עתה יעשה אחרי תשע מאות שנה שכבר ח׳פו על ישראל ותורתו תקופות שונות ומסבות שונות והנם כצור איתן בהוד נורא ראה יחזקאל כבר „כ מ ר א ה א ב ן ספיר״ (יחזקאל א כו) מוצק מאד ונוגה לו ויפעה לו. וזה דבר הירושלמי שם „ללמדך שכשם שהאבן קשה מהלבנה כך היה קשה שעבודה של בבל משעבודה של מצרים״ כי אמנם נתקשה, נצרף בגלות ונתחזק מאד בבבל, בזרותו הלאה כל אבק עבודה זרה, וכמעשה מקשה אחד היה ישראל עם תורתו ע״י אנשי כנסת הגדולה, בהשיבם אותו אל נוה קדשנו, ובכתבם על לוח ספר סגלת כל יקר כתבי קדשנו ובחקקם עיקר המשנה, התגבשות זוהר התורה, ובסדרם סדר תפלותינו, עבודת הלב וכ׳.

יא „ו א ל א צ י ל י ב נ י י ש ר א ל״ באשר שזקני ישראל בהעתיקם את התורה לתלמי המלך כתבו לו גם תחת „אצילי״ — „זאטוטי״ (מגילה ט) כמו שכתבו לו תחת „נערי״ „זאטוטי״ (למעלה ה) נביונה כי אמנם הם נערי בני ישראל ש נ א צ ל ו ופרשו משאר העם להקריב עולות וזבחים, נתעלו והיו לאצילי הרוח וחשובים מאד ובכ״ז אליהם „לא שלח ידו״ א׳ המגיד מראשית אחרית, כי ישראל יהיה כלבנת הספיר אשר פטישים רבים יהלמוהו, אמנם לא יבקעהו, אך מאימות ומיראות לא נגלה למו עתה. הם עשו את אשר להם „ו י ח ז ו א ת ה א׳״ בהתקרבם לפניו ב ע ו ל ו ת כליל לי׳, באהבה עזה ועצומה להדבק בו יתעלה „ו י א כ ל ו ו י ש ת ו״ מזבחי ה ש ל מ י ם.

יב „ו י א מ ר י׳ א ל מ ש ה ע ל י א ל י ה ה ר ה ו ה י ה ש ם״ להכין עצמך בקדושה וטהרה בבינת הלב ובשכלת הלב באימה וביראה לקבל אור עולם באוצר חיים „ו א ת נ ה ל ך א ת ל ח ת ה א ב ן ה״ה א ב נ י היסוד לכל התורה כולה כפי אשר נגלה לעיני כל חי, ראשי פנות התורה ומוסדות העולם הנם. וכפי סוד י׳ ליראיו „בין כל דבור דקדוקיה ואותיותיה של תורה״ (ירושלמי שקלים ו א) „ו ה ת ו ר ה״ המאור שבתורה, אשר בכל

אמריה; ההשכלה שבפקודיה – „נשמע" „והמצוה" מעשה הפקודים ופעולתם „נעשה" (ע' בהקדמתי לס"ז בבאור הכתוב כי „נר מצוה ותורה אור וג'") „אשר כתבתי להורותם" א' עושה פלא ש–י צמצם במכתב א' חכמת י' אשר אין לה קצב וגבול–בספר התורה—ועם זה במכתב א' מורה הוא למבין עם תלמיד לזכן ולנער, לכל אחד לפי כשרונו ויתרונו יגיעו ועמלו, לאור באור י' לעלות באורח חיים למעלה למשכיל וג'".

תרומה

כה ב–ג „דבר אל בני ישרא' ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וג'".

להשכיל על דבר היתר, השלש מת „תרומה" והשנוי „ויקחו" תמורת והרימו, נתבוננה בדבר רז"ל „ר' חייא בשם רשב"ג, שלש תרומות נאמרו בפרשה הזאת: תרומת אדנים, תרומת שקלים ותרומת המשכן. דבר אל בני ישרא' ויקחו לי תרומה וג' זו תרומת אדנים; מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי זו תרומת שקלים; וזאת התרומה אשר תקחו מאתם, זו תרומת המשכן; תרומת המשכן למשכן וכ' שקלים לקרבן וכ' ותרומת אדנים לאדנים" (ירושלמי שקלים א א וע' בבלי מגלה כט). „ויקחו לי תרומה — זו תרומת אדנים" ה"ה מחצית השקל כופר נפשו לי' ביום פקודה ומפקד. למען דעת כל איש, אף שנמנה לדבר שלם, לדבר חשוב בפני עצמו הנה אך המחצית בדעתו ורשותו, היא הבחירה החפשית, אך החיל והחוסן, להוציא כל דבר לאור וכל ענין לפועל, אך לא' עליון הנם והנה בתרומה זו לוקח לו איש ישראל את י' א' בכל מעגל ומפעל „שותי י' לנגדי תמיד" אז אבטח ולא אפחד „כי מימיני בל אמוט" (תהלים לז ח) תרומה זו במחשבה רוממה כזו היא ה א ד ן והמסד להתרוממות האדם, באורח חיים למעלה ומשכיל, על דבר אמת, באדון העולם. „מאת כל איש אשר י ד ב נ ו ל ב ו תקחו את תרומתי זו תרומת שקלים" לקרבן וזבח אשר יעלו על מזבח י', מכל איש אשר לבבו יחפץ ק ר ב ת א' ונפשו צמאה לא' חיים. „וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זו תרומת המשכן" למשכן, זהב כסף ונחשת וג', למשכן אשר הוא מחבר את כל איש ישראל לאהל אחד, אשר א' א' ישראל ישכן בו כבוד, יקחו תרומה מכל המינים והסוגים, להורות על כל מפלגות ישראל לחקרי לבבן ופעליהן, שבולן יחד יתאחדו ויתחברו, והיה המשכן אחד. — ועם זה נלמדה לדעת: א) כי המרים תרומה לבית י' או לבניו הוא ל ו ק ח לעצמו א ד ן ומסד מוצק, להתרומם עליו, כאמור למעלה, ולא יעלה כך עמלו באוסף רכוש והון, לתוהו, ויגיעו לריק. ב) כי כל אשר נ ד ב ה ל ב ב ו להרים תרומה לבית י' או לעבדיו ל ו ק ח הוא לו שפע נדבת רב חסד „מזבח—מזין וכ'" (כתובות ?) וכדבר אחרון הנביאים „הביאו את כל המעשר וג' ובחנוני נא בזאת וג' אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והרקותי לכם ברכה עד בלי די" (מלאכי ג א) כי האדם המשכיל אשר ירים תרומה על כל אלה, ישכיל ויבין כי כבר ל ק ח מאת י', כהנה וכהנה, עוד יודה ויברך את י' על כל תגמלהי עליו, שזכה להשיב לו, כמעט קט, מכל הטוב שהשפיע עליו.

המלך החסיד בהכינו כבודה רבה למקדש י', ובראותו כי צאן מרעיתו שמח מאד על התנדבם כזאת „ויברך דוד את י' לעיני כל הקהל וג' וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך" (דברי הימים א כט) והביאור שנינו: „ר' אלעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך" (אבות ג) הוא למד מזה „שאתה ושלך שלו" בבאורו „כי ממך הכל" כל הכבודה הרבה שהתנדבנו ליסוד

מקדש י', ועוד יותר מזה „ומידך נתנו לך" ידינו שנתנה הנדבה, הלא באמת ידך היא, אתה יצרת מאז ואתה נתת לה כח עתה, להרם נדבה ולהביאה אל בית האוצר (ע' ב„מוסר ישראל" שם) לכן לא צוה על ה נ ת י נ ה, כי זאת תלוי' במתת י', הכח והחיל, אך נאמר „אשר ידבנו לבו" נדבת הלב תלוי' באדם שכן בעל בחירה הוא. „ויקחו לי תרומה ה"ד כי לקח טוב נתתי לכם תורתי על תעזבו, אל תעזבו את המקח שנתתי לכם יש לך אדם לוקח מקח, יש בו זהב ואין בו כסף וכ' אכן המקח שנתתי לכם יש בו כסף וכ' יש בו זהב וכ'; יש אדם לוקח שדות אבל לא כרמים וכ' אלא המקח הזה יש בו שדות ויש בו כרמים וכ'; יש לך אדם לוקח מקח, ובני אדם אינם יודעים מה הוא, אבל משכר הסרסור נתודע מה לקח, כך התורה אין אדם יודע מה היא, אלא משכר שלקח משה וכ'; ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו. אמר הקב"ה לישראל, מכרתי לכם תורתי, כביכול, נמכרתי עמה, שנאמר ויקחו לי תרומה, משל למלך שהיה לו בת יחידה, בא אחד מן המלכים ונטלה, ביקש לילך לו לארצו וליטל לאשתו, אמר לו: בתי שנתתי לך יחידתי היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך על תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטין אחד עשה לי שאסור אצלכם וכ', כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה וכ' אלא בכל מקום שאתם הולכים, בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש" (מדרש רבה) הלא כל משכיל עלי דבר, יבין כי כל התכונה הרבה ההיא. מלאכת המשכן וסדר העבודה בו ה"ה לקשר קשר של קיום עולם, לא ינתק, בין הא' הקדוש לעם מקדש שמו ע"י תורתו הקדושה. וכן ידרש החכם בפ' זו, במהלל התורה; אם נקראה „לקח ט ו ב", נדע כי כל הטוב שבעולמים, בה; יש בה מטוב ה כ ס ף העובר לסוחר, כי בה נמצאו „אמרות י' אמרות טהורות כ ס ף צרוף בעליל ל א ר ץ מזוקק שבעתים" (תהלים יב ז) שכל איש ואיש המתבונן במו ומקימן יצורף יטהר ויזקק, ג"כ איך לחיות ב א ר ץ, ויש בה ממעלות ה ז ה ב להתיפות בו, כן יפואר וירומם העוסק בה ומקים דברי י' „הנחמדים מ ז ה ב ומפז רב" (שם יט א); יש בה מתבואת ה ש ד ה להשביע רעב, כן תמלא התורה תפקיד האדם, שימצא בה כלכלה רוחנית, אף מזון גשמי ע"פ משטרה; ויש בה מנועם ה כ ר מ י ם להתעדן בנעימות נצח „שלחיך פרדס רמונים וג'" (שיר השירים ד יג) אך יש שראמות לאויל חכמת התורה, ולא יכיר מראש ערכה, אמנם גם לו עצה ותושי' הן יחזה בעוסק בתורה לשמה, כי הוא מתגבר באהבת י', עד שע"י מעשיו הטובים שם י' מתאהב על כל „ואהבת את י' א', שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו בנחת את הבריות, מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר, ויאמר לי עבדי אתה ישרא' אשר בך אתפאר" (יומא פו) ובמעלה יתרה ורוממה מאד, נראה כזה במשה איש הא' כמו שהיה רם מכל בתורת י' „אשר ידעו י' פנים אל פנים" כן היה גבוה מכל, במדותיו, „והאיש משה עניו מכל האדם", וזה שאמר החכם הדורש „משכר הסרסור נתודע מה לקח כך התורה משכר שלקח משה שנ' ומשה לא ידע כי קרן עור פניו". ורק ע"י התורה יכול האדם השפל להשיג רוממות א', ואך ע"י יתקרב אליו יתעלה „כביכול נמכרתי עמה וכ'" אך כאשר הוריד הקב"ה סגלתו ונתנה לישראל למען יעלו ע"י, אליו „אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול" לאמר שיניחה לגמרי ברשות האדם לבארה ולדרשה ע"פ שכלו לא יתכן כי עלול הוא לטעות ולשגיאות מה גם בדברים שהנפש מתאוה וחומדת לטעות. „לומר לכם אל תטלוה איני יכול" לאמר שבכל עת וזמן יוכרע הדבר ע"פ צו ממרום אות משמים, ג"כ לא יתכן כי כמו שנתנה הבחירה לאדם ב מ ע ש ה ה מ צ ו ת בצדק, כן נתנה לו הבחירה ב מ ד ר ש ה ת ו ר ה באמת „לא בשמים היא א"ר ירמי' שכבר נתנה תורה מהר

סיני, אין אנו משגיחים בבת קול וכ״ (כבא מציעא נט). לכן זאת העצה והתושי׳ „אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנ׳ ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם״ אם בלב האומה יעשה המקדש על הר המוריה, שממנו תצא יראה והוראה (תענית טז) ממקדשי תיראו או אז יבארו את התורה וידרשוה באמת, ויורו מצותיה וידונו משפטיה בצדק. וכן בלב כל איש ישכן מוראי ידרש באמת וצדק התורה והמצוה. כי להשגת התורה ומה גם לקים פקודיה לא יתכן רק לעוסק בה מיראה, מהכרה נכונה כי היא תורת י׳ „ראשית חכמת יראת י״ (רק ע״פ יר״א תתן) שכל טוב לכל עושיהם (אז) תהלתו עומדת לעד (תהלים קיא) „יראו את י׳ קדשיו כי אין מחסור ליראיו״ (שם לד) כי רק הירא את י׳ בטוח כי לא יביאנו חסר בחכמתו ומעשיו. ורק הרואה בתורה חזות הכל „חכמת י׳ אשר אין לה קצב וגבול, בתבונה רבה הכינה לה בית זבול״ יעמל על כל שיח והגה בה וישמר כל פקודיה, וכן אמר ר׳ אלעזר בן עזריה „אם אין יראה אין חכמה״ (אבות ג וע״ש ב„מוסר ישראל״). ועוד זאת שבשכר תומתו ויראתו ישפיע נותן התורה עליו ברב חסדו שפע אורו אמתו וישעו „סוד י׳ ליראיו ובריתו להודיעם״ וכן בא החכם הדורש לדרש עפ״ז דבר תורתנו „ויקחו לי תרומה״ „כביכול נמכרתי עמה״ ותנאי מרום מראשון מקום מקדשנו, להשיג קרבת י׳ ויראתו „ועשו לי מקדש״ ועי״ז תצא תורה ואורה מהקיטין לא׳ הכבוד להאיר את האורח חיים למעלה למשכיל, להדבק באור עולם „ושכנתי בתוכם״ במחבואי לב כל איש ואיש בישראל ללמד תורת י׳ באימה ויראה, ואז תופע עלי׳ נהרה.

ואמנם סגלה יקרה בתורתנו שע״י נתקרב לא׳, נקחהו גם אחרי התרחקנו ממנו. כאשר למדנו רז״ל „מצאנו שותר הקב״ה לישראל ע״ז ג״ע ועל ש״ד, על מאסם בתורה לא ותר, מ״ט ויאמר י׳ על אשר עשו ע״ז ג״ע וש״ד אין כתיב כאן, אלא ויאמר י׳ על עזבם את תורתי א״ר חייא בר אבא אותי עזבו אותרה, שמא את תורתי שמרו, שאילו אותי עזבו ותורתי שמרו, השאור שבה היה מקרבם אצלי״ (ירושלמי חגיגה א ז) ובפתחתא דאיכה רבתי (ב) הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו מתוך שהיו מתעסקים בה המאור שבה היה מחזירם למוטב״. הותור אפשר לזמן מה אף לעבודות היותר חמורות, אם באו רק מתאות הלבב כמו בעון פעור וכדומה מתאות עריות או מטעם לפגם אחר, שאז עוד נמצא תקנה בעסק התורה, אך לעושי אלה מכפירה ומרד אין תקנה „ולרשע אמר י׳ מה לך לספר חקי וג״ (תהלים נ טז) וכן בארו רז״ל דבר הנביא (ירמי׳ טז א) כי כל הרעות שחשב מקודם עשו „ואותי עזבו״ מסבה „ואת תורתי לא שמרו״ מכפירה ומרד והטיבו אשר דבר רז״ל „הלואי אותי עזבו״ מסבה אחרת, אך „ואת תורתי שמרו״ „מתוך שהיו מתעסקים בה המאור שבה היה מחזירם למוטב״ אדם הוקך באישון לילה ואפלה ונר בידו, אף שסופת שלג תחולל נוראות, תזרם כפעם בפעם בזרמת שלג על פניו עד כי יעצם עיניו ואז אמנם יפל באחת הפחתים, אך כעבור סופה, יגיה המאור שבידו על דרכו ויעל מן הפחת עלי אורח הישר; אך או לו לאיש שכבה לגמרי את המאור בליל חושך ואופל, הוא יפול בבור תחתית באין מקים. נוסחת המדרש „מתוך שהיו מתעסקים בה המאור שבה היה מחזירם למוטב״ עולה על עסק התורה ולמודה, המאור שבה מאיר את העינים ומשיב הנפש להדבק ביוצרה; ונוסחת הירושלמי „השאור שבה היה מקרבם אצלי״ עולה על מעשה המצות אשר בסגולתן יגביהו ויקרבו את עושן לעושו ומצוו (ע׳ ספרי „לבני ישראל״ א מב) ואמנם זאת היתה תעודת המשכן. — „ד״א ויקחו לי תרומה ה״ד (משלי כב) נבחר שם מעשר רב מכסף וזהב חן טוב נבחר שמו של משה שנאמר לולי משה בחירי וכן הוא אומר ואדעך בשם, מעשרו של קרח שנאמר חמשים ומאתים מחתות וג״ (מדרש רבה). זו התבוננות עמוקה במצות התרומה כי תנתן בלב מתנה, אשר קרבת א׳ יחפץ עי״ז וזה „החן״; ועקב זאת יקבל גם שפע אורה עד שיאיר גם לאחרים, וזה „השם״. אך בל יתברך בלבבו המרים תרומה רבה בכסף וזהב ולבו בל עמו להתקרב ע״י

אל י', אך יש כי נהפך הוא, והציגו מחזה מול מחזה משה מול קרח הן מי גדול ממשה שמצא חן בעיני י' "ויאמר י' אל משה וג' כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם" (תשא לג יז) בעת בואו בנקרת הצור למעלה רמה מאד בקרבת י'; ומי כמהו שהשפיע רב אורה וישע על כל, גם כאשר נכשל ישראל "ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית" (תהלים קו כג). ולהפך, קרח עם עשרו ותרומתו, הביא רעות רבות לו ולעדתו יחד. וזה נרמז בתנאי התרומה "ויקחו לי תרומה" כאשר יקחו לי, תרוממם תרוממם.

מצוה צה (עשה ל"ח).

ח "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"

נעשה המצוה לבנות בית מקדש לי' וכל ישראל יחדו יקימוה.

מצוה צה לבנות בית לשם י', כלומר שנהיה מקריבים שם קרבנותיו אליו, ושם תהיה העליה לרגל וקבוץ כל ישראל (כנראה חסר פה "שלש פעמים") בכל שנה, שנאמר ועשו לי מקדש וזאת המצוה כוללת עמה הכלים הצריכים בבית אל העבודה, כגון המנורה וכל שאר הכלים כולם" (החנוך). והעיר ב"מנחת חנוך" נראה מדבריו, דהמנורה וכל הכלים, הם דיני המצוה של עשית מקדש, בר"מ כאן, אינו מבואר בלשון הזה, רק מצות עשה לעשות בית ואח"ז בהלכה י' כתב דינים דעושים כלים וכ', אבל אין זה דיני המצות של מ"ע זו וכ', הסברא נותנת דהכלים הללו לא מדיני מצוה של עשית מקדש הם וכ', והנה הכלים הללו אין מעכבים בעבודה וכן מבואר בתורה עשית ארון וכ' ובבית שני לא היה וכ' ואפשר דמזבח החיצון שהוא עיקר וכ' בלא זה אינו נקרא בהמ"ק וכ', וגם ודאי דהכלים הצריכים לעבודה כגון מזרקים וכדומה וכ' מעכבים וכ'". ולפלא שלא התבונן כי הרמב"ם ז"ל גלה דעתו מפורש, כדעת "החנוך" במקום הנכון לזה והוא ב"ספר המצות" הכ"ד "מצוה כ. היא שצונו לבנות בית הבחירה וכ' והוא אומרו יתעלה ועשו לי מקדש וכבר בארנו (כנראה בשורש יב) שזה הכלל כולל מינים רבים שהם המנורה השלחן והמזבח וזולתם כולם מחלקי המקדש והכל יקרא מקדש"? והרמב"ן ז"ל בהשגותיו (שם מצוה לג) חלקן "לפי שאין הכלים חלק מן הבתים, אבל הן שתי מצות ואין מעכבות זו את זו ומקריבין בבית אע"פ שאין בו כלים (וע' שם ב"מגילת אסתר", ו"בלב שמח" שורש יב).

מי אנכי להכניס ראשי בין הררי אל אלה, אך ענות רבותינו ז"ל תרבני לאמר, כי הדעת נוטה מפשוטו של מקרא, כדבר הרמב"ם ובעל "ההנוך" שמעשה המקדש וכל כליו, מצוה אחת כוללתם; שהלא בהכנה למצוה זו, באה פקודת התרומה "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וג' ותכלת וג' וערת אילים וג' שמן למאור וג' אבני שהם וג'" הלא מהם יעשה המקדש יחד את כל כליו, ואח"כ באה המצוה הכללית "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו מכללם יחד; ואח"ז באר מעשה המקדש לפרטיו "ועשו ארון וג' ועשית שלחן וג' ועשית מנורת זהב וג' ואת המשכן תעשה וג' ועשית את המזבח וג'". ובדבר עכוב לעבודת המקדש, חוסר הכלים שזכר הרמב"ן, אדמה בעניי, אפשר לחקר רק במקדש ראשון, בקדושה ראשונה ע"י שלמה, אך אין כל ראי' ממקדש שני שחסר בו הארון (שהביא ב"מנחת חנוך") הלא הבית בעצמו בודאי, עיקר הוא ובכ"ז "א"ר יהושע שמעתי שמקריבים אע"פ שאין בית וכ' מפני שקדושה ראשונה קדישה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא" (מגלה י' רמב"ם, בית הבחירה ו ט"). אמנם, אנכי בעניי לא מצאתי כי הכלים מעכבים את הקרבן רק על המזבח בא מקרא ללמדנו כי הוא מעכב "מנין למזבח שנפגם, שכל הקדשים שנשחטו שם פסולים שנאמר וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך וכי עליו אתה זובח, אלא עליו כשהוא שלם ולא כשהוא חסר" (זבחים נט; רמב"ם פסולי המקדשים ג כב). — והנה הרמב"ם בספר המצות (כ) ובמשנה התורה (בית הבחירה א א) לומד מצוה זו מן "ועשו לי מקדש" והוא בעצמו

אומר

אומר „שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ: למנות להם מלך וכ׳ להכרית זרעו של עמלק וכ׳ ולבנות בית הבחירה, שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה״ (רמב״ם מלכים א א ועי׳ ב״כסף משנה״ ב״לחם משנה״) — ונראה שאמנם כן, עיקר המצוה, נלמד מן הכתוב הזה „ועשו לי מקדש״ אך דבר קיומה בשלמות בארץ חמדתנו נלמד מן הכתוב ההוא „לשכנו תדרשו ובאת שמה״ (ראה יב ה).

אמנם בתלמודנו (סנהדרין כ) הביאו כתוב אחר, בפרשה ההיא „והניח לכם וג׳ והיה המקום וג׳ שמה תביאו וג׳ עולותיכם וכ״ אך כבר האירו נושאי כליו על דרכו בקדש שהוא בוחר לו לראי׳ הכתוב, אף שלא הובא בתלמודינו ע״ז, מאשר מצאוהו מובא במדרש חז״ל במ״א, ובאשר הוא מובן יותר לענינו וכן נהג בזה, מן הכתוב „שמה תביאו״ לא נדע רק כי מצוה להביא למקדש י׳ קרבן וזבח, אך דבר ההשתדלות בהקמת המקדש, לא נדע ממנו לכן הביא הכתוב „לשכנו תדרשו ובאת שמה״ מאשר חז״ל דרשו „כי אם אל המקום אשר יבחר י׳ א׳ וג׳ דרוש ע״פ נביא יכול תמתין עד שיאמר לך נביא, ת״ל לשכנו תדרשו ובאת שמה, דרוש ואתה מוצא, ואח״כ יאמר לך נביא וכן אתה מוצא בדוד וכ״ (ספרי ראה יב ה) וכן נלמד מהכתוב ההוא ההשתדלות להקמת מקדש י׳ בארץ הקדושה והוא מעין „ועשו לי מקדש״ עיקר המצוה.

ו נ ש מ ע מהמצוה „כסא כבוד מרום מראשון מקום קדשנו״ (ירמי׳ יז יב) הן שלמה ביסדו מקדש י׳, בית עולמים, בחכמתו הרבה ו׳נותנותו היתרה אמר „כי האמנם ישב א׳ על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי״ (מלכים א ח כז) אך צור ישראל בהדר גאונו וענות צדקו, גלה לנביאו סוד הדבר (ישעי׳ סו) „כה אמר י׳ ה ש מ י ם כ ס א י והארץ הדם רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי? התשובה כהלכה: „ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם י״ השמים והארץ ומלואם בדברי נבראו ויקומו. סוף מעשה במחשבה תחלה — שהאדם הנוצר באחרונה ירדה בכל וימשל ב׳ל להעלות את כל הבריאה כולה לתעודתה עד שתען ותאמר „י׳ אדונינו מה אדי׳ר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים״ כי ימלא כל הארץ בכבודי כמו בשמים ע״י היצור הנפלא הזה לכן „ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על ד ב ר י״ אל הבית, אשר כוננוהו הענוים נכאי רוח וחרדים על דברי, אביטה, אל בני מכבדי שמי ואל באי הבית המקדישים ומעריצים אותי אביטה „כסא כבוד מרום מראשון״ שהי׳ השמים הוא מעתה ולעולמים „מקים מקדשנו״ — וכן „דרש בר קפרא גדולים מעשי צדיקים יותר ממעשי שמים וארץ, דאלו במעשי שו״א כתוב אך ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואלו במעשי ידיהם של צדיקים כתיב מכון לשבתך פעלת י׳ מקדש א׳ כוננו ידיך מיתיבי השמים מספרים כבוד א׳ ומעשה ידיו מגיד הרקיע הכי קאמר מעשי ידיהם של צדיקים מ׳ מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר״ (כתובות ה) הנה כן „כסא כבוד מרום מראשון — מקום מקדשנו״.

ויתכן לבאר החלוק בין יד אחת לשתים, כן: מעשה הצדיקים המסבבים הנהגת י׳ הנסיית וביותר ע״י מקדש י׳, אשר עשרה נסים התמידו בו, גדולים יותר ממעשה שמים וארץ בהנהגה הטבעיית כי מפליאים יותר עיני האדם ומפעילים על לבבו הרבה דב׳ים חדשים ומשונים מדברים ישנים ומסודרים. ועוד בזאת גדולים הם, אם בהנהגה הטבעית יחסיו כל באי עולם כצדיקים כרשעים וכאשר אמר מלך קציא לאלכסנדר המקדני „לית אתון חיין אלא בזכות בעירא דקיקא, דכתיב אדם ובהמה תושיע י״ (ירושלמי בבא מציעא ב ה) „במעשי שמים וארץ כתוב אף ידי יסדה ארץ וג״ י ד א ח ת סוככת על הכל; בהנהגה הנסיית יחסיו רק עושי רצונו „ואלו במעשי צדיקים כתיב מכין וג׳ מקדש י׳ כוננו יריך״ ש ת י י ד ו ת להפלות בין עובד א׳ ללא עבדו. ויש אשר המטר הבא ע״י זכות הצדיקים ותפלתם יורה על השגחת י׳ הנפלאה בהנהגתו הנסיית ואז „והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וג״ (עמוס ד ז).

ואיך יקרא בנין בית המקדש מעשה הצדיקים פעולת ידי י׳ נבינה כאשר נשכילה על דבר השנוים שבין שירת משה וישראל למצות י׳. הן גאולים שרו על הים „תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת י׳ מקדש א׳ כוננו ידיך״ (בשלח טו יז) מתחלה יביא י׳ את עמו אל ארץ נחלתו ואח״כ יכונן מקדשו וכן היא אמנם המצוה האחרונה בשלש מצות שנצטוו ישרא׳ בכניסתם לארץ (סנהדרין כ הובא למעלה) וי׳ צוה לעשות מקדש עוד במדבר? וכבר התבוננו רז״ל על השנוי הזה ותלו: בגודל האהבה שבין י׳ לישראל (כתובות סב) בכ״ז איך בא שנוי בנבואת אבי הנביאים? והוא וישראל שוררו „מקדש י׳ כוננו ידיך״ וי׳ צוה לישרא׳ „עשו לי מקדש״? אך בשנוי השני יתישב גם השנוי הראשון, כי נבואת משה היתה כאשר ימלא ישראל תעודתו לחאיר על כל בכבוד י׳ „תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת י׳ מקדש י׳ כוננו ידיך״ כדבר רז״ל „ואני עתיד לבנותה באש שנאמר ואני אהיה לה נאם י׳ חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה״ (בבא קמא ס) אך מאשר ראה צור ישראל כי עוד יארך החזון לעתיד ועוד על ישראל להצרף ולהטהר להזכות ולהתקדש ומאהבתו היתרה לנו ומחמלתו עלינו צוה לנו כי מקודם „ועשו לי מקדש״ כאלו חוביהם פורעים, בעדי יעשו המקדש, לכן נקרא על בנין המקדש — מעשה צדיקים פעולת ידי י׳, כי הצדיקים שלוחיו. — ולא הגדיל י׳ חסדו להכין בכבודו ובעצמו מקדשו גם טרם יתוקן עולם כולו במלכותו, באשר ממצות בנין המקדש מבוא לתקון זה. באשר שע״ז נתבונן כדבר חנינא „הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים״ (ברכות לג) הלא נחזה כי בזמן אשר נתן לעמו לחם מן השמים ומים מן הסלע וינהגם במדבר בפלאיו צוהו להביא נדבה למשכן אשר הגוי כולו יכינהו כי להשיג קרבת י׳, יראת י׳ טהורה ואהבת י׳ אמת יזכה רק אחרי הכנה רבה בהרמת נדבה רבה ואחרי עבודה רבה בהקמת המשכן „ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם״ שכינתי בתוכם בלבותיהם תלוי׳ במעשיהם „קרוב י׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת״ (תהלים קמה) וגוי קדוש כולו יבא אל תעודתו הכי נעלה לאור באור י׳ ואמתו ולהאיר על כל אך אחרי הכנה רבה הצרף הטהר והתקדש לי׳ „הכון לקראת א׳ ישראל״.

ט „ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו״ תבנית כל אלה הראהו, כי שמורים הם מאז לכוננם על הר ציון באחרית הימים, אך טרם בוא עת לחננה „וכן תעשו״ אתם.

י „ועשו ארון עצי שטים וג״ ארון הברית, קודם לכל, כי כל התכונה הרבה היא רק למען ישמר ישראל את בריתו עם א׳ חיים, בנצרו תורת חיים. ובאשר כל ישראל יש להם חלק בתורת י׳ שאך ע״י יחיה באור י׳ אמתו וישעו, נאמר „ועשו ארון וג״ בלשון רבים, שאין כן בשאר כלי הקדש אך המכילם יחד. (יע׳ יומא נ) „ד״א ועשו ארון וג׳ מה כתיב למעלה ועשו לי מקדש אמר הקב״ה לישראל אתם צאני ואני רועה וכ׳ עשו דיר לרועה שיבא וירעה אתכם וכ׳; אתם כרם ואני שומר וכ׳ עשו סכה לשומר שישמר אתכם; אתם בנים ואני אביכם וכ׳ כבוד לבנים כשהם אצל אביהם וכבוד לאב כשהוא אצל בניו, וכ׳ עשו בית לאב שיבא וישרה אצל בניו, לכך נאמר ועשו לי מקדש״ (מדרש רבה). רז״ל הורו לנו ג״כ כי הקדמת המצוה „ועשו ארון״ באה ללמד כי „סוף מעשה בחשבה תחלה״ כי תעודת המקדש היא שמירת התורה הנתונה בארון הברית ואך ע״ז חסד י׳ יסובב ישרא׳ מן העולם ועד העולם ומשלו משלם על שלש התקופות שבהן הוקם המשכן והוכן המקדש ושלש תכונות למו: א) בנדוד ישראל במדבר ארבעים שנה ממסע למסע מתחנה לתחנה כצאן ידו של צורו וגואלו, היה י׳ לו כרועה נאמן אשר גם בתוהו יליל ישימון כלכלו בכל הטוב והיה המשכן „כדיר לרועה״ אשר מדי זמן וזמן יעתק הדיר למקום אשר יעביר צאן ידו; ב) בבא ישרא׳ לארץ חמדה, היה ככרם י׳ צ׳ בקרן בן שמן, העושה פרי תפארה לגאון ולתפארת המשמח א׳ ואנשים, היה לו י׳ כשומר נאמן, ומשכן

עזו בגלגל בשילה בנוב ובגבעון „כסכה לשומר" – „נחלה זו שילה" (זבחים קיט); ג) ובהגיע תור הזהב שהניח י' לישראל מכל אויביו ובטח ישב כבן אהוב בבית אב רחום בכבוד רב–הוקם מקדש י' על ראש ההרים „בציון מכלל יופי „כבית לאב" לעולם ועד „מנוחה זו ירושלים" (שם).

„ועשו ארון שטים אמתים וחצי ארכו וג', נשתיר שם טפח שבו עמודים עומדים, שנאמר אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון עמודיו עשה כסף" (בבא בתרא) (וע"ש בתוספת). נראה כי שני העמודים, רמזו, כי על עמוד התורה, ה"ה שני לוחות הברית יתכוננו שאר עמודי העולם. עמוד העבודה ועמוד גמלת חסדים (אבות א ע"ש ב„מוסר ישרץ"); וכה ישורר חכם האדם „עמודיו עשה כסף רפידתו זהב" לחורות כי נעלה התורה גם מעבודה גם מגמלת חסדים כזהב מכסף כמאמרו (כמשלי ג טו) „יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה" לפי באורי רז"ל (ירושלמי פאה א א ובבבלי סוף הוריות) וכדבר הכם המשנה (אבות א ע"ש ב„מוסר ישראל" ובספ"ג).

יא „וצרפת אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו ועשית עליו זר זהב סביב" ממלת „תצפנו" הנראות כיתרה. למד רבא „כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו ת"ח" (יומא עב) כמשפט ארון העדות, משפט האדם המלא דבר י': הארון הוא מעצי השטים ומצופה זהב טהור מבית ומבחוץ, כן האדם כעץ השדה, יהיה תוכו כברו, זהב טהור: רוחו עם גויתו משכן התורה והתבונה והי' ידיו ולבו לא' אמונה; נקי כפים ובר לבב מכל שמץ אהבת בצע של קנאה תאוה וכבוד, אך אותו כתר תורה הולמתו „ועשית עליו זר זהב".

מצוה צו (ל"ת נח).

טו „בטבעת האדון יהיו הבדים לא יסרו ממנו".

נעשה המצוה: להזהר שלא להוציא את הבדים מטבעות ארון הקודש נוהגת בזכר ונקבה. „א"ר אלעזר המזיח חושן מעל האפוד והמסיר בדי ארון לוקה שנאמר ולא יזח, לא יסורו, מתקיף לה רב אחא בר יעקב ודילמא כי קאמר רחמנא חדקינהו ועבדינהו שפיר כדי שלא יזח ולא יסורו מי כתיב שלא יזח ושלא יסורו. ר' יוסי בר חנינא רמי כתיב בטבעת הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו וכתיב והבאת את הבדים בטבעות הא כיצד מתפרקים ואין נשמטים" (יומא עב). ויש להעיר בזה: א) למה הקדים המזיח חושן וכ' לפני המסיר בדי ארון במקום שמסיר כתוב בפ' זו ומזיח בפ' תצוה (כח כח) ? ב) על דבר הרמב"ם ז"ל (ספר המצות) „השורש החמישי שאין ראוי למנות טעם המצוה, מצוה בפני עצמה, פעמים יבוא בטעמי המצוה דמיון ללאוין ויחשב בם שהם מכלל מה שימנה ביחוד יזה כאמרו לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה ולא תחטיא את הארץ, אמרו ולא תחטיא את הארץ טעם לאיסור מה שקדם, כאלו יאמר כי אתה אם תעשה זה תרבה הפסד בארץ וכ'" משיג שם הרמב"ן ז"ל „וכבר מנה הרב ז"ל עצמו לאוין שהם בנותני טעם יותר מאלו אבל רבותינו עושים אותם מניעות כמו שאמרו וכ' המזיח חשן מעל האפוד לוקה והמסיר בדי הארון לוקה וכ'? (ע"ש במגלת אסתר ומרגניתא טבא); ג) „בגליון הש"ס" הובאה קושית „קרבן חגיגה" הא אמרינן בסנהדרין כא בקרא דלא ירבה לו נשים, משום שלא יסור ולא מקשינן מי כתיב שלא יסורו" (ע"ש בהגהת ה"ש"ש ז"ל).

ואדמה בעניי לישב שלשה אלה בבת אחת: הן אם נכון לחשב „ולא תחטיא את הארץ" רק כטעם על האזהרה הקודמתה „לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה וג'" (תצא כד ד) באשר שהשחתת הארץ בתבל וזמה, רעה רבה וגלוי' מאז והוא טוב טעם ודעת למצות התורה או „ולא יסור לבבו" כטעם על האזהרה הקודמת „ולא ירבה לו נשים" (שפטים יח יז) באשר הסרת הלבב מי' ותורתו רעה גדולה וידועה מאז והוא טוב טעם ודעת למצות התורה; איך נחשב „לא יסורו ממנו" רק כטעם על האמור מקודם „בטבעת הארון יהיו הבדים" טרם נדע מה הרעה בהסרת הבדים או „ולא יזח החשן מעל האפד" רק כטעם על האמור מקודם „וירכסו את החשן וכ'

וכ״ טרם נדע מה הקלקול בהזחת החשן; — אין זאת כי הן הן מצות מיוחדות, אזהרות „לא יסרו״ „ולא יזח״ שפה גלתה לנו התורה כי רעות הן בעיני י׳. ובכ״ז לו היה כתוב „ש ל א יסרו ממנו״ „ש ל א יזח״ היו רק כבאורים על הקדום „חדקינהו ועבדינהו שפיר כדי שלא יזח ולא יסרו״. ובזה סרה השגת הרמב״ן ז״ל וקושית בעל ה„קרבן חגיגה״ ז״ל. ולפ״ז תתישב ההערה הראשונה: שר׳ אליעזר לימד לנו בדרך לא זו אף זו: לא זו המזיח חושן מעל האפוד לוקה, שלא יתכן לחשב „ולא יזח וג״ רק כטעם, באשר שלא ידענו עוד כד רע בהזחה אך גם המסיר בדי הארון אף שאפשר לחשב „ולא יסרו״ כטעם מה, הן בשאת הארון יסורו הבדים וישמט הארון חלילה (כמו שסמכם הרמב״ם ז״ל (כלי המקדש ב יג) „כשנושאים אותו על כתף נושאים פנים אל פנים וכ׳ ונזהרים שלא ישמטו הבדים מן הטבעות וכ״) בכ״ז לוקים ע״ז כי גם זו מצוה מיוחדה, אזהרה „לא יסרו ממנו״, כי רק פה גלתה לנו התורה כי רע בעיני י׳ ההסרה. ו„בתורה תמימה״ העיר על דבר ר׳ יוסי ב״ח, מאי קשה לו בלשונות אלה הפסוקים, כי הלא בודאי כן הוא, מתחלה בסדר הבנין צוה להביא את הבדים בטבעות, ואח״כ צוה שאלה הבדים לא יסרו ממנו ואין אפשר לכתב בענין אחר? וכ״. — ונראה, כי מאחר שכתוב למעלה, מעשה הטבעות ומקומן, די היה להכתב „ועשית בדי וג׳ בטבעת הארן יהיו הבדים לא יסרו ממנו״ ונדע כי הבדים ישומו בטבעות לעולם למה זה הכתוב „והבאת את הבדים״ הבא באחרונה? ואם נדרש הכתוב לענין מה, אפשר היה להכתב „ו ש מ ת את הבדים״ — אך „ו ה ב א ת״ מורה כהבאה תמידית ממקום למקום? לכן השיב שפיר, אמנם כן „מתפרקים ואין נשמטים״ ופרש״י ז״ל „מתפרקים והולכים לכאן ולכאן אבל אינם נשמטים לצאת מהן וכ״ (וע׳ תוספת ישנים).

ו נ ש מ ע מהמצוה „חנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשא״ (עבודה זרה ה) כמו שלא יסורו הבדים לעולם מן ארון העדות והיו תמיד נכונים לשאת אותו כן יהיו בדי האדם ומורשיו, ברוחו גויתו נתונים ומסורים לעסק התורה וקיום מצותיה „לא יסרו ממנו״. ומשלו לשור וחמור לשני האופנים הראשיים, בעסק התורה ומצותיה, הן „רב תבואות בכח שור״ — אך במקום שהוא חורש משדד מפתח את האדמה, שתתן אח״כ יבול רב, כן יחרש האדם יפתח הטב הדק, ידרש ויחקר בהגיון רב, בכל דבר וענין בתורה ומצותיה על מקומם. — החמור ישא יבול הארץ ממקום למקום, כן ישכיל האדם לדמות דבר לדבר וענין לענין „תני בש״ר נחמיה (משלי לא) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה, דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר״ (ירושלמי ראש השנה ג ה). זאת התורה לאיש ואיש בישראל, ומה גם לגוי קדוש כולו לא יסיר חלילה בדיו מנשוא ארון העדות במדבר העמים עד ישיבהו על מרומי הר ציון, אל המנוחה והנחלה.

יח „ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפורת״ „מאי כרובים א״ר אבהו כרביא שכן בבבל קורים לינוקא רביא״ (חגיגה יג) לא, חלילה, כסמל של מעלה אך כסמל איש ישראל עולה באורח חיים למעלה למשכיל להדבק בא׳ חיים, ע״י תורת חיים וכן היו עומדים מעל ארון העדות ו״א עליון עלי׳ למעלה ועי״ז „קוב״ה ישראל ואורייתא חד הוא״ והכרובים: ילדים קטנים בעלי כנפים, אולי גם מורים לאדם המרכב מרוח וגויה, כי בעניני חמרו וגופו ישו עצמו כגמול על אמו, מסתפק במה שהזמין לפניו הזן ומכלכל הכל, וישמח בגורלו „ככרוב כרביא״. — אך בעניני נפשו ונשמתו ישאף תמיד אל על להגדיל תורה ולהאדיר מצוה — כמלאך י׳ ירכב על „כרוב״ ויעף וידא על כנפי רוח לעלות ולעלות באורח חיים למעלה למשכיל ואז אשרי וטוב לו לרוחו עם גויתו בזה ובבא.

יט „ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת תעשו את הכרובים על שני קצותיו״ אף שכתוב קודם „משני קצות הכפרת״ הוסיף

באר „כרוב אחד מקצה מזה וג׳״ אולי להורות כי כל כרוב יכיר מקומו על אחד משני לוחות הברית אף שעל אחד חרות תורת האדם לא׳ הרוחות — תקון הרוח; ועל השני משפט האדם לאדם — תקון החומר בכ״ז ידע האדם, כי זה בלי זה לא יתכן „כל האומר אין לי אלא תורה, אף תורה אין לו״ (יבמות קט) ומה גם שכל האומר: אין לי אלא דרך ארץ—שאין לו מאומה אך יש שחננו א׳ לשבת באהלו הוא יגדיל ביותר תורה, ויש שחננו א׳ בכשרון המעשה הוא יאדיר מעשה הטוב בדרך ארץ ובראשיהם הכהן הראש והמלך אך ידעו זה וזה כי „מן הכפרת״ המכסה את שני הלוחות יחד „תעשו את הכרובים וג׳״. וכן בלב האדם, הכרוב יהיו חרותים כל אלה הדברים יחדיו.

כ „והיו הכרובים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו פני הכרבים״ וכל אחד במקצעו ישאף אל על להתרומם, במעלות התורה העבודה והחסד וישמרו מסך שלא יועם הוד התורה שתחת הכפרת ואיש לרעהו יאמר חזק „פניהם איש אל אחיו״ מאור דעת א׳ נוגה על מעשה החסד, וקוי פז מני החסד ישוחו אל מבצר התעודה ובזה „אל הכפרת יהיו פני הכרבים להגדיל תורה עבודה וחסד ולהאדירם יחד.

אמנם במקדש שהכין שלמה נאמר „ופניהם לבית״ (דברי הימים ב ג יג) הקים אחד מחכמי תלמודנו „דמצדדי אצדודי״ (בבא בתרא צט) ופרשה רשב״ם ז״ל „קצת לבית וקצת זה לזה וכ׳״ וכן כמו שהיו במשכן „פניהם איש אל אחיו״ גם „אל הכפרת יהיו פני הכרובים״ כן היה במקדש פניהם איש אל אחיו וגם „ופניהם לבית״ — להגדיל כבוד הבית, שהוא כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו ולשמור שלא יגרע חלילה מהוד מוראו. — אך חכם אחד אומר שם „כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום״ רצונו של מקום הוא כי דברי לוחות הברית יהיו חרותים הטב על לוח לב כל איש ישראל כתואמים יחדיו וע״ז כל איש ישראל ידובקו יחדו וראשית און, אין רצונו של מקום, הוא, הפרוד בין דעת א׳ למעשה החסד, כמחשב לעשות הטוב רק מטוב הלבב ולא מרצונו של מקום, וע״ז יפרד בין אחים וכן „אמר רב קטינא, בשעה שהיו ישראל עולים לרגל מגללין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להן ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה״ (יומא נד) אז כאשר ישראל יעשה רצונו של מקום לעלות אל „ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדו, ששם עלו שבטים שבטי י׳ עדות לישראל להודות לשם י׳״ (תהלים קכב) „ובשעת הרגל״ — הכתוב עשאן כולם חברים״ (חגיגה כו) אז נדמו ככרובים המעורים זה בזה משפיעים זה על זה כ„זכר ונקבה״ ואוהב עמו ישראל בהשקיפו כי עמו עשה רצונו ישיא עליו ברכת מועדיו וישפיע עליו מרב טובו.

כג „ועשית שלחן עצי שטים וג׳״ אם לפני ולפנים בקדש הקדשים, עומד הכן, ארון הקדש, אשר לוחות הברית וספר התורה בחביונו וממעל לו סוככים שני כרובים, לאות כי תורת י׳ תורה לאדם חובתו לא׳ ומשפטו לאדם, אשרו וטובו בעולם החולף והנצחי; ככבודה בת מלך פנימה אך קרנים מחביון עוזה בהיכל אשר לפני הדביר, למעשה „תניא וכ׳ ויראו ראשי הבדים וכ׳ דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כשני דדי אשה וכ׳״ (יומא נד) להניק דבש וחלב—וכן בהיכל היו קבועים ע״פ סדר עמודי עולם (אבות א) המנורה (סמל אור התורה) המזבח (לעבודה) השלחן (גמלת חסד) השלחן בצפון—כי צפון בו טובות האדם בחקי דרך ארץ מאכלו ומשקהו ענינו וקנינו, משאו ומתנו את חברת האדם, ע״פ חיי עולם שנטעה בנו תורת י׳ ומה גם מעשה החסד, כי יאור באור המנורה שנכחו בדרום כי תרום את האדם בתורת י׳ ותנשאהו למעלה ראש, לאור באור פני מלך חיים ולהדבק ע״י ברם על רמים „א״ר יצחק הרוצה שיחכים ידרים ושיעשיר יצפין וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום״ (בבא בתרא כה)

והקדימה

והקדימה חתורה את השלחן לפני המנורה כי דרך ארץ קדמה לתורה (יע' תנא דבי אליי' רבה א) אמנם הצפון מקודש יותר במקדש י' בכ"ז השלחן בצפון — להורות כי גם הדרך ארץ יתקדש ומנורה בדרום—כי התורה תאיר גם על החולין.

כד „וצפית אתו זהב טהור" המשא והמתן עם הבריות יהי מזוקק כזהב ויותר מזה כי ירבה לגמל חסד ברוחו גויתו ורכושו, לרוחו לגויתו ורכושו של רע וחבר, ויטיב לכל. „ועשית לי זר זהב סביב" יזכה לכתר מלכות אשר על עמוד גמלת חסדים.

כה „ועשית לו מסגרת טפח סביב" להורות: כי למפעלות האדם בעניני דרך ארץ, יש קצב וגבול „מסגרת" עד פה תבוא ולא תוסיף, העמל לריק והיגיעה לבהלה, אך לגויה ורכוש, רעות רוח וגויה ה"ה, כי ימנע מלסגל קנינים עצמיים לרוחו ונשמתו, בסנורים יוכה מבלי הבט אם מאכלו כשר ומשקו ישר, אם לא טרף טרף מרעהו; ומאשר ישאף כל היום לבלוע הון, לא ישמח בחלקו ולא יחיש כל נועם באשר יש לו. אך ידע העם כי מזונותיו קצובות לו עוד מראשית כל שנה (ביצה טז) וישמח בחלקו, „ועשית זר זהב למסגרתו סביב" כדבר הראב"ע ז"ל (בפרושו נשא ו ז) „וי"א כי מלת נזיר, מגזרת נזר, והעד „כי נזר א' על ראשו" ואיננו רחוק ,ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו, כל מי שחוא חפשי מן התאות".

מצוה צז (עשה לט).

ל „ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד".

נעשה המצוה: שיסדרו הכהנים לחם הפנים על השלחן בהיכל י', נוהגת בזמן ומקום מקדשנו. „וארבעה כהנים נכנסים שנים בידם שני סדרים ושנים בידם שני בזיכים, וארבעה מקדימים לפניהם, שנים ליטול שני סדרים ושנים ליטול שני בזיכים וכ' אלו מושכין ואלו מניחין—וטפחו של זה בצד טפחו של זה „ר' יוסי אומר אפילו אלו נוטלין ואלו מניחים אף היא היתה תמיד" (מנחות פ"א) „תניא ר' יוסי אומר אפילו סילק את השנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום, אלא מה אני מקים לפני תמיד, שלא ילין שלחן בלא לחם" (שם צט). — הרמב"ם ז"ל (תמידים ומוספים ה ד) פסק כתנא קמא, שרבים היו עמדו ולכן נשנה כסתם.

ויש להעיר מסתם משנתנו „זה הכלל דבר שמצותו ביום כשר כל היום" (מגלה פ"ג) ואמרו בגמרתנו „זה הכלל לאתויי מאי, לאתויי סדור בזיכין וסלוק בזיכין וכד"ר יוסי וכ'" (שם בא)? ונראה שלמד כזאת ממשנתנו, שאין לאמר שאמנם כחכמים האומרים טפחו של זה בצד טפחו של זה, ומשנתנו מרבה, בזה הכלל, שסלוק הישנה וסדור החדשה התכופים זה אחר זה כשרים כל היום כי מה חדוש בדבר הלא בכל עבודות שבמקדש, כתוב בהם „ביום צותו" כשר כל היום, אין זאת, שמרבה דבר חדש, שאף שסלק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום, ומטעם זה אמרו „לאתויי סדור בזיכין וסלוק בזיכין" אף שהסלוק קודם, כי עיקר החדוש הוא, בסדור החדשים שכשר כל היום, אף שכבר סלק את הישנים זה שעות רבות.

ואין להשיב, שהרמב"ם ז"ל סמך על סתם משנה אחרת „כיצד מעבירים על טהרת העזרה, מטבילים את הכלים שהיו במקדש ואומרים להם הזהרו שלא תגעו בשלחן" (סוף חגיגה) ופרשו בגמרתנו „שלחן כתיב ביה תמיד" (שם) הלא לר' יוסי אפשר להסר את הלחם על זמן מה ולטבל את השלחן זאת אומרת כחכמים „טפחו של זה בצד של זה". — כי הרמב"ם ז"ל (מטמאי משרב ומישב יא יא) אומר „אחר הרגל במוצאי יום טוב, היו מטבילים כל הכלים שהיו במקדש, מפני שנגעו בהם עמי הארץ ברגל בשעת החג, לפיכך היו אומרים להם, אל תגעו בשלחן בשעה שמראים אותו לעולי רגלים, כדי שלא יהא טמא במגעו אחר הרגל ונמצא צריך טבילה והערב שמש שנאמר בלחם הפנים „לפני תמיד" א"כ אי אפשר לסדר הלחם בו ביום, ובלילה לא

יתכן, שהלא המצוה רק ביום, נמצא שילין השלחן בלא לחם, וזה אף לר' יוסי אי נכון.

ואדמה לאמר שאף אם נאמר שהלמוד מכלל, הוא כסתם משנה, הלא הסתם בסדר מועד (מגלה) ומחלקת בסדר קדשים (מנחות) ומרן „בכסף משנה" (רוצח ט א) אומר „דבתרי סדרי יש סדר למשנה" והוה סתם ואח"כ מחלוקת ואין הלכה כסתם. ובמחלקת יחיד ורבים הלכה כרבים, וכן פסק הרמב"ם שפיר כמוהם.

ו נ ש מ ע מהמצוה „תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו" א' אמת חי העולמים וע"י תורת אמת נזכה גם לטל השמים, גם למשמני ארץ וכן לנוכח המנורה, על השלחן צוה לתת „ל ח ם פנים לפני תמיד" לא ללחם גשם עכור ישאף איש ישראל, אך ללחם שיש לו הוד וזיו פנים על טהרת היושר על קדושת הכושר, בחסד ואמת לפני י'. ואם כל הלחם אשר יאכל האדם רק למלא בטנו, אך לחזק גויתו, בלי כל מטרה לחזק רוחו בא' ישעו, הלחם ההוא, אף אם יערך בפנים שונים ויאפה בצורות שונות ביפוי והדור, כל עמלו בהתנאות זו, אך עד פיהו ומשם—אין תואר ואין פנים... הלחם אשר יאכל האדם ביקר שיבין כי גויתו היא רק משכן להוד נשמתו הוא ישכיל לדעת „כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי י' יחיה האדם" בשמרו תורת חיים ו„בלחמו יחזק רוחו עם גויתו למלא משלחתו בעולם, באמונה, מלחמו יפרס לרעב, לחמו—„לחם פנים לפני תמיד". „ר' שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום ב"ה שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני י'" (אבות ג וע"ש ב„מוסר ישראל"). וכן יערך הלחם על השלחן ביום השבת כי השבת כולה אומרת: כי נשמה יתרה לאדם המשכיל המקדש שביעי. להכן שגם פעליו החמריים יהיו קדש לי' והלחם היו שנים עשר כמספר שבטי ישראל שחוברו יחדו על מערכתם לפני י', וכי יגמל חסד את כל אח ורע, וי' ישפיע עליהם רב טוב.

וכן כאשר עלה ישראל לשבטיו לראות פני האדון י' צ' שלש פעמים בשנה, והשליכו אחרי גום רכושם וקנינם ובטחו בהשגחת י' החופפת עליהם כאשר הבטיחנו „ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראות את פני י' א' שלש פעמים בשנה" (תשא לד כד) היו כהני י' מגביהים את השלחן „ומראים בו לעולי רגלים לחם הפנים, ואומרים להם ראו חיבתכם לפני המקום סלוקו כסדורו „דאריב"ל נס גדול נעשה בלחם הפנים כסדורו כך סלוקו, שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו" (חגיגה כו) למען דעת כי לחם י' כסדורו לפניו כך סלוקו אם בסדר נכון ובמשטר ישר תעריכו מעלליכם ופעליכם נכחו, בחום הלבב באהבתו, אז תסלקו כסדר הזה, ברכה רבה ושפע רב, באהבה רבה ויתרה (ע' למעלה כג). — „ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד"—„בכל דרכיך דעהו" גם הכנת הלחם וגם מאכלו תשו לך כי „לפני" תעש כזה.—ועוד „כמים הפנים אל הפנים וג'" כסדורו כן סלוקו כמו שתסדר לכבודו בחום אהבה כן תסלק משולחנו ברכה מאהבה.

לא „ועשית מנורת זהב טהור מקשה תיעשה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנו יהיו" אם ארון הקדש ועדות י' בו, תחת הכרובים, מבעד הפרוכת בקדש הקדשים, אשר אין מבוא בו גם לכהן הראש, אך ביום האדיר יום הכפורים וגם אז אין לו רשות להסר את הכפרת לחדר אל תורת י' לאות כי זאת התורה אשר שם משה על פי י', לא תגע בה יד, להמיר אחת ממצותיה, להחליף אחת ממליצותיה, להגיה אף אחד מאותיותיה — לנצח נצחים; היתה מנורת הזהב הטהורה עם שבעת נרותיה מחוץ לפרוכת בדרים, אשר המצוה על הכהנים להעלות אורה יום ולילה, כסמל המאור שבתורה הכתובה בפרושה ללמוד וללמד, להשכיל ולהבין לחקר ולדרש צפונותיה ולגלות מטמוניה למבין עם תלמוד — להלכה ולמעשה להאיר באורה את הארץ והדרים עליה והיא כולה „זהב טהור מקשה

תיעשה

תיעשה וג״ חקר א׳ ומדרש התירה, א״א ירצו אם על טהרת הקדש המה ובמצרף זהב התורה יצורפו בלי כל סיג ופסלת ממקום זר׳ הכל ״ממנה יהיו״, אך ממקור הברכה (ע׳ למעלה כג)׳

לב ״ושׁשׁה קנים יצאים מצדיה שׁלשׁה קני מנורה מצדה האחד וג״ הנה זאת התורה הכתובה בשׁבעה ספרים (שבת קטז) מפורשה נתנה מפי הגבורה למשה, והוא מסרה ליהושע, לזקנים, לנביאים לאנשי כנסת הגדולה לחכמי דור דורים מפה לאוזן עד רבינו הקדוש נשיא ישראל ר׳ יהודה בן רבן שמעון והוא התבונן כי עת לעשות לי׳, להאדיר תורתנו בישראל לעולם, וסדר ספר ״המשנה״ (בערך ג תחך עח) כתב׳ על ספר, את התורה שבעל פה, חלקו לששׁה סדרים ״זמן נקט״ ה״ה ששׁת הקנים היוצאים מצדי המנורה, התורה שבכתב כולם מקשה אחד, זהב טהור ואח״כ באו חכמי הדורות לבאר את המשנה בטוב טעם ודעת—עד רבינא ורב אשי שאספו כל האורות האלו והקימו את המגדל המאיר לעולם, את ״התלמוד״ (בערך ד רס) והנה התורה שבע״פ יחלקה הרמב״ם ז״ל (בהקדמתו הנפלאה לפרושו על המשנה) לחמשה: פרוש שיש להם רמז; הלכות למשה מסיני; סררות; גזרות ותקנות׳ וחמשה אלה אפשר לכוללם בשלשה: א) לפרושים שיש להם רמז והלכת משה מסני; ב) גזרות ותקנות; ג) סברות ולשלשה אלה ירמזו במנורה ״גביעיה כפתריה ופרחיה״׳ ״גביעיה״ הרמזים לפרושים וכ׳ כל מלה ואות בתורה כגביע מלא יין הטוב המשמח א׳ ואנשים, כל הגה ואות, יתר, חליך, חסר, גדול וקטן כגביע בלתי שקוף על שלחן מלא ברכת י׳ ויין רב כיד המלך, אשר כל איש משכיל, יבין כי גם אם לא נשקף מבעדו מה בתוכו, מלא חמר הטוב הוא, ומה יכסף לטעם טובו ומתקו׳ וכן חכמי התורה יעמלו לחדר לשפוני טמוני כל הגה ואות הנראים כבולטים, משוקעים ומשונים, אל ההגיון הנאצל אשר בענין ההוא להתענג בטוב טעמו ומה האות כי אמנם עשרים ושנים גביעים במנורה כמספר אותיות לשוננו הקדושה לשון התורה׳ ״כפתוריה״—הגזרות ותקנות אשר הנן לרכס הטב את אדרת האמונה ומעטה המצות על ישראל ברוחם עם גויתם — ״פרחיה״ הסברות, הציצים ופרחים ״בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר׳ טרפון, הה אומר, כפתור ופרח וכ״ (מקץ רבה מב לה) תנובת תבונת האיש אשר גדל בתורה ועמל ומצא בה ברכה — ציץ תפארה׳ ״הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תנובה״ (ישעי׳ כז ו) ״תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שבבבל שעושים ציצים ופרחים לתורה״ (שבת קמה)׳ — ״הבאים״ בכל מקום שבאים בני עם סגלה, אף בגולה, בבבל ״ישרש יעקב״ שאר העם שהוא מלא מצות כרמון ומתוק במדותיו כתאנה׳ ישרש הטב מעשים טובים ותכונות נעימות ״יציץ ופרח ישראל״ חכמיו שעושים ציצים ופרחים לתורה, בתבינתם, יאורו את הענים ויעודדו את הלבבות להגדיל תורה ולהאדיר אורה וע״י אלה ואלה ״ומלאו פני תבל תנובה״ וכן כ״ז שהעץ ממעל יעש ציץ ופרח ישרשו הטב השרשים בתחת והעץ כולו יתחזק ויתאמץ וישא פרי ברכה; ואם יכלא העץ, להציץ ציץ זה האות כי כלה לחותו יחלשו שרשיו ולא יעש עוד פריו׳ — ולכן אך בהתחזק יחד מתחת וממעל ״הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל — ומלאו פני תבל תנובה״׳

לד ״ובמנרה ארבעה גביעים משקדים כפתריה ופרחיה״ ״תניא איסי בן יהודה אומר חמש מקראות בתורה אין להם הכרע שאת ארור מחר משקדים וקם״ (יומא נב ועין באור המקראות ההם במקומותיהם) מסופק הדבר אם ״משקדים״ עולה על ״גביעים״ של מעלה כמו בכתוב הקודם או על ״כפתוריה ופרחיה״ של מטה׳ בס׳ ״יבין שמועה״ כלל תעג מביא בשם הרא״ש שהמקראות ההם הכריע עזרא הסופר בפסקי הטעמים והוא קבע על פי המסורה מסיני בקדש טעם מפסיק על ״גביעים — ״אתנחתא״ וכן ״משוקדים״ יורד למטה על ״כפתריה ופרחיה״ וכן דרושים גם הם להיות מפותחים מצוירים וכן פסק הרמב״ם ז״ל (בית הבחירה ב ג) ולדברינו היה הספק אם הנכון לחוקר התורה ולדורשה, הוסף פתח וציר, רק בחלק ״הגביעים״ שבתורה, או גם בחלק הכפתרים

„הכפתרים ופרחים" עד שבא הכהן המעלה את המאור שבתורה, עזרה בן שריה „סופר מהיר בתורת משה — הכין לבבו לדרש את תורת י' וכ'" ומסר לנו כי עלינו להוסיף פתח וציר חקור ודרוש, הגות וחשוב, העמק הרהב בכל חלקי התורה.

לז „ועשית את נרתיה שבעה והעלה את נרתיה והאיר על עבר פניה" „ועשית" אתה משה „את נרתיה שבעה" כי משה קבל מסני בפרושה „והעלה" אהרן הכהן „את נרותיה" „יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" (ברכה לג) וכן תעודת ישראל כולו „ממלכת כהנים" להאיר את העולם כולו באורי להיות „אור לגוים".

לח „ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור" להורות כי גם משפטי ההגיון ודרכי ההיקושים, רק ע"פ מדות שהתורה נדרשת בהן יהיו „זהב טהור".

מ „וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר" תניא ר' יוסי בר יהודה אומר ארון של אש שלחן של אש ומנורה של אש ירדו מן השמים וראה משה ועשה בתבניתם שנאמר וראה ועשה וג'" (מנחות כט) שלש אלה הצטינו יותר שעליהם נאמר „וראה ועשה וג'" באשר כי ה"ה כסמל התורה אשר תורה לאדם להלכה ולמעשה, איך יפלס מעגל דרכיו בהתהלכו את א' ואנשים (כמבואר למעלה) וכל אלה השמיע י' בהוד קולו מלהבות אש על הר סני להאיר את העינים ולהחם את הלבב, בתתו לנו תורת אמת וחיי עולם וכן תבנית ותכנית שלשה אלה, הראה למשה מתוך האש ממרום.

כו א „ואת המשכן תעשה" באשר שצוה מקודם על כלי המקדש, מובן מאליו כי יוצגו כל אלה במכון, לכן נאמר „המשכן" ב„ה" הידיעה. — „עשר יריעות וג'" וכמו בכלים הקדים החשוב חשוב קודם, כן במשכן הקדים ממעלה למטה, לא כבנין של חול שיתכוננו תחלה האדנים, אח"כ הקרשים ואח"כ היריעות, מעשה המשכן ששרשו במקדש של מעלה, חשב בצוי ממעלה למטה: והיה המשכן כמעשה א' „בראשית ברא א' את השמים ואת הארץ וג'" וכדבר ר"ל „כשנבראו ברא שמים תחלה וכשנטה נטה הארץ תחלה" (חג'גה יב) וכמבואר למעלה (בראשית א) וכדבר המשורר הקדוש „עטה אור כשלמה נטה שמים כיריעה וג' יסד ארץ על מכונה וג'" (תהלים קד) וכן אחרי אור המנורה — יריעות המשכן „כרבים מעשי חשב תעשה אותם" למען כל הבא אל משכן י', שעיקרו מכון לארון העדות, יתבונן על תורת הבית שתורהו תעודת האדם, כמבואר במעשה הכרובים הסוככים על הארון (למעלה כה יח).

ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר מעשה חושב ארי מכאן וארי מכאן וחרנא אמר ארי מכאן ונשר מכאן" (ירושלמי שקלים ח ב וע' רש"י בזה ו„משנה למלך" כלי המקדש ח טו). הן „יהודה בן תימא אומר הוי וכ' וקל כנשר וכ' וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים" (אבות ה) וכן אחד מן החכמים ההם חושב שהמדה האחרונה חשובה ביותר גבורת הארי שבעבודת י', להתגבר על כל המכשולים והמפריעים, מדה זו מאזרת חיל להלחם ברע וחושך ולנצח; ובא רעהו וחקרו, שלגבורת הארי נחוץ מאד גם מעוף הנשר, הקלות שברוממות שלא לטבע בבוץ החמריות ובטיט הגשמיות, לדאות כנשר אל על במעוף רוח האדם העולה למעלה, מדה זו משמרת טובה היא מן היצר הרע הפנימי, האורב היושב אתו בחדר כח המושך שבגויה לארציות (ע"ש ב„מוסר ישראל).

ז „ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן וג'" אם ביריעות שה"ה המשכן, היתה מלאכת מחשבת רבה של חכמי לב בשש תכלת וכ' מעשה חושב, ביריעות שהיו עליהן לאהל, מעט חלו בהן ידי אדם, נשים חכמות לב טוו משער העזים מטוה וארגו יריעות.

יד „ועשית מכסה לאהל ערת אלים וג'" במכסה של מעלה מכוין, לא חלה יד אנוש, מעורות אילים מאדמים ותחשים, כמו שנבראו נעשה. וכן בהשקיפנו על משכן י' ממעלה נחזה שממדרגה ממדרגה רבתה השתתפות האדם ומלאכתו, וכן יתבונן האדם אשר

רוח י׳ שוכנת בו כי רוח ממרום תעיררנו על הטוב והישר, ונשמת ש׳ בקרבו תעודדנו להוציאם לפעולות, ואיברי גויתו יכוננם מישרים.

כו „ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עמדים״—„תניא עצי שטים עמדים, שעומדים דרך גדילתם; דבר אחר עמדים, שמעמידים את צפוים; ד״א עמדים, שמא תאמר אבד סברם ובטל סכוים, ת״ל עצי שטים עמדים, שעומדים לעולם ולעולמי עולמים״ (שבה יח) אמנם הכל כפשוטם: מצוה להעמיד את הקרשים דרך גדולם; שהצפוי של זהב עמד רק ע״י דבוקו הטב במסמרות בקרש ולא בפני עצמו; והקרשים לא נאבדו ולא נרקבו רק נגוזו במחילות מקדש י׳ על הר המוריה (סוטה ט) אך יש לא׳ מליט: כמו הקרשים הם המעמידים את המשכן והם הבינים בין היריעות וקרקע המשכן; כן ישראל הגוי הקדוש כולו, וכן כל איש ואיש יולד בו, מעמידים את אהל י׳ אשר נטה, וה״ה אנשי הבינים בין השמים, כסא כבוד י׳ ובין הארץ, הדום רגליו, ולהאדם כעץ השדה שלשה אלה: א) יעמד הכן דרך גדולו, יעל באורח חיים למעלה למשכיל ממדרגה למדרגה, בל יקפץ וידלג; ובדרך גדולו וכשרונו שחננו י׳,—יעל, „רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה וכו׳״ (אבות ב ע״ש ב„מוסר ישראל״) לא יפנה לדרכים אשר כדרך גדולו וטבעו רחוקים ממנו כי לא תהיה תפארתו על הדרך (ע׳ למעלה ויחי עט כח); ב) כי יעמיד את צפוי הזהב, כי כל התורה והחכמה שילמד לא תעמדנה לבדנה רק ידובקו הטב ברוחו עם גויתו חרותים על לוח לבבו, שקוי לעצמותיו מזוג בדמו וחלבו יקימם ו„ח׳ בהם״; ג) יקוה לי׳ ויתחזק ויתאמץ בו, שלא יאבד סברו שלא יבטל סכויו, בכל הגלגולים והסבובים שבעולם הגדול ובעולמו הקטן, יעמד לעולם ולעולמי עולמים, דבוק בנצר ישראל (ע׳ למעלה ויגש מו א).

כט „וארבעים אדני כסף״ ע׳ בראש הפרשה.

כאשר נתבוננה על מכון המשכן ממטה למעלה, עולה הוא במדרגת סוגי הבריאה „אדני כסף״ מהדומם; „קרשים״ מהצומח; „יריעות״ מהצומח והחי, שש משזר תכלת וג״; כנראה לכן הוקדם שש לתכלת אשר בכ״מ התכלת קודמת „ויריעות עזים לאהל״ בן החי, כל אלה מן הטפל לחי, שגם בלעדין יחיה „ומכסה לאהל ערת וג״ מן הטפל לחי שחיו תלוים בו; והאדם המדבר יבוא בו לשרת את אדון כל, ולכבדו בשם כל היצור כולן.

ל „והקמת את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר״ כמשפט הוראת כל דבר וסגלתו.

לא „ועשית פרכת תכלת וג׳ מעשה חשב, יעשה אתה כרבים״ הביע „כרבים״ באחרונה (ולא כביריעות למעלה א) באשר ע״י יבא אל קדש הקדשים שבו ארון הברית שהכרובים סוככים עליו, ובדיו דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת (ע׳ למעלה כה כג).

לה „ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנרה נכח השלחן וג׳ והשלחן תתן וג״ השלחן לפני המנורה ואחריה „ר׳ אלעזר בן עזריה אומר וכי אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח״ (אבות ג) מהשקפת היוצר, השכר מוכן מאז קודם מתן התורה, אם לכלל ישרא במעמד הנבחר, אם לכל איש ישרא בהגיעו לזמן למוד התורה וקיומה ומהשקפת היצור, רק אחרי שיסגל לו תורה ומצות יזכה לשכר הטוב (וע״ש ב„מוסר ישרא״ ולמעלה כה כג-ל).

לו „ועשית מסך לפתח האהל תכלת וג׳ מעשה רקם״ „ר׳ יהודה ור׳ נחמי׳ חד אמר מעשה הרקם ארי מכאן וחלק מכאן וחרנא אמר ארי מכאן וארי מכאן״ (ירושלמי שקלים ח ב) כאשר יגש האדם רק אל מבוא האהל, יתגבר כארי ולכן נקרא „אריאל״ ובבואו פנימה יעל במעלות הקדש. וכן החכם האומר שבמסך היה ארי רק מצד אחד, אומר שביריעות ובפרכת היה בשני צדדים. והחכם הסובר שבמסך היה ארי משני צדדיו, אומר שביריעות ופרכת היה ארי מכאן ונשר מכאן (ע׳ למעלה א).

כז א „ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח וג׳״. „רבוע יהיה המזבח״ שנראה כיתר (ע׳ זבחים נט) ירמזנו על ארבע תעודות המזבח „א״ר אלעזר מזבח — מזיח ומזין מחבב ומכפר, היינו מכפר היינו מזיח. מזיח גזרות ומכפר עונות״ (כתובות י) ושם מהרש״א ז״ל הביא מדרש רז״ל „מזבח מחילה, זכות, ברכה, חיים״ הנה כן רבוע יהיה המזבח לדברי חכם זה ולדברי חכם זה, ואולי דבריהם מאירים ומתמימים יחד: באשר שהוא מזיח גזרות הוא מביא חיים, באשר שהוא מזין הוא מביא ברכה, באשר מחבב הוא מביא זכות ובאשר שהוא מכפר מביא מחילה. ומעלותיו אלה שתים שהן ארבע: להסר רעה: רוחנית וחמרית (מכפר ומזיח) ולהביא טובה: רוחנית וחמרית (מחבב ומזין). ושתי אלה לעומת שני ראשי התעודות בזבח הקרבנות: להצרף ממעשה הרע ולהתקרב אל הא׳ הטוב.

ט „ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה קלעים לחצר וג׳״.—אמנם במקדש י׳ הצפון חשוב יותר „קדשי קדשים שחיטתם בצפון״. לנוגה שפע הקדושה הזורח מקדש הקדשים שהוא במערב. הצפון ימין. ובכ״ז החלה תורתנו בסדר קלעי החצר מתימן ובאשר הקלעים ירמזנו: כי כבוד א׳ הסתר דבר״, „הגיד לך אדם מה טוב ומה י׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם י׳ א״ (מיכה ל. ח) כי בכל אלה תמצא הטוב, באשר תדרשם בצניעות, לפי כבוד י׳ המצוה עליך על אלה, ולא מחזון לבך או מרד בו וכן תעשם בהצנע, ובגלל אלה הנכון לפלס מעגל הדרכים מן הקל אל הכבד הולך אל דרום וסובב אל צפון, להתקדש בקדושת קדוש ישראל.

תצוה

מצוה צח (עשה מ).

כז כ „ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד״. —

נעשה המצוה, שיעלה הכהן הנרות במנורה אשר בהיכל י׳ יום יום, להאיר תמיד, נוהגת במקדש בזכרי כהונה. —

„דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערבים מצות עשה וכ׳ והדלקת הנרות היא הטבתן וכ׳״ (רמב״ם, תמידים ומוספים ג. י—יב).

ויש להעיר, ממה ששנו חכמים: כיצד מעבירים על טהרת עזרה מטבילים את הכלים שהיו במקדש, ואומרים להם הזהרו שלא תגעו בשלחן וכ׳ (סוף חגיגה) „תנא הזהרו שמא תגעו בשלחן במנורה, ותנא דידן, מ״ט לא תני מנורה, שלחן כתיב ביה תמיד, מנורה לא כתיב ביה תמיד״ ופרש״י ז״ל, „כלומר תמידים האמורים במנורה לא תמיד יום ולילה קאמר, אלא תמיד מלילה ללילה וכ׳, לפיכך כל היום יכול לסלקה ולהטבילה וכ״ (שם כו).

א) איך יפרש הרמב״ם ז״ל, הלא לדבריו צריך להדליקה גם בלילה גם ביום? ב) אך גם לרש״י ורבים וכן שלמים שעמו, שלדעתם לא היו מדליקים אלא בערב, קשה. הלא הרמב״ן ז״ל (בפרוש התורה בא יב. ו) אומר שהיו מדליקים אותן טרם בוא השמש, ובזה נבינה שנחל ימי החנכה בכ״ה בכסלו, שגם באותו יום הדליקו טרם בוא השמש (וע׳ „אור גדול״ יומא ז) א״כ הלא לא היה אפשר הערב שמש גם במנורה? וכל עוד שלא נמצא באלה מחלוקת בין חכמינו, נראה כי כולם מסכימים לדעת הרמב״ן שההדלקה היתה טרם בוא השמש, ולדעת הרמב״ם שבטהרת העזרה „כל הכלים היו טעונים טבילה והערב שמש״ (רמב״ם מט מאי משכב ומושב יא. יא); ג) אמנם הג״מ צבי

חיות

חיות ז״ל בהגהותיו (סוף חגיגה) העיר למה זה הצריך הערב שמש? ד) הרמב״ם ז״ל אומר (שם) „אחר הרגל במוצאי יו״ט היו מטבילים כל הכלים שהיו במקדש מפני שנגעו בהם עמי הארץ בשעת הרגל, ולפיכך היו אומרים להם: אל תגעו בשלחן, בשעה שמראים אותו לעולי רגלים, כדי שלא יהיה טמא במגעו אחר הרגל, ונמצא צריך טבילה והערב שמש, ונאמר בלחם הפנים לפני תמיד וכ׳״. מדוע לא פירש דבר משנתנו באזהרה על השלחן, כרש״י ותוספת „שלא תגעו בשלחן, בכהנים עמי הארץ ההולכים להיכל להשתחות קאמר, דאלו ישראל לא היו ראויים לילך אף בין אולם ולמזבח?״ ה) לטעמו שהזהירו רק מפני טומאת חוץ, א״כ למה „תנא הזהירו שמא תגעו בשלחן ובמנורה״ איפה נמצא שהוציאו את המנורה אל חוץ להיכל? ו) ומדוע לא הביא שם המשנה הקודמת „משעבר הרגל וכ׳, עבר הרגל ליום הששי לא היו מעבירים, מפני כבוד שבת?״

ואמרתי בעניי לישב כל אלה: א-ב) מה ששנה תלמודנו „שלחן כתיב ביה תמיד, מנורה לא כתיב בה תמיד״. יתכן כי הרמב״ם ז״ל יפרש: שלחן כתיב בו תמיד ב מ ע ש ה השלחן „ו ע ש י ת שלחן וג׳ ונתת על השלחן לחם פנים לפני ת מ י ד (תרומה כה) מזה נשמע שמעשה השלחן בעצמו היה ע״מ שתמיד יהיו עליו לחם הפנים בלי הפוגות, לכן אי אפשר היה להסר מעליו הלחם ולהטבילו (מעין זה שמעתי ממר אחי הגאון המופלא ר׳ שמוע אביגדור זצ״ל רב פלונגיאן) ואף לר׳ יוסי א״א, שהלא צריך הערב שמש, ע׳ למעלה תרומה כה ל מצוה צז) אך במנורה לא נאמר ב מ ע ש י ה תמיד, רק במצות ההדלקה: בזה „ואתה תצוה וג׳ להעלת נר תמיד״ ובפ׳ אמור (כד) „צוה וג׳ להעלות נר תמיד וג׳ יערך את הנרות לפני י׳ תמיד״ וזה אפשר גם בהטמא המנורה, להעלות אור נרותיה בעצמו, בנרות מנורה אחרת טהורה וזה יתכן גם להרמב״ם שמדליקים בערב ובבקר, גם לרמב״ן שמדליקין בין הערבים, לפני בוא השמש; ג) הערב שמש, דרוש לטבילת כלי המקדש, אחר הרגל, לדעת הרמב״ם, שלישראלים ע״ה היו מזהירים, ורבים מהם הלא באו גם מגליל, וכבר שנינו (חגיגה פג) „שביהודה היו נאמנים על טהרת יין שמן״ ובגמרתנו (שם כה) ובגליל לא, מ״ט אמר רש לקיש מפני שרצועה של כותים מפסקת ביניהן וכן מטעם טומאת ארץ העמים דרוש גם הערב שמש; ד) הרמב״ם ז״ל פירש שאזהרה, אל תגעו בשלחן היתה לישראלים, ולא לכהנים, אזל לטעמו בפרשו דבר משנתנו „ונתנת (החלה) לכל כהן״ (חלה ד) „בין לחבר ובין לעם הארץ״ (וע׳ ב„תוספת חדשים״ „ומעולם לא שמענו שכהן ע״ה לא עביד במקדש״) לכן א״א לו לפרש, שאזהרה היתה לכהנים ע״ה, א״כ למה לא הזהירום כל השנה אין זאת כי בבואם לעבוד במקדש י׳ הטהרו כדת, אך „התוספת״ כנראה סוברים שע״ה לא היו עובדים במקדש כל השנה, כדבר מהרי״ט אלגזי ז״ל (על ה׳ בכורות להרמב״ן פר סוף כ); ה) הזהרו על המנורה ג״כ, לתנא ברא, מטומאת חוץ, כי יתכן הדבר כדבר הרמב״ם ז״ל (ביאת מקדש ט ז) „וכן הדלקת נרות כשרה בזרים, לפיכך אם הטיב הכהן את הנרות והוציאן לחוץ מותר לזר להדליקן״ (ואולי לכבוד החג וכבוד באי מועד, נהגו כזה); ו) הרמב״ם ז״ל לא הביא דבר משנתנו „עבר הרגל ליום הששי לא היו מעבירים מפני כבוד שבת״ מפני דבר הירושלמי (סוף חגיגה) „תני שלחן שנטמא מטבילים אותו בזמנו, אפילו בשבת״ וכן הובא בתוספתא, ולכן עלינו לדחק ולאמר, כי משנתנו אזלה לדעת ר׳ יהודה שמקיל בטומאת חברים כל ישראל ברגל אף שבמשנתנו נראה כי יש בזה מחלוקת בין חכמים לר״י „ביום הששי לא היו מעבירים מפני כבוד השבת ר׳ יהודה אומר אף לא ביום החמשי שאין הכהנים פנויים״ נראה כי החכמים לדעת ר׳ יהודה המקיל בזה, אומרים שדי להקל, רק ביום הששי — אך לדעתם מטבילין בכל זמן אף בשבת, שאין זה אלא משום שבות ואין שבות במקדש (וע׳ תוספת הרי״ד שם).

ו נ ש מ ע מהמצוה „כי נר מצוה ותורה אור״ הנר תמיד לפני י׳ יורנו להגות תמיד בתורת י׳ הכתובה בפרושה המקובל וללמדה לכל, להפיץ אור י׳ ואמתו בכל (וע׳ למעלה תרומה כה לא) ואור

י׳

י׳ יופ״ע על כל קצוי ארץ ממכונו על הר ציון „והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית י׳ וג׳ ונהרו אליו כל הגוים וג׳ כי מציון תצא תורה ודבר י׳ מירושלים וג׳ בית יעקב לכו ונלכה באור י״״ (ישעי׳ ב). לכן אמרו רז״ל „הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה שנאמר ויקחו אליך שמן זית זך״ (ברכות נז) לכן נאמר „ויקחו א ל י ך שמן וג״ באשר שאור המנורה, סמל מאור התורה הכתובה ע״י מ ש ה ומפורשה ל ו מפי הגבורה, ו ה ו א נצטוה למסרה לכל ישראל לדור דורים. — ונאמר „ו א ת ה תצוה וג״ ולא כמשפט כל המצות שנאמר בהן מפורש „משה״ לרמזנו כי במצות העלאת המאור שבתורה, נצטוה כל ישראל ללמוד וללמד לשמור על אורה מסח ולקים שרבים יהנו מאורה. וכן לכל איש ואיש בישראל „משה עמי״ נאמר „ואתה תצוה וג״״. — שנו חכמים בנר תמיד „מצאו שכבה מדרשנו ומדליקו ממזבח העולה״ (תמיד פו) בזמן שרוחות רעות יאמרו לכבות אור התורה, חלילה, אז החובה על כל איש ואיש בישראל להעלות אורה להגדילו ולהאדירו במסירת הנפש „ממזבח העולה״ כליל לי׳, וכאשר נחזה בתולדתנו גבורי ישראל בחרף נפשם, היתה יד י׳ עליהם, לשמר את אור התורה מהכבות. וכן באה המצוה על שמן למנורה, ל ע ב ו ד ה במשכן, בין החומר הרב ל מ ל א כ ת המשכן, ולא שמן למנחות, כי רק לאור התורה יכהנו בקדש אהרן ובניו, והם יעלו את אור המנורה והם „יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל״ לדור דורים. וכן הוקדמה מצוה זו למצות בגדי כהונה, להורות, כי אך אז יהיו בגדיהם עליהם לכבוד ולתפארת, אם יאורו ויאירו באור י׳ ואמתו.

ואתה תצוה הה״ד זית רענן יפה פרי תואר קרא י׳ שמך, וכי לא נקרא ישראל אלא הזית הזה בלבד, והלא בכל מיני אילנות נאים ומשובחים נקראו ישראל. בגפן—בתאנה—בתמר —בארז—באגוז—וקראם בכל מיני שלוחים וכ׳ ובא ירמי׳ לאמר זית רענן יפה פרי תואר קרא שמך? אלא מה הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרים אותו ואח״כ מורידים אותו מן הזית ונחבט וכ׳, כך ישראל, באים או״ה וחובטים אותם ממקום למקום וכ׳ ואח״כ עושים תשובה והקב״ה עונה להם וכ׳ הוי זית רענן וג׳. ד״א מה ראה ירמי׳ למשל ישראל בזית, אלא כל המשקים מתערבים זה בזה והשמן אינו מתערב אלא עומד, כך ישראל אינם מתערבים עם העכו״ם שנאמר ולא תתחתן בם. ד״א כל המשקים אדם מערב בהם ואינו יודע איזה תחתון ואיזה עליון, אבל השמן אפילו אתה מערבו בכל המשקים שבעולם, הוא נתון למעלה מהם; כך ישראל בשעה שהם עושים רצונו של מקום נצבים למעלה מהעוכ״ם שנ׳ ונתנך י׳ א׳ עליון, הוי זית רענן יפה פרי תואר וג״״ (מדרש רבה) משל ישראל „בגפן ובתאנה״ נבינה ע״פ מליצת יותם בן ירובעל: „ויאמרו העצים לתאנה לכי את מלכי עלינו, ותאמר להם התאנה החדלתי את מ ת ק י ואת תנובתי הטובה והלכתי לנוע על העצים, ויאמרו העצים לגפן לכי את מלכי עלינו, ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי ה מ ש מ ח א׳ ו א נ ש י ם והלכתי לנוע על העצים״ (שופטים ט) המשיל ל„תאנה״ את חכם ישראל, אשר כחכמתו כן טובו וכן נועמו במדותיו ובמעשיו אשר במתקו הטוב ימצא חן ושכל טוב בעיני א׳ ואדם, עד כי גם בני אדם גם בני איש ישמעו לצוף אמריו „ומתק רעהו מעצת נפש״ (משלי כז ט) וב„גפן״ ימשיל חכם ישראל, אשר חננו א׳ ברב מדע ותבונה, בלשון למודים ופה מפיק מרגליות אשר כחוטי השני שפתותיו ומדברו נאוה, גם מרעים גם מרעיש לב ונפש שומעיו, ומושך אבירים בכחו לרוממם ולנשאם למעלה למעלה, כמדת היין המשמח א׳ ואנשים, כי ע״י התרגשות מחום היין, כמדת ודת התורה ישמחו בי׳ ופקודיו, כמשפט קדוש על היין בשבת ומועד וכדומה (ע׳ ספרי „צרור החיים״ נד).

כ„תמר״—מה תמר זה אין לו אלא לב אחד, אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים (סכה מה) האמונה הצרופה והבחונה בי׳ ובתורתו. — „כארז״ — בחזקו לתורה, בהתגברו לאמונה ובישרו לדעה. — „כאגוז״ — „למה נמשלו תלמידי חכמים לאגוז, לאמר לך מה אגוז

זה, אע"פ שמלוכלך בטיט ובצואה, אין מה שבתוכו נמאס, אף ת"ח אע"פ שסרח אין תורה נמאסת (חגיגה טו) כי התורה החרותה על לוח לבבו והמזוגה במוחו ודמו, הקיפה סביבה מבצר של אמונות נכונות, דעות ישרות, מדות טובות ומעשים רצויים שהנם כלם מקשה אחד שכל לכלוך מבחוץ, אל נפשו פנימה לא יגיע, מה גם שלא יתלכלך מסחי ומאוס של אחרים. — „ובכל מיני שלוחים" השולחים ענפיהם נטישותיהם לכל קצווי תבל לכלכל במוצא פי י', חי העולמים. — עם כל אלה אמר ירמי' אפ"י י' בדיוק „זית רענן יפה פרי תואר קרא י' ש מ ך" ע"ש תעודתנו הראשית להאיר את כל העולם כולו בכבוד י' אורו ואמתו וע"ז נאמר „ואתה תצוה את בני ישראל, ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור" התבוננו רז"ל על שלשת התכונות בישראל כתכונות הזית: א) אל יאמר ישראל כאשר נתנני י' להיות אור לגוים, עלי להתערב אתם ולהתבולל בהם, אז ילמדו ממני הטוב והישר, לא כן! „ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך" הנקי מכל תערובת, אינו מתערב עם כל המשקים שבעולם ועי"ז יראה אורו והדרו על כל, כן ישראל אל תתערב בגוים ורק אז תאירם באור י' ואמתו; ב) בל יאמר ישראל, מתי אאירה עלי תבל רק בישבי שקט ושלו בארצי בהלו נרו עלי ראשי, אך בהתחבטי מגולה אל גוזה, תושי' נדחה ממני, מה כחי כי אאור, לא כן! ואתה וג' שמן זית זך כ ת י ת" שחובטים אותו וכותתים אותו ואז יתן שמנו הטוב, כן ישראל בהיותך דוי וסחוף עליך להיות אור לגוים „וא"ר אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות, אלא כדי שיתוספו עליהם גרים" (פסחים פז); ג) ובל יאמר ישראל, כאשר גברו צרותי ועוני גדלו, ואויבי וצוררי ערבוני בחזקת היד במה שלא אוכל להתערב ונתנוני מטה מטה, אין ביכלתי עוד להאיר הדרך, זאת לא זאת ישראל! „ואתה וג' שמן זית זך כתית ל מ א ו ר" גם כשמערבים את השמן עם שאר משקים, עודה הוא למעלה ומאיר כאשר שהעפרורית בו מעטה ורבה הרוחנית, כן ישראל גם כאשר יתנוך צריך למטה, עליך אשר רוחי עלי ודברי בפיך להתחזק בו ולהתאמץ, ומעמקי תהום רבה יבקע אורך והיית לאור עולם עד כי תעל מעלה מעלה, כי תעודתך ישראל בעולמי כתעודת שמן הזית במנורה הטהורה בהיכל י' „להעלת נר תמיד" (וע' בספרי „צרור החיים" נא).

„ואתה תצוה וג' ה"ד תקרא ואנכי אענך למעשה ידיך תכסוף (איוב יד) בארבעה דברים נתאוה הקב"ה למעשה ידיו וכ' ואלו הם ד דברים: הקב"ה סובל עולמו וכ' וצוה לבני קהת שיסבלוהו וכ'; הקב"ה משמר את עולמו וכ' ואמר לישראל שישמרוהו וכ'; ומאיר לעולם וכ' ואומר לישראל ויקחו אליך שמן זית" (מדרש רבה) „אתה זן את כל העולם ואתה מצוה אותם להקריב את קרבני לחמי" (מדרש תנחומא) (וע' פרוש מהרז"ו למדרש רבה) אמנם כל אלה מעשה א' המה, אך הוא מתאוה שישראל „עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" יהיו כשלוחיו עושי דברו באלה: א) לישא בגאון תורת י', יסוד העולם, אף במדבר תוהו, אף במדבר העמים, אשר יאמרו לפרק מעליו עול תורה ולתת עליו עולם, בכתף ישא ארון העדות; ב) לשמר מכל משמר האמת והשלום, לעשות משמרת למשמרת; ג) להאיר עלי תבל באור י' ואמתו; ד) ולהשפיע עלי תבל משפע י' גם בכלכלה גשמית, שבא ע"י הקרבנות „לחם י'".

כא „ב א ה ל מ ו ע ד מ ח ו ץ ל פ ר ו כ ת א ש ר ע ל ה ע ד ת י ע ר ך א ת ו א ה ר ן ו ב נ י ו מ ע ר ב ע ד ב ק ר ל פ נ י י' ח ק ת ע ו ל ם ל ד ר ת ם מ א ת ב נ י י ש ר א ל" באה התורה לרמזנו במצותה „ד ר ת ם" כחזון לעתיד והלכה. וזה עולה על הכתוב למעלה „נר תמיד" שזה נר המערבי „דולק תדיר שממנו יהא מתחיל ובו יהא מסיים" (ספרא אמור כד ב) „מאי עדות, אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה, וממנה היה מדליק ובה היה מסיים" (שבת כג) ובכ"ז הוגד מראש, שימצא לפעמים כבה, כמו אחרי שמעון הצדיק ומה גם בארבעים שנה שלפני החרבן, שהיה תמיד נמצא כבה (יומא לט) בכ"ז הלכה היא

„מצאה שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה" (תמיד ו) שמצותה להדלק כל הלילה וכל היום, עם כ"ז המצוה היא „יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני י' חקת עולם לדרתם" לאמר גם אז לא יתן מבערב בנר המערבי, שמן יותר מבשאר הנרות למען תדלק כל הלילה וכל היום, דרק כדי שתדלק כל הלילה, וביום אם מצא שכבה יתן שמן שנית בה שתדלק עד הלילה וזה למען לא התיאש מנפלאות י' בכל עת וזמן. – והכהנים יעלו אור המנורה כי עליהם להעלות אור התורה „יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל וג'" (ברכה לג י) „כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וג'" (מלאכי ב ז).

כח א „ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו את[1] מתוך בני ישראל לכהנו לי" מתחלה אהרן זכה בכהונה לו ולבניו, אך כאשר גדלו והתרוממו וזכו גם בעצמם לקדושה רמה זו, הואילה התורה לפרש שמותיהם יחד, האב ובניו „אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן" ונאמר „בני אהרן" להורות כי הם קימו דבר השירה „זה א' ואנוהו א' אבי וארוממנהו" לא הסתפקו בהשגתם הרבה בדעת י', אך עוד התרוממו להשיג רוממות א', מקבלת אביהם, קדוש י'. „ד"א ואתה הקרב אליך וג' בשעה שאמרו ישראל לאהרון קום עשה לנו א', אמר להם פרקו נזמי הזהב וכ' והוא לא נתעסק אלא לעכבן וכ' א"ל הקב"ה, אהרן יודע אני איך היתה כוונתך, חייך אין אני משליט על קרבונותיהם, אלא אתה וכ'" (מדרש רבה). הכ"ג „וירא אהרן ויבן מזבח לפניו, מה ראה א"ר בנימן בר יפת א"ר אלעזר, ראה חור שזבוח לפניו, אמר אי לא שמענא להו, השתא עבדי בי כד עבדו בחור ומקים בי אם יהרג במקדש י' כהן ונביא, ולא הויא להו תקנתא לעולם, מוטב דליעבדו לעגל, אפשר הויא להוא תקנתא בתשובה" (סנהדרין ז). באשר עון האדם ליוצרהו, אף היותר כבד, כעבודה זרה, אפשר לתקן בתשובה, אך חטאת האדם לרעהו, אין נמחל לו מי' עד שירצה את חברו (בבא קמא צב) אף חטא קל, ואם הרג את חברו ואין תרופה למכתו „אדם עשק בדם נפש עד בר ינוס אל יתמכו בו" (ע' למעלה בראשית ד יד) הנה כן אהרן קדוש י' התבונן כי התשובה מרפא ותעלה לכל עון האדם לצורו, וכן חשב אולי יעכבם לגמרי מעשית השעריה ואף אם יעשו, אולי יכין לבם לתשובה, לכן בחר בו י' להקריב לפניו קרבנות בניו, כי זאת תעודת הקרבנות — התשובה השלמה אל י', לכן צוה י' „הקרב אליך את אהרן וג' לכהנו לי וג'".

מצוה צט (עשה מא).

ב „ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת".

נעשה המצוה: שילבשו הכהנים בשעת עבודתם, בגדי כהונה, נוהגת במקדש בזכרי כהונה.

„בגדי כהונה מותר להנות בהם, לפיכך לובשם ביום עבודתו ואפילו שלא בשעת עבודה" (רמב"ם כלי המקדש ח—יא—יב). והראב"ד ז"ל משיגו ואומר „לא מחור מן הגמרא הכי, אלא כל היום מותר במקדש" וב„שאגת ארי" (כט) מקשה על הרמב"ם ז"ל „היכי משכחת דמביא חטאת העוף על הספק הרי ע"כ צריך ללבש בגדי כהונה בשעת עבודתה, ואפילו האבנט שהוא כלאים וכ' דילמא לאו בר קרבן הוא וכ' ועובר על לאו דכלאי בגדים וכ'? ועוד ק"ל דא"כ לר' אלעזר בר שמעון ולהני אמוראי (יומא י) דס"ל דאבנטו של כהן הדיוט הוי של בוץ, א"כ ליכא שום כלאים בבגדי כהונה של כהן הדיוט, ובב"כ של כהן גדול היה כלאים וכ' ולפ"ז לא היה רשאי כה"ג לעבוד שום עבודה כל ימות חשנה, אלא ביום חכפורים לחוד דאינן כשרות אלא בו, אבל בשאר ימות השנה, כיון דאפשר בכהן הדיוט וכ', דכה"ג אמרינן (שבת קלב) גבי בשר אפילו במקום בהרת יקוץ וכ' ואי איכא אחר לעבד אחר, כדר"ל דאמר כ"מ שאתה מוצא עשה ולא תעשה, אם אתה יכול לקים שניהם מוטב, ואם לאו יבא עשה וידחה ל"ת וכ'?"

ואמרתי

[1] את

ואמרתי בעניי לישב אלה לדעת הרמב"ם: אמנם הכהן הלובש בגדי כהונה שלא בשעת עבודתו עובר על לאו דכלאי בגדים, אך אם לבשם רק לעבוד המקדש אין בזה סרך איסור כלאים, שאינו נהנה מהם רק הנאת מצוה, ומצות לאו להנות נתנו, הנה כן בחטאת העוף הבאה על הספק הלא ילבשם רק מטעם ספק מציה ולא להנאתו; ומה גם הכהן הגדול אשר קרבת א' יחפץ גם בשאר הימים, הלא ילבש בגדי כהונתו רק למלא מצות י', אין בזה משום דחית איסור כלאים, שהלא לא יהנה מהם הנאה גופנית, ולא תהא כהנית כפונדקית, ושנינו "מוכרי כסות מוכרים כדרכם ובלבד שלא יתכונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים והצנועים מפשילים במקל" (כלאים ט) וכן פסק הרמב"ם ז"ל (כלאים י טז) ומטעם מצות י' גם הצנוע ביותר, הכהן הגדול הנכנס לפני ולפנים, ילבש כמדתו בגדי כהונתו (ע' תוספת "אבל וכ"" נדה טא) והוה כישיבת סכה למצוה, שלא תחשב הנאה גופנית (נדרים טז) ואינה דומה לטבילה במעין בימות החמה, שנחשבה להנאה גופנית (ראש השנה כח) שיחוש ההנאה גם אחרי הטבלו ויצאו מן המעין. – ובזה אפשר לישב שתי קושיות התוספת (יבמות ה) "כולה וכ' וא"ת והיכי ילפינן בעלמא מהכא (משעטנז בציצית—שעשה דוחה ל"ת) שאני כלאים דהתרו מכללו אצל כגדי כהונה? מבגדי כהונה לא מצי למילף? וכ"" – כי בבגדי כהונה לא הותר איסור כלאים, אך א י ן במו איסור בזמן שהכהן לובשם רק לעבודת י' במקדשו ואין נהנה מהם הנאה גופנית. ואינם דומים למצות ציצית ש ד ו ח ה איסור כלאים, שהלא אין חיוב בציצית רק בבגד שהגוף נהנה ממנו ובכ"ז דוחה, מטעם עשה דוחה ל"ת. ושמחתי כי מצאתי אח"כ ב"קונטרס אחרון" כתרוצי בשם "יד המלך" אמנם בעל ה"ק"א" דחה תרוץ זה מאשר הרמב"ם בפרוש המשנה מפרש "בנושאים על גביהם" אך מדברי הט"ז והש"ך (ש"ע יורה דעה לא ו) מוכח שלדעת הרמב"ם אם הלבישה הכרחית לו ויש לו מזה שום הנאה אסור, אך אם הלבישה אינה הכרחית ואינו מתכון להנאתו מותר, והכרח לבישת בגדי כהונה אינו רק מטעם מצות העבודה ומצות לאו להנות נתנו.

ויש להעיר בדברי הרמב"ם הנ"ל: "א ס ו ר לכהן הדיוט ללובשו אלא בשעת עבודה" שלשה אלה: א) הלא כבר אמר למעלה מזה, "בגדי כהונה מותר להנות בהם וכ' חוץ מן האבנט מפני שהוא שעטנז"? ב) הלא בה' כלאים (י לב) אמר "כהנים שלבשו ב"כ שלא בשעת עבודה אפילו במקדש ל ו ק י ם מפני האבנט שהוא כלאים וכ"? ג) ומה הדיוק "כהן הדיוט"? (ע' "בכסף משנה" שם ושם). – ואמרתי בעניי, שרבינו משמיענו, כי אף אם לבשו מתחלה לצורך עבודה, מיד שיגמר עבודתו אסור לשהותם עליו ולכן בא הכפל, השנוי והדיוק: א) הכפל בא, שמדבריו בהלכה יא, משמע רק שאסור ללבש האבנט לכתחלה שלא בשעת עבודתו, משמיענו בהלכה יב "אסור לכהן הדיוט ללובשו א ל א בשעת עבודה" ומהר אחרי גמרו העבודה יסיר האבנט; ב) השנוי בה' כלאים מדבר על "כהנים שלבשו בגדי כהונה שלא בשעת עבודה אפילו במקדש לוקים וכ"" עכ מעשה ההלבשה שהיתה באיסור, שלא בשעת עבודה; אבל בזה מדבר בכהנים שלבשו בנדיהם בהתר, ?עבודה רק אחרי תום העבודה אסור להשותם עליהם, ובזה אין מלקות, שהלא אין בה מעשה, שההלבשה היתה בהתר; ג) הדיוק – "כהן הדיוט" – הרגיל יותר בעבודה אסור ג"כ להשהות עליו האבנט אחרי גמר עבודה, ולא ישאנו עד זמן החלו עבודה אחרת.

ו נ ש מ ע מהמצוה "ובהיכלו כלו אמר כבוד" למלך הכבוד סלה, וכל הנגש אל הקדש לעבד את י' בכל לב ונפש, יראה כי שם י' יתכבד ויתאהב על ידו, על אדם רב "ואהבת את י' א' – שיהא שם שמים מתאהב על ידך וכ"" (יומא פו) וזה יבוא ע"י פארו את כלי משכיתו פנימה באמונות ודעות בתכונות ומדות, כולן נכונות כולן ישרות כולן טובות וכולן נעימות ולפיהן יכונן שיחו, שיגו מהלכו ומעבדו מבחוץ "ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת" והיו מדותיו נאות כמדיו. – ובגדי הקדש יש עליו כ ב ו ד מן החוץ, כל אשר יראהו

מלובש

מלובש בהם, יהגה לו כבוד, ועי"ז יתנו כבוד לא' הכבוד אשר בחר בו וקרבו לשרתו. ולמעלה זו יבוא הכהן, כאשר יש בקרבו תפארת פנימית, כי בכל עת שיתבונן על הבגדים שעליו, יתעורר על מעלתו בקדש וחובתו להא' הקדוש, ויתעודד בקדושת י', ותפארתו יתברך; וכמשל פקיד המלך שהמשלתי בתפלין (כא יג ט—סז) חנה ה ה א ר ה שבמעטה—ההוד, מצות משה בעצמו "ואתה הקרב אליך את אהרן וג' ועשית בגדי קדש וג'".

ג "ואתה תדבר אל חכמי לב וג' ועשו את בגדי אהרן" מעשה הבגדים יעשו—אחרים לקדשו לכהנו לי" שזכה בתחלה למעלה רמה זו, האב ואח"כ כבנים (למעלה א).

ד "ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט" וג' נזכרו: הציץ והמכנסים, באשר שבהם גלתה לנו התורה, שמלבד שהם כשאר הבגדים לכבוד ולתפארת, עוד תעודות: בציץ "והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים וג'" (לח) ובמכנסים "ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה וג'" (מב) "ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו" בגדים הראוים רק לאהרן, ובגדים הראוים גם לבניו "לכהנו לי" בלשון יחיד, כי כל אחד ואחד זכה בעצמו. "א"ר עיניני בר ששון, למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה, לומר לך מה קרבנות מכפרים אף ב"כ מכפרים, כתונת מכפרת על שפיכת דמים; מכנסים—על גלוי עריות; מצנפת על גסי הרוח; אבנט על הרהור הלב; חשן—על הדינים; אפוד על עבודה זרה; מעיל—על לשון הרע וציץ מכפר על עזות פנים" (זבחים פח) שמונה אלו ה"ה הכבדות בעונות האדם עד שעל שלש מהן נהרגים ואין עוברים (סנהדרין עד) ואמות כל חטאות האדם, תולדות החיות הרעות "הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" (אבות ד) "הקנאה" אם "לשון הרע" ו"שפיכת דמים"; "התאוה" אם של "הרהור הלב" ו"גלוי עריות"; ו"הכבוד" אב של "גסות הרוח" "עזות פנים" "ועבודה זרה" (כאשר בארתי למעלה בראשית ב ז וב"מוסר ישראל" אבות ד כו) אך בכ"ז אם יש שופטים בארץ לשפט צדק ולנהג במישרים, אז יש תקוה כי הם יתקנו כל מעות ויגדרו כל פרצה, אך אוי לדור שמשפט צדק אין בארץ, לכן לתקן שמונת אלה, ילבש הכהן הגדול בגדי הקדש, למען יזכר בהן תמיד לכפר על העבר לתקנו ולגדור הפרצות לעתיד "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וג'" וע"פ הדברים האלה, נשכילה להבין מנהג אבותינו הקדושים במקדש י', בשמחת בית השואבה של רוח הקדש "מבלאי מכנסי הכהנים ומהמיניהם מהם היו מפקיעים ובהם היו מדליקים וכ'" (סכה נה) מדוע היתה כזאת, הלא אין עניות במקום עשירות? וב"תוספת" (שם נא) "מבלאי, תימה דלא חשיב נמי כתונת שגם היא היתה של שש?" וב"תוספת יום טוב" הוסיף לתמוה, מה שלא חשבו גם המצנפת? – ואמרתי בעניי, הן "ר' עקיבא אומר שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לידי ערוה" (אבות ג) ובאשר שלשמחה גדולה זו התאסף קהל רב מיד, לילה בלילה, בחג זמן שמחתנו "בחורים גם בתולות זקנים אם נערים" אמנם להלל את שם י' לשמח בו ולשאב רוח קדשו. אך מי כעם ישראל גוי קדוש וטהור, הנאמן להא' הקדוש השונא כל שמץ זנות; מצאו לנחוץ לתקן תקנה גדולה, להבדיל בין האנשים לנשים (שם) וכן הוסיפו לעורר את לבב קהל קדושים להתרחק מן כל שמץ קל בעריות ומחשוב בגנות זו, ועשו פתילות למנורות הגדולות מבלאי מכנסי הכהנים המכפרים על גלוי עריות, ומאבנטיהם המכפרים על הרהור הלב, להראות כמה מגונים ושנואים הם לפני מי ששכן שמו בבית הזה. כי לא ירצה קרבן וזבח עד יכופר אלה, ואז היה באמת אור המנורות "אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה".

יב "ושמת את שתי האבנים על כתפת האפד אבני זכרון לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני י' על שתי כתפיו לזכרן" כפול בזה "זכרון", באשר שהאפוד בא לכפר עון עבודה זרה, ותכלית הכפרה על

העבר, לתקן את המעות לעתיד, הנה שורש פורה ראש העבודה זרה, הוא הכבוד שהאדם השוגה בו, יחשב שכל מה שאין עיניו רואות בחוש, לא יאמין, אף להורים ומורים גדולים ונשגבים, וכן המציא לו שכל אדם תועה מדרך השכל, מזמן לזמן עבודות זרות שונות ומשונות. ע"פ דעתו ומבינתו—לכן למעלה מעל שכמי ציר ישרץ לא' חיים, חרותים שמות שבטי ישראל על שתי אבני שהם, בזה יביע כהן הראש בשם כל שולחיו ישראל רגשי עבדות נאמנה לאדון עולם, הכנעת אומן לפני א' אמן, אשר שמו חקוק למעלה מעל ראש הכהן הגדול, וכן ישמרו מסורת אבות "שבטי י"י שהגידו "עדות לישראל", "שמע ישראל י' א' י' אחד" (פסחים נו) הנה כן והיו "אבני זכרן לבני ישראל" להזכר מדי עת ועונה כי "י' הוא הא"י — ובגלל זאת כגמול על אמונת אומן "ונשא אהרן את שמותם לפני י' על שתי כתפיו לזכרן" והי' לזכרון לפני י' להאיר פניו אליהם ולחננם תמיד. — ואמנם מה יקרו ונכבדו שתי כתפות (עפילטן) ההוד על כהן י"צ לכבוד ולתפארת, כל רואהו יתבונן עליו כציר אמונים בין צור ישראל לעם זו יצר לו תהלתו לספר, ויהגה לו כ ב ו ד ויקר, ועי"ז יכבד שם י'; והכהן הראש יפאר עצמו: יתעורר להשגיח תמיד, כי אמנם ישאף ישראל תמיד אל על למען כי ישקיף י' עליו ממעון קדשו—ובאפוד, נמצא גם משכיות זהב גם אבני יקר, אשר לרוב הם המה, מסבבי מעל בי' "פן אשבע וכחשתי ואמרת מי י"י (משלי ל) לכן יראה ראש הכהונה לתקן כל בדק, וזקק את ישראל כזהב, גם בזהב ואבנים טובות.

מצוה ק (ל"ת נט).

כח "וירכסו את החשן מטבעתיו אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח החשן מעל האפוד".

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא יזח החשן מעל האפוד, נוהגת בזמן המקדש, בזכר ונקבה.

"א"ר אלעזר המזיח חושן מעל האפוד, והמסיר בדי הארון לוקה, שנאמר לא יזח ולא יסורו" (יומא עב). — וכתב ב"תורה תמימה" "דאפילו במזיח שלא בשעת עבודה גם כן חיב, וראי' לזה ממכות (כב) במשנה יש חורש תלם אחד וחיב עליו משום שמונה לאוין, היה כהן והוא בבית הטומאה וכ' ופריך ולחשב נמי המזיח חשן מעל האפוד, והנה שם כמבואר, אייר כשהוא בבית הטומאה ובודאי אין שם מקום עבודה, אלמא דלעולם חיב, וברמב"ם לא נתבאר די זה". — אמנם כן, ברמב"ם לא נתבאר, אך ב"חנוך" נתבאר הטב "והמפרק חבורו ב ש ע ת ע ב ו ד ה לוקה" וכבר הקשו ע"ז ממכות, ב"מעין החכמה" וב"מנחת החנוך". — והאחרון הוסיף להקשות גם על הרמב"ם שכתב "ומפרק חבורם דרך קלקול לוקה" (כלי המקדש ט י) "משמע דוקא דרך קלקול, דהיינו השחתה וביומא מבואר סתם דמזיח חושן מעל האפוד לוקה וא"מ דוקא דרך השחתה?". — ואמרתי בעניי שאמנם בזמן שהכהן הגדול לבוש בהם בשעת עבודתו אסור להזיח החושן מעל האפוד כדעת ה"חנוך", ובמכות, ע"כ להקים בכה"ג בשעת עבודתו, שאם לא כן, איך יתקוף אביי "ולחשב נמי המזיח חושן מעל האפוד" בכה"ג עובר על דבר י' ללבש בגדיו שיש בהם כלאים, שהלא חוץ למקדש גם להראב"ד ז"ל אסור, אלא אפשר שהכה"ג לבש שמונת בגדיו לשאל באורים ותומים, במערכות המלחמה, ולא רחוק מבית הטומאה, עד שהחורש התלם יכול לפשט את ידו להזיח החושן מעל האפוד.

וכנראה גם דעת הרמב"ם נוטה לזה באמרו "ומפרק חבורם דרך ק ל ק ו ל לוקה" לא אמר דרך השחתה, כמו בבגדי כהונה (כדבר "המנחת חנוך" המשוה אותם) אך גם אם לא ישחית החושן והאפוד, רק מקלקל חבורם, בשעת העבודה, לא ע"מ לתקן בזה בהלבשתו לוקה וזה ג"כ בשעת העבודה כי בגמר העבודה עליו להסירם, וזה א"א בלי התר חבורם (וע' למעלה תרומה כח טו מצוה צו).

ונשמע מהמצוה "א' נצב בעזרת א' בקרב א' "ישפט" החושן שהוא לכפר על הדינים ולתקן

זתקן המשפט, לא יזח מעל האפוד, המכפר על עבודה זרה ומתקן עולם במלכות ש', מורא א' אמת על השופט יורנו לחקר הטב ולדרש אל נכון על האמת; ומשפט שלום ישפט להשות בכל דבר, עשיר ורש קטן וגדול, בהביטו על לוח לבבו.

כט „ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבואו אל הקדש לזכרן לפני י' תמיד". יחד שבטי ישראל, יהיו חרותים על לבבו. – ובכל אלה יתבונן הכהן הראש ויתעודד להשגיח הטב כי יקימו שופטי ישראל חובתם „אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם" (זכריה ח ט ועי' למעלה בפ' משפטים). — ומה נהדר היה מראה כהן: כי אותות הכבוד על לוח לבבו ה"ה האחוה והשיון בישרא, אהבת האמת והשלום על חזהו, מן החוץ לכבוד על כל המתבונן בו ובלבבו פנימה לתפארת לדרש את האמת ולרדף השלום.

ל „ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים" כתב שם המפורש (רש"י ורמב"ן ז"ל) שע"י ישלח י' אורו ואמתו לנחות בדרך ישרה, האור הוא בראש והאמת בסוף „חותמו של הקב"ה אמת" (שבת נה) הכל הולך אחר החתום, „למה נקרא שמם אורים ותומים, אורים שמאירים דבריהם, תומים שמשלימים דבריהם" (יומא עג) החל וגמר בברור ותום „והיו על לב אהרן בבואו לפני י' ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני י' תמיד" כפלים לתושי'.–משפט בני ישראל לפני י' שיורם דרך נכוחות „ולמה זה נקרא שמם אורים שהם מאירים לישראל ותומים שהם מתימים לפניהם את הדרך שבעת שהיו ישראל תמימים היה מכונין להם את הדרך" (ירושלמי יומא ז ג) וכן משפט בני ישראל, לפני שופטיו היושבים לפני י', שבחקירת המשפט יאורו באור י' ובהוצאת המשפט לפועל, יקימוהו באמת י' – הנה בעות המשפט, בקלקול הדין יקחו חלק בראש, הזהב ואבני החן, לכן הכהן המכפר, ישתדל בעדי הכבוד והתפארת של זהב ואבני חן, לרומם לשאת את משפט ישראל, שיהי' באמת וצדק, נוכח צדיק עולמים, תמיד „ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני י' תמיד".

מצוה קא (ל"ת ס).

לא–לב „ועשית את מעיל האפוד וגו' לא יקרע".

נעשה המצוה: להזהר, שלא לקרע את המעיל, וכן שאר בגדי כהונה, נוהגת בזמן מקדשנו, בזכר ונקבה.

„והקורע פי המעיל לוקה, שנאמר לא יקרע, והוא הדין לכל בגדי כהונה שהקורעם דרך השחתה לוקה" (רמב"ם, כלי המקדש ט ג). וב„משנה למלך"–„בעל „קרבן חגיגה" (סח) ס"ל דדוקא בשאר בגדי כהונה אינו לוקה כי אם דרך השחתה, אבל במעיל לוקה, אפילו שלא בדרך השחתה, ומטי בה ממ"ש רבינו (מעשי הקרבנות ח ב) ע"ש, ולדידי ליתנהו להני מילי".

וטעמו נראה, מאשר „אמר רחבא א"ר יהודה, המקרע בגדי כהונה לוקה שנאמר לא יקרע" (יומא עב) כולל כל הבגדים, והוא למד זה מאשר נאמר „לא יקרע" בלא „ו" החבור, המחברו דוקא, אל המעיל. – ובכ"ז דיק הרמב"ם לאמר, בבגדי כהונה „דרך השחתה" באשר שגלתה לנו התורה איסור זה בפרשת המעיל, שלא היה בו כל תפר, מעשה מחט, א"כ כל קריעה בו היא דרך השחתה אך בכתנת שהי' עלולה להקרע, ג"כ, כמעיל, באשר שהיא מלמעלה בה, היו בתי יד מחוברים בתפירה (כלי המקדש ח יז) ואפשר להתיר התפירה לצורך מה, ואין בזה חיוב מלקות, שאין זה דרך השחתה, ורק שלא במקום תפר, כמו במעיל–יש חיוב במלקות. – הבה ונחזה ראית בעל ה„קרבן חגיגה" כאשר התוה לנו בעל „משנה המלך": „בגד שנתז עליו דם החטאת ויצא חוץ לעזרה מחזירו לעזרה ומכבסו שם, נטמא חוץ לעזרה, כיצד יעשה, קורעו כדי שיטהר ומכניסו ומכבסו בפנים וכ', מעיל שנתז עליו דם חטאת ויצא ונטמא

לחוץ

לחוץ, כיצד הוא עושה והרי הקורע אותו לוקה כמו שביארנו מכניסו פחות פחות משלש אצבעות ומכבסו בפנים וכ״ (מעשה הקרבנותח יט—כ) מזה לפי הנראה שבבגדי כהונה אסור, רק דרך השחתה, מה שאין כן במעיל. אך לפי דברינו למעלה אין ראי׳ מזה, שסתם בגדים העלולים שיוזה עליהם דם, הם הכתונת והמעיל, בגדים עליונים, וכן הכתונת אפשר לבטלה מתשמישה, לטהרה ע״י התרת תפר בתי היד, בלי השחתה, ובתי בתי ידים איננה ראויה עוד לשרת בקדש וכן נטהרה בזה מטומאתה, ולא תהא כהנית כפנדקית „סנדל שהוא טמא מדרס ונפסקה אחת מאזניו וכ׳ ונפסקה השניה ותיקנה ה״ה טהור מן המדרס וכ״ (רמב״ם כלים ז יב). ולא יקשה לנו „מתפלה של ראש, ארבעה כלים היא, הרי שנטמאה במת והתיר קציצה הראשנה ותקנה ה״ה אב הטומאה וכ״ (שם) הלא אינה ראוי׳ עוד למצותה? כי שם מטעם בית קבול שבה נשארה בטומאתה (ע׳ „תפארת ישראל״ כלים יח) אך במעיל שאין בו כל תפר, וכל קריעה בו, היא השחתה, אין עצה אחרת, כ״א להכניסו פחות פחות משלש אצבעות.

ו נ ש מ ע מהמצוה: „שלישים במועצת ודעת״ א) חובתו לא׳ הכבוד, שלא יזלזל בכבוד עבודתו „מאני מכבדותא״ לצירו, לא יקרעו, ולא יתבזה חלילה כבוד שולחו רם ונשא, ומזה ילמד כל איש ואיש ממלכת כהנים, שבכל מפעליו ועניניו, ישוה הוד והדר על הדר מלכות שמים, וישמר מכל זלזול חלילה; ב) חובתו לעם י׳, שישמר מאד על אחדותו, ולא יקרעו ולא יתפרדו, שלמתו תהי שלמה ולא תקרע (כמו גימי ירבעם– מלכים א א) וכן כל איש ואיש בישראל גוי אחד, יזהר בזה מאד; ג) חובתו לעצמו, מאשר יזהר שלא יקרע מעטה ההוד שעליו מבחוץ, ישמר לנפשו מאד פנימה, כמדי הגוף, מדות הנפש מפני הקרעים שבלב, הסתירות בדעות והספקות באמונות שבהן יקלע כבכף הקלע מי שאין לבו תמים; והכהנים והעם יהי׳ ידם ולבם לא׳ אמונה, ע״פ „תורת י׳ תמימה משיבת נפש״.

לא „ו ע ש י ת א ת מ ע י ל ה א פ ו ד כ ל י ל ת כ ל ת״ המעיל מכפר על ע ו ן ל ש ו ן ה ר ע וזאת תורת הקנאות אם לשון הרע, כי תרע עין איש באושר רעהו ובכבודו, וזה רק מאשר לא תביט עד תכלית הדבר רק על הצורה החיצונית, אך אם ישר תחזינה עיני איש על תכליתו ותכלית כל ענין אז לא תנוח רוח קנאה עליו ולא ישים דופי ברעהו ומראה ת כ ל ת שה״ה תכלית הראות, תעורר את האדם להביט בכל דבר וענין אל ת כ ל י ת ו.

לב „ו ע ש י ת פ י ר א ש ו ב ת ו כ ו ש פ ה י ה י ה ל פ י ו וג׳ ל א י ק ר ע״ ינצר מקרוע פתחי פיו לבזות רע וחבר.

לג–לה „פ ע מ ו ן ז ה ב ו ר מ ו ן וג׳ ו ה י ה ע ל א ה ר ן ל ש ר ת ו נ ש מ ע ק ו ל ו ב ב ו א ו א ל ה ק ד ש וג׳״ האף אמנם אסור לכל איש ישראל לדבר רעות באחיו ולתת בו דופ׳, אך בכ״ז כתוב הדר הוא „הוכח תוכיח את עמיתך וג׳ (קדשים יט) והחובה יותר על הכהן אשר „שפתיו ישמרו דעת״, ברמון יש תריג גרעינים, וכן עיניו תהינה צופיות כי אל יחסר המזג, אף גרעין אחד, מצוה אחת, וקולו יהיה כפעמון זהב להוכיח את כל המגרע אף רק גרעין אחד, ובזה הכהן מכפר ומתקן ניב שפתים. בפעמון זהב – בלשונו זהב יוכיח ביותר על קנאת איש מרעהו, שהיא ע״פ רוב על ברק הזהב.

לו „ו ע ש י ת צ י ץ ז ה ב ט ה ו ר ג פ ת ח ת ע ל י ו פ ת ו ח י ח ת ם ק ד ש ל י״ הכהי הראש בנשאו על מצחו ציץ זהב שעליו פתוח „קדש לי״ יעיד בשם כל עדת ישראל, כי אכן יש י׳ מרום וקדוש שהכל ברא לכבודו, וקדש ישראל לי׳; בזה יסר חטאת עזות מצח הנפש החוטאת ביד רמה, או הפה הממלל רברבן או הלב החושב און, כי אין למעלה ממני, התקון הנפלא הזה ציץ הזהב ופתוחו, יקרא בקול יחולל נפלאות בלב כל מתבונן „דע מה למעלה ממך עין רואה אזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים״ (אבות ב).

לז „ושמת אתו על פתיל תכלת והיה על המצנפת אל מול פני המצנפת יהיה" אל מול המצנפת המכפרת על גסות הרוח, אם עז פנים יחשב, כי אין מרום ונשגב, יחשב גם הרוח כי אמנם יש רוממות, אך הוא מרומים ישכן, ממצנפת שעל ראש הכהן הגדול, נתבונן כי לשיא רוח האדם יש גבול וקצב עד פה יבוא שכלו ומבינתו „עניך יונים מבעד לצמתך" (שיר השירים ד) עיניך תחזינה מישרים, אך עד מרחק מוגבל לשכל האדם „אמיה דר' נחמן בר יצחק אמרה ליה: כסי רישיך כי היכי דת־הוו עלך אימתא דשמיא" (שבת קנו) ועל קרבת גסות הרוח לעזות מצח נחזה גם בודוינו: ועל חטא שחטאנו לפניך בעינים רמות וע"ח שחטאנו לפניך בעזות מצח".

לח „והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים וג' והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני י'" הציץ מרצה על הדם והחלב שנזרק ונקרב בטומאה שזה בא ע"פ רוב מהסח הדעת בערך קדושתם, וכן ההתבוננות בציץ הקורא „קדש לי'" מכפרת ומרצה — והציץ המכפר על עוות מצח בא מזהב, כי „עשיר יענה עזות", ברק הזהב יעור עיניו, להעיז מצח לבלי ראות, כי יש מרום ונאצל מעל רוכסי זהבו וכספו, והיה הציץ על מצח ראש הכונה — להכניע גם אילי הזהב — לפני מרום וקדוש.

לט „ושבצת הכתנת שש ועשית מצנפת שש ואבנט תעשה מעשה רקם" כתוב — „הכתנת" ב„ה" הידיעה, כי הכתנת מכפרת על שפיכת דמים, הכתנת מרמזת על גוית האדם שעל נפשו והשופך דמים כקורע כתנת הנשמה ונאמר „ושבצת" לפארה ולהדרה, לא כרוצחי איש לגזל רכושו, כאשר ישחטו את הבהמה לאכל בשרה, כן ירצחו איש, לשבוע מטובו; „ושבצת הכתנת" — כי אך האדם נעשה בצלם ודמות, לו נתנה הבחירה, הוא נתון בחכמה. האבנט בא לכפר על הרהור הלב „מעשה רקם" לרקם תחבולות למלא הות לבב ותאות נפש.

מב „ועשית להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד ירכים יהיו" כי חוש המשוש חרפה הוא לנו, לכן יכוסה בשר הערוה, ומה גם שיעורר את האביונה לזמה, חרפת עולם לאדם ולזרעו הבא אחריו מזאת, מעות לא יוכל לתקן בלעדי זאת, המחשבה בלבד בגנות מביאה זוהמה בנפש מבוכה בלב מרחקתו מן הזכות ומקרבתו לחטא — (ע' ס"פ יתרו) וכן המכנסים מכפרים על גלוי ערות להגן מרוח הימה וסוררתי; ולכן הבדילה התורה את המכנסים משאר הבגדים במצות ההלבשה והמשיחה, ועוד אחרה אותם, אף שלמעשה המכנסים קודמים, באשר ששאר בגדי קדש היו לכבוד ולתפארת והמכנסים רק לכסות קלון.

כט ז „ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ומשחת אתו" הנה הכהן הגדול נתמנה במשרתו הכי גבוהה, בשמן הטוב, כסימן התורה וכסמל התעודה אשר תבאנה כשמן בעצמותיו, להרך מדותיו ולהעדין תכונותיו; ואם מלך ישראל נכתר גם בנזר באשר אם כי השמן הנבלע בו הוא, סמל הוד מלכות ענות צרקו פנימה. אבני הנזר על ראשו— סמל העוז והמשרה מבחוץ (ע' ספרי „לבני ישראל" ב נ) וכן דרשו רז"ל „יתר שאת ויתר עז—כהונה ומלכות" (מ"ר ויחי מט ג) לכהונה רק השאת נשיאת עון, סבלנות ענות צדק, ולמלכות עוז ומשרה. הכהן הגדול רך בפנים ובחוץ „אוהב שלום רודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" ונזר הקדש שעליו, אך ציץ זהב, ופתוח חותם עליו „קדש לי'" אשר רק לו תכרע כל ברך.

כ „ושחטת את האיל ולקחת מדמו ונתתה על תנוך אזן אהרן הימנית ועל תנוך אזן בניו הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל רגלם הימנית וג'" כהני א' עליון קימו וקבלו עליהם ועל העם

כולו

כולו שיורוהו תורת י׳ ומצותיו – ל ש מ ו ע אל דברי י׳, וכן נתן מדם איל המלואים על תנוך אזנם; לעשות מצותיו, וכן נתן גם על בהן ידם, ולהלך בארחותיו, וכן נתן גם על בהן רגלם.

כו—כח „וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו.

והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה הוא ותרומה יהיה מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם תרומתם ל י״ מהנפת והרמת שני אלה, מחלוק תוארכ: „חזה התנופה ושוק התרומה״ ומהכפל „מאת בני ישראל״ נשכילה, באשר שזבחי השלמים „הכל שלום בהם, הדם והאמורים למזבח, החזה והשוק לכהנים, העור והבשר לבעלים״ (ספרא ויקרא ג א), ולהשכין שלום אמת בין אדון השלום, בין הכהנים ובין העם מקריבי הזבח, דרוש לשרש שורש פורה ולענה, מחשבת און של אדם כוזב „ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה״ (עקב ח ז) האומר כן אין מכיר טובה לאדון העולם, כחושב טובתי בל עלין, ומה גם כי לא יתן לאחר מאת אשר רכש בעמלו ויגיע כפו. איש כזה לא ירצה לא״ע „לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה, רוצה י׳ את יראיו את המיחלים לחסדו״ (תהלים קמז) כי על האדם לדעת – „וזכרת את י״א כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל וג׳״ (עקב ח יח), ועי״ז יכיר טוב לאדון העולם וישמר תורתו ומצותיו, ומכל אשר יזכה משלחן גבוה, יזכה גם לאחיו. וכן המקריב זבח השלמים, בהכירו לדעת כי י׳ הוא הנותן לו חכמה ודעת, כח וחיל, יראה בקרבנו כי ידו ולבו לא׳ אמונה, יניף את „החזה״ שהוא כנגד הלב „תנופה לפני י׳״ תנופה היא לארבע רוחות „רבות מחשבות בלב איש ועצת י׳ היא תוקם״ (משלי יט כא) לבו תמים עם י׳ החונן לאדם דעת. וירים את „השוק״ לפני י׳ הרמה היא למעלה וכמטה „כי לא בכח יגבר איש״ ישא ידיו לי׳ מוריד – ויעל, וכדבר צור ממנו חצבנו הרמתי ידי לא׳ עליון קנה שמים וארץ״ (לך יד כב) כי אך „ימין י׳ רוממה ימין י׳ עשה חיל״. ואחרי הכירו כי כל הטוב גמל לו א׳ עליון, אז בשמחה רבה יתן ממתנת י׳ לעבדיו הכהנים, וזה דבר הכתובים „וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה – אשר הונף ואשר הורם״ כל אחד, בכ״ז נקראו „חזה התנופה״ „שוק התרומה״. „מאיל המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו״ להשכילנו על דבר השנוי בין זבח זה לשאר זבחי שלמים, שבהם יתנו הבעלים את החזה והשוק לכהנים (צו ז לד) ובזבח זה „יתנו הבעלים רק את החזה לכהן הכהנים, משה, והשוק נקטר על המזבח יחד עם שאר האימורים (למעלה כב) כי מאיל המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו״ הם הם הבעלים, וכאשר אין להם מפעל ומעשה ענין וקנין, שיש מקום לטעות ולחשב „כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה״ אין להם להכביר פעלים בשוק הימין. אך לדורות „והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה הוא״ החזה והשוק לכהנים, מני הזבח שנאכל לבעלים „ותרומה יהיה מבני ישראל מזבחי שלמיהם תרומתם ל״ כי מתחלה יביאום לא׳ עליון קונה שמים וארץ.

מצוה קב (עשה מב).

לג „ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את ידם לקדש אתם״.

נ ע ש ה המצוה: שיאכלו הכהנים והעם חלקיהם בזבחים, כמשפטם; נוהגת בזמן ומקום מקדשנו בזכר ונקבה.

„אכילת החטאת והאשם מצות עשה, שנאמר ואכלו אותם אשר כופר בהם, הכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, וה״ה לשאר הקדשים שאוכלים אותם הכהנים, שאכילתם מצוה—חזה ושוק של שלמים וכ׳ וכן המורם מתודה וכ׳״ (רמב״ם מעשה הקרבנות י א—ד) „בשאר וכ׳״ ואכלו אותם

תצוה כט

וג׳ אלמא אכילת קדשים עשה היא בין הנאכלים לכהנים בין הנאכלים לישראל״ (רש״י פסחים נט) נתבאר כי אכילת הקדשים לבעלים ולראוי לאכלם עשה וכ״ (רמב״ן ״ספר המצות״ יא).

והם ז״ל למדו מדתניא ״ואכלו אותם אשר כופר בהם, מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים״ (פסחים נט) אמנם המצוה היתה אז במלואים, לכהנים שהם בעצמם היו בעלי הזבח, אך מכפל המצוה ומדיוק בלשונה, הבינו כל אלה, כי לו היתה המצוה לאהרן ובניו אז, רק מאשר הם הכהנים, הלא כבר נאמר בכתוב הקודם ״ואכל אהרן ובניו את בשר האיל וג״; ואם בא הכתוב להורות, כי באשר בעלים הם נצטוו ע״ז, נכון הי׳ להכתב ״ואכלו אותם אשר כופרו (הם הבעלים) בהם״, אלא ללמדנו בא שהמצוה לעולמים היא על הכהנים ועל הבעלים, לפי חלקיהם ״ואכלו (הכהנים) אתם אשר כפר (בעל הקרבן) בהם״. — ולפ״ז הקשה ״הצל״ח״ על הא דתניא ״אין מביאים תודה בחג המצות, מפני חמץ שבה, פשיטא, א״ר אחא בר אהבה הכא בארבעה עשר עסקינן ,וקסבר אין מביאים קדשים לבית הפסול״ (פסחים יג) והקשה, למה לא תדחה עשה דאכילת קדשים את הל״ת דאכילת חמץ בערב פסח? - ואינו במחלקת בעל המאור והרמב״ן ז״ל (שבת פ״ט) כי בזה מתחלה רק חשש פן יבא לדחות הל״ת.

ואמרתי בעניי, אמנם ביום ערב פסח, שישנה רק ל״ת באכילת חמץ, יכול לאכל את החמץ שבתודה, אך בליל הפסח שיש על לאו זה גם כרת, לא תדחנה עוד, עשה של אכילת קדשים, א״כ ממעט בזמן אכילת התודה, שהוא יום ולילה, ומביא קדשים לידי פסול (וכן מצאתי תרוץ זה ב״נר מצוה״) ולפ״ז נכון מאד לשון הברייתא ״אין מביאים תודה בחג המצות״ כי גם בערב החג, אין מביאים, משום שא״א לאכלה בליל חג המצות. - אך קשה לרש״י, ז״ל שמפרש ״ואם יביאם ביד, אין נאכלות של חמץ, אלא עד שש שעות״ והוא ז״ל בעצמו אמר בפרוש, שמצות אכילת הקדשים, גם על הכהנים גם על הבעלים? — ואפשר לאמר, כי מצות אכילת קדשים יצא בכזית (ע׳ למעלה בא יא י מצוה ח) וא״כ למה זה יאכל השאר לדחת ל״ת של חמץ, וע״ז יבוא הנותר לפסול. — ועוד אולי לאותו חכם, שסובר אין מביאים קדשים לבית הפסול, ומפני חשש מה, שממעט בזמן האכילה נדחים הקרבנות, אפשר שידחה גם קרבן התודה לאחר חג המצות לקים הכלל ״כל מקום שאתה מוצא עשה וכ״ת אם אתה יכול לקים שניהם מוטב וכ״.

ונשמע מהמצוה ״זה השלחן אשר לפני י״ האכילה בלב טהור, שמשלחן גבוה זכה, נעלה מאד, מאשר ידע ויחוש האוכל שהוא ומאכלו של אדון כל המה ואז תתעורר בו רוח נכונה להקדיש כוחו ואונו ממאכלו, קדש להא׳ הקדוש, ובזה יתעלו אוכלי לחם י׳ ויתכפרו הבעלים מקריבי הזבח ע״י פעולה נעלה זו, ויזכו הכהנים והעם להתעדן בטוב י׳ בעולם שכולו טוב. ״ר׳ שמעון אומר וכ׳ אבל שלש שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני י״ (אבות ג) גם התורה שילמד לחם אבירים ינשמה גם הלחם שיסעד הגויה, משלחן גבוה זכו, מא׳ הרוחות לכל בשר, ומביא כראי׳ מהכתוב (יחזקאל מא) המתחיל ב״מזבח״ וגומר ״בשלחן״ כי כמו במזבח אחר הקטר אימורי הזבח לריח ניחח לי׳, זכו המסובים חלקם משלחן גבוה, ויאכלו ענוים וישבעו ויהללו את י׳ ויתחזקו בתורת אמת ויתאמצו בשלום החברה (ע״ש ״מוסר ישראל״)

מצוה קג (ל״ת סא).

לג ״וזר לא יאכל כי קדש הם״.

נעשה המצוה: להזהר שלא יאכל זר קדשי קדשים נוהגת בזמן ומקום מקדשנו בזו״נ.

״זר שאכל מבשר קדשי קדשים בעזרה, אחר זריקת דמים לוקה, שנאמר ואכלו אותם אשר כופר בהם וג׳ וזר לא יאכל כי קדש הם, במקום שהכהן אוכל ובעת שראוי לאכל, אם אכלו שם הזר לוקה, אבל אכל הזר בשר ק״ק בחוץ לוקה משום אוכל בחוץ, לא משום שזר

שאכל

שאכל קדש, שהרי אינם ראוים שם לכהנים; וכן אם אכלם בעזרה קודם זריקה, לוקה משום אוכל קודם זריקה בקבד, לא משום זרות" (רמב"ם מעשה הקרבנות יא ח).

כנראה מדבריו, שמיד אחרי הזריקה גם טרם נקטרו האימורים, חיב זר האוכל בשר קדשי הקדשים בעזרה משום זרות, והלא תניא, "יכול יהא כהנים רשאים בחזה ושוק קודם הקטרת אימורים, ת"ל והקטיר הכהן את החלב המזבחה והדר והיה החזה לאהרן ובניו וכ'" (פסחים נט) ומשפט זה גם בבשר קדשי קדשים, שהלא הברייתא הלזו הובאה שם על קרבן חטאת (וע' משנה למלך, מעשה הקרבנות יא ד)? — ואמרתי בעניי, שמאחר שבזריקת הדם, סר מבשר הקרבן הלאו "לא תוכל לאכל בשעריך" חל מיד הלאו "וזר לא יאכל", כן אך הזריקה קובעת בפגול, ומשפטי המעילה בה תלוים, ומה שאין הכהנים רשאים לאכל קודם הקטרת האמורים היא רק משום מצוה לכבד י' להקדים חלק המזבח לחלק הכהנים (ובני עלי נענשו על שעברו המצוה הזו—שמואל א ב), אבל אם נאבדו האימורים קודם הקטרה, רשאים הכהנים לאכל הבשר (ע' פסחים נט) (וע' הגרש"ש מכות יח)—והלכה זו עולה מעומק פשט המקרא "ואכלו אתם אשר כפרבהם למלא את ידם לקדש אתם וזר לא יאכל כי קדש הם" הן זריקת הדם תבהל בין הכהנים להעם ובין קדש לקדש כי לפני הזריקה ככהן כעם האוכלים מבשר הקדשים, בין קדשי קדשים ובין קדשים קלים לוקים; ואחר הזריקה הותר בשר קק"ד רק לכהנים וקק"ל אף לזרים; לכן אמרה תורתנו בזה בשר איל המלאים שהוא קדש קדשים, גם אחר הזריקה "וזר לא יאכל כי קדש הם" בקדושה יתרה כקדשי קדשים.

ונשמע מהמצוה "הכל מתוקן לסעודה" אך "והכל לפי רוב המעשה" כי זה השלחן אשר לפני י' נעלה וגבוה מאד מאד, לא כל אדם זוכה להתרומם ולהגיע אליו, ולהתעדן מכל טובו ונואמו, רק כל איש ואיש לפי מעלתו בקדש ולפי פעליו, כמו בבשר קרבן י' "וזר לא יאכל כי קדש הם", כן בגן עדן אשר לפני י' בארצות החיים, לא יתענגו על זיו והדרו, רק לפי המדרגה שהתרומם, כל או"א, ע"י מעלליו ופעליו באורח חיים למעלה למשכיל להתקרב אל רם ונשא.

יח "וזה אשר תעשה על המזבח וגו' "דרשת רז"ל שלשה דברים היו קשים למשה וכו' וי"א אף בשחיטה וכו' שנ' וזה אשר תעשה וגו'" (מכלתא בא יב ב; מנחות כט) בארתי למעלה (בא יב ב).

מג "ונעדתי שמה לבני ישראל" להודיעם תורתי "ונקדש בכבודי" "אין כבוד אלא תורה" (אבות ו).

מד ונקדשתי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי' בעבודה תמה.

מה "ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לא'" להדבק בי לאהב חסד, וכן שלשת התעודות במשכן י', ה"ה שעליהן העולם עומד (אבות א).

מו "וידעו כי אני י' א' אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני י' א'" כפל "אני י' א'" נבינה בכתוב "אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה" (משלי טו כד) הנה כן האדם, כל ימי חלדו, עליו לעלות בסלם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה למעלה למשכיל, ואם יפגר מלעלות, יסור מטה מטה, כי זה היצור, בדעתו היתרה מכל החי ובבחירתו החפשית, יכול לעלות מרומים ולרדת תהומות, הנה כן, גם התורה, גם העבודה וגם גמלת החסד, יגינו עך האדם, שבל יפול מטה לסור לשאול; ועם זה יועילו לו לעלות למעלה למשכיל, וכן ע"י אלה "וידעו כי אני י"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" ותועבותיה "השאול מטה", אך לא די בזה, הוצאתי אותם "לשכני בתכם אני י"א" כי יעלו "באורח חיים למעלה" להשכיל להדבק בי.

ל א "ועשית מזבח מקטר וג'" בא באחרונה, כי אחרון אחרון חביב, כי גם

המנורה אשר בהיכל, כסמל עמוד התורה, גם השלחן נכחה כסמל עמוד החסד, יש להם ערך קים ומצב איתן, אם ברוחניותם באצילותם—יעלו לריח ניחח לא' הרוחות לכל בשר, הבוחן לבבות, „סוף מעשה במחשבה תחלה" תכלית כל אדה—במחשבה נכונה וכונה רצויה וזהו מזבח הקטרת, ריח קטורה, כסמל המחשבה, הרוח שבאדם (כאשר נבאר הלאה ז מצוה קד) וזה סמל העבודה התמה, העבודה לא' הרוחות, עיקרה בלב.

ב „אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה וג'" (ע' למעלה תרומה כז א פ"ה „רבוע").

ג „וצפית אתו זהב טהור וג' ועשית לו זר זהב סביב" כתר כהונה על עמוד העבודה. — „א"ר אבהו א"ר אלעזר, תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהם ק"ו מסלמנדרא וכ' ת"ח שכל גופם אש דכתיב הלא כה דברי כאש נאם י' עאכו"כ. אמר ריש לקיש אין אור של גיהנם שולטת בפשעי ישראל, ק"ו ממזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב, כמה שנים אין האור שולטת בו פושעי ישראל שמלאים מצות ברמון דכתיב כפלך הרמון רקתך אל תקרי רקתך אלא רקנין שבך עאכו"כ" (סוף חגיגה).

„את רקתך" לאמר רקת כל הרעיה האהובה, הכנסיה, אלא בזמן שנתבונן שגם „רקנין שבך — כפלח הרמון". כנראה בא לטעמו שאמר „עמי הארצות אינם חיים וכ' כי טל אורות טלך וג', כל המשתמש באור תורה, אור תורה מחיהו, וכל שאין משתמש באור תורה, אין אור תורה מחיהו וכ'" (כתובות קיא) כי רק אור התורה גובר על אור מתעה של השטנים השונים ורק ע"י התורה יתאחד ישראל את החי וקים לנצח (ובכ"ז גם לר"א יש לע"ה תקוה כמבואר שם). וריש לקיש מוסיף שגם במעשה המצות יקנה לו איש ישראל מגן וצנה מאבדון „אש אוכלת אש — אש דשכינה" (יומא כא) ובמזבח הזהב הלא סמל העבודה לי' הוא.

ו „ונתתה את לפני הפרוכת אשר על ארן העדות אשר אועד לך שמה" כי כל מעשי האדם יפעלו ירצו, אם כתורה יעשה אותם האדם, במחשבה רצוי' לעשות רצון י', יודע תעלומות. וכן לנגה כבוד י' מדביר קדשו. יעמדו בהיכלו: המנורה, המזבח והשלחן סמלי התורה, העבודה וגמלת חסדים.

מצוה קד (עשה מג).

ז—ח „והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהטיבו את הנרת יקטירנה. ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני י' לדרתיכם".

נעשה המצוה להקטיר קטרת, פעמים בכל יום, לפני י', על מזבח הזהב, בהיכלו, נוהגת בזמן ומקום מקדשנו בזכרי כהונה.

„ואם נתן בה דבש פסלה ואם חיסר אחת מכל סממניה חיב מיתה" (כריתות ו) ופרש"י ז"ל „חיב מיתה כי עיל ביום הכפורים, דכתיב ואל יבא בכל עת אל הקדש וג' ולא ימות וג' בזאת יבא אהרן וג' וכי מעיל קטרת שלא כהלכתא, ביאה רקנית היא וחיב מיתה".

והעיר ע"ז „בגליון הש"ס" „עיין יומא נג וצ"ע" כי שם גרסינן „ואם חסר אחת מכל סממניה חיב מיתה, ותיפוק ליה דקא מעיל ביאה ריקנית, א"ר ששת הכא במאי עסקינן, כגון ששגג בביאה והזיד בקטרת; ר' אשי אמר אפילו תימא הזיד בזו ובזו, כגון דעייל שתי הקטרת, אחת שלמה ואחת חסרה, אביאה לא מחיב, דהא עייל ליה שלמה, אהקטרה מחיב, דקא מקטר קטרת חסרה" הלא נחזה ברור, כי חיבה מיתה על הקטרת קטרת חסרה, גם מבלעדי ביאת ריקם אל קדש הקדשים? (וע' „משנה למלך" כלי המקדש ב ג). — ויש להעיר ג"כ, מדוע חלקו לשתים, „אם נתן בה דבש פסלה — ואם חסר אחת מכל סממניה ח"מ" הלא גם בנתן בה דבש והקטירה ח"מ על הקטרת קטורת שלא כהלכתא? — וכאשר נתבוננה, נחזה כי הערות אלו תאירנה

אחת

אחת באחת: הן מסוגית הגמרא ביומא נחזה, כי חיוב מיתה על הקטרת קטורת זרה, אינו ביום הכפורים, ככתובו „ונתן את הקטרת וג׳ וכסה ענן הקטרת את הכפורת ולא ימות״ (אחרי סז יג) „הקטרת שלמה ולא חסרה״ (פרש״י) כי לו היה ח״מ בזה, גם בכל ימות השנה, מה הקושיה „ותיפוק ליה דקא מעיל ביאה ריקנית״ הלא חיוב מיתה על ביאת ריקם אינו רק בביאה אל קדש הקדשים, ככתוב שם למעלה „ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרוכת וג׳ ולא ימות״ (ג) וח״מ על הקטרת קטרת זרה, אפשר גם בכל ימות השנה על מזבח הזהב בהיכל, שאין חיוב מיתה בביאת חנם, אל תוכו· אין זאת כי חיוב מיתה בחסרון הסמים אינו רק ביום הכפורים בהקטרה של לפני ולפנים, לכן יפה הקשו הלא שם, חיב מיתה מלבד על עון קטרת זרה, על הביאה הריקנית, ותרצו כי במקרים זרים ובודדים אפשר להתחיב רק על ההקטרה ולא על הביאה לכן מפרש רש״י שפיר „חיב מיתה כי עייל ביום הכפורים וכ׳ וכי מעייל קטרת שלא כהלכה, ביאה ריקנית היא וח״מ שע״פ רוב ח״מ, בחיסר סממניה, על הביאה הריקנית שמפורש עונשה בתורה מפורש, ולא חש להעריך ולפרש, כי אפשר שגם על ההקטרה בלבדה להתחיב, מפני שזו מציאות רחוקה; ומשום שלא נטעה לאמר, כי גם בכל ימות השנה ויום הכפורים בתוכה, חיב מיתה על הקטרת קטרת חסרה על המזבח הזהב בהיכל· — ולפ״ז חלקו בדבר ואמרו „נתן בה דבש פסלה״ זה כל ימות השנה „ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה״ זה רק ביום הכפורים, בהקטרה שבקדש הקדשים· — והזכירו „דבש״ ביחוד, אף שע״י כל סמים אחרים נוספים, הוא ג״כ קטרת זרה (ע׳ פרוש הרמב״ן ז״ל ס״פ זו) זה, מלבד שלא נטעה „בדתני בר קפרא הפטמים שבירושלים היו אומרים אלו היה נותן לתוכה מעט דבש לא היה כל העולם כולו יכול לעמד בריחה״ (ירושלמי יומא ד) גם ללמדנו, כי אם ששגג בביאה ובהקטרת קטרת זרה, חיב משום „כל שאור וכל דבש לא תקטירו וג׳״ (ויקרא ב יא). —

הנה שם ב„משנה למלך״ מפלפל בדבר ה„בית יוסף״ ע״ד הסרון מעלה עשן, ממה ש„ת״ר— בית אבטינס היו בקיאים במעשה הקטורת ולא רצו ללמד, שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריה של מצרים והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות עשן כמותם וכ׳״ (יומא לח) ופרש״י „שלא היו מכירים בעשב שהוא מעלה את העשן זוקף ומתמר כמקל״ ואיך הקטירו אז מבלעדי מעלה עשן· — ולפלא כי נעלם מעיניהם יונים, דבר ה„תוספת ישנים״ שם „הג׳ וכ׳ אבל עשב אחר ששמו מעלה עשן היו מכירים אנשי אלכסנדריה, שאם חיסר בקטורת חיב מיתה וכ״ ואולי לרמז ע״ז נאמר „תמיד לפני י׳ לדרתיכם״ שאם גם בדור מן הדורות לא ימצאו עשב שהוא מעלה עשן זוקף מתמר כמקל, אין עכוב, ויבוא תמורתו, לפי שעה, עשב אחר ששמו מעלה עשן·

ו נ ש מ ע מהמצוה: כי ריח ניחח לי׳ ממעשה האדם, אם מחשבתו נכונה לעשות נחת רוח לא׳ הרוחות·—כי ריח הקטרת, סמל רוח האדם העולה למעלה כתומר ישר, מכל מפעליו ומעבדיו אל א׳ רם ונשא „א״ר זוטרא בר טובי׳ אמר רב, מנין שמברכין על הריח, שנאמר כל הנשמה תהלל י׳, איזה דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו, הוי אומר, זה הריח״ (ברכות נג) ולעומת זה יבורך ממרום „והריחו ביראת י׳ וג׳״ (ישעי׳ יא)·—וללב טהור ורוח נכונה יזכה האדם אך מההגיון תמיד בתורת י׳· ולכן סמנה תורתנו זמן הקטרת הקטורת בבקר ובערב בזמן מצות הנרות „והקטיר וג׳ בבקר בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה״ כי רק בהעלות אור תורה על נר מצוה יומם ולילה, ימלא כל בית האדם אורה, ויעש נחת רוח ליוצרו, צור עולמים·

מצוה קה (ל״ת סב)·

ט „לא תעלו עליו קטרת זרה ועלה ומנחה ונסך לא תסכו עליו״·

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא להעלות על מזבח הזהב שבהיכל קטרת זרה וכל קרבן· נוהגת בזמן ומקום מקדשנו בזו״נ·

„מזבח הזהב שבהיכל עליו מקטירים הקטורת בכל יום, ואין מקריבים עליו דבר אחר, ואם הקטיר עליו קטרת אחרת שאינה כזו וכ' לוקה, שנאמר לא תעלו עליו קטרת זרה וג'" (רמב"ם כלי המקדש ב יא). אל יפלא בעינינו, שלא אמר קשה מזה, חיוב מיתה, שהלא כתב למעלה (ח) „נתן לתוכה דבש פסלה, חיסר אחת מכל סממניה חיב מיתה, שהרי נעשית קטרת זרה"? כי נראה מזה, שדעתו כדעת רש"י ז"ל (הובאה למעלה ח מצוה קו) שחיוב המיתה בזו, רק בהבאתה לקדש הקדשים, ולהיכל, רק בלאו. — ולפ"ז הטב עשה מרן ב„כסף משנה" (ח) שהביא ע"ז סוגית הגמרא ביומא (הובאה למעלה ח מצוה קו) וגומר בסוף „וכתב זה רבינו בסוף ה' עבודת יום הכפורים" כי המקום הנכון שם הוא, כי חיוב מיתה בזה רק בהכנסה לפני ולפנים, וזאת אפשרית ביום הכפורים והולך בזה לטעמו „בבית יוסף" (אורח חיים קלג) שחיוב מיתה בחיסר אחד מסממניה הוא משום ביאה ריקנית, בבית קדש הקדשים. — וקושית הגמרא שם, בחיסר אחד מכל סממניה חיב מיתה „ותיפוק ליה דקא מעייל ביאה ריקניתז" אינה בהיכל, כי בו יתחיב אמנם שתי מלקיות: על ביאת ריקם (מנחות כז) ועל הקטרת קטרת זרה על מזבח הזהב.

ונשמע מהמצוה „גל אל י' מעשיך ויכנו מחשבותיך" (משלי טז ג) מעשיך הם ע"פ י', כתורה וכמצוה, ובכולם תכון מחשבתך זכה וטהורה אליו יתברך, חלילה לעשות כונים אחרים מבלעדי התורה והמצוה - לעשות בזה נחת רוח לצור עולמים ושלא לערב שום מחשבה זרה בעבודת א' חיים, „לא תעלו עליו קטרת זרה". וגם במעשים הרצוים לי' יפלס האדם מעגל דרכיו בהם, שיהי' בזמנם ומקומם המיוחד לכ"א „ועלה ומנחה ונסך" הרצוים לי' על המזבח הנחשת בחצר אהל מועד „לא תסכו עליו" על מזבח הזהב בהיכל. כל אשר יתקרב האדם אל י', יותר ידע כי המחשבה הנכונה רצויה יותר „תנה בני לבך לי" „רחמנא ליבא בעי".

י „וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם וג'" להבין כפל „אחת בשנה" והיתר „לדרתיכם" הלא כל מצות י' לדורות עולם הנה, נשכילה בהתבוננו כי אמנם יש שיכפר עליו גם בי־אר ימות השנה מדם פר העלם דבר של צבור, פר כהן משיח ושעיר ע"ז (יבחים נה) וכן יתכן גם יום הכפורים יותר מאחת בשנה „א"ר חייה בר אבא, בני אהרן באחד בניסן מתו למה הוא מזכיר מיתתם ביום הכפורים, ללמדך שכשם שיה"כ מכפר על ישראל, כך מיתתם של צדיקים מכפרת על ישראל" (ירושלמי יומא א א, וע' בספרי „צרור החיים" סב). אך הבדל גדול ורב ביניהם, כמו אב חכם ורחמן שהיה לו בן יחיד רך וענוג, שחרד מאד על שלומו וכן צוהו לנהג במישרים: בקומו בשכבו, בלכתו, במאכלו ובמשקהו, ולהשמר מצנים ופחים, ובכ"ז כמשמרת על משמרת, מנה עליו רופא מומחה, שיבא בעת קבועה לבקרהו לתת לו תורת חיים ועצת שלום לעתיד, כי ככל אשר יגדל, עליו להוסיף משמרת לפי התכונות המתחדשות והמתגברות בו. וכן אם ישמר הבן מצות אביו, אז יבוא הרופא החכם אליו רק בזמן הקבוע, ואז אך יבקרהו וימששהו, יתן לו סמי מרפא לחזקו, ויורהו אורחות חיים להלאה, אך אם הבן שחת דרכו וכאויל בדרך פשעו הגיע שערי מות אז יבהיל האב להביא את הרופא המומחה, גם שלא בזמן הקבוע ולא יחכה למועד הנועד מאז, ויש שיקיז לו דם; ורע מזה כי יעש לו נתוח מכאיב ומסוכן. ורע רע מאלה כי לפעמים יעש הרופא מלאכתו ע"י משרתיו החובשים, והם יצערוהו מאד בעשותם הנתוח הקשה... כן אמר אבינו שבשמים „וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה וג'" הכהן הגדול יבוא אל קדש הקדשים לכפר עליכם רק אחת בשנה, להכין את לבב ישראל לתשובה שלמה לשמר דרכי י' ביתר שאת ויתר עז. אמנם אם ישגה ישראל מדרכו, אז יכפר גם בתוך השנה שלא בזמן הקבוע, בדם הפרים הנשרפים ושעירים הנשרפים ורע מזה כי אם

ישחית

ישחית ישראל דרכו, אז יכופר לו במיתת צדיקים, „כי יקר בעיני י׳ המיתה לחסידיו״ ויש שע״י פרעים פורעים. — אך אבינו הרחמן יחפץ כי לא נעבט ארחותינו ורק „מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו לדרתיכם״.

תשא

מצוה קו (עשה מד).

יב—יג „כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לי׳ וג׳ זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל וג׳״.

נעשה המצוה: שיתן כל איש ישראל מחצית השקל לקרבנות הצבור, מדי שנה בשנה, נוהגת בזמן מקדשנו, בזכרים.

„הכל חיבים ליתן מחצית השקל, כהנים לוים וישראלים וגרים ועבדים משוחררים אבל לא נשים ולא עבדים ולא קטנים; ואם נתנו מקבלים מהם״ (רמב״ם, שקלים א ז).

והקשה ב„שער המלך״ „דכיון דקי״ל דקטן אינו מקנה לאחרים דבר תורה עד שיגדל ויביא שתי שערות וכ׳ אם כן היכי מהני בהו מסירה לצבור, סוף סוף מדאורייתא נמצא קרבן צבור קרב משל יחיד ובהדיא כתב רבינו ז״ל (פ״ח מה׳ לולב) דאין נותנים אותו לקטן שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים דבר תורה ונמצא שאם החזירו לו אינו מוחזר ע״ש וא״כ ה״נ דכוותא וכ״״? (וע׳ „קצות החשן״ רלה „אבני מלואים״ כה וב„מנחת חנוך״).

ואמרתי בעניי: שהרמב״ם ז״ל הולך בזה לטעמו, שהעלתי למעלה (בא יב ה מצוה ה) שגם לקטן יש יחס מה לכל מצות י׳ כגדול, אך אינו מחויב כמהו, לכן גם במחצית השקל אף שאינו מחויב, אך אם נתן, עשה כמצוה על כל ישראל וגם לו חלק וזכות בקרבנות הצבור.

והרע״ב ז״ל שעל המשנה „אע״פ שאמרו אין ממשכנין נשים עבדים וקטנים אם שקלו מקבלין מידם״ (שקלים א) פרש ואמר „ובתנאי שימסרם לצבור לגמרי כי היכי דלא להוי קרבן צבור קרב משל יחיד״ וכן כלל גם קטנים בזה, הולך ג״כ לטעמו שבאר למעלה „וקטנים—אפילו הביא שתי שערות והוא פחות מבן עשרים״ באשר שפטרתו התורה מפורש, שאינו מן העובר על הפקודים, לכן דינם שוה לנשים ולעבדים הפטורים לגמרי, וכמוהם הלא כבר יכולים, בתשלום יג שנה ובהבאת סימנים, למסר לצבור יפה׳ — וב„מנחת חנוך״ מסתפק במומר לע״ז או לחלל את השבת, דגרע מעכו״ם, שאין מקבלים ממנו אפילו נדרים ונדבות, אם מקבלים ממנו מחצית השקל? — ובעניי, לא הבנתי ספקו, הן ישראל הוא אע״פ שחטא, וחיב בכל המצות ובתוכן גם מצות מחצית השקל ומה לנו שהם לצורך קרבנות, הן רק קרבנות, שגלתה לנו התורה שלא יקבלו ממנו, לא נקבל, אך איך נוסיף מדעתנו, לגרוע ממנו גם מצות מחצית השקל.—ואם אין ראי׳ לדבר, זכר לדבר, כי גם לרשעים אלה שנועדו על י׳ ועל קדושיו, היה חלק בקרבנות צבור, רק מרע״ה התחנן אל י׳, להבדילם מכל ישראל, שלא יענשו עמהם: „אז תפן אל מנחתם״ מנחת הצבור (קרית טז טו, וע׳ פרש״י ממ״ר) ולא נפסלה המנחה מאליה בגלל חלקם.

ונשמע מהמצוה: „אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני״ אם במפקד ישראל יחוש כל איש ואיש שגם הא׳ הטוב רב חסד אינו עוזר, כי אם בא ליטהר (שבת קד) ואינו מברך כי אם לעושה (ספרי ראה טו). — „אם אין אני לי מי לי״; במתן מחצית השקל, יחוש כל אחד, כי בלי עזר ממרום, מה הוא ומה מעשיו, אך המחצית בדעתו ורשותו, הבחירה החפשית, התחלת הפעולה, אך החיל והחוסן להוצא כל דבר לפעלו לי׳ הוא „וכשאני לעצמי מה אני״.—אם במצות תרומת מחצית השקל ובקצבתה יתכונן המרים „אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני״ בסגולתה (שלא יהיה בהם נגף) ישכיל לדעת גם סוף

דבר

דבר „ואם לא עכשיו אימתי" (ע' ספרי „מוסר ישראל" על אבות א). — עוד זאת: אם במפקד ישראל יחוש כל איש ואיש, שדבר חשוב הוא, כל או"א בישראל קובע ברכה בפני עצמו, בדעתו „כי כל אחד ואחד חיב לאמר בשבילי נברא העולם" (סנהדרין לז) כפרש"י ז"ל „כלומר חשוב אני כעולם מלא, לא אטרד את עצמי מן העולם בעברה אחת וימשוך ממנה" — „אם אין אני לי מי לי"; במתן מחצית השקל, יחוש כל אחד כי אך מחצה הוא רק בהתחברו אל כל ישראל, אז גוי אחד הוא, ממלא תפקידו „עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" והאדם מדיני בטבעו ובכי חברת בני ברית קשה לו להתקים „וכשאני לעצמי מה אני".

לכן למען לא ישגה איש במפקד העם לאמר „אני אני הוא" יתן כופר נפשו, להשמר מנגף.

וכן מחצית השקל, הוא יסוד ואדן האמת והשלום, לכן בראשונה היה מוצא לכסף על אדני המשכן, נוה קדש לאמת ושלום (וע' למעלה תרומה כה א). — עוד זאת נחזה בקדש, כי אם יתכן למנות איש ואיש בישראל, זה רק מחציתו — גופו. כי בזה דומים הם כמעט כל האנשים במדתם ומשקלם, וכולם ראוים למנין הזה; אך לא יתכן לפקד נפש כל איש ישראל במנין שוה, כי יש נשמת איש אחד, משה רבינו, שקולה כששים רבוא (וע' למעלה משפטים כג ב מצוה עח) ועם י' אשר לו נאמר „לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר י' צ"ק" (זכרי' ד) איך יתכן למנותו, ואם ימנה, הלא ידמה כי כל משקבו על החיל והכח שבגוף, וע"ז יגרם נגף חלילה, להראות על חולשת גויתו, לכן רק לדבר נחוץ מאד ימנה, וגם אז יתן כופר נפשו לי' מחצית השקל, כי אך מחצית משקלו נמנה, אך נשמתו לא תמנה ולא תספר, אך ע"י תוכן רוחות.

יב „העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת י' לכפר על נפשתיכם" אם „לא בכח יגבר איש", מה שאחד שמן ובריא מרעהו לא יוסיף תת כפרו, מה גם בעשרו; וזה יהי' לכפרה על נפשתיכם, שלא יתכבד איש בעשרו לא יקנא איש בעושר רעהו, ולא יתאו לעושרו.

יג „ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל ונתת אתו על אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני י' לכפר על נפשתיכם" אמנם מצות מחצית השקל מצוה לדורות היא מדי שנה בשנה והי' לכפרת נפש, אך עוד יזכר לדורות מחצית השקל שהרימו ישראל לעבודת אהל מועד, לאדניו (כמבואר למעלה).

„א"ר אבהו, אמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם במה תרום קרן ישראל, אמר לו בכי תשא וג'" (בבא בתרא י) יפרש ע"פ מאמר נפלא, שם, אחר זה „נענה רבן גמליאל ואמר „צדקה תרומם גוי" אין ישראל דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד „וחסד לאומים חטאת" כל צדקה וחסד שעכו"ם עושים חטא הוא להם שאין עושים אלא להתיהר בו" ויבואר ע"פ הדיוקים בכתוב (משלי יד לד) „צדקה תרומם גוי וחסד לאמים חטאת" בראשו כתוב „צדקה" ובסופו ערוך קבלה „חסד", בראשו „גוי" ובסופו „לאמים" השנויים האלה מורים לנו מחשבת המלך החכם: ישראל יעש הטוב בתור „צדקה" שעליו לשלם במשפט צדק לאחיו, ע"פ מצות המלך שנתן לו כח לעשות חיל, שהנם יחד „גוי" אחד בארץ, כגויה אחת, וכן לא יתגדל ע"ז ולא יתרהב, האם יתהלל איש כי שלם נשיהו, ויותר מזה האם תחזיק טובה לעצמה היד שהכינה והגישה המאכל לחך. הלא החך והיד אברי גויה אחת הנם. אך לא כן העכו"ם הם יתימרו כי יעשו „חסד" חנם ועם זה „ללאומים" שונים, לכן יתיהרו ע"ז. וכן מעשה הטוב ירומם את ישראל למעלה רמה להתבון על חסדי י' אחד ועל אחדות ישראל, ויהי' לעכו"ם לחטאה, כי הגאוה תחטיא את האדם ממטרתו בעולמו (וע"ש „מוסר ישראל" על אבות א) ומקור ההתרוממות בצדקה ידע ישראל ממצות מחצית השקל, כאמור למעלה וזה דבר ר' אבהו „אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע במה תרום קרן ישראל" בעשותם הטוב ידעו „כי ממך הכל ומידך נתנו לך" וכי ישראל גוי

אחד? „א״ל בכי תשא וג׳ זה יתנו וג׳ מחצית השקל וג״׳. — ולפ״ז נשכילה סמיכת הפרשיות הן בפרשה שלפניה נשא י׳ את ראש אהרן ובניו ומלא את ידם לכהן בהיכל קדשו ולהאיר באורו וזהרו על כל, ובזו, בא לשאת גם את ראש אלה בני ישראל, אשר לא זכו לכתר כהונה ולכתר תורה הנתונים על שני עמודי העולם הראשונים: עמוד התורה ועמוד העבודה; גם הם לא ישאו לשוא נפש האצולה ממרום „כי תשא את ראש בני ישראל וג׳ זה יתנו וג׳ מחצית השקל, תרומה לי׳״ „ככד את י׳ מהונך״ בהחזיקם בעמוד גמלת חסדים יזכו לכתר מלכות, המעמיד ארץ בחסד, ומה גם בהחזיקם בכהני י״צ ובלומדי תורתו ונושאי אורו, אז יתרוממו וינשאו גם הם למעלה ראש, כי מחצית השקל הוא סמל ההתחברות ההתאחדות בין היושבים בצל החכמה ובין היושבים בצל הכסף. „כי תשא—כך פתח ר׳ תנחומא בר אבא שררך אגן הסהר אל יחסר המזג״ (מדרש רבה) „שררך״ ה״ה השופטים המחזיקים ומאמצים את הכנסיה כולה ומקשרים אבריה לקשר אמיץ שריר וקים „אגן הסהר״ שישבו כחצי גורן עגולה כלבנה (סנהדרין לו) שיקיפו ויגוננו את כולם ביחד, עשיר ורש ישתוו, לא יכירו פנים במשפט ולא יהדרו את מי יותר, והם יתבוננו כי „אל יחסר המזג״ השויון הגמור האהבה והאחוה, וכ״ז הלא נלמדה ממצות מחצית השקל כאמור. — „ועוד א״ל הקב״ה משה חיבים לי ישראל מה שלו הימני, שנאמר כי תשא וכ׳ אמור להם שפרעו מה שהם חיבים לי, הוי כי תשא, ואשלמה להם שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים״ (מדרש רבה) כי זאת תורת הצדקה בישראל, כי ידמה הנותן בלבבו, כאלו הוא משלם בזה חובו ליוצרו וחוננו, כאמור למעלה. — ובכ״ז הקב״ה בטובו וחסדו ישוה את כבודו, כביכול, כחיב לשלם לעושה טוב כפעלו „לך א׳ חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו״ (תה׳ים סב) שבאמת אשר אך בכח וחיל שנתת לו, עשה מה, לשלם אך מעט קט מחובי וז״ש „ואשלמה להם״ — באחרית הימים „והיה מספר בני ישראל כחול הים וג״׳ כי כאשר עשו כחול גבול לים הרשעה ועשו חיץ למי הזדון, שלא ישטפו התבל, ירב מספרם „אשר לא ימד ולא יספר״. — „א״ר מאיר כמין מטבע של אש הוציא הקב״ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה ואמר לו, זה יתנו, כזה יתנו״ (ירושלמי שקלים א ד) יש שברק הזהב והכסף יעור את העינים מראות נכוחות, כי לי׳ הכסף והזהב, ויקרר לבבו מלרחם על אח ורע. לכן הראהו הקב״ה למשה מחצית השקל כמטבע של אש מתחת כסא כבודו להאיר את העינים כי מאתו הכל, ולהחם הלבב לרחם על רע כחצי בשרו כי כ״ז יורנו במצות מחצית השקל.

מצוה קז (עשה מה).

יט „ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם״.

נעשה המצוה: שהכהנים ירחצו ידיהם ורגליהם במי הכיור, בבואם לשרת במקדש, נוהגת בזכרי כהונה.

„לרחוץ הידים והרגלים כל עת הכנסם להיכל והבא לעבוד עבודה וזאת היא קדוש ידים ורגלים״ („החנוך״). — הנה כן חלקם לשנים: בהיכל חיבים בקדוש ידים ורגלים גם בביאת ריקם, ובעזרה, אך בעבודה. — אמנם בתוספת נראה אחרת, על הא דתניא „היוצק וכ׳ והמסדר את השלחן והמטיב את הנרות—ואין חיבים עליהם לא משום זרות לא משום טומאה ולא משום מחוסר בגדים ולא משום רחוץ ידים ורגלים״ (סנהדרין פג) הערו בתוספת „ולא וכ׳ ומיהו קשה הא דקתני ולא משום רחוץ יו״ר דאסידור שלחן והטבת נרות דבהיכל וכ׳ בהיכל אפילו אביאה ריקנית מיחייב, וי״ל דלעולם לא מחייב אביאה ריקנית אפילו בהיכל וכ׳ מיהו בתוספתא משמע דאיכא מיתה וכ״׳ (עין בר״ש כלים א). — ובעניי לא אבין קושיתם, הלא יתכן שבא אל ההיכל רחוץ יו״ר, ושם בקדש פנימה נגע מבלי משים בבשרו וצריך שוב קדוש (וע׳ ב״מנחת חינוך״) ובמהרו לצאת סדר את השלחן או הטיב את הנרות, נמצא שעל הביאה אינו חיב, שהלא לא שהה בהיכל

בהיכל בלי קדוש, וזה כעין תרוצם שם, על מה שלא חיב משום טומאה, ואין לאמר שרק בטומאה אינו חיב בלא שהה, הלא גם בשאר איסורים אמרו כזאת (ע' שבועות יז ובתוספת) ועל העבודה אינו חיב, שאינה עבודה תמה.— וכדעת ה„חנוך" מורה פשוטו של מקרא, שחלק בין ההיכל והעזרה, בכפל המצוה האזהרה והעונש „ב ב א ם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו" „או בגשתם אל ה מ ז ב ח ל ש ר ת להקטיר אשה לי', ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימתו", וכן פשוטה של משנה „ההיכל מקודש ממנו שאין נ כ נ ס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים (כלים א) והתוספתא שהביאו בתוספת שם.

ו נ ש מ ע מהמצוה „מי יעלה בהר י' ומי יקום במקום קדשו, נקי כפים ובר לבב" הזוך הטוהר של הגויה מבחוץ יעוררו את האדם המשכיל על זכוך נפשו והטהרה מבפנים להרחק מכל סיג וחלאה במעשיו, ולהזכות מכל מחשבה לא נכונה אך באלה יעלה האדם מעלה מעלה, ויכין לו מצב נכון במעלות הקדש. — וכן הוזהרו הכהנים הנגשים אל י' בגשתם ל ש ר ת במעשם, ובבואם אל היכל קדשו ל ח ז ות בנועם י', לקדש ידיהם ורגליהם.

והכיור לרחצה הוצג לפני ההיכל, למען דעת כל האדם, בכל ימי חלדו — חובתו „התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין" (אבות ד). — ומה גם כאשר יגש האדם להתפלל אל הא' הקדוש, וכבר הרעים הנביא בקולו הנאדרי בקדש „ובפרשכם כפיכם וג' רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם וג' למדו היטב וג'" (ישעי' א). ואמנם המצוה לרחץ את הידים לתפלה (ברכות סו).

כג „ו א ת ה ק ח ל ך ב ש מ י ם ר א ש מ ר ד ר ו ר וג'" להכין שמן משחת קדש, לעולמים לקדש את המקדש וכליו וראשי גוי קדוש: הכהן הראש והמלך — אך למשה איש הא, יאתה, ו„אתה קח לך" ומה גם שהוא בעצמו משח את המקדש וקדושיו לכן לא הובא המקרא הזה בפלוגתת ר' יאשי' ור' יונתן בבואר „קח לך" אם משלו אם משל צבור (יומא ג) כי בזה נאמר „קח לך" על תכליתו. כי משה בעצמו יקדש במשחת קדש את המשכן והכהנים.

„מרדכי מן התורה מנין, דכתיב מר דרור, ומתרגמינן מירא דכיא" (חולין קלט) רפואת מרדכי היהודי, למחלת העם שהשתחוו לצלם (מגלה יב) היתה תרופה מתנגדת למחלה (אלאפאטית) מרפא טהור וזך „מירא דכיא" שאין בו שמץ קט מחלאת המחלה „ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה" (אסתר ג ב) הוא נראה לכך ונשקף יעבר עליו מה והוא כמו שלא כרע ולא השתחוה כן „לא יכרע ולא ישתחוה", הוא היה „מר דרור"—„מירא דכיא" כשמן משחת הקדש לגוי קדוש שבהתבוננם בו ובאומץ לבו באמונתו בי' ובעבודתו הנאמנה לי' המשחררתו מכל עבדות לאדם, התקדש לי' ויאמר ישראל „י' ל' לא אירא מה יעשה לי אדם".

מצוה קח (עשה מו).

כה „ו ע ש י ת א ת ו ש מ ן מ ש ח ת ק ד ש וג'".

נ ע ש ה המצוה: לעשות שמן המשחה שיהיה מוכן לדברים שצריכים משיחה.

„ואין מושחים מלך בן מלך, שהמלכות ירושה למלך לעולם שנאמר הוא ובניו בקרב ישראל ואם היתה שם מחלקת מושחים אותו כדי לסלק המחלוקת ולהודיע לכל שזהו מלך לבדו, כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקת אדניהו ויואש מפני עתליה ויהואחז מפני יהיקים אחיו" (רמב"ם כלי המקדש א יא). — והעיר ב„מנחת חנוך" „ולכאורה נראה דמלך המשיח וכ' כיון דיהיה מזרע שלמה וכ' ואין צריך משיחה, אע"פ שפסקה המלכות וכ' אך אם נאמר דהבא מכח שצריך משיחה הוא ג"כ צריך משיחה, א"כ תיכף שמרדו ישראל ברחבעם ולא קבלו עליהם המלכות וכ' אם הי' אפילו רחבעם וזרעו מלכים, היו צריכים משיחה למלוכה על כל ישראל, א"כ גם גם מלך המשיח יהיה צריך משיחה וכ'". — ובעניי לא כן אדמה: רחבעם אם שב ישראל וקבלו למלך, לא היה נצרך למשיחה, כי המשיחה למלכי בית דוד היא רק בזמן שדרוש לברר

הדבר „ולהודיע לכל שזהו מלך לבדו" כמו בשלמה מפני מחלוקת אדוניהו שאמר „אני אמלוך" כבן דוד, ויואש מפני עתליה שקמה לאבד את כל זרע הממלכה ולמלוך בעצמה, לכן כאשר קם יהודע הכהן להמליך את יואש, משחהו להודיע לכל שזהו המלך יואש בן אחזיהו ב"ב של דוד וכן משחו ליהואחז מפני שיהויקים אחיו היה גדול ממנו בשתי שנים (כריתות ה) אך רחבעם הלא ידע כל ישראל, כי אחרי מות שלמה בן דוד, המלוכה לרחבעם, אך יש שבאו בבקשה „הקל מעבודת אביך וג' ונעבדך" (מלכים א יב ד) ואם התרצו אח"כ למה זה ימשח, הלא גם במרדם ידעו שהוא המלך לבית דוד· — והמלך המשיח, שיופיע מהר בישע י', יצטרך למשיחה, לגלות לכל „ולהודיע לכל שזהו מלך לבדו" בן דוד משיח צדקנו, יורשו הנאמן, אמנם כן נקראהו גם כעת בצפיתנו אל הופעתו „מ ש י ח"· וכעין ראי' מדבר ר' יהודה „וכי נס אחד נעשה בשמן המשחה וכ' תחלתו לא היה אלא יב לוג ובו נמשח המשכן וכליו ואהרן ובניו וכ' כהנים גדולים ומלכים, וכולו קים לעתיד לבא וכ'" (כריתות ה) כנראה למשח בו את משיח צדקנו שבמהרה יגלה

ו נ ש מ ע מהמצוה „טוב שם טוב משמן טוב" השם הטוב הוא טוב באמת כשהוא בא משמן טוב, סמל חכמת א' תבונת התורה, הבאה כשמן בעצמות המשוחים בה, לעדן את נפשותיהם, לרכך מדותיהם ולשפר תכונותיהם „אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך א' א' שמן ששון מחברך" (תהלים מה ח) וכן נמשחו בו הכהנים והמלכים יצלחו ירכבו „על דבר אמת וענות צדק" (שם) ונמשחו המשכן וכלי הקדש, למען כל הנגש אליהם יתבונן להוד קדושתם ויתקדשו גם הם (ע' למעלה תצוה כט ז „מוסר ישרא'" על אבות ד)· — „ת"ר כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וכ' כמין שתי טיפי מרגליות היו תלויות לאהרן בזקנו, א"ר פפא, תנא כשהוא מספר עטות ויושבות בעקרי זקנו ועל דבר זה היה משה רבינו דואג שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה, יצתה בת קול ואמרה כטל חרמון שיורד על הררי ציון, מה טל אין בו מעילה אף שמן שיורד על זקן אהרן אין בו מעילה; ועדין אהרן היה דואג, שמא משה לא מעל ואני מעלתי יצתה ב"ק ואמרה לו, הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, מה משה לא מעל, אף אתה לא מעלת" (הוריות יב)· — אדמה בעניי כי חידת חכמים זו סובבת והולכת על מעלות אהרן קדוש י' אשר נוסף על החזקתו בעמוד התכון: „עמוד העבודה" ככהן גדול עומד ומשרת במשכן י' צ', עוד תמך בשני העמודים הקצונים: „עמוד התורה" ו„עמוד החסד", עליו אמר הנביא „ת ו ר ת אמת היתה בפיהו וג' ב ש ל ו ם ובמישור הלך אתו ורבים השיב מעון, כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך י' צ' הוא" (מלאכי ב) ואמר חכם המשנה „הלל אומר הוה מתלמידיו של אהרן אוהב ש ל ו ם ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן ל ת ו ר ה" (אבות א ע"ש ב„מוסר ישראל")· ואמנם באלה, יש מהוד כתר התורה הנתון על ראש משה „תורה צוה לנו משה וג'" (ברכה לג) ומזיו הוד כתר מלכות (העטרה על עמוד החסד) שעל ראשו „ו־היי בישרון מלך" (שם)· — אך משה הענו מכל האדם, במשחו את אהרן לכהן הראש, והגדילו מעל כל ישרא' בעטרו עטרת כהונה, האציל עליו בעינו היפה גם מהוד כתר תורה ומזיו נזר מלכית, אשר אהרן ע"פ מדותיו היה מוכן לכל אלה, עוד במצרים נגלה עליו א' התורה, עוד שם היה איש החסד·— וכה דרשו רז"ל „כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן זקן אהרן שירד על פי מדותיו כמין שתי טיפי מרגליות היו תלויות לו לאהרן בזקנו" הנה עיקר גדולתו ותפארת תעודת משיחתו בשמן הקדש, לכתר כהונה אך „כמין שתי טיפי מרגליות" מכתר תורה וכתר מלכות „היו תלויות לו לאהרן בזקנו" כבוד משמרתו·— ומה נאה מליצת חז"ל, הלא כה סדר שלשת העמודים והכתרים שעליהם: תורה, עבודה וגמלת חסדים, ומצדי זקנו, סמל המשרה „העבודה" עמוד התכון נצמדו לו „התורה" וה„חסד" עמודים הקצונים· „א"ר פפא, תנא כשהוא מספר עולות ויושבות לו בעיקר זקנו" כשהיה מספר מדבר את בני אדם, היה נראה כאלו עיקר משרתו, התורה והחסד, כי במו

היה

היה מדבר קדוש י׳ את אחיו ישרא׳, תמיד, וכל אלה היו ע״פ מדותיו מאז׳ – ״ועל דבר זה היה משה רבינו דואג, שמא ח״ו מעלתי בשמן המשחה״ אולי לא היה לו׳ לותר מזיו כתריו לאחיו ״יצתה ב״ק ואמרה כשמן הטוב וג׳ כטל חרמון וג׳ מה טל חרמון אין בו מעילה אף שמן המשחה שבזקן אהרן אין בו מעילה״ הנה הר חרמון במזרח הירדן ״צדונים יקראו לחרמון שרין והאמרי קראו לו שניר״ (דברים ג ט) ותרגם יב״ע ״טור תלגא דלא פסק מיניה תלגא לא בקייטא ולא בסתוא״ כי גבהו ח״א תע רגל מעל פני ים התכון, וכן מהאדים העולים ממנו יתהוה הטל, שממנו ירוו הררי ציון ״כי שם צוה י׳ את הברכה חיים עד העולם״ א״כ נראה ששלג עולמים בראש חרמון הוא להשפיע טל מרוה ומעדן על הררי ציון ומשלג שלו לא יגרע מאומה, כן משמן התורה והחסד של משה הספון במזרח הירדן וצק על זקן אהרן ככהן הראש במשכן י׳, אבי הכהנים שנתקדשו בקדושתו, במקדש י׳ על הר ציון ״כי שם צוה י׳ את הברכה חיים עד העולם״, וכן העיד עלי׳ הנביא האחרון ״בריתי היתה אתו החיים והשלום״ (מלאכי ב ה). – ״ועדין אהרן היה דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי״ משה אמנם טוב עין הוא יבורך, אד אני הסגתי גבולו ״יצתה ב״ק ואמרה הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, מה משה לא מעל אף אהרן לא מעל״ כי באמת כל שלשת העמודים אחוזים ודבוקים יחדו וזיו שלשת כתריהם יפוזו ביחד, כמובן לא כל ישראל ראוי לכהונה ולא כל אדם יצלח למלוכה, אך כל איש בישראל מחויב להגות בתורת י׳, לעבדו עבודה שבלב ולגמל חסד עם אדם, ואין אחד מישראל יכול לאמר אנכי אך עטרה אחת אבחר לי ״ר׳ יוסי אומר כל האומר אין לי אלא תורה אף תורה אין לו״ (ויבמות קט) הלל אומר: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד״ (אבות ב) ואמנם אהרן זכה לשלשת הכתרים לו ולבניו שנתקדשו בקדושתו, כברכת משה איש הא׳ ״יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך, ברך י׳ חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון״ (ברכה לג) ברך י׳ חילו לעשות חסד בישראל, ולהסר מהם שטן ופגע רע, עד כי מחץ מתנים קמיו וכן בכל קרב היה ״כהן משוח מלחמה״.

מצוה קט (ל״ת סג).

לב ״על בשר אדם לא יסך״.

נעשה המצוה: להזהר שלא לסוך בשמן המשחה על בשר אדם, נוהג בכזו״מ שימצא, בזו״נ.

״הסך משמן המשחה כזית במזיד חיב כרת וכ׳ אחד הסך את עצמו ואחד הסך את אחרים וכ׳״ (רמב״ם כלי המקדש א ה—ו). – והעיר ב״נר מצוה״ (מל״ת) ״ולא הזכיר כלל אם בנוסך סייע להמסיך גם הוא עובר, ומ״ש מהני לאוין דהקפה והשחתה וכ׳ בכולם כתב הר״מ שאם סייע חייב, וגבי ניסך לא כתב כלל? וביותר הלא כל אלה הני דינים, שכתב הר״מ שאם סייע חייב הוא מתוספתא (מכות ג) וכ׳ הלא שם וכ׳ מונה ג״כ הסך בשמן המשחה אחד הסך ואחד הניסך חיב ע״ש ומ״ש בכל אלו האוין פוסק כהתוספתא וגבי סך וניסך לא תפס שיטת התוספתא? וכ׳״.

ואמרתי בעניי, הרמב״ם ז״ל הלך בדרך תלמודנו ״דתני תנא קמיה דרב חסדא אחד המקיף ואחד הניקף לוקה וכ׳ רבא אמר במקיף לעצמו ודברי הכל, רב אשי אמר במסייע ודברי הכל״ (מכות כ) וכן פסק בכל האיסורים ואם בהקפת הראש וכדומה (שחשב בפי״ר מעבודה זרה) נכון להזכיר שמקבל הפעולה, אם יעזר מה בה חיב, משום החדוש, שהלא התורה הביאה האיסור על הפועל, כמו ״לא תקיפו״ וכדומה, ובכ״ז נחשב העוזר המסייע כעושה וכפועל, ולא חש תלמודנו והרמב״ם ההולך לאורו, להזכיר כזאת בשמן המשחה, שאין בזה חדוש שהתורה הביעה האיסור על הפעולה ״על בשר אדם לא ייסך״ וכפרש״י ״לא ייסך בשני יודין לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך״ וכן מקבל הפעולה, אם רק עזר במה, הנהו חיב. – וזה גם נכלל במאמר ״אחד הסך את עצמו ואחד הסך את אחרים וכ׳״.

ו נ ש מ ע מהמצוה: במקום „גדולים אל תעמד" מלבד שאי נכון להתפאר כי גדול אני, אך גם ישנן מדות נכונות ופעולות רציניות שהן נאותות רק לגדולים נושאי האדר, ראשי העם שתפארת הן לעושיהן ותפארת להם מן האדם — ואינן למדת האדם הפרטי וכסרח העודף לו „וכל יתר כנטול דמי" ויש אשר המדה הטובה לכהן ומלך, רעה היא לזר, לכן משמן משחת קדש „על בשר אדם לא ייסך". — תני רב חנניה קמיה דרבא מנין לכהן גדול שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו, מנין שחיב שנאמר על בשר אדם לא ייסך" (כריתות ז) שמן משחה ייסך לקדש המחשבה ש ב ר א ש, אך לא לענג את ה ב ש ר.

מצוה קי (ל"ת סד).

לב „ובמתכנתו לא תעשו כמהו".

ג ע ש ה המצוה: להזהר שלא יעשו כמעשה שמן המשחה להמשח בו, נוהגת בכל זו"מ בזו"נ.

„העושה שמן המשחה כמעשה הזה ובמשקל הזה, ולא הוסיף ולא גרע, במזיד, חיב כרת" (רמב"ם כלי המק"ש א ד). — והעיר ב„מנחת חנוך" „אי נימא דבידי אדם אי אפשר לצמצם וכ' אם כן, כאן היכי מצי למימר חיב בעושה שמן המשחה, כיון דצריך להיות העיקרים במשקל הזה בלי תוספת ובלי גרעון וכ'?" — ואמרתי בעניי, כי בשמן המשחה גלתה תורתנו שגם בלי צמצום ירצה הלא גרסינן „א"ל רב פפא לאביי, כשהוא שוקל בהכרע הוא שוקל או עין בעין הוא שוקל וכ' אלא א"ר יהודה דקנמן בשם אמאי מייתי מחצ'תו דחמש מאות חמשים ומאתים בחד זמנא וחמשים ומאתים בחד זמנא וכ' הכרע אית ביה וכ'" (כריתות ה) לכן העושה כמתכנתו אף בלי צמצום להמשח בו חיב.

ו נ ש מ ע מהמצוה „לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז" לתכונות ישרות ומדות טובות, אין להגיע במדעים ולמודים אחרים, רק ע"פ חכמת התורה שתבא כשמן הטוב בעצמות לומדה ותופשה, לעדן את נפשו ולשפר תכונותיו; אל לו לאדם להואל לעשות כשמן המשחה שעשה משה אבי התעודה „ובמתכנתו לא תעשו כמהו קדש הוא קדש יהיה ל כ ם" כעתה כן לעולמים אך שמנה של תורה תקדש את האדם ותעלהו מעלה מעלה ב„אירח חיים למעלה למשכיל" אך „דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום".

„א"ר יוסי בר חנינא וכ' והיה כאלוף ביהודה ועקרון כיבוסי — אלו תאטראות וקרקסאות שבאדום שעתידים שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים" (מגלה ו) שכל באי עולם יכירו וידעו כי שקר התאטר והבל הקרקס להשכיל את האדם ולאלפו מוסר ומישרים, לשפר תכונותיו ומדותיו להשכין אהבה ואחוה במדינה ושלום ורעות בעולם (כאשר חזינו לדאבוננו, כי בהתרבות אלה, נשקו מוקדי עולם ושעירי הקנאה התאוה והכבוד רקדו בארץ, הרבו פרץ עלי פרץ, ויביאו בשנת „תרע"ד" הארץ, מלחמה איומה וזעומה בשערים, ותביא חרבן ושממון לארץ ולדרים) אז יבואו אלופי יהודה וידרכו על במותיהם, לתקן עולם במלכות ש' ויורו תורתו ברבים „לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי — כי מלאה הארץ דעה את י' וג'" (ישעי' יא, וע' ב„מוסר ישראל" אבות ה).

מצוה קיא (ל"ת סה).

לו „והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם וג'"

ג ע ש ה המצוה: להזהר שלא יעשו כמתכונת קטרת הקדש להריח, נוהגת בכזו"מ בזו"נ.

„העושה קטרת מאחד עשר סממנים אלו לפי משקלות אלו כדי להריח וכ' חיב וכ' אע"פ שלא עשה המשקל כולו אלא חציו או שלישו וכ'" (רמב"ם כלי המקדש ג ט) ושם ב„משנה למלך" „ונראה דלאו דוקא שלישו דה"ה פחות מזה וכ'". — וראי' לדבריו ממה שגרסינן „אנטונינוס שאל לרבי, מהו לבנות מזבח, א"ל בניהו וגנוז אבניו, מהו לעשות לו קטרת, א"ל חסר בה אחת מסממניה, לא כן תני, לא תעשו לכם, לכם אין אתם עושים אבל עושים הם אחרים לכם, א"ר חנני'

חגני' בגין ר' רומנוס דשלחיה רבי יעבדיניה ליה" (ירושלמי מגלה א יא) וכן נחזה שהאיסור לעשת כמתכונת לאו דוקא בשעור עבודת היום, מנה, כמו שחשב ה"מל"מ" מדברי רש"י ז"ל (כריתות ו) שהלא רבי לא מצא עצה אחרת להתיר לר' רומנוס לעשות, רק לחסר אחד מהסממנים, ובזה יגרע ערך התמזגות הריחות הטובים, ולא אמר לו לרקחן הטב כולם, אך לגרע ממשקלם מה. ולא יקשה מדרשת הירוש'מי, ע"ד הרמב"ם (עבודה זרה ג ט) "העושה עבודה זרה אע"פ שלא עשאה בידו ולא עבדה לוקה שנאמר לא תעשה לך פסל וכ'" שהובא למעלה (יתרו כ ד מצוה כז) שנשען על דרשת הספרא (קדשים יט כ) "וא' מסכה לא תעשו לכם יכול יעשו להם אחרים ת"ל לא לכם" כי שם א"א לדרש כמו בקטרת, כי הלא למעלה ביתרו כתיב "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" שלא יעבד ע"ז ב מ ח ש ב ה, ולמעלה בקדשים כתיב "אל תפנו אל האלילים" אף להסתכל בצורתם. ובקטרת א"א לדרש כמו שם לאיסור, כי אם דיק הכתוב לבאר "והקטרת אשר תעשה" (אתה משה) "במתכנתה לא תעשו לכם" (אתם כל ישראל) ואם נאמר כי גם אחרים לא יעשו להם, היה להאמר "לא תעשה לכם" (וע' בבאור הגמ"ר ישראל מאיר הכהן שליט"א על הספרא שם) —והעיר ב"תורה תמימה" "טעם הדבר ע"פ המבואר וכ' באיסור סיכת שמן המשחה על בשר אדם שאם סך על בשר עכו"ם פטור משום כיון דאינו בסך אינו בבל ייסך, וה"נ כיון דאינו במצות קטרת, אינו באיסור לא תעשו במתכונתה, ונ"מ בזה שאם עשאה עכו"ם מותר לישרא להריח בה, ונראה דהלשון אבל אחרים עושים לכם לאו דוקא דבודאי אין סברא שיהיה רשאי ישראל לצות לעכו"ם לעשות קטרת כמתכנתה להריח בה דיש בזה זלזול ובזיון קדשים אלא הכונה שאם עשאה עכו"ם במקרה אין בה כ' קדושה וממילא מותר ישראל להריח בה".

ודבריו נפלאו ממני, מה ענין זה לענין זה, בשמן המשחה כתוב "על בשר אדם לא ייסך" "ותני תנא קמיה דר' אלעזר כל שישנו בסך ישנו בבל ייסך, וכל שאינו בסך אינו בבל ייסך" "א"ל שפיר קאמרת לא ייסך כתיב וקרי ביה לא יסיך" (כריתות ז) ופרש"י ז"ל "לא ייסך כתיב בשני יודין "חדא לתוך התיבה וקרי לא יסיך דמשמע מי שמצוה שלא יסיך לא לעצמו ולא לאחרים, מצוה אחר עליו שלא לסוכו, ועכו"ם לאו בר מצוה הוא" הנה כן כללה שם התורה את הפועל והנפעל במלה אחת, וכן באשר לא כונה התורה במלה זו לפועל עכו"ם כן לא כונה גם לנפעל עכו"ם; אך לא כן בקטרת ודרשת הירושלמי מטעם האמור למעלה.

ומה שכתב "ונ"מ בזה שאם עשאה עכו"ם מותר לישראל להריח בה" הלא גם בלעדי דרשה זו, נבינה זאת, הלא כל שנעשתה שלא בקדש, בעזרה ובכלי קדש, פסולה ואין איסור בריחה, וכן דיק רש"י ז"ל לבאר דבר הברייתא "המפטם את הקטרת וכ' להריח בה חיב והמריח בה פטור אלא שמעל" (כריתות ו) "בקטרת שכ צבור פטור" ומשמע שבקטרת הנעשה שלא כדת, אין גם איסור בריחה. — ומ"ש "דבודאי אין סברא שיהיה ישראל רשאי לצות לעכו"ם לעשת קטרת במתכנתה וכ'" הלא שם בירושלמי נחזה שרק מאשר צוה רבי לר' רומנוס לעשותה, צוה לחסר אחד מסממניה, אך לו יעשנה עכו"ם, יכול לעשותה שלמה.

ו נ ש מ ע מהמצוה "ודישתמש בתגא חלף" התורה והמצות כולן יחד חוברו לצרף לב האדם ולכון מחשבתו ישר כתומר לא' עליון א' הרוחות והי' לו יתברך כריח ניחח (כמבואר למעלה תצוה ל. ז—ח מציה קד) ואל לו לאדם לעשות כונים מאתו רק לעצמו ותועלתו והנאתו "והקטרת אשר תעשה כמתכנתה לא תעשו לכם קדש תהיה לך לי'". — והנוטל כתר של זהב מופז, ועודר בו את עפר הארץ, הלא הוא מ ח ל י ף תעודתו היקרה, להתעטר בעוז ומשרה; כן המשתמש בכתר התורה, וחופר בו תאותיו החמריות, הלא הוא מ ח ל י ף תעודתו היקרה, להתעטר בו לעבוד המלך הכבוד ולעשות נחת רוח ליוצרו; באשר הוא ה ח ל י ף תעודת כתר התורה ת ח ל ף סגלת הכתר "כי הוא ח י י כ ם ובדבר הזה ת א ר י כ ו י מ י ם וג'" (האזינו לב מז) אך יקצרו

יקצרו ימיו, לכן „איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרתה מעמיו״ (ע׳ „מוסר ישרץ״ על אבות א׳). — מסמיכת פרשיות הכיור, שמן המשחה והקטרת, כן סדורן נשכילה כי הטוהר והנקיון מהחוץ במעשה ומפעל, יביאו לזכך הרעיון פנימה להכשירו לקבל התורה והתעודה אשר יוסיפו לעדנו ולשפרו הטב הטב, והיה ישרץ אשר בו יתפאר א׳ הרוחות (כמבואר בפרשיות לו).

לא ב „ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה״ ככל אשר הראהו מעשה המשכן וכליו, וכל הוראותיהם (תרומה כו) כן הראהו עתה את שם עושם ופועלם שהוא מוכן להכין הכל ע״פ הוראותיהם „בצל־אל היית וידעת״ (ברכות נה) „ד״א קראתי בשם בצלאל, אכ״כ אלא ראה קראתי, אתה מוצא כשעלה משה למרום הראה לו הקב״ה כל כלי המשכן, וא״ל כך וכך עשה וכ׳ בא משה לירד, סבור שהוא עושה אותו, קרא לו הקב״ה, א״ל מלך עשיתין, אין דרך המלך לעשות דבר אלא גוזר ואחרים עושים וכ׳ אמר משה למי אומר, א״ל אני מראה לך ומה עשה הקב״ה הביא לו ספרו של אדם הראשון וכ׳ דור דור ומלכיו דור דור ומנהיגיו וכ׳ ונביאיו, א״כ כל אחד ואחד התקנתיו מאותה שעה, וכן בצלאל מאותה שעה התקנתיו, הוי ראה וג״ (מדרש רבה) משה חשב, שבאשר אך לו הראה תבנית המשכן וכל כליו, וכל הוראותיהם ורמזיהם; וכן מעשה כל אלה, ע״פ רמזיהם, הנה כמצוה שא״א לעשות ע״י אחרים, שהחובה עליו לבטל מני התבודדותו לשאב רוח הקדש ולעשות המצוה (יוד דעה רמו יח) הראה לו הקב״ה כי אפשר להעשות ע״י בצלאל שהוכן מראש לזה, ולכן למשה, תלמוד גדול, הוא רק יפקח שיעשה כתבניתם כתכניתם בהר׳ ואל יתמה על הדבר איך ישכיל בצלאל לעשותם בשכלולם, הראהו לדעת כי מאז נוצר האדם הראשון, תכן תוכן עלילות פקידיו וציריו, לשכלל תפארת הבריאה לכבודו יתעלה׳ ויחד לכ״א מפעלו ויעד לכ״א זמנו׳ וכן מיועד בצלאל מני אז לעשות משכן י׳ וכליו בהודם ותפארתם לשם י׳, בצאת ישראל ממצרים והי׳ לקדשו׳ - „ד״א ראה קראתי בשם בצלאל הה״ד (קהלת ו). מה שהיה כבר נקרא שמו, אמר הקב״ה מי שהתקנתיו מראש שיעשה המשכן כבר קראתי לו שם מהו ונודע אשר הוא אדם עד שאדם הראשון מוטל גולם, הראה לו הקב״ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמד ממנו, יש שהוא תלוי בראשו של אדם יש שהוא תלוי בשערו וכ׳ הוי קראתי בשם בצלאל וכ׳ ותדע לך בשעה שהי׳ איוב מבקש להתוכח עם הקב״ה ואמר (איוב כג) מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפניו משפט, הקב״ה משיבו, אתה מבקש להתוכח עמי (שם לח) איפה היית ביסדי ארץ מהו איפה אמר רשב״ל, א״ל הקב״ה, איוב אמור לי האיפה שלך באיזה מקום היית בראשו או במצחו וכ׳ אם יודע אתה באיזה מקום היית איפתך, אתה מתוכח עמי״ (מדרש רבה) אז כאשר „וייצר א׳ את האדם עפר מן האדמה״ „מכל העולם הוצבר עפרו״ (סנהדרין לח) התקינו בזה להכיל בקרבו כל התכונות שבכל חלקי הארץ והסתגל האדם עי״ז לכל כחות שביצורי תבל, לכן יכול האדם לשכן בכל אזורי הארץ „ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה״ וכל משכיל על דבר אמת ידע בכל זמן ומקום את המעשה הטוב והישר לפי העת והמצב לעלות בעצמו ולהעלות אחריו גם אחרים באורח חיים למעלה למשכיל; ובכ״ז אצל א׳ לכל אחד ואחד ברכה בפני עצמו, כשרון מיוחד ויתרון מה (ע׳ למעלה ויחי כט פח) וזהו השם אשר נקרא מכבר על דבר תפקידו הצטינותו בכשרונו ויתרונו „מה שהיה כבר נקרא שמו״ מאז הוחן ביתר שאת ויתר עז במה „ונודע אשר הוא אדם״ בכשרונו זה הוא ממלא תעודת האדם שעלה מבחר היצור הרודה בשם אדון עולם בכל מרחבי הבריאה׳ „עד שאה״ר מוטל גולם״ מן העפר הצבור מכל קצות תבל „הראה לו הקב״ה כל צדיק וצדיק, שעתיד לעמוד ממנו, יש שהוא תלוי בראשו של אדם וכ׳ בשערו וכ׳ הכל לפי כשרונו ויתרונו למלא תפקידו ההוכן מראש „והראהו לבצלאל עושה המשכן״ זה כחו הגדול לא׳ הנתן לו מאז׳ ולאיוב שאמר להתוכח עם הקב״ה, נרמז לו, היודע הוא משלחתו,

תפקידו בעולם, איפתו, עליו לדעת כי תעודתו היא להורות לרב אדם עד כמה כחו של אדם תמים לעמד בנסיון של עושר ושל רש – ואל לו להתרעם על פגעיו.

„אמר ר' יהודה אמר רב יודע היה בצלאל לצרף אותיות בהן שמים וארץ, כתיב הכא ואמלא אותו רוח א' בחכמה ובתבונה ובדעת וכתיב התם (משלי ג) י' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וכתיב בדעתו תהומות נבקעו" (ברכות נה). כבר בארתי למעלה (תרומה כח ח מצוה צה) דבר הנביא „כסא כבוד מרום מראשון – מקום מקדשנו" (ירמי' יז יב) הכסא הכבוד לצור עולמים המרום מכסא הראשון „השמים כסאי והארץ הדם רגלי". — הוא מקום מקדשנו. וכן בצלאל אשר עשה והכין משכן י"צ, כסא כבוד למכך הכבוד רבה היתה חכמתו ותבונתו ודעתו להשיג סוד א' בבריאה כולה, בשמים ובארץ ואותותם מה יאמרו.

ו „ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן ובלב כל חכם לב נתתי חכמה וג'" מזה למד ר' אבהו „אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש לו חכמה" (ברכות נה) מבואר הטב ע"פ המדרש שפרשנו למעלה, שמראש אצל י' לכל או"א כשרון מיוחד ויתרון מה, שע"י ימלא תפקידו ותעודתו וכן אלה חוננו מראש בלבבות מוכשרים ומוכנים לקבל שפע חכמה.

יג „ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתתי תשמרו" אף כי צותי על מעשה המשכן וכליו, אך לא ידחה השבת ע"ז „כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם" גם בזמן שמשכני על מכונו בהוד מוראו, גם בזמן שמקדשי חרב „לדעת כי אני י' מקדשכם" בכל זמן ומקום, ונאמר „שבתתי" כי כפלים לתושיה: מנוחה וקדושה (ע' למעלה יתרו כ ח מצוה לא).

„א"ר יהודה אמר רב, אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון שנאמר ויהי ביום השביעי יצאו העם ללקט וכתיב בתריה ויבא עמלק. א"ר יוחנן משם רשב"י אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלים, שנאמר כה אמר י' לסריסים אשר ישמרו את שבתתי וכתיב בתריה והבאותים אל הר קדשי" (שבת קיח) אלו ואלו דברי א' חיים: א) ר' יהודה א"ר מלמדנו מן התורה כי טרם בוא הרעה אפשר לדחותה ולבטלה בשמירת שבת אחת; ור"י בשרשב"י יאלפנו מן הנביאים כי גם אחרי בוא הרעה אפשר להפטר ממנה בשמירת השבת, אך אז רק בהשתרש בה הטב, בשמירת שתי שבתות. — ב) אם מדברי ר"י א"ר, נראה כי רק מחלול שבת במלאכה, שמירת מנוחתה צריכים ישראל להשמר מאד, שלא יאונה להם רעה כדבר ראיתו מן „יצאו מן העם ללקט", בא ר"י בשרשב"י להבינו כי אך שמירת השבת כהלכתה. במנוחה וקדושה „שתי שבתות" מצלת מקהרעה הנוראה, הגלות ומביא ראי' מהאמור „כי כה אמר י' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי" לא רק במנוחת הגו מכל מלאכה, אך גם בהתרוממות הנפש בקדושה „ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי". „תניא נמי הכי, לדעת כי אני י' מקדשכם א"ל הקב"ה למשה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש לתנה לישראל לך והודיעם" (שבת י) שהשבת מלבד הטובה הגלויה שבה למנוחת הגויה, מבחוץ, עוד חמדה גנוזה בה להתעלות הנשמה שבחביון האדם, ועל האדם המשכיל, להאיר באור השבת על גנזי רוחו.

וכבוד אחי הגאון האדיר וכ' אלי' מאיר זצ"ל רב בקופישאק כתב לי בזה דבר נחמד מאד: — „לדעת כי אני ד' מקדשכם" תניא וכ' אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש לתנה לישראל וכ'" (שבת א) – א) יש להבין כי בכל הכתרים הנעלים ורוממים שהוכתר יום השבת, נתן לו גם כתר מיוחד בשם „מתנה טובה", במה יצאה שבת מהכלל של כל חלקי התורה להקרא „מתנה טובה"? ומה כונת המליצה „בבית גנזי"?

ב) ונראה שמלבד שיום השבת הוא אות הברית היותר גדולה בין הבו"ית וישראל כי ברא את העולם בששת ימי בראשית, וביום השביעי שבת וינפש, ואות ברית על ההשגחה הפרטית, שכר ועונש ע"י יציאת מצרים, וחוזרת ומשננת את הלמודים האלקיים האלה ש ה ם כ ל ה א ד ם, למעלה מיום תמים בכל שבעת הימים, ע"י מעשים כבירים ולמודים עמוקים בל"ט מלאכות פרטיהן ודקדוקיהן וכונתיהן ותרי"ג מצות התלויות בהן· – הנה קדושת השבת תריס בפני רוב פורעניות המתרגשות לבא בעולם ה"ה המורה היותר גדול, ע"פ הנסיון החכם מכל אדם, לכבישת היצר שבכל אבריו הכלואים בו ביום, במסגר חזק ונפלא מאד, מכף רגלו ועד ראשו, שגם המוח מחויב לחשוב, לא ברצונו ורגילותיו בעסקיו ודברים של מה בכך, כ"א בענינם שבקדושה וזו מרפא ברכה מתחלואי קנאה תאוה וכבוד, המוציאות את האדם מן העולם; ג) הן הבולמוס להרבות הון, שלא יתן לאדם מנוח והוא נע ונד בגלל זה ארחות ימים וחייו אינם חיים מוצא בש"ק מחיצה מפסקת עוד יותר קשה ממחיצה של ברזל: בידיו ורגליו–מעצורים גדולים! בדבור פיו ושמועת אזניו והסתכלות עיניו (וע' גיטין ל"ח) ותאות מאכלים ועישון–רסן! וכן בכל דבר ודבר גם בלמודי קדש–הסגר! (וע' שבת קכו קסו: פסחים ס"ח: או"ח סר"צ הגה"ה ס"ב)·–אין לו עסקים! אל חובות! אל שום טרדות! כל מזונותיו ערוכים מאתמול „מנוחה ושמחה אור ליהודים"!–והיש מקום ליהודי כשר, שהוא בש"ק כמלאך המשמש במרום, וא"ל כל עסק בעוה"ז — לקנאת איש ברעהו וכבוד המדומה וחמדה לבלוע הון זרים?! — כל המחלות הבאות מזלילה וסביאה וחמדת בשרים – א"ל שום ענין לשומר שבת כהלכה! כל חולי ומדוה המסובבים, ע"י חלישות עצבים מרוב התאמצותם בעסקים והתחרות בלמודים וכדומה, הגורמות לחולשת הראי' והשמיעה ומחלות שניים ואברי הלידה ולילודים חלושים מבטן וממחלות – רוח ושנאת החיים – כל מרעין בישין אלה וכדומה, סרות ע"י שמירת ש"ק המדויקת!—ד) הרופאים המציאו תרופה קלה ליגיעת בשר ורוח הנפרזה, הגורמת למחלות גדולות ונאמנות, לנוח כחדש בשנה בנאות דשא או במרחצאות, ואמנם זו הצלה פורתה אבל לא זו המנוחה השלמה ולא זאת המרגעה התמימה גם שם אין מסיח דעתו מעסקיו ואין שוכח זמני תשלומי חובותיו, ושולח תמיד פקודות למנהלי מסחרו וכדומה·— ואם יאבו להשכיח טרדות הרעיון הגדולות המנקרות את המח ושוללות מנוחת הנפש ע"י בתי משחק גם שם לא ינוחו יגיעי כח, כי זו רק חלופי מצוקות המחשבה הישנות בחדשות שאולי יותר מציקות מהראשונות הן המחזות האיומות גורמות לגירויי עצבים גדולים והתאמצויות גדולות ורובן לתאות והוללות·–„הרשעים כים נגרשו והשקט לא יכלו"!–ה) ואולם יוצר האדם בוחן כליות ולב בחסדו הגדול, נתן לנו בכל ש ב ע ת י מ י ם, י ו ת ר מ י ו ם ת מ י ם, כנאות־דשא בגן־עדן וכמעון־קיץ (דאצע) שמימי!—בצדק יאמר הפייטן: „חמדת הלבבות לאומה שבורה לנפשות נכאבות נשמה יתרה לנפש מצרה יסיר אנחה שבת מנוחה"! — ו„ברוך א"ע אשר נתן מנוחה לנפשנו פדיום משאת ואנחה!—ו) גם אוה"ע התחרו אתנו ויסדו יום מנוחה, לפי דעתם ורצונם ואמנם בימים האלה הם יותר פרועים לשמצה וגרועים הרבה מימות החול שלהם שהם עובדים בשדה וכדומה, משא"כ בימי־המנוח אינם מן הישוב כלל, עוסקים בזלילה וסביאה, שוכבים שכור בחוצות וכדומה·

והיהודי בימי השבת והחגים נעלה מכל הימים, הוא כאדם המעלה ומבחר אנושי·

הזר המסתכל בהנהגת היהודי בש"ק חושב כמה גדול וכבד העול של היהודי, ה"ה כאסור בכבלי ברזל: איסור הליכה תנועה ביד וכדומה! – ובאמת אך ורק האיסורים הרבים והמוחלטים האלה הם הם מאשרים את היהוד', באשר נצחי הטוב בעוה"ז ובעולם שכולו טוב!

וביו"ט שלכ"א למודים נפלאים מיוחדים: חג המצות מציג במחזה חי יציאת מצרים, וסוכות זכר לענני הכבוד והסוכות שישבו אז, ושבועות זכר להמעמד הנבחר בקבלת התורה

בהר סיני, בר"ה כל באי־עולם עוברים לפני ההשגחה העליונה כבני מרון, וביוה"כ היהודי כמלאך המשמש במרום! — אכן „קדושה ומנוחה שלמה" וענג גשמי ורוחני ביחד, משיג היהודי ביחוד בש"ק כי ביו"ט הותרו מלאכות שונות וע"כ לא זו המנוחה השלמה ויוה"כ וכן הצום והענוים — אין זו המנוחה והענג ביחד... וכה יאמר הפייטן: „לאיסור מלאכה צויתנו נורא אזכה הוד מלוכה"! — רק ע"י אסור מלאכה שבעיני אחרים זו עבדות גדולה הננו באמת זוכים להוד מלכות.—ז) ובצדק נכתר יום השבת בכתרים נפלאים: „יום מנוחה וקדושה"—לא מנוחה וטומאה— „יעקב ובניו ינוחו בו מנוחת אהבה ונדבה, מנוחת אמת ואמונה, מנוחת שלום שלוה והשקט ובטח מנוחה שלמה שאתה רוצה בה, יכירו וידעו כי מאתך היא מנוחתם" ולא מנוחה ע"פ שכל האדם, שהיא מטרדת ומבלבלת את כח החושב ומטמטמת הלב יותר ומטלת שנאה בין איש לרעהו ומה רבו המוכים והפצועים הנאפופים ע"פ מנוחת שקר זו?! וגם רבים חללים מפילה!—ח) אמנם כן העולם כולו נברא בששת ימי בראשית והכל היה טוב מאד בכ"ז אה"כ! „ויכל א' ביום השביעי כל מלאכתו אשר עשה!" כי כל זמן שאין מנוחה שלמה: אין מנוחת הגוף והנפש ביחד א"א לעשות לד' ולשום לב מבין לתכלית בריאתו ומה חובתו בעולמו—אין העולם כולו כדאי, אין שוה כלום, ואז נוח לו לאדם שלא נברא... „אכן משבאת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה" (וע' בב"ד פ"י ס"י ורש"י) !! — ט) נמצא כי ש"ק ע"פ חצויונתה היא שוללת מנוחת ישראל ועוכרת שלומו ע"י איסורים כה רבים ובאמת זו רק זו גורם שכל שומר שבת כהלכה זוכה למנוחה שלמה מנוחת אמת ואמונה מנוחת שלום ושלוה זוכה לנשמה יתרה להוד מלכות.— ואמנם „מתנה טובה" נתן הקב"ה לישראל, ע"י ש"ק חמדה גנוזה מעין ראי של קצר־ראות מתן אלקי מביט גנזיו! — ודפח"ח.

י „ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה" לפני עדים שהתרו בו „מות יומת" במיתה היותר חמורה, בסקילה „כי כל העשה בה מלאכה" בלי התראה ועדים „ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה" כי נתק מעליו את אית הכבוד שחננו א' חיים והפר בריתו אתו ובאשר שאושר איש ישראל הוא רק בהתאחדיותו את עמו, עם עולם הדבוק בנצח ישראל, זכות הרבים, העונש הגדול הוא כרת הנפש מקרב עם י', וע"ז ממקור חיים.

טו „ששת ימים יעשה מלאכה" אם ע"י עצמו, איש ישראל, אם ע"י אחרים „וביום השביעי שבת שבתון" אף מאמירה לאחרים שיעשו מלאכה „קדש לי" ששבת בו אז מאמירה; ובכ"ז על הצוי לאחרים לעשות, אין משפט מות רק „כל העשה" בעצמו „מלאכה ביום השבת מות יומת".

טז „ושמרו בני ישראל את השבת" יש משמרת למשמרת, סיגים וגדרים למצות השבת, למען תהי קימת בכם לעולמים „לעשות את השבת לדרתם ברית עולם".

יז „ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם" ע"פ הכלל „בא לטהר מסייעים אותו (שבת ק') מיעד לנו כי בחפצנו ובהשתדלותנו לשמר את הסגולה ההיא, תשמר אמנם לעולם „מגיד שאין שבת בטלה מישראל" (מכלתא) באשר מעשה השבת הוא קדושתו כ„זכר למעשה בראשית" ככתוב „זכור את יום השבת לקדשו כי ששת ימים וג'" (ע' למעלה יתרו כ ח מצוה לא) כתוב גם בזה „כי ששת ימים עשה י' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש" השבת אות לעולם כי „י' הוא הא'" הוא ברא הכל לכבודו הוא שבת לקדושתו והוא יצר לו עם לספר תהלתו לעולמים.

יח „ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת לחת אבן כתובים באצבע א'" „לוחות העדות" יקראו באשר

עשרת

עשרת הדברים הכתובים עליהם יעידו כי א׳ אמת נתן קושט ודת ממרום „יודוך כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך״ (תהלים קלח) כל העמים בעלי תרבות יודו בזוהר אמתת עשרת הדברים מאז ועד עולם אין זה כ״א דבר א׳. „לוחות אבן״ יקראו, באשר הם אבני המסד לכל תורת י׳, ותריג מצותיה ואבני הפנה לבנין העולם כולו. ו„לוחות הברית״ יקראו (עקב ט ט) כי אמנם ברית כרותה בין צור עולמים לעם סגלתו כי הוא ישא אורו ואמתו לעולמים ובאחרית הימים יאיר את כל העולם כולו באור כבוד י׳. וכן יקראו „לוחות העדות״ בערך נותנם א׳ מרום „לוחות אבן״ בערך עצמם „ולוחות הברית״ בערך מקבלם ישראל גוי קדוש.

„מהו שני לוחות כנגד שמים וארץ, כנגד חתן וכלה כנגד שני שושבינין, כנגד העוה״ז ועוה״ב (מדרש רבה) כאשר נתבונן על דבר י׳ החרות על הלוחות נחזה כי על הראשון חרות חובת האדם לאביו שבשמים, ועל השני משפטו את אחיו בארץ „השמים שמים לי׳ והארץ נתן לבני אדם״ וכן נערכו שני הלוחות „כנגד שמים וארץ״. אך אז יעשו דבריהם תנובה כאשר יתחברו „והאמת והשלום אהבו״ והלוח הראשון ישפיע על השני כדבר הנביא (הושע ד) „כי אין אמת ואין חסד״ ורע מזה באשר „ואין דעת א׳ בארץ״ אז „אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים בדמים נגעו״ וכן נדמו שני הלוחות „כנגד חתן וכלה״. ודברי שניהם מוליכים את האדם באורח חיים למעלה למשכיל, מימין ומשמאל „כנגד שני שושבינין״. וע״י שניהם יחיה האדם חיי נועם, חיי טובה, חיי אושר, חיי נצח „כנגד העולם הזה ועולם הבא״.

לב א „וירא העם כי בשש משה לרדת מן ההר ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו״ מאשר אמרו „העלנו״ נבינה כי „העם״ זה הערב רב, שעליו נאמר „וגם ערב רב עלה אתם״ וג״ (בא יב לח) וכאשר בארתי שם, כי הוא עלה ממעמקי החלאה והזוהמה, טומאת מצרים, לרום המעלה להספח על ישראל, אך הם הי׳ קשים לישראל כספחת, וכאשר ראו כי משה בשש לרדת אליהם, החלו להסתפק במשלחתו מא׳, ויקראוה „משה האיש״ ככל האנשים „לא ידענו מה היה לו״ גם אז עתה, אולי בתחבולות שונות עשה מה שעשה אז ועתה סר כחו, לכן נקהלו על אהרן „ויאמרו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו״ למה לנו לתלות עינינו רק למעלה אך „בי בעזרי״ יאמר כל איש, בידי טובי, עשה לנו סמל אלהים בעל כחות למען דעת כל איש כי מחו אלהיו וכחו אדניו.

ב „ויאמר אליהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי״ רמז להם כי אמנם נואלו באולת מצרים, להאמין בשטי כזב אשר שמעו באזניהם מלהטי החרטומים, וכנשים אשר דעתן קלות והטף אשר קשטו עצמם בבזת מצרים, לבם נע להסתפק ברוממות א׳ ואמתת צירו ובשפלות האדם.

ג „ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל אהרן״ לא נזכרו הנשים, לשבחן של בנות בוטחות בי׳, שלא הסתפקו במשלחת משה, איש הא׳, וקא חפצו לתן מעדין לתועבה, אך הגברים המתימרים בגבורתם, הערב רב ועליהם נלוו אי אלה מישראל, שמאהבת י׳, שגו – לעשות לו כונים, לכן נאמר „כל העם״. ועוד מאשר לא מחו באנשי און, נחשב על „כל העם״ העון. – בטור (אורח חיים תיז) הב״א מפרק׳ דר׳ אליעזר „לפי שלא רצו הנשים לתת נזמיהם לבעליהם למעשה העגל, לכן נתן להן הקב״ה שכרן שיהיו משמרות ראש חדש יותר מהאנשים״ ומוסיף הטור בשם אחיו „ששנים עשר ראשי חדשים כנגד שנים עשר שבטים, וכשחטאו בעגל נטלו מהם ונתנו לנשותיהם, לזכר שלא היו בחטא״. – ומקשה „בבית יוסף״ „וא״ת היכי קאמר ר״א לכן נתן להן הקב״ה, דכיון שכבר

נתנו

נתנו ראשי חדשים לישראל וכ׳ וכ׳ והי:שים שלא חטאו, דין הוא שלא ינטל מהן? מלבד תרוצו וחרוצי הב״ח והט״ז, אדמה בעניי להוסיף נופך משלי: כי כמו שבשבתות י׳ ומועדי ישראל ישנן מצות עשה ומצות לא תעשה, על כל הל״ת הנשים ג״כ מוזהרות ולא על רוב המ״ע, באשר שהזמן גרמן (ע׳ תוספת „מעקה וכ״ קדושין לד ו„מנחת חנוך״ פה) כן היה גם בראש חודש, כמצות עשה ול״ת, וקודם העגל לא הוזהרו הנשים רק על הל״ת, אך אחריו כשנטל מהאנשים משמרת ר״ח, נתן להנשים גם העשה גם הל״ת. — באשר שמועדי ראשי חדשים, אות המה כי ישראל ישים מחסו ומבטחו, אך בא׳ עליון, י׳ שמשו ומגנו כמו הירח מקבל שפע אורו מהשמש (ע׳ למעלה בא יב ב מצוה ד) לכן בעשותם העגל סמל המתהלל בכחו ועצמו, נטלו מהם ר״ח ונתנו לנשותיהם שלא פרקו נזמיהם למעשה העגל, באשר בטחו אך בא׳ עליון. וגם בחנכה נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בזמן שהנרות דולקות (טור ושלחן ערוך ארח חיים תרע) ג״כ להוראה זו, כי אור נרות החנכה דוחה חשך של יון שאמרו אז „כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק בא׳ ישראל״ (בראשית רבה ב ד) וגזרו ג״כ על ראש חדש. והנשים שלא חפצו לתת נזמיהן לעגל, לא נתפתו ליונים לתלות אשרן וטובן על קרן השור (כי זה העגל אחרי אלף שנה היה לשור) והן הנשים הצדקניות אמרו גם אז, אין בכוחנו ועוצם ידינו לעשית חיל רק „ימין י׳ רוממה ימין י׳ עושה חיל״ (ע׳ למעלה בראשית א ב ו„לבני ישראל״ ב ע).

ד „ו י ק ח מ י ד ם ו ג׳ ע ג ל מ ס כ ה ו י א מ ר ו״ הערב הרב אל עם י׳ „א ל ה י ך י ש ר א ל א ש ר ה ע ל ו ך מ א ר ץ מ צ ר י ם״ הם אמרו „ה ע ל ו ך״ לעם י׳ ש י צ א ממצרים, כדי להשתות עמהם (ע׳ למעלה א). — „תניא ר׳ שמעון בן יוחאי אומר מה ת״ל אשר העלוך – מלמד שאוו לאלהות הרבה״ (סנהדרין סג) סמל אלהות הרבה הראו בתבנית שור אוכל עשב, המתגאה ברב אונו „רב תבואות בכח שור״ כן יתברך האדם בלבבו לאמר בכחי ועצם ידי אעשה חיל, בחכמתי ותבונתי ארדה בכל; וכל אשר יציר לו אלילו, אידיאלו, לפי תכונתו; וכל או״א כלחוך השור ילחך את כל אשר ישיג בזרוע רשע, ובאגרף יפצע, יגח, יגף, ישך, ירבץ ויבעט גם ברבות הטובה, כשור בימי ניסן (פסחים קיב) והוא ההפך מתורת י׳ אחד שנתן לגוי אחד, וכן „וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב״ (תהלים קו כ) כבוד האדם אשר מדתו לפי כבדו את א׳ עליון, מלך הכבוד סלה, אשר אליו ישא ואל על יתרומם „רוח בני האדם העלה היא למעלה״ המירו בתבנית שור, היורד בבקעה אחרי ירק עשב „ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ״ וישח אדם וישפל איש לחשב כי כח חמרו, זה כל האדם.

ה „ו י ר א א ה ר ן״ השעריה שנעשתה, ע״י ראשי הערב רב, החרטומים; באשר לא גער בנזיפה, במו, בראשית בואם אליו, והוא קדוש א׳ חשב כי בהליכתו אתם בנחת, ישפיע עליהם מעט מעט, עד כי יפקחו עיניהם לראות נכוחות כמדתו „אוהב שלום וכ׳ ומקרבן לתורה״ (אבות א) וירא כי „אין שלום אמר א׳ לרשעים״ כאלה, אשר יומרו למזמה למרד בי׳ „ויאמר להודיע לתועי רוח בינה וללמד לרוגנים לקח „ו י ב ן מ ז ב ח ל פ נ י ו״ לפני אהרן, למען לא יתהללו הרוגנים „ו י ק ר א א ה ר ן״ גלוי לכל „ו י א מ ר ח ג ל י׳ מ ח ר״ בשערו כי מחר יבוא משה ויביא את לוחות הברית, והנכון לזבח ביום הגדול ההוא זבחים לפני י׳ אחד.

„וירא אהרן, וכ׳ מה ראה, א״ר בנימין בר יפת ראה חור שזבוח לפניו, אמר אי לא שמענא להו השתא עבדו לי כדעבדי לחור ומקים בי אם יהרג במקדש י׳ כהן ונביא ולא הוי להו תקנתא לעולם, מוטב דלעבדו לעגל, אפשר הוי להו תקנתא בתשובה״ (סנהדרין ז) כי עבודת העגל חטאת האדם לי׳ לבדו, אפשר שיכפר לו, בתשובה שלמה; לא כן שפיכת דמים עון האדם גם לאדם, שלא תועיל לו כל תשובה „נפש תחת נפש״ וכבר אמר הרמב״ם ז״ל (רוצח ד ט) „שאע״פ שיש עונות חמורים משפיכת דמים, אין בהם השחתת ישובו של עולם כש״ד, אפילו

ע״ז

ע"ז וכ' אינן כש"ד וכ"ש. עוד זאת התבונן: קדוש י' כי בע"ז העיקר היא המחשבה הרעה, לכן מצטרפת למעשה (קדושין מ) והלכה פסוקה "כל המודה בע"ז שהיא אמת אע"פ שלא עבדה, ה"ז מחרף ומגדף את י' וכ'" (רמב"ם עבודה ז-ה ב ו) להפך בש"ד העיקר הוא המעשה הרע, לכן חשב, שאף אם לא יצלח, בשלום ובמישור להשיב לב העם הפרוע אל י', מהר, לא יעבר עוד רק על הטפל שבע"ז המעשה, באשר כי על העיקר, המחשבה, כבר עבר, ואם יניע אותם ביד חזקה ויהרגוהו, הלא יעברו על עיקר שבשפיכת דמים, המעשה. – מהתבוננות אלו, אמר גם עתה לבלי לצאת ביד חזקה, אך להורותם דרך האמת באמרי שפר, ובנין מזבח לשם י' אחד, ויחשב כי בין כה וכה תפתחנה עיניהם, מה גם לאורם של לוחות הברית ומקרני הוד של משה המביאם.

ו "וישכימו ממחרת" עוד טרם השכים אהרן, ומה גם טרם בוא משה "ויעלו עלת ויגישו שלמים" הערב רב "וישב העם לאכל ושתו ויקומו לצחק" גם אלה מהעם שנתעו אחרי רהב מצרים, לאמר רב כוחי ועצום אוני; הפך מאשר בהתגלות א' אמת במעמד הנבחר, שאז "ויהרד כל העם אשר במחנה" כי אז ראו נכוחות והתבוננו רוממות א' אדיר ושפלות אנוש אנוש. "ד"א שמעו דבר י', משל למלך שאמר לעבדיו שמרו לי ב. כוסות הללו וכ', עד שהוא נכנס לפלטין, היה עגל אחד שרוי על פתח הפלטין, נגח העגל ונשבר אחד מהם, וכ' א"ל המלך א"כ דע והזהר בשני, כך אמר הקב"ה שני כוסות מזגתם בסיני, נעשה ונשמע שברתם נעשה עשיתם לפני עגל הזהרו בנשמע, הוי שמעו דבר י' בית יעקב" (מדרש רבה יתרו יח א) הן כבר פרשנו למעלה (משפטים כד ז) ש"נעשה" הוא מעשה המצוה, אף בלי דעת התורה והתעודה היוצאת ממנה ו"נשמע" היא התורה והמוסר השכל מכל מצוה ופקודה, וכן בסיני בקדש, נתעלה ישראל מאד בקרבתו אל י', ומאהבתו היתרה הקדים נעשה לנשמע כי יעש דבר י' גם טרם ישמעו ויבינהו, וזו אמנם מדת הבן הנאמן לאביו הטוב והחכם שידע נאמנה, כי אך על הטוב והישר יצוהו אביו, אך מפני שלא חדרו עוד לדבר י' ולא השיגו עוד את המאור שבתורה, נוקשו מהם בשחיתת הערב רב, לבקש קרבת א' ע"י מעשה מסכה. לכן מני אז יזכר ישראל וישמר להתבונן הטב בתורת י' ומצותיו ולשמוע בקול דברו המתהלך בתורתו, ולחדר ככל האפשר לגנזי האור שבה ואז ילך לבטח דרכו באורח חיים למשכיל למעלה נוכח י'. ויותר מזה דרשו רז"ל "הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו, שהמאור שבה מחזירם למוטב" (ויקרא איכה רבתי).

ז "וידבר י' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים" הערב רב אשר העלית מעמקי תהום לרום המעלה, שבו וירדו תהומות, לך רד עתה אליהם וראה אם תוכל שוב להעלותם.

ט "ויאמר י' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא" אמירה רכה מהדבור הקשה (למעלה) על עם ישראל אשר לא מחה בערב רב עושי השעריה, ויש ששגו מגודל האהבה בדבר הרע הזה.

יא "ויחל משה את פני י' א"י כי אחרי מאמר המלך "ועתה וג' ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול" נשאר רק משה הנושא שם א' עליו "ויאמר למה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה" בעמך ישראל שהוצאת והוסיף לאמר "בכח גדול וביד חזקה" כמתנצל בעדם, לאמר אף אם שגו במה שלא מחו בערב רב או כי באהבתך שגו, זכר נא כי זה לא כביר היו במצרים – משועבדים ברוחם וגויתם, עד שלמעלה משורת הדין "בכח גדול, הוצאתם, ולכן אף אם נוקשו חננם הפעם. – "כמה ישהה בין תפלה לתפלה, רב הונא ורב חסדא, חד אמר כדי שתחונן דעתו עליו וח"א כדי שיתחולל דעתו עליו; נאן דאמר כדי שתתחונן וכ' דכתיב ואתחנן אל י', ומ"ד כדי שתתחולל

שתתחולל וכ׳ דכתיב ויחל משה״ (ברכות ל). — הראשון מדבר בהכנת האדם לתפלה בעד עצמו שתהי לעורר רחמים ותחנונים, כתפלת משה רבינו, בעד עצמו „ואתחנן וג׳ אעברה נא וג״ (ואתחנן ג). והשני מדבר בהכנת האדם לתפלה בעד הכלל כולו, שתהי בהתאמצות רבה ויתרה, במסירת נפש לא׳ רחום וחנון; כתפלת מרע״ה בעד הכלל „ויחל משה וג׳ והנחם על הרעה לעמך״ ותניא ר׳ אליעזר הגדול אומר „מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקב״ה, עד שאחזתו אחילו וכ׳״ (ברכות לב).

יב „למה יאמרו מצרים״ ואם לא למענינו, למענך חננו „למה יאמרו מצרים לאמר״ גם לאחרים „ברעה הוציאם להרג אותם וג׳״ הם בסכלותם, יתלו ברוע משפטך, חלילה, או בחוסר השגחתך. ואתה קראת את ישראל „בני בכורי״ ו„עם סגולה״ למען ללמד שאר עמי תבל משפט ומשרים, ועתה ע״ז בעטו עוד יותר בכבוד האב שבשמים, לכן למצער „שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך״ שלומי אמוני ישראל, שלא לעשות בהם כליה, חלילה

יג „זכר לאברהם וג׳ ותדבר אליהם וג׳ וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם״ וכן חלה פני א׳ במיטב הגיון, שמלבד שלא יעשה כלה בעמו עוד יביאו לארץ החיים.

יד „וינחם י׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו״ מלעשות אתו כלה, אך לא התרצה עוד על ירושת הארץ.

טו „ויפן וירד משה מן ההר״ לא כתלמיד הנפטר מרבו שהולך לאחוריו ולא פונה, באשר „ושני לחת העדות בידו״ ועליו לנשאם בזהירות יתרה „לחת כתבים משני עבריהם״ גלוים לכל, „מזה ומזה הם כתבים״ מזה שנתן לו בכתב ומזה שנמסר לו בעל פה, רמזו בהם, „חנניה בן אחי ר׳ יהושע אומר בין כל דבור ודבור דקדוקיה ואותותיה של תורה וכ׳״ (ירושלמי שקלים ו יא ומעין זה בבבלי מגלה יט).

טז „והלחת מעשה א׳ המה״ באור על תואם „לחת העדת״, כאשר בארתי למעלה (לא יח) באשר שעשרת הדברים הכתובים עליהם יעידו, כי א׳ אמת נתן קושט ודת ממרום, מאז ועד עולם, שהכל הלא יודו בזוהר האמת לאמתו שבעשרת הדברים „מעשי א׳״ שע״פ יכון עולם אשר עשה „והמכתב מכתב א׳ הוא״ מועט המחזיק את המרובה המופלג מאד מאד, כאמור למעלה. — „אמר רב חסדא מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים״ (שבת קד) באשר „המכתב מכתב א׳״ (ואמליץ מאמרו, ע״ז שאנו רואים נפלאות י׳, מאז ועד עתה וכן עד עולם: כי מס התורה להחזקתה להגדילה ולהאדירה בנס עומד... לא זה המקום להעריך בזה) „חרות על הלחות״ להורות כי כמו שהיה חרות על הלוחות מכתב א׳ וחדור מעבר אל עבר, כן יהי׳ חרות דבר י׳, הכתב והקבלה על לוח לב כל איש ישראל, ויחדרו בו מעבר אל עבר יכונו על שפתיו וישמרו בלבבו ויעשם בידו, יתבוללו ויתמזגו בבשרו ודמו ושקוי יהי׳ לעצמותיו. ולפ״ז נבינה דבר תלמודנו „א״ר אלעזר מ״ד חרות על הלוחות אלמלא נשתברו לוחות הראשונים לא נשתכחה תורה מישראל״ (ערובין יח) כי החרות על לוחות העדות דגם היה לחרות על לוחות הלבב ולו עמד ישראל על מדרגתו שעמד קודם העון הפלילי אז הי׳ חרותים על לבבו תמיד דבר י׳ ומצותיו. — וזה דבר ר׳ יהושע בן לוי „והלחות וג׳ חרות וג׳, אל תקרא חרות אלא חרות שאין לך בן חורים אלא מי שעוסק בתלמוד תורה״ (אבות ו) כי חרות דבר י׳ על לוח הלבב הטב רק באיש נבון שישכיל להכיר כי הוא דבר חרות אמתי לכל האדם, הצהרת החופש לכל „אנה י׳ כי אני עבדך אני עבדך בן עמתך פתחת למוסרי״ (תהלים קטז) בחושי בי, שאני עבדך בן אמתך מבטן ולידה, מחנוך הורים ומורים, אחוש בי דרור פנימי מרוכסי בני אדם, נתקו מוסרות הבלי

אנוש ונכלו מעלי (ע"ש ב"מוסר ישראל"). — ר' אחא בר יעקב אמר אין כל אימה ולשון שלטת בהם שנאמר חרות א"ת חרות אלא חרות" (עירובין נד) כי מתי היה "חרות על הלוחות" בזמן שהיה לישראל חרות, אך כאשר נוקשו ונלכדו בעון העגל וענשו, אין עוד חרות כי נשתברו הלוחות ואותיותיהם פרחו למו (פסחים פז).

יז "וישמע יהושע את קול העם ברעה ויאמר אל משה מלחמה במחנה" התלמיד חפץ לנחם את רבו באמרו כנראה קמו אנשי חיל יראי א' למחות בעושי השעריה מקנאי קנאת י' צ' "קול מלחמה במחנה".

יח "ויאמר" משה ליהושע, למה זה תנחמני הבל "אין קול ענות גבורה" מהמנצחים "ואין קול ענות חלושה" מהמנוצחים "קול ענות אנכי שמע" קול מהומה ושאון, אך לא קול מחמה וזה כדבר רז"ל "אמר משה אדם שהוא עתיד להנהיג שררה על ששים רבוא אין יודע להבחין בין קול לקול וכ'" (ירושלמי תענית ד ה) בין קול מקנאים לכבוד י' לקול הוללים מחללים.

יט "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלך מידו את הלחות וישבר אתם תחת ההר" הרועה הנאמן בראותו כי צאנו פרוע לשמצה, לא די כי נטו מני אורח האמת, עוד יתהוללו יחוגו וינועו כשכור; ראה כי לא נכון לתת לפניהם את הלוחות האלו, אשר כללו כל התורה והתעודה וכל הרוצה ללמד יבוא וילמד, כי התאוה להוללות תביא לסכלות, הלא כולם שמעו דבר א' "אנכי וג' לא יהיה לך וג'" ובכ"ז נוקשו בשחיתת התאוה, באשר אך נסתר מהם רועם ורבם זמן מה, וכן שבר את הלוחות והאותיות פרחו באויר, לאמר, כי התורה שבעל פה נעלה מן הלוחות והיתה לניב שפתים, להברת קול המכה גלים באויר, למען ימסר להשמעת אזנים, מרועה אל רועה, מנאמן לנאמן, מחכם לחכם מדור לדור, לרעות ע"י, בנועם, את צאן קדשים לנחותם במעגלי צדק (ע' קדושין סו). וצין המקום "תחת ההר" להורות שלא נטעה לאמר שמבהלת חרונו וכעסו מהר במחנה שבר כלים יקרים מכל יקר, חלילה! אך במחשבה נכונה ודעה צלולה, במתינות רבה השיב את הלוחות אל ההר ושם שברם. — עוד הורם בזה לדעת, שלא יתברכו בלבבם לאמר שלום יהיה לנו כשנפסח על שתי הסעיפים: כי קצר המצע מהשתרע — לוחות הברית ועגל מסכה יחדיו.

כ "ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים וישק את בני ישראל" קבע תורתו גם בתוך מעיהם כי אך שוא עמל אנוש, מבלעדי עזר ממרום גם אש גם מים יכלוהו, רק בא' עליון י' אחד, ישים איש הלבב מבטחו, אך הוא משגבו, שמעשה ידיו יכונן.

לב "ועתה" אחרי הודוי והתשובה מטעם הגוי כולו "אם תשא חטאתם" מוטב "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" הוא ספר הברית שקרא לפני העם ביום מתן תורה (משפטים כד ז) שהי' כתוב בו מבראשית ועד מתן תורה" (פרש"י שם) ובו משלחת משה להוציא את בני ישראל ממצרים ולהביאם אל הר י' ולהכינם לרשת ארץ אבות ואם לא ישא חטאתם ופעלו היה כאין מחני מספרך, וכמובן המחיה מספר התורה היא מחיה גם מספר החיים, ובקשה זו היתה להביע צערו הגדול, ועם זה מסירת נפשו בעד צאן מרעיתו, אולי ע"י מותו יתעוררו לתשובה שלמה ויכופר להם לגמרי.

לג "ויאמר י' אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי" אנכי הבוחן לבבות יודע, כי יש אשר לא שבו אלי עוד בתשובה שלמה ואמחה אותם.

לד "ועתה" אחרי עשותך משפט במתי און הגלוים, בקנאתך לכבודי ואחרי תחנתך בעד צאנך

צאנך מאהבתך היתרה, מתרצה אני לך „לך נחה את העם אל אשר דברתי לך" אז ככתוב בספר הברית (משפטים כג כג) „הנה מלאכי ילך לפניך" ירמז בזה, כי אמנם שליח אחר יגמר משלחתו, כי הוא אמנם יספן במדבר הזה לכפר על צאן מרעיתו ותלמידו יוליך את העם הזאה לפנים „וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם" כאשר תבוא הפקודה על היחיד או על הגוי כולו בסור מן דרך הטוב ופקדתי גם חטאת העגל, כי ימצא בכל חטאה שמץ מעון פלילי זה לגרע מרוממות א' יתרומם. „אין לך דור ודור, שאין בו אונקי אחת מחטאת העגל" (ירושלמי תענית ד ה) ולכן „אין לך כל פורעניות וכ' שאין בו אחד מכד שבהכרע ליטרא מהעגל הראשון" (בבלי סנהדרין קב) כי על השנות והשלש האולת יגדל העונש יותר. „תניא ר' יוסי אומר לא קיבלו ישראל את התורה, אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהם שנאמר אני אמרתי א' אתם ובני עליון כלכם, אכן כאדם תמותון" (עבודה זרה ה) כי כמו בחטא עץ הדעת, התחברו הקנאה התאוה והכבוד להוציא את האדם מן העולם קנאת הנחש, תאות האשה, רדיפה אחר הכבוד של אדם (ע' למעלה בראשית ג) כן בחטא העגל התחברו שלשתם יחד על גוי אחד שסגל לו חיי עולם: „הקנאה" במשה „וירא העם כי בשש משה" לדעתם אולתם האחיר מן המועד ולמה יחכו עליו „ויקנאו למשה במחנה" „ויאמרו כי זה משה האיש" פשוט, ותולדת הקנאה היתה שפיכת דם חור. „הכבוד" בבקשם „קום עשה לנו א' כאלו ביד האדם השפל לעשות לו א. ואח"כ באה „התאוה" „וישב העם לאכל ושתו ויקומו לצחק" (למעלה ו ועי' פרש"י שם). — „אמר אבהו, אמר משה לפני הקב"ה, רבונו של עולם במה תרום קרן ישראל, א"ל בכי תשא וג'" (כבא בתרא י) אמנם כבר פרשתי למעלה (ל טז) מאמר זה, אך הרבה פנים לתורה. כאשר התבונן רבינו כי ירד העם למטה שח קרנו לעפר, בכתבו על גזע קרן העגל כי אין כחם למעלה ואין קרנם במרום, אך מטה מטה, כבהמה בבקעה ירדו; אמנם שרף את העגל ודן את ראשי מתי און, בכ"ז צעק לבו נוכח י', למראה שפלת עמו „רבש"ע! במה תרום קרן ישראל" למדנו איך לקבוע בלבם הדעת הנכונה, כי קרנם רם ונשא, ישעם ומשגבם, אך אדיר במרום אבינו שבשמים א' עליון „אמר לו בכי תשא את ראש וג'" אמנם לא יספר ישרץ ולא יפקד, על לא דבר, למען לא יואל האדם לאמר: אני אני הוא, דבר חשוב אני, ולא ישלט הנגף „וביום פקדי ופקדתי"! אך אם לדבר נחוץ יספר וימנה יתן כל איש כופר נפשו מחצית השקל, להורות כי אך המחצית ברשותו הבחירה, ההתחלה, אך החיל והחוסן להוציא כל דבר לפעלו לחי העולמים, וכן דבר חשוב הוא איש ישראל אך בהתחברו אל כל ישראל ויחדו ידובקו ברם ונשא, כאשר בארתי למעלה (ל יג) וכן שאול פקד את העם בבזק (שמואל א יא) בחרש מחרשי האדמה, שאליו נמשל אנוש אָנוש, ואח"כ בטלאים (שם טו) סמל הרפיון ועם זה ההתחברות והבטחון ברועה.

וכן במצוה זו יתרומם קרן ישראל לאהב את האמת והשלום, ה"ה שתי האהבות אשר צונו א' „ואהבת את י' א'" „ואהבת לרעך כמוך אני י'" אבני המסד לשני לוחות הברית ולשני חלקי התורה והמצוה תורת האדם לבוראהו ומשפטו לרעהו, כי אמנם ממקור אחד שתיהן תתהלכנה: ישראל מאמין כי י' אחד, א' עליון ברא את הכל ומשגיח על הכל, לכן אליו ישאף יתן יקר לתורתו וישמרנה מכל משגה וכן יאהב ישראל את רעהו „באשר ידע כי אב אחד לכולם, „אני י'" הכתוב אחר „ואהבת לרעך כמוך" מלמדנו, כי דעת אחדות הבורא תביא לאהבת רעים. ומכל אשר נתן לו י', יתן גם לרעו. — וכן אמרו רז"ל „כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז" (כתובות סח) כי רק העובד ע"ז אשר ישתחוה למעשה ידיו ובאימים רבים יתהלל, יאמר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה, למה זה אתן מפתי ומשמני לאיש אחר (ע' ב"לבני ישרץ" ב. סח). הנשים והטף שלא פרקו נזמי הזהב לעגל, לא הושפל קרנם כ"כ (כמבואר למעלה ג) לא נצטוו על מחצית השקל, להרים קרנם (ע' למעלה ל. יב. מצוה קו).

ובזה

ובזה נשכילה להבין אמרי חכמינו בהתבוננותם הנפלאה בדברי נביאינו „כתוב אחד אומר ודמות פניהם פני אדם וג׳ ופני שור, וכתוב אחד אומר ארבעה פנים לאחד, פני האחד הכרוב וג׳, אמר רש לקיש, יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב, אמר לפניו: רבש״ע קטגור יעשה סנגור, מאי כרוב, א״ר אבהו כרביא, שכן בבבל קורין לינוקא רביא״ (חגיגה יג). ההפך מן השור לכרוב, נראה כי ה„שור״ הנהו סמל רב הכח אשר בכחו יתימר, וה„כרוב״ היונק, סמל הרכות והענוה, כתנוק המתרפק על שדי אמו, אשר כל כחו ואילתו, משגבו ומבטחו ישים רק באמו, ומי כמו יחזקאל נביא הגולה התבונן ביותר, כי תשועת ישראל תבוא אך בהשענם על אדיר במרום רוכב בערבות (וע׳ ספרי „תהלות ישראל״ על תהלים קלא).

לג א „וידבר י׳ אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי וג״ עלה והתרומם מהמקום הזה, שבו ירד העם אשר העלית מארץ מצרים ועי״ז הועם גם כבודך, עלה אתה והעם אל הארץ הנעלה מאז.

ד „וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש את עדיו עליו״ בזה נחזה מעלת ישראל ותעודתו בארץ החיים: על הרג שלשת אלפי איש ועל המגפה לא התאבל העם, ועל ההבטחה לגרש את העמים מארץ חמדה ולתת לו, אך „כי לא אעלה בקרבך״, וזה מטעם „פן אכלך בדרך״, „ויתאבלו״ העם בכללו וכל איש ואיש ביחוד ולא שתו „איש את עדיו עליו״ כי בלי השראת השכינה על ישראל, אין כל חפץ בארץ זבת חלב ודבש (ע״ז הערני גיסי הרב הגאון ר׳ שלמה עקב שיין שליט״א רב בלאצקאווא) כי אך „באור פני מלך, חיים״ בארץ החיים.

ה „ויאמר י׳ אל משה אמר אל בני ישראל״ אחרי הדבור העז לערב רב, אמירה רכה ממנו לבני ישראל, על אשר לא מיחו ביד פועלי און, גם „אתם קשה ערף וג׳ ועתה״ לפי שעה „הורד עדיך״ המיוחד לכל איש ואיש בישראל, כתר תורה „מעליך ואדעה מה אעשה לך״ להשיב לך בעת רצון. וכן עשו עתה בני ישראל, ככתוב להלאה, וכן עשה צור ישראל להשיב לו במתן הלוחות השניים.

יא „ודבר י׳ אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו״ כמו האיש המדבר פא״פ אל רעהו יבאר לו באר הטב את דבריו ברמיזותיו ותנועותיו כנוספות על דבר שפתים, כן באר י׳ אל משה באר הטב את דבר התורה הכתובים על הספר, וזאת התורה שבעל פה, היא — „ושב אל המחנה״ למסר דבר י׳ אל הכהנים וזקני העם וכו׳ — „ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל״ כי אתו לימד בתוך האהל, ונקרא „נער״, אף כי היה כבר בא בשנים, כי הוא אשר קראו עליו רז״ל „נצר תאנה יאכל פריה וג׳״ (ספרי פינחס כז) עשה את עצמו כנער משרת את משה, למען שמוע תמיד דברי י׳ מאתו ולשמשו „א״ר יוחנן משום רשב״י גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה״ (ברכות ז) ועי״ז קבל רב שפע מהמאור הגדול והיה כלבנה לחמה „כיון שעושה אדם עצמו כמדבר שהוא הפקר לכל, תורה נתנה לו במתנה״ (נדרים נה).

יב „ויאמר משה אל י׳ ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי״ העלה את העם ממדרגתו הנמוכה תצוני, ואינני יודע עוד איזו תוספת כח תתן בי ע״ז, הלא כבר נלאתי להעלותו; עוד זאת „ואתה אמרת ידעתיך בשם״ את שמך הגדול תודעני יותר מלאבותינו אברהם יצחק ויעקב (בפ׳ וארא) „וגם מצאתי חן בעיני״.

יג „ועתה״ לעת מכרעת כזאת, אחלה מפניך „אם נא מצאתי חן בעיניך״ גם

יג „הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך" למען אוסיף להשיג מעלתך, ויותר מזה „וראה כי עמך הגוי הזה" ועלי להעלותו אם תודעני דרכך — אז אדע לנחותם בדרך הישרה העולה בית א'.

יד „ויאמר פני ילכו והנחתי לך" עליך רק להלך אחרי ולהדבק בי, וכן עשתה תפלתו רק מחצה, במה שנוגע אליו בעצמו.

טו „ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה" הוסיף לחלות בעד צאן מרעיתו, כי יואל נא להגלות לפניהם יותר, כי בלי זה אין תועלת בארץ החיים גם בחיים, „אל תעלנו מזה" ובאר אח"כ אמריו.

טז „ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני" כרבם של ישראל „ועמך" כסגלה מכל העמים „הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה" ואז אלי ישמע ישראל, ואל עמך ישמעו לאומים — להלך באורך ואמתך, ועי"ז ימלא כבודך כל הארץ.

יח „ויאמר הראני נא את כבודך" בקש העניו מכל האדם להחש דברו הטוב, ובבקשה זו ראות הלב וראות העין, ובאה התשובה על ראשון ראשון וכ' והן קודם ללאו.

יט „ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך" לגלות מדות. „וקראתי בשם י' לפניך" למען דעת אותי, כבאורו ע"י הנביא „כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני י' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם י'" (ירמי' ט) שתעשה גם אתה. — ובגלוי זה „וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם" לזכות לעלות בהר י' ולעמוד במקום קדשי. וזו תשובה רצוי' לשאלת משה הראשונה „ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי" כי את החנינה והרחמים ישלח אתו. „תניא ר' מאיר אומר וחנתי את אשר אחן וג' וחנתי וג' אע"פ שאינו הגון ורחמתי וג' אע"פ שאינו הגון (ברכות ז) כי לעת כזאת לא היה ישראל הגון לכך. זו תשובת הן על בקשת ראות הלב.

כ „ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי" בעודנו חי בטיח החומר, זו תשובת לאו על בקשת ראות העין.

כא „ויאמר י' הנה מקום אתי ונצבת על הצור" בכ"ז הפלה י' את חסדו לחסידו והראה לו מקום, הוא המקום המיועד מראש, לכל אדם לעלות במעלות נפשו וכשרונותיה, והוא האדם אשר השלים מעשיו בעמק הבכא, בבואו אל מקומו, הנהו כמשיב אמרים לשולחו: השלמתי משלחתי והנני נצב על מקומי, ומי כמו איש הא' אשר לו מיועד מקום רם ונשא, וכן יגלה לו עתה מעט מן האורה אשר יראה אח"ז במקום ההוא, וכן דרשו רז"ל „הרי העולם הבא שמור לך משמת ימי בראשית, שנאמר והנה מקום אתי" (אבות דר' נתן יב). „ונצבת על הצור" אז תשכיל לעמור על סוד כריתת הברית עם האב צור ממנו חוצבת (ישעי' נא) ועי"ז על סוד היצירה כולה.

כג „והסרתי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו" „וראית את אחורי" ה"ה מפעלות א' ע"פ מדותיו יתעלה, למען התהלך אחריו, במו „ופני לא יראו" לבא לתכלית השגת כבודו יתברך בעצמו לא יתכן. — ורז"ל דרשו „והסרתי את כפי וראית את אחורי ופני לא יראו, א"ר שמעון חסידא מלמד שהראה לו הקב"ה למשה קשר של תפלין" (מנחות לה). הנה משה רועה נאמן, חפץ לדעת דרכי י' והנהגתו את צאן מרעיתו בכל עת וזמן, גם בעת שיהלכו בעקבי הצאן, אשר אז ירעו לאמונה, על כר מרחב; גם בעת שיפוצו על ההרים כצאן אובדות. וביחוד דאג על עתות בצרה כאלו, פן חלילה ימאס צור ישראל בעמו אשר זנח תורתו; והגוי כולו אולי יתיאש מן הפורעניות, ויאמר לא יראה י' ולא יבין א' יעקב, חלילה,

וינתק

וינתק חבל בריתו. ע"ז השיבו צור עולמים, כי כרת ברית עולם את ישראל על חוקי אהבה עזה ונאמנה, אשר אחד מחוקיה הוא: כי כל אחד יזכר טובת משנהו וחובת עצמו. וכה יאמר הדוד לירמי' אף בעת קלקולה של הרעיה "הך וקראת באזני ירושלים לאמר כה אמר י' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמי' ב) כמזכיר טובת הרעיה אז. ולהפך רועה נאמן אומר לישראל על התקופה ההיא "כל המצוה וג' וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך י"א זה ארבעים שנה במדבר וג'" (עקב ח) כמזכיר טובת הדוד בעת ההיא (ע' למעלה ויצא לא. מ). וברית האהבה האמתית חרות על הטוטפת שבין עינינו והאות שעל ידינו "שמע ישראל י' א' י' אחד" ובתפלין דמרי עלמא "מי כעמך ישראל גוי אחד" (ברכות ו) וזהו קשר של תפלין" המקשרנו בעבותות אהבה לעולמים (ע' ספרי "לבני ישראל" ב. כא) וכן דע לך הנאמן בכל ביתי כי גם בעת הסתירי פני מעמי ושכותי מעבור לי תפלה, ועם זה ימצאוהו צרות רעות ורבות בכ"ז "ודגלו עלי אהבה" "טובה תוכחת מגולה" הבאה "מהאהבה מסותרת"— וכן התבונן כי גם בעת שידי נטוי' על עם מרעיתי להצר לו ולהציקו, ראה "והסרתי את כפי וראית את אחורי" "קשר של תפלין" כאות שאחרית כל מפעלי אתכם, תקוה לטובה מטעם התקשרותנו באהבה נצחית; ובאחרית הימים יודע לעין כל, כי רק את אשר יאהב י' יוכיח; "ופני לא יראו" לראות בראש כל מפעל ומקרה מחשבתי, לא יתכן. אך "סוף מעשה במחשבה תחלה" לפני, אהבה נצחת ביני ובין ישראל עמי.— הנה כן קשר של תפלין גם בראש גם בזרוע, מקומו, ליחד המחשבה והמעשה לאהבת עולם (ע' ספרי "צרור החיים" פח).

לד א "ויאמר י' אל משה פסל לך שני לחות אבנים כראשונים וכתבתי על הלחות את הדברים אשר היו על הלחות הראשונים אשר שברת" הנה הלוחות הראשונים היו מעשה א', נכונים לבני עליון אשר הצרפו והטהרו מכל חמאה וסיג במעמד הנבחר, ועי"ז בני חורים מיצר הרע ומלאך המות כאדם הראשון קודם החטא; אשר בעמל אנוש אינמו, התורה וכל יקרותיה הצפונות גלויה למו, טובה נועמה ידועות, ונפשם אך קרבת א' תחפץ, לבם ובשרם ירננו אל א' חי; אמנם אחרי פתוי הנחש, בדמות ערב רב, נואלו בעגל, "אמרתי א' אתם ובני עליון כלכם, אכן כאדם תמותון וג'" אין עוד החרות, לא בנקל יגיע האדם להשקפה זכה ובהירה בתורה ומצותיה; והיצר הסוכן באדם יורידנו תהומות, לכן בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין" (קדושין ל) היגיעה והעמל בתורה תשכחנו עון (אבות ב) תצרף לבבו ותקדש רעיונו. לכן אך בעמל רוח ויגיעת בשר יגלה מאז, איש המשכיל את האורות הגנוזות בתורת י', וברב עמל יעל האדם באורח חיים למעלה, ורק לבא לטהר מסייעים. — וכן באשר מעתה אך בזעת אפים יאכל לחמה של תורה, הנכון לוחות מעשה איש הא' והמכתב מכתב א' (ע' למעלה לב. טז). — ובזה נשכילה להבין דבר רז"ל "אשר שברת – אמר רש לקיש יישר כח ששברת" (שבת פז) באשר לא נאמר בלשון קצרה "ששברת" ש. תחת "אשר" ואמר "אשר שברת", נחזה כי אשר א' מעשה משה, כי מעתה באשר שנעלמו דברי התורה שבע"פ מעל הלוחות, וישראל אך בעמל רוח ובשר יגיע אליהם, וכשמרו מכל משמר מסורת הורים ומורים, מקבלי התורה איש מפי איש, יחדרו דבר התורה באיש ואיש ישראל, יחרתו הטב ברוחו וגויתו, כלחומו ולשדו (ע' למעלה לב. יט).

ועל הדברים האמורים בזה נשכילה עוד להבין דעת קדושים "תניא שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו. הוסיף יום אחד מדעתו, ופירש מן האשה ושבר את הלוחות" (שבת פז). מדוע זה אך על שבירת הלוחות נאמר לו "יישר כח"? באשר שבשבירה זו אשר כח ישראל והוסף לו גבורה. — עוד זאת: באשר לדחות לאחר זמן — תורה ומצוה — מפני תוספת טהרה או לבטל מצוה. מפני קדושה יתרה, אין זאת דרך ישרה לרבים ולדורות— אך דרך

קדש הקדשים למשה איש הא׳ – שאך הסכים עמו הקב״ה· – אמנם שבירת הלוחות, כהוראה שלא לאדם להתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, מקום יש במיחי גם ללוחות הברית גם לעגל, בכל סמל ותמונה, אף גם רק בדעה ואמונה, כי באמת קצרה המצע מהשתרע — לאלה יחדו (ע׳ למעלה לב· יט) זו דרך ישרה לרבים ולדורות· – ולכן ע״ז אמר צור העולמים לצירו הנאמן „יישר כחך״·

ה „וירד י׳ בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם י״ הראהו בזה כי גם בזמנים אשר י׳ יסתיר פניו „ענן וערפל סביביו״, גם אז „צדק ומשפט מכון כסאו״ (תהלים צז· ב) כל המפעלים והעלילות יקלעו להכן כסאו, הנוהג בצדק ובמשפט, וכן ירד הכבוד, „ויתיצב עמו שם״ בענן „ויקרא בשם י״ הודיע למבחר היציר שנצב לפניו אז בנקרת הצור כי ינהג בחסדו כל דור, באשר הוא יתברך היה הוה ויהיה, מקור ההויה· –

וכן דרשו רז״ל „והי׳ י׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה י׳ אחד ושמו אחד, אטו האידנא לאו אחד הוא, א״ר אחא בר חנינא לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דין האמת, לעולם הבא כולו הטוב והמטיב״ (פסחים י׳) כי באמת כל מעשה י׳ ופעליו, הן לחסד הן לשבט, לטוב הנה, אך באשר עתה בעוה״ז לא נמצא חקר ש׳, לכן רק על הטוב הנראה גם לנו שהוא טוב, נברך „הטוב והמטיב״, ועל הטוב המעולף ברע למראה עינינו, נברך „דין האמת״, אך לעולם הבא, כאשר יתגלה מלכותו יתברך על כל ויראה פעיו והדרו „והיה י׳ למלך על כל הארץ״, אז יכיר כל איש ואיש כי אך טוב י׳ ומטיב „ביום ההוא יהיה י׳ אחד ושמו אחד״·– ושם להלאה „ושמו אחד, אטו האידנא לאו שמו אחד הוא, „א״ר נחמן בר יצחק לא כעוה״ז העוה״ב, העולם הזה נכתב ביוד הה ונקרא באלף דלת, אבל לעולם הבא כולו אחד, נקרא ביוד הה ונכתב ביוד הה וכ״ הן נשורר „לא מצאנוהו ולא ידענוהו, אך ממעשיו הכרנוהו״ (שיר היחוד ה) הנה כן השם המפורש יוד הה, הוא מורה על ידיעת השם יתברך, והשם אלף דלת – על מעשיו, כי בעולם הזה נכיר רק מאדנותו יתברך את הויתו יתרומם, לכן נקרא אד ונכתב י׳ ה· אך אז כאשר ימלא כל הארץ דעה את י׳ „ביום ההוא יהיה י׳ אחד ושמו אחד״, יקרא כשם שהוא כתוב, וצור עולמים גלה את כל אלה מראש לצירו „ויקרא בשם י״ קרא ככתוב.

ו „ויעבר י׳ על פניו ויקרא״ אמנם למשה הנצב לפניו דיה הקריאה והידיעה „בשם י״, אך עבר „על פניו״ להודיעו כי בהנהגת עולמו כולו תגלינה י״ג מדות:

(א· ב) „י׳ י״ ובארו רז״ל „אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה״ (ראש השנה יז) השם המיוחד המורה כי הוא היה הוה ויהיה, מהוה את הכל, שפע הטוב· מטיב לאדם להזהירו שלא יחטא ומטיב לו לסלחו, אחרי שחטא ושב אליו בכל לבב, וכש״נ „י׳ צורי וגואלי״ (תהלים יט)· י׳ הוא צור מעוז כסלע בלב ימים, אשר לא יתן לצלול במים אדירים כל החוסים בו, ועם זה הוא גם גואל מושה ומציל את זה שהפילו עצמם בלב ים וקוראים אליו בכל לבב להצילם·

(ג) „א״ הוא המשגיח על הכל ושופט את הכל „שמר רגלך כאשר תלך אל בית האלקים וקרוב לשמע מתת הכסילים זבח, כי אינם יודעים לעשות רע״ (קהלת ד· יז) „א״ר אחא שמר רגלך כאשר תלך אל בית הא׳, שמור עצמך כשתהא נקרא אל בית הא׳ שתהא טהור ונקי״ (ירושלמי מגלה א· ט) השמר אדם בהתהלכך בתבל, ותדמה בכל מהלכיך „כאשר תלך אל בית הא״ למשפט המשגיח על הכל· – ותפס „רגלך״ באשר „א״ר יוחנן רגלותי דבר אינש אינון ערבין ביה לאחר דמתבעי תמן מובילין יתיה״ (סכה נג) זהירות זו מביאך לזריזות „וקרוב לשמע״ דבר י׳ ומצות תורתו, יותר „מתת הכסילים זבח״ באשר כבר אמר שמואל „שמע מזבח טוב״ (שמואל א טו· כב)

כי

כי יש אשר כסילי אדם „אינם יודעים" אשר בזה יגרמו „לעשות רע" כאשר כבר הוכיחו נביאי האמת והצדק על הקרבנות, בלי תשובה על העונות; על הזבחים בלי תקנת המעללים והמפעלים.

ואביו החסיד קים הדבר עוד ביתר שאת, כאמרו „אשכילה בדרך תמים" להלך על, כי בכל עת וזמן הייתי מוכן לבקורך בביתי, ביחוד „מתי תבוא אלי". – לכן ממוראך א' „אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי" (תהלים קא. ב) גם באין זר במחיצתי, שאירא ואבוש ממנו, אתהלך בתם כי אתה תבוא לבקר מעללי ומפעלי.

(ה. ה.) „ר ח ו ם ו ח נ ו ן" „רחום" למעונה ונדכה שיסוריו יעוררו ר ח מ י ם ו„חנון" לשאינו מעונה, להוסיף לו טובה על טובתו, כשהוא מ ת ח נ ן. – ולפ"ז יתישב השנוי: שבכתוב הזה „רחום" קודם ל„חנון", ולמעלה (לג. יט) כתוב „וחנתי וג' ורחמתי וג'" חנינה קודמת לרחמים, כי כבר הבאתי שם דרשת ר' מאיר „וחנתי את אשר אחן, אע"פ שאינו הגון, ורחמתי את אשר ארחם אע"פ שאינו הגון" (ברכות ז) כי בסדר המדות באו שתי אלה – רחמים וחנינה אחר מדת המשפט „א"י. וכמובן ע"פ מדת המשפט נכון לרחם קודם את המעונה ואח"כ לחנן את השרוי בטובה, אך למעלה כתוב וקראתי בשם י' לפניך וחנתי וג' כולו חסד וטובה, ממדת י' מקור ההויה, ואז יתכן לטובת הוית היצירה לחנן אע"פ שאינו הגון, ועוד להקדימו על הרחמים למעונה, ככל אשר עינינו רואות לפעמים.–עוד זאת: מי שאינו הגון אף ל ר ח מ ו בזמן ע נ ו ת ו, גרוע יותר ממי שאינו הגון ל ח נ נ ו בזמן ש ל ו ת ו, לכן הגרוע מאוחר.

(ו) „א ר ך א פ י ם" וזה אף שע"פ מדת המשפט אין לרחמו עתה „אין רחמים בדין", בכ"ז מדת טובו יתברך להאריך אפו אולי ישוב וירפא לו.

(ז) „ו ר ב ח ס ד" השפעת טובה מרובה במתנת חנם לאדם, גם טרם החל אף מעט לשמוע בקול דברו. – באשר המדות האלו נתגלו ונסדרו, גם למען ידע האדם להלך באשורן, „כי ישרים דרכי י' וצדיקים ילכו בם" (הושע יד) ולמדת החסד הגמור קשה לאדם להגיע, כי הלא תמיד חיב הוא ליוצרו שהשפיע עליו רב טובו מקודם. – וכן קבל גם רב טוב מיצוריו של רב חסד, לכן יקרא האדם הטוב ומטיב רק גומל חסד, משלם חסד (ע' למעלה ויקרא יח. יז ו„מוסר ישראל" אבות א) ונצטוה על אהבת חסד, לכן נאמר במדת אדון כל „ו ר ב חסד" כי חסדו יתבדך מרובה שא"א לאדם להגיע למדה זו.

(ח) „ו א מ ת" גומל טוב לאדם. אחרי אשר הראה הכרת טובה לשמוע בקול י', אף כי מי הקדים לו וישלם גם מעניש לכפוי טובה שעבר על דבריו, „ורב" של מעלה יורד גם על „ואמת", כי קשה לאדם להגיע ג"כ למדת האמת לאמתו, רק „חותמו של הקב"ה אמת" (ע' למעלה בראשית א. כו). בגמר ברכת קדושת יום הזכרון נאמר „כי אתה א' אמת ודברך אמת וקים לעד", כי רק הוא יתברך יודע אמת לאמתו ויכול להוציא לפועל כל דבר בלי כל מפריע. לכן „ודברך אמת" תורתך, מצותיך, משפטיך ויעודיך, הכל אמת; ובאשר הנך בנויות על יסוד איתן – אמת, לכן „וקים לעד". – כדבר המשורר החסיד „ראש דברך אמת", באשר יסוד דברך אמת, לכן „ולעולם כל משפט צדקך" (תהלים קיט. ק) ומה נ נ ה חתימה זו לברכת קדושת יום הזכרון, שבו יזכרו כל יצור ומעלליו, ויבחנו על בחינת האמת לשפטם משפט צדק.–„אלפי ואמרי לה אילפא רמי, כתיב ורב חסד וכתיב ואמת, בתחלה ואמת ולבסוף ורב חסד" (ראש השנה יז) וכי יפלא ממנו הדבר, הלא בתורה כתוב מתחלה ורב חסד ואח"כ כתוב ואמת? אדמה לאמר: כי אמנם בהנהגתו של הקב"ה הנוהג בחסדו כל דור, בראשית חיי האדם העולם הקטן, כמשפט העולם הגדול, נראית בראשונה מדת חסד בהשפיעו עליו טובו במתנת חסד, טרם שידע הילוד אשה, גם מה הוא, גם קודם שיודע תורה, ואח"כ מדת „ואמת", כאשר יתגדל ויתרומם במעלות התורה והמצות, יגמלהו י' טובה עפ"י מדת אמתו, כאמור למעלה. – אך בהיות האדם כבר מבין עלי

דבר, ידע כי מעתה יתנהג עמו, מתחלה באמת, לגמלו טוב על מעשה הטוב, ורק אם חסר יביאנו יגמלהו חסד מאוצרו, ואם בעל נפש הוא ישכיל לבחן בין מדת האמת למדת החסד.

ז (ט) „נצר חסד לאלפים" זו מדת הכרת טובה יתרה, ועליה נשענה בתפלתנו „זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם" (ברכת „אבות" בתפלה) „ונאמר חסד" אבות ולא צדקת אבות, כי ה„צדק" נקרא המעשה שהוא בשורת הדין „והחסד" לפנים משורת הדין; ואברהם אבינו קים כל התורה קודם שנתנה (סוף קדושין) ובל"ס כן קימו עליהם יצחק ויעקב, לכן נקראו מעשיהם הטובים „חסד אבות" והנה על הגאולה האחרונה הנצחת נאמר „בעתה אחישנה" (ישעי' ס) ופרשו רז"ל „זכו אחישנה, לא זכו בעתה" (סנהדרין צח) הנה כן יעוד הגאולה אף בעת שלא יזכו, חלילה, הוא בחסד, לכן נאמר באשר אתה נוצר חסד לאלפים „וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם". — „שמואל אמר תמה זכות אבות וכ' יוחנן אמר תמון זכות אבות" (שבת נה) ושם בתוספת „ושמואל וכ' אומר ר' תם דזכות אבות תמה, אבל ברית אבות לא תמה דהא כתיב וזכרתי את בריתי יעקב וג' אף לאחר הגיות וכ'" כנראה „זכות אבות" הוא בזמן שהבנים יזכו ארחם, הענפים יינקו מקח ולשד שרשם יצורף להם גם מעשי אבות כאוחזים במעשיהם ולדברי ר"ת, לשמוע כבר תמה בימי יחזקאל; אבל „ברית אבות" שכר טובם וחסדם, לא תמה ולא תתם מורשת אבות שבצלה יחיה ישראל, גם בזמן שלא יוסיף כ"כ לסגל תורה ומצוה, והחלוק מובן לכל. ושם בתוספת „ולר"י נראה דלא פליגי שמואל קאמר שלרשעים תמה, אבל לצדיקים לא תמה, ובצדיקים איירי ר' יוחנן" הנה כן אפשר שגם בדור אחר הבנים הנאמנים במסורת אבות, יינקו מזכות אבותיהם, ולבנים הסכלים, המאבדים את הון אבותיהם—כבר יבש מעין החיים (ועי' „מוסר ישראל" ב ב).

(י יא יב) „נשא עון ופשע וחטאה" „עון" עות השכל „פשע" מרד, ואלה יתכנו גם במחשבה לבד „חטאה", החסרון שיצא במעשה על ידי עון ופשע, והנה כן עולה בזה מן הקל אל הכבד ומהמסבה אל המסובב (ע' יומא לו). (יג) „ונקה" בעזר ממרום לשב אליו יתברך „בא ליטהר מסייעים אותו" (שבת קד) להנקה מכל שמץ ודופי; „לא ינקה" לאינו שב (יומא פו) „א"ר חנינא כל האומר הקב"ה ותרן, יותרו חייו, שנ' הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" (נבא קמא נ) הקב"ה טוב וסלח, רשב, אך לא ותרן לאינו שב, ותור יתכן על דבר שאינו חשוב, אך „הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" ויצר את האדם ונתן לו תורת חיים שע"פ יחיה, ואם עות דרכו פגם את הוד נפשו, כי כל עות קט חשוב הוא, וכל האומר הקב"ה ותרן כאלו אומר שאין המצוה והפקודה שעבר על י' נחשב בעיני הקב"ה „יותרו חייו" גם הוא לתוהו נברא ולבהלה נולד. אך אם ישים אל לבבו כי אמנם חטא יפגם את נפשו ויותר מזה כי פגע בכבוד מלך הכבוד, וישוב אל י' בכל לבבו ונפשו, אז יתוקן מעותו, כי טוב י' וסלח הוא יתברך. ויש אשר השמץ והדופי יעמד לדורות „פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים" כשמעשה אבותיהם בידיהם (ברכות ז) הלא כבר ראו איך נוקשו ונלכדו אבותיהם במהמורות און ועון, והיה להם להשמר ממלכודה רעה זו, ולא שמו אל לבם זאת ושנו על אותת אבותיהם לכן בהפקד עונם יפקד גם עון אבותיהם (ע' למעלה יתרו כ ה). „ויעבר י' על פניו ויקרא וג' א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאמרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם" (ראש השנה יז) אם מדותיו של הקב"ה אינן נפרדות ממנו, כי הוא יתעלה האחד המיוחד האמתי, אך לאדם המרכב, המדות הן מדות ולבושים שבהם יתעטף ובהם יתכסה, ולכן „אר"י אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו מלמד שנתעטף הקב"ה" כי בעדו, אין כל עטוף ופרוד, אך „כשליח צבור" להורות לישראל התראה

כן „ואמר לו כ״ז שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה״ לא די באמירת שלשת עשרה מדות, אך דרושה קבלה נכונה בלב לעשות כערכן, ואז „ואני מוחל להם״. עוד זאת: המדות התרומיות שרשן במחשבה פנימה ופרין לתפארה למעשה מבחוץ, והי׳ כרצפת הוד ומעטפת הדר׳— ור׳ יהודה מוסיף שם „ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם״ כי אם ישלחן האדם למעלה ברגשי קדש, לפאר כבוד י׳, וישלחן אל לבו פנימה לעשות פרי תפארה „אינן חוזרות ריקם״ בלי תעשינה פעולותיהן לעורר רחמים למעלה ולהשפיר למטה. — „תניא זה א׳ ואנוהו—התנאה לפניו במצות, עשה לפניו סכה נאה ולולב נאה וכ׳ אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום״ (שבת קלג ב) אמנם מצות י׳, תפארת הן לעושיהן, ולמעלה מזה תפארת למצויהן, לכן יתהדר האדם לפארן בכל מה שאפשר לו, אך למעלה מהן מדותיו של הקב״ה בכבודו ובעצמו, אם ידבק האדם בהן, ישו ההוד וההדר לחי העולמים „זה א׳ ואנוהו״. — „בית הלל אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד, היכי עביד, ר׳ אליעזר אומר כובשו שנאמר ישוב ירחמנו יכבש עונותינו, ר׳ יוסי בר חנינא אומר נושאו שנ׳ נושא עון ועובר על פשע, תנא דבי ר׳ ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכן היא המדה, אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק״ (ראש השנה יז). אמנם התם והישר, לבו יהגה תבונות, ונפשו תדרך עוז באמונות ודעות, במעללים ומפעלים, הוא לא יתפעל מכל המקרים אשר יסובבוהו, להטותו, מן המסלה הישרה נוכח א׳ ישעו ומשגבו „ביום טובה היה טוב״ להכיר טובה להא׳ הטוב, כי גבר עליו חסדו „וביום רעה ראה״ לפשפש במעשיו ולמשמש. — אך „כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא״ מאחת משתי אלה; וכבר בקש המלך החכם „שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות שוא ודבר כזב הרחק ממני ראש ועשר אל תתן לי הטריפני לחם חוקי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי י׳ ופן אורש וגנבתי וכחשתי שם י׳״ (משלי ל) הריש הוא עמל שוא, כי הרש ייגע לריק, והעושר דבר כזב, כי יכזב מימיו. וכן התנצל ר׳ אלכסנדר והתפלל „רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות, יהר״מ שתצלנו מידם ונשוב לעשות חקי רצונך בלבב שלם״ (ברכות יז) הנה כן לאדם אשר נוקש באלה „ורב חסד מטה כלפי חסד והיכי עביד, ר׳ אלעזר אומר כובשו״ החלק מהעונות שבאו מרש ושעבוד מלכויות, הכובשים את האדם ומורידו תחתית „שנאמר ישוב ירחמנו״ להציל מרש ושעבוד מלכויות „ויכבש עונותינו״ כי יתלה אותן במו. „ר׳ יוסי בר חנינא אמר נושאו״ החלק מהעונות שבאו מעושר והשאור שבעיסה, רוח גאה וגאון, המנשאים את האדם ומרהיבים אותו „שנאמר ונושא עון ועובר על פשע״ (ע׳ למעלה בראשית א כב). — „תנא דבי ר׳ ישמעאל מעביר ראשון ראשון״ החטא הראשון מהחטאים הבאים מרש ושעבוד מלכויות, והחטא הראשון מהחטאים הבאים מעושר ושאור שבעיסה יעביר „וכן היא המדה״ הצודקת כי הלא אנוש אָנוש הוא, קרוץ מחומר. — „אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק״ ופרש״י ז״ל „אלא מונח לצד אחד, דאי איכא רובה עונות בהדיה, ההוא עון מתחשב הדייהו למנות עם רשעים גמורים״ כי בהתנצלות זו של ר׳ אלכסנדר תנאי כפול באמרו ברבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך וכ׳ ונשוב לעשות חוקי רצונך בלב שלם״ והרוצה לעשות רצון קונו, אם כבר נמצא בעון ע״י אחת מאלו, ישמר מהן נפשו כהשמר מן האש, ולכן בזאת יבחן: אם באמת רצונו לעשות רצון אבינו שבשמים לא ימצא בו רוב עונות (וע׳ „מוסר ישראל״ אבות ג ז).

ח—ט „וימהר משה ויקד ארצה וישתחו״ „מה ראה, ר׳ חנינא בן גמליאל אמר ארך אפים ראה ורבנן אמרי אמת ראה״ (סנהדרין קיא) בהשתחויתו התחנן „ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך א׳ ילך נא א׳ בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וסלחת

וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו" רחב"ג סובר שמדת "קשה עורף" רעה היא שקשה להם להכנע לפני הדר גאון עוז י', לכן בראותו מדת "ארך אפים" מהר להשתחות ולחלות, אף שבאם עתה קשה עורף הוא, בכ"ז "וסלחת לעוננו וג' ונחלתנו" אורך הזמן תעקר מדה רעה זו ממנו; ורבנן סברי כי מדת "קשה עורף" טובה היא – כדבר רז"ל לשבחן "או יהודי או צלוב" (מדרש רבה) אך עתה נמצא בו שמץ רע, לכן בראותו מדת "ואמת" מהר לקוד להשתחות ולחלות כי "עם קשה עורף הוא" וע"פ מדת אמתך "וסלחת וג'" עתה "ונחלתנו".

כאשר נתבוננה נחזה מהתגלות שלשת עשרה מדות הנכונות במתן הלוחות השנים הקימים לעד, ביום הכפורים (תענית ל) כי רק בהדבקנו במדותיו של הקב"ה תכן תתקים תורתנו בלבבנו בפינו ובידינו "ר' יוסי אומר, כל האומר אין לי אלא תורה, אפילו תורה אין לו" (במות קט) וביום הכפורים יכפר אדון עולם למקבלים עליהם להגות בתורתו לשמרה ולעשותה למען הדבק במדותיו, יתעלה.

י "ויאמר הנה אנכי כרת ברית" במתן הלוחות השניים, אחרי שברון הראשונים בגלל הפר הברית ע"י החוטאים בעגל, ואמלא גם בקשתך "ונפלינו אני ועמך" (למעלה לג טז) "נגד כל עמך" גם הערב רב בכלל "אעשה נפלאת אשר לא נבראו בכל הארץ" שדוד הטבע בחקות השמים והארץ "ובכל הגוים" שדוד הטבע באדם. – ובאלה נפלא יהי עמך. "וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה י' כי נורא הוא אשר אני עשה עמך" ובזה נפלא תהיה אתה. והנפלאות הנה, כל מעשה א' עושה פלא את ישראל במדבר, בארץ אחוזתו, במקדשו, ובגלותו ובשובו לנוה קדשו למנוחת עולמים; נסים נגלים ונסתרים, לכוננו ולהחזיקו ולתת שכינתו בתוכו. – ולפ"ז אפשר לפרש "אעשה נפלאות אשר לא נבראו", בכ"מ שיהיו "בכל הארץ ובכל הגוים". ומעשה י' עם משה קרון פניו והי' פני משה כפני חמה.

יא "שמר לך את אשר אנכי מצוך היום" אף כי תפלא ותתרומם מכל העמים להיות לאור לגוים, בכ"ז תשמר מלתעות אחריהם, אמנם "הנני גרש מפניך את האמרי וג'" כאשר תדבקו אך בי ותשתדלו לגרשם אהיה בעזרכם לגרשם כלה.

יב "השמר לך פן תכרת ברית לישב הארץ וג'" אם תתעצל מלגרשם ותאמר שלום יהיה לי, גם אם ישבו בצדי ואכרת להם ברית, השמר לך "פן יהיה למוקש בקרבך".

מצוה קיב (ל"ת סו).

טו "פן תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו".

נעשה המצוה: להזהר שלא לאכל, לשתות ולהנות מתקרובת עבודה זרה ויין נסך, נוהגת בכל זמן ומקום, בזכר ונקבה.

הרמב"ן ז"ל בפרוש התורה ובהשגותיו לספר המצות (ל"ת קצד) וכן החנוך (קיא) למדו כזאת מהכתוב הזה. הרמב"ם ז"ל (עבודה זרה ז ב) כתב "הנהנה מע"ז ומתקרובת שלה ויין נסך עובר משום לא ידבק בידך מאומה מן החרם" והקשו עליו, הלא בעבודה זרה (כט) יליף לה מקרא דואכלו מזבחי מתים, מדאיתקש למת? וביותר שרמב"ם ז"ל עצמו סותר את משנתו (מאכלות אסורות יא יא) כתב איסור תקרובת ויין נסך משום אשר חלב זבחימו יאכלו וישתו יין נסיכם וכמו בגמרא דע"ז הנ"ל. ובישוב ע"ז נאמר, דבגמרא שם (נ) אמרינן מנין לתקרובת של ע"ז שאין לה בטלה עולמות שנ' ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים, מה מת אין לו ביטול לעולם אף תקרובת אין לה ביטול לעולם וכ' ולזה נראה דעצם האיסור של ע"ז נפקע ממנה ע"י הבטול וכ' אחר הבטול אין עליו איסור רק מצד מת אבל לא משום לא תעבד ע"ז וכ'" ("מנחת חנוך" כ הגלוה "לעולת שמו").

וישוב זה אינו מישב, מלבד שחדוש דין כזה, היה לו להרמב"ם ז"ל לפרש בברור.—עוד זאת שהוא העלה שם, שאם מכר העכו"ם התקרובת, בטלה בזה, ואין בה רק איסור הנלמד ממת, והלא הרמב"ם כותב שם אח"ז "בהמה שהקריבוה כולה לע"ז אסורה בהנאה אפילו פירשה עצמותיה קרנותיה טלפיה ועורה וכו'" ופירש ב"כסף משנה" "ומ"ש שהקריבוה כולה, נראה דהיינו לומר שאם הקריבוה לע"ז ופירשו ואמרו חוץ מפירשה וכו' לא נאסרו" הא סתם נאסרו, והוא כסתם משנתנו "אלו דברים של עובדי כוכבים אסורים ואיסורם איסור הנאה היין וג' ועורות לבובין" (עבידה זרה פב) וא"כ אף בקנות ישראל עורות לבובים מעכו"ם אסורים כמו שהוא מוקים למשנתנו, אף אחרי מכירה ובמת לא נאסר העור (תוספת "שמא" נדה נה) והרמב"ם ז"ל אומר בפרוש (אבל יד יא) ששערו מותר בהנאה שאינו מגופו" ובתקרובת אף פירשה אסור, אין זאת כי גם אחרי הבטול, אסור מטעם ע"ז, שנאמר בה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם" ובעיקר הקושי' על הרמב"ם ז"ל, אדמה בעניי לאמר, הלא כבר אמרו רבים וגדולים, כי הוא ז"ל לא דקדק להביא דוקא הכתוב שהביאו חז"ל למקור המצוה, והוא בחר לו הכתוב היותר נאות לו לברור ההלכה ולסגנון לשונו והמשך ענינו, וכן בה' עבודה זרה (ז ב) באמרו "עבודה זרה ומשמשיה ותקרובת שלה וכל הנעשה בשבילה אסור בהנאה שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך וכל הנהנה באחד מכל אלו לוקה שתים, אחת משום ולא תביא ואחת משום ולא ידבק בידך מאומה מן החרם" הביא הכתובים הכוללים את כל אלה ובה' מאכלות אסורות (יא א) שמדבר רק על "יין שנתנסך לע"ז אסור בהנאה והשותה ממנו כל שהוא לוקה מן התורה, וכן האוכל כ"ש מתקרובת עכו"ם וכ' לוקה שנאמר "אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם וג'" הוא הכתוב הנאות רק לשני אלה, והוא הכתוב שהובא בעבודה זרה (כב) ובכ"ז לענין שאין לו שעור, הביא אח"ז הכתוב שהביא בה' עבודה זרה "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם".

ונשמע מהמצוה, כי "גדולה לגימה שמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים" (סנהדרין קו) ע"פ רוב יעות האדם את דרכו מתאות נפשו, חמדת לבבו תעור את עיני שכלו, תקרובת עבודה זרה, חמורה מעבודה זרה, שאין לה בטול, כי יש שהמאכל והמשקה יורידו את האדם החומד והמתאוה, לתהומות, גם למטה מרוח הבהמה, לעבד עבודה נכרית, אחרי אשר כבר בטלה בדעתו ושכלו.—לכן אם נראה פורקי עול וכדומה, המתהללים כי מחכמה יתרה הגיעו לזה, נדעה כי שקר ידברו, כי רק מתאות נפשם באו להות לבבם "כי הלל רשע" כי נאור הוא "על תאות נפשו" שמחשכים תוליכהו.

טז "ולקחת מבנתיו לבניך וזנו בנותיו אחרי אלהיהם והזנו בניך אחרי אלהיהן" פתם ויינם ימשכו אותך לבנותיהם וכולם יחד לזנות לאלהיהם "זנות ויין ותירוש יקח לב" (הושע ד יא).

יז "אלהי מסכה לא תעשה לך" אל תתעה, כחוקות הגוים לחזוק הבליהם, לעשות כונים לא' אמת, חלילה מחועבה כזו, המתעבת את האדם, לחשב תועה על שאינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף; אך לחזוק דת אמת ואמונה—כוננתי לך מועדי, מקראי קדש, המובאים הלאה. — "אמר רב ששת מש"ר אבא, כל המבזה את המועדות כאלו עובד ע"ז, שנ' א' מסכה לא תעשה לך וכתיב בתריה את חג המצות תשמור" (פסחים קיח) אם השבת מורה על מציאות השם הגדול שברא הכל, המועדים מורים כי הוא יתברך משגיח על הכל, וזה שמבזה את המועדות (ע' רמב"ם יום טוב ו טז). מראה כאלו, הוא יתעלה, מסר הנהגת העולמים לזרים, וזאת פתח חטאת עבודה זרה (ר' עבודה זרה א).

כא "ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת" בא זכר השבת הנה, אחרי המצות זכר ליציאת מצרים: חג המצות; בכור; כי אחרי חטא העגל,

במתן

במתן הלוחות השניים, קובע גם בשבת זכר ליציאת מצרים „וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויציאך י׳ א׳ וג׳ על כן צוך י׳ א׳ לעשות את יום השבת״ (ואתחנן ה טו וע׳ למעלה יתרו כ ח) ופרט בזה שתי מלאכות: חריש וקציר, מכל השלשים ותשע מלאכות האסורות בשבת, באשר ששתי אלו הנן ככללי כל המלאכות, שהן אם כהכנה לדבר כחריש, ואם כגמר הדבר, כקציר; אם לשכלול העולם כחריש, אם להנאה ממנו כקציר.

מצוה קיג (עשה מז).

כא „ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת״.

נעשה המצוה לשבות מעבודת הארץ בשנת השמטה, נוהגת בארצנו בזכר ונקבה.

„—שנאמר בחריש ובקציר תשבת, אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית, ר׳ ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר״ (שבועות מא) והקשה בתוספת ר׳ עקיבא איגר ז״ל „דמנ״ל דקאי על תוספת שביעית, דילמא קאי על תוספת שבת בראשית וכ׳ ולא רצתה התורה לאסור בתוספת שבת רק מלאכת חרישה וקצירה ולא בשאר מלאכות?״

ואמרתי בעניי, לו כונה התורה לאיסור בתוספת שבת מחריש וקציר, היה כתוב „מחריש ומקציר תשבת״ ככתוב „וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו וג׳״ (בראשית ב ב) שהלא בשעה קטנה של תוספת שבת אין כל חילוק בין חריש לחריש ובין קציר לקציר, מכל חריש וקציר ישבת. — אין זאת, כי כונה לאיסור בתוספת שביעית, שיש בו חילוק בין חריש לחריש ובין קציר לקציר: כי רק החריש המועיל לשביעית, אסור בערב שביעית, ושאר החרישים מותרים; וכן רק הקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית אסור במוצאי שביעית, ושאר הקצירים מותרים, לכן יפה אמרה תורה „בחריש ובקציר״ בעצם עבדך עבודתיך המותרות לך בערב שביעית ובמוצאי שביעית „תשבת״ מחריש המועיל לשביעית ומקציר היוצא משביעית.

אף לר׳ ישמעאל שפרשו על שבת בראשית, ללמד שקציר העומר מותר בו, עולה הכתוב יפה „בחריש ובקציר״ המותר לך בקציר העומר בשבת „תשבת״ משאינו נצרך לעומר אמנם החלוק רק ב„קציר״, וב„חריש״ כל החרישים אסור, אך לתפארת הלשון כתוב „בחריש״ כמו „בקציר״. — אך זה נפלא ממני בעניי: איך נלמד מאיסור בתוספת שביעית, שמוסיפים מחול על הקדש (ראש השנה מ) הלא בתוספת שביעית לא נאסרו רק המלאכות הנמשכות לעצם שביעית, חריש המועיל לשביעית וקציר היוצא משביעית (ע״ש פרש״י) ומנין שמוסיפים בשבת וכ׳ מחול על הקדש, גם במלאכות שאינן נמשכות לעצם יום הקדוש? — ב„תורה תמימה״ הקשה כיון שהרמב״ם ז״ל הביא הכתוב הזה בשביעית, למה זה פסק שעל החרישה בשביעית אין לוקים? ואדמה לאמר שלהרמב״ם יש בחרישה רק איסור עשה, ולאו אין בה, ולכן אין לוקים עליה (וע׳ ירושלמי כלאים ח. א; תוספת „יכול וכ״ מועד קטן ז. ומנחת חנוך).

ונשמע מהמצוה (נוסף על האמור מה ששמענו ממצוה סד משפטים כג. יא) „בכל דרכיך דעהו״ גם בדרכי החול, גם במעשי הרשות, תתבונן כי לא ימשך מהם פגם כל שהוא בהוד הקדושה „מוסיפים מחול על הקדש״.

כא—כג עין למעלה משפטים (כג. טו — יז)

כד „כי אורישׁ גוים מפניך והרחבתי את גבלך ולא יחמד איש את ארצך בעלותך לראות את פני י׳ א׳ שלש פעמים בשנה״ „בעלותך לראות וג׳״ יפורש כיעוד: שאלה הגוים אשר גרשתי מפניך לא יחמדו — לקחת מאתך גם בזמן שתעזב מקומך ותעלה להר י׳; וגם בתנאי: שאז לא יחמדו ארצך, אם תשמר מצות עליה לרגלים בהר י׳ לאור באורו אמתו וישעו. — „דרש רבא, מאי דכתיב, מה יפו פעמיך בנעלים

בנעלים בת נדיב, כמה נאוים רגליהם של ישראל בשעה שעולים לרגל, בת נדיב, בתו של א״א שנקרא נדיב, שנאמר נדיבי עמים נאספו עם א׳ אברהם ול״א א׳ יצחק ויעקב, ול״א אברהם שהיה תחלה לגרים״ (חגיגה ג). — כבר למשה איש הא׳, בהגלות עליו א׳ הכבוד בראשונה על הר הא׳ נאמר „שׂ֚ נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא״ (שמות ג, ה) ופרשתי שם, הן הנעלים על רגלי האדם חוצצים בינו ובין האדמה, למען לא יתלכלך ולא יתקרר, אך במקום שהוא נקי וחם יחלץ הנעל, ומזה יתבונן האדם אף שגויתו קורצה מן האדמה, בכ״ז עליו להתרומם ליסוד נשמתו האצולה ממרום, וישים פעמיו בנעלים, כחיץ בינו ובין האדמה, אך על אדמת קדש, אין לנעל הנעל, אין לשים חיץ בין האדם ובין המקום הקדוש כי ממנו עוד יינק קדושה יתרה — „הן ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, בכ״ז הר הבית עולה עליה בשלש מדרגות בקדושה (כלים פ״א) ואין לדרך עליו במנעלים, ומשם עד מקום הראיון בעזרה עוד שש מדרגות. — וכן איש ישראל עוזב את ביתו ושדהו, רכושו וקנינו בארץ הקדושה ישם פעמיו לעלות על הר הקדש לרגל, להתרומם יותר ליסוד נשמתו האצולה ממרום, ובכל הדרך ההוא עוד פעמיו בנעלים, לא יסתפק עוד בקדושת הארץ, עוד ירא הוא פן יתלכלך, פן יתקרר, פן ימשך אחר חומר האדמה, והוא הולך בית א׳ לאור באור פני מלך חיים ולינק שפע קודש, רק שם בהר י׳ ישׂ֚ נעלו.

האח! „כמה נאים רגליהם של ישראל בשעה שעולים לרגל״ והעליה זו מלבד שמזכרת הנפש ומחממת הלבב של העולה, עוד ישפיע העולה שפע קודש על כל סביביו. — וזאת מורשה היא לבת נדיב מאברהם, ששם פעמיו בנעלים, בדרכו בעב טיט של ארצות חול, בעת שתושביהן התהללו באימים ועשו כל תועבה, והוא איתן העולם, מלבד שלא התטנף ולא התקרר ונפשו דרכה עוז אל הר הקדש, אך גם העיר ממזרח צדק והאיר את העולם מכבוד י׳. והיה תחלה לגרים ונהיה לאב המון גוים. — כה—כו עין למעלה משפטים (כג יח—יט).

מצוה קיד (ל״ת סז).

כו „לא תבשל גדי בחלב אמו״.

נעשה המצוה — להזהר שלא לאכל בשר שנתבשל בחלב, נוהגת בכזו״מ בזו״נ.

„בשר בחלב אסור לבשלו ואסור לאכלו מן התורה ואסור בהנאה וכו׳ ומי שיבשל משניהם כזית אחד לוקה וכו׳ וכן האוכל וכו׳ לוקה וכו׳ לא שתק הכתיב מלאסר האכילה אלא מפני שאסר הבישול, כלומר ואפילו בשלו אסור, ואין צריך לומר אכילתו, כמו ששתק מלאסור הבת מאחר שאסר בת הבת״ (רמב״ם מאכלות אסורות פ״ט א—ב) וכתב בתורה תמימה (משפטים כג, יט) תמהו המפרשים על שעזב דרשת הגמרא ותפס דרשה אגדית; ונ״ל דהרמב״ם לשיטתו (סוף פ״ח ממאכלות אסורות) דעל הנאת בשר בחלב אין לוקים, ולכן אינו יכול להביא דרשה זו (רבי ר׳ ישמעאל תנא לא תבשל גדי בחלב אמו שלש פעמים, אחד לאיסור אכילה, אחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בשול — חולין קטו) דמינה משמע שאיסור אכילה והנאה שקולים הם, כיון דבאופן דרשה אחת נלמדים״. — ואיני מבין ישובו, כי הלא גם מטעם המדרש רבה יש בלאו הזה ג״כ אזהרה להנאה כמו לאכילה, כדבר הרמב״ם בספר המצות (קפז) „שהיא והאכילה ענין אחד, כי האכילה מין ממיני הנאה וכו״ ושתק הכתוב מלהזכירן בפרוש, מפני שאסר גם הבשול? (וע׳ בלחם משנה שם).—ועוד מדוע זנח הרמב״ם גם שאר הדרשות שבתלמודנו? ויותר מזה הוא ז״ל בעצמו מביא דרשת דבי רבי ישמעאל ב„ספר המצות״ שלו (קפז)?

ואדמה בעניי לאמר כי אמנם להלכה, אין נפ״מ אם מטעם הדרשה הלזו או הלזו, אסור באכילה והנאה, אך דרכו בקדש לבחר הדרשה היותר נאותה לענינו (ע׳ למעלה טו׳ מצוה ק״ב). וכן ב„ספר המצות״ בבואו לספר מספר המצות, הביא דרשת דבי ר׳ ישמעאל משלשת הכתובים, שהנם רק שני לאוים (ע׳ דבריו הנחמדים שם). וב„משנה תורה״ בבואו לשנן לנו הלכה ברורה הביא

דרשת

דרשת המדרש, כטעם נאוה על לשון התורה, שהביעה כי איסורי בשר בחלב, ב„לא תבשל".

וב„חינוך" „אבל נהנה בו כגון שנתנו או מכרו אינו לוקה, לפי שאפשר להנאה בלי מעשה, וכל שאין בו מעשה אין לוקים עליו, ואפילו סך ממנו, אפשר דלא לקי, לפי שהוא שלא כדרך הנאתו, שאינו עשוי לסוך, ויש לדון גם כן שילקה".

כנראה הספק הוא, אם בהנאה, שאי אפשר בלא מעשה שלא כדרך הנאתו, יתחיב מלקות כמו באכילת בשר בחלב שלא כדרך הנאתו (פכחים כה. וכמו שהזכיר למעלה מזה) או אין דומה לה: באכילה שלא כדרך הנאתו, הלא סוף סוף עשה מעשה אכילה, אך הנאה שלא כדרך הנאתו, אולי אינה הנאה כלל לענין מלקות. — וכן היה דעת הרמב„ם ז„ל, שאין לוקין על הנאת בשר בחלב, שהלא הזכיר מלקות רק על הבשול ועל האכילה. — אמנם על דבריו „כל מאכל שהוא אסור בהנאה אם נהנה ולא אכל וכ' אינו לוקה וכ'" (מ„א ה. פז). נתן ה„כסף משנה" טעם „כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא דרך הנאתן, וכל דבר הראוי לאכילה, אין דרך הנאתו אלא דרך אכילה כתקונו". וזה הטעם נכון לשאר איסורים, אך בשר בחלב (וכן כלאי הכרם) יצא מכלל זה, כמו שהעלה הרמב„ם ז„ל להלאה (יד. י) „לפי שלא נאמר בהן אכילה וכ' לאסור אותן ואפילו שלא כדרך הנאה?" אך הוא הדבר שדברנו, שאכילה אף שלא כדרך הנאתה, חיב על מעשה האכילה והנאה אינה תלויה במעשה, רק בהרגש הנאה, ושלא כדרך הנאתו, אינה חשובה הרגשת הנאה לחיוב מלקות (וע' „משנה למלך" יסודי התורה ה ח).

ונשמע מהמצוה בנוסף על הנשמע ממצוה צב (משפטים כג יט) „אל תסג גבול עולם" לקרב את הרחוקים בטבע שהטביע אדון עולם, על תהנה מהתחכמות וגדר משטרי י', שוא תהי התמורה.

כז „ויאמר י' אל משה כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל" ברית את משה, כי תורת משה לא תשתנה ולא תתחלף כי לא יקום עוד כמשה ובריתו את ישראל כי לא תשכח עדות מפי זרעו, והיה דבוק לנצח את י' ע„י תורתו „הקוב„ה אורייתא וישראל חד הוא".

„דרש ר' יהודה בר נחמני, כתיב כתב לך וכתיב על פי הדברים האלה, הא כיצד דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בעל פה, ודברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב" (גיטין ס) הוא דיק חלוק זה מכפל „הדברים האלה" שבכתוב, כי לולא זה, היה נכון להכתב „כתב לך את הדברים האלה כי על פיהם כרתי וג'". כי הדברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בעל פה" כי הכל בכתב י' השכיל „אשר כל ניב ומלה יפתחו שערי בינה, חכמה ודעת בכל הגה ומגינה" ובעל פה הנקל לשגות. „ודברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב" למען ליגע ולעמל בהם תמיד, ואז יהיו חרותים הטב על לוח הלבב ולקחת תורה, מרב ומורה, אשר דור אחר דור ימסרו המסורה (ע' למעלה א) וכן אנו רואים מאז ועד עתה, כי רוב יגיעת עמל תורה, על תורה שבע„פ שגם אם נכתבו עתה מפני „עת לעשות לי' הפרו תורתך" (תמורה ד) דבריה עמוקים מאד, שרק במסירת נפש אפשר להשיגם ולשמרם בלב; גם רבו הדברים שאינם כתובים. וחכמי ישרז אשר על פיהם נחיה בתורת י', הם אלה שרוב חכמתם בתורה שבע„פ (ע' קידושין סו) וזה „שאמר ר' יוחנן לא כרת הקב„ה ברית עם ישראל אלא על תורה שבע„פ שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל" (נטין ס) וכן „א„ר חגי מש„ר שמואל בר נחמן, נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב, ואין אנו יודעים איזו מהם חביב, כשהוא אומר כי על פי הדברים האלה כרתי וג' הוי אומר שבפה חביבים" (ירושלמי פאה ב ד) הן האהבה הרבה שיאהבנו אבינו שבשמים הובעה במתן תורה, שכן נברכהו יום יום על „אהבת עולם" ו„אהבה רבה" וע„י נגיע לאהב את אבינו שבשמים, ואיזו חביבה יותר שבע„פ, שחרותה על לוח לבב ישראל. ובזה יבואר הטב הכתוב „כרתי אתך ברית ואת ישראל" שמתחלה „משה קבל תורה"

שבע"פ „מסני" ואח"כ „מסרה ליהושע" ולכל ישראל (ע' ב„מוסר ישראל" אבות א).

בדבריו של ר' יוחנן כפלים לתושי' „כתב לך את הדברים האלה, ה"ד אכתב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו, בשעה שנגלה הקב"ה בסיני לתן תורה לישראל, אמר למשה על הסדר מקרא משנה תלמוד ואגדה וכ' אמר לפניו רבש"ע אכתב אותה להם, א"ל איני מבקש לתן להם בכתב, מפני שגלוי לפני שאומות העולם עתידים לשלט בהם ולטל אותה מהם ויהיו בזוים באומות, אלא המקרא אני נותן להם בכתב והמשנה וכ' על פה, שאם יבואו או"ה וישתעבדו בהם והיו מובדלים מהם וכ'" (מדרש רבה) ובדברים קצרים ונמרצים: „א"ר אבין אילולי כתבתי לך רובי תורתי, לא במו זר נחשבו, מה בינם לאומות, אלו מוציאים דפתריהם ואלו מוציאים דפתריהם וכ'" (ירושלמי פאה ב ד) הנה כן „לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על תורה שבעל פה" אמתת דבר רז"ל, רואים אנו גם בזה, עד היום הזה, לא נעתקה לשפה אחרת אף מסכת אחת מתלמדנו כמתכונתא בזמן שכתבי קדשנו הועתקו ל„תרה" לשונות ונפוצו בשנה אחת יותר מעשרה מליון וזה כמופת נוסף על אמרי אמת של חז"ל הנכונים וקימים (ע' לבני ישרא' ו נ).

כט „ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לוחות העדת ביד משה ברדתו מן ההר" הנראה כיתר „משה ברדתו מן ההר" כי הלא אפשר היה לכתב „לתת העדת בידו", בא ללמדנו ששונה רדתו הפעם ביום הכפורים את לוחות השניים, מאז ברדתו בשבעה עשר בתמוז את הלוחות הראשונים, אז בחטאת העגל, נאמר לו „לך רד" (למעלה לב ז) רד בעל כרחך ויותר מזה „א"ר אלעזר אמר לו הקב"ה למשה משה רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועתה ישראל חטאו למה לך גדולה" (ברכות לב) ועתה ביום הכפורים, „ושני לחת העדת ביד משה" ברום מעלתו שנתעלה במרום „ברדתו" מרצונו הטוב „מן ההר" לתת לעמו לוחות הברית ולבשר כפרה, ולכן זכה רק בירידה זו, כי יקרן עור פניו, כמו בעמדו במרום „ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו" הענו מאד מכל האדם, לא חש כי הואר פניו מני דברו אתו אור עולם כי כסה עליו אור פניו ויחננו מאוצרו הטוב והיה נאמן ביתו „חכמת אדם תאיר פניו" ואין כמוהו שהשיג חכמת אמת ממקור החכמה, במדה הכי מרובה שאפשר לאדם להשיג – „ומשה לא ידע כי קרן עור פניו, ומהיכן נטל משה קרני ההוד, רבנן אמרי מן המערה שנאמר והיה בעבור כבודי וג'; ר' ברכיה הכהן בש"ר שמואל אמר הלוחות היה ארכם שש טפחים ורחבם ששה והיה משה אוחז בטפחים והשכינה בטפחיים וטפחיים באמצע ומשם נטל משה קרני ההוד; ר' יהודה בר נחמן בשם רשב"ל עד שהיה כותב בקולמס נשתיר קימעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני ההוד, שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו" (מדרש רבה). – רז"ל התבוננו על רוממות משה איש הא', אמנם הוא מבחר היצור, אך בכ"ז תוצאות טונות מהתבוננות זו לכל תלמידיו איש ואיש לפי כשרונו ויתרונו; הן „קרנים מידו לו" להאיר פניו מבחוץ בהוד נורא, למען יהי מורא רבך כמורא שמים" אך יותר מזה „ושם חביון עזו" נר א' נשמת האדם שבו פנימה, עלה אורה מאד „פני משה כפני חמה" להאיר העולם תמיד באור י' ואמתו – ומעלות איש הא', נבעו משלשת מקורות ברכה: א) „ברכת הורים" הגדול מגזע ברך י', והחנוך על ברכי ישרים; ב) „ברכת התורה" שהלומד אותה לשמה „זוכה לדברים הרבה וכ'" (אבות ו); ג) „וברכת הדעת" שחנן י' לאדם דעת בינה והשכלי—משלש אלה ישאבו מים חיים, מני מבחר היצור, משה איש הא', אבי הנביאים עד הקטן שבקטני תלמידי תלמידיו לאלפי דור. – „מהיכן נטל משה קרני ההוד, רבנן אמרי מן המערה וכ'" זו „ברכת הורים" במליצה חידות ידברו לנו רז"ל? ע"פ חזון ישעי' (נא) „שמעו אלי רדפי צדק מבקשי י' הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחולכם וג'" הנה כן גזע נאה ישו פרי תפארה „א"ר פרנך א"ר יוחנן

יוחנן כל שהוא תלמיד חכם ובנו בנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת ממנו, שנ' ואני זאת בריתי אתם אמר י' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך מעתה ועד עולם וכ'" (בבא מציעא פה) "ר' ברכיה הכהן בש"ר שמואל אמר הלוחות וכ'" זו "ברכת התורה" אשר גברה על "ברכת הורים", אמנם מתחלה אך בטפחים הנמוכים אחז, אך התאמץ לאחז מעלה מעלה. — "ר' יהודה בר נחמן בש"ר רשב"ל עד שהיה כותב בקולמוס נשתיר קימעא והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני ההוד וכ'" זו "ברכת הדעת" להוסיף להשכיל דבר מתוך דבר, מהכתוב בקולמוס ע"י חכמת אי בראשו, והיה ראשו ככתם פז אשר "נגה כאור תהיה קרנים מידו לו". — כפלים לתושי': "מן המערה" נתגלה לו מדותיו של הקב"ה. מן "הלוחות" למד תורה שבכתב — "שהיה כותב בקולמוס נשתיר קימעא והעביר על ראשו וכ'" זו תורה שבעל פה — כדבר המדרש המובא למעלה (כז) שרצה משה לכותבה ומנעו צור עולמים ומסרה לו לזכרה ולשמרה בראשו ומכל אלה קרנים לו להאיר לעולמים באור י' אמתו וישעו.

ויקהל

לה א "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם אלה הדברים אשר צוה י' לעשת אתם" נזכר פה למבראשונה, כי דבר משה, דבר י' בקהלת כל ישראל, גם שב גם ילד, גם איש גם אשה. — א) כי זכו גם המה לשמע מאתו דבר י', באשר לא שמעו לעצת הערב הרב, לתת את נזמיהן לעגל; ב) באשר חפץ לזרז את כולם להרים תרומה למשכן, וע"ז נאמר "אשר צוה י' לעשות וג'". ואמנם גם על שמירת השבת נאמר כן כאמור "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם וג'" (הגא לא טו ועי' זוהר שכ).

ב "ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לי', כל העשה בו מלאכה יומת" "ויקהל משה וג' למה נאמרה פרשה זו, לפי שהוא אומר ועשו לי מקדש (ת וכה כה) שומע אני בין בחול ובין בשבת וכ' תלמוד לומר ויקהל משה וג' ששת ימים וג' בחול ולא בשבת" (מכילתא) למען דעת האדם, שאף אם ברב חכמתו ובגדל תבונתו ישכלל את העולם לייפהו, עד כי ימצאו חכמים ונבונים לכונן משכן תפארה לשכינת עוז י'; בכ"ז ידע כי אי אפשר לחדש מה על מעשה בראשית, כל פעליו וכל מעלליו אך לגלות מצפוני הבריאה ולהרכיבם זה בזה "אין כל חדש תחת השמש" וזה ילמד האדם ממצות השבת, המזכרת אותו כי ששת ימים עשה י' את השמים ואת הארץ וכל מלואם וביום השביעי שבת וינפש, ואין כח וחיל ביצור עולמים לברא דבר חדש בעולמו של הבורא כל. — ולפ"ז נשכילה להבין, מדוע זה עבודת המקדש דוחה שבת, כדבר המכלתא "והיה לכם קדש ולמקום חול"? א) כי רק בחכמת בנין המשכן ובתבונת החרשת המעשה המפוארה בו, אפשר לטעות, כי אמנם גדולים מעשי האדם, וחדושיו, לא כן בעבודת המקדש; ב) בעבודת המקדש בקרבן וזבח, הלא יתקרב המקריב לא' עולם ויזבח לו גאון לבבו ורום עיניו, וקשה לטעות במו. עוד יתכן לאמר, כי לכן הזהירה התורה מלבנות המשכן בשבת, שבל יאמר האדם אם בכל הענינים החומריים, עלי לשבת ביום השביעי להראות כי "הכל בידי שמים" ומיום ששבת צור עולמים אי אפשר ליצוריו לחדש דבר בעולמו; אך בענינים הרוחניים המוסריים שהם בידי אדם כאמור שם "חוץ מיראת שמים" אפשר לעשות מלאכה גם ביום השבת, להראות שאלה ביד האדם, הזהיר י' שגם מלאכת המשכן שתכליתו יראת שמים "וממקדשי תיראו" אסורה בשבת, וכן אסורה כל מלאכה בשבת אף לדברי תורה ומצוה, זולת אלו שגלה התירן וחובתן אף בשבת.

מצוה קטו (ל"ת סח).

ג "לא תבערו אש בכל משבותיכם ביום השבת".

נ ע ש ה המצוה: להזהר שלא לעשות משפט מות בשבת נוהגת בסנהדרין.

"מצוה שכב הזהיר מענוש הגדרים על החוטא ולהעביר הדינים עליהם ביום השבת, והוא אמרו לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת, רצה בזה שלא ישרף מי שנתחייב שרפה וכ' לחלק יצתה, והוא שיהיה חיב על כל מלאכה בפני עצמה וכ'" (ספר המצוה) והקשה ב"מנחת חנוך" "למה ימנה ללאו בפני עצמו, דה"א רק גלוי מלתא דזה לא הותר בשבת, ואם כן הוא בכלל לא תעשה כל מלאכה וכ'"? ו"במעין החכמה" העיר "וצריכים אנו להמציא חילוק בין דין זה דמיתת ב"ד לדין דבנין בית המקדש דמצינן נמי מקרא מיוחד שאינו דוחה שבת כדאמרינן בברייתא (יבמות ו) יכול בנין בהמ"ק דוחה שבת, ת"ל את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו וכ' ראוי למנות שביתת בנין בהמ"ק בשבת במצות עשה מיוחדה מלבד מ"ע דשמירת שבת"?

ושתי אלה אדמה לישב בקושית הרמב"ן ז"ל (בהשגותיו בספר המצות שורש ב) "ובמצוה שכב, ומנה לאו שאין מיתת ב"ד דוחה שבת וכ' ועיקר הכתוב הבערה לחלק יצאה ולא הוזכר בגמרא באלו שהן תורה וכ'"? — ואמרתי בעניי: כי מאשר תלמודנו ילמדנו כי המקרא הזה לחלק יצא, לאמר שיהא חיב על כל מלאכה בפני עצמה, בעשאו הרבה בהעלם אחת (שבת ע). ומזה אם התרו בו מהכתוב הזה, על הבערה הוא חייב, הלא הוא לאו חשוב להספח במספר המצות מה שא"כ הכתוב, שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו" שאיננו רק גלוי מילתא, כי גם בבנין המקדש ישנה מצות שביתת שבת. ובאשר בכתוב הזה נאמר "בכל משבתיכם" נלמד שגם במושבות ב"ד אסור בשבת להבעיר אש לשרף את המחויב שרפה (יבמות ו).

ו נ ש מ ע מהמצוה א) גודל לא', כי "באור פני מלך חיים" וביום מנוחתו והארת פניו אל להמית אדם (ולענשו מדברי סופרים); ב) כבוד ליום השבת מקור הברכה אל ליסר בו קשה כל אדם; ג) יקר האדם, אף הנדון למיתה, כי יחוננהו י' לחיות עוד יום ההוא, אולי יקנה עולמו בשעותיו הספורות ביום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והכתוב הזה המורנו חלוק מלאכות בשבת, פרט מלאכת הבערה והזכיר עוד הפעם "ביום השבת" ללמדנו "ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר מערב שבת לשבת" (מכלתא) אך התחלת פעולת ההבערה, אשר היא נראת קלה מאד כמעט כאין, אסורה בשבת, אך אם כבר הוחלה הפעולה בערב שבת, ומאליה תמשך גם בשבת מותרת, כי העיקר הוא התחלת המלאכה הנעשה בידי אדם ולא ההמשך מאליה. וכן נצטוינו מדברי סופרים, להדליק בערב שבת נר של שבת שתאיר בשבת. למען ידע כל איש ישראל, כי חמדה גנוזה זו נתנה לו, למען יאור באור י', אף בעת שהחשך יכסה ארץ וערפל לאומים, עליו יזרח אור י' ואמתו, באור תורה ונר מצוה; ונתנה מציה זו יותר להאשה בת בתה של שרה אמנו, שהיה נר דלוק לה מליל שבת עד ליל שבת (חיי רבה כ) למען תחנך את בניה באור י' ואמתו. "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו" לכן תתפלל אז האשה שתארנה עיני בניה בתורת י' (מגן אברהם רסג וע' למעלה חיי כד סז ו"לבני ישראל" ב נב) ובא הכתוב לרמז לנו על הענש הכללי על חלול השבת "א"ר יהודה בריה ב"ר שמואל משמיה ד"ב אין הדלקה מצויה אלא במקום שיש חלול שבת שנאמר ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא וג' והצתי אש בשעריה וג' (שבת קיז) והיא מדה כנגד מדה כי המחלל את השבת, כאומר שאפשר לו לאדם לחדש מה על מעשי י' בששת ימי המעשה ישלח י' אש ממרום לכלות את אשר כבר עשהו האדם; והקדימה בזה התזרה מצות השבת למשכן, וכן בסוף פ' בהר, ובפ' תשא (לא יג) אחרה התורה מצות השבת למשכן? כי במצות השבת יתבונן האדם בראשונה ש פ ל ת ה א ד ם בעצם עסקיו וטרדותיו ביום הששי בהתבוננו כי השמש

נטה לערב קול קורא אליו: חדל בן אדם! חדל מכל מעשה ופעולה, כי מבלעדי י', מעשיך תוהו ופעולותיך בוהו, וביום השביעי, שבת מטעם המלך; ואח"כ בהתקדש יום השבת, יבא ג"כ להתבוננות ברוממות א' יוצר הכל. ובמצות המקדש יתבונן האדם בראשונה רוממות א' אשר לקדושת שמו, המכון ההוא, ועוד על הים שרנו "זה א' ואנוהו א' אבי וארוממנהו" ואח"כ יתבונן על שפלת האדם נוכח רם ונשא "עני ונכה רוח" (ישע' סו ב).

וכן קודם חטא העגל, נכון היה ישראל להתרומם מהר, בהתבוננו בקדושת רם ונשא, ולכן באה מצות המקדש קודם לשבת (כפ' תשא), אך אחרי החטא, שנואל הערב רב להתעות את ישראל להשתחות לפועל ידיו, הנכון להתבונן על שפלת האדם מראש, וכן באה מצות השבת קודם למשכן (בוה ובפ' בהר).

ה "וחומאתכם" מהצריך לכם ולא רק מהמותר "תרומה לי". עוד זאת מנו גזברים לדרש מכל איש תרומה ועליהם נאמר "קחו וג'". אך טוב יותר אשר "כל נדיב לבו יביאה" בעצמו בהכירו ובחושו כי לא משלו יתן אך הוא מביא "את תרומת י'" שלי' הוא "זהב וכסף ונחשת". – "ד"א זהב זה אברהם וכ' וכסף זה יצחק וכ' ונחשת זה יעקב וכ' (מדרש רבה). "הב" חשוב מפני יקר מציאותו הן "אחד היה אברהם" קורא בשם א' עולם. "כסף" אף שימצא יותר, חשוב הוא משום שתשמישו רבה, לתפארת, כן היה יצחק אף שלא היה יחיד אך דבר העקדו על המזבח הכתוב מפרש בתורה, היה למופת לרבים מאז ועד עתה. ו"נחשת" חשוב מחזקו, כן יעקב היה כחו לא' גדול ועצום "שרית עם א' ועם אנשים ותוכל" כי אביר יעקב היה בעזרו. ודרשו כזאת כי שלשה אלה מקומם יכירם יותר אצל שאר הדוממים "אבני שהם ואבני מלאים וג'" (ז) אין זאת כי באה התורה לרמזנו כי כל המרימים תרומה למשכן י' יאחזו דרכי אבות, ואז יראה פעלם והדרם על בניהם.

יט "את בגדי השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן" באשר הכהן הגדול עובד בכל עת שירצה ובגדיו עליו נאמר "בגדי הקדש לאהרן הכהן" נחשבים הבגדים כשלו, אך שאר הכהנים עובדים רק בזמן הקבוע לכל אחד ואחד, ואז ילבש הבגדים נאמר "ואת בגדי בניו לכהן" בזמן שישרתו בקדש.

"וא"ר חמא בר חנינא מאי דכתיב את בגדי השרד לשרת בקדש, אלמלא בגדי כהונה לא נשתיר משונאיהם של ישראל שריד ופליט" (יומא עב). – יתר שאת ויתר עז לבגדי כהונה, כי הכהן בהתבוננו על בגדיו המזכירים אותו לתקן כל בדק בישראל ולגדר פרציו, ככל אשר אשר למדונו רז"ל ובארנו למעלה (תצוה כח ב מצוה צט) למד לדעת את העם להזהר מאד מהקנאה התאוה והכבוד, אבות הטומאה ותולדותיהן עבודה זרה, שפיכת דמים וגלוי ערית והדומות להן וכן התבונן לכונן משפט צדק ודין נאמן בישראל, וכל אלה השאירו לנו שריד נאמן.

כא "ויבאו כל איש אשר נשאו לבו" שחונן בלב טוב "וכל אשר נדבה רוחו" רק באשר רוחו הדוה למרום המריצתו "הביאו את תרומת י' וג'".

כב "ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב" אח"כ כאלו נברא לב נדבה לכלם "הביאו חחוז".

כג "והנשאם הביאו את אבני השהם ואת אבני המלאים לאפד ולחשן" הנה אם כל ישרי הביאו חומר רב ויקר לבנין המשכן, הביאו נשיאיו, רוח קדושה ואהבה, כי אבני החן לחשן ולאפד, הנן נוצצות באור קדושה ואהבה כמבואר למעלה (תצוה כח יב כ).

כח "ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים" להעיר על אור התורה, עדון הלבב, והמחשבה הנכונה כמבואר למעלה (תצוה כז כ מצוה צח ל ז מצוה קר תשא ל כה מצוה קח). (ע' צרור החיים צד).

ל „ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא י׳ בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה״ כשם שאמר לו הקב״ה „ראה קראתי בשם בצלאל וג״ (תשא לא ב) ואם לו נאמר „ראה״ כמו שהראהו המשכן וכליו, הראהו שם פועלים. למה אמר כזאת לישראל, אין זאת כי כון גם לראית הלב, ההתבוננות בדבר שזאת יאתה גם לכל ישראל וכן דרשו רז״ל „ויקהל וג׳ ראו קרא י׳ בשם וג׳״ ה״ד (קהלת ז א) טוב שם טוב משמן טוב וג׳ כמה הולך שמן טוב מקיטין לטרקלין, ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו, שנאמר (דברי הימים א יד י) ו צא שם דוד בכל הארצות; שמן טוב נופל על המת והוא מבאיש שנאמר (קהלת י א) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח, שם טוב נופל על המת ואינו מבאיש, שנאמר (מלכי ב ד לד) ויעל וישכב על הילד וג׳, ויום המות מיום הולדו, יום מיתתו של אדם גדול מיום לידתו, למה שביום שנולד בו, אין אדם יודע מה מעשיו, אבל כשמת מודיע מעשיו לבריות, הוי ויום המות מיום הולדו וכ״ (מדרש רבה) תכלית שם טוב כי ילמדו אחרים לעשות כמעשה בעל השם טוב, הטוב והישר, ולכן השם הטוב, נעלה יותר מהנמשח בשמן, בשני אלה: א) המלך המשוח, מכבדים אותו ע״פ רוב מיראה, רק בקרבתו, ולכל היותר בארצו, אך השם הטוב שבא מחכמה ומעשים טובים נראה פעלו והדרו עד קצוי ארץ; ב) המלך המשוח, מכבדים אותו רק בחייו, אך כבוד בעל השם טוב, הולך וגדול גם במותו. לכן ע״פ התעודה הזאת שילמדו אחרים ממעשיו הטובים לעשות הטוב כמוהו „טוב-ויום המת מיום הולדו״ „למה שביום שנולד בו אין אדם יודע מה מעשיו, אבל כשמת, מודיע מעשיו לבריות״ ועוד שם „ד״א טוב שם טוב משמן טוב טוב היה שמו של בצלאל משמן הטוב, למה שפרסמו הכתוב שנאמר ראו קרא י׳ בשם בצלאל״ לפ״ז יבואר דברי הקהלת „טוב שם״ הבא לא מעושר וגבורה, אך הבא מחכמה ומעשים טובים „משמן טוב״ סמל החכמה המעדנת את האדם, כי השם הטוב של בצלאל בא מאשר „ומלא אתו רוח א׳ בחכמה ותבונה ובדעת ובכל מלאכה״. – עוד שם „ד״א (ישע׳ מ כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, בזכות מי נבראו „אלה תולדות השמים והארץ״ ובזכות מי הם עומדים, בזכות „אלה שמות בנו ישראל״ ואלה בזכות מי הם עומדים, בזכות (ראתחנן ד מה) „אלה העדות החקים והשפטים״ כתיב (ישע׳ שם) „המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא״ וכתוב אחד אומר (תהלים קמז ד) „לכלם שמית יקרא״ כיצד יתקימו שני כתובים אלו, אלא כשהקב״ה מבקש לקרותם כאחד הוא קורא לכלם שם אחד, וכשהוא קורא לכל או״א בשמו הוא קורא אותו מיכאל גבריאל וכ׳ אין לי אלא למעלן מנין אף למטן שנאמר קרא י׳ בשם בצלאל״.

מערכת הבריאה כולה, שלכבוד י׳, נ ב ר א ה וכן ע ו מ ד ת, למען ישראל „עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו״ (ישע׳ מג כא) וישראל י ע מ ד על עמוד ה ת ו ר ה אשר תורנו לדעת את י׳, לעבדו, להדבק במדותיו „עדות חקים ומשפטים״ „המספר״ מורה כי דבר הנספר חשוב הוא, ראוי למנין; ו„השם״ מורה על הצטינות בעל השם, במה „וכן צבא מרום במרום, וישראל גוי אחד בארץ, במספר יבואו, ושמות למו, ע״פ תכונותיהם וכשרונותיהם; יש אשר כל הצבא מרום או כל ישראל, ממלאים תעודה אחת, אז בשם אחד יקראו כולם, ויש אשר כל אחד מן האישים ממלא פקודה מיוחדת, אז יקרא לכל אחד ואחד בשם מיוחד, וכן נקרא בשם, בצלאל, על תפקידו הרם המיוחד במלאכת המשכן בו שמים וארץ ישקו.

„ד״א ראו קרא י׳ בשם בצלאל בן אורי בן חור, מה ראה להזכיר כאן חור, אלא בשעה שבקש ישראל לעבד ע״ז, נתן נפשו על הקב״ה ולא הניחם, עמדו והרגוהו, א״ל הקב״ה, חייך, שאני פורע לך וכ׳ כל בנים היוצאים ממך אני מגדלם שם טוב בעולם שנאמר ראו קרא בשם בצלאל בן אורי בן חור״ (מדרש רבה) חור הורה להם, שאם קרבת א׳ יחפצו באמת, אל יואלו לעשות מסכה כתבנית הוד שוכן בגויה, כי בזה יגרעו יראה וכבוד מא׳ עיין שאינו גוף ולא

ישיגוהו משיגי הגוף, ועוד ישפילו את האדם עד למטה מן בהמות שדי; רק ישאו אל מרום עיניהם, את א' ישראל שוכן מרום יעריצו, ובכבודו יתכבדו גם המה. ולתעודה זו יחכונן משכן י' „ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (תרומה כה ח) שמי יתקדש בו ועם זה אשכין כבודי בתוך לבב כל אלה החפצים בקרבתי; ומשכן י' כוננו ידי בצלאל בן אורי בן חור, וזה דבר המדרש אח"כ: „ד"א ראו קרא וג' אלא כשעשו את העגל, אמר הקב"ה למשה ועתה הניחה לי וג' א"ל בדוק אותם שיעשו את המשכן וכ' אמר משה לפני הקב"ה כתבת כי יגנב איש שור וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור הרי הביאו חמשה חח נזם, טבעת, עגיל ורומז".

ממעשה המשכן ברב חשק, נתבונן כי העגל עשו הטועים לא מאשר כחשו לגמרי בא' מרום, רק באשר שגו מאד באהבת י' וחפצו בקרבתו, ואמרו כי ע"ז מסכה יתקרבו אליו, אך באשר כי אמצע ומה גם כזה לא יקרב את האדם לעושהו אך עוד ירחקהו, כמו שתאר הרמב"ם ז"ל בראש ה' עבודה זרה, ורק ע"י משכן י', יתקרב האדם אל רם ונשא, וכן מהרו בשמחה להנ"ך נדבה למשכן עוזו שהי' חושקים בזה, מאז שהתראה עליהם על הים ונתגלה בסיני. הן הגונב שור וטבחו או מכרו ישלם פי חמש, מאשר שנה בחטא (בבא קמא סח) גנב מרעהו גם טבח או מכר; וכן האיש אשר יוציא מהרכוש ששאול לו מי', על מותרות והבל, לעצמו, גנב הוא ואם הם אשר בזהב אשר הרבה להם, עשו עגל, ה"ה כגנבים שמכרו לאחרים; משפטם לשלם פי חמש, לשרש הרעה מקרבם, ואמנם הרבה העם להביא תרומה למשכן י' עד שצוה משה „אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש". „אמר הקב"ה לישראל, בעולם הזה היתה רוחי נותנת בכם חכמה, אבל לעת"ל לבא רוחי מחי' אתכם וכ'" (מ"ר). = לבד פשוטו — מדרשו: אם בעוה"ז רוח חכמת א' שבאדם נותנת לו תחבולות ללחם את יצרו הרע ולנצחו וכן את כל מפריעיו מבחוץ, ורבות בפעמים, למען מלחמת קיומו זו, עליו למותת תשוקת לבבו כמו שאמרו חכמי הנגב „מה יעבד אינש ויחיה — ימית את עצמו" (תמיד לב) ואך לעוה"ב כאשר יתוקן עולם במלכות ש' ויזכח היצה"ר ותכלה ממשלת הזדון מן הארץ, אז רוח י' תחיה את האדם, שכל רוח החי' שבו, תשאף אל על. „א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן בצלאל על שם חכמתו נקרא, בשעה שאמר לו הקב"ה למשה לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך ואמר עשה ארון וכלים ומשכן, א"ל, משה רבינו, מנהגו של עולם אדם בונה בית ואח"כ מכניס לתוכו כלים ואתה אומר לי עשה לי ארון וכלים ומשכן, כלים אני עושה להיכן אכניסם, שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן ארון וכלים, א"ל שמא בצל-א' היית וידעת" (ברכות נה). — הנה סוף מעשה במחשבה תחלה: תכלית כל מעשה המשכן וכליו, היא כי ינצר ישראל תורת י' השומה בארון הברית. וכן משה לשיא גבהו, הזכיר מקודם את הארון, אך א' הרוחות לכל בשר בחפצו לקרב אליו כל אשר יקראוהו יצוה מקודם על המשכן ואח"כ על הארון; וכן עשה בצלאל הנקרא מראש למלא תפקיד נשגב כזה, להשכין שכינת י' בתוך כל ישראל (וע' למעלה יב כב).

לז א „ויעש בצלאל את הארן עצי שטים וג'" נקרא שמו ביחוד על מעשה הארון להעירנו כי אף שאיחר מעשהו, למעשה המשכן (ע' למעלה מז) בכ"ז ידע את גודל ערכו כמרכז כל המשכן ותעודתו. „ד"א ויעש בצלאל וג' ה"ד" (ירמי' ל יז) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאיך אין מדותיו של הקב"ה כמדת בשר ודם, מדת בשר ודם, שהוא מכה באזמל ומרפא ברטיה, אבל הקב"ה במה שהוא מכה הוא מרפא וכ' אף כך, ישראל חטאו בשטים שנאמר (בלק כה) וישב ישראל בשיטים וג' ונתרפאו בשטים שנאמר ויעש בצלאל את הארון עצי שטים" (מדרש רבה). — ללמדנו באו על דבר נפלא כי התורה תטה את רוח האדם כעץ השדה מן הצד אל הצד באותה מדה עצמה, אין דבר מגונה יותר ונפשו של אדם מתאוה לו

יותר

יותר כעריות (סיף מכות) עד אשר התאוה תשגה את האדם והיה שוטה ומתעתע, לעשות מעשים אשר לא יעשו ומעשי שטים יוכיחו, בכ"ז יש בכח התורה להתאהב על האדם עד שישגה באהבתה ואז ירפא משגיונו לאהב חק נכריה, כדבר הרמב"ם ז"ל "גדולה מכל זאת, אמרו, יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה ובחכמה הוא אומר אילת אהבים ויעלת חן דבריה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד" (משנה תורה סיף א' מהלכות איסורי ביאה).

כג "ויעש את שמן המשחה קדש" באשר היא סמל חכמת התורה אשר תעדן גם את בשר האדם ומורשיו להתקדש בקדושת הא' הקדוש ותורתו "ואת קטרת הסמים טהור וג'" כי ה"ה סמל המחשבה הטהורה העולה לא' הרוחות (ע' תצוה ל ז מצוה קר תשא ל כה מצוה קח).

לח א "ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראת הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד" הנה כבר פרשו רז"ל שנעשה מנחשת של המראות אשר היו לנשים הצדקניות לפאר עצ ולקשט הודן, שהביאו נדבה למשכן, ונבחרו מראות אלו לכיור – משני אלה אי כבוא כהן י' צ' אל אוהל מ'עד וירחץ ידיו ורגליו אם הרחוץ החצוני כשהוא לעצמו ג"כ טוב להדרת קדש, עוד יזכירהו על הרחוץ הפנימי כדבר הנביא "רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד ע'ני הדלו הרע" (שע' א סז) והרחיץ מן הכיור הנעשה ממראה, יעוררהו להביט אל תוכו פנימה· כבראי מלוטש הטב· למען רחץ קרבו פנימה הטב הטב; ב) אשה כי תשטה – ואין רואה ואין מגיד כעבור על אישה רוח קנאה, ישקנה הכהן מים קדושים מן הכיור עם עפר המשכן ומחוי מגלת שוטה, ואז תראה האשה כבמראה מלוטשת, ככל אשר היא באמת, אם טהורה ואם אינה טהורה, ואז תטהר ותצרף (התבוננות על מעשה המשכן בכלל והשקפה קלה על פרטיו· למעלה בפ' תרומה-תשא)·

פקודי

לח כא "אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה עבדת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן" באשר המשכן הוא משכן העדות, תורת י', אשר כל הגה מלה ואות בה הוא גביע מלא חמר, שרק למשה נאמן בית י' נגלו כל מצפוני', לכן היה כל דבר וענין שבמלאכת המשכן, מכון לדברים נשגבים; וכן בא כל פרט ופרט במספר לפי תפקידו, ומי היה ראוי לפקדם אם לא משה "אשר פקד על פי משה" תפקידם, והמספר בכלל היה "עבדת הלוים ביד איתמר וג'"· – אלה פקודי המשכן, כך פתח ר' תנחומא בר אבא (משלי כח "איש אמונות רב ברכות" – אתה מוצא, כל מי שהוא נאמן הקב"ה מביא ברכות על ידו, מי שאינו נאמן "ואץ להעשיר לא ינקה"· "איש אמ'נות" זה משה, שהוא נאמנו של הקב"ה, שנאמר (בהעלותך יב) "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא" הוי איש אמונות רב ברכות, שכל הדברים שהיה גוזר עליהם היו מתברכים, לפי שהוא נאמן "ואץ להעשיר לא ינקה" זה קרח שהיה לו ובקש ליטול כהונה גדולה, ומה היה סופו ותפתח הארץ את פיה" (מדרש רבה)· – כי רק ע"י איש אמונות" מרע"ה, שה"ה נאמן בכל בית י', וידע סוד כל דבר וענין במעשה המשכן, וכן ברוח קדשו בכל המעשים האלה – לתעודתם, ע"ז נהיה המשכן למקור "רב ברכות"· – אך קרח היה "אץ להעשיר" חשק להיות כהן גדול, והתאמר כי רק השאיפה לרוממות הא' הקדוש משכה אותו לתשוקה זו, אך באמת באה משפלותו, הקנאה התאוה והכבוד משכוהו לזה· לכן הוציאו מן העולם "ותפתח הארץ את פיה ותבלעם וג'" בשפל ישקע, ומשם בע"כ יקרא "משה ותורתו אמת"·

"מהו משכן שני פעמים, א"ר שמואל בר מרתה שנתמשכן שני פעמים על ידיהם" (מ"ר)– כפל מלת "משכן" תרמזנו על תפקיד משכן י"צ בעמדו על מכונו, גם בהשממו–כי הוא–"משכן

העדות" לעולם. הן בעמדו על מכונו הנהו "משכן" י"צ בתוך ישרצ, – ובהשממו הנהו כ"משכן"; הלוה יתן משכן על נשיו. לשני אלה או לאחד מהם: א) למען המלוה, כי ימצא במשכן תמורת הלואתו; ב) ולמען הלוה, כי בהרגישו העדר חפצו החביב שמשכן, יחיש לשלם נשיו ולפדות חפצו. — משכן י' כי שמם לא ימצא בו תפקיד הראשון, כמובן, אך הוא ימלא תפקידו השני, בכל עת עמדו חרב ושמם, יזכר ישרצ, כי נוה קדשו הרב ושומם, באשר לא שלם עוד את נשיהו, לא שב עוד אל על בתשובה שלמה. וזכרון זה יעוררהו לשוב אל י' והוא ישוב לשכן בתוכו כבוד. — "מה העדות, זו תורה, שהם יגעים בה, אמר הא' בזכות התורה ובזכות הקרבנות אני מציל אתכם מגיהנם, וכן לאברהם אבינו הראה הקב"ה התורה והגיהנם והקרבנות והגליות, – אמר הקב"ה כל הימים שיהיו בניך עסוקים בתורה ובקרבנות הם נצולים מהם, אלא עתידים בניך לבטל הקרבנות. במה אתה מבקש שישתעבדו בניך בגיהנם או בגלות, א"ר חנינא בר פפא אברהם בירר לו הגליות וכ' אלה פקודי המשכן משכן העדות, מהו העדות שכל זמן שישראל עוסקים בתורה ובקרבנות תהי עדות להם שאינם יורדים לגיהנם". – התורה תורה לאדם בהשכל ודעת רוממות א' חיים ומשלחתו הוא בעולם, מטעם א' הרוחות לכל בשר, והקרבנות תרגילהו במעשה ומוחש לזכר ולשמר כ"ז. ואם התורה לא תשתכח לעולם מפי זרע אברהם, הקרבנות תבטלנה לזמן מה ואז במעשה ומפעל לא יתרגל זרעו של אברהם בכ"ז, ויעבט ארחותיו, אז יתמרק אם ע"י גיהנם; מצרי שאול לנפש ועם זה גם לגויה; ואם ע"י הגליות שעיקרן יסורים לגויה ליחיד ולכלל, עם זה גם לרוח ולנפש – ובחר אברהם אבינו בגלות משני אלה: א) כל יסורי הגויה כאין הם לעומת ענויי הנפש שמה והאדם המשכיל בכל ענויו מבחוץ בוה חפשי הוא פנימה "אף כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו צלמות" בכ"ז ראה י' "אם שכחנו שם א' ונפרש כפינו לאל זר" (תהלים מד:); ב) בגלות אפשר בכל עת ועונה לשוב בתשובה שלמה וי' יחיש פדות "היום אם בקולו תשמעו" (תהלים צה, סנהדרין צח). אך אין דעת ואין חשבן בשאול לשוב "אלה פקודי המשכן" פקודותיו ותעודותיו שבו נשמע קול י' מדבר מבין הכרובים מלמד תורה לישראל, וישראל קרבו בו עולה וזבח, ובאלה הנהו "משכן העדת" להציל ידידות נפשנו מני שחת.

כב "ובצלאל וג' עשה את כל אשר צוה י' את משה" הוא הגבר שה' קרוא מראש לתפקיד נעלה זה, שמלאהו י' בחכמה ובתבונה, מלא משלחתו לעשות כל דבר כמתכנתו לתכליתו הנעלה

כג "ואתו אהליאב וג'" "ולמה שמונה עשרה, א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כנגד שמונה עשרה צוין שבפרשת משכן שני, א"ר חייא ובלבד מן ואתו אהליאב עד סופו דספרא" (ירושלמי ברכות ד, ג) הנה פרשת משכן זו, השניה, נראה כמיותרת, כי די היה להכתב כי הכל נעשה כאשר צוה י' את משה בפרשת משכן, הראשונה (בפ' תרומה-תצוה), ובכ"ז נשנה כל פרט ופרט, לדעת כי כל דבר ודבר נעלה ונשא בפני עצמו, הכל מיד י' השכיל והכל נעשה במחשבה נכונה ע"פ מצות י' למשה. – וכן היא התפלה, אף כי בשעת הסכנה דיה תפלה קצרה "הושע י' את עמך את שארית ישראל, בכל פרשת העבור יהי' צרכיהם לפניך בא"י שומע תפלה" (ברכות פ"ד) כי בה נכללו כל מאויי הכלל והפרט, בכ"ז החובה בשעת הרוחה, להתפלל שמונה עשרה ברכות, כי כל אחת מהתחנות שיסדו אכה"ג רמה ונשגבה מאד, בתפוחי זהב אשר במשכיות הכסף, תכין לב המתפלל למעלה למעלה, וע"ז יוער עליו שפע רחמים ממרום, לכן כל אחת קובעת ברכה בפני עצמה. — בפרשה זו ישנם שמנה עשר כתוב"ם שנאמר בהו "כאשר צוה י' את משה" החל מן הכתוב לט, א, וכן א"ר חייא "ובלבד מן ואתו אהליאב" שהוא הכתוב אחר הכתוב הזה "ובצלאל וג' אשר צוה י' את משה" שאינו בחשבון, כי הוא בכלל שכל המעשים והפעולות שנעשו ע"י בצלאל ופקודתו, נעשו כאשר צוה י' את משה, אך אחרי כן נפרטו הפרטים, ואחר כל פרט עדות נאמנה "כאשר צוה י' את משה".

כח „ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים וג׳״ „עד שהוא יושב ומחשב שכח באלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל, מה שעשה ווים לעמודים, התח׳ל יושב ומתמה, אמר עכשיו ישראל מוצאין ידיהם לאמר משה נטלן, מה עשה, האיר הקב״ה את עיניו וראה אותם עשום ווים לעמודים, ואותה שעה נתפיסו כל ישראל על מלאכת המשכן וכ׳״ (מ״ר רבה) כאשר הביא כל איש נדבה למשכן ׳, זהב כסף וכ׳, חפץ כל אחד, כמובן לזכות כי נדבתו תובא אל ההיכל פנימה, מהזהב ארון הקדש, לכה״פ מגורה, שלחן וכ׳ מהכסף אדני הפרכת וכ׳, והנה מתלאה מאלף ותשעה שקלים נעשו ווים לעמודי החצר מבחוץ למשכן, ואולי גם מבחוץ לחצר חמשכן, לפי רגע נשכח ממרע״ה תעודת הקלעים והווים, עד שהאיר הקב״ה את עיניו כי תעודת הקלעים והווים היא רמה ונשגבה מאד „הצנע לכת עם א״ (כיבואר למעלה ס״פ תרומה) ודרשו רז״ל כזאת, באשר חלקה התורה בין מאת הככר על האדנים ובין האלף וג׳ על הווים.

לט ב–ג „ויעש את האפד זהב וג׳ וירקעו את פחי הזהב וג׳״ החל ביחיד וגמר ברבים, וכן ברוב החפצים, כי חכם החרשים, היה בצלאל, וכל דבר ודבר הראה איך לעשות „ולהורת נתן בלבו וג׳״ (יקהל לה לה) והחרשים השונים שהיו תחת פקודתו עשו כמצותו והוראתו.

ו–ז „ויעשו את אבני השהם מסבת משבצות זהב וג׳ וישם אותם על כתפת האפד אבני זכרון לבני ישראל וג׳״ החל ברבים וגמר ביחיד כי אחרי שהחרשים עשו את אבני השהם מסבת וכ׳ הראו לבצלאל הכן עשו, ובהתבוננו כי נכונה המעשה „וישם״ הוא בעצמו „אתם על כתפת האפד״ באשר „אבני זכרון לבני ישראל״ המה (וע׳ למעלה תצוה כח יב).

מג „וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה ׳ כן עשו ויברך אותם משה״ ורש״י ז״ל מיסוד הספרא (שמיני) פרש הברכה „יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם א׳ א׳ עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו״ (תהלים צ יז) כל המתבונן בשני הכתובים האלה אשר מרעה אחד נתנו, נראה במו כמו יתר אחד „כן עשו״ שבתורה „ומעשה ידינו כוננהו״ שבתפלתו, וכנראה שני אלה באו להעלות על הספר מחשבת איש הא׳, הן כבר בארתי למעלה (תרומה כה ח מצוה צה) אמנם משה הביע ברוח קדשו, על הים „תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ׳ מקדש ׳ כוננו ידיך״ (בשלח טו יז) כי נכון ׳ בעצמו לכונן מקדשו כאשר יזכה ישראל ל ה נ ט ע לעילמים בהר נחלתו, בכ״ז צוה ׳ עוד במדבר לישראל „ועשו לי מקדש״ (ת׳ ומה כה ח) שהם יעשו לו מקדש זמני, במדבר ובארץ חמדה עד בו עת דודים שהוא בכבודו יבנה לו בית נכון ונשא, וכן כאשר הביאו חכמי חרשים ונבוני לחש את משכן ׳ לפני משה, וישמח לראות פועל כפיהם ע״פ הגיון לבבו שקבל ממרום והתכנית שראה בהר סיני „וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה ׳״ ראה ושמח אך בכ״ז התבונן כי „כן ע ש ו״ הם „ויברך אותם משה״ ומה ברכם יה״ר שתשרה שכינה במעשי ידיכם ויהי נועם א׳ א׳ עלינו״ מעתה ועד עולם, ישכן בתוכנו ובאור פניו יחננו „ומעשה ידינו כוננה עלינו״ ומעשה ידינו עתה יכונן על כן נאמן ומוצק ואני תפלה „ומעשה ידינו״ משכן ׳ ומקדשו „כוננהו״ אתה מלכי וא׳ בכבודך ובעצמך.

מב „ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן א ה ל מ ו ע ד״ משנעשה הבית בירח בול נעשה נעוך יב חדש וכ׳ והקב״ה חשב לעכב שמחת בית המקדש בחודש שנולד בו אברהם בירח האיתנים וכ׳ וע״ז נאמר עמקו מחשבתיך וכן אתה מיצא במלאכת המשכן, א״ר חנינא בכה בכסלו נגמר מלאכת המשכן ועשה מקופל עד אחד

בניסן כש"כ ביום החודש הראשון וגו' והקב"ה חשב לעכב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק וכו' ומעתה הפסיד כסלו שנגמרה בו המלאכה, אמר הקב"ה עלי לשלם, מה שלם לו הקב"ה, חנוכת חשמונאים, וכן מרחשון עתיד הקב"ה לשלם לו" (ילקוט שמעוני מלכים א ו רמז קפד) כי יפלא הדבר, כי הלא אברהם היה ראש צורים ונאה היה לחנך המשכן בירח שנולד בו אברהם באיתנים וחנכת בית המקדש אחריו, על המוריה, היתה נאוה בירח שנולד בו יצחק (ושנעקד שם על מזבח י') באביב? — נתבוננה נא כי מהר אחרי שהוקם משכן י' נאמר "ויקרא אל משה וידבר י' אליו מאהל מועד לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם קרבן לי' מן הבהמה וגו'" (ויקרא א א) להורותנו כי לתעודות הנעלות מאד של משכן י' (ע' למעלה תצוה כט מג—מה) נגיע בהקריבנו קרבן לי', ולקרבנות שתי תעודות ראשיות, עיקריות א) שיתקרב רוח האדם העולה למעלה לא' הרוחות, באהבה עזה ובתשוקה נמרצה להתעלות מעלה מעלה, עד שיהיה נכון גם להקריב רוחו עם גויתו לי' בעת הדרושה על פי מצות י' אוהבו ומה גם לקים דבר תורתו בכל לבב, בהיותו עלי אדמות "אדם כי יקריב מכם קרבן לי'" מכם מעצמכם; וזאת התורה לעולה, לתודה, לשלמים ולמנחה; ב) לזבח לפני י' את רוח הבהמה שבו המורידתו מטה שעי"ז נכשל בחטא ועון "קרבן לי' מן הבהמה וגו'" וזאת התורה לחטאת ולאשם. — ולכן עיקרה של החגיגה בהקמת המשכן נקראה "חנכת המזבח" (נשא ז יא פד) והנה התעודה היותר נעלה, היא הראשונה בקרבנות, השריש בנו יצחק אבינו בהעקדו בלב שלם ונפש חפצה על מזבח י', הוא הטביע בזרעו, כי יצחק ישמח ליום אחרון כאשר יזכה להתקרב לפני י' בזבח רוחו וגויתו יצחק וילעג לכל הבלי העולם אשר יחליפם בחשק נפשו על חיי נעימות נצח ישראל (ע' למעלה ס"פ לד) לכן נאה מאד לקבע חנכת המזבח בירח שבו נולד יצחק באביב. — תעודת המקדש על מכון הר ציון, היתה כבר יתרה בזה, שאור עולם היה באוצר חיים זה "כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר י' א' בו וגו' ובאת אל הכהנים וגו' ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא וגו'" (שפטים יז). — ואם במשכן התקשט ישראל בעצמו להתקרב אל י', במקדש כבר קשטו אחרים והיה גם "אור לגוים", שלמה בחנכו הבית, הביע בתפלתו הנשגבה "וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוק, למען שמך כי ישמעו את שמך הגדול וגו' ואתה תשמע השמים וגו' למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך וגו' (מלכים א ח) ובעתיד המזהיר, מיועד "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית י' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים" (ישעי' ב ב) "כי בית תפלה יקרא לכל העמים" (שם נו ז) לכן עיקרה של החגיגה בהקמת המקדש נקראה "חנכת הבית" "ויחנכו את בית י'" (מלכים א ח ו) "ויחנכו את בית הא'" (דברי הימים ב ז). — וכן אמר רז"ל "מאי הר המוריה, פליגי בה ר' לוי בר חמא ור' חנינה חד אמר שיצא ממנו הוראה לישראל, וחד אמר שיצא ממנו מורה לנכרים" (תענית ט) הראשונה מבחינת יצחק שהשריש בזרעו של ישראל מסירת נפש על קשט ודת והשניה מבחינת אברהם להאיר לכל העולם כולו. אמנם באשר במקדש היתה גם התעודה הראשונה בקרבן וזבח, נאמר בו ג"כ "כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים" (דברי הימים ב ט) ועוד מאשר הקריבו עליו זבחים. והנה התעודה הנשאה הזו במקדש י' להאיר לארץ ולדרים עליה באור י' ואמתו הטביע בנו אברהם אבינו אשר העיר ממזרח צדק הוא בכל אשר פנה קרא "בשם י', והיה ל"אב המון גוים" הכיר אדנותו של אדון עולם על כל (ברכות ז) לכן בצדק נקבעה חנכת בית י', המקדש, בירח שבו נולד באיתנים. וכן היה המשכן בבחינת "בית הכנסת" והמקדש "בית המדרש".

וכן היה חנכת המשכן בחדש ניסן שהוא ראש החדשים לישראל, מאז החל י' להנהיגו בניסים ונפלאות; וחנכת המשכן בירח האיתנים שהוא ראש השנה לעולם כולו המתנהג

ע"פ אי תני הטבע שהטביע צור עולמים ובהשגחתו יתעלה. ולמען השלם חסרונו של כסלו שלא נקבעה בו חנכת המשכן, במדבר, נקבעה בו חנכת המקדש ע"י החשמונאים בהר י', כי כהני י"צ ועמם קהל חסידים התגברו כאריות לקדש שם י' ותורתו ולקרב אליו לבב ישראל ולדחות באור התורה את חשך היונים, בחרף נפש; כי עריצי הגוים ההם בזמן הבית השני, חפצו להרחיק את ישראל מאבינו שבשמים ולהחשיך את כל העולם כולו ואז בל' מוסר כליות ימלאו הות לבבם ותאות נפשם הבהמית "תשך חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער"... הם באו "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך" להגביר רוח הבהמה באדם, לאמר אך כחי ועוצם ידי יעש לי חיל אך הכהנים החשמונאים כתבו על דגלם "מי כמוך באלים י'" למען דעת כי החיל אך לא' עליון הוא וכל אשרו וטובו של אדם רק לכבוד צורו ולהתקרב יותר יותר אל י' וטובו ורוח האדם תעל מעלה מעלה. ולא די כי מלאו בזה תעודת המשכן שהוקם בראשונה בחדש כסלו אך גם תעודת המקדש שחנכוה אז, כי הטהורים המעטים בהכריעם את הטמאים הרבים, היונים שעמדו אז במעלה העליונה, אך באור י' זישעו האירו התבל בכבוד "י' איש מלחמה י' שמו" "א' י' ויאר לנו" באור שמן הטהור במנורה הטהורה בנס נפלא, ההולך ואור, להראות כי לעולמים מציון תצא תורה ואורה (ע' למעלה בראשית א ב) "וכן מרחשון עתיד הקב"ה לשלם לו", אולי בזה, כאשר יראו כל יושבי תבל באחרית הימים כי אלה שלא יבואו לחוג את חג הסכת, להסכך בהשגחת י', יענשו ממרומים (זכרי' יד; עבודה זרה ב ב וע' בספרי לבני ישראל ב גב) או אז יכירו כל באי עולם, אחר החג, בירח בול כי י' אחד ושמו אחד, ונהרו כל הגוים אל מקדש י' בירושלים.

לח "כי ענן י' על המשכן יומם ואש תהיה בו לילה לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם" אמנם מלמעלה (לו) נראה כי במסע המחנה נעלה הענן, פירש"י ז"ל "מקום חנייתן אף הוא קרוא מסע"; והביעה תורתנו בקשון הזה בסוף ספר הגלות והגאולה מתן התורה והקמת המשכן, כי במשכיות הכסף – תפוחי זהב מעשה א' לאבות, סימן לבנים: כי בימי האורה לישראל, כאשה ישב בטח בארצו מואר מאיר באור י' ושבע מטובו, ידע כי רק אז "ישכן ישראל בטח – בדד... עין יעקב" לא יפנה אל רהבים ושט יכזב "כי ענן י' על המשכן יומם" למסך מבדיל. – ובימי החשך, בנודו בנכר, נדכה ונענה אל תשוח נפשו ותהמה, "כי אשב בחשך – י' אור לי" יאמר נא ישראל "ואש תהיה לילה" להאיר העינים באור י' ואמתו ולהחם הלבב באהבתו "לעיני כל בית ישראל" אף אם לעיני התועים מבחוץ יראה כמו עב הענן על ישראל... "לעיני כל ישראל" פנימה יראה כאור מתוק לעינים (כמו שהיה בקריעת ים סוף – בשלח יד, כ) "בכל מסעיהם בכל המקומות שימצאו, בכל הזמנים והתקופות, יתן ישראל עיניו למטה, לישר צעדיו ע"פ התורה והמצוה בנסעו – אל הר קדשו, אל בית י', ולבו למעלה בצפיה לי' "נפשי לי' משמרים לבקר". – "שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך" אל צורו וגואלו יתחנן; והוא יתעלה ימהר להושיע תשועת עולמים את ישראל.

מפתח

תנ"ך	צד
(ויצא כח, ח) אם יהי א' עמדי וג'	ל
(ספר שמות)	כולו
(ואחחנן ד, לו) מן השמים השמיעך את קלו וג'	קנא
(" ה, יד) ויום השביעי]וג' למען ינוח עבדך וג' כמוך כט	
(" ו, כ) כי ישאלך בנך וכ' מה העדות וכ'	פט
(ברכה לג, כח) וישכן ישראל בטח וג'	סב
(יהושע ה, טו) ויאמר שר צבא י' על יהושע של נעלך וג'	יד
(שופטים ה, א) ותשר דבורה וג'	קכב
(" ה, ב) בפרע פרעות בישראל וג'	קא
(שמו"א א טו) ויאמר שמו"א שאול וג' עתה לך והכית את עמלק קיג	
(מלכים א, יא, טז) הכרית כל זכר באדום	קיד
(" " יח, לז) ענני י' ענני	קכג
(מלכים ב כג) כי לא נעשה הפסח הזה וג' כי אם וג' למלך יאשיהו עח	
(ישעי' ג, י) אמרו לצדיק כי טוב וכ'	נב
(" נח, יג) אם תשיב משבת רגלך וג'	קס
(" סו, א) כה אמר י' השמים כסאי וג'	קלג קנב
(ירמי' יז, ב) ככא כבוד מרים מראשון וג'	רלג
(" נ, יז) שה פזורה ישראל וג'	נ
(יחזקאל טז, ו) ואמר לך ברמיך חיך וג'	מז
(" לז, יא) ויאמר וג' העצמות האלה וג'	יח
(חבק"ק ב, יד) הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וג'	קלו
(זכרי' ג, יט) והבאתי את השלישית באש וג'	יג
(" ט, ט) עני ורכב על החמור	נ
(" יד, טי) והי' י' למלך על כל הארץ וג'	מא
(מלאכי ב, יד) ואמרתם וג' אשת נעוריך וג' חברתך וג'	קסג
(תהלים יט) תורת י' תמימה וג'	קלב
(" לד) יראו את י' קדשיו וג'	רלא
(" פד, כב) כי שמש ומגן י' וג'	מה
(" פט, לו) אחת נשבעתי בקדשי וג'	מו
(" קח, לד) אמר ויבא ערב וג'	מ
(" קיד, א) בצאת ישראל ממצרים וג'	צט
(" קטז, טז) אנה י' כי אני עבדך וג'	מט-רעה
(" קיט) טוב עשית עם עבדך וג'	הקדמה
(" קמז, יט) מגיד דבריו ליעקב וג'	קנו
(משלי ו, ט) יפיח כזבים עד שקר וכ'	קמח
(" יג, כד) חושך שבטו שונא בנו וג'	ד
(" טז, לב) טוב ארך אפים מגבור וג'	קנ
(" ל) שתים שאלתי וג' ראש ועשר וג'	מא
(שיר השירים ה, ט) מה דודך מדוד וג'	קכא
(קהלת ז, כט) לבד וג' אשר עשה הא' את האדם ישר וג'	מט
(אסתר ד, טז) לך כנוס את כל היהודים וג'	קיד
(דניאל ז, ז) ואם היוה רביעאה וג'	כה

תלמוד ירושלמי	
(ברכות ד, ג) ולמה שמנה עשרה וכ'	רצז
(פאה ב, ד) נאמרו דברים בפה וכ' שבפה חביבים	רפט
(תרומות ג, ג) אימתי הוא עובר (על מלאתך ודמעך לא תאחר)	קצז
(פסחים ז, יג) יש שובר את" שובר	עו
(" י, א) מנין לארבע כוסות וכ' ארבע גאולות וכ'	כו
(שקלים א, א) שלש תרומות נאמרו בפ' הזאת וכ'	רכט
(" א, ד) כמין מטבע של אש וכ' מתחת כה"כ	רסב
(" ח, ב) מעשה חושב ארי מכאן וכ'	רמא
(יומא א, א) שכשם שיה"כ מכפר וכ' כך מיתתם של צדיקים	רנט
(סכה ד, ג) עד שלא נגאלו ישראל, היתה רשומה ברקיע	רכח

(תענית א, א) מתוך חמשה דברים נגאלו ישראל וכ'	יב
(" ג, ב) ארבע כתים נעשו אבותינו על הים וכ'	צג
(מגלה א ט) שמר רגלך וג' שמר עצמך כשתהא נקרא ע"ש בית הא'	רפא
(חגיגה א ז) מצאנו שויתר הקב"ה וכ' על מאסם בתורה לא ויתר רלא	
(סוטה ה, ה) עשה מאהבה ועשה מיראה וכ'	סד
(סנהדרין ב, יא) כך אתא רחמנא למפרק את ישראל וכ'	נז
(" ז, ח) אית תנוי תני על הכנוים באזהרה וכ'	קצ
(" ז, יג) מכשפת לא תחיה, אחד האיש ואחד האשה	קפג
(מכות ב, ו) בכל מקום שנ' דבור, חדוש מקרא	כג

תלמוד בבלי	
(ברכות ו) מנין שהתפלין עוז הם לישראל וכ'	פח
(" ט) אין נא אלא לשון בקשה וכ' ישאלו ממצרים	מא
(" ") ואכלו את הבשר בלילה הזה ראב"ע וכ' עד חצות	נא
(" ") וינצלו את מצרים — שעשאום כמצודה וכ'	עב
(" ") נקי משדי אמו — ואמר שירה	קכד
(" יב) מזכירים יציאת מצרים בלילות וכ'	פה
(" ל) כמה ישהה בין תפלה לתפלה וכ'	רעה
(" לג) אלא מעתה גדולה נקמה	קנו-קסז
(" נד) יודע היה בצלאל לצרף אותיות וכ'	רסט
(" נה) פניך דומים למגרלי חזירים וכ' כד קה"כ וכ'	רי
(" נח) לך י' הגדולה זו מעשה בראשית וכ'	רטו
(" סג) כשירד חניגא וכ' היה מעבר שנים וכ'	מג
(בכורים פ"ג) הגיעו לעזרה ודברו הלוים בשיר ארוממך י'	רכא
(" ") למה אמרו הבכורים כנכסי כהן וכ'	ריט
(שבת י) א"ל הקב"ה למשה מתנה טובה וכ' ושבת שמה	רסס
(" נה) תמה זכות אבות — תחין וכ'	רפג
(" פה) מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית	קכח
(" פז) אשר שברת — יישר כח ששברת	רפ
(" פח) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע וכ'	רכו
(" פט) מאי הר סיני, הר שירדה שנאח לעכו"ם עליו	קיח
(" קד) מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים	רעה
(" ק"ח) כל המקים שלש סעודות בשבת וכ'	קז
(" ") אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה וכ'	רסט
(" ") א"ר יוסי מעולם לא קראתי לאשתי אשתי וכ'	קסג
(" קיט) מפני מה חבשיל של שבת ריחו נודף וכ'	רט
(" ") אין הרליקה מצויה אלא במקום שיש חלול שבת	רצב
(" קמה) הבאים וג' יציץ ויפרח וג' ת"ח שבבבל שעושים ציצים	רמ
(ע"ובין יג) נוח לו לאדם שלא נברא וכ'	קמד
(" נד) מ"ד חרות על הלוחות וכ' לא נשתכחה תורה	רעה
(פסחים ד) ההוא ארמאה דהוה סליק ואכל פסחים וכ'	עח
(" ה) לא יראה ולא ימצא	סג
(" כט) תוספת, רב אשי וכ' מוכיח ר"י שמשהה חמץ בפסח וכ' לבערו וכ'	נה
(" מא) במים אין לי במים וכ'	נג
(" נ) והי' י' וג' אטו האידנא לאו אחד הוא	רפא
(" גג) מה ראו חמו"ע שמסרו עצמם על קה"ש וכ'	לג
(" עא) מתיב רבא ההלל והשמחה וכ' זביחה בשעת שמחה	ריד
(" ") מנין לאמורי חגיגת טו שנפסל בלינה	ריח
(" פ) השובר את העצם בפסח הטהור, ה"ז לוקה ארבעים	עו
(" פג) העצמות הגידים והנותר ישרפו בפז, הני גידים	נו
(" פ"י) כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח וכ'	יח, כד, פג
(" קטו) הלל, שהיה כורכם בבת אחת ואוכלם וכ'	נב
(" קיח) ואמת י' לעולם, דגים שבים אמרוהו וכ'	קא
(" ") קשים מזונותיו של אדם בקי"ס	קב

(סכחים פ״י) כל המבזה את המועדות כאלו עובד ע״ז רפו
(יומא נב) חמש מקראות אין להם הכרע קיא-רלח
(״ נד) חוס ושלם, כתובים וכ׳ דשמשים שבמדור העליון
אסור אפי׳ אחרים וכ׳ קנב
(״ עב) המזחיחן מעל האפוד והמכיר בדי ארון לוקה רלה-רנ
(״ ״) אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר וכ׳ רצג
(״ עד) תוספת ישנים, ר׳ יוחנן וכ׳ לא ייקף מכל חלב סד
(סכה כו) ואין לך כל אומה ואומה שלוקה, שאין לה לוקה עמה לב
(״ מה) ע״י שמים עימדים, שעימדים דרך גדילתם וכ׳ רמב
(ביצה י) פתח הכתיב בשאור וגמר בחמץ וכ׳ סג
(ראש השנה א) כ״א אומר וכ׳ בתשרי עתידים להגאל וכ׳ צב
(״ ״ יז) אני הוא קודם שיחטא וכ׳ בתחלה ואמת רפא-ב
(״ ״ יז) מלמד שנתעטף הקב״ה כש״ץ—כובשו—נושאו רפג-ר
(״ כא) לוי איקלע לבבל בחסר בתשרי וכ׳ מד
(״ ״) בקש קהלת למצא דברי חפץ—לדון דינים שבלב כה
(תענית ה) שתים רעות וג׳ אחת שהיא כשתים קל
(״ כב) שוב מעשה ברא״א שירד לפני התיבה וכ׳ כג
(מגלה ו) והיה כאוף ביהודה—אלה תאשראות—תורת קכה-רסו
(״ י) ולא קרב זה אל זה וג׳ בקשו מה״ש לומר שירה צה
(״ טו) ותשלח אמתה וכ׳ תניא על ששים וכ׳ ט
(״ כט) עתידים ב״כ וב״מ שבבבל שיקבעו באי״י וכ׳ קכ
(מועד קטן ח) פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וכ׳ לו
(חגיגה ג) מה יפו פעמיך בנעלים וכ׳ בשעה שעולים לרגל רצח
(״ יג) יחזקאל בקש על ו׳ רחמים והפכו לכרוב רעה
(״ כי) תנא הזהרו שכא תגעו בשלחו רמג
(״ כז) תיח אין אי״ה של גיהנם שולטת בהם וכ׳ רנו
(יבמות ה) תוספת, יכולה וכ׳ שאני כלאים דהותר מכללו רנח
(״ סג) אעשה לו עזר, במה אשה עזורתו קסג
(״ סד) ויעתר לו—לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק רג
(״ קיד) לא תאכלום כי שקץ הם להזהיר הגדולים על הקיזנים קמב
(כתובות ה) גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ רלג
(״ י) מזבח — מזית ומזין מחבב ומכפר רמג
(״ מ) אי אמרה דלא בעינא מי איתיה לעשה כלל קכ
(״ מז) שארה אלו מזונות וכ׳ קסב
(״ קה) ושחר לא תקח וכ׳ אפילו לזכות את הזכאי רו
(״ קיא) ואתם הדבקים בי״א וכי אפשר לדבוקי בשכינה קכג
(סוטה ב) זקשה לזונן כקריעת ים סוף קב
(״ ט) שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו וכ׳ קנ
(״ יא) שלשה היו באיתה עצח בלעם איוב ויתרו וכ׳ צט
(״ ״) ח״א שמסכנות—בפרך—בפרירה—בתי כהונה ולויה ה-ז
(״ יא-יב) ותחצב וג׳ פסוק זה כולו ע״ש שכינה—טוב שמו ח
(״ יב) מלמד שירדה לרחץ מגלולי אביה ט
(״ פ״ה) ומדותם מחזיק לעיר וג׳ אלפים וכ׳ תחום שבת קח
(״ ל) תוספת, מר סבר תחימי דאורייתא וכ׳ קמ
(גטין כ) דברים שבכתב א״א רשאי לאומרים בע״פ וכ׳
ברית וכ׳ על תורה שבע״פ רפט
(קדושין פ א) האשה נקנית וכ׳ בכסף בשטר ובביאה קסג
(״ טז) וקונה את עצמו—בשטר—ל״ל לימא ליה באפיה זיל קנז
(״ יח) ואין מוכרה לקרובים וכ׳ קנט
(״ כ) כשהוא אומר לעקר, זה הנמכר לע״ז קנז
(״ לא) אי״ה פורא ואיזהו כביד וכ׳ קמג
(״ מא) תיספת, נפקא ליה וכ׳ אמאי לא יליף וכ׳ פרו וכ׳ מח
(ב״ק כב) המדליק את הנדיש יהיה גדי כפות לו קעה
(״ לב) שתי פרות ברה״ר אחת רבוצה וכ׳ הכניס שורו לחצר קעא
(״ נ) כל האומר הקב״ה ותרן וכ׳ רפג
(״ ס) אין פורעניות באה לעולם, אא בזמן שרשעים בעולם קעו
(ב״ק סח) מפני מה אמרה תורה, טבח ומכר משלם דו״ה קעב
(״ עח) ובגליון הש״ס, כאן כשיחף שטבח שלא לדעת חברו קעג
(״ עכ) מפני מה החמירה התורה בגנב יותר מבגזלן וכ׳ קעד
(״ סד) ולא מצאו מים אין מים אלא תורה וכ׳ קה
(״ פג) עין תחת עין ממון קסז
(״ צג) ההוא ארנקא דצדקה וכ׳ אפקדי ר׳ יוסף וכ׳ קעז
(ב״מ לב) א״הב לפרוק ושונא לטעון, מצוה בשונא וכ׳ רג
(״ עא) אם כסף תלוה את עמי וג׳ עמי ונכרי, עמי קודם קפו
(״ עד) כל הנותן ברבית, נכסיו מתמוטטים קפז
(״ צו) בעל בנכסי אשתו שואל היה וכ׳ קפ
(ב״ב י) במה תרום קרן ישראל, א״ל בכי תשא רסא-רעה
(״ יד) ועשו א״ן וכ׳ נשתייר שם טפח שבו עמודים עמודים רלה
(סנהדרין פ״א) המלמד זכות אין יכול לחזר וכ׳ קצט
(״ ז) לעולם יראה דין עצמו כאלו חרב וכ׳, מכניסים
לבעלי דינים וכ׳ קנו
(״ ״) אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו וכ׳ קנד
(״ ״) שמע בין אחיכם ושפטתם—אזהרה לב״ד שלא
ישמע וכ׳ קנר
(״ ״) וירא אהרן, מה ראה, חור שזבוח רעג
(״ יא) אין מעברים את השנים אלא ביהודה וכ׳ מג
(״ מב) כל המברך על החדש בזמנו, כאלו מקבל
פני שכינה מה
(״ נב) אשכח דקטל עבדא בר חיריו מנ״ל קסז
(״ סג) כל המשחף שם שמים ודבר אחר כעיר וכ׳ ריא
(״ סט) היכי אמרינן להו וכ׳ נשיאים ורוח וגשם אין קמח
(״ עד) כל עברות שבתורה וכ׳ יעבור ואל יהרג, חוץ
מע״ז ג״ע וש״ד קמז
(סנהדרין פה) מכר אשה לעוביה מהו וכ׳ קסה
(״ צד) ויחר יתרו—שהעביר חרב חדה על בשרו וכ׳ קיז
(״ צז) ר״א אומר אם ישראל עושים תשובה נגאלים צב
(״ צח) אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי וכ׳ פח
(״ קיא) מה ראה ארך אפים ראה וכ׳ רפד
(מכות ד) רבנן האי לא תענה וג׳ מאי דרשי ביה וכ׳ קמח
(שבועות לט) כל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקב״ה
לא תשא קלח
(״ מ) שנ׳ בחריש ובקציר תשבת וכ׳ חריש של ערב
שביעית וכ׳ רפז
(עבודה זרה ה) יא קבלו ישראל את התורה וכ׳ שלא יהא
מה״מ שולט בהם קכח
(״ ״) לעולם ישים אדם עצמו ע״ד תורה כשור לעול רל
(אבות ג) תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכ׳ רל
(״ ה) ואך צבת בשבת עשויה יג
(״ ו) א״ת חרות אלא חרות וכ׳ רעה
(הוריות ח) כי תשגו מנ״ל דבע״ז משתעי קרא וכ׳ קל
(״ יב) כשמן הטוב וכ׳ כמין שתי ס׳פי מרגליות וכ׳ רסד
(זבחים פח) למה נסמכה פי קרבנות לפי בגדי כהונה וכ׳ רמט
(״ קד) הנני לכהונה הנני למלכות יד
(מנחות לה) הסרתי את כפי וראיתי את אחורי—קשר של תפלין רעט
(״ פי״א) ארבעה כהנים נכנסים שנים בידם שני סדרים רלח
(חולין צב) נפן זה ירושלם וכ׳ כז
(״ קלר) שמנה ספקות נאמרו בגר וכ׳ פח
(״ קלט) מרדכי מו התורה מנין וכ׳ רסג
(כתובות פ״א) בישראל אבל לא באחיים פא
(תמורה ד) תוספת, רבא וכ׳ א״כ שוחט פסח על חמץ לפסל, ריז
(כריתות ו) ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סמניה רנז
(״ ט) בדמיך חיי וג׳ דם פסח וכ׳ סט

תוספתא

(ברכות ב, ד) בהמת המדבר וכ' מא

מכלתא

(בא יב, ב) החדש הזה לכם, ר' עקיבא אומר זה אחד משלשה וכ' מו
(" " י) כי לא ה"ה בירום של ישראל ארבע מצות ג
(" " יב) ועברתי וג' כמלך שעובר ממקום למקום נז
(" " יג) יהיה לכם לאות ולא לי לאות וכ' נז
(" ") ואכלתם אתו בחפזון וכ' חפזון מצרים וכ' סח
(" " כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם וכ' בשורה רעה וכ' טובה סז
(" " כח) וילכו ויעשו בני ישראל וג' וכן עשו וכ' אף משה ואהרן כן עשו סח
(" " כט) ויהי בחצי הלילה וג' יוצרו חלקו סח
(" " יג, ב) לי הוא וכ' אם לא הקדישו וכ' לי הוא מ"מ פא
(בשלח יג, יז) ויהי בשלח פרעה וג' שלח אלא לויה צא
(" " יח) ויסב י' את העם, כדי לעשות נסים וגבורות צב
(" " יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו, להודיע חכמתו צג
(" " יד, כב) מימינם זו מזוזה ומשמאלם זו תפלין צה
(" " כו) וישבו המים וג' אין המים עומד נגדך וכ' צה
(" " כט) מימינם בזכות התורה ומשמאלם זו תפלה צו
(" " לא) מנין שלקו המצרים במצרים עשר מכות על הים צח
(" טו, כא) ותען להם וכ' כשם שאמר משה שירה לאנשים כן אמרה מרים וכ' קד
(" " כז) יב מבועים נגד יב שבטים קה
(" טז, ד) הנני ממטיר וג' הנני נגלה מיד וכ' בזכות אברהם קו
(" יז, ז) היש י' בקרבנו — אם יודע מחשבות וכ' קיא
(" " ח) אין רפידים אלא רפיון ידים וכ' קיא
(" " יב) שהיה אהרן מזכיר מעשה לוי וכ' קיג
(יתרו יח) וישמע יתרו וג' מלחמת עמלק וכ' קטו
(" ו) ויאמר אל משה וג' כתב לו אגרת וכ' הקב"ה אמר וכ' שקרבתי את יתרו קטז
(" ט, ב) נתקבצו כולם אצל בלעם וכ' מה קול ההמון קיח
(" ") כה תאמר לבית יעקב וכ' בלשון רכה וכ' קכ
(" כ) וכי אפשר לו לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים קמא
(") כבד את אביך וג' אם כבדתם למען יאריכון ימיך קמג
(") לא תניף וג' אזהרה לעוקף אחר הנואף וכ' קמו
(משפטים כא) ומכרו ולא שמכר את חציו קסד
(" ") רחמיו של מי שאמר והיה העולם וכ' שאדם קונה עצמו בממון קסט
(" ") כי יגנב וכ' אף הטובח והמוכר וכ' להחמיר עליו קעב
(" כב) כפר היו ר' ישמעאל ור"ש יוצאים להרג וכ' אם ענה תענה וכ' קפה
(" כג) ודל לא תהדר בריבו וכ' חלופיהן מנין רא
(ויקהל לה) ויקהל וג' ועשו לי מקדש—בחול ולא בשבת רצא
(" ") ביום השבת אי אתה מביאו אבל וכ' מע"ש לשבת רצב

ספרא

אמור ב, ג) אתם אפילו שוגגים וג' מד

ספרי

(ראה יג, טו) ולא תאבה לו וכ' יכול אתה עוזב וכי ת"ל ולא תשמע אליו רג

מדרש רבה

(לך יב, ב) אמר משה בלשון שאמר אבא שירה הרמתי ידי קנ
(שמות א, א) ואלה שמות וג' חושך שבשו וג' שקילים הם כצבא וכ' אין שמותיהם וכ' שוים ד
(" ב, כג) וימת מלך מצרים, שנצטרע וכ' וירא י' וג' עתידים לאמר זה א' ואנוהו יא
(שמות ג, א) בדק לדוד בצאן וכ' כשם שהסנה בוער ואינו אוכל כך המצרים וכ' יב-ג
(" " ה) ויאמר משה וג' מי אנכי וג' לא אנכי הוא שאמרת ליעב ואנכי וג' טו
(" ד, כז) בשעה שא"ל הקב"ה למשה במדין לך ושוב וג' חסד ואמת נפגשו כא
(" " כט) למה נמשלו ישראל בעוף וכ' כב
(וארא ו, ז) ארבע גאולות וכ' כנגד ארבע גזרות וכ' מן שטייא ליה הנאה וכ' כה
(" " כה) מבנות פוטיאל וכ' שהיתה אשתו משתי משפחות לא
(" ח, יט) מלמד שהיו ישראל ראוים ללקות וכ' ולא ימות מכל לבני ישראל, אפילו בהמה וכ' לד-ה
(בא י, א) ויאמר י' וג' כובד אבן וג' אני הכבדתי וג' אמרתי אפאיהם וג' ככבד וכ' לו-ח
(" כא) ויאמר וג' שלח חשך וג' ויבא ערב וג' החשך שלמעלה וכ' בניהנם בחשך לט-מ
(" יב, מג) יהי לבי תמים בחקיך זה חקת הפסח וחקת הפרה אדומה וכ' עד
(" מח) זאת חקת הפסח כיון שיצאו ישראל וכ' ושמי בדם פסח וכ' מילה עח
(בשלח יג, יז) ויהי בשלח וג' שיט לסוס וג' צא
(" טו) אין להם ישראל אלא ליסע בלבב וכ' צד
(" יד, טו) מה תצעק וג' עמד סמ"ך וכ' משל לרועה וכ' איוב צט
(" יז, ט) למה ליהושע בחלה וכ' קיא
(יתרו יח, א) וישמע יתרו וכ' דברים רבים כתובים בעשו וג' שבע שמות וכ' קטו
(" יט ג) ומשה עלה—עלית למרום—בקשו מה"ש לפגע במשה קיט
(" כ, א) והקב"ה אתמול בים עושה מלחמה קכט
(משפטים כא, א) ואלה המשפטים וכ' למטרונה וכ' הזן מכאן והזן מכאן וכ' קנה
(" ") ויהי—בבקר נתנה התורה ובערב—המשפטים קנו
(תרומה כה, ב) ויקחו לי תרומה—כי לקח טוב—משכר הסרסור וכ' משכתי עמה משל למלך שה"ל בת יחידה רל
(" ") ויקחו לי תרומה וג' נבחר שם מעשר רב רלא
(" " י) ועשו ארון וג' אתם צאני וכ' רלד
(תצוה כז, כ) ואתה תצוה ה"ד זית רענן וג' רמג
(" ") בארבעה דברים נתאוה הקב"ה למעשה ידיו רמו
(" כח א) ואתה הקרב וג' בשעה שאמרו ישראל לאהרן וג' אני משליט על קרבנותיהם רמז
(תשא ל) חייבים לי ישראל וכ' כי תשא רסב
(" לא) קראתי בשם בצלאל אכ"כ אלא ראה וג' מה שהיה כבר נקרא שמו וכ' רסח
(" לה) כתב לך וג' אכתב לו רובי תורתי וכ' ומהיכן נטל משה קרני הוד וכ' רצ
(ויקהל לה) זהב זה אברהם וכ', בשם בצלאל וכ' רצד
(" ") שאו מרום עיניכם וג' בזכות אלה שמות בנ"י רצד
(" ") בצלאל וג' בן חור' מה ראה להזכיר כאן חיר רצה
(" לז א) ישראל חטאו בשטים וכ' ונתכפרו בשטים וכ' רצה
(פקודי לח) אלה פקודי המשכן — איש אמונות וג' רצו
(" ") מה העדות זו תורה וכ' רצז
(" ") עד שהוא יושב ומחשב שכח באלף וכ' שקל זכ' רצח
(אמור כד י) בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים ג
(שיר השירים ב, ג) מה התפוח הזה הכל בורחים וכ' רכ

פרק שירה

כלבים שכתוב בהם והכלבים עזי נפש יזכו לאמר שירה מב
דגים אומרים קול י' על המים וג' קכ

ילקוט שמעוני

(שמות ד, יג) א"ל רבון העולמים שלח נא ביד אותו וכ' כ
(בא יב, כט) דוד אומר חצות לילה וג' סח
(בשלח יד, טו) בשעה שיצאו ישראל וכ' עמד שר מצרים וכ' לבנה עם טיטה וכ' ק

(מלכים א, ו) משנעשה הבית ברוח בול נעשה נעול רצה
(ישעי' ב) עתיד הקב"ה להביא סיני חבור וכרמל ולבנון בהמ"ק קכא
(") ויש אדם אלו ישראל וכ' קלו
(תהלים קיד) הים ראה וינס וג' שם המפורש ראה וכ' צח

תפלות

קרא לשמש ויזרח אור וכ' מה
אהבה רבה אהבתנו וכ' ד
ברכות התכונות בתפלות השבת וקדוש שבת קמ-א
ועברתי אני ולא מלאך נז
ברוך המקום וכ' כנגד ארבעה בנים דברה תורה פט
אלו קרבנו לפני הר סיני וג' ל
שפוך חמתך וג' ל

ספר המצות ומפרשיו

(מ"ע א) הצוי אשר צונו בהאמנת הא' קכט
(" נה) לשחט את הפסח מז
(" קנ) לספר יציאת מצרים וכ' פה
(" רלב) גאולת עבד עברי (וע' ב"נר מצוה") קנז
(מל"ת ו) שהזהירנו מעבוד ע"ז וכ' קלו
(" כ) שלא יראה חמץ וכ' סג
(" מח) הזהירנו מכרות ברית עם הכופרים וכ' רכג
(" נה) שצונו לשחט את הפסח וכ' (וע' מעין החכמה) מז
(" רנו) הזהירנו מענות יתום ואלמנה קפה
(" רפט) הזהיר הדין שלא להרג נקי וזכאי קמה
(" רצו) הזהיר הדין שלא לחתך הגדרים באומר הדעת רד
(" שמז) מקבל מלך לוקה (וע' ב"נר מצוה") קצב
(" שכב) הזהירנו מענוש הגדרים על החיטא ביום השבת רצב

רמב"ם ונושאי כליו

(יסודי התורה ד, ד) וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבר וכ' סו
(ע"ז ב, טו) מגדף וכ' אלא כיון שגדף בעדים נסקל קלג
(" ג, ט) העושה ע"ז אע"פ שלא עשאה בידו וכ' לוקה קלד
(" ד, א) מדיחי עיר מישראל הרי אלו נסקלין ריב
(" ו, ח) כל המשתחוה לי' על האבנים המפוצלות וכ' קלה
(" ז, ב) הנה"ה מע"ז וכ' ויין נסך וכ' רפה
(" י, ו) אסור לנו להניח עכו"ם בינינו וכ' רכה
(שבת כט, א) מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת קלט
(ת"מ"צ א, ב) והמניח חמץ ברשותו וכ' עובר בשני לאוין סג
(" א, ז) האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא וכ' פב
(" ב א) מ"ע מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו נח
(שקלים א, ז) הכל חייבים ליתן מחצית השקל וכ' רס
(נערה בתולה ב, ח) באו עליה שנים אחד כדרכה וכ' קפא
(איסורי ביאה ג, יז)בן תשע שנים ויום אחד שבא על שפחה חרופה מח
(מאכלות אסורות) שלא להנות בפור הנסקל ועץ צל"ח פסחים כב קע
(" ט, א) בשר בחלב אסור לבשלו וכ' רפח
(שמטה ויובל ד כד)מ"ע להשמיט כל מה שתיציא הארץ בשביעית רז
(שבועות ה, כג) דבר ידוע וכ' שהשמש גדול מן הארץ וכ' קלח
(בכורים יב, טז) גר שנתגייר ואין ידוע אם עד שלא נתגייר ילדה חמורו וכ' פז
(בית הבחירה א, טו) אבני וכ' והבונה אבן שנגע בה ברזל בי מזבח וכ' (ע' מל"מ ומה"ח) קיג
(" א, ז) אין עושין מדרגות למזבח וכ' קנד
(כה"מ א ד-ה) העושה שמן במעשה הזה וכ'הסך משמן המשחה רסה-ו
(" א יא) ואין מושחין מלך בן מלך וכ' רסג
(" ב יא) מזבח החוצ שבהיכל עליו מקטירים הקטרת רנט
(" ב טו) העושה קטורת מאחד עשר סממנים וכ' רסי
(" ח יא) בגדי כהונה מותר להנות בהם וכ' רמז
(" ס ג) הכורע זי המעיל לוקה וכ' רנא
(מעשה הקרבנות ג, א) אכילת החטאת והאשם מ"ע רנד
(" יא, ח) זר שאכל מבשר קדשי קדשים בעזרה רנח
(תמידים ומוספים ג, י) דשון המנורה והטבת הנרות וכ' רמג
(קרבן פסח ב, ד) ושוחטין על הקינים וכ' מח
(" ה, ה) מילת בניו הקטנים וכ' עז
(" ח, ח) צלהו ואח"כ בשלו וכ' נד
(קרבן פסח ח, טז) צריך אדם להשתדל שלא ישאיר מבשר הפסח נד
(" י, יא) המאכיל כזית מן הפסח למומר לע"ז וכ' עג
(נזקי ממון ה, ד) וכן שור הפקר שהזיק פטור וכ' קסח
(גניבה ט, א) כל הגונב נפש אדם עובר בל"ת וכ' ואין לוקין קמז
(גזלה ואבדה א, ט) כל החומר עבדו וכ' ואין לוקין וכ' קמט
(" " יג, י) יש ששומר אבדה כשומר שכר וכ' קעט
(חובל ומזיק ה, ט) אינה דומה מזיק חברו בגופו למזיק ממונו קסו
(רוצח ישינ ה, ט) אדם טרפה שהרג את הנפש נהרג וכ' קמה
(מכירה יד, טו) כל המאנה את הגר בין בממון וכ' קפד
(שאלה ופקדון ה, א) מי שהפקידו אצלו וכ' קעט
(מלוה ולוה ב, ד) מי שהיחזק שהוא עני וכשר וכ' קפז
(" ד ג)אע"פ שהמלוה והלוה עוברים על כל זה אין לוקין עליו קפח
(טוען ונטען ה, א) וכן החופר בשדה חברו ברוות וכ' קעח
(סנהדרין יד, ג) כל מחייב מיחת ב"ד שלא המיתו אי'תו ב"ד קפב
(" כ, ט) באו לפניך שנים אחד כשר ואחד רשע רג
(" כו א) וכן אם קלל הנשיא אחד ראש מסנהדה"ג או המלך קצא
(" כו ד) אינו לוקה (על א' לא תקלל) עד שיתרו בו קפט
(עדות י, ד) ועוד יש שם רשעים שפסולים לעדות וכ' עה, רצו
(ממרים ה, ב) מי שהיו אביו ואמו רשעים גמורים וכ' קסד
(" ה, טו) חייב אדם לכבד את אשת אביו וכ' קסג
(מלכים א, א) שלש מצות וכ' ולבנות בית הבחירה וכ' רלג
(" א, ו) ועכו"ם שהכה את ישראל וכ' ו

החנוך ומפרשיו

(מצוה ד) קידוש החדש (וע' במנחת חנוך) פד
(" ו) מרור " " " נב
(" ט) השבתה חמץ " " " נח
(" יב) תערובת חמץ וחצי זית " סה
(" יג) כל בן נכר לא יאכל בו " עג
(" כא) ספור יציאת מצרים " פה
(" כו) לא יהיה לך א"א " קלג
(" לו) לא תגנב " קסה
(" לט) לא תעשו אתי אלהי כסף " קנא
(" מד) והגדה " קסא
(" מה) לעם נכרי לא ימשל למכרה (וע' הג"ה משנה למלך) קסא
(" נב) שור הנסקל (וע' במנחת חנוך) קעא
(" סד) וגר לא תונה " " " קסג
(" עג) טרפה לא תאכלו " " קצד
(" עו) לא תהיה אחרי רבים לרעות " קצח
(" פה) וביום השביעי תשבת " רח
(" פח) שלש רגלים תחג לי בשנה " ריג
(" צא) ראשית בכורי אדמתך וג' " רכ
(" צה) ועשו לי מקדש רלב
(" קז) ורחצו אהרן ובניו וגו' רסב
(" קח) ועשית אתו שמן משחת קדש (וע' במנחת חנוך) רסג
(" קי) וכמתכנתו לא תעשו " " " רסו

טור ושלחן ערוך ומפרשיהם

(ארח חיים קנו) ויזהר מלהשתתף עם העכו"ם ריי
(" " תד) והזאיל ואין בימים ובנהרות איסור תתומין
דאוריייתא (וע' ב"משנה ברורה") קח
(" תיז) לפי שלא רצו הנשים לתת נזמיהם וכ' נתן לרן ר"ח רעב
(" תצד) איך אנו אומרים בשבועות יום מתן תורתנו קכו
(" תעה) אכל מצה בלא כונה כגון שאנסוהו נכרים וכ' יצאי"ח סא
(ח"מ צא) בהפקיד ממון ואח"כ נתנו לצדקה וכ' (קצה"ה) קעז
(" שצא) אין חייב השן לשלם נזק שלם וכ' אבל ברה"ר " קעד
(יו"ד פז) המעושן והמבושל בחמי טבריא אין לוקים עליו רכב

שאגת אריה

(עז) היכי משכחת לה דלוקין על לאו לא תזבח על חמץ דם זבחי רסו
(פ) לדעת ר"י שמשהה חמץ בפסח ע"מ לבערו אינו עובר וכ' סג
(פא) בלאו דלא יראה היכא דעביר מעשה וכ' נה
(פ) בדבר שעור מרור נא
(נודע ביהודה מ"ק אה"ע יט) איך אפשר לקנות חמץ בפסח סג

תקונים

צד	מעות	לתק׳	צד	מעות	לתקן	צד	מעות	לתקן
ז	השניה	השנית	צג	יעשו	יעשה	קצא	הרע	הרע ולענוש את בעליו לסקיל את השור
ח	וייאר	ויאר	צד	במו	במי			
	ד	ז	צה	מתחולל	מחחלל	ב		
	ואמת	ואמתו	צז	פורשו	יפורשו	ג	מרור	מכור
ט	פקודותי	פקודותיו	צח	המצירים	המציירים	לד	הזר	חזר
יג	ראה	יראה	צט	חנינו	חנינא	קעב	שבעתה	שרעתה
יד	מנחול	מנחיל	ק	משה	עשה	קעג	סוסה	סוטה
לו	מפי	מפני		צדיק	הצדיק	קעד	כמצא	נמצא
מ	להצילו	להצילו	קא	ואמר	ואמת	לז	והקשה	והעיר
סו	אעילך	אועיל	קג	מעשה	נעשה	קעה	ובער	ובער
טז	להם	לכם	כ	וכ׳	וג׳	ו	סט	ס״ט
לה	ולו	ולא	לא	תאחז	תחזה	קעו	וא״כ	וא״כ למה
יז	ומגבר	מגרת	קו	חפצית	ב) ב	כב	מחיבתו	מחיבתו
	לכן	שכן	קט	מיסים	חפציך	קעז	דפומבדיתא	דפומבדיתא
טז	נדומם	ודומם	קי	עמלם	מנסים	קעח	(אם)	
יח	כז	בהתבוננו	קיא	בו	עמלק	קעט	בו	בי
כ	יח	ה א	קיב	בא	בא	קפא	בתו	בת
כב	כז	פ׳	קיד	י׳	י׳ הנתונה	קפב	ורצה	ירצה
	לב	ויגבר	לח		ע״י משה	קפה	כי גד	כנגד
לט	ל	לי	קטז	מהכניסו	מהכניס	ט	כ	כא
כו	לה	לולי	לח	יעבדו	יעבדו דן	קפו	ל	א
כח	ל	פריציו	קיח	נאה	הנאה	קפס	לא תשיך	לא תשוך
	לג	הוא		מנאה	והנאה	קצא	אי	אית
כט	ג	טפליה	קיט	קנים	עוקצים	כא	שהיא	שהביא
	כח	פרסי	קכ	תרצון	תרצדון	קצב	ישמעו	ושמע
	לב	לכלותינו	קכא	אם הם	אף שהם	קצד	במכיר	במכירה
לד	כ	דמכות	כח	ויודע	ואדע	קצה	ידמה	ידמה כי
לה	ו	טו	קכב	וברק וכ׳	וירד ברק מהר תבור ועשרת	לט	כפיו	פיו
לז	לט	רכים			לאפים איש אחריו	מ	להלך עדנים	
מא	טז	ישאלו				יז	חיב ואחד זכאי	וכאי ואחד חיב
מח	ה	וחלקן	קכד	סבכי	סבכי		חיב ואחד זכאי	חיב ודעת
נ	ז	חלק	לב	שקרי	שקר			דעת
	י	נאם	קכה	שעתידי	שעתידים	כ	המחיבה	המרובות
נז	יא	ואחריתהרעה	יא	ויורה	ויורו	רא	מלי	וכ׳
	כה	הדעת	קכח	עינים	עינם	רב	לרבני	לרבנן
נח	יד	קורא	קכט	(שם)	(שם לו)	לד	אם	
	ל	מחמץ	קלא	הוא ר״ת של דבי ר׳ ישמעי ולכן צ״ל דבר״י		מ	בשונא	ושונא
סד	יח	יסורבך				רג	מלכני	מלכנו
סו	כה	נחלתו				רד	יגרעני	וגרעינו
	יפרע	יפרע	קלג	אחד	אחר	רו	השופט	השופטי
ע	יח	ס״ב	קלד	עבדות	עדות	י	שגיעות	שגיאות
עב	ג	לספר	קלו	ולהלפ	ולהשפל	רח	ב׳	ב׳ ה׳
לב		ההלאה	לו	ליעש	לעשות	כב	והי	והיו
פ	יג	שזנחה	לט	והשעות	להשתחות	רט	החורה	התירה
פא	יט	שיקבל	קלח	הרב	הרם	רי	לפ״ז	לכ״ז
פב	י	נתערבה	קלט	אם	אם לא	ריג	שמחת	ושמחת
פד	ח	דמה אצטריך	לב	(א)	(ט)	רטו	יקראו	יקרא׳
פה	כא	ישראל	קמ	בתפלות	בתפלת	רטו	שלש	שש
	לה	בליל בליל בלילה	קנא	המערכות	מערכות	מ	ומיני	ומיני
		בלילה	יח	ישראל	ישראל	ריז	וטוכן	וסוכך
פו	ו	יום	כג	לנו	לנוי	ריט	וישליחו	וישלכו
פז	כב	חיובא	לז	ע׳ למעלה ד׳ מצוה כז	ע׳ למעלה ד׳	לז	נחמו	נחמי׳
		קדש	קנב	דס״ל דלג		רכא	ו	כו
	כו	שי	יג	כ׳		רכג	בהכל	בהכל
פח	יב	דהיו	קנג	לי	לו	רכו	לתנית	להניח
צא	לב	בשמות	קסז	ורפה ירפה	ורפא ירפא	כא	במתכנות	במשכנות
צב	ד	למו	קסו		וע׳ למעלה נז	כב	ומיראות	ומוראות
	כב	ארצה	קסז	ודע	ונובע	רכח	ע״ז ג״ע ועל	על ע״ז ג״ע וש״ד
צג	י	מאור	קסח	אישה	אשה	רלא	מ׳	א׳
			ב			יח		
						כה		

צד	מעות	לתקן	צד	מעות	לתקן	צד	מעות	לתקן
רלא	או	אורי	רנ	די	דין	רעה	להעריך	להאריך
רלד	חוביהם	חובי הם	רנג	הכונה	הכהונה		לד	נד
רלה	ב״ב	ב״ב יד	כז	וסוככתי	וסוררת	רעו	המקום	המים
יא	ו רפת	וצפית	רנו	חבהל	תבדל	רעז	כלכם	כלכם חבלתם
רלח	לי	לו	רנז	בא	ר״א			מעשיכם
כב	השנה	הישנה	רנה	להעריך	להאריך	פז	אמר	אמר ר׳
לז	משרב ומישב	משכב ומושב	רסב	שפרעו	שיפרעו	יט	גזע	
רלט	כ להכן	להכן לבבו	רסד	עשות	עולות	רפא	י	נ
רמ	א ה	או	רסט	נוסף	ניסך	רפג	ו תמון	תחון
	ז התך עח	תתקעח	רסז	ארון	אדון ״שדי	רפ״	ג כרצפת	כצפירת
	יב סדרות	סברות	רסח	שעלה	שעליו	רפו	יט (כט)	(כט) אך אין
	כח הענים	העינים	רסט	אותיות	אותיות שנבראו			מלכות מטעם
רמא	ט היקושים	היקשים	רעא	ח יכירו	יכירו בניך			הכתוב שאין
רמה	ט מדרשנו	מדשנו	רעב	ויקראיה	ויקראוהו			בו אזהרת לאו
רמח	ב לעבוד	לעבורת	רעד	שתחונן	שתתחונן	רפח	סז שמוכרת	שמוכרת
רמס	ז כבנים	הבנים	רעח	ו בעטו	יבעטו	רצ	יא כמתכונתא	כמתכונתה

מלואים

לצד יט שורה לה: ״כבד פה״ שקשה לו לבטא בפיו, ומה גם שאני ״כבד לשון״ שאין לי לשון למודים, להביע הגיוני לבי בלשון מליצה נעימה.

לצד כ שורה ג: ״ואנכי אהיה עם פיך״ שלא תכשל באמרי פיך, וליותר מזה ״והוריתיך אשד תדבר״ כי לא כשאר הנביאים, אשר אמסר להם רק תוכן הנבואה, והמליצה לכאו״א בשפתו ולשונו (ע׳ הר״י אברבנאל בהקדמתו לפ׳ ירמי׳) תהי אתה אדון הנביאים, לך אמסר התוכן והמליצה, שכינה מדברת מתוך גרונו של משה״ וכן בארו במדרש רבה ״מהו והוריתיך, ר׳ אבהו אמר מורה אני דברי לפיך כמו חץ וכ׳ ר׳ סימון אמר בורא אני אותך בריה חדשה וכ״ כל דבר וענין אמסר קך מלה במלה, אות באות ומעתה תהיה כבריה חדשה למעלה מכל.

לצד כא שורה יג: כד ״ויהי בדרך במלון ויפגשהו וג״ להורות כי אף בגלל הפעולה הכי מעולה לטובת הכלל, בל יסיח בעל נפש דעתו מחנוך בנו, שאריתו בחיים.

לצד נו שורה ה: ויש בזה גם זלזול ואין מביאים קדשים לבית הפסול.

לצד עח שורה כד: וכן העידו נביאי האמת ״כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים וג׳ וכל ימי מלכי ישראל ויהודה, כי אם בשמנה עשרה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה לי׳ בירושלים״ (מלכים ב כג) כי אך יאשיהו בער כל במות התופת ורמות הגלולים מארץ הקדושה, והרחיק ע״ז כל השפעה זרה רעה מישרא׳ לכן אך אז נעשה הפסח בכל עוזו ותפארתו.

לצד קג שורה ז: ״ר׳ ברכיא ר׳ חלבו ור׳ אמי בש״ר אלעזר אמרו: אמר

לצד קיז יתרו יח, כב: ״ושפטו וג׳ והקל מעליך״ את כל הענינים אשר הם בעצמם ישפוטו ״ונשאו אתך״ את הדברים שהם יביאו אליך אחרי החקירה והדרישה שאליך רק לחרץ המשפט.

לצד קל שורה יט: ובזה יפורש דבר תלמודנו ״א״ל ר׳ נחמן לר׳ יצחק מ״ד כי שתים רעות עשה עמי (ירמי׳ ב) תרתין הוא דהוו עשרין ותרתין שביקא להו א״ל הכי א״ר יוחנן אחת שהיא כשתים, ומאי ניהו ע״ז, דכתיב כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברות וכ״ (תענית ה) השתים שהן אחת ע״ז המרת א׳ יחידי באלילים, ה״ה מקור כל הרעות, ה״ה הרס יסוד היסודות, ראש דבר י׳ בעשרת הדברים.

לצד קמח שורה כה: ואמנם כן על נביאי האמת נאמר ״ואעידה לי עדים נאמנים את אורי׳ הכהן ואת זכרי׳ בן יברכי׳ (ישעי׳ ח ב וע׳ סוף מכות).

לצד קסג שורה ו: כי אך למען הכין בית ישרא׳ נשאתי אותה ולא למען מלאת תאות בשרים, וכן שם להלאה ״לשורי שורי אלא שדי״ כי למען עבודת השדה קנתיוולא לאכל את בשרו.

לצד קסז שורה ג: וזה דבר הילקוט שמעוני (ישעי׳ א) ״אשרו חמוץ ולא חומץ״.

לצד רלא שורה לח: ומה שאמר יוסף חי פרעה (מקץ מב) התכון בלבבו על החיות שנתן לו ולא על הנותן חיים (ע״ש במדרש רבה, ורמב״ם יסודי התורה ב).

הכתבת:

Rabinui I. B. Faivelzonui

ŠAUKĖNAI, Šiaulių apskr. (Lithuania).